T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ

ANKARA ÇUKUR, ÇENGEL VE SAFRAN HAN ÖRNEKLERİNDE YENİDEN KULLANIM MÜDAHALELERİNİN KORUMA AÇISINDAN İRDELENMESİ VE BİR DEĞERLENDİRME YÖNTEMİ ÖNERİSİ

SERAP SEVGİ

KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA ANABİLİM DALI

OCAK 2020

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Gazi
1926

ANKARA ÇUKUR, ÇENGEL VE SAFRAN HAN ÖRNEKLERİNDE YENİDEN KULLANIM MÜDAHALELERİNİN KORUMA AÇISINDAN İRDELENMESİ VE BİR DEĞERLENDİRME YÖNTEMİ ÖNERİSİ

Serap SEVGİ

DANIŞMAN Prof. Dr. Bekir ESKİCİ

DOKTORA TEZİ
KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA ANABİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

OCAK 2020

Serap SEVGİ tarafından hazırlanan "Ankara Çukur, Çengel ve Safran Han Örneklerinde Yeniden Kullanım Müdahalelerinin Koruma Açısından İrdelenmesi ve Bir Değerlendirme Yöntemi Önerisi" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Kültür Varlıklarını Koruma Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Bekir ESKİCİ
Kültür Varlıklarını Koruma Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Başkan : Prof. Dr. Alev ÇAKMAKOĞLU KURU
Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~. .....

Üye : Prof. Dr. Yaşar Selçuk ŞENER
Kültür Varlıklarını Koruma Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Üye : Doç. Dr. Muharrem ÇEKEN
Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Üye : Doç. Muna SİLAV
Kültür Varlıklarını Koruma Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Tez Savunma Tarihi: 03/01/2020

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Figen ZAİF
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Serap SEVGİ

03/01/2020

ANKARA ÇUKUR, ÇENGEL VE SAFRAN HAN ÖRNEKLERİNDE YENİDEN KULLANIM MÜDAHALELERİNİN KORUMA AÇISINDAN İRDELENMESİ VE BİR DEĞERLENDİRME YÖNTEMİ ÖNERİSİ

(Doktora Tezi)

Serap SEVGİ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

Ocak 2020

ÖZET

Tarihi yapıların çoğu, eskilik, tarihi, sanatsal değerleri yanında kullanım değerleri ile gerek özgün gerekse farklı kullanımları sayesinde günümüze ulaşmışlardır. Her iki durumda tarihi bir yapının günümüz yaşamına dahil edilmesi için özgün kullanımın sağlıklaştırılması veya farklı bir kullanıma yeniden uyarlanmasında temel kriter, koruma müdahalelerinin günümüze ulaşan özgün değerlerin en üst düzeyde muhafaza edilmesini (konum, biçim, malzeme, teknik, kullanım ve yerin ruhu) ve kullanım dengesini sağlamasıdır. Yeniden kullanım günümüzde koruma yaklaşımlarından biridir. Yeniden kullanımın başarısı, mevcut yapı ve çevresinin özgün değerlerini korumasıyla ölçülmelidir. Tarihi yapıların özgün işlevine en yakın kullanım en uygun yeniden kullanımdır. Tarihi yapıların yeniden kullanıma uyarlanmasında farklı bir kullanımın seçiminde yapının özgün mekânsal kurgusu, mekân özellikleri, sirkülasyon ağı kadar özgün değerlerin korunmuşluk durumu, yapısal durumu ve çevresel özellikleri de etkilidir. Özellikle yapının korunmuşluk ve yapısal durumu yapılacak müdahale ölçeği ile yeniden kullanımın yapının kapasitesine etkisini belirleyici rol oynamaktadır. Çalışmamızda, ICOMOS "Dünya Mirası Kültür Varlıkları için Etki Değerlendirmesi Rehberi"nden esinlenerek düzenlediğimiz yeniden kullanım veya kullanımın sürdürülebilmesi amacıyla bir değerlendirme yöntemi önerilmektedir. "Yeniden Kullanımın Tarihi Yapıya Etki Değerlendirme" (YKTED) raporu adı verilen analizin ana amacı yapının özgün değerlerinin korunması ve günümüz konfor şartlarına uygun uyarlamalar için maruz kalacağı müdahalelerin etkisinin belirlenmesidir. (YKTED) raporunda; ölçülebilir sonuçlara ulaşılması amacıyla müdahaleler ve etkileri sayısal değerler ile ifade edilecek şekilde düzenlenmiştir. Bu çerçevede; "yapı-yeniden kullanım ilişkisi"nde yapının yeniden kullanımın gereksinimlerini karşılayıp karşılamadığı, "yapı-yeniden kullanım müdahaleleri ilişkisi" ile yapının kapasitesinin zorlanıp zorlanmadığı ve özgün değerlere etkisi irdelenmiştir. Bu çalışma, Ankara Kale bölgesinde kültür ve sanatsal içerikli kullanımına karar verilen ve özgün kullanımı dışında yeniden kullanıma uyarlanan, Çengel, Çukur ve Safran Han'ın analitik bir yöntemle önce yapı ölçeğinde tanımlanması, çözümlenmesi ve değerlendirilmesi, sonrasında yeniden kullanımına yönelik müdahalelerin (YKTED) raporu adı verilen analiz ile değerlendirilmesinin yapılmasına yönelik çalışmaları içermektedir.

Bilim Kodu : 80106
Anahtar Kelimeler : Koruma, Yeniden Kullanım, Sağlıklaştırma, Özgünlük, Ankara Ticari Hanlar Bölgesi, Çengel Han, Çukur Han, Safran Han.
Sayfa Adedi : 554
Danışman : Prof. Dr. Bekir ESKİCİ

EXAMINATION OF ADAPTIVE REUSE INTERVENTIONS IN TERMS OF CONSERVATION IN THE CASES OF ANKARA ÇENGEL HAN, ÇUKUR HAN AND SAFRAN HAN, AND AN ASSESSMENT METHOD PROPOSAL

(Ph. D. Thesis)

Serap SEVGİ

GAZİ UNIVERSITY

ENSTITUTE OF FINE ARTS

Ocak 2020

ABSTRACT

Most of historical buildings have reached the present day thanks to their use value not only in original but also in diffent use as well as their antiquity, historical and artistic value. In both cases, the main criterion for the rehabilitation of the original use or re-adaptation of the different use for the inclusion of a historic structure into today's life is that the conservation interventions should ensure the balance of use as well as securing the surviving authentic values (location, form, material, technique, use, and spirit of the place) to be maintained at the highest level.Adaptive reuse is one of the current conservation approaches.The success of adaptive reuse should be measured by maintaining the authentic values and the context of the existing structure. The adaptive reuse that is the closest to the original use of a historical building is its optimal use. The conservation condition of the original values, the structural condition, and the environmental properties play a crucial role in the choice of a different use in the adaptive reuse of historical structures as well as the original spatial design of the structure, its spatial features, and the circulation network. Especially, the authenticity and structural status of the building are determinant on the scale of intervention and the effect of adaptive reuse on the capacity of the structure. In our study, we propose an evaluation method the adaptive reuse or maintaining the original use, inspired by the ICOMOS "Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties". The main objective of the analysis, named as "Impact Assessment of Adaptive Reuse to the Historic Structure" (YKTED), is to preserve the authentic values of the structure and to determine the impact of the interventions to be applied for adaptation to present comfort conditions. In the YKTED report, the interventions and their effects are expressed in quantitative values in order to obtain measurable results. In this context, it is investigated whether the structure meets the needs of the adaptive reuse "the relation between the structure and adaptive reuse", and whether the capacity of the structure is surpassed "the relation between the structure and reuse interventions" as well as its effect on the original values of the structures in the adaptation to the reuse.This thesis involves building identification, analysis and evaluation of Çengel, Çukur and Safran Han, located in the Castle Region of Ankara and decided to be re-used for cultural and artistic purposes different from their original uses, and subsequently works for the preparation of the re-use intervention analysis and evaluation reports of these buildings, named (YKTED).

Science Code : 80106
Key Words : Conservation, Reuse/Adaptive Reuse Rehabilitaion, Authenticity, Ankara Historical Inns Area, Çengel Han, Çukur Han, Safran Han.
Number of Pages : 554
Advisor : Prof. Dr. Bekir ESKİCİ

TEŞEKKÜR

Bu tez, tez konusu seçimimde bana yol gösteren değerli katkıları ve yapıcı eleştirileri için tez danışmanım Prof. Dr. Bekir ESKİCİ'ye, önerileri ile tezime yön veren değerli tez izleme komitesi üyelerim Doç. Muna SİLAV'a ve Doç. Dr. Muharrem ÇEKEN'e, desteklerinden dolayı Prof. Dr. Yaşar Selçuk ŞENER ve Doç. Dr. Ali Akın AKYOL'a içten teşekkürlerimi sunarım.

Doktora tezi ve diğer akademik çalışmalarımda yanımda olan ve beni yüreklendiren Esra AYMAN'a, mesleki tartışmalarla ufuk açan Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ndeki çalışma arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET v
ABSTRACT vi
TEŞEKKÜR vii
İÇİNDEKİLER viii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ xii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ xv
RESİMLERİN LİSTESİ xvii
SİMGELER VE KISALTMALAR xxiv
1. GİRİŞ 1
1.1. Konunun Tanımı 2
1.2. Amaç 3
1.3. Sınırlılıklar 5
1.4. İlgili Araştırmalar 5
1.5. Yöntem 13
2. KORUMADA YENİDEN KULLANIM 17
2.1. Yeniden Kullanım/Yeniden Kullanıma Uyarlama Kavramı ve Tanımlar 23
2.1.1. Yeniden kullanım nedenleri 26
2.1.2. Yeniden kullanımın faydaları 29
2.1.3. Kısıtlar 34
2.1.4. Gereklilikler 34
2.2. İlkesel ve Yasal Çerçeve 35
2.2.1. Uluslararası koruma ilkelerinde yeniden kullanım 35
2.2.2. Ulusal yasalarda yeniden kullanım 42
3. YENİDEN KULLANIMIN TASARIMI 45
3.1. Yeniden Kullanımın Seçiminde Etkenler 46

3.1.1. Kültürel değerler 47
3.1.2. Mimari özellikler 54
3.1.3. Çevresel etkenler 61
3.2. Yeniden Kullanımda Müdahaleler 62
3.2.1. Müdahale yaklaşımlarında üslup 65
3.2.2. Müdahale ölçeği/derecesi 68
3.2.3. Yeniden kullanım müdahalelerinin yaklaşımı 72
3.2.4. Müdahalelerin biçimleri 73
3.4.5. Müdahale ilkeleri 95
4. OSMANLI DÖNEMİ ANKARA ŞEHİR İÇİ HANLARI HAKKINDA 103
4.1. Osmanlı Dönemi Şehir İçi Hanları 104
4.2. Osmanlı Dönemi Şehir Yönetiminde Yapı Denetimi 107
4.3. Ankara Hanlar Bölgesi ve Ticari Hayat 118
4.3.1. Ankara hanlarının Osmanlı şehir içi han mimarisindeki yeri 140
4.3.2. Çengel, Çukur ve Safran Han'ın Osmanlı şehir içi han mimarisindeki yerinin değerlendirilmesi 160
5. ÇENGEL, ÇUKUR VE SAFRAN HAN'IN TANIMLANMASI, ÇÖZÜMLENMESİ VE YENİDEN KULLANIM MÜDAHALELERİ 165
5.1. Çengel Han 165
5.1.1. Yapının tarihi ve geçirdiği onarımlar 166
5.1.2. Yapının tanımlanması, çözümlenmesi ve değerlendirilmesi 175
5.1.3. Yapının yeniden kullanıma ilişkin süreçler 204
5.1.4. Yapının yeniden kullanım tasarımı 208
5.1.5. Yeniden kullanım müdahaleleri 212
5.2. Çukur Han 228
5.2.1. Yapının tarihi ve geçirdiği onarımlar 228

5.2.2. Yapının tanımlanması, çözümlenmesi ve değerlendirilmesi 240
5.2.3. Yapının yeniden kullanımına ilişkin süreçler 264
5.2.4. Yapının yeniden kullanım tasarımı 267
5.2.5. Yeniden kullanım müdahaleleri 277
5.3. Safran Han 286
5.3.1. Yapının tarihi ve geçirdiği onarımlar 287
5.3.2. Yapının tanımlanması, çözümlenmesi ve değerlendirilmesi 296
5.3.2. Yapının yeniden kullanıma ilişkin süreçler 324
5.3.3. Yapının yeniden kullanım tasarımı 327
5.2.5. Yeniden kullanım müdahaleleri 329
6. DEĞERLENDİRME 347
6.1. Yeniden Kullanımın Değerlendirilmesi 347
6.1.1. Yapı-yeniden kullanım ilişkisinin değerlendirilmesi 353
6.1.2. Yeniden kullanım- müdahalesi ilişkisinin değerlendirilmesi 358
6.1.3. Yeniden kullanımın tarihi yapıya etki değerlendirme analizi 373
6.2. Çengel Han'ın Müze ve Turistik Çarşı Olarak Yeniden Kullanımının Değerlendirilmesi 384
6.2.1. Yapı-yeniden kullanım ilişkisinin değerlendirilmesi 385
6.2.2. Yeniden kullanım- müdahale ilişkisinin değerlendirilmesi 396
6.2.3. Yeniden kullanımın tarihi yapıya etki değerlendirme analizi 408
6.3. Çukur Han'ın Butik Otel Olarak Yeniden Kullanımının Değerlendirilmesi 419
6.3.1. Yapı-yeniden kullanım ilişkisinin değerlendirilmesi 423
6.3.2. Yeniden kullanım- müdahale ilişkisinin değerlendirilmesi 438
6.3.3. Yeniden kullanımın tarihi yapıya etki değerlendirme analizi 448
6.4. Safran Han'ın Müze Olarak Yeniden Kullanımın Değerlendirilmesi 458
6.4.1. Yapı-yeniden kullanım ilişkisinin değerlendirilmesi 460
6.4.2. Yeniden kullanım-müdahale ilişkisinin değerlendirilmesi 467

6.4.3. Yeniden kullanımın tarihi yapıya etki değerlendirme analizi 478

7. SONUÇ 487

KAYNAKLAR 495

EKLER 517

EK-1. Dördüncü bölüme ait ekler 519

EK-2. Altıncı bölüme ait ekler 535

EK-3. “Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmeliği’nin “Butik Oteller” başlıklı 43. Maddesinde; 551

ÖZGEÇMİŞ 553

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge 2.1. Yeniden kullanıma uyarlama ile kentin yaşabilirliğinde istenilen hedefleri arasındaki ilişki 32

Çizelge 5.1. Çengel Han'ın geçirdiği onarımlar 175

Çizelge 5.2. Çukur Han'ın geçirdiği onarımlar 239

Çizelge 5.3. Safran Han'ın geçirdiği onarımlar 296

Çizelge 6.1. Özgünlük tespit ölçeği 350

Çizelge 6.2. Şehir içi hanlar için özgünlük tespit listesi 351

Çizelge 6.3. Özgünlük değerlendirme ölçeği 352

Çizelge 6.4. Yeniden kullanım gereksinimlerinin yapının özgün tasarımına etkisi 357

Çizelge 6.5. Yeniden kullanım için yapılan mekânsal müdahaleler/değişimler ve müdahale derecesi 362

Çizelge 6.6. Yeniden kullanım için cephe düzenine yapılan müdahaleler/değişimler ve müdahale derecesi 363

Çizelge 6.7. Yeniden kullanım için yapılan yatay/düşey sirkülasyon-erişilebilirlik müdahaleleri ve müdahale derecesi 364

Çizelge 6.8. Yeniden kullanım için yapılan tesisata ilişkin müdahaleler ve müdahale derecesi 365

Çizelge 6.9. Yeniden kullanım için hareketli unsurlara müdahaleler ve müdahale derecesi 366

Çizelge 6.10. Temel sistemine yeniden kullanım için yapılan müdahaleler ve müdahale derecesi 367

Çizelge 6.11. Yatay taşıyıcılara yeniden kullanım için yapılan müdahaleler ve müdahale derecesi 367

Çizelge 6.12. Düşey taşıyıcılara yeniden kullanım için yapılan müdahaleler ve müdahale derecesi 368

Çizelge 6.13. Örtü sistemine yeniden kullanım için yapılan müdahaleler ve müdahale derecesi 368

Çizelge 6.14. Yapı malzemesine yeniden kullanım için yapılan müdahaleler ve müdahale derecesi 370

Çizelge 6.15. Yeniden kullanım-müdahale ilişkisi-müdahale derecesi kontrol listesi 371

Çizelge 6.16. Yeniden kullanım-müdahale ilişkisi 372

Çizelge 6.17. Şehir içi hanlar için yeniden kullanım öncesi ve sonrası özgünlük değerlendirmesi 372

Çizelge 6.18. Yeniden kullanımının mimari estetik etkisinin değerlendirilmesi..... 374

Çizelge 6.19. Yeniden kullanımının çevresel özelliklere estetik etkisinin değerlendirilmesi 376

Çizelge 6.20. Yeniden kullanımının sosyal ve kültürel etkisinin değerlendirilmesi 378

Çizelge 6.21. Yeniden kullanımının etkisinin değerlendirilmesi..... 379

Çizelge 6.22. Yeniden kullanımının ekonomik etkisinin değerlendirilmesi..... 380

Çizelge 6.23. Yeniden kullanımının tarihi yapıya etki değerlendirmesi 381

Çizelge 6.24. Çengel Han'ın yeniden kullanım öncesi özgünlük değerlendirmesi 385

Çizelge 6.25. Çengel Han'ın "Müze" olarak yeniden kullanımı için müdahale derecesinin değerlendirilmesi 402

Çizelge 6.26. Çengel Han'ın yeniden kullanım öncesi ve sonrası özgünlük değerlendirmesi 407

Çizelge 6.27. Yeniden kullanımının Çengel Han'a mimari estetik etkisinin değerlendirilmesi 411

Çizelge 6.28. Yeniden kullanımının Çengel Han'ın çevresel özelliklere estetik etkisinin değerlendirilmesi 412

Çizelge 6.29. Yeniden kullanımının Çengel Han'a sosyal ve kültürel etkisinin değerlendirilmesi 414

Çizelge 6.30. Çengel Han'a yeniden kullanımının etkisinin değerlendirilmesi 415

Çizelge 6.31. Yeniden kullanımının ekonomik etkisinin değerlendirilmesi..... 416

Çizelge 6.32. Yeniden kullanımının tarihi yapıya etki değerlendirmesi 417

Çizelge 6.33. Çukur Han'ın yeniden kullanım öncesi özgünlük değerlendirmesi .. 422

Çizelge 6.34. Çukur Han'ın otel odalarının mekânsal düzeni ve alanlarına ilişkin değerlendirme 428

Çizelge 6.35. Çukur Han'ın "Butik Otel" olarak mekânsal gereksinimlerini değerlendirilmesi 430

Çizelge 6.36. Çukur Han'ın "Butik Otel" olarak yeniden kullanımı için müdahaleler ve müdahale derecesinin değerlendirilmesi 444

Çizelge 6.37. Çukur Han yeniden kullanım öncesi ve sonrası özgünlük değerlendirmesi 447

Çizelge 6.38. Çukur Han'ın yeniden kullanımının mimari estetik etkisinin değerlendirilmesi 449

Çizelge 6.39. Çukur Han'ın yeniden kullanımının çevresel özelliklere estetik etkisinin değerlendirilmesi 451

Çizelge 6.40. Çukur Han'ın yeniden kullanımının sosyal ve kültürel etkisinin değerlendirilmesi 452

Çizelge 6.41. Çukur Han'ın yeniden kullanımının etkisinin değerlendirilmesi 453

Çizelge 6.42. Çukur Han'ın yeniden kullanımının ekonomik etkisinin değerlendirilmesi 454

Çizelge 6.43. Çukur Han'ın yeniden kullanımının tarihi yapıya etki değerlendirmesi 455

Çizelge 6.44. Safran Han'ın yeniden kullanım öncesi özgünlük değerlendirmesi 459

Çizelge 6.45. Safran Han'ın "Müze" olarak yeniden kullanımı için müdahaleler ve müdahale derecesinin değerlendirilmesi 473

Çizelge 6.46. Safran Han yeniden kullanım öncesi ve sonrası özgünlük değerlendirmesi 474

Çizelge 6.47. Safran Han'ın yeniden kullanımının mimari estetik etkisinin değerlendirilmesi 479

Çizelge 6.48. Safran Han'ın yeniden kullanımının çevresel özelliklere estetik etkisinin değerlendirilmesi 481

Çizelge 6.49. Safran Han'ın yeniden kullanımının sosyal ve kültürel etkisinin değerlendirilmesi 481

Çizelge 6.50. Safran Han'ın yeniden kullanımının etkisinin değerlendirilmesi 482

Çizelge 6.51. Safran Han'ın yeniden kullanımının ekonomik etkisinin değerlendirilmesi 483

Çizelge 6.52. Safran Han'ın yeniden kullanımının tarihi yapıya etki değerlendirmesi 483

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil 1.1. Öneri AdapSTAR modeli 10

Şekil 4.1. Anadolu'da önemli yollar..... 103

Şekil 4.2. Atpazarı- Samanpazarı- Koyunpazarı çevresindeki bedesten ve hanlar 127

Şekil 4.3. Seyyahlarca çizilen Ankara krokileri..... 131

Şekil 4.4. Ankara plan ve kroki 134

Şekil 4.5. Ankara 1924 yılı haritası 135

Şekil 4.6. Ankara büyük programlı hanların mekânsal kurgusu..... 142

Şekil 5.1. Çengel Han'ın konumu..... 166

Şekil 5.2. Mescit bölümü restitüsyon plan ve görünümü 174

Şekil 5.3. Çengel Han uygulama öncesi rölöve 177

Şekil 5.4. Çukur Han'ın konumu 228

Şekil 5.5. Giriş cephesindeki kagir duvarın 30cm farklı devam etmesi, 4 tarafı revaklı olması durumuna yönelik öneri, üst kat kuzeydoğu kanadın yapıdan bağımsızlaşmasını sağlayan merdiven ve revakların kapatılması 235

Şekil 5.6. Çukur Han giriş cephesi revak düzenine ilişkin öneri 236

Şekil 5.7. Çukur Han'ın, Ankara Büyükşehir Belediyesince hazırlattırılan "Protokol Kültür ve Sanat Evi" kullanımına yönelik mekânsal kurgu.... 266

Şekil 5.8. Safran Han'ın konumu..... 287

Şekil 5.9. Safran Han, üst kat M1, M2 ve M3 merdivenleri ve detayı 293

Şekil 5.10. Safran Han restitüsyonda zemin ve üst kat merdiven önerisi..... 294

Şekil 5.11. Safran Han'ın 1998 (Sayka İnşaat, 1998) ve 2008 (Hassa Mimarlık 2008) yılı zemin kat rölöveleri..... 300

Şekil 5.12. Safran Han, üst kat planları 303

Şekil 5.13. Safran Han, ek yapı..... 305

Şekil 5.14. Çengel, Çukur ve Safran Hanları arasındaki yatay sirkülasyon sistemi 336

Şekil 6.1. Yapı-yeniden kullanım ve yeniden kullanım-müdahale ilişkisi değerlendirme süreci 348

Şekil 6.2. Çengel, Çukur ve Safran Han'ın çevresel imkânları 383

Şekil 6.3. Çengel Han **y**apı-yeniden kullanım -müdahale ilişkisi 397

Şekil 6.4. Çukur Han'ın yapı-yeniden kullanım-yeniden kullanım müdahaleleri ilişkisi 440

Şekil 6.5. Safran Han yapı-yeniden kullanım-yeniden kullanım müdahale ilişkisi. 468

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim 2.1. Agustus Tapınağı'nın farklı dönemlerde farklı kullanımları 21

Resim 3.1. Astley Kalesi'nin (İngiltere) yeniden kullanıma uyarlama öncesi ve sonrası görünümü 67

Resim 3.2. Castelvecchio Müzesi'nin (İtalya) yeniden kullanıma uyarlama müdahaleleri; a.Dış cepheden görünüm, b. Sirkülasyon ekleri, c. İç mekanda eski-yeni gösterimi, d.Sirkülasyon ekleri, ... 68

Resim 3.3. S. Filippo Neri'nin Oratoryumu (Bologna) restorasyon müdahaleleri 76

Resim 3.4. Yeniden kullanıma uyarlama..... 82

Resim 3.5. St. Micheal Kilisesi'nin (Hollanda) ofis olarak kullanımı 83

Resim 3.6. Orsay Müzesi (Fransa) terminal binasının müze olarak kullanımı 84

Resim 3.7. Neues Müzesi (Almanya) restorasyon müdahaleleri öncesi ve sonrası..... 85

Resim 3.8. Salt Galata (İstanbul) yeniden kullanım müdahaleleri sonrası..... 86

Resim 3.9. Beyazıd Kütüphanesi (İstanbul) renovasyon müdahaleleri..... 87

Resim 3.10. Edirne II. Beyazıd Külliyesi'nin müze olarak kullanımı 88

Resim 3.11. Papaz okulunun (İspanya) kütüphane kullanımı gereği eklenen merdiven..... 88

Resim 3.12. S. Croce Bazilikası'nda (Gerusalemme, Roma) ısıtma sistemi..... 89

Resim 3.13. Ekler 89

Resim 3.14. Barcelona'daki arenana alışveriş merkezi 90

Resim 3.15. Dublin St. Mary Kilisesi'nin bar olarak uyarlanması (İç mekan) 90

Resim 3.16. Müzeye dönüştürülen Koldinghus Kales 91

Resim 3.17. Yahudi Müzesi (Almanya) ek mekan ve ek yapı 92

Resim 3.18. Tate Modern (İngiltere) ek yapı, dış cephe detay (Javier Gurierrez Markos) ve iç mekândan görünüm (Farrel Godliman)..... 93

Resim 3.19. Mekansal ekler..... 93

Resim 3.20. Kütlesel ekler..... 94

Resim 4.1. Hasan Paşa (Suluhan) Hanı 147

Resim 4.2. Avlu ve revak cepheleri 147

Resim 4.3. Mescitler 149

Resim 4.4. Avlu ve hava görünümü 150

Resim 4.5. Çatı ve avlu görünümleri 151

Resim 4.6. Avlu görünüm 151

Resim 4.7. Çeşme 152

Resim 4.8. Cephe düzeni 155

Resim 4.9. Ankara büyük programlı şehir içi hanları dış cephe dükkanlarının konumu 157

Resim 5.1. Çengel Han Z14 mekanındaki sıva üzerindeki yazıt 169

Resim 5.2. Çengel Han 170

Resim 5.3. Çengel Han merdiven üzerindeki hancı odası 179

Resim 5.4. Çengel Han çevresinden görünüm 180

Resim 5.5. Çengel Han, güneydoğu ve güneybatı cepheden görünüm 181

Resim 5.6. Çengel Han çevresindeki niteliksiz ekler 182

Resim 5.7. Çengel Han bodrum kat 183

Resim 5.8. Çengel Han, bodrum kat 184

Resim 5.9. Çengel Han, köşe odalarından kapı girişindeki ahşap hatıl ve tonoz başlangıcının duvarlar ile ilişkisi 185

Resim 5.10. Çengel Han, oda revak pencere ve kapıların kemer biçimleri, duvar örgü sistemi 186

Resim 5.11. Kapılar 189

Resim 5.12. Çengel Han kuzeybatı kanadı tonozları, kaş ve üç dilimli kemerli kapı ve pencere 189

Resim 5.13. Çengel Han, güneybatı cephesindeki pencere düzeninden görünümü 190

Resim 5.14. Çengel Han 191

Resim 5.15. Çengel Han çeşme ve avlu döşemesi 192

Resim 5.16. Çengel Han zemin katta tahrip olan duvarlar 194

Resim 5.17. Çengel Han'ın tuğla ve taş örgüsünde malzeme kaybı, ayıklama esnasından görünüm 194

Resim 5.18. Çengel Han, kuzeydoğu ve güneybatı kanadı tonozlardan görünüm 195

Resim 5.19. Çengel Han, güneybatı ve güneydoğu cepheden görünüm 196

Resim 5.20. Çengel Han, zemin ve üst kat revaklarındaki sorunlar 197

Resim 5.21. Çengel Han, taş bozulmaları 198

Resim 5.22. Çengel Han, tuğla malzemeden görünüm 199

Resim 5.23. Çengel Han'ın zemin kat, kuzeydoğu revak kanadında tuz ile yapılan dericilik işlemlerinin duvar ve revak ayaklarındaki tahribatı 201

Resim 5.24. Çengel Han, örgü yüzeyinde yeni sıva uygulaması 202

Resim 5.25. Çengel Han'ın kuzeybatı revakından ayıklama öncesi ve 2003 yılı ayıklamadan sonra görünüm 202

Resim 5.26. Çengel Han, ek mekân 202

Resim 5.27. Çengel Han, dış cephedeki dükkanlar 203

Resim 5.28. Çengel Han, hancı odası revaktan görünümü hanın mescidine ilişkin görünüm 203

Resim 5.29. Çengel Han yeniden örülen ayaklar, merdiven tonozu ve merdiven ... 216

Resim 5.30. Çengel Han kuzeybatı giriş kapısı (Çukurhan tarafı) ve onarım sonrası görünümü 217

Resim 5.31. Çengel Han, zemin kat, geçit oluşturulmak için kullanılan çelik sistem, tuğla malzeme ile tamamlamalar 218

Resim 5.32. Çengel Han, üst katında duvarlarında açılan geçitler, zemin kat kapatılan pencere ve kapılar ve duvar tamamlamada malzeme kullannımı 218

Resim 5.33. Çengel Han, kapı üstü kemer aynalıklarından görünüm 220

Resim 5.34. Çengel Han, bodrum kat, ek sergileme mekanı 220

Resim 5.35. Çengel Han, avlu üzerini kapatan cam çelik konstrüksiyon çatı 223

Resim 5.36. Çengel Han zemin kat tuvaletlerinden görünüm 223

Resim 5.37. Çengel Han, mescide revaktan giriş, merdiveni, içi ve terasa çıkış 224

Resim 5.38. Çengel Han özel gereksinimli birey erişimine ilişkin düzenlemeler... 225

Resim 5.39. Çukur Han, kuzeybatı revak 13.04.1989, 1992, 2003 yılı sonrası 234

Resim 5.40. Çukur Han kuzeydoğu kanat mekanların düzeni..... 236

Resim 5.41. Çukur Han ön cephe dükkânlar 237

Resim 5.42. Çukur Han üst kat revaktan görünüm..... 244

Resim 5.43. Çukur Han kuzeybatı cephe düzeni ve malzeme kullanımı 246

Resim 5.44. Çukur Han güneybatı ve güneydoğu cephe malzeme kullanımı 246

Resim 5.45. Çukur Han giriş kuzeybatı cephesi..... 247

Resim 5.46. Çukur Han, ahşap karkas sistem tuğla dolgu ön cephesi, güneybatı cephe taş ve tuğla beden duvarı, kuzeybatı kanadı inşa sistemi..... 248

Resim 5.47. Çukur Han bodrum kat duvar, tavan ve döşeme, zemin kat dış taş duvar iç ahşap karkas çatkı ve kerpiç dolgu..... 249

Resim 5.48. Çukur Han yatay taşıyıcılar 250

Resim 5.49. Çukur Han 250

Resim 5.50. Çukur Han, taş, tuğla ve ahşap malzeme kullanımı 251

Resim 5.51. Çukur Han zemin kat revak cephesi tuğla dolgu tuğla, bölücü duvar ahşap çatkı arası kerpiç dolgu 252

Resim 5.52. Çukur Han ana giriş ve kuzeybatı giriş kapısı..... 253

Resim 5.53. Çukur Han, oda kapıları, kepenk ve kapı detayları 254

Resim 5.54. Çukur Han, güneybatı, güneydoğu ve kuzeybatı cephe pencere detayları..... 256

Resim 5.55. Çukur Han, çeşme ve avlu taş döşemesi 256

Resim 5.56. Çukur Han, güneybatı cepheden görünüm 257

Resim 5.57. Çukur Han, ampatmanın durumu, yerüstü sularının etkileri, tavan kirişlerindeki sehim 258

Resim 5.58. Çukur Han, giriş cephesinden vedükkânlarından görünüm 259

Resim 5.59. Çukur Han, yapısal sorunlar..... 259

Resim 5.60. Çukur Han avlu cephelerinin yapısal durumu..... 260

Resim 5.61. Çukur Han, güneybatı cephedeki tuğla onarım, kuzeybatı cephesindeki tuğla örgü, oda duvarlarında tuğla ve kerpiç malzemenin durumu 262

Resim 5.62. Çukur Han, bodrum ve üst kat odaları toprak dolgu ve yıkıntılar 263

Resim 5.63. Çukur Han, 1971 yılı 264

Resim 5.64. Çukur Han, kuzeydoğu cephe (giriş), giriş kapısı ve kuzeydoğu kanadından görünüm 269

Resim 5.65. Kuzeydoğu kanadı (bar mekanı), oturma alanları, servis mekanları girişi 270

Resim 5.66. Çukur Han, kuzeybatı kanadı eyvana bakış, bodruma geçiş merdiven üzeri eyvandan görünüm 270

Resim 5.67. Çukur Han, zemin kat oda ve banyosu 271

Resim 5.68. Çukur Han; a. Rahmi M. Koç odası, b. Güneybatı kapısı 271

Resim 5.69. Havuzlu lobi bölümü, oturma alanı, havuzdan görünüm 272

Resim 5.70. Çukur Han, güneydoğu kanat üst kata çıkış merdiveni, revak ve toplantı odası 272

Resim 5.71. Çukur Han, oda dekorasyonu 273

Resim 5.72. Çukur Han, kuzeydoğu koridorlu revaksız kanat, odalardan görünüm 273

Resim 5.73. Çukur Han, kuzey yönüne revaklara bakış 277

Resim 5.74. Güneydoğu yönüne revaklara bakış 277

Resim 5.75. Kuzeydoğu (giriş) cephe görünüm 278

Resim 5.76. Çukur Han, yenilenen ahşap ve tuğla malzemeler; a.Taşıyıcı sistem ve malzemede yenileme, b.Ön cepheden görünüm 279

Resim 5.77. Çukur Han, yenilenen ahşap ve tuğla malzemeden görünüm 280

Resim 5.78. Çukur Han, eklenen tesisatlardan birinin görünümü 280

Resim 5.79. Çukur Han, zemin ve üst katta yenilenen malzemelerden görünüm 281

Resim 5.80. Çukur Han, üst kat seviyesinde bütünlemeler 282

Resim 5.81. Çukur Han'ın Çengel Hana geçiş kapısı, güneydoğu kanattaki merdiven kovası ve asansör 283

Resim 5.82. Çukur Han, çelik sistem üst örtü ve çelik ayaklar 284

Resim 5.83. Safran Han; a.1900lerin başında, b. 1930'lar üst örtü, c. 1950'ler avlu, d.1970'ler avludan görünüm 290

Resim 5.84. Safran Han giriş cephesindeki dükkanlar ve 1957 sonrası ek bina 290

Resim 5.85. Safran Han 298

Resim 5.86. Hanın revak cephelerinden görünüm 299

Resim 5.87. Safran Han'ın çeşmesi üzerine yapılan ek yapı, bu yönden hana giriş ve üst kata çıkış merdiveni 301

Resim 5.88. Safran Han'ın revakına ek yapının birleşimi, ek bina (otel yapısı) ve üst kat merdivenleri 301

Resim 5.89. Safran Han 304

Resim 5.90. Safran Han, güneybatı cephesinden (giriş) görünüm 306

Resim 5.91. Kuzeybatı cephesinden görünüm 306

Resim 5.92. Safran Han'ın teras çatısından görünümler 309

Resim 5.93. Safran Han 310

Resim 5.94. Safran Han'da niteliksiz sıva uygulamaları 311

Resim 5.95. Safran Han'ın revaklarına kolon ve kiriş ekleri 312

Resim 5.96. Safran Han'ın avlu kapısı ve iç avludan görünüm 313

Resim 5.97. Safran Han'ın giriş, odaları ve üst kat güneybatı kanadı kapıları 313

Resim 5.98. Safran Han'ın güneybatı (giriş) cepheden , üst kat odalarından birinde pencere ve mescidin güneybatı duvarından görünümü 315

Resim 5.99. Safran Han'ın kuzeybatı ve güneydoğu üst revak tonozlarına yapılan betonarme döşemeler 318

Resim 5.100. Safran Han'ın zemin ve üst revakları ve avluya yapılan niteliksiz ekler 318

Resim 5.101. Safran Han alt ve üst katında ek yapının özgün han duvarına birleşim detayları 319

Resim 5.102. Safran Han'a bitişik ek yapının malzeme sorunları 320

Resim 5.103. Safran Han revak ve dış cephesindeki malzeme bozulmaları 320

Resim 5.104. Safran Han'ın giriş cephesinde nem ve terasında ek yapılar 322

Resim 5.105. Safran Han'ın ayıklama öncesi ve sonrası görünümü 330

Resim 5.106. Safran Han'ın teras çatısı üzerinde ayıklama öncesi ve sonrası görünüm..... 331

Resim 5.107. Safran Han kuzeybatı kanadında tonozun onarımı ve sonrası görünüm..... 332

Resim 5.108. Safran Han'ın giriş kapısı onarım öncesi ve sonrası, ayaklarda ve tonozlarda derz tamiratlarından görünüm 333

Resim 5.109. Safran Han çatı, havalandırma ve elektrik tesisatından görünüm 333

Resim 5.110. Safran Han'a, Çengel Han ve Çukur Han arasındaki boşluktan başlayan yatay sirkülasyon..... 336

Resim 5.111. Safran Han'ın ek yapısında düşey sirkülasyonu..... 337

Resim 5.112. Safran Han'ın ek yapısı alt ve üst kat koridor ile avludan görünümü..... 337

Resim 5.113. Safran Han'a ek yapıdan erişim için beden duvarına açılan geçitler..... 338

Resim 5.114. Safran Han'ın oda duvarlarda açılan geçitleri, tuğla döşemenin duvar birleşim detayı..... 338

Resim 5.115. Safran Han'da sergi vitrini olarak kullanılan pencere ve kapı 339

Resim 5.116. Safran Han oda ve avlulardaki zemin döşeme detayları 339

Resim 5.117. Safran Han kuzeybatı cephede toprak altında kalan köşe duvarlarda sergileme amaçlı sıva uygulaması..... 340

Resim 5.118. Safran Han'ın teras çatısının Çukur Han'la ilişkisi ve restoran 341

Resim 5.119. Safran Han giriş Cephesi öncesi ve sonrası..... 342

Resim 5.120. Safran Han, Çukur Han ve ÇengelHan arasındaki yatay sirkülasyonu sağlayan ek yapı..... 343

Resim 6.1. Çengel Han'ın yeniden kullanım müdahaleleri öncesi ve sonrası..... 409

Resim 6.2. Han ve yakın çevresi yeniden kullanım öncesi ve sonrası 411

Resim 6.3. Çukur Han ve yakın çevresi restorasyon öncesi ve sonrası..... 450

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler	**Açıklamalar**
m.	Metre
cm.	Santimetre
m²	Metrekare

Kısaltmalar	**Açıklamalar**
AIIKK	Ankara 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi
Bkz.	Bakınız
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
ICOMOS	Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
Vb.	Ve benzeri

1. GİRİŞ

Somut kültürel miras kavramı içinde tarihi yapılar ve oluşturdukları çevreler, inşa edildikleri günden günümüze değin dönemlerin kültürel birikimini yansıtır (Kuban, 2000, s.54, Altınoluk, 1998, s.17). Mimari bir yapının tasarımını oluşturan mekânsal kurgu, biçim, kütle özellikleri yanında malzeme, yapım teknolojisi ve yerleşim düzeni, diğer kamusal yapılar, sosyal donatılar ile ilişkileri toplumların sosyal, kültürel, ekonomik durumunu ve siyasi düzenin yansımalarına kadar uzanan geniş bir yelpazede bilgiyi içerirler. Bu nedenle çoğu zaman, tarihi bir yapı üzerinde belge ve estetik değeri başta olmak üzere anı, hatıra, sembolik vb. kültürel değerleri ile birlikte konumlandığı tarihi çevrenin değişim ve dönüşümlerini izlemek mümkün olabilmektedir (Tiryaki, 2014, s. 3).

Toplumsal yapının teknolojik değişim ve gelişmeler ile dönüşümü, her alanda olduğu gibi, geçmişin kültür değerlerini, yaşam tarzlarını, sosyal ve ekonomik düzeylerini yansıtan tarihi çevre ve yapıların sahip olduğu kimliği, mekânsal ve toplumsal belleğin sürdürülebilirliğini etkilenmektedir (Turan, 2013, s.1). Bu değişimler içerisinde özellikle çağdaş yaşamın konfor şartlarındaki değişimler tarihi binaların kullanımlarının zaman içerisinde geçerliliğini yitirmesi, özgün kullanımına devam edebilse de kullanımın eskimesi yanında sosyal, teknolojik ve çevresel yıpranma gibi nedenlerle tahribata uğramalarına hatta yok olma tehdidine maruz kalmalarına neden olabilmektedir (Douglas, 2006, Bullen, 2007, s.21, s.14-15, Yaldız, 2010, s.29, Bener, 2010, s.12, Pekol, 2010, s.14, Engin, 2009, s.21). Bu nedenle tarihi yapılar amacına uygun yani iç ve dış özelliklerine, yerin ruhuna uygun kullanımlarına devam edilmeleri ile varlığını sürdürebilirler.

Tarihi yapıların kullanımı sürdürülebilir koruma açısından önemlidir (Sazak, 2016, s.91, Yazgan, 2011, s.1, Shishavan, 2013, s.102) ve koruma biçimlerinden biridir (Bullen ve Love, 2011a, s.412). Döneminin yapım malzemeleri, yapım teknik ve teknolojisi tarihi yapının kimliğinin tanımlanmasına katkıda bulunurlar. Ayrıca yapının genel karakteri dış kabukla birlikte iç mekân özellikleri ile bütündür. İç mekânlar önceki kullanımın bilgilerini dış cepheden daha çok barındırabilirler (Jandl, H. Ward, 1988, s.7). Bu bakımdan koruma, tarihi yapıların salt maddi varlıklar

olarak biçimsel koruması değil, döneminin yapım teknolojisi oluşturan malzeme kullanımı, işçilik özellikleri ve inşa tekniklerine ilişkin bilgisinin de korunmasıdır. Bu nedenle tarihi yapılara hem maddi varlık olarak hem de içerisindeki bilgiyi anlamak için iki açıdan bakmak ve koruma faaliyetlerini bu çerçeveden değerlendirmek sürdürülebilir koruma açısından faydalı olabilir.

Tarihi binaların günümüz konfor şartlarının gereksinimlerine uygun olarak özgün kullanımının sürdürülmesi veya yeniden kullanıma uyarlanması, kent planlamasında ve bölge kalkınmasında etkili araçlardan biridir. Zamanla planlama dışı kalmış ya da planlaması gecikmiş alanlarda bulunan, kimi ekonomik ve sosyal nedenler ile terkedilen, bulunduğu çevrede kendi halinde bakımsız bırakılan tarihi yapıların belge, tarihi, estetik, özgünlük gibi değerleriyle çevreye ve topluma yeniden katkı sağlaması, bulunduğu çevrenin canlandırılması gibi etkileri ile hem sosyal anlamda geçmiş kültürümüzle bağların kurulması ve güçlendirilmesi, toplumsal aidiyetin oluşturulması, hem de ekonomik bakımından yeni inşaat maliyetlerini bertaraf ederek yerli yabancı kültür turizminin canlanması yoluyla ekonomik girdi olarak fayda sağlamaları mümkündür.

Bu nedenle, tarihi yapıların kimliklerinin korunarak günümüz yaşamında varlıklarını sürdürebilmeleri için bütünleşik ve sürdürülebilir koruma anlayışı ile değişen, dönüşen dünyada koruma/değişim ve koruma/kullanım dengesinin sağlaması gereklidir. Tarihi yapının çevresiyle birlikte koruma planlanmasının yapılması, üst ölçekli kent gelişim planları ile değerlendirilmesi, çevresel ve sosyal bakımından etkilerinin interdisipliner bir çalışmayla belirlenmesi bütünleşik bir koruma planıyla mümkün olabilir ve bu şekilde sürdürülebilir korumaya katkı sağlanabilir. Böylece bulunduğu çevrenin de korunmasıyla kullanılan sağlıklaştırılan/rehabilite edilen veya yeniden kullanıma uyarlanan tarihi yapılar, geçmiş dönemin bilgilerini günümüzden geleceğe taşınmasına hizmet edebilirler.

1.1. Konunun Tanımı

Tez kapsamında ele aldığımız bu çalışmada, yeniden kullanıma uyarlama bağlamında müze ve otel kullanımına uyarlanan, ortak sirkülasyon alanları ile birbiri ile ilişkilendirilen, Rahmi M. Koç Müzecilik A.Ş. tarafından yönetilen ve işletilen,

Ankara'nın Kale bölgesindeki Çengel Han, Çukur Han ve Safran Han'ın–birlikte değerlendirilmesi yapılmıştır. Söz konusu yapılar ile ilgili olarak;

- Mevcut yerinde parçası olduğu çevrenin tanımlanması, özgün kullanımları hakkında verilerin sunulması,
- Yeniden kullanım öncesi fiziksel özellikleri (dış cepheleri, iç mekânları ve bezemeleri, yapısal elemanları, mimari düzeni ve mekân kullanımı) ile korunmuşluk ve yapısal durumlarının ortaya konulması,
- Yeniden kullanım gereksinimine ilişkin müdahalelerin belirlenmesi,
- Yapıların koruma ölçütleri, yasal statüsü ve ulusal mevzuat çerçevesinde yeniden kullanımının seçimi,
- Bundan sonraki tarihî gelişimler ile yapılardaki değişikliklerin irdelenmesi,
- Yapı-yeniden kullanım ilişkisi ile yeniden kullanım-koruma müdahaleleri ilişkisinin değerlendirilmesi yapılarak öneriler geliştirilmiştir.

1.2. Amaç

Tarihi yapıların yeniden kullanıma uyarlanmasına yönelik ulusal ve uluslararası ana kaynak yayınlar dışında birçok araştırma ve tezler mevcuttur. Bunlar, çağdaş konfor şartlarına yapının kullanımının uyarlanması veya yeniden kullanım alternatiflerinin tarihi yapının çevresel, sosyal, ekonomik, kültürel ve karakteristik özelliklerine uygunluğunun değerlendirilmesine yönelik çalışmalardır.

Bu çalışmalara bakıldığında en uygun yeniden kullanıma uyarlama alternatiflerinin seçiminde uyarlamaya yönelik koruma müdahalelerinin özgün değerlerin korunmasına etkisi bakımından değerlendirilmesine yönelik derinlemesine bir irdeleme yapılmasına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır.

Bu doğrultuda, çalışmamızda, yukarıda bahsedilen başlıklara ilaveten, tarihi yapıların özgün kullanımlarının sürdürülmesi için kullanılacak araçlar; koruma ölçütleri, yeniden kullanım öncesi ve sonrasındaki müdahaleler ile fiziki durumunun karşılaştırılması, yapılan müdahalelerin ölçeğinin sayısallaştırılması yoluna gidilmiş; bunun sonucu elde edilen verilere istinaden yeniden kullanım için yapılan müdahale

derecesinin yapının çevresel, sosyal, ekonomik ve kültürel etkisinin de belirlenmesi ile sonucun yapılara etki değerlendirmesinin yapılması amaçlanmıştır.

Özellikle yapı-yeniden kullanım-yeniden kullanım gereği müdahale ilişkisinin ortaya konularak özgün değerlerin korunup korunamadığına ilişkin bir değerlendirme yapılabilmesi için yapı-yeniden kullanım ilişkisi yapıların özgün mekânsal kurgusu ve biçimsel özellikleri ile ilişkilendirilirken, yeniden kullanım - koruma müdahaleleri ilişkisi ile koruma ilkeleri, müdahale yaklaşımı ve ölçeği ile özgün malzeme, işçilik, yapım teknik ve teknolojik değerlerinin korunmasına etkisinin ortaya konulması hedeflenmiştir.

Bu doğrultuda tezin ana ve alt hipotezi aşağıdaki şekilde belirlenmiştir. Tezin ana hipotezi;

"Tarihi yapının özgün kullanımına devam etmesi veya yeniden kullanım için uyarlanmasında kültürel değerlerin (özgünlük, bütünlük, tarihi, estetik, belgesel vb.) en üst düzeyde korunması için yapılan müdahalelerin etki değerlendirmesinin kabul edilebilir düzeyi teknik bir değerlendirme ile ölçülebilir şekilde belirlenmelidir."

Alt hipotezi;

"Kabul edilebilir düzey belli kriterlere bağlanmalı sübjektif değerlendirmelere mahal verilmeyecek şekilde ölçeklendirilerek ölçülebilir olmalıdır."

İlk aşamada kültürel değeri ve yasal statüsü belirlenerek tarihi yapıya yapılacak ve/veya yapılan müdahalelerin ölçeğinin sayısallaştırılması ve önceki kültürel değerine etkisi, sonraki aşamada yapılan müdahalelerin etki değerlendirmesi sonucu sayısal bir veriye dönüştürülmesi suretiyle sade bir yöntemle bir karşılaştırma yapılmasına yönelik bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir. Söz konusu öneriBu çalışmaların, yeniden kullanıma yönelik müdahalelerin yapının korunmasına etkisi bakımından değerlendirilmesinde bir araç olacaktır.

Bu şekilde belirlenen hipotezler, tarihi yapıların korunmuşluk ve yapısal durumunun yeniden kullanım gereksinimleri nedeniyle ihtiyaç duyulacak mekânsal ve yapısal

ihtiyaçları karşılayıp karşılamadığı ve yüklenen kullanımın müdahalelerinin özgün değerlerin kaybına neden olup olmadığı yeniden kullanımın mirasa etki değerlendirme raporu ile sınanacaktır. Buradan elde edilecek veriler ile de proje aşamasında proaktif (önleyici) bir çalışma olarak en üst düzeyde korumanın sağlanmasına yönelik katkı amaçlanmaktadır. Koruma uzmanlarınca belirlenen başlıklarda yapıların koruma müdahalelerinin değerlendirilmesine kolaylık sağlaması bakımından, proje ve uygulama çalışmalarını yürütenlerce karar vericilere sunulması, karar vericiler ile koruma bölge kurullarınca değerlendirmelerin daha güvenilir veriler ile yapılmasına faydalı olması hedeflenmiştir.

1.3. Sınırlılıklar

Bu çalışma, yeniden kullanıma uyarlanmış tarihi yapıların koruma müdahalelerinin özgün değerlerin korunmasına etkisi açısından değerlendirilmesi ile sınırlanmış olup, seçilmiş yapılar yakın çevresi ile birlikte incelenmiş; bölgesel koruma planlamaları kapsam dışında bırakılmıştır.

Tarihi yapıların yeniden kullanımına ilişkin kavramlar ve yaklaşımlar, kültürel mirasın korunmasına yönelik ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, ulusal mevzuat ve ilgili kurum ve kuruluşların çalışmalarından, bu konuda yapılmış bilimsel araştırmalardan derlenmiştir.

Saha çalışmasında örnekleme için şehir içi han olarak inşa edilmiş ve günümüzde aktif olarak kullanılan yapılardan, Ankara Kale bölgesinde kültür ve sanatsal içerikli kullanımına karar verilen ve özgün kullanımını kısmen sürdüren ve yeniden kullanıma uyarlanan aynı vakıf tarafından işletilen şehir içi han yapıları dışındaki taşınmaz kültür varlıklarına yönelik çalışmalar kapsam dışı tutulmuştur. Örnekler seçilirken yapı, belge ve projelere ulaşılabilirlik ve yeniden kullanımın aktif kullanılması belirleyici kriterler olmuştur.

1.4. İlgili Araştırmalar

Literatür taramasında tarihi yapıların özgün kullanımının günümüz konfor şartlarına uyarlanması ve yeniden kullanıma uyarlanmasına yönelik tanımlama ve

değerlendirme önerileri, koruma kuram ve ilkeleri, tarihi çevre koruma, şehir içi hanların tarihi ve gelişiminin ele alındığı bilimsel kaynaklar taranmıştır. Çalışmanın kapsamı nedeniyle;

Tarihi yapıların yeniden kullanımına ilişkin, Esra AYMAN'ın "İstanbul'da Osmanlı Medreseleri İçinde Yer Alan Müzelerden İki Örnek Üzerinde Yapılan Metot Araştırması ve Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi İçin Bir Restorasyon Önerisi" başlıklı yüksek lisans tezi (1995), Hicran ÖZALP'in "Türkiye'de Otel Olarak Yeniden İşlevlendirilen Kervansarayların İç Mimari ve Çevre Tasarımı Açısından İrdelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezi (2000), Emre Hüsnü ENGİN'in, "Tarihi Trabzon Kent İçi Hanları'nın Analizi ve Yeni İşlev Önerileri" başlıklı yüksek lisans tezi (2002), Gülhan BENLİ'nin "İstanbul Tarihi Yarımada'da Bulunan Han Yapıları ve Avlulu Hanların Koruma Sorunları" başlıklı doktora tezi (2007), Bener T. ÇELİK'in "Anıtsal Taşınmaz Kültür Varlıklarında İşlev Değişikliklerinin ve İşlev Değişikliklerinden Doğan Yıpranmaların İstanbul'daki Örnekler İle İncelenmesi" başlıklı yüksek lisan tezi (2010), Banu Selen ÇOŞKUN'un "İstanbul'daki Anıtsal Yapıların Cumhuriyet Dönemindeki Koruma ve Onarım Süreçleri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı doktora tezi (2012),

Tarihi yapıların yeniden kullanımlarının değerlendirme modeli önerilere yönelik; Banu Apaydın BAŞA'nın "Yapıların Otel Olarak Yeniden Kullanım Bağlamında Mekânsal Dönüşümlerin Kavramsal ve Kuramsal Analizi" başlıklı sanatta yeterlilik tezi (2007), Emre Hüsnü ENGİN'in "Tarihi Yapıların Yeniden Kullanımında İç Mekâna Etkilerin İncelenmesi İçin Bir Yöntem Önerisi" konulu doktora tezi (2009), Banu PEKOL'un, "İstanbul'da Yeni İşlevlerle Kullanılan Tarihi Yapıların Üslup Sorunsalı" başlıklı doktora tezi (2010), Mustafa KORUMAZ'ın, "Türkiye'de Tarihi Yapılarda Façadism (cephecilik) Uygulamalarının Koruma Kapsamında Değerlendirilmesi"ne yönelik doktora tezi (2011), Rengin Nilgün SAZAK'ın "Yeniden İşlevlendirilmiş Tarihi Yapıların Letonya-Türkiye Örnekleri Bağlamında Sosyokültürel Sürdürülebilirliğe Katkısının İncelemesi" başlıklı yüksek lisans tezi (2011), Esra YALDIZ'ın, "Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi" isimli doktora tezi (2013), Mehmet ULUKAN'ın "Mimari Korumada Otantiklik Üzerine Yöntem Araştırması Ve

İstanbul Tekkelerinde Uygulama Örnekleri" başlıklı doktora tezi (2014) incelenmiştir.

Ayrıca "Eski Yapılar Yeni Fonksiyonlar" (Altınoluk, 1987), "Binaların Yeniden Kullanımı" (Altınoluk, 1998), "Yeniden Mimarlık, Eski Yapılar, Yeni Kullanımlar" (Cantacuzino, 1993), "Yapıların Yaratıcı Yeniden Kullanımı" (Latham, 1996), "Kullanımın Yenilenmesi İçin Kılavuz" (Kincaid, 2002), "Tarihi Yapıları Koruma" (Fielden, 2003), "Yeniden Okuma, İç Mimarlık ve Mevcut Yapıların Yenilenmesinin Tasarım İlkeleri" (Brooker ve Stone, 2004), "Yapı Uyarlama" (Douglas, 2006), "Gelecekteki Geçmiş, Tarihi Yapı Korumayı Anlama" (2007), "Tarihsel Çevrenin Sürdürülebilir Yönetimi İçin Koruma İlkeleri Politikaları ve Rehberi" (Drury ve McPherson, 2008), "Uluslararası Anıtlar ve Sitlerin Uluslararası Koruma İlkeleri" (Petzet, 2009), "Binaların Tadilatı ve Yenilenmesi" (Gorse ve Highfiled, 2009), "Yeniden Kullanıma Uyarlama: Yenilik Yoluyla Koruma" (Rypkema, 2011), "Yeniden Kullanıma Uyarlama: Karmaşık Bir Süreçte İşbirliklerinin Açıklanması" (Bond, 2011), "Sürdürülebilir Yapı Uyarlama" (Wilkinson, Remoy ve Langston, 2014), "Yeniden Kullanıma Uyarlama (Yapıların Ömrünün Uzatılması)"(Wong, 2017), "Sembolik Değeri ile Yeniden Kullanıma Uyarlanan Varlığın Yerin Ruhunu Korumak" (Dontalelli, 2017), "En İyi Uygulamalar El Kitabı, Ortaçağ Harabelerinin Toplumsal Olarak Kullanışlı Kullanımının Ulusötesi Model Formu" (Borlizzi, Frenda, Soldano veValle, 2018) gibi uluslararası ana kaynak kitaplara ulaşılmış ve bu konuda yazılmış tezler ve makaleler incelenmiştir.

Tarihi yapıların yeniden kullanıma uyarlanması konusunda uluslararası birçok ülkenin koruma mevzuatına erişilmiştir. Tarihi yapıların yeniden kullanımına yönelik bilgi ve öneriler ana başlık halinde bulunmasa da UNESCO, ICOMOS gibi uluslararası koruma kurumlarının etik kurallar, tüzükler ve ilkelerinde maddeler halinde yer verilmiştir.

Diğer yandan "Dünya Mirası Kültür Varlıkları için Etki Değerlendirmesi Rehberi" (ICOMOS, 2011), "Dünya Kültürel Mirası Özellikleri için Miras Etki Değerlendirmesi Üzerine Rehberlik" (ICOMOS 2011), "Yerleşik Miras Nasıl

Değerlendirilir? Varsayımlar, Metodolojiler, Miras Değerlendirme Sistemi Örnekleri" (ICOMOS, 2015 editör Bogusław Szmygin), yeniden uyarlamaya ilişkin Güney Galler'in "Miras Alanların Yeniden Kullanımı, Tarihi Yapı ve Sitlerin Uyarlanması İçin Kılavuz" (RAIA, 2008), "Yenilenmede Tarihi Yapıların Kullanımı" (English Heritage, 2013), "Kanada'da Tarihi Yerlerin Korunması İçin Standartlar ve Kılavuzlar" (2010), 2008 yılında yayınlanan ve 2015 yılında yeniden gözden geçirilen "Tarihi Çevrenin Sürdürülebilir Yönetimi İçin Koruma İlkeleri Politikaları ve Rehberlik" (English Heritage, 2015), Hong Kong kültürel mirasın korunmasına yönelik "Miras Binalarının Yeniden Kullanıma Uyarlama ve Değişiklik ve İlave İşleri Yönetmeliği Altında, Bina Güvenliği ve Sağlık Gereksinimlerine Uygunluk, Uygulama Kılavuzu" (2012), Eski Eserler Danışma Kurulu'nca hazırlanan "Geleceğe Bakarken Mirasımıza Saygı, Yapılı Miras Danışma Belgesinin Korunması Politikası" (2013) kılavuz kitapları incelenmiştir.

Yeniden kullanım alanındaki bilimsel araştırmalar, yeniden kullanımın mevcut binaların morfolojik (fiziksel) ve boyutsal özellikleri ile kentsel gelişim ve canlandırılması hedeflerine uygunluğunu değerlendirmek için yöntemler geliştirmiştir. Bu yöntemlerin amacı programlama aşamasında ve ön tasarımda en uygun kullanımı belirlemektir. Bununla birlikte, dönüşümleri en aza indirgemek, ayrıntılı tasarım seçimleri yapmak için yöntem (mevcut mirasın korunması, güvenliği ve sürdürülebilirliği bakımından) araştırmaları devam etmektedir.

Yukarıda söz konusu edilen çalışmalarda ele aldığımız konunun çevresel, fiziksel ve işlevsel bakımdan daha fazla, sosyal-kültürel değerlendirmeler bakımından ise daha az detayda incelendiği görülmektedir. Aslında yeniden kullanımın ana zorluğu yapının özgün değerlerinin korunması ve bu değerlerin artmasına katkı sağlanmasıdır. Yapılan değerlendirmelerde bu konuda eksikliklerin olduğu göze çarpmaktadır.

Bazı araştırmalarda yeniden kullanımın seçiminde kullanılan değerlendirmeler araştırılmıştır. Örneğin Conejos, Langston ve Smith (2013) çalışmalarında; yapıların yeniden kullanımının karbon salınımı azaltması bakımından küresel iklimin korunmasında destek olmakta önemli bir rolü olduğuna dikkat çekerek (Gorse ve

Highfield, 2009, s.1), mevcut yapıların yeniden kullanımının seçiminde AdaptSTAR adı verilen bir değerlendirme aracı önermektedir. Bu yöntemin bütüncül ve birleşik tasarım kriterlerinin belirlenebilmesi ve fiziksel, ekonomik, işlevsel, teknolojik, sosyal, yasal ve politik kategorilerin ağırlıklarının hesaplamasında faydalı olacağı ifade edilmektedir.

"Yeniden kullanım potansiyel modeli" (ARP-Adaptive reuse potential model) aracılığıyla mevcut yapıların yeniden kullanım potansiyellerinin belirlenebilmesi hedeflenmiştir. Yapının kullanım açısından verimli durumunu ya da yapının daha erken eskimesini/yıpranmasını tahmin etmek güç olduğundan bu model ile binanın fiziksel ömrü ile eskimiş bir işlevin kullanışlı olduğu zamanı tahmin etmektedir. Yapının yaşam döngüsünün herhangi bir zamanında uygulanabilecek müdahaleler için doğru zamanlama için yeniden kullanım potansiyelinin hesaplanmasına yardımcı olmaktadır.

Yapının beklenen fiziksel ömrünün tahmini ve yapının güncel eskiliği belirlenerek her ikisi de yıllarca raporlanmaktadır. Ancak fiziksel, ekonomik, işlevsel, teknolojik, sosyal, yasal ve politik eskimişlik ile ilgili bir belgelendirme henüz olmadığından tahmine dayalı olarak çalışma yürütülmüştür. Bu modelin temeli literatüre ve uzmanların görüşüne dayalı oluşturulmuştur. Buna göre yeniden kullanımın başarı kriterlerini saptayan "tasarım stratejileri"ni oluşturan kontrol listesi belirlenmiştir. Yaklaşık 15 uzmanın katılımı ve literatürdeki kaynakları ile "tasarım kriter listesi", kategori, kriterler belirlenmiştir. Etkenler fiziksel, ekonomik, işlevsel, teknoloji, sosyal, yasal ve politik olmak üzere toplanmıştır (Şekil 1).

Bu veriler, NVivo yazılımı kullanılarak karşılaştırılmakta ve analiz edilmektedir. Bu analiz yönteminde "sosyo-kültürel tasarım" kriterlerine daha az destek verilmesine rağmen, seçilen tüm vaka çalışmaları kültürel miras başarılı sonuçların elde edildiği belirtilmektedir (Conejos ve diğerleri, 2013, s.103).

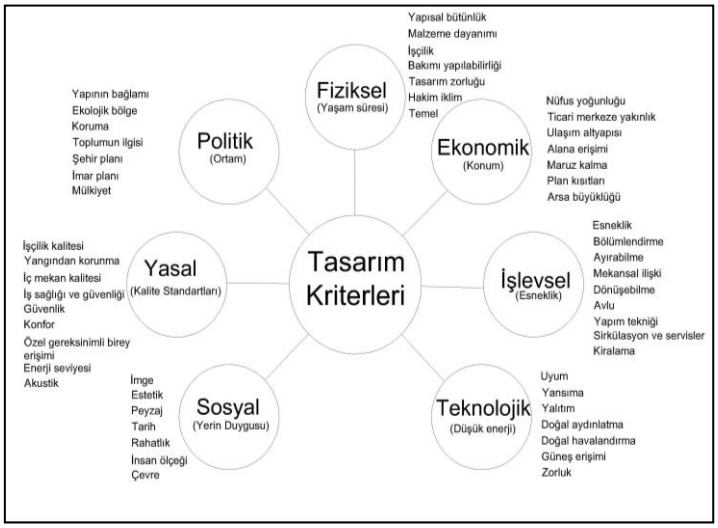

Şekil 1.1. Öneri AdapSTAR modeli (Tablodaki parametreler ilk listeler olup araştırma ilerledikçe değişebileceği notu düşülmüştür) (Conejos ve diğerleri, 2013, s.101)

Pinto, Medici, Senia, Fabbricatti ve Toro (2017, s.165-193) "uyumlu tasarım için çok kriterli değerlendirme" (MCDM) önermektedir. Önerilerin yapıyla uyumu ve yeniden kullanım gereklerini karşılama kapasitesi ile yapının kimliğinin, formunun, yapım sisteminin, bileşenlerinin, malzeme ve bölümler arasındaki ilişkilerin korunması bakımında dönüşüm projesi değerlendirilmektedir. Yapının yeni kullanıcılarının ihtiyaçlarını karşılama olanağı performansa dayalı analiz aracılığı ile belirlenmektedir.

Değerlendirmenin amacı, yapının korunmasına yönelik ihtiyaçları ve yeniden kullanımın gereksinimlerini karşılama imkânı temeline dayanan en iyi tasarım çözümünün seçilmesidir. Kriterler; hiyerarşik bir ölçekte amacı içeren (1. Seviye), çevresel sistem (işlev ile ilgili yapının mekânlarının özellikleri), teknolojik sistem (işlev ile yapının bileşimlerin özellikleri) (2. Seviye), ihtiyaçlar (3. Seviye), kullanıcı gereksinimlerinin çeşitleri (4. Seviye) ve kullanım gereksinimleri (5. Seviye) olarak belirlenmiştir. Değerlendirme, Analitik Hiyerarşik (AHP) Süreç ve EVAMIX olan "İki Çoklu Kriterler" metodunun birleşimine dayanır. Bu metotta yapıya verilecek uygun işlevin seçimi ile yapının işlevi karşılaşıp karşılamadığına ve uyumuna ilişkin değerlendirme yapılabilmekte ancak, yapı özelinde fiziksel durumu, yapılacak müdahalenin boyutunun yapının kimliğine, kültürel değerlerine etkisine yönelik bir değerlendirmeyi tam olarak karşılamamaktadır.

Chen, Chiu ve Tsai (2018) tarafından yapılan çalışmada, tarihi yapıların yeniden kullanıma uyarlanmasının çok ölçütlü (multicriteria) (MCDM) karar verme ile değerlendirilmesi için literatür incelemesi, örnek analizler ve "Fuzzy Delphi" metodu kullanmışlardır. Öncellikle tarihi yapıların fiziksel yapı ve doğal çevre gibi somut değerleri, sosyal ve kültürel farklılıklar ile çeşitli ilgi gruplarının öncelikleri gibi maddi olmayan değerleri içeren birden fazla hedefi içerdiğinden, yeniden kullanım alternatiflerinden seçim yapmayı etkileyen etkenlerin oldukça karmaşık bir hale geldiğine dikkat çekmektedirler.

Tarihi yapının yeniden kullanım alternatiflerinin öncelik sırası analitik bir ağ süreci (analytic network process) ile belirlenmiştir. Tarihi yapıların kullanımını, ekonomik, sosyal ve doğal etkenlerde değişiklik doğrudan etkilemektedir. MCDM yöntemi, tarihi binaların tescili, korunması ve yeniden kullanımı dahil olmak üzere politika oluşturma süreçlerinde geniş bir şekilde uygulanmıştır.

Özel yazılıma sahip "Delphi Metod"unda tarihi yapıların korunması yukarıdan aşağıya bir model olarak kamu tarafında tasarlanmaktayken, karar verme gücü artık topluma da dağıtılarak aşağıdan yukarıya bir hiyerarşiyle sağlanmaktadır (Chen, Chiu ve Tsai 2018, s.14). Özel sektör, akademisyen, kamu görevlileri ve ilgili gruplardan başkaca uzmanlarında katılımı ile (kültürel miras yöneticisi, mimar, şehir plancısı, koruma uzmanları, mühendisler, sanat tarihçileri vb.) genellikle 5-15 kişilik küçük bir uzman gruptan meydana gelmektedir. Bu gruba yeniden kullanım seçenekleri ile ilgili sorular yöneltilmektedir. Geleneksel Deplhi metodunda uzmanlar arasındaki farklı değerlerin birleştirilmesinde zorluklar oluştuğundan uzmanlar arasında bir uzlaşmaya varması için genellikle dağıtılan anket sayısının arttırılması gerekebilir.

Analitik hiyerarşi süreci (AHP) karar verme sorununu çoklu değerlendirme kriterleri ile çözmek için kurulmuştur. AHP'nin uygulanması, karmaşık, büyük sorunların hiyerarşik bir yapıya dönüştürülmesini ve öncelik sıralarının eşleştirilmiş bir karşılaştırma yoluyla netleştirilmesini ve böylece karar vericilerin en uygun çözümleri belirlemelerini sağlamaktadır. Bununla birlikte, sayısız kriter birbiriyle bağımlı veya geri bildirim ilişkileri sergilemektedir.

Bu nedenle analitik ağ süreci önerilmektedir (ANP). Bu sistem somut olmayan faktörlerin göreceli ölçümünü elde etmek için uygulanmaktadır. Farklı perspektiflere sahip farklı gruplara bir çerçeve sağlayarak karmaşık kararları toplama ve oluşturmasına olanak sağlamaktadır. ANP'de somut bir faktör, her bir birincil kararın kilit somut olmayan faktörünü içine almaktadır. Her bir alandaki sonuç çözülebilir ve kararlar önceden belirlenmiş bir süre zarfında uygulanabilir. Değerlendirmede; karar verme çerçevesinin kriterleri literatür taraması ve "Fuzzy Deplhi Metod" (FDM) sonuçları ile tespit edildikten sonra vaka analizi kullanılarak yeniden kullanım stratejisi belirlenmiştir (Chen ve diğerleri, 2018, s.15). Yapının çevresel, sosyal ve ekonomik yapısının yeniden kullanıma uygunluğu değerlendirilmektedir. Ancak tarihi yapının kültürel değerini koruması bakımından sorular doğrudan yapının kimliği ile ilişkili olup, seçilecek alternatiflerde yapıya yapılacak müdahalelerin neler olacağı konusunu içermemektedir.

Diğer tüm verilerin ölçülendirilerek sayısallaştırılmasını sağlayan yazılıma aktarılan verilerden oluşturulan anket sorularına uzmanlarca verilen cevaplardan en yoğun olanının en uygun seçim olması beklenmektedir.

İncelenen yöntemler henüz proje aşamasına gelmeden yapının belgelenmesi, korunmuşluk durumu, yapısal, mekânsal ve malzeme bakımından durum analizi ortaya konulmadan önce çeşitli alternatif kullanımlarının hangisinin yapıya daha uygun olacağına ilişkin karar verme sürecine ilişkindir.

Yapı ölçeğinde bir karar alma süreci, yapının mimari, strüktürel, malzeme analizleri ile birlikte belgeme sürecinin devamında kullanımın sürdürülmesi/yeniden kullanıma uyarlama gereği uygulamaların yapının kimliğini korumaya etkisinin saptanmasına yönelik kısıtlı değerlendirmeler olduğu görülmektedir.

Tarihi yapıların her birinin kendine özgü durumları olduğundan yeniden kullanımın gereksinimi müdahale ölçeğindeki değerlendirme parametrelerinin oluşturulmasındaki çok fazla değişken nedeniyle genel bir öneri yapılması olukça güçtür.

Bunun dışında literatürdeki araştırmalarda yeniden kullanıma uyarlama için işlev seçimi konusunda eski yapıların yeniden kullanıma uyarlanması ve tarihi yapıların yeniden kullanıma uyarlanması ayrımının yapılmasına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Literatürde özellikle eski yapıların genellikle de eski endüstriyel yapıların yeniden kullanıma uyarlanması için yöntemler daha fazladır. Her ne kadar temel kriterler benzese de tarihi yapıların uyarlanmasında ana kriter kültürel değerlerinin en üst düzeyde korunmasına yönelik değerlendirmelerin ağırlıklı olması gerekmektedir.

1.5. Yöntem

Ankara Çengel Han, Çukur Han ve Safran Han'da gerçekleştirilen yeniden kullanımın tarihi yapıya etki değerlendirme raporu (YKTED) ile yapı-yeniden kullanım ilişkisi ve yapının verilen kullanımı karşılayıp karşılamadığı, bu kullanım için yapı-yeniden kullanım müdahalesi ilişkisinde yapılan müdahalelerin yapının korunmasına etkisinin ortaya konulmasına çalışılmıştır.

Söz konusu yapıların yeniden kullanımına ilişkin süreçler ilgili koruma bölge kurulu arşivinde, işin ulaşılabilen proje müellifleri ile görüşmeler, yapının geçmiş dönemlerdeki kullanım ve durumuna ilişkin kamu kurumlarının arşivlerinde araştırmalar yapılarak onarım öncesine ilişkin kapsamlı bir çalışma yapılmıştır. Yeniden kullanım müdahaleleri hem koruma projeler üzerinde hem de yapıların mahallinde teknik incelemeler ve karşılaştırmalar yapılarak belirlenmiştir. Analitik analize dönüştürülen bilgiler sayısallaştırılarak sonuçlara ulaşılmıştır. Bu kapsamda;

- Yapının tanımlanması, çözümlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla; mimari, mekân (katlardaki mekanlar), cephe (dış ve avlu cepheleri), strüktürel (temel, yatay, düşey taşıyıcılar, örtü sistemi), yapım malzemesi (taş, tuğla kerpiç, ahşap, metal, harç ve sıvalar), mimari detaylar (kapı, pencere, ocak, niş, çeşme, havuz vb.) gibi teknik özellikleri ile özgün değerlerinin korunmuşluk durumunun belirlenmesi,
- Yapının yeniden kullanım öncesi sorunlarının (yapısal sorunlar-temel ve beden duvarlarındaki sorunlar-aşınma kayıplar, yapısal çatlaklar-taşıyıcı sisteme yapılan

müdahalelerin sorunları, örgü ve örgü malzemesinde kayıplar, malzeme bozulmaları, belirlenmesi, özgün yapıya risk oluşturan sorunlar, nem ve tuz çıkışları, niteliksiz ekler) belirlenmesi,

- Yeniden kullanımın gereksinimi, mekânsal kurgunun belirlenmesi,
- Yeniden kullanım için koruma müdahalelerinin belirlenmesi,
- Sağlıklaştırma / rehabilitasyon için gereken müdahalelerin belirlenmesi,
- Yeniden kullanım için gereken müdahalelerin belirlenmesi (ayıklama, güçlendirme, sağlamlaştırma, bütünleme, temizlik, yenileme, çağdaş ekler vb.),
- Belirlenen müdahaleler ile tarihi yapı etki değerlendirmesi yapılmıştır.

Yeniden kullanımın tarihi yapıya etki değerlendirme (YKTED) raporu ile ulusal ve uluslararası koruma mevzuatı çerçevesinde uygulanagelen müdahaleler koruma ilkeleri ve etiği bakımından irdelenerek, yeniden kullanımın özgün değerlerin korunmaya etkisi incelediğimiz yapılarda sınanmıştır.

Bu çerçevede tez çalışması altı bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde çalışmanın amacı ve kapsamı, sınırlılıklar ve konuyla ilgili araştırma ve değerlendirme yöntemleri yer almaktadır.

İkinci bölümde yeniden kullanım, yeniden kullanıma uyarlama nedenleri, faydaları, kısıtları, gereklilikleri ile kavramsal olarak açıklanması ve tanımlanması, uluslararası koruma ilkelerinde ve ulusal mevzuattaki yerine ilişkin araştırmalar aktarılmaktadır.

Yeniden kullanım tasarımı başlıklı üçüncü bölümde, tarihi yapılara özgün kullanımından farklı bir kullanım verilmesi durumunda uygun kullanımın seçiminde kültürel değerlerin, mimari özelliklerinin, çevresel etkenlerin etkisi değerlendirilmiş, seçilen kullanımın gereksinimi müdahalelerin yapının korunmuşluk ve yapısal durumuna bağlı olarak müdahale yaklaşımı, üslubu, müdahale ölçeği ve ilkeleri araştırılmış, yapı-yeniden kullanım, yeniden kullanım-müdahale ilişkisinin değerlendirilmesine yönelik ilkeler belirlenmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde çalışmaya konu edilen Çengel, Çukur ve Safran Han'ın Osmanlı şehir içi han mimarisindeki ve Ankara ölçeğinde yeri ve öneminin belirlenmesi

amacıyla, şehir içi hanların oluşumu, mimari ve kullanım özellikleri ortaya konularak, benzer dönem yapıları ile bir kıyaslama yapılarak değerlendirilmiştir. Bu bölümde ayrıca Ankara ticari hanlar bölgesinin gelişimi tarihsel bir süreç içinde konu edinilmiştir.

Beşinci bölümde, Çengel Han, Çukur Han ve Safran Han'ın tarihi, geçirmiş olduğu onarımlar ile tanımlanması, çözümlenmesi ve değerlendirilmesi ile yeniden kullanım müdahalelerinin ön değerlendirmesi sistematik şekilde verilmiştir.

Altıncı bölümünde, bu çalışma kapsamında incelediğimiz her bir yapı için yeniden kullanımın tarihi yapıya etki değerlendirme raporu (YKTED) hazırlanmıştır. Yapıların yeniden kulanım öncesi özgün değerleri belirlenerek, yeniden kullanımın gereksinimleri ile yapı-yeniden kullanım ilişkisi, yeniden kullanım gereği müdahaleler yeniden kullanım-koruma müdahaleleri ilişkisi ile ortaya konulmaya çalışılarak müdahalelerin özgün değerlere etkisi karşılaştırılmıştır. Yeniden kullanımın mimari estetik, çevresel, sosyal-kültürel, ekonomik ve kullanım etkisi ile birlikte tarihi yapıya etki değerlendirme raporuyla bütünleşik olarak genel bir kıyaslamaya tabi tutularak sonuçlara ulaşılmıştır.

Yedinci bölümde ulaşılan sonuçlara göre önerilere yer verilmiştir.

2. KORUMADA YENİDEN KULLANIM

Eski Roma'da, yeni binaların mevcut yapılar ile uyum içinde tasarlanmasını garanti etmek için özel düzenlemeler vardı. İyi inşaat uygulamaları ve bakımı, M.Ö. birinci yüzyılda Vitruvius'un el kitabı olan De Architectura'nın temalarından biriydi (Jokilehto, 1999, s.2). Hatta eski eserlerin korunmasına yönelik Roma Hukuku'nda maddelere yer verilmiştir (Çeçener ve Danışman, 1973, s.18).

Tarihi yapıların korunması toplumlar için anlam taşıyan anıtların tahrip edilmesine karşı ortaya çıkmıştır. Bir çok Roma Dönemi tapınak ve bazilikalar Hristiyanlığın kabülünden sonra dini amaçlı olarak kullanıma devam edilmiş ancak yeni inancın gereklerine göre kiliseye dönüştürülerek kullanılmıştır (Erder, 2007, s.6). Ayrıca eski dönem yıkıntılarının malzemeleri yeni yapılarda inşa malzemesi olarak değerlendirilmiştir (Orbaşlı, 2018, s.16). Eski çağlardan beri varlığını sürdüren tarihi yapılara onarım müdahaleleri yapılmış, kullanıcıların ihtiyaç ve gereksinimlerine bağlı olarak tamirattan yıkıma kadar radikal değişikliklere gidilmiştir.

Roma Döneminden sonra, otoriter kilisenin zayıflaması ile antik döneme ilginin artmasıyla Ortaçağın tarihi yapılara ilgisizliği sona ermiştir (Pekol, 2012, s.9). Başta Avrupa'da olmak üzere tarihi yapıların korunmasına yönelik 18. yüzyıldan itibaren daha hızlı kuramsal gelişmeler yaşanmıştır. Koruma yaklaşımları son iki yüzyıl boyunca tartışmalı bir konu olarak zaman içerisinde değişmiş ve gelişmiştir.

18. yüzyılın sonundan itibaren Batı Avrupa'da anıtların korunması, kültürel değerlere dayanan ancak farklı açılardan yaklaşan görüşler ortaya çıkmıştır. İlki "stilistik rekompozisyon/restorasyon (üslup birliği, stilistik bütünleme)" olan yapının tasarlanıp inşa edildiği ilk biçimine dönüştürmeye yönelik düşünce (Ahunbay, 1996, s.9, Kuban, 2000, s.28, Erder, 2007, s.114), diğeri tarihi yapıların günümüze ulaştığı şekilde korunması, üzerindeki izlerin korunması, zamanın geri döndürülemezliğinin tanınması, restorasyon hareketine karşı yapının doğal ömrü ile yok olmasını öne süren hiçbir müdahalede bulunmamaya yönelik bir protesto olarak restorasyon karşıtı hareket olan "romantik görüş" (Ahunbay, 1996, s.17, Kuban, 2000, s.28, Erder,

2007, s.177-178) çatışması yaşanmıştır. Bu iki görüşe karşı "tarihi restorasyon" ve "çağdaş restorasyon" kuramları ortaya çıkmıştır.

Tarihi restorasyonun tarihi belgelere yönelik araştırmaların yaplarak onarımların yapılması görüşü dönem yapılarının bir değerlendirmesini içermediğinden elde edilen bilgilerin yeterli ve doğruluğu yönünde sorunlara ve belgelere göre mimari yorumlara neden olmuştur (Ahunbay, 1996, s. 16-18, Kuban, 2000, s.30).

1880'lerde hakim olan koruma anlayışı, "filolojik restorasyon" adı verilen eski bir anıt veya tarihi yapıyı bir el yazması gibi görüp geçmiş zamanlarda üzerindeki yazıları da bir dönem eki olarak önemseyen ve onu da korumaya dayanan anlayıştır. Çağdaş restorasyonda geçmişten miras kalan bir metne nasıl saygı gösterilmesi ve herhangi bir eklemenin açıkça okunabilmesi isteniyorsa benzer tutumun tarihi yapı restorasyonunda da istenmesine yönelik bir görüştür. Bu düşünce 1920'lerde bilimsel yöntemlerin önemini vurgulayan "bilimsel restorasyon" görüşüne dönüşmüştür. Arşiv araştırması ile tamamlanan somut kanıtlar ile kültürel değerlere ilişkin çalışmalar yönlendirilmiştir. II. Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan ve olgunlaşan "çağdaş restorasyon" her bir tarihi yapının özgünlüğünü tanımlayan karakteristik özellikleri ve önemini sağlam bir yargıya dayandıran bir yaklaşımdır (Ahunbay, 1996, s.18, Kuban, 2000, s. 3031, Jokilehto, 2007, s. 3-5).

Kültür varlıklarının korunması, bilimsel bir niteliğe erişene kadar, mevcut yapıların ayakta tutulması, yıkılan kısımların yeniden inşa edilmesi, biçimsel olarak mimari bütünlüğe ulaştırılması, dönemin ihtiyaçlarına göre kullanıma devam edilmesi için ekler yapılması gibi sadece mekânsal kullanıma yönelik bir faydayken, artık tarihi yapılar ve çevreler belirli bir dönemin kentsel ve mimari düzenini, yapım tekniklerini, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamını açıklayan ulusal ve evrensel kültürün bir parçası olarak yazılı tarihten daha etkili bir kaynak olarak uygarlık tarihinin bir belgesi olarak değerlendirilmektedir (Ahunbay, 1996, s. 116, Engin, 2009, s.4) Bu nedenle 19. yüzyıldan itibaren geliştirilen kuramsal bir temele ve ilkelere göre koruma uygulamaları gerçekleştirilmektedir.

1970'lerden bugüne ekolojik ve sosyal değerler de koruma olgusunda yer almaya başlamıştır. Kültürel miras kavramı tek yapı ölçeğinden yapılı çevreye genişleyerek,

aynı zamanda insani ve sosyal bağlamı da koruma yaklaşımı içine alan "kültürel ve çevresel açıdan sürdürülebilir kalkınmayı" başlatmıştır (Jokilehto, 2007, s. 3-5). Sürdürülebilir korumanın ön koşulu tarihi yapıların kullanılabilirliğinin devamlığı ile ilgilidir.

Medeniyetlerin somut kanıtları olan tarihi çevreler içerdikleri somut olmayan kültürel miras ile bu çevredeki simgeleşmiş tarihi yapılar kültürel sürekliliğin sağlanmasına katkı veren araçlardandır (Kuban, 2000, s.45). Tarihi yapıların yaşatılması çevresinin yaşamına katılması ile sağlanabilir (Kuban, 2000, s.123). Tarih boyunca, değişen ihtiyaçlara ve isteklere göre yapılar oldukça pragmatik bir şekilde değiştirilmiştir (Plevoets., Cleempoel, Van, 2011, s.155). Yapılar terkedildiğinde, yapım malzemeleri eskiyerek ömrünü tamamlandığında, yıpranmışlık, politik nedenlerin etkisiyle kullanım ömrü sürecinde birçok yeniden kullanıma uyarlanmıştır.

Hadrian'ın Mozolesi olarak inşa edilen Castel St. Angelo, bir kaleye, sonrasında papalık konutuna, hapishaneye ve günümüzde bir müze ve turistik cazibe merkezine, Roma'da Diocletion Hamamları'nın bir kısmının Michelangelo tarafından kiliseye dönüştürülmesi, diğer bölümlerinin ise günümüzde müze, sinema olarak yeniden kullanıma uyarlanması klasik örneklerdendir. İngiltere'de York şehrindeki Kral Malikanesi'nde 13. yüzyılda inşa edilen başrahip konutu, 16. yüzyılda saray, 17. yüzyılda yönetim merkezi, 18. yüzyılda kötü durumdaki yapı, 19. yüzyılda görme özürlü insanlar için atölye, 20.yüzyılda üniversite olarak kullanılmaktadır (Feilden, 2003, s.277). Güney Fransa'da Nimes'te Roma dönemi arenası, Orta çağ'ın başlarında güçlendirilmiş bir şehir haline gelmiştir. Hırvatistan Sapalto (Split)'da Diocletian'ın geniş sarayı bir katedral haline getirilmiş ve şehrin sakinleri yerleştirilmiş, günümüze kadar gelmiştir. Bu örnekler çoğaltılabilir, özellikle Sanayi Devrimi'ne kadar yıkma ya da yeni yapım daha olağan hale geldiği için yaygın tavır, yapıların yeniden kullanıma uyarlanması olarak benimsenmiştir (Cantacuzino, 1993, s.8-9).

Osmanlı döneminden günümüze kadar da birçok yapı yeniden kullanım için uyarlanmıştır. Birçok kilise zaman içerisinde cami olarak kullanılmış, kimi kamu

yapıları ise değişen ihtiyaçlar çerçevesinde farklı kullanımlara uyarlanmıştır. Bunlardan en çok bilineni Ayasofya'dır. 5. yüzyılda bir kilise olarak inşa edilen yapı, 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet tarafından camiye dönüştürülmüştür. Yine bu dönemde yapının çevresinde medrese binası inşa edilmiştir. 16.yüzyılda Mimar Sinan tarafından destek amacıyla dış cephesinden payandalar eklenmiş, 19.yüzyılda Sultan Abdülmecit döneminde Fossati tarafından geniş kapsamlı bir onarım gören yapıya bitişik medrese yıktırılarak yeniden yapılmış, 1935 yılında müze olarak kullanılmaya başlanmış, medrese yapısı ise 1936'da tekrar yıktırılmıştır (Coşkun, 2012, s.198-206).

Bir diğer çarpıcı örnek ise Augustus Tapınağı'nın Hristiyanlığın serbest bırakılmasından sonra Ankara Valisi Maximus (M.S. 362-364) tarafından kentte yapılan birçok imar faaliyeti arasında kiliseye dönüştürülmesidir. Tapınağın duvarında bulunan bir kitabeden kumandan Eusthatios'un bu dönüşümü gerçekleştirdiği sanılmaktadır. Tapınağın cella duvarı açılarak bunun dışına dikdörtgen biçimde apsis ve bemayı oluşturan cepheden dışa taşkın bir bölüm eklenmiştir (Resim 2.1.a). Ayrıca cella duvarına üç pencere açılmış (Resim 2.1.b), cella (naos/kutsal alan) ile opusthodomos (cella arkasındaki alan) arasındaki duvar yıkılarak naosun arkasında bir kripta yapılmıştır (Erdoğan, Günel ve Kılcı, 2007a, s.84-85). 15. yüzyılda (1427) Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri Augustus Tapınağı'nın yanına bir külliye yaptırmıştır (Erdoğan, Günel ve Kılcı, 2007b, s.58). Osmanlı döneminde Tapınağın içi kerpiç duvarlarla on hücreye bölünerek medrese odaları haline getirilerek "Ak Medrese" (Resim 2.1.c) adıyla kullanılmıştır (Resim 2.4.d) (Erdoğan ve diğerleri, 2007b, s.86-88).

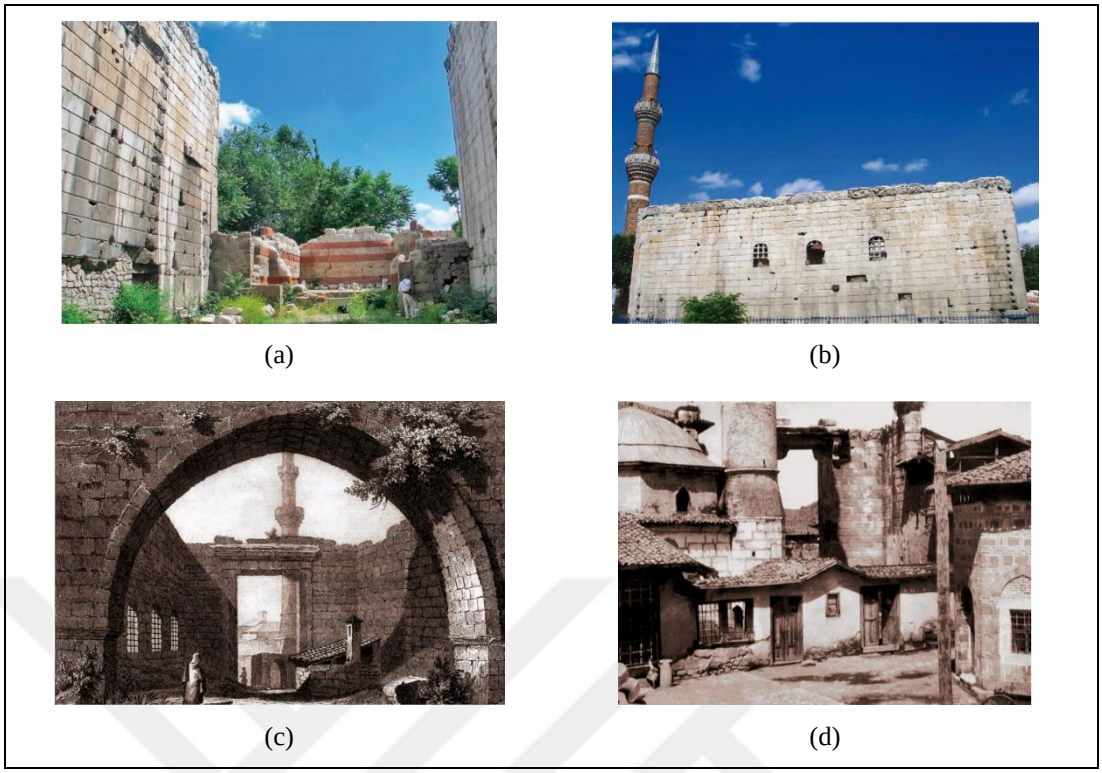

Resim 2.1. Agustus Tapınağı'nın farklı dönemlerde farklı kullanımları; a) Agustus Tapınağı'nın apsisine eklenti, b) Doğu duvarına açılan pencereler (Erdoğan ve diğerleri-Fotoğraf Ali Kılcı 2005- 2007a, s.87), c) Ak Medrese Gravürü ve Haci Bayram Veli Türbesi d) Agustus Tapınağı cella girişi (Erdoğan ve diğerleri -Fotoğraf Ali Kılcı 2005-, 2007b, s.87)

Amerika'da ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra yükselen orta kesimin büyük fabrikaların çevresindeki köhnemiş alanları gitgide terk etmesi, banliyölerin doğmasına ve çok genişlemesi sonucu şehirlerin terkedilmesine neden olmuştur (Cherchi, 2015, s.253). Avrupa'da özellikle İngiltere'de II. Dünya Savaşı'ndan sonra sanayi devrimi yeni yaşam stillerini ortaya çıkarmış, endüstri yapıları merkezden daha çok şehir dışı alanlara hatta kırsala doğru yoğunlaşmaya başlamıştır. Kısmen halkın iş çevresinde yerleşimi nedeniyle şehir merkezinde zamanının dini yapıları da içerisinde olmak üzere eski yapıların bir kısmı boş ve zaman içindeki bakımsız kalmıştır. Diğer yandan şehir merkezinde şehirli kısmın nüfusunun artması nedeniyle gerekli konut ihtiyacı için merkezde bulunan tarihi yapıların bir kısmı yıkılmış yeni binalar yapılmış ya da yeniden kullanım ile dönemin koşullarına uygun hale getirilmiştir.

Özellikle 1960 ve 70'lerde batı Avrupa ve Amerika'da genellikle kabul edilen koruma ilkelerinde eski yapıların yeniden kullanımı planlama ilkelerinin

bütünleyicisidir. Bu şekilde planlama sistemi Anglo Sakson ülkelerinde 1960'lı yıllarda başarısız olduğu düşüncesi nedeniyle popüler değildi. Bu nedenle tarihi çevreyi koruyan uygulamalarda bazı olumsuz sonuçlar elde edilmiştir (Cantacuzino, 1993, s.8-9). Sonuç olarak, doğru koruma sadece eski yapıların mimari özelliklerine uygun olarak yeniden kullanıma uyarlanması değil aynı zamanda tarihi çevrenin ve yerleşimin de korunmasıdır.

Yeniden kullanıma uyarlama, yaşayan bir kentin dokusunda veya varlığını sürdüren bir yapının yaşamında doğal bir süreçtir (Feilden, 2003, s.277). Diğer yandan yeniden kullanıma uyarlama kültür varlıklarını koruma biçimlerinden biri olduğu söylenebilir (Bullen, P. and Love, P. 2011, s.2).

Uygulamada, sadece mimarlık ve tarihi değeri tehdit edilen yapılarla değil, ekonomik, sosyal ve çevresel nedenler için faydalı potansiyeli nedeni ile mevcut yapı stokunun tamamı ve şehrin gelişimi için yeniden kullanım bir fırsat olarak görülmektedir. Yani sadece tek yapının restorasyonu değil tüm alanın korunması gündeme gelmiştir (Cantacuzino, 1993, s.8-9).

Cantacuzino'ya (1993) göre; İngiltere'de tarihi yapı olarak tescillenen yapılarda koruma işleri için %15 olan vergi (Value Added Tax-VAT-KDV) oranı %0 olarak yani vergiden muaf tutulmaktadır. Ancak Avrupa Birliği üyesi ülkelerin çoğunda bu şekilde bir muafiyet olmadığı gibi %15 (KDV)'den daha yüksek vergiler uygulanmaktadır. Portekiz'de %2 indirim yapılmakta, buna benzer şekilde Belçika, Almanya ve İskandinav ülkelerinde bazı indirimler bulunmaktadır. Amerika'da Almanya'ya benzer şekilde hibe ya da vergi indirimi uygulanmaktadır. Amerika'da 1966 yılında çıkarılan "Tarihi Koruma Yasası" ile tarihi yapıların yeniden kullanımına teşvik etmek için yapıların sahiplerine hibe sağlanmaktadır. 1976 Reform Yasasında vergi indirimleri düzenlenmiştir. 1981'de Vergi Kanununda %25'e varan kredi sistemi ile koruma işleri daha da ivme kazanmıştır. 1987'de kredi sisteminin kötüye kullanılmasıyla bu teşvik %35 oranında azalmıştır.

Benzer şekilde ülkemizde de tescilli yapılar KDV'den muaf tutulmakta, onarımlarına Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca verilen geri ödemesiz hibelerin yanı sıra Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'ndan da 15 yıl geri ödemeli uygun kredi imkânı

sunulmaktadır. Diğer yandan kamu tarafından koruma eylemlerine kaynak yaratılmasına yönelik emlak vergilerinin %10'u aktarılmaktadır.

5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu ile bu Kanunun 7. maddesine dayanılarak hazırlanıp yürürlüğe giren "Kültür Yatırımları ve Girişimlerinin Belgelendirilmesi ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik" hükümlerine göre tüzel kişiliklere ait özel müzelere kültür belgesi (kültür yatırımı veya kültür girişimi belgesi) verilebilmektedir. Bu belgeye sahip olan özel müzeler, 5225 sayılı Kanunda belirtilen taşınmaz mal tahsisi, gelir vergisi stopajı indirimi, sigorta primi işveren paylarında indirim, su bedeli indirimi ve enerji desteği, yabancı uzman personel ve sanatçı çalıştırabilme ile hafta sonu ve resmî tatillerde faaliyette bulunabilme gibi teşviklerden yararlanabilmektedir.

2.1. Yeniden Kullanım/Yeniden Kullanıma Uyarlama Kavramı ve Tanımlar

Ahunbay; yenileme, yeniden kullanım, yeni işleve uyarlamayı özgün işlevini yerine getiremeyen yapıların farklı bir işlev ile kullanılması için uyarlama müdahaleleri olarak tanımlamaktadır (Ahunbay, 1996, s.97).

Kuban; yeniden kullanıma yönelik olarak tarihi yapının işlevinin değişmesi ya da işlevin genişlemesinden kaynaklı olduğunu, çağdaş restorasyonda yeni işlev verilerek yapıların korunabileceğini, özellikle savaş sonrası ortaya çıkan bir olgu olarak ekonomik olabildiğinin de anlaşılmasıyla önem kazandığına dikkat çekmektedir (Kuban, 2000, s.117-118)

Yapı uyarlama (building adaption), kapasitesini, işlevini veya performansını değiştirmek için bir yapıya yapılan bakımından daha fazla uygulamaları içeren, başka bir deyişle, yeni şartlara veya gereksinimlere uyacak şekilde bir yapının iyileştirilmesine, yeniden kullanılmasına veya günümüz koşullarına uyarlanmasına yönelik müdahalelerdir (Douglas, 2006, s.4).

Yeniden kullanım (iyileştirme/rehabilitasyon); yapının özgün tasarımı ve kullanımına uygun yeni bir kullanıma uygun hale getirilmesidir (Zakar ve Eyüpgiller, 2015s.44).

Yenileme (refurbishment) ya da iyileştirme/yenileme (rehabilitation), bakım onarım (renovation) benzer şekilde kullanılmaktadır (Douglas, 2006, s.1).

Yenileme (refurbishment) geniş bir uyarlama işinin tanımı olarak Birleşik Krallık'ta (UK) yaygın kullanım kazanmıştır. Bakımın ötesinde bir yapıya müdahalenin tanımında iyileştirme (rehabilitasyon), dönüşüm (conversion), yeniden düzenleme/tadilat (remodelling), eski haline getirme (reinstatement) vb. birçok farklı terminoloji kullanımı bulunmakta ve içerik olarak kargaşaya neden olmaktadır (Douglas, 2006, s.1, Pekol, 2010, s.7, Wilkinson, Remoy ve Langston, 2014, s.4).

Yenileme (refurbishment), "yeniden" (re) tekrar yapmak ve "yenilemek, cilalamak, yeni gibi yapmak" (furbish) kelimesinden gelmektedir (Douglas, 2006, s.2, Wilkinson ve diğerleri, 2014, s.4). İyileştirme (rehabilitation) yerleşme kelimesi ile ilgisinden dolayı genelde konut düzenlemeleri ile sınırlanmaktadır. Yenileme (refurbishment) gibi iyileştirme (rehabilitation) yapının bazı genişletme işlerinin yanı sıra bir çağa ayak uydurma modernleştirme (modernization) unsurunu da içermektedir. Yenileme (refurbishment) farklı olarak daha büyük yapısal değişikler içerebilmektedir (Douglas, 2006, s.2).

Yapı korumayla ilgili olarak, yenileme (refurbishment), iyileştirme (rehabilitation), yenileme (renovation) ve restorasyon gibi genel terimler kesin teknik anlamdan yoksundur (BS 7913, 1998). Douglas'a göre; "Restorasyon" harap olmuş, terk edilmiş veya yıkılmış yapılara büyük uyum çalışmalarıyken, teknik olarak yenileme (renovation) "restorasyon"dan daha az önemli müdahaleleri içermektedir (Douglas, 2006, s.2).

Bununla birlikte, tarihi yapıları koruma daha geniş bir "koruma" kavramını içermektedir. Oysaki "rehabilitasyon" miras değerini korurken, tarihi bir yerin veya tekil bir bileşenin sürekli, uyumlu ve çağdaş bir kullanımını mümkün kılma eylemi veya süreci olarak tanımlanmaktadır. Rehabilitasyon, eksik tarihi özelliklerin

değiştirilmesini içerebilir. Değiştirme, eksik özelliğin doğru bir kopyası olabilir veya tarihi mekânın stili, dönemi ve karakteriyle uyumlu yeni bir tasarım olabilir. [1]

Kısaca yeniden kullanıma uyarlama, restorasyon uygulamalarını içeren müdahaleler ile yapının geri dönüşümü olarak kabul edilebilir. Yeniden kullanıma uyarlama mevcut standartları ve yasal yönetmelikleri de karşılaması bu şekilde günümüz insanına hizmet için bir tarihi yapının değiştirilmesidir (Bullen, 2007, s. 21).

Yeniden kullanıma uyarlama (adaptive reuse), özgün yapı özelliklerinin korunarak değişen kullanıcı gereksinimlerinin modern yaşam koşullarına uygun hale getirilmesi böylelikle kullanılmayan kültürel değerleri tehdit altındaki tarihi yapıların kullanılabilir yeni bir ürüne dönüştürülmesine hizmet etmektedir (Bullen, 2007, s. 22).

Diğer yandan yeniden kullanıma uyarlama (adaptive reuse) ve iyileştirme (rehabilitation) içerik bakımından aynı olarak değerlendirilse de iyileştirme (rehabilitation) daha korumacı, yeniden kullanıma uyarlama (adaptive reuse) daha geniş değişlikleri içerdiğine yönelik kavramsal tartışmalar devam etmektedir (Bond ve Christina, 2011, s.2).

Uluslararası tüzük, ilkeler ve bilgilerde de farklı terminoloji aynı amaç için kullanılmıştır. Burra Tüzüğü'nde uyarlama "adaptation", yeniden kullanım "reuse", yeniden kullanıma/işleve uyarlama "adaptive reuse" olarak yer almaktadır.

Uluslararası koruma yasalarında kullanımlarında yine farklılıklar içermektedir. Yeniden kullanım "new use" terminolojisi de yer almaktadır.

Ulusal mevzuatımızda da 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun "Tanımlar ve kısaltmalar" başlıklı 3. maddesi (4). bendinde "koruma" ve "korunma" tanımında restorasyon işlerinde "fonksiyon değiştirme işlemi, "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları"na ilişkin Kültür ve Turizm Bakanlığı Mülga Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 5.11.1999 gün ve 660 sayılı İlke Kararı, doğrudan doğruya yeniden

[1] Standards and Guidelines for the Conservation of Historic Places in Canada

işlevlendirme konusunu düzenlemektedir. Burada "II. Esaslı Onarım İlkeleri"[2] bölümünün (d) bendinde, yeni işlev, aynı ilke kararının "Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon Projesi Hazırlama Esasları" bölümünün "II. Proje hizmetleri" başlığında; II. 3. Restorasyon ve Yeniden Kullanım Projesi, Kültür Varlıkları İhale Yönetmeliği'nin "Tanımlar başlıklı 4. Maddesinin (p) bendinde restorasyon projesi kapsamında yeniden kullanım ve alt mevzuatlarda "yeniden kullanım" olarak yer almaktadır.

Sonuç olarak özetle; yeniden kullanıma uyarlama, yenilikler yoluyla koruma olarak değerlendirilebilir (Donovan, 2011, s.4).

2.1.1. Yeniden kullanım nedenleri

Tarih boyunca insanlığın değişen yaşam biçimi ve ihtiyaçlarından doğan istekleri nedeniyle çoğu tarihi yapı özgün işlevi dışında farklı işlevlerde kullanılarak nesiller boyu varlığını sürdürmektedir. Yapılarda da sürdürülebilir korumanın sağlanabilmesi için yapıların kullanım devamlılığının sağlanması gereklidir. Bu nedenle yapının özgün işlevinin devam etmesi ya da yeni bir toplumsal işlev verilerek, bir bakıma yapının kültürel mirasın korunmasında görevlendirilmesi varlığını sürdürmesi için gerekli görülmektedir.

Yenilenemez bir miras olan tarihi yapıların, sanat, mimari, sosyal nitelikleri, mesajlarını iletmeleri, eğitim amaçlı işlevlerinin günümüz yorumunun yapılması ve gelecek kuşağa aktarılması için yeniden kullanıma uyarlama toplumsal açıdan önemlidir (Altınoluk, 1987, s.9). Sosyal, ekonomik ve çevresel faktörler yapıların özgün işlevini kaybetmesi ya da işlevinin günümüzde geçerliliğini kaybetmiş olması yeniden kullanım için gerekçe oluşturmaktadır (Altınoluk, 1998, s.20).

Günümüz kullanım koşullarını karşılayamadığından kullanım değerini yitirmiş yapıların, kültürel değerleri korunarak, onarılması ve gerekli teknik donanımların eklenmesi yoluyla uyarlama/rehabilite/iyileştirme (adaptation) edilmesi ya da özgün işlevi dışında başka bir işlev için kullanılması için yeniden kullanım-yeni işleve

[2]İnternet: 660 sayılı ilke kararı Web: http://www.korumakurullari.gov.tr/Eklenti/18338,660-nolu-ilke-kararipdf.pdf?0 adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

uyarlama (reuse) (adaptive reuse) için yapılan müdahaleler restorasyon müdahalelerin alt grubudur.

Kuban'a göre; tarihi yapı özgün işlevini sürdürdüğü sürece biçimsel olarak değişme gereksinimi olmayacak ya da sadece konfor şartlarına uygun donanımlara ihtiyaç duyacaktır (Kuban, 2000, s.103).

> "…Çağında bir "han" yapısı tarihi bir mesajdır. Onda çağı yansıtan bir estetik ifade vardır. Çağının bir "han" bağlamında sosyal ve ekonomik yapısını açıklayıcı veriler içerir. Çağının inşaat ve tekniklerini de sergiler. Buna karşın yaşamış bir yapı, zaman içinde çok kez değişikliklere uğramak zorunda kalmıştır…" (Kuban, 2000, s.105).

Dolayısıyla günümüze ulaşan tarihi yapılar değişik dönemlerde kullanılmış olması nedeniyle ayakta kalabilmişlerdir. Çünkü toplumsal sembolik değeri olan ya da sosyal yaşam içerisinde kullanılagelen tarihi yapılar evvelde olduğu gibi günümüzde de verilecek işlev ne olursa olsun malzeme ve strüktür olarak yaşamını uzatacak müdahaleler yapılması ile varlığını sürdüreceklerdir (Kuban, 2000, s.116).

Douglas'a göre de (2006) yapılar kullanım ömrü boyunca değişikliklere uğrar ve bu değişimler beş aşamalı bir döngüde gelişmektedir. İlk aşama, yapıya yeni bir faaliyet ya da süreç ve yeni bir kullanıcı yerleştirildiğinde "doğum" (birth), yeni gereksinimlerin karşılandığı, yeni hizmetlerin sunulduğu ve iç düzenin uyarlandığı, fonksiyon veya mekânsal performansta değişiklikler nedeniyle ikinci aşama "genişletme" (expansion), kullanımlarının yapıya uymaya devam ettiği, periyodik bakım ve küçük ayarlamalar yapıldığı veya mevcut ihtiyaçların kapasiteyi aştığı ve yeni alan ayrıldığı üçüncü aşama "uygunluk" (maturity), güç kaynakları, toplumsal kültürel değerler, pazar ihtiyaçları, teknolojideki değişikliklerden dolayı "ihtiyaç fazlası-artıklık" (redundancy) dördüncü aşama, burada yapı kısmen ya da tamamen eski ve kısmen ya da tamamen boş olabilir. Yapı vandalizme maruz kalabilir, işgalciler tarafından işgal edilebilir, güvensiz olabilir, kısmen ya da tamamen yıkılabilir. Son aşama, yeniden kullanım düşünülerek yapının restore edilmesi "yeniden doğuş" (rebirth) veya "yıkım"ıdır (demolition) (Douglas, 2006, s.21, Wilkinson ve diğerleri, 2014, s.20).

Wilkinson ve diğerlerine göre ise;

Tarih boyunca inşa faaliyetleri başladığından bugüne kadar yapılar yeniden kullanıma uyarlanmıştır. Herhangi bir yapının özgün işlevi kullanışlılığı zaman içerisinde azalabilir, zamanla eskimiş ve faydasız bir işlev olabilir. Ya da yapı işlevini yerine getiremeyebilir. Bu durumu "eskime" ile açıklamaktadırlar. Eskime ise fiziksel (yapı ve bileşenlerinin zamanla yıpranması), işlevsel (özgün işlevin geçersiz hale gelmesi), ekonomik (yapıya ve işlevine ihtiyacın kalmaması) ve bölgesel (yapının yerindeki kullanımların değişimi) olarak oluşabilir (Wilkinson ve diğerleri , 2014, s.6).

Diğer yandan bugünkü yapı kullanıcıları için gerekli mekânsal özellikler ile yapı kullanımının yasal gerekliliklere sahip olmaması önemli etkenlerdir (Bond ve Christina, 2011, s.4).

Yapı yaşam döngüsünü ise; zaman içinde alan, yapı, cephe, hizmetler, mekân örgütlenmesi ve düzeni, malzeme (mobilya ve ekipman) ve kullanıcılar (ruhlar) (insanlar) olmak üzere yedi değişim katmanı olarak belirlemektedir. Değişimin, akan zaman dilimi akan/süren ölçek içinde gerçekleştiği, yapının oturum alanının kalıcı olduğu, yapının 30 ila 300 yıl, yapının cephelerinin 20 yıldan fazla, hizmetlerin 7–20 yıl, mimari planın 5-7 yıl sürdürüldüğü, dekorasyonun 3 yıldan kısa devam edebildiği, kullanıcıların günlük olarak değişim içinde olduğu ifade edilmektedir. Tüm yapılar her madde gibi somutlaştırılmış enerji veya somutlaşmış karbon içerdiğinden, yapı malzemelerinden kaynaklanan enerji ve karbon salınımı yarattığından, yaşam döngüsü ne kadar uzunsa, o kadar karbon salınımının düşeceğine dikkat çekmektedir (Wilkinson ve diğerleri, 2014, s.18-19).

Eskime herhangi bir binayı yaşam döngüsü boyunca herhangi bir zamanda etkileyebilir ve yeniden kullanıma uyarlama için bir fırsatı tetikleyebilir (Wilkinson ve diğerleri, 2014, s.6).

2.1.2. Yeniden kullanımın faydaları

Toplumların sınırsız ihtiyaçları ile sınırlı kaynaklar arasında bir denge kurulması ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlikle ilgili birçok çalışmalar yapılmakta ve yeni projeler uygulanmaktadır. Tarihî yapıların yeniden kullanımı da kaynak verimliliği (çevresel sürdürülebilirlik), maliyetlerde azalma (ekonomik sürdürülebilirlik) ve korumayı (sosyal sürdürülebilirlik) sağlamakta, tarihi yapıların kullanılabilir ve erişilebilir aynı zamanda sürdürülebilir şekilde korunmasında etkilidir. Bu şekilde tarihi yapıların yeniden kullanımı şehrin yenilenmesi ve canlandırılması programlarında etkin bir rol oynamaktadır (Bullen ve Love, 2011a, s.2).

Yeniden kullanım, toplum, ekonomi, çevre, yasal ve teknoloji seviyelerinde stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanması ile sürdürülebilir gelişmeye katkı verilebilir (Othman ve Elsaay, 2018, s.1714).

Diğer yandan şehrin simgesel özelliklerine katkılarıyla verilen yeniden kullanım işlevlerine göre sürdürülebilirlik için bir yatırım aracı olarak da görülmektedir (Bullen, 2007, s. 22). Ancak yeniden kullanıma uyarlanan tarihi yapı, yeni bir yapının kullanım standartlarını tam olarak karşılamayabilir. Mevcut malzemenin fiziksel ömrü ve yaşam döngüsü içerisinde yenileriyle karşılaştırıldığında yetersiz olabilir. Bakım maliyetleri, çevresel verimi ve durumu yeni tasarlanan bir yapıda düzenlenecek bir seviyeye ulaşamayabilir. Burada bu olumsuzluklar sosyal kültürel değerlerin kazanılması ile dengelenebilir. Bu nedenle yapının tekrar hem tahrip olması hem de etkin kullanılmaması tehditliyle terkedilmesin diye yeniden kullanım için alternatifler yapının mevcut durumuna uygun ve verilen işlevi karşılamaya yönelik kapasite ve alınacak verimine göre belirlenmelidir.

Özetle; yeniden kullanıma uyarlama, dünyamızdaki kısıtlı kaynakların tüketimi, enerji kullanımı ve karbon salınımının azaltılması, yapıların ömrünün uzatılması, uzun vadede yıkma ya da yeniden inşa etmekten daha uygun bir maliyete sahip olması, zamanla değersizleşen yapıların değerinin arttırılması, çevresinin canlanması, artan nüfus ihtiyaçlarında arazi tüketiminin azaltılması, mevcut yapılı çevrenin estetik çekiciliğinin arttırılması, tarihi yapıların kullanılmasına yönelik

talebin artması, yerin ruhunu koruyan hem sokak hem de yapının kendi özellikleri ile birlikte kültürel mirasın korunmasında bir araçtır (Bullen, 2007, s. 28-29).

Çevresel faydaları

Yeniden kullanım ya da yeni işlevlendirme ile kültür mirasının korunması yanında karbon salınımı gibi çevresel faydası ortaya konulmaktadır. Uyarlama (adaptation) doğal olarak çevresel açıdan sürdürülebilirdir. Çünkü daha az malzeme kullanımı (yani kaynak tüketimi), daha az taşıma enerjisi, daha az enerji tüketimi ve inşaat sırasında daha az kirlilik içermektedir (Wilkinson ve diğerleri, 2014, s.5, Cantell, 2005, s.20, Conejos ve diğerleri, 2013, s.95-103, Bullen ve Love, 2009, s.352, Bullen ve Love, 2011a, s.35). Ayrıca tarihi yapıların yok olmasını önleyerek sadece iyi uygulamalarda yapıyı korumaz aynı zamanda özgün yapım tekniğini ve malzemelerinde korunmasına teknolojik verileri geleceğe taşınmasında fayda sağlamaktadır. Ayrıca tarihi alanlar genellikle daha yürünebilir araç trafiğe kapatılan alanlar olarak turizm alanlarına dönüştürülmesi ile daha az sera gazı yayılımına da katkı sağlayabilirler.

Sosyal faydaları

Tarihi yapı ve alanların restore edilmesi ve yeniden kullanılması yani günümüz yaşamına dâhil edilerek kullanılması, kültürel kimliğe katkıda bulunarak bir yere ait olma ve topluluk duygusunu güçlendirmektedir (Cherchi, 2015, s.256). Toplumun ve yerleşimin kimliğini yani sosyal değerlerini, sanatsal, mimari, arkeolojik ve belgesel değerleri kısaca kültürel değerlerinin korunmasına katkı sağlar hem de yerleşimin kimliğine katkıda bulunmaktadırlar (Feilden, 2003, s.277).

Kültürel miras yapıları, toplumun refahı, yer duygusu ve dolayısıyla sosyal sürdürülebilirlik üzerindeki koruma etkileri kültürel simgelerdir. Sosyal sürdürülebilirlik büyük ölçüde toplumların yer ve değer duygularına bağlıdır. Kültürel miras, bulunduğu çevreye yatırım yapılmasında güçlü bir nedendir. İnsanların yeni yapılı çevrelerden daha çok kültürel miras sayesinde bu çevreler ile daha çok duygusal bağ kurduğu görülmektedir (Bullen ve Love, 2009, s.12-13).

Zaman içinde kültürel mirasın mesajı aşağı yukarı aynıdır: yeniden kullanım ile oluşan kültürel canlanma çevreye değer katmanın bir yoludur; kültürel canlanma, mevcut tasarlanmış eski bir ortamda yeniden bir tasarım yapmanın mümkün olduğunu göstermektedir (Wilkinson ve diğerleri, 2014, s.176).

Yapının özgün malzemelerinin yeniden kullanımı geleneksel bir uygulamadır. Enerji ve malzeme kaynaklarının sürdürülebilir kullanımına katkıda bulunur. Yeni geleneksel ve yerel malzemelere olan talebin sürdürülmesi de devam eden veya yenilenen üretimini teşvik edecek ve sürdürülebilir bir tedarik ve bunun için kullanılacak zanaat becerilerinin sağlanmasına yardımcı olacaktır (Drury ve McPherson, 2008, s. 46).

Ayrıca boş kalan tarihi alanlar suçu teşvik ettiğinden, bu yapıların yeniden kullanımı ile bulunduğu çevreye canlılık katarak yeni imkanların sağlanmasına da etkili olacaktır.

İşlevsel faydaları

Bir yapının ve bulunduğu çevrenin işlevselliği ne kadar devam ederse, toplum tarafından kullanılır ve yeni alanlar yaratma ihtiyacı duyulmaz. Bu nedenle daha fazla alt yapı ya da diğer inşa faaliyetleri de buna bağlı olarak mevcudun kullanılması ile azalacaktır.

Cazibe merkezi haline getirilen yaratıcı tasarımlar ile alternatif yeni bir işlev atıl kalmış tarihi çevrelerde yeniden sosyal ve ekonomik yaşama katılmasında etkili bir etkendir (Latham, 2000, s.9-10).

Ekonomik faydaları

Bir kentin yaşanabilirliği ve ekonomi arasında ilişki sağlam bir ekonomik tabana katkı sağlayabilmektedir. Kentin kaderine terkedilmiş harap olmuş tarihi bölgelerinin şehrin canlı alan ve mekânları ile bağlantılı olarak kullanıma açılması bölgenin canlandırılmasında ve şehir ile yeni ilişkiler kurulmasını mümkün kılması bakımından önemlidir (Cherchi, 2015, s.257). Bu bakımından tarihi yapılar ve

çevrelerinin yeniden kullanımı ile kentin bu bölümlerinin sağlıklı yaşanabilirliği arasında makul bir ilişki olduğu söylenebilir (Cherchi, 2015, s.258).

Aynı zamanda bir katalizör etkisi ile ekonomiyi canlandırırken, yeni iş imkânları ve kültür turizmine katkı sağlayabilirler. Bu sadece koruma ve miras gelişimini teşvik etmekle kalmaz, aynı zamanda bir şehre ikincil ekonomik faydalar sağlar. Bir şehir ne kadar çok turist çekerse, yerel oteller, restoranlar ve perakende satışlar için o kadar fazla para harcanır ve böylece yerel ekonomi daha da artar (Bond,2011, s.8). Mevcut yapı kullanılarak enerji tasarrufu sağlanır, yıkım ve yeniden yapım maliyetlerinden kaçınılır (Feilden, 2003, s.277).

Cherchi, yeniden kullanıma uyarlamanın terk edilmiş yapıların geri kazanılmasının, yalnızca şehir içi alanların yenilenmesi ve yeniden üretilmesi için büyük potansiyelleri için sürdürülebilirlik açısından değil, aynı zamanda toplumun hafızasını ve kültürel kimliğini oluşturmaya katkıda bulunan bu yapıların kamusal kent simgesi merkezlerin sosyal canlandırma ve kentsel dönüşümde oynayabileceği rol için uygun bir uygulama olarak düşünülmesi ve bu hedeflerle ilişkisini Çizelge 2.1'de analiz etmektedir (Cherchi,2015,s.259).

Çizelge 2.1. Yeniden kullanıma uyarlama ile kentin yaşabilirliğinde istenilen hedefleri arasındaki ilişki (Cherchi'nin çalışmasından düzenlenmiştir) (Cherchi, 2015, s.258)

		Kentsel ve mimari						Sosyal					Ekolojik					
	Yaşanabilirlik Faktörü	Kentsel dönüşüm	Yürünebilirlik	Araç bağımlılığının	Geri dönüşebilirlik	Kısa bağıntı/ mesafesi	Kamusal alan imkanı	Toplumsal kimliğin	Yer duygusunun	Kültür ve rekreasyon	Ekonomik gelişim	Sosyal onur ve vatandaşlık	Yeşil alan imkanı	Toprak geçirgenliği	Ekolojik bağlantı	Su kalitesi	Hava kalitesi	C02 azalımı
Yeni Kullanıma Uyarlama Müdahale kategorileri																		
Yeni faaliyetler		■						■			■	■						
Mirasın yeniden kazanılması		■						■	■	■								■
Metruk yapıların kazanılması							■		■	■								■
Şehri içi alnların kazanılması		■	■	■	■	■	■		■	■							■	■
Yapısızlaştırma ve geri dönüşüm		■									■						■	■
Yeni bağlantıların açılması		■	■	■	■	■			■	■					■			■
Uyumsuz bölümlerin yıkılması		■					■						■	■	■			
Yeşil alnaların kazanılması		■											■	■	■	■	■	
Açık yürüme alanların kazanılması							■				■					■	■	■
Teknik dönüşüm																■	■	■

Yeniden kullanım; yeni etkinlikler, mirasın yeniden kazanılması, metruk yapıların kazanılması, şehir içi alanların kazanılması, yeni yapı yapılmaksızın geri dönüşüm sağlaması, bu alanların yeni merkezler ile bağlantısının sağlanması, bu bölgede gelişen niteliksiz yapılaşmadan arındırılması, yeşil alanların açık yürüme alanları kazanılması yanında teknik dönüşümün sağlanmasıyla kentsel ve mimari açıdan kentsel dönüşüm, yürünebilir açık alanların kazanılarak araç bağımlılığının azaltıldığı, kısa mesafede ulaşılabilir kamusal alan imkanları, sosyal açıdan toplum kimliğinin artırılması, yer duygusunun hissedilmesi, kültür ve rekreasyon alanlarının yanı sıra sosyal ve vatandaşlık haklarının da artırılması ve ekonomik gelişime katkısı, ekolojik açıdan yeşil alan, toprak geçirimliği, ekolojik bağlantıyla beraber su ve hava halitesinde artış ve CO^2 azalımına katkı sağlayabilmektedir.

Yeniden kullanıma uyarlamada, tarihi yapıların mevcut durumu, kısıtlamaları ve fırsatları, birkaç gereksinimi karşılayan özellikleri bakımından değerlendirilmesi gerekmektedir. Tarihi yapının mevcut durumunun (korunmuşluk) yeniden kullanım potansiyeli ve ne tür kullanıma uygun olduğu, bu uygulamanın ekonomik boyutu, yeniden kullanımın toplum ile ilişkilendirebilirliği, bulunduğu çevreyle ilişkisinin yenilenmesi, kentsel çevre ile aktif bir bağlantı kurabilirliği önem taşımaktadır. Yeniden kullanım önerisinin ise tarihi yapının yeniden kullanımının gerektirdiği mekânsal ihtiyaçların mevcut mekânsal özellikler ile uyumu, erişilebilirlik ve toplumun bu kullanım ile bağlantı kurabilmesi gibi konularda değerlendirilmelidir (Cherchi, 2015,s.267).

Tarihi yapılar tarihi çevrede yapılan düzenlemelere rağmen, özelikle yapının özgün plan düzeni mekânsal özellikler yeniden kullanımında istenilen koşulları yeterince sağlamayabilmektedir. Başarılı yeniden kullanım projeleri yapının miras değerlerini koruyan geleceğe değer katacak çağdaş bir katman ekleyerek sunulan projelerdir. Yapı artık kullanılmaz olduğunda yapının özelliklerinin korunmasında etkili tek yoldur diyebiliriz (Bullen ve Love, 2009, s. 2-3), (Feilden, 2003, s.,viii).

En az müdahale ile yapının korunması, ömrünü uzatılması ve koşullarının iyileştirilmesi dengesinin kurulması oldukça teknik ve bilimsel bir süreçtir.

2.1.3. Kısıtlar

Günümüzde yeniden kullanım genel bir pratik olarak yaygın şekilde yapılmaktadır. Ancak fayda/maliyet ilişkisinin tarihi yapının günümüze ulaştığı durumu yani korunmuşluk derecesi ve kullanım ömrünün uzatılması sürecinde koruma ve yeniden kullanıma uyarlama müdahalelerinin maliyeti, özel mülkiyetteki yapılarda ekonomik görülmemesi, günümüz standartları için gerekli uygulamaları karşılamaması ve bundan sonra devam edecek bakım maliyetleri ve yapısal bütünlüğün korunması ve fiziksel olarak kullanım yükünün karşılanması gibi teknik konularla birlikte, yeni bir tasarım yaratmaktan ziyade sınırlandırılmış bir alanda hem koruma hem de tasarım yapma güçlüğü gibi nedenler yeniden kullanımda karşılaşabildiğimiz kısıtların başında gelmektedir.

İşlevsel ve çevresel değişikliklerin yanı sıra yapı teknolojisi de yapıya müdahale koşullarını değiştirmektedir (Kuban, 2000, s.123).

Özgün işlevin günümüz konfor şartlarına uyarlama ya da yeniden kullanımda verilen işlev en belirgin değişikliktir. Müdahaleler ise nadiren işlevseldir.

2.1.4. Gereklilikler

Tarihi yapıya uyumlu bir yeniden kullanım ile yapının kullanımına, çevresel, kültürel, sosyal değerlerine katkı sağlaması gereklidir. Bu bakımdan yapının seçilen yeni işleve göre koşullarının yapı potansiyelinin kesin şekilde belirlenmesi gerekir.

Ancak bir grup içerisinde çevresel ilişkiler içinde verilecek bazı işlevler yapı için en ideal işlev olamayabilir. En uygun kullanımda bile yapının elemanları ve mekanlarının bazılarında uyarlama gerekebilir. Odaların bölünmesi / ayrılması, iklimlendirme, aydınlatma durumu, merdiven, asansör gibi ihtiyaçlar iç mekân düzeninde bazı değişikliler gerektirebilir. Bu müdahaleler kültürel, yapısal ve çevresel özellikleriyle kültürel değerin korunmasına zarar verebilir.

2.2. İlkesel ve Yasal Çerçeve

2.2.1. Uluslararası koruma ilkelerinde yeniden kullanım

Tarihi yapıların korunmasına ilişkin 19. yüzyıldan önce de İsveç, Portekiz, İngiliz, Alman ve Fransız krallıklarınca birçok kararnameler yazılmıştır. Bunlar içinde 1818'de Alman Hesse-Darmsradt Dükü 10. Lui'nin kararnamesi Avrupa'daki en eski resmi koruma yasası kabul edilebilir ve hükümleri bugün hala geçerliliğini korumaktadır. *"...yapıların yıkılma ve değişmeleri Yüksek Kurul Onayı ile olur..."* ifadesiyle bu değerlendirmeyi uzmanlarına yaptırmayı hedeflemiştir (Kuban, 2000, s.25).

Restorasyon konusunda günümüz koruma anlayışına yakın ilkeleri ortaya koyan Camilio Boito'nun (1836-1914) doğrudan yeniden kullanıma yönelik bir söylemi olmamasına karşın,

"…mimari yapıların tamir edilmektense sağlamlaştırılması, restore edilmektense tamiri, ek ve yenileme (renovasyon) yapılmaması, yapılması gerekliyse eğer kolayca anlaşılması ve anıtın mimari üslubundan farklı olmasını…." savunmaktadır (Kuban, 2000, s.29).

Gustovo Giovannoni (1873-1941), kullanılmayacak (ölü) ve yeniden kullanılabilecek (canlı) anıtlar olarak tarihi yapıları sınıflandırmıştır. Giovannoni, canlı anıtlara önerilecek yeni işlevin, özgün işlevine yakın olmasına ilişkin tespitleri yeniden kullanıma yönelik ilk net bilgilerdir (Kuban, 2000, s.31).

Madrid Konferansı Tavsiye Kararları: Altıncı Uluslararası Mimarlar Kongresi'nde (RIBA,1904) Giovannoni'nin ölü ve yaşayan anıtlar kavramı kullanılarak yaşayan anıtların mimarlıkta yararlılık/kullanılabilirlik estetiğin esaslarında biri kabul edilerek yeniden kullanılmaları için onarılması ilkesi benimsenmiştir (KUMİD).[3]

[3] İnternet: KUMID, Madrid Konferansı Tavsiye Kararları, Web:http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-Madrid-Konferansi%2C1904.pdf adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

İtalya'nın geçmiş deneyimlerinden oluşturulan "Carta Del Restauro ilkeleri" (1933), 1931 yılında Atina'da toplanan Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenler Kongresi'nde benimsenen, "Atina Tüzüğü" olarak bilinen koruma tüzüğü, 20. yüzyıldaki en temel belgelerindendir. 4. maddesinde yine yaşayan anıtlar kavramına yer verilerek, özgün işlevine çok uzak olmayan ve yapıda gerekli uyarlamaların önemli hasara neden olmayacak şekilde yapılabileceği yeniden kullanımlara izin verilmesini önermektedir (Ahunbay, 1996, s. 148).

Venedik Tüzüğü (1964) ve Madrid Konferansı Tavsiye Kararı'nda yer aldığı gibi anıtların yararlılık esasına göz önüne alarak herhangi yararlı bir toplumsal amaç için kullanılmalarının korunmasını kolaylaştıracağı, Carta Del Restauro'dan biraz daha detay vererek yapının planı ya da bezemelerinin değiştirilmemesi sınırları içinde ancak yeniden kullanımın değişiklikler ile tasarlanabileceği ilkesine (madde 5) yer verilmiştir (Erder, 1968, s.113, Ahunbay, 1996, s.150).

Anıt kavramının mimari eserden, çevresiyle birlikte kentsel ve kırsal yerleşimleri kapsayacak şekilde genişleten diğer yandan tarihi belge olma niteliğini vurgulayan Venedik Tüzüğü'nün ardından 1975 yılındaki Amsterdam Bildirgesi'nin (a) ve (b) maddelerinde bu kavram üzerinde durulmuştur. Bu tüzükte anıt eserler "mimari miras" kavramı içinde ayrıca sadece üstün evrensel özellikleri olanlar değil tarihi ve kültürel özelliğe sahip tüm kentsel ve kırsal alanlar olarak yinelenerek, koruma amaçlı imar planlarının yeni yapılaşma kurallarının belirlenmesi, vergi indirimleri, geleneksel yapı malzeme ve tekniklerinin derlenerek kataloglanması, toplumun katılımı, yerel yönetimlerin koruma çalışmalarını yönetimi gibi bütünleşik koruma anlayışı benimsemiştir (Ahunbay, 1996, s.152-156).

Bildirgenin sonuç ve önerilerinde; "…Ani toplumsal değişikliklere karşı bireylerin kimliklerini bulmalarına olanak veren çevreleri korumak, ya da yaşatmak zorundaysak, tarihsel sürekliliği korumamızın gerektiği kabul edilmelidir…." vurgusu yapılmıştır (Ahunbay, 1996, s.153).

Bildirgede; kaynak tasarrufu ve israfın önlenmesine katkı sağlanması amacıyla çağdaş yaşamın ihtiyaçlarına uygun yeni işlev verilebileceği, bu çalışmalarda koruma, yetenek ve becerilerini yaşatıp geleceğe aktarmak zorunda olan sanatçı

gereksinimi yaratacağı, yerleşimlerin iyileştirilmesine, nüfus hareketlerini de önlemeye faydası olabileceği, yapıların özelliklerine saygı gösteren, günümüz konfor şartlarına uygun işlevlerin verilerek yaşatılmasının garanti altına alınmasına katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.

Ayrıca mimari mirasın toplumsal yaşamla bütünleşmesinin bir koruma politikası olduğu, kültürel değerlerin yanında kullanım değerlerinin önemli olduğu ve bu iki değerin eş zamanlı olarak ele alınması halinde bütünleşik korumanın toplumsal sorunları çözebileceği açıkça ifade edilmektedir.

Diğer yandan bu iyileştirmeler nedeniyle mevcut demografik yapının yer değiştirmesine neden olacağını öngörerek, kamu yetkililerine bu konuda denge oluşturacak şekilde bölge sakinlerine mali yardım yapılmasını tavsiye etmektedir (Ahunbay, 1996, s.152-156).

Milli Düzeyde Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Tavsiye Kararı'nın (UNESCO,1972) 22. maddesinde; yapının kültürel değerinin yitirilmesini önlemek amacıyla restore edilerek uygun ise özgün ya da yeni bir işlev verilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin (UNESCO,1972) 5. maddesi, (a) bendinde; sözleşmeye taraf üye ülkelerin kültürel ve doğal mirasın toplum yaşamına dahil olması için işlev verilerek korunmasını sağlamayı amaçlayan politikalar oluşturmasının gerekliliğine yer verilmektedir (Resmî Gazete, 1983).[4]

Bruges Kararları olarak bilinen "Tarihi Kentlerin Rehabilitasyonunu Düzenleyen İlkeler"in (12-15 Mayıs 1975) 9. maddesinde; tek yapı ölçeğinden ziyade tarihi kent alanının düzeni, yapısına ve tarihine zarar vermeyecek çağdaş yaşamın gerekliliğine uyarlanması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Yine aynı maddede tek yapı ölçeğinde uygulamaların özgünlüğe saygı duyularak Venedik Tüzüğü'nde belirtilen ilkeler

[4] Resmî Gazete, 1983, Milletlerarası Sözleşme, 14.02.1983, sayı 17959

çerçevesinde uygulanmasını, ayrıca modern mimarinin eski şehre uyarlamasını da gündeme getirmektedir[5].

Tarihî veya Geleneksel Alanların Korunması ve Çağdaş Yaşamdaki Rolleri Konusunda Tavsiye Kararı'nın (26 Kasım 1976 -Nairobi) 35. maddesinde; koruma faaliyetlerinin yapıların yeniden toplumsal yaşama katılmasını sağlayarak, mevcut işlevleri, özellikle ticaret ve zanaatı yerinde tutabilecek, uzun vadede ülke, bölge veya kentin sosyal-ekonomik yapısı ile bağdaşacak yenilerini getirmeye temel olması gerektiği belirtilmektedir.

Ayrıca tarihi yapının koruma uygulaması maliyetinin, kültürel değerleri ile kullanımlarının katacağı değerleri ile birlikte değerlendirilmesi, işlevin alanın kendine özgü özelliklerini bozmadan burada yaşayanların sosyal, kültürel ve ekonomik gereksinimlerini karşılayacak şekilde, tarihi çevreleri kültürel etkinlikler merkezi yapan ve çevrelerindeki kültürel gelişmelere öncü bir rol oynayacak yeniden canlandırma politikalarının geliştirilmesini önerilmektedir (Ahunbay, 1996, s.161-162).

Avrupa Mimari Miras Tüzüğü'nün (COE, 1975) 7. maddesinde kültürel mirasın cehaletin, değersizleştirme ve her türden bozulma ve ihmal tehdidi altında, ekonomik baskılar, araç trafiği gibi kentsel planlama sorunları nedeniyle tahribata uğradığı, bütünleşik koruma ile bu tehditlerin bertaraf edilebileceği, bu çerçevede duyarlı restorasyon yöntemleri kullanılarak uygun yeniden kullanımların doğru şekilde seçiminin bütünleşik korumayla sağlanacağı belirtilmektedir.

"Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü"nün (Washington Tüzüğü-1987) "Yöntemler ve Araçlar" başlığı altındaki 8. maddesi[6], "ICOMOS Yeni Zelanda: Kültürel Miras Değeri Taşıyan Yerlerin Korunması" ile ilgili tüzüğün (ICOMOS, 1992) "Muhafaza Etme Süreçleri" başlıklı 20. maddesi "adaptasyon", "ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü" (1999) "Uygulama İlkeleri" başlığının

[5]İnternet: KUMID, Web: http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/MAG-The-Resolution-of-Bruges--Principles-Governing-the-Rehabilitation-of-Historic-Towns%2C-Bruges.pdf adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

[6] Yeni işlev ve etkinlikler tarihi kent veya kentsel alanın karakteriyle uyumlu olmalıdır. Bu alanların çağdaş yaşama uyarlanması için gerekli teknik servislerin getirilmesi veya iyileştirilmesi işlemleri özenle yapılmalıdır.

5. maddesindeki "yeni işleve uyarlama" (s.2) başlıkları benzer tavsiyeleri içermektedir.[7]

Deschambault Bildirgesi, Quebec Kültür Mirasının Korunmasına Yönelik Tüzük'ün (ICOMOS, 1982) 8. maddesi genel olarak burada söylenen ilkelerin özünü kabul etmekle birlikte (8c)'de zorunlu olan tüm değişikliklerin geri dönüştürebilir nitelikte, yeni işlev seçiminde aşırı kullanma sonucu bozulmasına neden olunmaması gibi ilkeler açıkça beyan edilmekte, (9a) maddesinde müze ya da turistik yapay kullanımlar yerine günlük hayata dahil olacak şekilde geleneksel uğraşların tercih edilmesi, toplumun ihtiyaçları nedeniyle farklı bir kullanım ile kullanılmasına da saygı duyulacağına yer verilmektedir.[8]

Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi'nin (1985-Granada)[9] 11. maddesinde; taraf ülkelerin korunan varlıkların çağdaş yaşama uyarlanması ya da uygun olan durumlarda yeniden kullanıma uyarlanmasının teşvik edilmesini istemektedir.

Burra Tüzüğü: Kültürel Öneme Sahip Yerlerin Korunması Amaçlı Avustralya-ICOMOS Tüzüğü (ICOMOS, 1999)[10] kullanılan terminolojiye ilişkin kısmen farklılık gösteren tanımlar getirmiştir. Adaptasyon/uyarlama (adaptation) mevcut kullanıma veya önerilen kullanıma uygun bir yerin değiştirilmesi, kullanım (use) bir yerde meydana gelebilecek veya yere bağlı olan etkinlikler ile geleneksel ve teamülleri içeren bir yerin işlevleri, uyumlu kullanım (compatible use), bir yerin kültürel önemine saygı duyan bir kullanım anlamına gelmektedir. Böyle bir kullanım kültürel önemi üzerinde asgari düzeyde bir etki içermez.

---

[7] Geleneksel yapıların yeni işlevlere uyarlanması ve yeniden kullanımında, yapılar kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltilirken, bütünlüğü, karakteri ve biçimi saygı görmelidir. Eğer geleneksel mimari biçimler hala kullanılıyorsa, müdahaleler toplumun kabul edeceği bir etik kurallar çerçevesinde yapılabilir.

[8]İnternet: KUMID Web:http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-Deschambault-Bildirgesi,-ICOMOS,-1982.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

[9] İnternet: Resmi Gazete, 1989, Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi, 22.07.1989 sayı 20229, Web: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20229.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

[10]İnternet: Australia ICOMOS, The Burra Charter,2013, The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance, s.2, Web: file:///C:/Users/Admin/Downloads/TSC01928_Burra_Charter.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

"Kullanım" başlıklı 7. maddesinde; yeniden kullanıma uyarlama diğer tüzüklerle uyumlu benzer ifadeler içermektedir. Bu uygulamalar yapının kültürel değerleri, yapının fiziksel durumu ile toplumun ihtiyaçları ön koşut edilmiştir. "Uyarlama" başlığı ile herhangi bir koruma çalışmasından önce, özgünlüğünü korumak için yer ve malzemelerin önemini vurgulayan yapı durumunu ve tarihini araştırmak esastır.

Özünde, özgün tarihi yapıyı korumak için uygun alternatifleri elde etmek için bir müdahale değerlendirmesi yapılacaktır. 21.2 maddesinde ayrıca kültürel değerin ve tarihi dokuyu diğer alternatifleri de düşünerek en az şekilde değiştirecek şekilde uygulamaların kabul edileceğine yer verilmektedir.[11]

ICOMOS Yeni Zelanda (2010) "Kültürel Mirasın Değerini Koruyan Alanlar İçin Şartlar"ın 8. maddesinde de özgün kullanım ve yeni işleve ilişkin hükümlere yer verilirken kültürel değerleri ile uyumlu ve olumsuz etkilemeyecek şekilde olmasına dikkat çekilmektedir.[12]

Uluslararası tüzük ve sözleşmelerde yapıların yaşama dahil edilmesi halinde ayakta kalacağı ve gelecek yüzyıllarda yaşayabileceği, mümkünse özgün işlevini sürdürmesi için kabul edilen koruma ilkeleri kapsamında müdahale edilmesi, yeni bir işlev için kullanılması için uyarlanmasında yapıya aşırı yük getirmeden, özgün özelliklerini koruyarak, hatta verilen işlevin bu özelliklere katkı sağlayacak şekilde belirlenmesi koşulu ile izin verilmektedir.

Ticari alanlarda bulunan yapıların yeni işlevlerinin alandaki ticari faaliyetleri ve zanaatı koruyacak şekilde belirlenmesine yönelik tavsiyeler de dikkat çekicidir. Bu tavsiyelerde yapı yer aldığı alanın veya bölgenin şehrin bağlantılı olduğu işlevine göre de değerlendirilmesini önemsemektedir.

Tarihi alanların yaşatılması için tek yapı ölçeğinde alanın parçası ve bütünleyeni olarak tarihi yapının işlevinin devam ettirilmesi ya da alandaki faaliyete uygun

[11] İnternet: KUMID, Web:http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-ICOMOS-Yeni-Zelanda%2c1992.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.
[12]İnternet: ICOMOS, Web: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/ICOMOS_NZ_Charter_2010_FINAL_11_Oct_2010.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

yeniden kullanımının etkisi yerin ruhuna ve diğer somut olmayan kültürel miras ile ilişkisine katkısı anlaşılmaktadır.

Cevat Erder'e (1977) göre; Venedik Tüzüğü'nün 5. maddesinde yeniden kullanım konusunda izlenebilecek ana ilkelerle sınırlı yön verilmekte, yeterli açıklık getirilmediğinden kısıtlı ve yetersiz kalınmaktadır.

"…Yapıya getirilecek yeni yaşam biçiminin, anıtın düzenini, planının ve süslemelerini etkilemeyecek nitelikte olması kesinlikle istenmektedir. Ancak değiştirmeler, yapıyı fazla zorlamadığı hallerde işlevin kabul olunabileceği tekrar edilerek kolaylıkla erişilebilecek tehlikelerin önlenmesine çalışılmıştır…" (Erder, 1977, s.172-173) şeklinde yorumlamaktadır.

Yapının özgün işlevini devam ettirmesi durumunda mevcudun sürekliliğinin korunması gerekmektedir. Ancak ana konusu yeniden kullanım/işlev olan bu maddede, mevcut işlevin sürdürülmesi ya da başka bir işlevde günümüze gelmiş bir yapının özgün işlevine döndürülmesi veyahut başka yeni bir işlev verilmesi için gerekli müdahalelerin yapı tarafından karşılanıp karşılanmaması dahası kullanım gereklerinin yapıyı mimari düzeni, cephe özellikler, taşıyıcı sisteminin malzemesi ve tekniğini zorlayıp zorlamadığının da ortaya konulması gerekmektedir.

> "…kullanılmayan yapıları eski işlevlerine döndürme çabalarındaki yapay tutumları göz önünde tutmak gerekir. Önerilen yeni işlev ile zorlamalı eski işleve dönüştürme çelişkisi bu maddeyi yıpratan özelliklerden biridir. Bu çelişkiyi örneğin çoğunlukla kullanılmamakta olan hamamlarımızın ve kervansaraylarımızın onarımdan sonra düşünülen işlevler tartışmasında izlememiz kolaydır…"(Erder, 1977, s.177)

Bu çelişkilerin aksine, "Burra Tüzüğü" değişime daha temkinli bir şekilde yaklaşmaktadır. Tarihi özelliği olan anıt ya da çevreleri mümkün olduğunca sahiplenmek, korumak ve kullanılır hale getirmek, ama aynı zamanda kültürel özelliklerini kaybetmemeleri için de mümkün olduğunca az değişime uğratmak

tüzüğün amaçlarından biridir. Hedef ise tarihi öneme sahip alanların bugün ve yarınlar için en iyi şekilde korunmasıdır.[13]

"…şimdiki zaman, mevcut kullanım için hayali bir geçmişten gelen bir mirası seçer ve hayal edilen bir geleceğe neyin aktarılması gerektiğine karar verir…" (Harvey, 2001, s.324)

"…gelenekler statik değildir; Sonuç olarak hem iç dinamiklerini hem de dış taleplere cevap olarak zaman içinde değişiyorlar. Bugün, geçmiş tarafından bilgilendirilir ve geçmiş, bugün tarafından yeniden yapılandırılır…."(Harvey, 2001, s.331)

Eğer mevcut işlevi ile varlığını sürdürmesi mümkün değilse, verilecek yeni işlevin belirlenmesi için ilgili meslek grupları ile interdisipliner düzeyde iş birliği içerisinde değerlendirme yapılmalıdır.

Uluslararası belgelerde müdahale biçimlerinin ana ilkesi olarak benimsenen en az müdahale ile özgün değerlerin korunmasının nasıl sağlanacağının ulusal mevzuatlarda açıkça yer verilmesi gerekmektedir.

2.2.2. Ulusal yasalarda yeniden kullanım

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunun 3. maddesi "Tanımlar" başlığında;

"…(4) "Koruma"; ve "Korunma"; taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleridir…" olarak açıklanmıştır.

"Kamulaştırma" başlıklı 15. maddesinde; "…Kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, il özel idareleri ve mahallî idare birlikleri tescilli taşınmaz kültür

[13]İnternet: ICOMOS, Web: www.icomostr.org adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

varlıklarını, koruma bölge kurullarının belirlediği fonksiyonda kullanılmak kaydıyla kamulaştırabilirler...” ifadesi yer almaktadır.[14]

“Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları”na ilişkin Kültür ve Turizm Bakanlığı Mülga Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun 5.11.1999 gün ve 660 sayılı İlke Kararı, doğrudan doğruya yeniden işlevlendirme konusunu düzenlemektedir. Burada “II. Esaslı Onarım İlkeleri”[15] bölümünün (d) bendinde, yeni işlev verilecek yapılarda yapılacak eklerin niteliği ve korunması gerekli kültür varlığıyla bütünleşmesi, tasarımı yapan mimar tarafından gerektiğinde avan proje niteliğinde hazırlanarak, koruma kurulunun görüşüne sunulması gerektiği belirtilmektedir (Ahunbay, 1999).

İlke kararının “Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon Projesi Hazırlama Esasları” bölümü” II. Proje Hizmetleri”, II. 3. Restorasyon ve Yeniden Kullanım Projesi başlığı altında;

> Yapının onarımı ve yeniden kullanımı için getirilen müdahalelere ilişkin ana yaklaşım ve bu ana yaklaşım çerçevesinde yapılacak müdahalelerin anlatımını içerecektir.
>
> Bu anlatımda şu hususlar yer alacaktır:
>
> - Yapının özgün şema, eleman, strüktür ve malzemesine ilişkin müdahaleler,
> - Yeniden kullanımın gerektirdiği mekânsal ve eleman ölçeğindeki müdahaleler,
> - Uygulamaya yönelik öneriler,
> - Yapının yeniden kullanımı için gerekli ısıtma, aydınlatma, temiz ve pis su sistemlerine ilişkin ana ilkeler.

Restorasyon projelerinin hazırlanmasında, II. 1.1. bölümündeki belgeler esas alınacak, yeni müdahalelerin anlatımı için yeteri kadar detay verilecektir. Ayrıca, projeyi açıklayıcı bir rapor hazırlanacak, bu raporda, restorasyon ve yeniden kullanım için benimsenen temel yaklaşımlar verilecektir…” bilgileri yer almaktadır.

[14]İnternet: Mevzuat Bilgi Sistemi Web: http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.
[15]İnternet: Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlükleri, Web: http://www.korumakurullari.gov.tr/Eklenti/18338,660-nolu-ilke-kararipdf.pdf?0 adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

3. YENİDEN KULLANIMIN TASARIMI

Kültürel mirasa sahip kentsel çevreler somut kültür varlıkları yanında geçmişten günümüze içerdikleri somut olmayan kültürel değerleri (taşıdıkları mesajları, bilgiler vb) ve sembolik değerleriyle toplumlarda kültürel sürekliliğin (Kuban, 2000, s.45) sağlanmasına katkı vermektedir. Aynı zamanda kültür turizmi içindeki ekonomik değerinin anlaşılmasıyla 20. Yüzyılda koruma politikalarında ön görülen tarihi yapıların yeniden kullanımı, önceden var olan yapı stoğunun günümüzde ortaya çıkan kültür endüstrisinin önemli bir girdisi haline getirmektedir.

Diğer yandan tarihi yapının özgün işlevi ya da bir dönemdeki işlevinin geçersiz kalması, arsa fiyatlarındaki artışlar, büyük programlı koruma müdahale gereksinimleri kentsel boyutta koruma kararları gerektiğinde, ekonomik kaynak yaratabilmesi bakımından tarihi yapılara yeni işlev vererek yeniden kullanımına yönelik restorasyon yapma eğilimini arttırmıştır (Kuban, 2000, s.117).

Tarihi yapının yeniden kullanıma uyarlanması yoluyla korunarak tarihi çevre yaşamına katılması sürecinin artık aktörleri, paydaşları ve yönetimi farklılaşmıştır.

Uluslararası ilkeler ve tüzüklerde yer aldığı üzere tarihi çevreler ve burada yer alan tarihi yapıların yeniden kullanımının yerel sakinlerine katkı sağlaması hedeflenmekte, var olan sosyal yaşamın değişmemesi, sınıfsal bir değişikliğe neden olmaması, şehrin kimliğinin korunması gerekliliği ilkelerine karşın, yerel ve ülke ölçeğinde kültür turizminde meta olarak görülmesi sonucu sosyal sınıf değişimine zorlanmakta ve yeniden bir kimlik yaratılmasına yol açabilmektedir. Bir zamanlar alış veriş yapmak için kullandığı bir mekanı müze ya da sanat galerisi vb. dönüştürülmesiyle hem alışveriş imkanını kaybeden toplum hem de günlük kullandığı yapılara senede bir kullanma ya da kullanamama sürecine girmektedir.

Ülkemizde kentsel markalaşmada tarihi yapıların kültür turizmine yerel yönetimlerce dahil edilmesi özellikle bu yapıların müze olarak kullanılmasına teşvik edilmesiyle ivme kazanmıştır. İtici güç olan “Tarihi Kentler Birliği”nin 2000 yılında yerel yönetimler tarafından kurulan müzeler arasında işbirliği ve koruma bilincinin

geliştirmesi amacıyla kurulması tarihi yapıların müzeleştirilmesinde etkili olmaya başlamıştır (Güner, 2017, s.71).

3.1. Yeniden Kullanımın Seçiminde Etkenler

Tarihi alanlara / yapılara verilecek yeniden kullanımlar ekonomik kazanımlar elde etme amacıyla da yakından ilgilidir. Bu nedenle sadece tek yapı ölçeğinde değil bir kent dokusunda da yeniden kullanım çalışmaları yapılmaktadır.

Tarihi yapılar belirli bir kentsel alanın önemine, kimliğine ve fiziksel durumuna büyük ölçüde katkıda bulunur. Uyarlanabilir yeniden kullanım projelerinin başlatılmasının, yalnızca tarihi yapı ya da tarihi çevre için değil, aynı zamanda bölgeye ve şehre de ekonomik canlanma için ekstra bir teşvik olabileceğini söyleyebiliriz (Mutual, s.1-5).

Tarihi yapıları en iyi koruma yollarından biri, yapıya varlığını sürdürebileceği, yapıda daha fazla değişiklikler yapmak zorunda kalmayacak şekilde ve kullanımın gereksinimlerini karşılayacak bir kullanım vermektir.

Ancak tarihi yapının yeniden kullanıma uyarlamada yapılacak müdahaleler yapının dış kabuğu ile sınırlı kalmayabilir, aynı zamanda yeniden kullanımın gereklerini karşılayacak şekilde mekansal düzeninde de değişimler ve dönüşümler gerektirebilir.

Tarihi yapıların özgün işlevini sürdürmesi ya da farklı yeni bir işlev verilmesi gerektiğinde yapının tanımlanması, çözümlenmesi ve değerlendirilmesi yapılmalıdır. Bu çerçeve koruma ölçütleri bağlamında kültürel değerlerinin tanımlanması, korunması ve sürdürülmesinin sağlanması önemlidir.

Yapının tanımlanması için mekânsal özellikler (mekânsal düzeni-boyut, en, boy, yükseklik- form ve plan kurgusu), inşa ve mimari özellikleri (yapım teknolojisi-kagir, yâri kagir, ahşap vb.), taşıyıcı sistemi oluşturan unsurlar (temeli duvar, kubbe, tonoz, kemer vb.) yapım malzemesi (taş, tuğla, ahşap vb.), cephe özellikleri, mimari unsurlar, süsleme programları gibi teknik özellikleri) ve çevre özellikleri ile

korunmuşluk durumu (özgünlüğü, mimari bütünlüğü ve yapısal durumu) analitik olarak belirlenmelidir.

Özgün işlevin koruma müdahaleleri günümüz konfor şartları için yasal gereklilikleri ile birlikte belirlenmelidir.

Farklı bir işlev ile yeniden kullanıma uyarlanması için işlev için gerekli olan mekânsal düzen ve yapısal durum ile birlikte cephe düzenine ve yakın çevresine müdahaleler ile yasal gereklilikler (iş sağlığı ve güvenliği, yangın, termal konfor, erişilebilirlik vb.) ile birlikte koruma müdahaleleri belirlenmelidir.

Yeniden kullanıma uyarlama gereği müdahalelerin yapının özgün değerlerine etkisi bakımından bir irdelenmesi, yeniden kullanımın yapının kapasitesine uygun olup olmadığı konusunda bir değerlendirme yapılmalıdır.

3.1.1. Kültürel değerler

ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi "2013" göre; "…yenilenemez bir kaynak olan kültürel miras, insanoğlunun, toplumların ve toplumu oluşturan kültür gruplarının varlığının, kimliğinin ve sürekliliğinin simgesi ve kanıtıdır…"

Kültürel miras değerleri mülkiyetine bakılmaksızın kamu yararını temsil etmektedir (Kuban, 2000, s.117). Tarihi çevreler insan etkinliklerinin kayıtlarını içermekte ve toplumların kültürlerinin doğal bir parçası olduğundan değer verilmektedir. Bulunduğu toplumun gelenekleri, inanışları ve bilgilerini yansıtmaktadır. Kültürel sürekliliği ve bu bilgi akışını sağlayarak bulunduğu çevreye kimlik kaynağı olarak anlam ve nitelik kazandırmaktadırlar. Aynı zamanda sosyal ve ekonomik bir kaynak olma yanında geçmiş dönemlerin toplumsal bilgilerini günümüze taşımaktadır (Drury ve McPherson, 2008, s.19-21).

Bir yapının kültür varlığı statüsü kazanması için kültürel değerlere sahip olması gereklidir.

Tarihi çevre ya da tarihi yapı geçmiş, günümüz ya da gelecek nesiller için estetik, tarihi, bilimsel, kültürel sosyal ya da duygusal önemi mimari değerlerini oluşturmaktadır.

Tarihi yapıların dış cepheleri kadar tarihi ve zaman içerisindeki gelişimlerini iletmek bakımından iç mekanları da bir o kadar önemlidir. Bu nedenle dış cephe özellikleri kadar iç mekan özelliklerinin de tarihi, mimari ve kültürel değerleri korunmalıdır. Yapının planı (mekansal dizilim ve dolaşım sistemi), mekanlar (odalar ve boyutları), mimari özellikleri, süsleme bezeme programları ve duvar, döşeme ve tabanı oluşturan malzemeler inşa edildiği günden günümüze sahip olduğu kültürel değeri ve bilgiyi taşırlar (Jandl, 1988, s.1).

Ekonomik ve işlevsel olarak gereklilikler ile kültürel değerlerin korunması, tarihi yapıların kullanımında ortaya çıkan koruma problemidir. Bu nedenle, korunacak varlığın değerlerinin belirlenmesi önemli bir eylemdir (Fielden,1979, s.22, SGCHPC). Özgün işlevin sürdürülebilmesi ya da yeni işlev için uyarlama kapsamında yapılacak koruma müdahalesi ve derecesinin koruma mevzuatı ve politikasına uygun olup olmadığını belirleyebilmek için bir yerin değerlerini ve önemini anlamak önemlidir (Drury ve McPherson, 2008, s.19). Her yapının kendine özel kültürel/miras değerleri ve içerdiği mesajlar koruma çalışmalarından önce iyice değerlendirilmeli ve öncelik sırasına konulmalıdır (Feilden, 2003, s. xi).

Fielden (1979, s.22) kültürel varlıkların değerlerini üç ana başlıkta; kültürel değerler (belgesel, tarihi, arkeolojik ve eskilik, estetik, mimarlık, kentsel peyzaj, peyzaj ve ekolojik), kullanım değerleri (işlevsel, ekonomik, sosyal, politik), duygusal değerler (merak, kimlik, devamlılık) olarak belirlemiştir.

2003'te ise Feilden kültürel değerleri; duygusal değerler (merak, kimlik, devamlılık, saygı ve saygınlık, sembolik ve manevi), kültürel değerler (belgesel, tarihi, arkelojik ve yaş, estetik ve mimarlık değerler, kentsel peyzaj ve ekolojik, teknolojik ve bilimsel), kullanım değerler (işlevsel, ekonomik (turizmi kapsayan), sosyal (kimlik ve devamlılık), eğitimsel ve politik olarak genişletmiştir. Özellikle bazı tarihi yapıların form, üslup ve bezemelerinin farklı kültürler için manevi açıdan önemli olduğu ve mesajları anlamak gerektiği, buna örnek olarak kilise, cami ve günümüzde

müze olan Ayasofya'nın envensel mesajına dikkat çekmektedir. Tarihi yapıyı ya da alanı ziyaret edenlerin mekanın tarihi, inanışları gibi birçok manevi değerleri hissettikleri, ancak kültürel değerler olan estetik, sanat tarihi, belgesel, arkeolojik, mimarlık, teknik, bilimsel, peyzaj ve çevresel değerleri ise işin uzmanlarınca değerlendirilebileceğini söylemektedir (Feilden, 2003, s.,viii).

English Heritage "Conservation Principles Policies And Guidance For The Sustainable Management Of The Historic Environment" (2008) dokümanında Miras Değerleri; kanıtsal değer (bir yerin geçmiş insan faaliyetleriyle ilgili kanıt sağlama potansiyeli), tarihsel değer (geçmiş olayların ve insanların yaşam tarzlarının bir yerden günümüze nasıl ilişkilenebileceği- açıklayıcı ya da birleştirici olma eğilimi), estetik değer (insanların bir yerden duyusal ve zihinsel olarak faydalanma şekli), toplumsal değer (bir yerin kendisiyle ilgili olan veya ortak deneyiminde veya hafızasında yer alan anlamı) olarak 4 başlıkta belirlenmiştir (Drury ve McPherson, 2008, s.7).

2007'de Japonya Mimari Enstitüsü tarafından binaların değerlendirilmesi, koruma, kullanma kılavuzunda; tarihi değer, kültürel ve artistik değer, teknolojik değer, manzara/görünüm/bağlam değeri ve çevresel etki, sosyal değer olmak üzere 5 önemli değer kriter olarak belirlenmiştir. Yeniden kullanıma karar verirken yapıların bu değerlerine ve çevre ve topluma katkısına dayandırması gerekmektedir (Wang ve Zeng, 2010, s.1242).

1979'da Avustralya ICOMOS tarafından hazırlanan ve aslında Avustralya'nın koruma alanındaki özel sorunlarına cevap arama niteliğinde bir çalışma olan "Kültürel Öneme Sahip Yerlerin Korunması Amaçlı Burra Tüzüğü" Venedik Tüzüğü'nü esas almakta, ancak "tarihi anıt ve sit alanı" yerine "yer" (place) kavramını öne çıkarmaktadır.

Tüzük, 14 Nisan 1984'te (Kültürel Anlam Rehberi), 23 Nisan 1988'de ve son olarak da 1999'da revize edilmiştir. Burra Tüzüğü, koruma alanına üç yeni terim getirmiştir. Bunlardan ilki 'yer'dir. Tüzükte tüm nesiller için tarihsel, bilimsel, sosyal, estetik ve

manevi güzelliklerin taşıdığı değerin o yerin "kültürel önemini" belirlediği ifade edilmektedir.[16]

Tüzüğe göre; insan yaratıcılığının başyapıtı olarak olağanüstü değere sahip, ilgili topluluğun kültür tarihinde ve kültürel geleneğinin ve kimliğinin bir parçası, teknik kalite, bilgi ve beceriyi gösterme bakımından mükemmel, yaşayan kültürel geleneklerle ilgili emsalsiz bir tanıklık değeri ve kaybolma tehlikesi altında olması kültürel mekânların taşıması gereken özellikler olarak belirlenmiştir (Oğuz, 2008, s.8, Binan ve Cantimur, 2010, s.182).

Tüzüğün diğer yeni terimleri, 'kültürel anlam (cultural significance) ve kültürel doku (cultural fabric)'dur. Tüzükte belirtilen 'kültürel anlam' terimi, dün, bugün ve gelecekteki nesiller için estetik, tarihi, bilimsel, sosyal veya ruhani değerleri kapsamaktadır[17] (Binan ve Cantimur, 2010, s.181).

Kültürel doku ise, o yerin fiziksel özellikleri, sabit yapıları, parçaları ve çeşitli objelerinin bütünüdür (Binan ve Cantimur, 2010, s 181). Tüzükte somut mirasa olduğu kadar kültürel dokuları yaratan ve anlam veren somut olmayan mirasa da vurgu yapılmaktadır (Çoşkun, 2012, s.29).

ICOMOS Yeni Zelanda: Kültürel Miras Değeri Taşıyan Yerlerin Korunması ile ilgili Tüzük (ICOMOS, 1992)[18], 2005 yılında ICOMOS Çin "Çin'deki Miras Alanlarını Koruma İlkeleri" ve 2003 yılında ICOMOS Endonezya "Endonezya Miras Koruma Tüzüğü" bölgesel özelliklerin korunması anlamında adımlar olup, Venedik Tüzüğü'nün "batı kültürünün değerleri yansıtması" konusundaki sorunu yerel değerlerin ve somut olmayan mirasın korunmasının literatürde yer alması bakımından önemli olmuştur. "Places of significance-anlamlı yer" (yerin ruhu) kavramı aslında net olarak uluslararası rehberlerde de yer almamaktadır. Ancak Venedik tüzüğünün "anıt" tanımında üstü kapalı yer almaktadır (Binan ve Cantimur,

[16] İnternet: ICOMOS, Web: www.icomos.org adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.
[17] İnternet: KUMID, Web: http:// www.kumid.org adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır, çeviren: Sevgi Turunçel.
[18]İnternet: KUMID, Web: http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-ICOMOS-Yeni-Zelanda%2C1992.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

2010, s.181-182). Anıtlar yerin kültürel, sosyal ve teknolojik tarihini temsil ederek yerin ruhunu taşımaktadırlar.

2008 yılında ICOMOS tarafından kabul edilen Quebec Bildirgesi de yerin ruhunun korunmasının önemine vurgu yapmaktadır (Binan, Cantimur ve Kıraç, 2010, s.186).

"Yerin ruhu" (genius loci) kavramı antik Roma inancında, "bağımsız her varlığın kendine has bir özü, koruyucu ruhu bulunur" anlamında yer almaktadır. Yer, zaman içinde yapı ve kullanıcılarını temel alan, kendine özgü ve ayırt edici karakterlerce oluşturulur. Yapılar yerin ruhundan inşa edilirler, yerin anlamını artırır ve birlikte kültürel çevreyi oluştururlar (Rifaioğlu ve Güçhan, 2008, s.2). Günümüzdeki kabulü ise, somut (yapılar, sitler, peyzajlar, rotalar, objeler) ve somut olmayan değerler (anılar, öyküler, yazılı dokümanlar, ritüeller, festivaller, geleneksel bilgi, değerler, dokular, renkler, kokular, vb.) yani yere anlam, değer, duygu veren maddi ve manevi unsurlardır (Çoşkun, 2012, s131-155).

"Genius loci" terimi karmaşık anlamlara sahip çok katmanlı bir terim olup, tanımı konusunda anlaşmazlık bulunmaktadır. Yerin kimliği olarak kimliğinin sürekliliğinin toplum tarafından nesiller boyu tecrübe edilmesi olarak tanımlanabilir. Böylelikle tarihi bir yapının fiziksel ve sembolik değerlerinin tamamını kapsamaktadır. Yerin ruhu "Genius Loci", "Zeitgeist" zamanın ruhu ile değişmektedir (Pekol, 2010, s. 60). Zamanla meydana gelen değişiklikler yerin ruhunu/duygusunu arttırmakta ve özgün mekânın niteliklerini derinleştirmektedir (Moshaver, 2011, s.22-23).

Yerin ruhunun yer aldığı "Nara Özgünlük Belgesi" "kültürel çeşitlilik ve miras çeşitliliği" üzerine temellenir. Belgenin "Özgünlük" kavramının "Bilgi Kaynakları" başlıklı 13. maddesinde şu şekilde tanımlanmıştır;

> "…tasarım ve biçim, malzeme ve nesne, kullanım ve işlev, gelenek ve teknik, konum ve yerleşim, ruh ve anlatım, ilk tasarım ve tarihsel evrimleri olarak belirlemiştir. Bilgi kaynakları yapıtın bünyesinde olabileceği gibi, dışında da olabilir. Bu kaynakların kullanımı, kültür mirasının, sanatsal, teknik, tarihsel ve

> toplumsal boyutlarıyla tanımlanmasına olanak verir…" (Kumid, çev. Deniz Mazlum, 2005)[19]

Madran ve Özgönül (2005, s17-20) ise; tanım değeri (tarihsel, belgesel/anı, mitolojik), artistik ve teknik değer (özgünlük, bütünlük), enderlik değeri (teklik, çokluk, homojenlik), geleneksel değer, belge değeri, çağdaş ve sosyo-ekonomik değerler (işlevsel değer, süreklilik), ekonomik değeri, eğitim değeri olarak kültürel değerleri sınıflandırmışlardır (Madran ve Özgönül, 2005, s.17-20).

"ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi 2013"[20] bu değerleri, somut ve somut olmayan kültürel miras, tarihsel, belgesel, estetik-sanatsal, simgesel, sosyal, ekonomik, dini ve manevi ve hatta politik değerler içerdiği ve özgünlük, bütünlük, tarihsel değer, belgesel değer, estetik ve sanatsal değer, teknik ve teknolojik değer, enderlik-teklik değer, grup değeri, kullanım ve folklorik değerleri olarak belirlenmiştir.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve ilgili mevzuatlarına bağlı olarak korunması için yapı gruplarına özgü özellikleri bulunmalıdır. Kültürel değerler ulusal ve uluslararası düzeyde kültürel değerlere ilişkin çeşitli gruplamalar yapılmıştır. Bu değerlerden bir ya da bir kaçına sahip olanlar kültür varlığı statüsü kazanmaktadır (Madran ve Özgönül, 2005, s.17).

Söz konusu kanunun "Tespit ve Tescil" başlıklı 7. maddesinde referans verilen "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik" 3. maddesinin "Tespit ve Tescil İşlemlerinde Değerlendirme Kıstasları" başlığında;

> "…Tek yapılar için; taşınmazın sanat, mimari, tarihi, estetik, mahalli, dekoratif, simgesel, belgesel, işlevsel, maddi, hatıra, izlenim, özgünlük, teklik, nadirlik, homojenlik, onarılabilirlik değerlerinin yanı sıra, yapısal durum, malzeme, yapım tekniği, biçim bakımından özellik göstermesi, kent ve çevre kimliğine, dokusuna

[19]İnternet: KUMID, Web: http://web.deu.edu.tr/terracottas/kumid/doc_icomos_1994_nara_01.asp adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.
[20]İnternet: ICOMOS, Web: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0623153001387886624.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

katkıda bulunması, yöresel yaşam biçimini yansıtması…" şeklinde yeniden düzenlenmiştir (Resmî Gazete, 2015)[21]

Bu şekliyle hala ulusal ve uluslararası düzeyde tartışılan kültürel değerler mevzuat kapsamında geniş bir şekilde yer almıştır. Özellikle "Burra Tüzüğü"nün getirdiği yer, yerin kültürel anlamı, kültürel önem ve kültürel doku gibi değerleri mahalli, belgesel, hatıra, izlenim gibi değerler ile karşılamaya çalışmıştır.

Korunması gerekli kültür varlıkları, mülga Kültür Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun , 04.03.1988 tarihinde almış olduğu 14 sayılı kararla 4 ana başlık altında toplanmıştır (Çoşkun,2012, s.139-140)[22].

Daha sonra, ilke kararı yeniden revize edilmiş ve öncesinde 4 grupta değerlendirilen mimarlık mirası yapıların, 05.11.1999 tarihli, 660 sayılı "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları" başlıklı ilke kararı ile ilk grupta 'anıtsal yapılar', ikinci grupta 'çevresel değerli yapılar' olmak üzere iki ana grupta ele alınması uygun bulunmuştur. Kültür Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 05.11.1999 tarih ve 660 sayılı "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları" başlıklı ilke kararının "Yapı Grupları" alt başlığında belirlenmektedir.

---

[21] İnternet: Resmî Gazete, 2015, Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik, 09.01.2015 tarih ve 29231 sayı, Web: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/01/20150109-4.htm adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

[22] "…1. Grup yapılar:
2863 sayılı yasada belirtilmiş bulunan özelliklerden çoğuna, üstün değerlere sahip olması nedeni ile içi ve dışı ile olduğu gibi korunması gereken, malzeme değişikliği yapılmadan, sadece bakım ve koruma onarımı gerçekleştirilebilecek, ayrıca, binanın yaşamını devam ettirebilmesi için zorunlu tesisatın konulabileceği veya mevcudun değiştirilebileceği yapılar,
2. Grup Yapılar:
Gabarisinde ve cephesinde değişiklik olmamak koşuluyla taşıyıcı sisteminde, iç kısmında, iç ve dış malzemesinde değişiklik yapılabilecek yapılar,
3. Grup Yapılar:
Cephe özelliklerine sadık kalmak üzere, gabarisinde bazı değişiklikler yapılabileceğigibi, yeni yeri belirlenmek koşuluyla taşınabilecek, taşıyıcı sisteminde iç kısmında, iç ve dış malzemesinde değişiklik yapılabilecek; yenilenebilecek yapılar,
4. Grup Yapılar:
Çevresinin gerek mimari, gerekse gabari bakımından tümü ile yenilenmiş ve tek başına koruma şansını kaybetmiş veya mimari özelliğini tümü ile yitirmiş, veya kamu yararına kaldırılması gerekli olan taşınmaz kültür varlığı yapılar olup, gerek görüldüğünde rölöveleri veya yeteri miktarda fotoğrafları koruma kuruluna iletilip, karar alındıktan sonra yıkılarak yerine Koruma Kurulu'nun önerisi doğrultusunda uygulama yapılabilecek yapılar…"
olarak belirlenmiştir.

"…Yapılar, kendi başlarına bir tarihi ve estetik değer taşımaları ya da kentlerin tarihi kimliğini oluşturan kentsel sitler, sokaklar ve siluetlerin ögeleri olarak iki gruba ayrılmıştır:

1. Grup Yapılar

Toplumun maddi tarihini oluşturan kültür verileri içinde tarihsel, simgesel, anı ve estetik nitelikleriyle korunması zorunlu yapılardır.

2. Grup Yapılar

Kent ve çevre kimliğine katkıda bulunan kültür varlığı niteliğindeki yöresel yaşam biçimini yansıtan yapılardır…".[23]

Adı geçen ilke kararına göre tarihi yapıların yapı grupları belirlenerek tescilleri yapılmaktadır. Yapı grubu ayrılmaksızın kültürel değerleri ve yapının korunmuşluk durumuna göre müdahale biçimleri belirlenmektedir. Yeniden kullanıma uyarlama için yapılacak müdahalelerin derecesi, tarihi yapının eskiliği ile günümüze kadar gelen başta tarihi, belge ve estetik değerleri olmak üzeri taşıdığı kültür değerleri ile doğru orantılıdır. Bu özellikler yeniden kullanıma uyarlama tasarımı sınırlayarak biçimlendirmektedir (Ersen, 1992, s.102-105, Kuban, 2000, s.117).

Yapının tanımlanmasının ardından mimari mekansal kurgusu, cephe düzeni, mekansal özellikleri, sirkülasyon sistemi, taşıyıcı sistemin analizi ile mevcut durum koşullarının belirlenmesinden sonra yeniden kullanımı için ihtiyaç duyulan mekansal özellikler, mekansal ilişkiler, sirkülasyonun çözümlenme tasarımı ile yapı koruma müdahaleleri birlikte değerlendirilmeye başlanmalıdır.

3.1.2. Mimari özellikler

Yapının kendi mekansal, hacimsel ve kütlesel özellikleri bulunduğu konum ve çevrenin mevcut işlevselliği, toplumsal kent hafızasındaki yeri en temel faktörlerdir.

Yapının kendisi iç ve çevre ise dış faktörler olarak birbirleriyle ilişkileri ve birbirinden ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir.

[23]İnternet: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Teftiş Kurulu Başkanlığı, Web: http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR-13918/660-nolu-ilke-karari-tasinmaz-kultur-varliklarinin-grup-.html adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İç etkenler olarak yapının kendi mimari özellikleri temel belirleyicidir;

- Mekansal düzen; yapının tek, tekrarlanan hacimlerden ya da karmaşık bir plan şemasına sahip olması (Altınoluk, 1998, s.22)
- Hacimsel düzen; hacimlerin bölünüp, birleştirilmesi, (Altınoluk, 1998, s.22) yatay kat eklenebilme kabiliyeti

Mekansal düzen

Tarihi yapıların dış kabuğunun (biçimsel) korunduğu, iç mekan özelliklerinin özgünlüklerinin gözardı edilmesi sıklıkla yeniden kullanım uygulamalarında karşılaşılan bir sorunsaldır. Oysaki yapının mekansal düzeni verilecek yeniden kullanıma uyarlamada en önemli etkendir. Çok çeşitli farklı büyüklükteki mekanlara sahip tarihi yapılar, birçok farklı kullanım türüne uyum sağlayabildiklerinden varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yine de yapının özgün kullanımına yakın bir işlev daha az müdahale gerektirecektir (Fielden, 2003, s.278).

Tarihi yapıların mekânsal düzenini ve kültürel değerlerini korumak, yeniden kullanımda sınırlayıcıdır. Mevcut mekansal düzen esnek bir yapıda değildir. Bu nedenle mevcut alan, yeni bir işlevin mekânsal gereksinimlerini karşılamayabilir, yeniden kullanımın gereği mekanları sağlamak amacıyla gerekebilecek ilave alanlar için büyük müdahaleler ile değişiklikler gerektirebilir. Bu eklemeler bütün içinde oldukça minimum olmalı ve günümüz mimari tarzında olmalıdır (Ch'ng, 2010, s.14).

Tek mekanlı yapılar, tekrarlanan hacimlerden oluşan yapılar ya da karmaşık plana sahip olan yapılara sahip olduğu mekansal düzenden faydalanarak uygun şekilde kullanılmasını sağlayacak işlevler yüklenmelidir (Altınoluk, 1998, s.22).

Diğer yandan, özgün kullanımını koruyan yapılara kullanımın yoğunlaştırılması ve modernizasyon gibi değişiklikler sıklıkla yapılmaktadır. Mekânlar kapasite değişikliğini karşılamalıdır. Banyolar, mutfaklar, asansör odaları ve kazan daireleri gibi teknik amaçlar için küçük ilaveler hariç, modern ilaveler ve yapının işçilik, tipolojik özellikler ve nitelikler ile uyumlu olmalıdır (Fielden, 1979, s.43).

Jandl (1988, s 1-4), toplumun daha çok kullandığı ve gördüğü birinci mekanların merdiven, koridor ve salonlar olduğu ve bu mekanların mimari olarak en dayanıklı, özenli, iyi malzeme ve işçilikle inşa edildiği, iç mekandaki bu alanların konumu, boyutları, oranları ve kullanımın ayırtedici özellikler olması nedeniyle önemli ve korunması gerektiği, ikincil boşlukların banyo, mutfak ya da ticari yapılarda depo, servis koridorları ve bazı durumlarda ofisler gibi hizmet alanları ve odalar olduğu ve faydalı mekanlar olmasına karşın topluma açık olmadığından görünürlük anlamında ikinci planda kalması nedeniyle yapının kültürel değerleri ve karakteristik özelliklerden ödün vermeden bu kısımlarda daha fazla değişikliğin kabul edilebileceğine dikkat çekmektedir.

Yeniden kullanımın iç mekanlarda yapının kendine özgü alanlarının büyük ölçüde değiştirilmesi veya karakteristik özelliklere sahip mimari özelliklerinin veya yüzeylerinin kaldırılmasına neden olmaması gerekir. Hem görsel hem de işlevsel olarak yapı içindeki mekanlar (boşluklar) birbiri ile ilişkili şekilde tasarlandığından, yeniden kullanım projelerinde bu mekanlar tanımlanmalı ve korunmalıdır. Eğer bir iç mekan geçmişinin özgün değerlerini ve yapı içindeki işlevini kaybederse, hem bina hem de bulunduğu bölge ile ilişkili zaman ve mekan duygusunun kaybolmasına neden olur (Jandl, 1988, s.4).

Tarihi yapının mevcut mekansal kurgusunda mekanları yeniden kullanıma ait faaliyetlere ve kullanıcıların ihtiyaçlarına uygun, her bir mekana verilecek yeniden kullanım faaliyetinin, mekan içerisinde ve mekanlar arası bağlantılarını sağlaması gerekmektedir. Bu nedenle tarihi yapının mekansal ilişkileri arasındaki sahip olduğu işlevsel sirkülasyon ile yeniden kullanımın sirkülasyonu arasında bir uyum olmalıdır (Engin, 2009, s.27).

Kullanım programına uygun mekansal ilişkilerin kurulamaması durumumunda, yapıya mekansal ilişkilerin kurulması için aşırı müdahalelere neden olabileceği gibi, müdahale edilmeksizin kullanımlarda yeterli olamayacağı için zaman içerisinde yeniden kullanım faaliyetlerinde verimli şekilde faydalanılamayan yapı terk edilme sorununa maruz kalabilir.

Hacimsel özellikler

Yeniden kullanım için seçilen işlevin gereklerinin yapının mekansal düzeninin uyumu yanında birim mekanın boyutları, mimari unsurları, konfor koşullarının da (pencere, havalandırma vb.) asgari karşılanması gereklidir.

Özgün yapılarda birim mekandaki açıklıkların (pencere, kapı vb.) yükseklik ve oranları, tavan yüksekliği ile ilişkili olarak tasarlanmıştır. Hacmin yeniden kullanıma uyarlanmasında yatay düzlemdeki boyutların yeterliliği yanı sıra düşey boyutların yeterliliği değerlendirilmelidir.

Verilecek yeniden kullanımın gereksinimi oluşacak mekanlar, yapının özgün mekansal düzeni ile uyumluysa, bu fonksiyon hem sürdürülebilirlik anlamında hem de mekansal hafızada daha güçlü olacaktır.

Hacimsel özellikler ve dolaşım düzenine uygun işlevler özgün özelliklerinin korunmasında önemlidir. Hacimsel bölünme ya da kullanılmayarak atıl kalmasını engelleyerek yapının kendi özelliklerini ve belleğini koruyacaktır.

Kütle özellikleri

Kentsel çevrede yapı kütlesi dış kabuğu ile değer kazanmıştır. Bu değer mimari, artistik, estetik ve sanatsal değerler yanında sembolik, belgesel, anı değerleri gibi toplumsal bellekte kent tarihi bakımından yer edinmiş, bulunduğu yer varlığı önem ve anlam kazanmıştır.

Yapının kütlesi ve biçimi, özgün işlevine bağlı oluşur bu nedenle işlev değişikliğinde yapının biçim ve kütlesi de önemli bir rol oynar. Yeniden kullanım ile yapının şekli arasındaki ilişki aslında özgün yapının şekli ile belirlenir. Mimaride işlevsellik bakımından bilinen "şekil işlevi takip eder" yeniden kullanımda aslında "işlev şekli takip eder" şeklinde kullanılmaktadır. Çünkü yapı sahip olduğu mekânsal düzen, boyutlar, diğer özellikleri ile birlikte nasıl kullanılacağını belirlemektedir. Yapının iç ve dışına müdahale ile değişiklikler gerektirebilir. Müdahale, yapıyı dönüştüren bir

süreçtir; yeni ve eski, iç içe geçmiş ve birbirine tamamen bağımlı hale gelir. Bir mekânın anlamını da içerisine alır.

Yeni bir kullanıma uyarlama gereksiminlerinden kütlesinin ve biçiminin etkilenmemesi önemlidir. Mekanlar ve hacimler dahil olmak üzere kütlenin, doğru işlev verilmediği takdirde özelliklerinin kaybolması söz konusu olabilir (Baz ve Karatosun, 2017, s.91-102).

Ekler

Eklentiler yeni bir elemanın özgün yapının içine, yanına ve arasına eklenmesidir. Eklenen unsurlar genellikle bağımsız ya da zıtlık içinde uygulanagelmektedir. Bazı tasarımlarda özgün yapı yanında ya da yapının mekânları ya da hacimler arasında güçlü bir unsur olarak tasarlanmaktadırlar. Eklenen unsur günümüz yapım teknolojisinde ve dönemini yansıtan bir üslupta tasarım olarak hem bağımsız hem de tarihi yapı ile uyumlu olması beklenmektedir (Ahunbay, 1996, s.98, Kuban, 2000, s.119-120).

Çünkü eklemler her zaman doğrudan özgün yapının karakteristik fiziksel özellikler ile bir mimari ilişki içerinde tasarlanmalıdır. Özgün yapının kütlesel, cephe düzeni ve mimari unsurların oranları, plan kurgusu ve yapısal düzeni, yeni eklentinin hangi ölçek ve orana sahip olması gerektiği belirlenmelidir. Tasarımın yaklaşımı yapıdaki koruma müdahalelerinde uygulama yaklaşımlarından bağımsız olabilir ancak özgün yapıyla yarışarak kültürel önemini azaltması ya da özgün değerlerini tehdit etmemesi gerekmektedir.

Yeni eklentiler restorasyon müdahaleleri kadar önemli bir konudur. Birbirinden farklı ancak birbiriyle bir o kadar uyumlu bir tasarımı yaratabilmek, böylece bu unsurlar arasındaki farklılık veya uyum ile tarihi yapının estetik ve artistik etkisinin güçlendirilip artmasına katkı sağlayabilir (Brooker ve Stone, 2004, s.81-83).

Diğer yandan tarihi yapılara ekler konusunda, her yapıda kendine özgü olarak değerlendirme yapılması gerektiğinden kesin ve açık kurallar belirlenemediğinden çoğunlukla olumsuz sonuçlar doğuracak düzenlemelere de neden olunmaktadır. Bu

konuda yasal, ekonomik ve yapının kendine özgü birçok sınırlayıcı unsurlar ile karşılaşılmaktadır.

Yapıya eklentiler tarihi çevreyi korumalı ve tarihi karakterine özelliklerine, sosyal dengelere ve yerel mimari formlara saygılı tasarlanmalıdır. Kısaca bu değişlikler "yapısal bütünlük, mekânsal kalite ve bina karakteri ile tutarlı" olmalıdır (Ch'ng, 2010, s.14).

Cephe düzeni ve süsleme programları

Yeniden kullanıma bağlı olarak yapının mekânsal kurgusunda yapılan düzenlemelerin cephelere etkisi olabilir. Özgün cephe düzenindeki açıklıklar ve yapının kütlesini değiştirmemelidir. Ancak yeniden kullanımın gerekleri nedeniyle ihtiyaç duyulan eklemelere ilişkin düzenlemeler özgün cephenin kültürel değerlerini artıracak, okunabilirliğini engellemeyecek, bulunduğu tarihi çevre ya da kentsel çevre ile uyumlu bir tasarım olması halinde kabul edilebilir.

Yapısal durum/kullanım yükü

Mevcut binaların yük taşıma kapasitesindeki belirsizlik, gereken yapısal güçlendirme derecesinin doğru bir şekilde değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Özellikle hem yapısal hem de yapı malzemelerinin test edilmesi, verilecek işlevin yükünün belirlenmesi bakımından önemlidir. Yapısal elemanların yapısı, sağlamlığı, malzeme dayanımı ve temelleri içeren mevcut durumu hakkında veri oluşturabilmek amacıyla yapı detaylarını ve malzeme dayanımlarını belirmek için testler kullanılabilir ancak tahribatsız yöntemler mümkün olduğunca tercih edilmelidir.

Yapının taşıyıcı sisteminde yatay taşıyıcılardan döşemeler başta olmak üzere, düşey taşıyıcılar (beden duvarları, kemerler ayaklar) ve üst örtünün (düz, kubbe, tonoz vb.) taşıma kapasitesi oldukça önemlidir. Mevcut durumunun taşıma kapasitesi ve önerilen alternatiflerde kullanıcı, ekipman ve diğer donanımlara ilişkin yapının yükünün de nasıl bir değişime maruz kalacağı ve bu yükü karşılayıp karşılamayacağı hesaba katılmalıdır. Ya da taşıyıcı sistemin güçlendirilmesine yönelik özgün sisteme uygulanacak müdahale ve müdahale derecesi ortaya konularak, özgün sisteme aşırı

müdahale olup olmadığı, daha kullanım yükü az olan bir işlev önerilip önerilemeyeceği gibi konular bu aşamada değerlendirilmelidir.

Tarihi koruma, mevcut binaları olduğu gibi korurken, yeniden kullanıma uyarlama, yapı ve işlev değişikliği konusunda eklemelerin yapılmasına izin verir. Temel olarak, yeniden kullanım odağı yapının karakteristik özellikleri üzerinedir (Kuban, 2000, s.119, Ch'ng, 2010, s.24).

Yasal gereklilikler, termal konfor, tesisatlar

Güvenlik, konfor ve kullanım özgün yapının bünyesinde hiç var olmamış unsurlar olarak ya da dönemin yaşam standartlarında farklı olması nedeniyle uyarlama işlerinde uygun çözümler üretilmesi gereken ana başlıklardır. Yeniden kullanım geleneksel yapım sistemi ve mimari ile çağdaş mimarinin gereksinimlerine ilişkin tasarımlar bakımında uzmanları tarafından ele alınması gerekmektedir. Bu zorlu tasarım sürecinden dolayı ya yapıların özgün halinde koruma çalışmaları yapılarak yeniden kullanım verilmemekte ya da yapılara aşırı yük getiren, özgünlüğünü tehdit eden, zaman zaman yok eden dönüşümler olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Bir binanın bütünlüğünü/özgünlüğünü zedeleyen ve kullanıcıların ihtiyaçlarını tam olarak dikkate almayan birçok yeniden kullanım durumu vardır. Kısa vadeli öngörüler ile tercih edilen işlev ve gerekli müdahaleler uzun vadede geri dönülemez tahribatlar yaratabilmektedir. Yapıların sadece cephe yani dış görünümü korunarak iç mekânlarında mekânsal özellikleri göz ardı edilerek yapılan uygulamalar ya da günümüz konfor şartlarını sağlayacak yeniden kullanıma uygun olmayan düzenlemeler de yapıların kısa vadede tekrar kullanılmaz hale getirecektir.

Yeniden kullanım müdahaleleri uyarlanacak/uyarlanan yapının kimliğini oluşturan öz yani kültürel değerleri ve kimliğini korumalı ve katkı sağlamalıdır. Estetik, manevi, sosyal, tarih, sembolik değerleri yanında yapım tekniği oluşturan malzeme, taşıyıcı sistem, kullanım durumunun korunması, karar verme sürecini kısıtlayan ana etkenlerdir. Özgün elemanlar ve planlanan dönüşüm birbiri ile uyumu ve etkin korumaya etkisinin ön değerlendirmesi yapılmalıdır.

Uyulması gerekli mevzuatlara göre asgari bina güvenliği, (yangın söndürme, yangın alarm sistemleri, acil kaçış vb.) sağlık standartları ve erişilebilirliğe ilişkin uygun hale getirilmesi ihtiyacı arasında da bir denge oluşturulmasını gerektirmektedir.

Yapı yeniden kullanıma uyarlamaya maruz kaldığında, yeniden kullanımla bağlantılı olarak doluluk yükündeki olası artış ve yangın riskini karşılamak için yangın güvenliği hükümlerinde iyileştirme yapılması gerekmektedir. Bu nedenle hem aktif hem de pasif olan mevcut yangın güvenliği hükümlerinin, yeterli kaçış yolu, yangınla mücadele ve kurtarma için erişim araçları, yangına dayanıklı yapı ve yangın servis tesisatı ve ekipmanı için yükseltilmesi gerekebilir. Kaçış yolları için göze çarpmayan yerlerde yeni çıkış kapılarının ve çıkış merdivenlerinin montajı yapılabilir. Yeni çıkışlar ve merdivenler eklenerek mevcut yapılar üzerindeki olumsuz etkiler göz önüne alındığında, mevcut çıkışlar ve merdivenler koruma açısından mümkün olduğunca tekrar kullanılmalıdır.

3.1.3. Çevresel etkenler

Değişen koşullar içinde tarihi yapı günümüzde artık birlikte yaratıldığı çevrenin bir bileşeninden daha çok tarihi çevrenin kendisine verdiği özel bir statüdedir (Kuban, 2000, s.123). Tarihi bir yapının yeniden kullanıma uyarlanması, yapının yeniden mimari bir tasarım sürecine alınmasını gerektirmektedir. Tarihi çevrede ya da tek yapı ölçeğinde her hangi bir kentsel çevrede bulunan tarihi yapının, kentsel çevre planlaması içinde yeniden kullanımı belirlenmektedir. Yeniden kullanım tasarımı tarihi yapının var olan özgün verileri sınırları içinde kalsa da tarihi çevre ile de ilişkilidir. Tarihi yapının dış kabuğunu oluşturan cephe tarihi çevreyi oluşturan temel bileşendir (Kuban, 2000, s.117-119).

Bu şekilde yapının hem kendi özgün kültürel değerleri hem de bulunduğu çevredeki değerleri korunarak yeniden kullanıma uyarlama tasarımı yapılması gerekmektedir. Bu tasarım gelecekte ihtiyaç duyulacak onarımlara doğru bilgileri aktarabilecek, özgün verileri koruyacak, okunabilirliğini sağlayacak ve geri döndürülebilir şekilde tasarlanmış detaylara sahip olması durumunda inşa edildiği dönemden günümüze ulaştırılan veriler ile gelecekte varlığını sürdürürek yaşadığı dönemlerin medeniyetlerine ilişkin birikimleri bünyesinde gösterebilecektir.

Ayrıca tarihi yapının yaşama dahil etmesi amacıyla verilen yeniden kullanım faaliyetleri tarihi ya da kentsel dokunun özelliklerine uygun bir işlev olması halinde ekonomik bir değer haline gelerek, katkı sağlayabilecektir (Engin, 2009, s.28).

3.2. Yeniden Kullanımda Müdahaleler

Tarihi yapıların mevcut kullanımı ile ya da yeniden kullanım ile varlığını sürdürmesine yönelik çalışmalar birçok ülkede uygulanan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Avrupa'daki yeniden kullanıma uyarlama uygulamalarında tarihi yapılara daha radikal çağdaş ekler ve dönüşümler yapıldığı söylenebilir.

Tarihi yapıların yeniden kullanıma uyarlama çalışmaları bütüncül koruma yaklaşımına göre ele alınmalıdır. Yapının korunmuşluk durumu, mevcut yapının korunmasına yönelik müdahaleler ile birlikte yapının yeniden kullanıma yönelik mevcut kullanıma devam edilmesi, yeni kullanımın eklenmesi ya da yeni başka bir kullanım verilmesine yönelik müdahaleler ile birlikte çalışılmalı ve müdahale kararları oluşturulmalıdır.

Genellikle tarihi yapılarda öncelikle yapının sağlamlaştırılamasına yönelik ya da mevcut kullanıma yönelik koruma müdahaleleri yapılmasından sonra yeniden kullanım müdahaleleri tekrar değerlendirilmektedir (Mısırlıoğlu ve Günçe, 2016, s.97). Yeniden kullanıma uyarlama gerekli müdahaleler nedeniyle tarihi yapı bu şekilde tekrar müdahaleye maruz bırakılmaktadır. Oysaki restorasyon müdahaleleri ne kadar az derecede olursa olsun fiziki bir müdahaledir. Bu nedenle bir kere doğru kararlar alınması, bir kere de müdahalenin uygulanması yapının korunması bakımından önemlidir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Mülga Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 05.11.1999 tarihli 660 sayılı ilke kararında; yeni işlevin gereği yapılacak ekler, niteliği ve yapıyla bütünleşen tasarıma ilişkin avan projenin "*gerektiğinde"* kurula sunulması, uygulamaya ilişkin koruma müdahaleleri, çağdaş yaşamın gereği teknik donanım ve konfor şartlarının gereklerine ilişkin müdahaleler ile yeniden kullanım için benimsenen yaklaşımların sunulması istenmektedir.

Koruma yaklaşımı ve müdahale ilkeleri her yapının kendine özgü durumu *(caso per caso)* (korunmuşluk durumu, bozulmaların-yapısal, malzeme, mimari unsurların durumu- dereceleri, kullanım durumu veya yeniden kullanım seçeneği vb.) belirleyeceğinden genelleme yapma zorluğu bulunmaktadır. Özellikle sağlamlaştırma, bütünleme, yenileme, kısmen yeniden yapmaya ilişkin uygulama ilkeleri ve gerekli olabilecek çağdaş eklere ilişkin tasarım ilkeleri uygulamada izlenecek üslubun belirlenmesi yapılan müdahalelerin yapıldığı dönemin yapım teknolojisinin gösterir nitelikte olması ile uygulamada mimari dil birliğinin sağlanması sonuç ürünün mimari ve estetik değerlerine katkı verecektir.

Kullanımın gereklilikleri yapının formunu, plan kurgusu, taşıyıcı ve diğer unsurlarını nasıl etkiler ve uzlaşmacı bir tasarımla nasıl bir arada sunulur? Yeniden kullanımın getirdiği düzenlemeler yapının bir senteze yani istenilmeyen sonuç olarak eski ve yeninin (düşüncenin ayrı öğelerini, ya da ayrı düşünce veya ideolojileri mantıksal bir tarzda bir araya getirme işlemi) bir arada sunumunun başarısı ya da hibridleşme gibi farklı bir sonucun ortaya çıkması olasılığı tartışılmalıdır. Yeniden kullanım projelerinin tasarım üslubunun, bugünün ve yarının fiziksel çevresine etkisi nedeniyle irdelenmesi gereklidir.

Yeniden kullanım ihtiyaç programına göre yapının mevcut durumunun beklenen dönüşüme nasıl uyarlanacağının belirlenmesi için günümüze ulaşan somut varlığının analiz edilmesi gerekmektedir.

Korunmuşluk

Tarihi yapıların restorasyonu ve kapsamında yeniden kullanıma uyarlama tasarımını yönlendirilen ön koşut ya da birincil ölçüt tarihi yapının kültür varlığı kazandığı kültürel değerlerin korunmasıdır. Yüzyıllardan günümüze ulaşan tarihi tanıklık eden ve sağlamlılığı ile günümüze ulaştırılan (onarımlar ile) yapı statüsünü öncelikle bu durumdan almaktadır.

İkincil koşutlar olarak tarihi yapının günümüze ulaştığı korunmuşluk durumu da restorasyonu dolayısıyla yeniden kullanımını doğrudan etkilemektedir. Yapının harap halde olması ya da yapılacak müdahale dereceleri veyahut restorasyonun

ekonomik olmaması, yapının korunma statüsü değişmez, yapılacak müdahalenin derecesini belirlemektedir. Yapılan müdahaleler, yapının ulusal mevzuatta yasal statüsünü değiştirmeyebilir ancak kültürel değerlerini etkileyerek azaltıcı rol üstlenebilirler. Böylesi durumlarda geri döndürülemez müdahaleler ile kültürel değerleri olumsuz etkilenen özgünlüğü azalan yapılara ilişkin yasal statüsü anlamında bir düzenleme bulunmamaktadır.

Diğer yandan ekonomik olanaksızlıklar nedeniyle çokluk değeri ile tarihi kent dokusunu oluşturan mimarlık tarihi ve yapı teknolojisi bakımından döneminin belgeleri olan harap sivil mimarlık örneklerinin koruma uygulamaları (yeniden kullanıma uyarlama dahil), korunmaları sanat tarihi bakımından özel yeri olan anıt eserlere göre daha zordur ve kentsel koruma bağlamında tek yapının korunmasında daha farklı parametreler gerektirmekte olup özellikle organik yapı malzemeleri ile inşa edilen ahşap, kerpiç vb. mimari miras bu çalışmanın konusu değildir (Kuban, 2000, s.121).

1.grup tarihi yapıları karşılayacak şekilde "korunmuşluk durumu" bu çalışmada özgün yapım sistemine sahip, mekansal ve cephe düzeni, yapım malzemesini ve kültürel değerlerini (özgünlük, bütünlük, estetik, teknik vb.) koruyanlar "yüksek", bir kısmını kaybedenler (cephe düzeni ya da plan düzeni kısmen değişime uğramış) "orta", plan ve cephe düzeni büyük ölçüde değiştirilmiş, özgün yapım tekniği ve malzemesi yok olmuş olanlar "kötü" olarak değerlendirilmektedir.

Yapısal durumun özellikleri de yeniden kullanım önerilerinde etkilidir. Yapısal durumu, taşıyıcı sistem ve malzeme bakımından sorun bulunmayanlar "çok yüksek", sorunları olan ancak yapının kullanımına etkisi olmayan "yüksek", kısmen sorunları bulunan ve kısmi müdahaleler ile çözümlenebilenler "orta", büyük programlı müdahale gerektirenler "düşük", yıkılma tehlikesi olanlar "çok düşük" olarak tanımlanabilir.

Tarihi Yapının Tanımlanması, Çözümlenmesi ve Değerlendirilmesi

Yapının tanımlanmasının ardından mimari mekansal kurgusu, cephe düzeni, mekansal özellikleri, sirkülasyon sistemi, taşıyıcı sistemin analizi ile mevcut durum

koşullarının belirlenmesinden sonra yeniden kullanım için ihtiyaç duyulan mekansal özellikler, mekansal ilişkiler, sirkülasyonun çözümlenme tasarımı ile yapı koruma müdahaleleri birlikte değerlendirilmeye başlanmalıdır.

Yapının fiziksel durumu, mekansal kurgusu ve değişmişlikler, yapım tekniği, taşıyıcı sistem (temel, yatay ve düşey taşıyıcılar, örtü) yapı malzemesinin durumu, yapının üslupsal analizi, kültürel değerleri ve bozulmalarının değerlendirmesi ön koşul olarak yapılmalıdır (Kuban, 2000, s.143-144).

Tarihi yapının günümüze kadar geçirdiği onarımlar ve değişmişliklerin belirlenebilmesi ise yapı üzerinde oluşan dönem özelliği kazanmış uygulama katmanlarının korunmasına ışık tutacaktır.

İnşa edildiği dönemin yaşam koşulları ve yasal gerekliliklerine göre taşıma kapasitesi bulunan tarihi yapılara yeniden kullanımının gerekliliği ve günümüz yasal gerekliliklerinden kaynaklı yeni yükler yükleneceğinden, yapının bu değişime uygun olması gerekmektedir. Yeniden kullanıma uyarlanacak yapının muhtemel malzeme bozulmasını göz önünde bulundurarak, bunların yapısal kapasitesini belirlemek amacıyla, yapısal elemanların malzeme özellikleri için fiziksel, kimyasal ve dayanım testleri ile yapısal bir değerlendirme yapılmalıdır. Bu şekilde hem korunmuşluk durumu hem yapısal durumu ile birlikte yerin önemi, kültürel önemi ve anlamı ve kültürel dokunun çözümlenmesi mümkün olacaktır.

3.2.1. Müdahale yaklaşımlarında üslup

Koruma uygulamalarının üslubu taklit etme (imitatio) (Pekol, 2010, s.60, 165), yorumlama (translatio), zıtlık (aemulatio) (Engin, 2009, s. 29-31, Plevoets ve Cleempoel, 2014, s.74) ve katmanlaşma (palimsest) olarak gerçekleştirildiği görülmektedir.

Benzerlik (translatio) bir modelin yaratılma aşamalarına tutunmayı ve benzerlik hedeflerini ifade eder (Plevoets ve Cleempoel, 2014, s.75).

Taklit (imitatio) yoluyla tasarım eskiye benzemekten ziyade aynısının yapılmasını hedeflemektedir (Plevoets and Cleempoel, 2014, s.75). Eski ve yeni ayrımının anlaşılmasını güçleştirir (Engin, 2019, s.29, Pekol, 2010, s.165-180).

Yorumlamaya (aemulatio) modelin kendisinde geliştirmeyi amaçlamaya yönelik tasarım, eskiden esinlenerek yeni malzemeler ile tekrar yorumlanmasıyla oluşturulmaktadır. 19. yüzyıldan beri tartışılan ve kabul görmeyen Violette Le Duc tarafından ortaya konan "üslup birliği" yaklaşımıyla örtüşmektedir (Plevoets ve Cleempoel, 2014, s.75). Farklı sanat kollarında, geçmiş dönemlerin stilize edilerek yorumlanması sanatsal bir akım olarak (mimaride post modern/ yeni-eklektik akıma yaklaşan) (Korumaz, 2011, s.39) ana konusu olmuşsa da yorumlama, özgün tarihi bir yapıda bu üsluptaki müdahalelerin gelecek dönemlerde özgün içinde dönem eki algısından öteye bütünleşmiş detaylarda tarihi bir yapının çağdaş bir yapı kimliğine dönüşmesine neden olabilir. Gelecek yüzyıllardaki korumacıların yapıyı tekrar değerlendirmesine imkân verecek şekilde özgünden ayırt edilebilir olarak yorumlanan bu detayların geri döndürülebilir uygulama detaylarına sahip olarak doğru şekilde kullanılması halinde tercih edilmelidir.

Katmanlaşma (palimsest) tasarımı yeni müdahalelerin yeni bir katman oluşturularak sunulmasına dayanır (Plevoets ve Cleempoel, 2014, s.85) Mimari, yerin ruhunu (genius loci) ve kimliğini etkileyen ve şekillendiren en önemli etkendir. Tarihi mekânlarda toplumsal bellek ve mekânsal bellek iç içe geçmektedir. Yeniden kullanıma uyarlamada yeni müdahalelerin yerin ve belleğin iç içe geçmiş hali olan palimsest (katmanlaşma) şekilde yaklaşılması önerilmektedir. Bu yaklaşımın müdahale biçimi ise zıtlık şeklinde olabilir. Zıtlık (kontrastlık) tasarımı, iki farklı biçimin dengeli şekilde bir arada gösterilmesine yönelik çabadır (Engin, 2009, s.30-31). Yeni ve eskinin ayırt edilmesi için zıtlığın malzeme, işçilik, dokuda oluşturulmasıdır. Burada aranan "zıtlık" aynı zamanda yapının karakteristik özelliklerine de "uyumlu" olmasıdır.

Zıtlık üslubunda koruma uygulamasına bir örnek olarak Astley Kalesi koruma müdahaleleri gösterilebilir. Aristokrat bir İngiliz ailesinin evi olan Orta çağ'da inşa edilen İngiltere, Warwickshire, Astley Kalesi, bir dönem otel işlevinde kullanımı

esnasında büyük bir yangın geçirmiş ve 1970'lerden beri koruma uygulaması yapılana dek harabe halde kalmıştır. 1952 yılında II. Grup, yani korunması özel öneme sahip yapı, 1994 yılında ise anıt eser olarak tescil edilmiştir. İngiltere'de The Landmark Trust tarafından, harabe haldeki yapının tatil evi olarak düzenlenmesi için 2007'de bir proje yarışması düzenlenmiştir (Resim 3.1).

Resim 3.1. Astley Kalesi'nin (İngiltere) yeniden kullanıma uyarlama öncesi ve sonrası görünümü[24,25]; a. Dış cephe restorasyondan öncesi, b. Restorasyon sonrası, c. İç mekânı restorasyon öncesi, d.Restorasyon sonrası

Yapının dış duvarlarının içine tasarlanan iki katlı bir konutta, yeni ve eski yapılar arasında gözle görülür bir zıtlık oluşturulmuş ve yapıdaki boşluklar kil tuğla kullanılarak doldurulmuştur. Kalenin en eski bölümlerinde lamine ahşap kirişler ile yaşam alanları ve odalar yaratılmak amacıyla yeni bir tavan ve duvar oluşturulmuştur Ahşap çatı 16. ve 18. yüzyıllarda eklenen uzantıların üzerine yerleştirilmiş, ortası

[24]İnternet: Cool Things Colletion, Web: https://www.collthings.co.uk/astley-castle-restoration-pictures/ adresinden 05.06.2019 tarihinde alınmıştır.
[25]İnternet: Cool Things Colletion, Web: https://www.collthings.co.uk/astley-castle-restoration-pictures/ adresinden 05.06.2019 tarihinde alınmıştır.

boş kalacak şekilde bir örtü oluşturulmuştur. Yapının üst kattaki yaşam alanına iki adet pencere eklenmiştir.[26]

Diğer bir örnek, İtalya'nın Veronca kentindeki Castelvecchio yapısı Carlo Scarpa tarafından restorasyonu ve yeniden kullanım çalışmaları ile müzeye dönüştürülmüştür. Yapıdaki niteliksiz eklerin ayıklanmasıyla tarihi katmanları ortaya çıkarılmış ve birçok dönemde yapılan uygulamalar belirlenmiştir. Yapılan yeni eklemeler, küçük değişikliklerde kullanılan dil yapının özellikleri ile uygun ve dengeli olmasına karşın zıtlıklar kullanılarak bir çelişki yaratılmıştır (Resim 3.2.) (Brooker ve Stone, 2004, s.81).

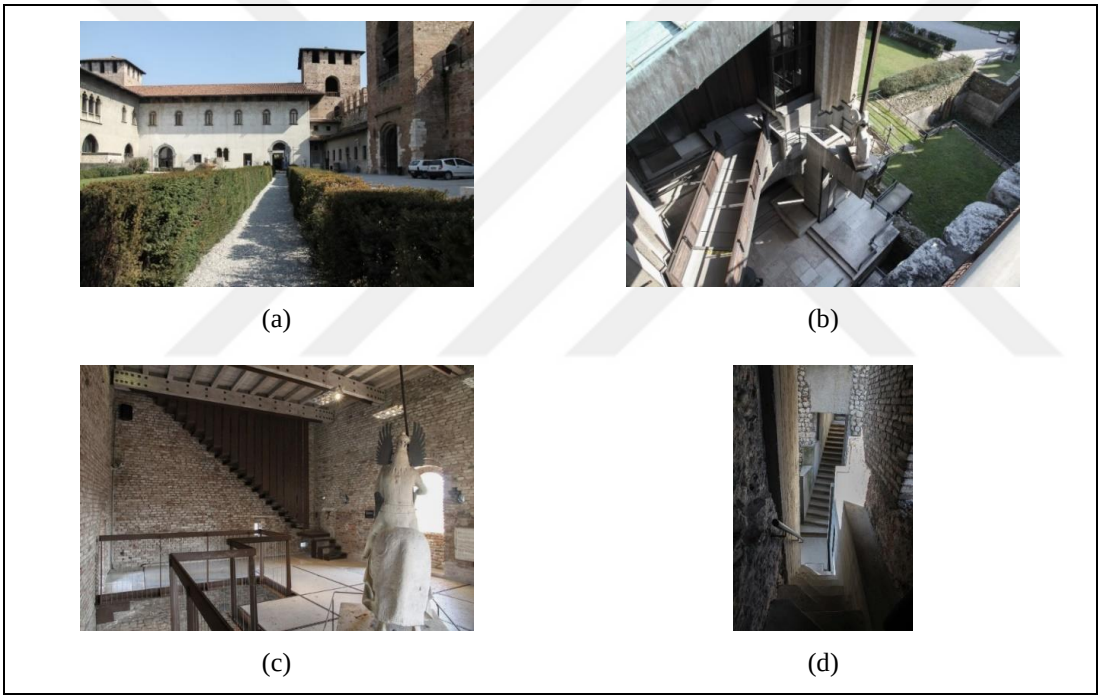

Resim 3.2. Castelvecchio Müzesi'nin (İtalya) yeniden kullanıma uyarlama müdahaleleri [27]; a.Dış cepheden görünüm, b. Sirkülasyon ekleri, c. İç mekanda eski-yeni gösterimi, d.Sirkülasyon ekleri,

3.2.2. Müdahale ölçeği/derecesi

Tarihi yapılara gerekli olan minimum (asgari) müdahale derecesi ve kullanılan müdahale biçimleri maruz kaldığı bozulma türlerine ve derecesine bağlıdır. Tarihi

[26] İnternet: Dezeen, Web: https://www.dezeen.com/2013/07/20/astley-castle-renovationby-witherford-watson-mann/ adresinden 05.06.2019 tarihinde alınmıştır.
[27] İnternet: Archi Objects, Web: https://archiobjects.org/museo-castelvecchio-verona-italy-carlo-scarpa/ adresinden 05.06.2019 tarihinde alınmıştır.

yapıların korunması, kendi yapısal durumu, yapısal, malzeme ya da mekânsal kurgusunda bozulma nedenleri ve gelecekte beklenen tehdit edecek durumlar belirlenerek çeşitli ölçeklerde ve seviyelerde müdahaleleri içermektedir. Bütün etkenler tekil olarak yapı ve çevresinde bütüncül olarak birlikte değerlendirilmelidir. Yapılan en uygun müdahaleler bile kültürel değerlerin bir miktar kaybına neden olur, ancak yapıları gelecek için korumak amacıyla bu müdahaleler kabul edilmektedir. Koruma ilkeleri ve kurallarına bir müdahale ne kadar az ve etkili ise en iyi uygulamadır.

Bozulmanın engellenmesi, mevcut durumunun korunması, dokunun sağlamlaştırılması, onarım, iyileştirme, yenileme, yeniden yapma olarak müdahaleler derecelendirilebilir (Fielden, 2003, s. 8-9).

Müdahalenin derecesi yapının eskiliği, korunmuşluk durumu, zemin koşulları, doğal afetler, yapının kullanıp kullanmayacağına göre değişmektedir.

Fielden'a göre müdahale dereceleri; bozulmanın önlenmesi, mevcut durumun korunması, malzeme ya da taşıyıcıların (dokusunun) sağlamlaştırılması, restorasyon, rehabilitasyon, iyileştirme yeni veya yeniden kullanım, yenileme ve yeniden yapmadır.

Ulusal mevzuatımızda da aslında bu yedi müdahale derecesini içerecek şekilde bakım (bozulmanın önlenmesi), basit onarım (malzemede yenileme yoluyla sağlamlaştırma), esaslı onarım başlığında yapısal, malzeme ve mekânsal düzenlemelere kadar giden tüm müdahaleler olan restorasyon, bütünleme, yenileme, yeniden kullanım, taşıma, yeniden yapım ve eklere kadar uzanmaktadır (Fielden, 2003, s. vii).

Bakım

John Ruskin (1819-1900), 19.yüzyılın koruma kuramlarında etkili olmuş temsilcilerdendir. Yine çağdaşı olan restorasyon kuramları tartışmasının diğer önemli temsilcisi Eugéne Viollet Le-Duc (1814-1879) tarafından savunulan bir anıtın restorasyonunda özgün döneminde dahi hiç olmadığı bir biçimde döneminin

üslubunda uygulamalara karşı tepki olarak tarihi bir anıta restorasyon müdahaleleri yapılmaması ve doğal ömrü ile yok olmasını savunmaktadır. Akabinde Ruskin ve William Morris (1834-1896) tarihi yapıların düzenli bakım ile varlığını sürdürebileceği fikrini savunmuşlardır. Antik Yapıları Koruma Derneği'nin (Society for the Protection of Ancient Buildings-SPAB-1877) kurucusu William Morris "restorasyon" yerine "koruma"yı *"...sürekli bakımlar ile hasarları uzak tutulması, tehlikeli bir duvarın veya akan bir çatıyı uygun yöntemler ile onarmalarını..."* içeren bir yöntem olarak tanımlamıştır (Kuban, 2000, s.27-29, Ahunbay, 1996, s.15-16, Jokilehto, 2007, 124-12, Forster ve Kayan, 2009, s.210, Çoşkun, 2012, s. 15-16). Devamındaki kuramcılar da bakımı kabul ederek bakımın önemi ortaya konulmuş, "düzenli bakım", günümüze değin süren koruma müdahalelerinin kuramsal ve ilkesel değerlendirilmelerde yapılarının sürdürülebilir korunmasında en etkili yöntem olduğu benimsenmiştir (Dann ve Cantell, 2007, s. 185).

20. yüzyılda artık koruma ölçeğinde "minimum müdahale ve "koruyucu bakım" kavramları da yer almaya başlamıştır (Fielden 2003, s.8-9, Çoşkun, 2012, s.29).

"Önleyici koruma" kavramı da bakım anlayışına dayanmaktadır. Bakımdan farklı olarak tarihi yapıya fiziki müdahale yapılmaksızın termal konfor, yangın güvenlik sistemleri gibi ortam şartlarının değiştirilmesi ile bozulmaların yavaşlatılması ve etkisinin azaltılması olarak açıklanabilir (Zakar ve Eyüpgiller 2015, s.37).

Ulusal mevzuatımızda (660 sayılı ilke kararı); "…Sadece yapının yaşamını sürdürmeyi amaçlayan, tasarımda, malzemede, strüktürde, mimari ögelerde değişiklik gerektirmeyen müdahalelerdir. (Çatı aktarımı, oluk onarımı, boya-badana vb.)…".

Onarım

660 sayılı ilke kararında, onarım; "…Yapının yaşamını sürdürmeyi amaçlayan, tasarımda, malzemede, strüktürde ve mimari ögelerde değişiklik gerektiren müdahalelerdir…" şeklinde tanımlanmıştır.

Kararda "basit" ve "esaslı onarım" olarak iki derece belirlenmiştir.

Basit onarım

Tarihi yapının taşıyıcı sistemine ve plan kurgusuna müdahale etmeden malzeme veya mimari unsurları ölçeğinde bozulan ve eksilenlerinin belgeleme ve irdelemeye dayalı olarak, özgün biçimlerine uygun şekilde onarılması veya tamamlanmasıdır. Amacı yapıyı mevcut durumunda tutabilmek, bozulmaları önlemek için yapılan müdahaleler denebilir (Fielden, 2003, s.9).

Esaslı onarım

Tarihi yapıda önleyici koruma, bakım ya da basit onarım kapsamında çözülemeyen hem malzeme hem yapısal hem de çevre ölçeğinde birçok soruna farklı müdahale tekniklerinin gerektirdiği analitik değerlendirme, analizler (malzeme/yapısal) ve bütüncül koruma anlayışı ile projelendirmeye dayalı uygulamaların tamamıdır. Tarihi yapıya fiziki müdahalelerin derecesi, yapının bozulmalarına ve kullanımın gerekliliklere göre konfor şartlarının oluşturulması için eklenen donanımları, yapının sunumunu kapsayan, yapı malzemesinde korumadan, yapısal güçlendirmeye, mimari bütünlemeden, yeniden yapıma uzanan geniş içerikli teknik, bilimsel ve sanatsal bir eylemdir (Kuban, 2000, s.63). Kuban'a göre; "Tarihi yapılar ait oldukları toplum kültüründeki statülerine göre muamele görürler" (Kuban, 2000, s.63)

Avrupa, 20. yüzyılın başından itibaren savaşlar nedeniyle tarihi yapı ve çevreleri tahrip etmiş, milliyetçilik akımının yükseldiği bu dönemde kültürel varlıklara duyarlılık ve bağlılık artmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra anıt kavramı tarihi çevre boyutu kazanması ile yaşanan bu yıkımlarla doğrudan ilişkilidir (Kuban, 2000, s.63). Savaş öncesi koruma yaklaşımlarına göre sadece sağlamlaştırma yapılması halinde birçok Avrupa şehri arkeolojik alanlara dönüşeceği ancak daha fazla kaygının tarihi yapı ve çevrelerle sağlanması toplumsal aidiyete katkısı nedeniyle hala günümüzde dahi istenmeyen bir görüş olmasına karşın yeniden yapım hayata geçirilmiştir (Ahunbay, 1997, 1368).

Yeniden yapım

660 sayılı ilke kararında ayrı bir müdahale biçimi olarak verilmesinin, özgün bir yapı veya kalıntısına müdahale olmadığından, tarihi, sembolik, anı gibi toplumsal veya politik nedenler ile özgün yapının bulunduğu parselde varsa kalıntılarının üzerine yeniden yapılması faaliyeti olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Tarihi yapıların tescil edilen ve tescil edilmesine ilişkin gerekli özellikleri taşımasına rağmen elde olmayan sebeplerle tescili yapılmamış ve/veya herhangi bir nedenle yitirilmiş olan yapının, gerek kültür varlığı niteliği, gerekse kültürel çevreye olan tarihsel katkıları açısından, yapı oturum alanında, eski cephe özelliğinde, aynı kütle ve ölçülerde, özgün plan şeması, malzeme ve yapım tekniği kullanılarak, kapsamlı restitüsyon etüdüne dayalı rekonstrüksiyon yapılmasına yönelik uygulamalardır. Uygulama biçimi restorasyon müdahaleleri kapsamındakinden farklı olarak özgün malzemesine benzer malzemeler ile özgün yapım tekniğinden uygulamalar olması, tarihi bir dokuya müdahale kapsamından ayrıştırılmış olabilir. Ancak yeniden yapım restorasyon müdahale biçimlerinden biridir.

3.2.3. Yeniden kullanım müdahalelerinin yaklaşımı

Sağlıklaştırma/Rehabilitasyon

Güncel kullanımda çağdaş konfor koşullarını karşılayamayan ve bu nedenle kullanım değerini yitirmiş yapıların, mimarisini koruyarak, onarım ve çağdaş donanımla desteklemeyi kapsayan koruma odaklı onarım çalışmalarının ötesinde gerekli modernizasyon uygulamalarıdır. Özgün dokuya müdahaleler mümkün olduğu kadar sınırlı olmasına karşın makul bir kullanımın sağlanması gereklidir (Petzet, 2009, s.30).

Yeniden kullanım-yeniden kullanıma uyarlama

Tarihi bir yapıda yeniden kullanımı karşılamak üzere yapılan değişiklikler varlığını sürdürmesi için kullanımı sağlayacaktır (Zakar ve Eyüpgiller, 2015, s.44) Kültür varlığının özgün işlevi dışında başka bir işlev için kullanılması yönünde alınan kararın gerektirdiği müdahalelerin, restorasyon/koruma projesi kapsamında

uygulanmasıdır. Yeniden kullanım sürecinde yapılar kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltilirken, özgünlüğü, bütünlüğü ve anlamı saygı görmelidir.

Tarihi çevrede özellikle yangın, bakımsızlık ve terk gibi nedenler yapım malzemesinin özellikleri nedeniyle döşeme tavan ya da mekânsal olarak tahribata uğramış özgün tasarımına ilişkin yeterli veri bulunmayan 2. Grup yapılarda yeni iç düzenlemelere olanak sağlayan tasarımlara izin verilebilmektedir (Ahunbay, 1996, s.98). Özellikle Avrupa ve ABD'de sadece özgün yapının dış kabuğunu oluşturan cepheleri koruyarak iç mekânlar tamamen yeni yapı olacak şekilde gerçekleştirilen ciddi dönüşümler ve yeni bir görsel oluşturan "cephecilik/façadism denilen bir yöntem de kullanılmaktadır. Tarihi çevredeki konutları yeniden kullanıma uyarlanan ticari yapılar, endüstri yapılarında en çok uygulanan yöntemlerden biridir. Tarihi kent siluetinin korunması amacıyla tarihi sokak siluetinin korunarak yapının etkin bir şekilde kullanımın artırılması amaçlanmıştır. Bazen dokudaki eski yapılar benzer görünümlü yapılar ile doldurularak zengin sokak görüntüleri oluşturulmuştur (Korumaz, 2011, s.26). Ancak bu noktada tarihi yapı ve çevrelerin özgünlüğü ve tarihi belge değerine zarar verilebilmektedir.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda yer alan "Sokak Sağlıklaştırma", yapının dış cephelerini oluşturan kabuğun sadece özgün sokak dokusuna cephe veren bölümün koruma müdahaleleri kapsamında cephecilik olarak yorumlanabilir iç mekânda koruma uygulamalarını kapsamaz. Ancak yukarıda bahsedildiği gibi iç mekânlarda özgürce değişiklikler tescilli taşınmazlar için yapılamaz. Ayrıca koruma müdahaleleri için koruma bölge kurullarından restorasyon projeleri hazırlanarak izin alınması gereklidir.

3.2.4. Müdahalelerin biçimleri

Yapının yapım teknolojisi ve yapı malzemesinin durumu müdahale koşullarını belirlemektedir. Özellikle yapılan restorasyon müdahaleleri sonrası tarihi yapıların sanat, mimari, artistik ve estetik değerlerine etkisi işin profesyonellerinin yanı sıra toplumsal bir konudur.

Tarihi bir yapı sahip olduğu önem ve kültürel değerler, korunmuşluk durumu ile bozulmaları ve sorunları, mevcut potansiyeli göz önüne alınarak müdahale kararları belirlenmektedir (Asatekin, 2004, s.54). Asatekin'e (2004) göre restorasyon bu aşamaların doğru değerlendirilmesi sonucu uluslararası koruma kuram ve yaklaşımlara uyumlu ama ülkemizin koşul ve kısıtlamalarına uygun çözümlerin uygulamaya yansıtıldığı bilinçli müdahaleler dizisidir.

Tespit edilen bozulma ve sorunlara uygun koruma müdahalelerinin belirlenmesi aşamasında, ulusal mevzuatta, sağlamlaştırma (Konsolidasyon), Temizleme (Liberasyon), Bütünleme (Reintegrasyon), Yenileme (Renovasyon), Yeniden Yapma (Rekonstrüksiyon), Taşıma (Moving) müdahaleleri yer almaktadır. Yeniden kullanım bu müdahalelerin bir ya da birkaçını içerebilmektedir.

Ulusal mevzuatta tam bir referans vermese de yeniden kullanıma ilişkin terminoloji "yenileme (renovasyon)" kavramıdır.

Henüz ulusal mevzuatımızda yer almayan ancak uygulamada çözüm olarak karşımıza çıkan acil koruma ya da acil geçici önlem, koruma (conservation), sağlıklaştırma da müdahale biçimi olarak uygulanagelmektedir.

Acil koruma müdahalesi (emergency measures)

Esaslı onarımın kapsamında, proje (rölöve-restitüsyon-restorasyon) yapım süreci ve uygulama işlerinin gerçekleştirilmesine kadar geçen süreç, bazen de esaslı onarım için gerekli bütçenin sağlanamaması gibi birçok geciktirici nedenden kaynaklı müdahale edilmeksizin geçen bir zaman diliminde, basit bazı müdahaleler ile yapının tehdit yaratan sorunlarının etkisi azaltılabilir hatta durdurulabilir. Duvar örgüsünde kayıpların olduğu bölgelere destek yapılması, çevre sularının uzaklaştırılmasını sağlamak bile bazen yapının kurtarılmasına yönelik büyük etkisi olabilecek müdahalelerdir. Acil koruma müdahalelerinin bir temel özelliği de geçici müdahaleler olmasıdır.

Koruma (Conservation)

Yapıyı oluşturan malzeme ve teknolojinin bileşenlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak üzere, özgün detaylarını, düzeni, konumu ve taşıyıcının malzemelerini sağlamlaştırarak var olanı korumak şeklindeki onarım yöntemi olarak tanımlanabilir (Fielden, 2003, s.9). Özellikle arkeolojik alanlardaki yapı kalıntılarının korunmasında tercih edilmekte olan açık hava müzesi anlayışına yakındır (Pekol, 2010, s.8). Bu nedenle koruma (conservation) en üst düzey koruma ilkesidir. Mevcut durumu korumaya yarayan bu tür önlemlerin alınması önceliklidir (Petzet, 2004, s.9-10).

Sağlamlaştırma (Consolidation)

Yapının yapısal bütünlüğü ve dayanıklılığını devam ettirebilmek için, yapıya doğrudan fiziksel müdahale ile (Fielden, 2003, s.9) bozulma etkenlerinin ortadan kaldırılarak bozulma sürecinin durdurulması ve etkinin yavaşlatılması amacıyla malzemesinin ve/veya taşıyıcı sisteminin mevcut fiziksel ve mekanik özelliklerinin iyileştirilerek dayanımın artırılması uygulamasıdır.

Bu uygulamada yapının yapım sistemi ve malzemesinin geleneksel işçilikle uygulanması önemlidir. Geleneksel yöntemlerin yetersiz olması durumunda teknik ve bilimsel olarak kanıtlanmış yeni teknikler geri dönüşebilir detaylarda olması kaydıyla kullanılabilmektedir (Akın, 2005, 22).

Dayanım ömrü kısa olan kerpiç, ahşap ve tuğla gibi malzemelerin bozulmuş, fiziksel dayanımını kaybetmiş olanların geleneksel işçilikle onarımı yapılmaktadır. Bu müdahaleler yapılırken yapının özgün tasarımının korunması kadar korumanın amacı özgün malzemenin de korunmasıdır. Çünkü sağlamlaştırma özgün malzemelerin ve yapısal elemanların değiştirilmemesini amaçlamaktadır (Petzet, 2009, s.30).

Zamanında etkin ve koruma ilkelerine uygun yapılan sağlamlaştırmalar sayesinde yapıların ayakta kalması sağlanabilmektedir. Tarihi yapının bütünlüğünü ne kadar koruyarak günümüze ulaştığı müdahale derecesini etkilemektedir. Yeniden kullanıma uyarlanacak bir tarihi yapının mimari bütünlüğünün sağlanması, kullanımı

açısından faydalı olacağından genellikle sembolik değeri olan anıt eserlerin bütünlenmesi arzu edilmektedir. Bütünleme restitüsyon verilerine bağlı olarak biçimsel olarak sağlanmaktadır.

Yapı malzemesi ya da mimari bir unsurun ya da yapının bir bölümünün tamamlanmasındaki üslup bütünlüğünü hedefleyen müdahale biçimleri, genel olarak biçimsel bir bütünlüğe ulaşsa da özgünündeki malzeme kullanımı ve işçiliği yeniden yaratamayacağından, taklit etmenin ötesine geçemeyeceğinden yanıltıcı sonuçlar meydana getirmektedir. Bu nedenle özgün halde ulaşanların korunması için yeni müdahalelerin ayırtedilebilir şekilde yapılması gereklidir (Resim 3.3.).

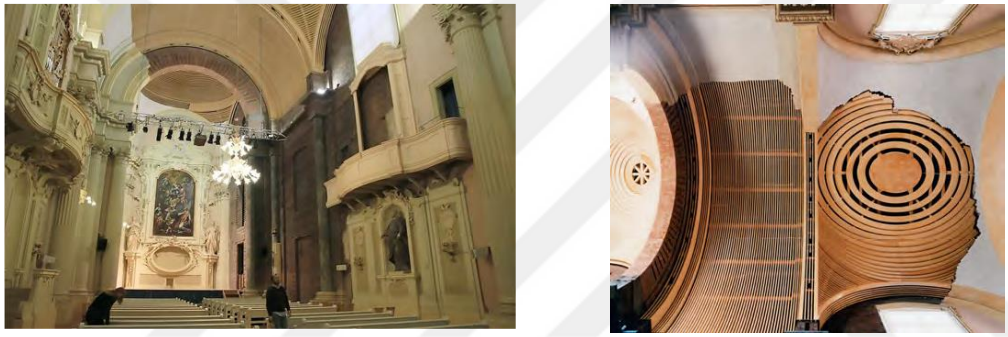

(a) (b)

Resim 3.3. S. Filippo Neri'nin Oratoryumu (Bologna) restorasyon müdahaleleri; a.İç mekan, b.Üst örtü (Donatelli, 2017, s.79)[28]

Malzeme koruma

Malzeme boyutunda koruma kendi içinde açmazlara sahiptir. Bu durum özgün yapı malzemesinin korunmasında çelişkiler yaratmaktadır. Mümkün olabildiğince özgün yapı malzemesinin korunması gerekmektedir. Ancak görünen malzemeler (bazı taşıyıcıların dış kaplamaları, derzler, ahşap hatıllar, bezeme ve süslemeler, döşeme kaplamaları, tavan malzemesi vb.) ve taşıyıcı sistemi oluşturan görünmeyen malzemelerin özgün şekilde korunması konusunda ikilem mevcuttur. Teknolojik değer olarak bahsedilen kültürel değer yapım sistemini oluşturan yapı malzemesi ile bunların oluşturduğu inşa sistemini kapsamaktadır. Ancak bu seviyede eski-yeni

[28]Uygulaması Pierluigi Cervellati tarafından geliştirilen ve yönetilen restorasyondan sonra https://divisare.com/projects/298891-weg-studio-oratorio-dei-filippini> [Accessed 10 March 2016]). (Donatelli, 2017, s.79)

malzeme ayrımı şeklinde müdahalenin ayrtedilebilirliğinin sağlanması gerçekçi değildir. Taşıyıcı sistem genellikle tarihi yapılarda kagir sistem olması ve sistemin bütünleşik (compozit) olarak birlikte çalışması nedeniyle sistemi zayıflatacak olup bütünleşmesini engelleyecek şekilde bir müdahale biçimi kabul edilemez.

Taşıyıcı sisteminin görünür olmayan iç kısmındaki malzemeler ile dış kısmının oluşturduğu bütünleşmiş sistem, taşıyıcılığı sağlaması bakımından ciddi müdahale görebilir ancak görünür olmayan kısımlarından ziyade özgünlük (malzeme, detay, form, boyut) tartışmalarına konu görünür malzemelerin özgünlüğüdür.

Restorasyon yapılan bir tarihi yapıya en az müdahale dahi edilse, malzeme boyutunda yenileme yüzıllar içinde ömrünü tamamlayan, fiziksel ve yapısal anlamda taşıma kapasitesi zayıflayan birim elemanların değiştirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Sonuç olarak özgünlük biçimsel olarak korunabilmektedir. Bu noktada baştan bir kabul ile özgün malzemelerin değiştirilmesi kabul edilemez, mümkün olabildiğince tarihi yapı bünyesinde sağlamlaştırlarak korunması ana ilke olmalıdır.

Malzeme ölçeğinde; yüzey temizliği, çatlak ve yarık onarımları, plastik tamamlama, sağlamlaştırma ve yüzey koruma uygulamaları yapılması gerekebilir (Eskici, 2008,118).

Güçlendirme (Reinforcement)

Sağlamlaştırma yapının taşıyıcı sistemi ve zeminde gerekli olabilir. Zeminde yapılacak uygulamalar her ne kadar geri döndürülebilir nitelikte olması mümkün olmasa da üst yapının korunması için gerekli müdahalelerdir. Zeminde temel genişletme, kazıkla temellerin desteklenmesi, enjeksiyon ya da ankraj gibi günümüz tekniklerini kullanmayı gerektirebilir (Ahunbay, 1996, s.90-96, Zakar ve Eyüpgiller, 2015, s.59-61).

Taşıyıcı sistemin üst yapısındaki duvar, ayak, tonoz, kemer gibi yatay ve düşey taşıyıcılardaki yapısal çatlaklar gergiler ile çekme kuvvetine karşı, bilezikler ile dağılmaya karşı, payandanlar ile eğilmeye karşı önlemler kullanılmaktadır. Bazen hasarlı kısımların sökülüp numaralandırılıp bağlayıcı sorunları da çözülerek yeniden

özgün malzeme ile sağlamlaştırılmasına yönelik müdahaleleri içermektedir (Ahunbay, 1996, s. 90-96, Zakar ve Eyüpgiller, 2015, s.84-86).

Bütünleme (Reintegration)

Bir kısmı hasar görmüş ya da yıkılmış, yok olmuş tarihi yapının, estetik, işlevsel ya da yapısal dengeyle ilgili kaygılar nedeniyle yeterli belgeye dayalı olmak koşuluyla bilinen en eski özgün tasarımındaki biçimsel bütünlüğüne kavuşturmak amacıyla geleneksel ya da uygunluğu kanıtlanmış çağdaş teknik ve malzemeler ile tamamlanmasıdır (Ahunbay, 1996, s. 96). Özgün form, malzeme ve detayı bilinen bölümler bütünlenebilir. Özellikle yapısal dengeye ilişkin bir kaygıdan dolayı bütünleme özgün bileşenler hakkında yeterli veri olmadığı durumlarda zorunlu hale gelebilir burada koruma müdahalelerinin genel ilkelerine bağlı şekilde çözümler tasarlanmalıdır (eski-yeni tasarım, malzeme farkı, okunabilir, geri döndürülebilir vb.) (Brandi, 1966, s.188, Ahunbay, 1997, s.1370).

Bir duvarı ya da bir mekanı tamamen yıkılmış ve yapı içinde bu yıkıntının diğer bölümlerine yapısal olarak etkileri, ya da bir kemerinde kilit taşında ya da üzengilerinin tahrip ya da yok olması gibi bütünlüğü tehdit eden durumlar karşısında, yapının "mimari bütünleme" müdahaleleri belgesel, anı ve sembolik değerlerini korumak için de gerekli olabilir. Malzeme ve form gibi bütünlemelerde bu unsurların işlevleri nedeni ile yapılması gerektiğinde müdahalenin estetik olarak etkisiz "nötr" olması tercih edilmektedir. Ancak yine de bir tasarım sorunu olarak bütünlemenin estetik bir sonucu olacaktır.

Yapısal nedenlerle bütünleme ile bezeme ve süsleme programlarındaki bütünlemeler karıştırılmamalıdır. Yapının mimari bütünlüğüne yönelik tehditleri bertaraf edecek şekilde özgün biçimine (restitüsyon verilerine göre) yönelik bütünlemelerden farklı olarak bezemeler estetik ve sanatsal özellikleri bakımından varlığını sürdürecek şekilde özgün yerinde korunması öncelikli olarak değerlendirilmelidir.

Süsleme programında ya da mimari unsurlar ölçeğinde bozulmuş ya da yok olmuş bölümlerin çeşitli yöntemlerle bütünlemesi yapılmaktadır. İlkesel olarak aynı malzeme ve doku- işçilik farkıyla, aynı doku-farklı malzeme ile, aynı malzeme-farklı

malzeme ve teknikler vb. tamamlanan kısımların ayırt edilebilir olması sağlanmaktadır (Çoşkun, 2012, s.192).

Alçı, ahşap vb. gibi malzemelerden yapılmış mimari unsurların atmosferik koşullarda hatta bir yapı içindeki konumu nedeniyle bozulma sürecinin durdurulması ve korunamaması durumunda müze ortamlarına alınarak korunması ve örneklerinin yapıda kullanıldığı da görülmektedir. Bu koşulların değerlendirilmesi her bir unsurun kendine has durumlarına göre karar verilebilecek interdisipliner bir değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Yapısal iyileştirme / sağlıklaştırma / yeniden kullanım (rehabilitation / reuse / adaptive reuse)

Tarihi bir yapıyı korumanın en iyi yolu kullanımda kalmalarının sağlanmasıdır. Değişiklik gerektirmeden ya da günümüz konfor şartlarına modernizasyon yapmadan bir koruma müdahalesi ile kullanılabilirlik en iyi koruma yöntemidir (Fielden, 2003, s.11).

İşlev değişikliği, mevcut işlevin sürdürülebilirliği amacıyla yapıda özellikle iç mekânlarında olmak üzere değişiklikler ve ekler içerebilmektedir (Engin, 2009, s.16).

Ayıklama (Liberation)

- Malzeme ayıklama

Yapıya zaman içerinde özgünle fiziksel ve kimyasal uyumu olmayan, zaman içerisinde estetik değerini olumsuz etkilemesi yanında özgün malzemede tahribata neden olabilen malzemeler ile yapılan uygulamaların yapıdan uzaklaştırılmasıdır.

- Niteliksiz ekleri ayıklama

Yapıya kullanım sürecinde özgünle uyumsuz tarihi, mimari, sanat ve estetik değerlerini olumsuz etkileyen eklemelerdir. Mimari unsurlar olabileceği gibi yapısal

unsurlarında da uygulanmış olabilirler. Bu tür uygulamaların yapıdan gerekli tedbirleri alarak uygulama öncesinde özenli bir şekilde özgün malzemeye zarar verilmeden alınmasıdır. Niteliksiz ekler ile dönem ekleri karıştırılmamalı, ayıklama uzman kişilerce belirlenmelidir.

Temizlik (Cleaning)

Yapının cepheleri ve mimari unsurlarını ve bu unsurları oluşturan malzemelerinin çevresel ve dış hava koşullarının atmosferik etkileriyle kirlenmeden kaynaklanan siyah tabakalara, bitki örtüsü, kuş pisliği, tuzlanma ve kalkerik tortu, mantar, liken gibi mikrobiyolojik zararlıların oluşumu, bitki oluşumu vb. yanında kullanım sürecinde kullanıcılar tarafından uygulanan boya, cila vb. bozulmalar oluşmaktadır.

Bu oluşumlar görüntü kirliği yaratmaktan öte tarihi yapının özgün yüzeylerinin okunabilirliğini azaltmakta ve malzemelerde bozulma sürecini hızlandırmakta rol oynamaktadırlar. Bu tür birikimlerin mekanik bazen de bilimsel olarak kanıtlanmış güvenilir kimyasal tekniklerde temizlenmesiyle yapı malzemelerinin dolayısıyla özgün yüzeylerin renk ve dokusunun da ortaya çıkarılması anlamında önemli müdahalelerdir (Eskici, 2013, s.59).

Ancak söz konusu uygulamalar yapının yüzeyine ve malzemesine doğrudan gerçekleştirilen fiziki bir müdahaledir. Bu nedenle ne tür bir temizlik yapılması gerektiği önemli bir etken olup, arkeometrik araştırmalardan destek alınarak, temizlenecek malzemenin türü, korunmuşluk durumu ve temizlenecek kir tabakasının niteliğine göre yöntemler uzmanlarınca belirlenmelidir (Eskici, 2009, s.773-776).

Yenileme (Renovation)

Tarihi yapının özgün malzemesinde ya da mimari unsurlarında oluşan bozulmanın yarattığı tahribatın onarımı mümkün değilse benzer fiziksel ve petrografik özelliklerde malzemeler ile hasarlı bölümlerine yenilenmesine yönelik fiziki bir müdahaledir. Yenileme işlemleri bazen kurtarılabilecek malzemenin değiştirilmesi eylemine dönüşme tehlikesine sahiptir. Bu yüzden malzemenin korunarak

kurtarılmasının mümkün olmadığının belirlenmesi önemli bir konudur. Özgün malzemelerin özgün yerinde korunması ön koşuldur.

Yeniden kullanım gereği çağdaş ekler (Additions)

Özünde yeniden kullanım müdahaleleri yapıyı oluşturan tüm unsurların bir değişime girmesini gerektirmektedir Tarihi yapıların günümüz konfor şartlarında etkin şekilde kullanımları için termal konfor, ıslak hacimler vb. eklemelere ihtiyaç duyulabilir (Ahunbay, 1996, s.98). Ancak bu uygulamalar koruma müdahalelerinde en karmaşık konu ve özel bir tasarım sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır (Kuban, 2000, s.147). Özgününde olmayan ancak kullanım için gerekli eklentilerdir. Tasarım ilkeleri tamamen farklı iki yapının yan yana birleştirilmesi radikal bir müdahaledir.

Mekânsal kurguya müdahaleler, teknik donanım eklentileri vb. müdahalelerin cepheye ve taşıyıcı sisteme etkileri olabilmektedir.

Mekansal kurguya müdahaleler

Yeniden kullanımın ihtiyaç programına göre tarihi yapıda mekanlarda ve mekanlar arası ilişki ve sirkülasyonda bazı düzenlemelere ihtiyaç duyulabilmektedir. Bu düzenlemelerin özgünlüğe zarar vermeyecek şekilde yapılması gereklidir.

Bölücü elemanlar eklenmesi

Yapının mekanlarının hacimsel özellikleri yüklenecek yeniden kullanımın gereksinimlerini karşılaşması ve yeni alanlar yaratmak için yatayda ve düşeyde bölücüler ile ayrılmasına uygunsa bu tür düzenlemeler sıklıkla yapılmaktadır.

Mekanın birkaç kullanılabilir mekana ayrılması ve yüksekliğine göre yatayda kat oluşturulması gibi düzenlemelerin özgün yapının malzeme ve taşıyıcı sistemine zarar verilmeden, kendi kendi taşıyabilecek sistemler olarak tasarlanması, duvara, zemin ya da tavanlara doğrudan fiziki müdahaleler ile bağlantı kurulmasına yönelik müdahalelerin minimum seviyede tutulması amaçlanmalıdır. Özellikle ihtiyacı

karşılamak üzere yapılan bu tür düzenlemelerde özgün döşeme, tavan ya da duvarları tahrip edici müdahaleler ile sıklıkla karşılaşılmaktadır.

Bir diğer konu ise mekansal özelliklerin okunabilirliğinin bu tür uygulamalarda neredeyse imkansız hale getirilmesidir. Bir çok mekandan oluşan tarihi yapılarda bu tür uygulamalar çok az birim mekanda ve büyük değişikliklere neden olmayacak şekilde tasarlanmalıdır. Ancak tek mekandan oluşan yapılarda, iç mekan özelliklerinin okunabilirliği ve mekansal algının azaltılmasıyla sonuçlanan bu tür uygulamalar verilen yeniden kullanımın yapıyla örtüşmediğini açıkça ortaya çıkarmaktadır.

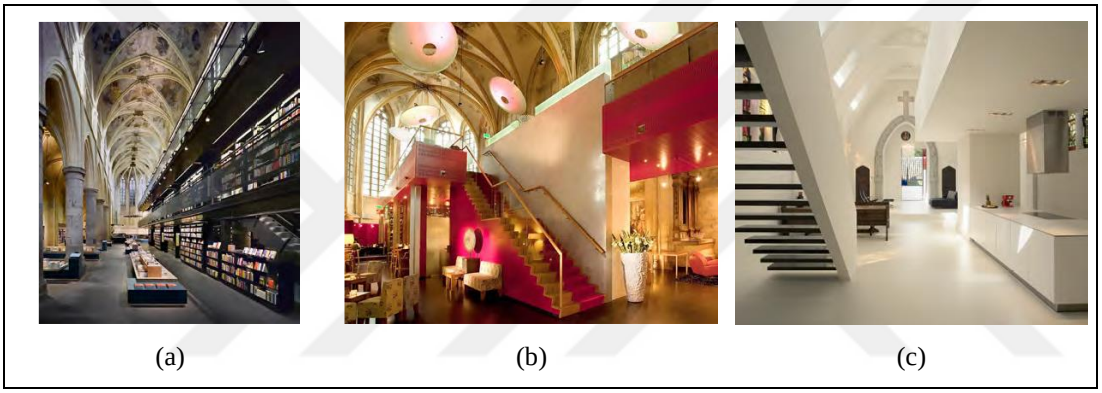

(a) (b) (c)

Resim 3.4. Yeniden kullanıma uyarlama; a.Selexyz Domicanen (Maastricht), b. Kruishrenhotel (Masastricht), c. Katolik Kilisesi'nin (Utrecht) (Donatelli, s.75) (Wong, 2017, s.7)

Selexyz Domicanen (Maastricht) Kilisesi, askeri bir depo, okul, şehri deposu, sergi alanı, kutlama alanı, posta servisi, şehir kütüphanesi olarak 18. yüzyıldan 2006 yılına kadar kullanılmasının ardından bir kitapçı olarak yeniden kullanıma uyarlanmıştır (Resim 3.4.a). Tasarımcıları yapının içeriği ile kabuğunun farklı şekilde bağımsız ve geri döndürülebilir şekilde tasarlanmasını ön görmüştür. Hem mekanın ruhunu hem de zamanının ruhunu koruyup ayrı ve bağımsız bir şekilde yorumlamayı tercih etmektedir. Niteliksiz eklerin temizlenmesinden sonra yeniden kullanım, kitaplar ve raflar, dikey bağlantılar ve aydınlatma sistemi birbiriyle bütün olacak ve sökülüp başka bir benzer alana taşınabilecek şekilde yapıya dahil edilmiştir. Proje, kavramsal ve fiziksel olarak bağlamdan kopuk olarak, daha fazla değişiklik yapılması için yüksek derecede tekrar kullanılabilirliğe olanak sağlamaktadır (Murialdo, 2017,s. 213).

Kilise'nin, Kruishrenhotel (Maastricht) (Resim 3.4.b) olarak lüks bir otel işletmesi haline dönüştürülmesi "geri döndürülebilir müdahale" şartıyla kabul edilmiştir. Yeni içerikler resepsiyon, restoran, lobi, bar vb. özgün olandan bağımsız yeni bir yapıyı oluşturmuştur. Çok fazla müdahale yapılarak kilise hacmi yeni işlevle doldurularak özgün mekanların işlevi tamamen reddedilecek şekilde otel odalarına dönüştürülmüştür (Murialdo, 2017, s.214). Özgün alanların oranlarını çarpıcı bir şekilde çarpıtarak tarihi yapının kültürel değerleri verilen işleve değer katmak için kullanılmıştır.

(a) (b)

Resim 3.5. St. Micheal Kilisesi'nin (Hollanda) ofis olarak kullanımı; a.İç mekana ara katlar eklenmesi, b. İç mekandan görünüm (Latham,2000, s.13-14)

Dini bir yapı radikal bir şekilde tamamen tezat bir kullanımda tasarlanmıştır (Resim 3.4.c). Dini amaçlı kullanılan bir yapının otel olarak dönüştürülmesi yerin ruhunun gözardı edilmesi sorununu ortaya çıkarmaktadır. Hollanda, St. Micheal Kilisesi'ndeki gibi ofis ve kütüphane olarak kullanılan yapı mekansal bölünmeleri daha aza indiren ve de iç mekan düzenini algılanmasında olumsuz etkisi daha az olan bir kullanım gibi görünse de uygulamanın titizlikle uygulanması gibi uygulayıcıların subjektif tavırlarına ve koruma bilincine bağlı bir tasarımdır (Resim 3.5). Ortak toplumsal bir değer taşımayan yeniden kullanıma dönüşümlerde özgüne dönülmesi isteği (Duffi, 2017, s.91) nedeniyle her zaman yapılar zararlı çıkmaktadır.

Her ne kadar geridöndürülebilir ilkesi ile ayrıca somut miras üzerinde yapılan değişiklikleri olumlu görülse de somut olmayan özelliklere zarar vermesi kabul edilmemelidir (Albani, 2015, s.13).

1897'de bir proje yarışması ile elde edilen Fransa Paris'teki Orsay Tren Garı projesi 1900 yılında tamamlanarak kullanıma açılmıştır. Yapı özellikle I. Dünya Savaşında yoğun bir şekilde kullanılmış ancak zaman içerisinde şehre seyahatlerin azalması nedeniyle boş kalmıştır. II. Dünya savaşından sonra istasyon taşımacılığına son verilmiş, sonrasında banliyö hattına dönüştürülmüştür. Bir dönem Air France'ın ofisi ve sonrasında otel kullanımında oldukça tahrip olan garın yeniden kullanıma yönelik proje yarışmalarında yıkılması da önerilmiştir. 1973 yılında yapı koruması gerekli tarihi yapı listesine kaydedilerek otel işlevine yönelik projeden vazgeçilmiştir. Sonrasında müze önerisi bir yarışma sonucu elde edilerek, 1986 yılında müze olarak açılan yapının mevcut kabuğu yani dış çeperleri olduğu gibi korunarak içinde müze işlevine uygun daha alçak yükseklikte modern sergileme yapıları tasarlanmıştır. (Resim 3.6). Ayrıca yatay ve düşey sirkülasyon elemanları eklenerek, ıslak hacimler yerleştirilmiştir (Cantacuzino, 1993, s.22-25).

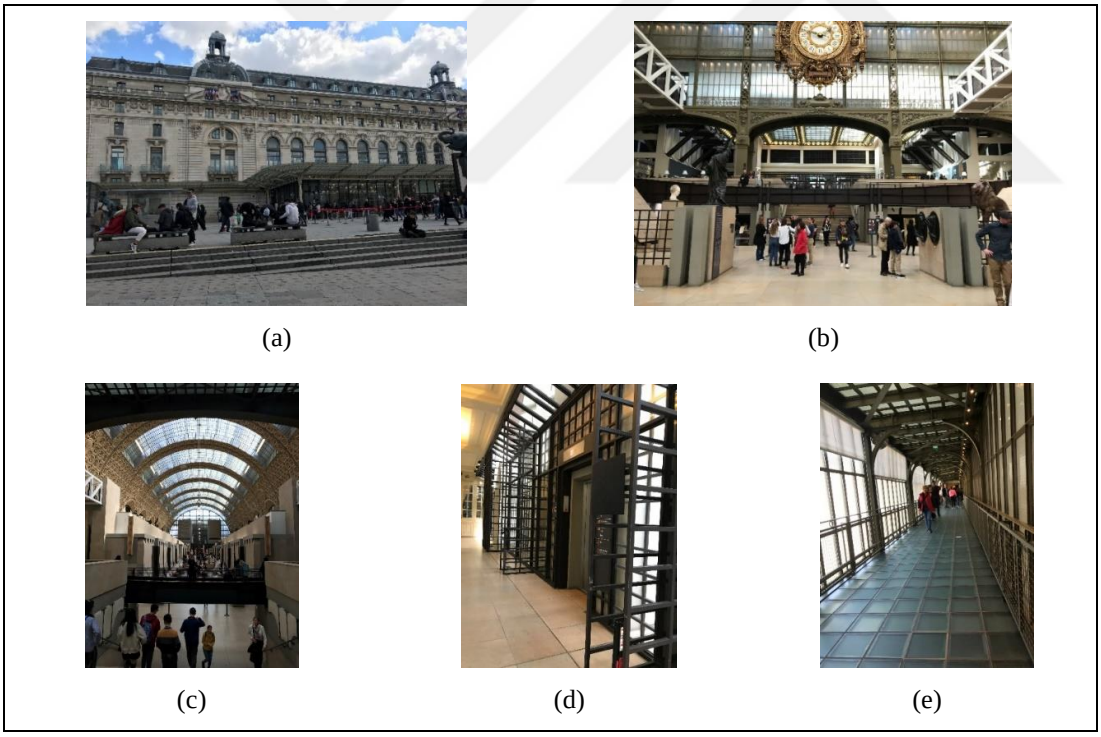

Resim 3.6. Orsay Müzesi (Fransa) terminal binasının müze olarak kullanımı (20.03.2019); a.Yol cephesi, b. Ana girişten, c. İçinden genel görünüm, d. Asansörler, e. Yatay dolaşım

Berlin'de müzeler adasında bulunan 1993-2009 yıllarında Mısır ve tarih öncesine ait eserlerin sergilendiği Neues Müzesi olarak açılan yapı 1841-1859 yıllarında inşa edilmiştir. II.Dünya savaşında bombalanan ve harabe hale gelen yapının bütün

bölümleri yok olmuş, kalan kısımları oldukça zarar görmüş, kalan kısımları doğa etkisine maruz kalmıştır. Özgün kullanımını sürdürmesi için birçok düzenleme özgünü ile yarışmayacak şekilde tasarlanmıştır.

Yeni sergi salonlarında günümüz çağdaş malzemeleri kullanılmış (çimento, mermer, vb.), süslemesiz tuğla bölümdeki ana merdiven özgün yerinde özgünü taklit etmeden tekrarlayacak şekilde tasarlanmış, sergi salonlarında kullanılan malzeme ile inşa edilmiştir. Diğer yeni hacimler kuzeybatı kanadı Yunan bölümü ve güney kubbesi el yapımı tuğla ile inşa edilmiş, korunan bölümlerle bütünleşmiştir. Müze'nin Doğu ve Güney tarafındaki kolonadlarının eski haline getirilmesi ve tamamlanmasıyla savaş öncesi durumuna göre yeniden düzenlenmiştir (Resim 3.7). [29]

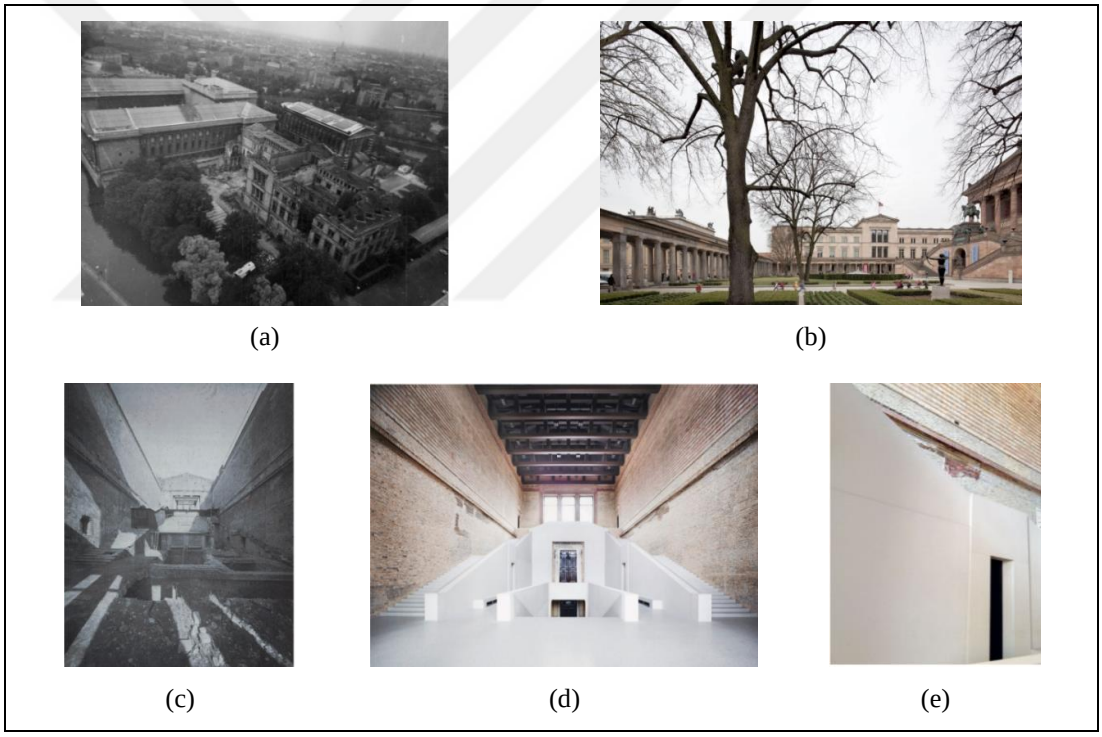

Resim 3.7. Neues Müzesi (Almanya) restorasyon müdahaleleri öncesi ve sonrası; a.Dış cepheden restorasyon öncesi görünüm[30], b. Restorasyon sonrası görünüm (24.04.2019), c. İç mekan restorasyon öncesi[31], d.Restorasyon sonrası (24.04.2019), e. Eski dokuda yeni malze kullanımın gösterim (Wong, 2017, s.113)

[29]İnternet: David Chipperfield Architects, Web: https://davidchipperfield.com/project/neues_museum adresinden 05.06.2019 tarihinde alınmıştır.
[30] İnternet: David Chipperfield Architects, Web: https://davidchipperfield.com/project/neues_museum adresinden 05.06.2019 tarihinde alınmıştır.
[31] İnternet: David Chipperfield Architects, Web: https://davidchipperfield.com/project/neues_museum adresinden 05.06.2019 tarihinde alınmıştır.

Tarihi yapıların tek işlevli bir yeni kulanıma uyarlanması kökten ciddi müdahaleler yapılmasını gerektirdiğinden yapının özgünlüğünü tehdit etmektedir. Bu nedenle esnek programlı çok işlevli çok amaçlı yeniden kullanımlara yönelik örneğin kültür merkezleri, otel konaklama ya yönelik ülkemizde henüz yaygınlaşmamış olsa da büyük şehirlerimizin ihtiyacı olduğu düşünülen "hostel" tarzı daha az ıslak hacimli ya da toplu ıslak hacimlerin kurgulanabileceği işlevler düşünülmelidir.

"Salt Galata" olarak kütüphane, müze, atölye, kafe ve restoran, sergileme salonları, ofisleri ve oditoryumu ile kültür merkezi olan 1880 yılında inşa edilen "Osmanlı Bankası"ndaki yeniden kullanıma uyarlamada niteliksiz ekler ayıklandığında, Vallaury'nin tasarladığı mekansal kurgu, yeniden kullanımın gereği tasarımı kolaylaştırmış ve yapının geçmişteki ilk tasarımına dönmek yerine işlevin ihtiyacını karşılamaya yönelik bir yaklaşımla müdahaleler belirlenmiştir. En kökten değişim ana merdiven yanında asansörlerin kaldırılarak başka bir alana yerleştirilmesi, doğal ışıktan faydalanmak için döşemenin kaldırılması, tarihi unsurları ön plana çıkartacak şekilde eklerin saydam seçildiği ancak sirkülasyona ilişkin eklentilerdir. İç mekan tasarımları ise farklı gruplar tarafından tasarlanarak çatışma içinde olması özellikle istenmiştir (Resim 3.8) (Sazak,2016,s.165-166).

(a) (b)

Resim 3.8. Salt Galata (İstanbul) yeniden kullanım müdahaleleri sonrası (Sazak, 2016, s.189-209): a. Giriş, merdiven ve asansörler, b. İç avlu

İstanbul'un en eski ve en büyük kütüphanesi "Kütüphane-i Umumi-i Osmani" adıyla 1884 yılında inşa edilmiştir. 2016 yılında Yazma Eserler Kütüphanesi ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi olarak yeniden kullanıma açılmıştır. Özgün kullanımına devam edilen yapıda günümüz ihtiyaçlarını düzenleyen mekân tasarımları yapılmıştır.

Müdahaleler yapıya modern bir alt yapı sağlaması dışında yeni bir kullanım akışı da getirmektedir.

Yapı avlu çevresinde okuma salonlarından oluşmaktadır. Yapının girişi hafif ve geçirgen örtüyle kapatılan okuma salonlarının çevrelediği bir avludan sağlanmaktadır. Okuma odalarında yazma eserlerin uygun koşullarda saklanması için siyah cam kutular tasarlanmıştır. Ayrıca yenileme çalışmaları esnasında ortaya çıkarılan Bizans önemine ait kilise kalıntıları üzerinde yürünebilen cam bir döşemeyle sergilenmektedir. (Resim 3.9). Mekânın ruhu ile günümüz ruhunun birlikte hissedilebildiği, çağdaş ihtiyaçların karşılandığı, yapının özgün kültürel değerlerinin artırıldığı, eski ve yeninin birbirinden farklı dille ve uyum içinde en müdahale ile gerçekleştirildiği koruma uygulamaları bakımından iyi örneklerden biridir.[32]

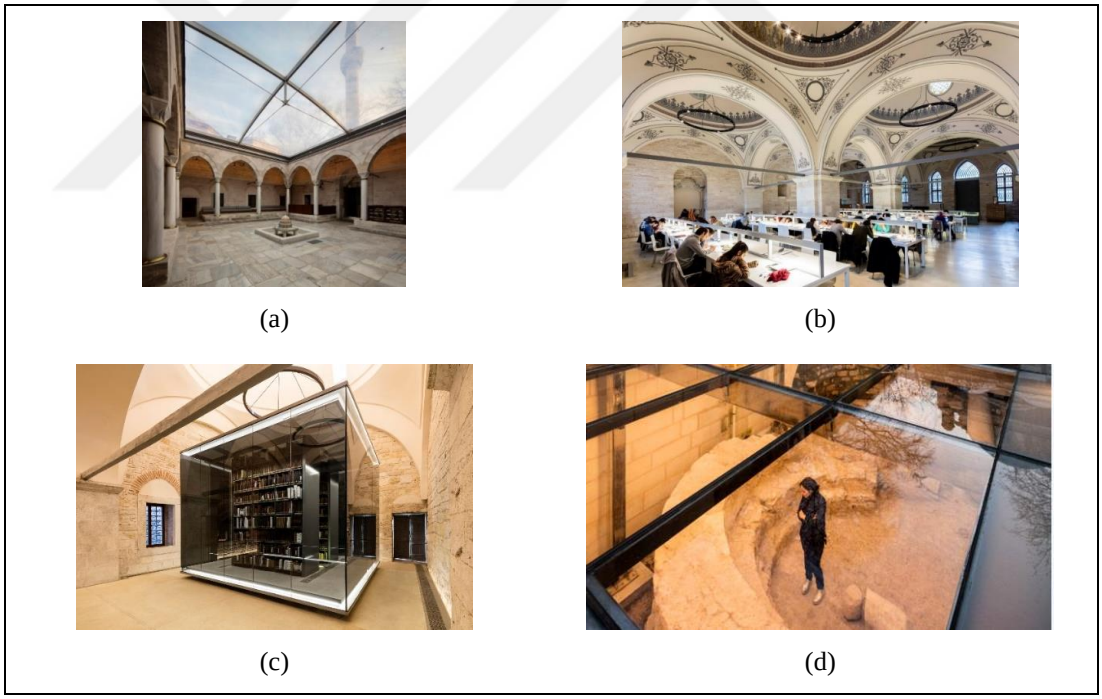

Resim 3.9. Beyazıd Kütüphanesi (İstanbul) renovasyon müdahaleleri; a. Avlu ve üst örtü b. İç mekan okuma salonu, c. Kütüphane, d.Bizans dönemi kalıntısının sergilenmesi (ARKIV, 2019)

Edirne'de II. Beyazıd Döneminde 1484 -1488 yıllarında inşa edilen külliyede bulunan darüşşifa bir süre sonra sadece akıl ve ruh hastalarının tedavi edildiği bir

[32] İnternet: ARKIV, Web:http://www.arkiv.com.tr/proje/beyazit-devlet-kutuphanesi-renovasyon-projesi/7257 adresinden 05.06.2019 tarihinde alınmıştır.

ünite halini almış zamanla bakımsız bir hale gelmiştir. "Darüşşifa", 1997 yılında Sağlık Müzesine dönüştürülmüştür. 2000 yılında Şifahane kısmı "Psikiyatri Tarihi Bölümü" olarak düzenlenmiştir. Müzenin birinci avlusundaki odalarda Sultan 2. Bayezid Darüşşifası, Eczacılık ve Şifalı Bitkiler, Darüşşifalarımız, Bulaşıcı Hastalıklar, 15. yy. da Osmanlılarda Cerrahi ve Hekimliğin Gelişim Tarihinin anlatıldığı tablolar, avlusunun bir odasında yakın tarihin mutfak malzemelerinin sergilendiği Şurup Odası, bir odasında Mimar Sinan Eserleri Sürekli Fotoğraf Sergisi bulunmaktadır. Yapının yeniden kullanım uygulamaları ve müze sergisinin uyumu, uygulama müdahalelerinin minimum olması bakımından iyi uygulama örneklerindendir (Resim 3.10). [33]

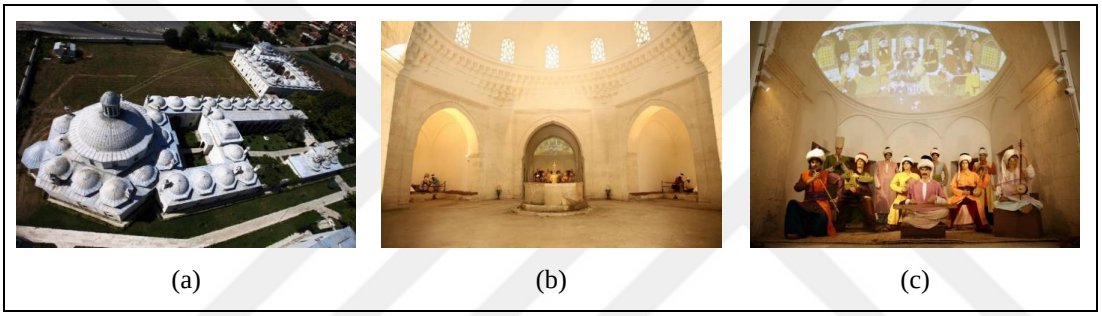

(a) (b) (c)

Resim 3.10. Edirne II. Beyazıd Külliyesi'nin müze olarak kullanımı[34]; a.Genel Görünüm, b. İç mekandan görünüm, c.Sergi odalarından görünüm

Sirkülasyon, tesisatlar

(a) (b) (c)

Resim 3.11. Papaz okulunun (İspanya) kütüphane kullanımı gereği eklenen merdiven; a.Ön cephe, b. İç mekan, c.Sirkülasyon (Wong, 2017, s.204,205)

[33]İnternet: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Web: http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-44003/edirne---sultan-ii-bayezid-kulliyesi-saglik-muzesi.html adresinden 13.07.2019 tarihinde alınmıştır.

[34] İnternet: Trakya Üniversitesi, Web:https://www.trakya.edu.tr/news/trakya-universitesi-sultan-ii--bayezid-kulliyesi-saglik-muzesi-nden-2018-yilinda-ziyaretci-rekoru adresinden 13.07.2019 tarihinde alınmıştır.

1729 yılında Papaz okulu olarak Madrid'de inşa edilen yapı, İspanyol sivil savaşında büyük ölçüde yıkılmış, bombalanan kilisenin kalıntıları korunarak yeni bir kanad eklenmiş, yarı yıkılmış kilise bir kütüphane olarak yeniden kullanımına uyarlanırken merdivenler, kütüphane, okuma odaları, yeni aydınlatma, cam ve ahşap tavanlar kubbesine eklenmiştir. Oldukça hassas ve ince detaylarında özgüne uyumlu ve ayırtedilebilir nitelikte uygulanmıştır (Resim 3.11).

(a) (b)

Resim 3.12. S. Croce Bazilikası'nda (Gerusalemme, Roma) ısıtma sistemi; a.Tonoz üzengi seviyesinde ısıtıcılar b. Üzengi seviyesinde detay (Partrizia, Frenda vd., 2018,s.102)

Roma, S. Croce Bazilkasında, ısıtma sistemi olarak tonoz üzenge seviyesinde görünür ve geri döndürülebilir şekilde düzenlenerek ısıtıcılar eklenmiştir (Resim 3.12).

(a) (b)

Resim 3.13. Ekler; a.Rivoli Kalesi (İtalya), b.Sant'Ambrigo Kalesinin manastırına (Torino) (Partrizia, Frenda vd., 2018,s.28-89)

Rivoli Kalesinin Çağdaş Sanatlar Müzesi olarak yeniden kullanımında, kalenin özgün durumu "bitmemiş" görüntüsü ile eski dönemine ait özgünlüğü, tarihi ve

artistik değeri korunarak uyumlu şekilde eklemeler yapılmıştır (Resim 3.13.a) (Partrizia, Frenda vd., 2018,s.28)

Torino'daki Sant'Ambrigo Kalesi manastırının kalıntıları korunarak korunan duvarları çeperinde yeni bir turistik otel açıkça anlaşılır şekilde yeni malzeme ile müdahale edilmiştir (Resim 3.13.b) (Partrizia, Frenda vd., 2018,s.89)

(a) (b)

Resim 3.14. Barcelona'daki arenana alışveriş merkezi; a.Dış cephe, b.İç mekandan görünüm (Partrizia, Frenda vd., 2018, s.27)

Resim 3.15. Dublin St. Mary Kilisesi'nin bar olarak uyarlanması (İç mekan) (Partrizia, Frenda vd., 2018, s.27)

Tarihi değerini olumsuz etkileyen uyumsuz yeni kullanılma uyarlanan Barcelona'daki arenada, yapının sadece dış cephesi bırakılarak iç kısmı bir alışveriş merkezine dönüştürülmüştür (Resim 3.14). Benzer şekilde Dublin'de St. Mary Kilisesinin içi bar olarak yeniden kullanıma uyarlanmıştır (Resim 3.15) (Partrizia, Frenda vd., 2018, s.27).

(a) (b) (c)

Resim 3.16. Müzeye dönüştürülen Koldinghus Kales; a.Dış cephe, b. İç mekan, c. Sirkülasyom (Danimarka) (Melis, 2010,s. 35-36)

Danimarka'nın kuzeyindeki Koldinghus Kalesi Ortaçağ'da kraliyet ailesi için inşa edilmiştir. Günümüze kadar birçok ekleme ve değişiklikler ile ulaşmıştır. 1808 yılında yangında kullanılmaz hale gelen kale 150 yıl kadar terkedilmiş, kalıntıların 1960 yılında restore edilmiştir. 1972 yılında müzeye dönüştürülmesine karar verilmiştir. Müze tasarımda kalıntılar ve bütünlemelerin yeniden yapımı yaklaşımı benimsenmiştir. Yapıda yapılan incelemelerde yapılan uygulamaların dönemleri belirlenebilmiştir.Yapının tarihi görsel katmanlar (palimsest) olarak ortaya çıkarılmıştır. Tasarımcı özgün forma yönelik çalışma yerine her bir dönemin günümüz teknolojisinde yorumlanarak sunumunu tasarlamıştır. Dış hava koşullarına maruziyeti azaltmak için cephelerde ve üst örtüde bütünlenmiş ancak çağdaş malzemeler kullanılmıştır (Resim 3.16). Ortaya çıkarılan her eski malzeme ve detay, uygulama sonrasında eski-yeni ayrımının net bir şekilde anlaşılacağı şekilde gösterimi başarılmıştır (Melis, 2010,s. 35-36). Yapı içinde yatay ve düşey sirkülasyon çarpıcı şekilde düzenlenmiştir.

Mekansal ve kütlesel ekler

1735 yılında Berlin'de inşa edilen Barok üslubundaki "Kollegienhaus" (mahkeme binası) yapısının bahçesine 7000 m²'lik bir ek yapı yapılmıştır. Yahudi Müzesi'nin ana yapısında sadece sergileme alanları yaratılmış ve L planlı yapının avluya açılan bölümüne konferanslar ve akşam yemekleri için bir etkinlik alanı olmak üzere cam ve çelik konstrüksiyonlu çağdaş ek olarak müze restoranı eklemiştir. Bu bölümdeki genişleme, şeffaf bir cam tavan ile bahçenin manzarasını engellemeyecek şekilde

tasarlanmıştır (Resim 3.17.a-b-c). Mimari tasarımı Yahudi Bayramı olan Sukkot'ta toplantılarda kullanılan Sukkah kulübelerinden ilham alarak tasarlanmıştır. Asıl günümüz mimarisi olan ek yapıya tarihi yapının bodrum katından verilen erişimle ulaşılmaktadır. Yapıların ön cephelerinde birbirleri ile bir organik bağ yokmuş gibi, eski ve yeni iki yapı caddeye verilen siluette ayrı bir şekilde görünmektedir. Ancak zemin katta bodrum kata inildiğinde yeni ek binaya ilişkin tüm alanlara erişim verilmiş ve bodrum katında ciddi dönüşümler yapılmıştır (Resim 3.17.d-e).[35]

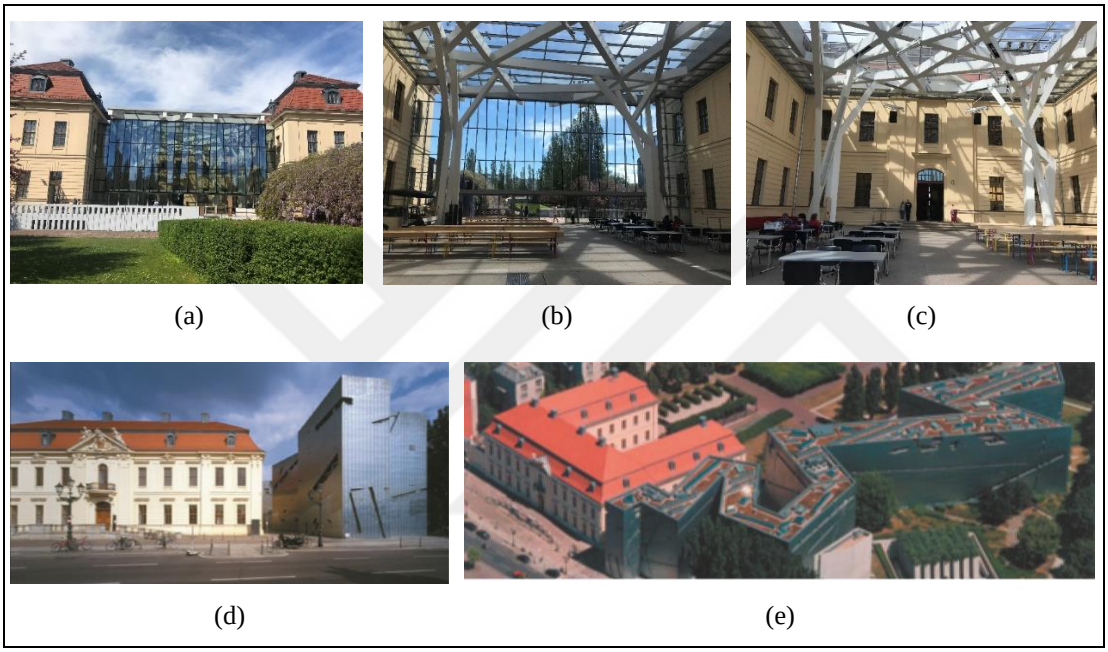

Resim 3.17. Yahudi Müzesi (Almanya) ek mekan ve ek yapı; a.Eski yapının orta avlusuna eklenen kafe dış cephesi, b. İç mekan, c. İç mekan (25.04.2019), d.Yahudi Müzesi ek yeni yapı, e. Hava görünümü (Melis,2010, s.42)

1940'ların sonunda Giles Gilber Scott tarafından tasarlanan Londra'da Thames Nehri'nin kıyısında bulunan Elektrik Santrali, yapımından yaklaşık 30 yıl sonra işlevini kaybetmiştir. Tate Modern olarak müze kullanımına Herzog & de Meuron tarafından yapılan uyarlama projesinde; yapının en dikkat çekici unsuru olan ve şehirdeki kiliselere referans veren uzun bacası ile yapının karakteristik ve tarihi özelliklerini korunması, yapının kentsel karakterini yapının formunda bozulmaya yol açmadan, bulunduğu alanda tarihsel bir deneme ve görsel bir eser olma özelliğini tahrif etmeden arttırmak olmuştur (Brooker, G. & Stone, S., 2004, s.81).

[35]İnternet: Studio Liberskind, Web:https://libeskind.com/work/glass-courtyard adresinden19.07.2019 tarihinde alınmıştır.

En görünür müdahale, santralin koyu taş ve tuğla dış duvarından tamamıyla ayrıştırılan yarı saydam ışık demeti yaratan set olmuştur. 2016'da yapıya ayrı bir betonarme ek bina yapılarak müze işlevsel olarak genişletilmiştir (Resim 3.18.a-b-c).

(a)

(b)

(c)

Resim 3.18. Tate Modern (İngiltere) ek yapı, dış cephe detay (Javier Gurierrez Markos) ve iç mekândan görünüm (Farrel Godliman)[36]; a. Tate Modern ve ek bina (BBC)[37], b. Dış cepheden, c. İç mekândan görünüm

(a)

(b)

Resim 3.19. Mekansal ekler; a.Jaipur'daki Baradari (Hindistan)[38], b. Lichtenberg Kalesi kütlesel ekler[39]

[36] İnternet: Arkitektuel, Web:https://www.arkitektuel.com/tate-modern/ adresinden 19.07.2019 tarihinde alınmıştır.
[37] İnternet: Arkitektuel, Web: https://www.arkitektuel.com/tate-modern/ adresinden 19.07.2019 tarihinde alınmıştır.

2016 Dünya İç Mekân Festivalinde finalist olan Rajasthan'daki Jaipur Sarayı'ndaki Baradari (Yazlık Saray) (Hindistan) iç mekânında özgün değerleri korunarak yeni işlevine dönüşümü uyumlu bir şekilde yapılmıştır. Sarayın konut kısmı korunarak yeni bir yemek alanı, bar ve kafeler ile eklenmesi talebi üzerine yeni proje tasarlanmıştır. Çimento gibi niteliksiz malzemeler ayıklandıktan sonra özgün kireç harcıyla yeniden imalatlar yapılmıştır. Yapı kompleksinin (Yazlık Köşk) avlunun bir kenarında uzunlamasına sütunlu yapı yerleşmiş ve avlusuyla bağlantılı yeni düzenlemeler bir bütün halinde mekânsal ilişkileri kuracak şekilde bağlanmıştır (Resim 3.19.a).

Zaman içinde yeniden kullanım için yapılan uyumlu ve kademeli uygulamaların aksine yeni eklenenlerin mimariye üstünlük kurması kasıtlı olarak da tercih edilmektedir. Örneğin, Lichtenberg Kalesi, yeni bir organik bölümün eklenmesiyle eski-yeni ilişkisini bir arada gündeme taşıyan örneklerden biridir (Resim 3.19.b) (Partrizia, Frenda vd., 2018, s.19). Almanya, Dresden'deki Askeri Tarih Müzesi (Resim 3.20.a), zaman içinde bu yapıdaki askeri faaliyetleri yeni geometriyle agresif şekilde yorumlayan Daniel Libeskind tarafından tasarlanmıştır. Herzog de Meuron'nun Hamburg'daki Elbphilharmonie (Resim 3.20.b) olarak endüstriyel bir depoyu dönüştüren tasarımında da benzer şekilde eklemeler eski ve yeninin bütün farklı unsurlarını açıkça ortaya koymakta, bütünlük bir tutarsızlık yaratırken yapının evrimleşme sürecinin bir parçası olarak keskin bir görüntü ile kendini göstermektedir (Wong, 2017, s.49,194).

(a)

(b)

Resim 3.20. Kütlesel ekler; a.Askeri Müze (Dresden), b.Hamburg Elbphilharmonie konser salonuna kütlesel ekler (Wong, 2017, s.49)

[38] İnternet: Architectural Live!, Web:https://architecturelive.in/adaptive-reuse-baradari-city-palace-jaipur-by-studio-lotus/ adresinden 19.07.2019 tarihinde alınmıştır.
[39] İnternet: Architectural Live!, Web:https://architecturelive.in/adaptive-reuse-baradari-city-palace-jaipur-by-studio-lotus/ adresinden 19.07.2019 tarihinde alınmıştır.

Ancak tüm verilerde görüldüğü üzere yeniden kullanıma uyarlama hem kuramsal olarak, hem ilkesel olarak dünya da olduğu gibi ülkemizde de pratiğin gerisinden gelmektedir.

3.4.5. Müdahale ilkeleri

Restorasyon bir zorunluluk olduğunda John Ruskin restorasyona inanmaz ve yapıların başına gelebilecek en kötü şey olduğunu söyleyerek, kendi doğal ömrü boyunca varlığını sürdürmesi sonrasında yok olmasını savunmaktadır. Taklit işçilik, malzeme ve uygulamaları da reddeder. Ancak yapının restorasyonunu yaparken yapı ve malzemesinin ihmal edilmesi, yeni malzemeler ile düzenlemelerin bir tahribat olduğunun altını çizer ve yapılacaksa işlemlerde dürüst bir uygulama olarak yapılmasını tavsiye etmektedir (Ruskin, 1849,6. Bölüm, s.205).

Günümüz koruma ilkelerinin şekillenmesinde John Ruskin kadar "anti restorasyon akımı"nın destekçileri "Arts and Crafts" akımının öncüsü William Morris ile birlikte 1877'de yayınlanan resmi bir bildirgeyle kurulan "Society for Protection of Ancient Building" (SPAB) özgünlük ve estetik kaygılarını temel almışlardır (Pekol, 2010, s.59, Korumaz, 2011, s, 46, Çoşkun, 2012, s.5, Fielden, 203, s.viii)

İtalya'da Luca Beltrami tarafından savunulan "Tarihi Restorasyon", Camillo Boito (1836-1914) tarafından öne sürülen "Çağdaş Restorasyon" 19. Yüzyılda da ek ve yenilemelerin anlaşılması ve yapının üslubundan ayırt edilebilir olmasını, Gustavo Giovannoni (1873-1941) ve Ambrogio Annoni, Boito'nun kuram ve ilkelerini geliştirerek sağlamlaştırmada çağdaş malzeme kullanımı, yeni tekniklerle minimum müdahale ile özgünlüğün korunması, gereksiz yenilemelerden kaçınılması, dönem eklerinin korunması, eklerin eski yapıdan ayırt edilebilir olması ve üzerine tarih yazılması, bezemelerin daha basit çizgilerle yapılması gibi müdahale ilkelerini tekrar edip restorasyon müdahalelerini sınıflandırmışlardır.

1904 Marid Konferansı, 1931 Carta Del Restauro ve Atina Tüzüğü üslupsal restorasyona tepki verilerek 1964 Venedik Tüzüğü'nde de yapılacak müdahale

ilkelerine öncül kuramsal yaklaşımlar ile benzer şekilde geliştirerek devam etmektedir.[40]

20. yüzyıl boyunca ve günümüze değin kuramsal ve ilkesel tartışmalar devam etmekte olup içlerinde en bilinen Burra Tüzüğü şunları ifade ediyor:

> "…Koruma, mevcut yapıya saygılı bir temele dayanmalı ve mümkün olan en az fiziksel müdahaleyi içermelidir. Dokunun sağladığı kanıtları çarpıtmamalıdır. Bir yerin dokusunda yapılan eklemelerin, değişikliklerin ve önceki koruma müdahale izleri tarihinin ve kullanımlarının kanıtıdır. Koruma eylemi, yorumlarına engel olmak yerine yardım etme eğiliminde olmalıdır. Dolgu ve ilaveler de dahil olmak üzere yeni inşaat işleri kabul edilebilir, ancak, mekânın kültürel önemini azaltmaz veya gizlemez…".[41]

Müdahaleler ancak geçmişin anlaşılmasını artırması, miras değerlerini ortaya çıkarması ve şimdi ve gelecekte bu değerlerin sürdürülmesi için gerekliyse ve herhangi bir zararın faydaları kesin olarak ağır basıyor ise kabul edilmelidir. Bu nedenle bu müdahaleler, şimdi ve gelecekte değer katacak bir uygulama kalitesini gerektirir. İster geleneksel ister çağdaş metotlar kullanılsın, kullanılacak yöntemler kısıtlanmazken sadece yerin önemine saygı gösterecek şekilde olması ilke olarak benimsenmektedir. Değişimle ilgili kararlar makul, şeffaf ve tutarlı olmalıdır (Drury ve McPherson, 2008.s.22-23).

Feilden, tarihi yapıları korumanın en temel yolunun periyodik bakım olduğunu, Ruskin gibi benimseyerek "koruyucu bakım" ve "minimum müdahale" kavramlarını savunmaktadır (Fielden, 2003, s., 5). Tarihi yapının kültürel, duygusal ve kullanım değerleri belirlenmeli, önerilen her müdahale yapının mesajını belirsiz hale getirmemeli ya da kültürel değerlerini azaltmamalıdır (Fielden, 1979, s.36).

Fielden ayrıca restorasyonun sınırlarını, farklı eskilik ve yaş değerleri ve korunmuşluk durumuna göre yapılacak müdahale derecelerini belirlemiştir (Ersen, 1992, s.3-11).

---

[40]İnternet: ICOMOS, Web: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf adresinden 19.07.2019 tarihinde alınmıştır.

[41] İnternet:Australia ICOMOS, Burra Charter, The Charter for Places of Cultural Significance Web: http://australia.icomos.org/wpcontent/uploads/BURRA_CHARTER.pdf, 1999 adresinden 19.07.2019 tarihinde alınmıştır.

En uygun kullanımda odaların bölünmesi ayrılması (kullanım), iklimlendirme, aydınlatma durumu, (termal konfor), merdiven, asansör (yatay-düşey sirkülasyon) gibi konfor şartlarındaki ihtiyaçlar iç mekân düzeninde bazı değişiklikler gerektirebilir. En uyumlu kullanım yapıya uyumlu, özgün değerleri koruyan çevresel, kültürel ve sosyal değerleri artırmalıdır.

Tarihi yapıların mekânsal düzenini ve kültürel değerlerini korumak, yeniden kullanımda sınırlayıcıdır. Tarihi yapıların mevcut alanı, yeni bir işlevin mekânsal gereksinimlerini karşılamayabilir ve bu da inşa edilecek ilave alanlar gerektirir. Ancak yeniden kullanıma uyarlamada gerekli olabilecek eklemeler bütün içinde oldukça minimum olmalı ve günümüz mimari tarzında olmalıdır. Yapıya eklentiler tarihi çevreyi korumalı ve tarihi karakterine, özelliklerine, sosyal dengelere ve yerel mimari formlara saygılı tasarlanmalıdır. Kısaca bu değişiklikler "Yapısal bütünlük, mekansal kalite ve bina karakteri ile tutarlı" olmalıdır (Ch'ng, 2010, s.14).

Aslında, orijinal kullanımlarını koruyan özgün yapılar için bile, kullanımın yoğunlaştırılması ve modernizasyon gibi değişiklikler sıklıkla yapılmaktadır. Modern işlevlerin yapının tipolojik özelliklerine saygılı ve kapasite değişikliğini karşılamalıdır. Banyolar, mutfaklar ve asansör odaları ve kazan daireleri gibi teknik amaçlar için küçük ilaveler hariç, modern ilaveler ve yapılar, önceden belirlenmiş kriterleri izleyerek, işçilik, tipolojik özellikler ve nitelikler ve ritim ile uyumlu olmalıdır (Fielden, 1979, s.43).

Her miras yapısının kendine özgü tarihi ve kültürel önemi vardır. Miras değerlerini hesaba katan özelliklerin tanımlayıcı unsurları duruma göre değişebilir. Miras değerini korumak ile tarihi yapının mevcut standartlara yükseltilmesi arasındaki olası çatışmayı en aza indirmek için önerilen müdahalelerin miras üzerindeki etkinin değerlendirilmesi ve buna bağlı olarak azaltma önlemleri belirlenmelidir. [42]

Gerçekte, yapılan müdahaleler ile oluşan değişikliklerin bir yerin önemi üzerindeki uzun vadeli etkilerini belirlemede sınırlı kalınabilir ya da müdahaleler beklendiği gibi çalışmayabilir. Ya da sınırlı bilgiler ile yapının üzerindeki kendinden elde edilen

[42] Practice Guidebook for Adaptive Re-use of and Alteration and Addition Works to Heritage Buildings 2012, Buildings Department Hong Kong (2016 Edition) s.11

veriler müdahaleler ile olumsuz etkilenebilir. Bu durumda gelecek nesiller bugünkü koruma yaklaşımları ve algılarının miras değerleri üzerindeki etkisini pozitif olarak düşünmeyebilirler. Çünkü tarihsel olarak, koruma ilkelerinde üstlendiğimiz duruş sürekli değişmekte ve yarının koruma felsefesinin bugününkinden farklı olabileceği ihtimal dahilindedir (Forsyth, 2007, s.2). Bu nedenle, yapılan müdahalelerin sonraki dönemlerdeki koruma müdahalelerini engellememesi için tersine çevrilebilir/ geri döndürülebilir olması istenmektedir. Ancak kısa vadede geçici önerilen yapıların özellikle estetik değerlerinin göz ardı edildiği uygulamalar yapının statik durumuna bağlı olarak kimi zaman geri döndürülebilir olmadığından bu müdahalelerinde kültürel değerleri göz önüne alınarak tasarlanması gerekmektedir.

Tarihi ve estetik değeri yüksek, kültür ve sanat tarihindeki statüsü belli bir yapının restorasyonu, yeni bir işlevle de olsa 'geriye dönebilir' ilkesine göre yapılmalıdır.

Çünkü bu konumda sorun, özel bir estetik ve kültür mesajını, bir uygarlık birikimi olarak geleceğe bırakmaktır. Ekonomik olanak olmadığı için yeni bir işlev verilerek kurtarılan yapı, gelecekteki yeni incelemeler, değerlendirmeler için de hazır olmalıdır.

<u>Yapı-yeniden kullanım ilişkisi</u>

Mekansal düzenine ilişkin;

- Öncelikle mekan bütünlüğü ve özellikleri korunmalı,
- Mimari unsurların okunabilirliği ve görünebilirliği korunmalı (Ayman,1995,s.59-60)
- Birim mekanların kendi içinde, mekanlar arası ilişkiler ve sirkülasyona ilişkin özgün tasarım korunmalı, ilave duvarlar, yatay ya da düşey mekanların bölünmesi gerekliyse kültürel değerlerini gölgelemeyecek şekilde, yapının kendisinin görsel olarak algılanabilirliği korunmalı,
- Mekanların bölmelere ayrılması ya da yeni döşemeler, asma katlar eklenmesinin yapısal sisteme ve yapının karakteristik özelliklerine zarar vermeyecekse

düşünülmeli, yapının mimari karakterini değişecek şekilde uygulamalardan kaçınılmalı,

- Yapılan bölücü unsurların özgünü tahrip edecek detaylarda olmaması, mümkünse kendi kendini taşıyan sistemler olarak sökülüp kaldırılabilir sistemler tercih edilmeli,
- Tarihi yapının iç mekan özellikleri ve dekoratif unsurları korunmalı,
- Yeniden kullanım için mekanlar, duvar, kapı, pencere, döşeme ve tavanlar, diğer unsurlar kaldırılmamalı, kapatılması gerekliyse hem varlığını gösterecek şekilde hem de işlevin gereği kullanımı yönlendirecek şekilde tasarımı yapılmalı,
- Mevcut mekan kurgusuna ilave mekanlar ile kullanım karşılanabiliyorsa, yeni mekanların tasarımı yapıyla bütünleşemeyen ancak yapı malzemeleri ile fiziksel ve kimyasal bakımdan uyumlu, yapım tekniği ve malzemesi ise günümüz inşa sistemlerinde olmalı,
- Özgün merdivenler ve sirkülasyon korunmalı, ikincil bir çıkış gerekirse ikincil alanlarda tasarlanmalı,
- Tesisatlar yapının özelliklerini ve yüzeylerini tahrip etmeyecek şekilde düzenlenmeli, ikincil alanlarda (çatı katında bodrum ya da dolaplar) düşünülmeli (Jandl, 1988, s.5),
- Yeniden kullanım gereği tesisatlar minimum düzeyde ve yapıyla uyumlu şekilde olmalı,
- Isıtma, havalandırma gibi sistemler fiziksel ya da nem gibi kimyasal zararlara neden olmayacak şekilde tasarlanmalıdır .

Yeniden kullanım-koruma dengesi kurulmalıdır. Yapının korunması öncelikle gözardı edildiğinde, yeniden kullanım ya da özgün kullanımın günümüz standartlarına uyarlanması zaman içerisinde yapıya kademeli olarak zarar verecektir (Ayman, 1995, s.60-62).

Yeniden kullanım -müdahale ilişkisi

Yapım teknolojisi ve malzemelerine ilişkin;[43]

- *Yapısal değerlendirme*

Binaların yeniden kullanımı için muhtemel malzeme bozulmasını göz önünde bulundurarak, bunların yapısal kapasitesini ve malzeme özelliklerini belirlemek için fiziksel petrografik özellikleri arkeometrik çalışmalarla, dayanım testlerine yönelik mühendislik testleri yapıldıktan sonra karar verilmeli,

- *Tasarıma uygulanan yükler*

Farklı dönemlerde inşa edilen yapılar, aynı kullanımda olsalar bile, zamanla ilgili yasal gereklilikler değiştiğinden farklı tasarımlı kat yükleri ile tasarlanmış olabilirler. Ya da verilecek işleve göre kullanım yükü artacağından yapının mevcut taşıma kapasitesinin yeni yükleri karşılayıp karşılamayacağı hesaplanmalı,

Cephelere ilişkin

- Özgün cephe düzeni korunmalı,
- Mekânsal eklemelerin cepheye yansıması kaçınılmaz olduğunda cepheden ayırt edilebilir tarihi bir çevrede ise yapı dokuyla uyumlu, yapının özgün değerlerini artıracak şekilde olmalı,

Yasal gereklilikler

Verilen yeniden kullanıma göre kullanıcı yükü, termal konfor, iş sağlığı ve güvenliği, erişilebilirlik ve yangın ile ilgili yasal gerekliliklerin karşılanması gereklidir. Gerekli olan tesislerin dâhil edilmesi, yapının mimari değerleri üzerinde olumsuz etkilere neden olabilir. Yapının kültürel değerini korumada dikkatli müdahale ve uygun tasarımlar ile her iki farklı ihtiyaç bağdaştırılmalıdır. Yine de tarihi yapıların

[43] Practice Guidebook for Adaptive Re-use of and Alteration and Addition Works to Heritage Buildings 2012, Buildings Department Hong Kong (2016 Edition) s.7-11

özelliklerinin korunması ve diğer ilgili mevzuat uyarınca öngörülen yasal gerekliliklerin standartlarına uyma ihtiyacı arasında da bir denge oluşturulmalıdır. Yeniden kullanım sayesinde yapının kültürel değerlerinin korunması ile başarı elde edilebilir. Bu nedenle öncelikle;

- Kültürel değerlerinin yapılacak müdahalelere karşı savunmasız olup olmadığına karar vermek,
- Müdahalelerin kültürel değerlerini açığa çıkarması, güçlendirmesi ve sürdürülmesi için gerekli olan kısıtlamaları belirlemek,
- Müdahalenin bir değeri sürdürmeye yararken bir diğerinin değerini azaltıyorsa bu durumda bir denge bulmayı sağlamak,
- Yapı ve çevresinin değerlerini en iyi şekilde yansıtarak korunmasını sağlamalıdır.

Sonuç olarak, kültürel mirası oluşturan tarihi yapıların koruma çalışmalarında genel etik kurallar;

- Tarihi bir belge olarak kabul edilen dönem ekleri de dahil yapıdaki izler korunmalı, tahrif edilmemeli veya kaldırılmamalıdır.
- Yapının özgün malzemesinin büyük oranda korunmasına olanak sağlamalıdır.
- Gerekli olan herhangi bir müdahale en az (mininum) olmalıdır.
- Geri döndürülebilir/ tersine çevrilebilir (reversible), özgünle uyumlu (Forsyth, 2007, s.7) ya da en azından tekrarlanabilir olmalı ve gelecekteki olası müdahalelere izin verecek bilgilere zarar vermemelidir.
- Yapının tarihi verilerine sonradan ulaşmaya engel olmamalıdır.
- Müdahaleler, kültürel varlığın estetik, tarihi ve fiziksel bütünlüğüne saygılı şekilde yönetilmelidir (Fielden, 2003, s. vii).
- Denenmiş, test edilmiş ve uygunluğu kanıtlanmış malzeme ve yapım teknolojisi kullanılmalıdır.
- Ekler, yapıyla yarışmayan kültürel değerlerini ortaya çıkarmaya katkı verecek şekilde tasarlanmalıdır. Günümüz malzemeleri ile yapılması tercih edilmeli, yapılacak yeni ekler eskiyle uyum içinde olmalıdır.

- Sembolik değeri nedeniyle mimari bütünlüğün sağlandığı yapılarda, restitüsyon verileri, ileri yapılan tamamlamalar geleneksel yöntemle yapılabilir ancak örgü, işçilik, doku, renk vb. detaylarda farklılıklar yaratılması gereklidir.
- Yasal gereklilikler nedeniyle eklenen yeni donanımlar[44] tarihi dokuya zarar verilmeden minimum müdahale ile yapılmalı, mümkünse ek yeni mekanlarda çözümlenmeli,
- Müdahaleler konusunda uzman olanlar tarafından yapılmalıdır.

Önerilen yeniden kullanım müdahalelerine yönelik çözümlerin, güvenilir değerlendirme araçları ile kullanılan malzeme, uygulama yöntemi, sistem, bileşen, tasarım faktörlerinin kalite düzeyi ile belirlenen kriterleri ne kadar sağlayıp/sağlamadığı ortaya konulmalı ya da uygulama yönteminin toplum ve kullanıcıları tarafından belirlenen tüm hedeflere ulaşması için yeterli olması gerekmektedir (Averill, 1998, s.18).

Yapının özgünlüğünü ve yerin ruhunu koruyan değişikliklere yönelik müdahaleler olumlu katkı sağlayacaktır. Koruma ve yeniden kullanıma uyarlama tasarımı birlikte tarihi yapının karakteristik özelliklerini açığa çıkarmalıdır. Bu nedenle yapının kültürel değerleri ve karakteristik özelliklerinin doğru şekilde ortaya konmasıyla, tarihi yapıya yapılacak müdahaleler ile gerçekleşecek yeni uygulamalar ile değişimler daha olumlu etkiler yapacaktır. Bu şekilde müdahaleler yeri ve yapıyı yeniden kullanımı ile etkinleştirebilir.

Yapının mevcut fiziki koşulları ile yeniden kullanıma ilişkin müdahaleler yapı-işlev ilişkisi ve işlev-müdahale ilişkisi müdahale yaklaşımı, müdahale biçimi, derecesine göre etkilerinin olumlu, olumsuz ve nötr şeklinde sınıflandırılmasıyla, yapının miras değerleri üzerindeki şiddeti belirleyecek ve miras etki değerlendirmede bir karşılaştırma aracı olarak kullanılabilecek ve uygun müdahalenin belirlenmesine katkı sağlayabilecektir.

[44]İnternet:US National Park Sevice., "Federal Historic Preservation Tax Incentives, IRS Requirements." Web: www.nps.gov/tps/tax-incentives.htm adresinden 19.07.2019 tarihinde alınmıştır.

4. OSMANLI DÖNEMİ ANKARA ŞEHİR İÇİ HANLARI HAKKINDA

Anadolu, Asya ve Avrupa arasındaki köprü olan coğrafi ve jeopolitik konumundan dolayı, tarihin ilk dönemlerinden beri önemli ticaret yollarına sahiptir. Hitit, Asur ticaret kolonilerinin yolları, tarihi Kral Yolu (Özdemir, 186, s. 245) Roma Yolu ve İpek Yolu olarak bilinen Bizans yol ağı askeri ve ticaret yolu (Tuncer, 2007, s.4-14) bu tarihi yollardan bazılarıdır. Türkler Anadolu'ya geldikten sonra bu yol ağını yenileriyle genişletmişlerdir (Şekil 4.1.a-b).

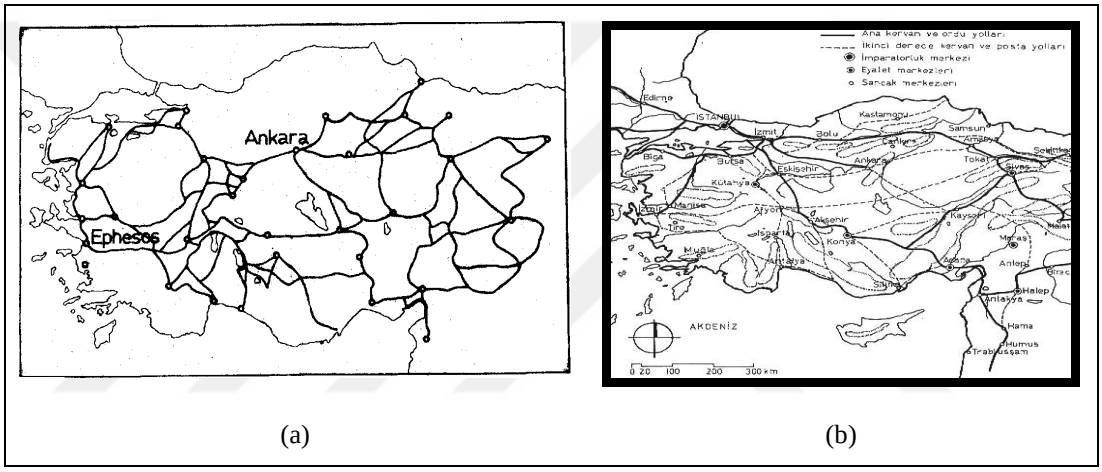

(a) (b)

Şekil 4.1. Anadolu'da önemli yollar; a.Roma imparatorluğu döneminde (Aktüre,1984, s.23), b. 16.-18. yüzyıllar arasında Anadolu'da ana ticaret yolları (Aktüre, 194, s.89)

Türk İslam şehirleri, belirli fonksiyonlara göre şekillenmiştir. Şehrin kalesinin etrafında yönetim binaları veya sarayları ile yöneticilerin ikamet alanlarının yer aldığı bölgeye yakın ticaret alanları oluşmuştur. Ayrıca bu alanlar aynı zamanda sosyal hizmet veren yapıların yoğunlaştığı bir alan özelliği kazanmıştır (Şahinalp ve Günal, 2012, s.165).

"…Türk-Osmanlı toplumunun yaşam biçimindeki içedönüklük, egemen politik sistemler, büyük meydanlar tasarlanmasını gerektirmemiş, bireyler daha çok ufak kümeler halinde cami avlularında veya pazaryerlerinde bir araya gelme olanağı bulmuşlardır…" (Tapan, 2007, s.26).

Cezar'a göre; Selçuklularda Anadolu'da şehirlerarası yollar üzerindeki kervansaraylar ağı şehirlerdeki ticaret etkinliği ve ticaret yapıları ile ilişkilidir (Cezar, 1985, s.28). Bu şekilde ticaret alanlarının ulaşım imkânlarıyla ilişkisi nedeniyle yollara yakın şekilde konumlanan çarşılar şehir surlarından itibaren şehre giren yolların toplanma merkezinde yer almaktadır.

4.1. Osmanlı Dönemi Şehir İçi Hanları

Osmanlı şehir düzeni genellikle camiyi merkezine alan bedestenle çevrelenmiş, ticari faaliyetleri aynı olanların bir araya geldiği sokaklarla bir ticaret bölgesi gelişmiştir. Bu ticari merkezde dükkânların oluşturduğu sokaklar, bedesten, arasta, açık kapalı çarşılar ve hanlar dokunun önemli mimari unsurları olmuşlardır. Cami gibi ibadet mekânları ve bedestenler çevresinde yoğunlaşan ticari faaliyetler bu alanların sahip olduğu ziyaretçi potansiyeli ile etkin olmaktadır (Şahinalp ve Günal, 2012, 149-168, Dinç, s.14).

Ticaret alanlarının çevresinde veya çarşı sisteminin en dış uzak alanlarında debbağhane, keçehane, boyahane, demirciler, kazancılar, tenekeciler vb. yer almaktadır (Şahinalp ve Günal, 2012, 149-168).

Osmanlı döneminde 15. ve 16. yüzyıllarda şehirlerin gelişmesi, nüfusun artması ve yerleşik ticaret kültürünün ilerlemesiyle ticaret yapılarında değişim meydana gelmiştir. Anadolu'da siyasi birliğin sağlanması, iç güvenliğin daha düzenli bir hale getirilmesiyle kıtalar arası ticaret hizmetinden ziyade, imparatorluk ticaretine yarayacak, şehir ticaret hayatının gereklerine uygun (İlter, 1969, s.9) şekilde hanlar inşa edilmiştir.

Şehir merkezlerinde yer alan bu tesisler o beldenin, ticarî hareketliliğini, devrinin mimarî özelliğini ve nüfus oranı, iktisadî durumu ve halkın geçim seviyesi gibi sosyal hayatını yansıtmak açısından önemlidirler (Cezar, 1985, s.28).

Şehirlerarası yollar üzerinde bulunan kervansaraylar gibi şehir içi hanları da yolcuların ve hayvanlarının barınma ve mallarının korunmasına hizmet etmektedir.

Şehirlerin sosyal ekonomik özelliklerine göre bazı hanlar ticaretin ve pazarların önemli merkezlerini oluşturmuştur (Sevdik, 1997, s.17).

Ancak "Han" kelimesi etimolojik olarak Farsça kökenli olup "kervansaray" kelimesi yerine kullanılmış olsa da mimari ve işlev bakımından farklıdır. Ayrıca hanlar kervansarayların aksine gelir getiren tesisler olması nedeniyle yolcuların ücret karşılığında konakladığı ve dükkânlarının esnafa kira karşılığında kullandırılmasıyla da yönetim ve kullanım açısından da farklılık göstermektedir (Erdoğan ve diğerleri, 2007b, s.113). Kervansaraylardan farklı olarak sadece konaklama işlevinde değil, konaklama ve ticari hayatın gerekli mekânlarına sahip iki ana işlevi barındırmaktadır.

Hanların ister ticari ister konaklamaya yönelik olsun plan düzeni ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Satılan ürünler hanların isimlendirilmesine etkili rol oynamıştır (Atalan ve Arel, 2016, s.220-22, Asar, 2012, s.13, Sevdik, 1997, s.17). Özellikle tekstil ürünlerinin ticaretinin yoğun yapıldığı semtlerde o iş için ayrılmış hanlar, çarşılar, dükkânlar ya da pazarlar belli bir kesimde toplanmış ve bu şekilde vergiler düzenli şekilde toplanabilmiştir (Köç, 2009a, s.112, Ersoy, 2001, s.2). Ticari kullanımı nedeniyle şehir içi hanlarda dükkân ve imalathane fonksiyonları da yer almaktadır (Cezar, 1985, s.37). Şehir içi hanlar kendi içinde işlevlerine göre; mal yapım üretim hanları, bekâr odalarını içeren hanlar, ticari ve konaklama hanları gibi isimlerle gruplandırılabilirler.

Erken Osmanlı şehir içi hanlarının mimarisinde Selçuklu kervansaraylarının mimari tasarımının sürdürüldüğü görülmektedir. Özellikle 15.-16. yüzyıl Anadolu tek avlulu iki ya da kısmen üç katlı şehir içi hanlarının mimari plan kurgusu, daha çok Selçuklu kervansaray planlarına benzer şekilde düzgün dörtgen avlu çevresinde revak ve revak arkası odalar şeklindedir. Sonraki dönemlerde şehir planında arsa şekline göre revak ve oda mekânlarının düzgün mekân formlarını koruyacak şekilde avlu kuruluşunda düzgün dörtgen arayışın terkedilerek, bir avlu etrafından iki ya da üç katlı, revaklı veya revaksız, cephesinde dükkânları olan ya da olmayan çeşitli plan sisteminde şekillenmektedir.

Genellikle yol cephesinde büyük giriş kapılarının iki tarafında bazen de hanların içerisinde bir kahvehane, (Köç, 2009b, s.4) nalbant dükkânı veya araba tamirhanesi yer alabilmektedir (Tuncer, 2001, s.9-10). Zemin katlarında dışa açılan dükkânları olmaması halinde daha sağır yapılar olup, üst katlarında genellikle yol cephesi ve yapının konumuna göre her birinde bir pencere açıklığı olacak şekilde düzenlenmiştir.

Hanların bir ana girişi olmak üzere kiminde servis girişi gibi ayrışan bir ya da birkaç kapı daha yer almaktadır. Avluda dönemin ulaşım araçlarını koymaya yarayan alanlar ile ürün ya da malları için depo mekânları, kuyu, şadırvan, çeşme havuz gibi su unsurları hayvanlar için ahırlar yer almaktadır. Özellikle 18.yüzyıldan sonra ahır gibi mekânların yok olduğu görülmektedir.

Avluda mescidi olanlar olduğu gibi mescidi ikinci katında yer alanlar da vardır. Bazen bir külliyenin parçası olan handa üst katlarda başodalar olarak da görülmektedir. Avlunun bir kenarından, ahşap veya kâgir genelde tek kollu bir merdiven ile üst kat revaklarına ulaşılır. Bu revaklar tonozlu üst örtüleri ile yarı açık mekânlar oluşturur ve han odaları bu revaklara açılır. Odalar içinde sedir ve yolcuların ısınması için bir ocak bulunur (Tuncer, 2001, s.9-10).

Devlet ve ümera tarafından 16. yüzyılda inşa ettirilen yapıların, inşa tekniği ve yapım malzemesi bakımından, genelde taş, tuğla malzeme ile yapıldığı görülmektedir. Revaklar ve odalar üst örtüsü genellikle tonoz olup, kimi başoda, mescit gibi farklı işlevlere sahip mekânlarda kubbe kullanımına rastlanmaktadır.

Özellikle 15. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş döneminde şehir içi hanlar yerli yabancı tüccarların buluşma, ticaret ve ürünlerinin gece depolanması için kullanılmasını da sağlamıştır. Hanlar, şehre gelen yabancılar için gündüz çarşı ve iş yeri olarak kamuya açık alan, gece ise özel yaşam alanı olarak kullanılmıştır. Geceleri han kapıları kilitlendiğinde burada kalanlar ortak yemek, eğlence, ısınma yanlarında getirdikleri şilte ya da kap kaçağı paylaşan kolektif bir yaşamı temsil etmektedir (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu ve Özsoy, 2005, s.288).

Ayrıca şehirler yerli yabancı bir nüfusa da sahiptir. Yurtdışından gelen yabancı uyruklu tüccarlar arasında hanlar paylaşılmış ve Tunus'ta Fransız Funduku, Halep'te Venedikliler Hanı, İzmir'de Arap Hanı, İstanbul'da Acem Hanı yabancıların yoğunlaştığı hanlar olmuş, İstanbul'da Elçi Han gibi bir handa farklı işlevler üstlenen hanlar da inşa edilmiştir (Ersoy,2001, s.2).

Hanlara şehir dışından gelen yolcu veya tüccarların gözetim altında tutulması için, handa kaldıkları sürece şehir halkından bir kefil bulundurmaları, yoksa yolculara hancıların, han işletmelerine hancılar kethüdasının kefil olması, kalanların isimlerinin han defterine işlenmesi, handan ayrılarken isminin hancılar kethüdasınca silinmesi işlemleri yapılmakta, böylelikle şehre gelen yabancı nüfusun kontrol ve denetimi sağlanmaktadır (Ersoy, 2001, s. 1,3).

Hanlarda verilen hizmete ve konfor şartlarına ilişkin Ersoy şu bilgileri vermektedir; 16. yüzyıl ortalarında han odalarında yolcular için tefrişat bulunmadığı, yolcuların gereksinimlerini yanlarına getirdiği, 1764-65 yıllarında yatak olarak döşek bulunduğu, 1836-39 yıllarında tek eşyanın bir hasırdan ibaret olduğu, hizmetli olmadığı gibi yeme-içme imkanı kısaca dönemin seyyahlarının verdiği bilgilere göre herhangi konfor şartları bulunmayan sadece yolcunun barınma gibi temel ihtiyacını karşılanmaktadır (Ersoy, 2001, s. 1,3). Ayrıca şehre çalışmaya gelen işçiler için "oda" ya da "bekâr odaları" adı verilen hanlarda hiçbir hizmet verilmemektedir.

Şehir içi hanlar zamanla gece konaklama dışında ticaret hayatının gereği olarak imalathane, büro gibi mekânlarıyla şehrin ticaret ve pazarların merkezi haline dönüşmüştür.

4.2. Osmanlı Dönemi Şehir Yönetiminde Yapı Denetimi

Özellikle 15.-17. yüzyılda inşa edilen kagir ve yarı kagir anıtsal-kamu yapıları çoğu vakıf yapısı olup, yapım şartları ve bakım ya da onarımların nasıl gerçekleştirildiğine ilişkin yönetsel ve mevzuat bakımından anlamak, korunagelmelerine bu sistemlerin etkisini açıklayabilmek için gereklidir.

Osmanlı devlet statüsü hiyerarşisinde, Aktüre'ye göre (1975; 105-106), İstanbul (Başkent) olmak üzere şehir statüsüne sahip olan yerleşimlerin sayısı oldukça geniş Eyalet (Şehir) düzenine dayanmaktadır. Eyalet Merkezi ya da Paşa Sancağı (Eyalet Başkenti ya da Bölgesel Merkez), Sancak (Bölgesel merkez) merkezi, ya da Subaşılık (Küçük Pazar şehri, küçük şehir ya da köy) ve Sipahilik (Kırsal yerleşimler köy gibi, mezra) yönetimsel ve işlevsel oluşumlarına bağlı olarak şekillenmektedir.

Osmanlı döneminde merkezi yönetim tarafından genellikle askeri harcamalar yapılmaktadır. Eğitim, sağlık, belediyecilik gibi hizmetler vakıflarca yürütülmüş kentin soylularınca finanse edilmiştir. Vakıfların yönetimindeki devlet erkanı (padişah ve ailesinden) ya da şehrin soylularınca (şehir yöneticileri-ümera) olmak üzere 12 adet nezaret sistemi ile, diğerleri mütevellilerince, mütevellisinin soyundan gelen kalmadığı zaman vakıf merkezi yönetimin atadığı kişilerce yönetilmiştir. Bu şekilde merkezi yönetim bu hizmetler için halktan vergi almamıştır.

Şehir içi hanlar vakıf yapılardır. Vakfiyelerde vakfın ayakta durmasını sağlayacak akarlarını yaşatmak, gelir sağlanması ve gelirlerin devamlılığı için bu işlerin yürütüldüğü yapıların onarımının sürekliliğinin sağlanması esasına dayanmaktadır. Bu şekilde eserlerin banilerinin (yaptıran) hizmetlerinin baki olması hedeflenmiştir. İhya edilen eserler sayesinde vakıf sistemi yaşamaktadır. Vakıfların geliri tükendiğinde eserlerin onarımının yapılması mümkün olamadığından eserler yok olmaya başlamıştır. Vakfın gelirleri tükendiğinde eserin yaşatılması ayakta kalmasının sağlanması için "mukataa" denilen sistemle değerlendirilme yöntemine gidilmiştir. Mukataa sisteminde, vakfın arsası hem kendi vakfı hem de satış yapılan vakıflar ortaktır. Üst yapı ekonomik değeri bakımından satış edilmiştir. Bu yapının bakım onarım ve kullanımı satış yapılan vakfa aittir. Ancak üst yapı yıkılıp yok olduğunda toprak her iki vakfa ait olacaktır. Yani yeni mütevellilere (bir vakfın ya da benzeri bir şeyin yönetimi kendisine verilmiş olan kimse) satış yapılmıştır.

17. yüzyılda "İcare-i Vahide" denilen vakfın veya mütevellinin vakıf mülkü belli bir süreyle kiraya vermesi sistemiyle vakfın yaşatılması yoluna gidilmiştir. Söz konusu sistemde yangın ve doğal afetler sonrasında yapıların yeniden onarılması mümkün olamadığından peşin ya da vadeli kira karşılığında çift kira anlamına gelen "İcâreyen

usulü" ile değerlendirilmiştir. Bu şekilde taşınmazın tamiri kiracıya verilmiştir. Ancak bu sistemin suistimale açıklığı nedeniyle etkili sonuçlar alınamamıştır (Köç,2009a, s.104-105).

Vakıf sisteminin açıkça bilinen bir yönü şehrin imarına katkısıdır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu'ya tayin edilen valilere has ve tımar verilerek, kent eşrafının da desteği ile şehrin imarı yönetime bırakılmıştır. Kısacası köprü, yol, kaldırım gibi temel belediyecilik hizmetleri dışında kültürel ve ekonomik kurumlar bölgenin eşrafınca yönetiliyordu. Fitre ve zekâtını şehrin imarına destek olarak veren vakıflar da bulunmaktadır.

Bu şekilde 15-16. yüzyıl Osmanlı Klasik döneminde Anadolu şehirlerinin çoğunda padişah ve hanedan üyesi devlet erkânı vakıflar kadar, askeri sınıf vakıfları da etkin olmuştur. Bu sınıfa mensup ulema/din adamları veya ümera/devlet yöneticileri tarafından da vakıf olarak inşa ettirilen (Köç, 2009b, s.5) ahşap, kâgir, ahşap karışımı, kerpiç ahşap birçok han mevcuttur.

16. yüzyılda Yeniçeri Ocağı'nın bir parçası olan "Hassa Mimarlar Ocağı", Tanzimat öncesinde Osmanlı İmparatorluğunun kentsel ve kırsal alanlarında sivil, kamu ya da her tür ölçekte yapı işlerinin örgütlenmesine, restorasyon işlerine ilişkin yasal ve mekânsal düzenlemeleri yönetmiş ve denetlemiştir. Bireysel, vakıf ya da devlet tarafından her türlü yapım, onarım ve bakım faaliyetinde kullanılacak yapı malzemesinden, yapım sistemine ve yapıların yer seçimine ilişkin kararlara, yapım sürecinde çalışacak işgücünün sayısal değerinden alacakları ücret değerinin belirlenmesine dek uzanmaktadır (Özcan, 2006, s.150-180). Böylece İmparatorluk sınırları içinde yapı üretiminin mevcut teknoloji düzeyine göre en iyi koşullarda sürdürülmesi sağlanmıştır.

Hassa Mimarlar Ocağının örgütlenme şekli merkeziyetçi bir kuruluş olarak çalıştığını göstermektedir. Başkent ve şehirlerdeki anıtsal binaların onayları için uygulayıcı ya da yetkili idareciler olarak görev yapmaktaydılar.

Hassa Mimarlar Ocağı'ndan İstanbul dışında yapı faaliyetlerine görevlendirildikleri bilinmektedir (Dündar, 1999, s.174). Hassa Mimarlar Ocağı üyelerinden birinin,

16.yüzyıldan sonra farklı şehirlere Eyalet Mimarı (Şehir Mimarı, Mimarbaşı, Başmimar) olarak atanmaları genel bir uygulama haline gelmektedir. Bu geleneğin başlangıcı tam olarak tarihlenemezken, kayıtlara göre, şehir merkezlerinde 16. yüzyıldan sonra genel bir uygulama haline gelmiştir. 17. yüzyılda Merkezi denetim yerine, inşaat işlerinin denetimi kent mimarlarına bırakılmıştır. Orhonlu'ya göre; Hassa Mimarlar Ocağında eğitim alamamış yetenek ve kapasiteleri ile ünlü yerel yapı ustaları ve gayri Müslümler arasından atanmış Eyalet Mimarları bulunmaktadır. Hassa Mimarları Mimarbaşı adına genellikle Vakıf yapılarının inşasında görev almaktadırlar (Orhonlu, 1981, s.11, Şahin, 1995, s.87).

Orhonlu; Eyalet Mimarlarının genel olarak yapı inşası için gerekli geometri ve ölçüm teknikleri bilgilerine sahip oldukları, başlarda faaliyet alanları oldukça genişken, sonraki dönemlerde sayıları artırıldığı ancak faaliyet alanları kısıtlandığı hatta köylere dahi atandığını, Edirne, Mısır, Kudüs gibi büyük şehirlerde Eyalet Mimarı yanında bir mimar daha bulunduğu belirtmektedir (Orhonlu, 1981, s.14).

Eyalet Mimarlarının sorumlulukları İstanbul'da Mimarbaşı ile benzerlik gösterir. Ayrıca devletin sahip olduğu binaların restorasyonu ve onarımı yapmak, binaların masrafları, bina işleri ve malzemelerinin kalitesi düzenlemek ve kontrol etmek ve bina faaliyetleri ile ilgili davalarda bir uzman olarak Kadıyı destek olmak zorundadır (Şahin, 1995, s.89).

Her şehrin mimarı olup olmadığı ya da sürekliliğinin varlığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Hassa Mimarlar Ocağı'ndan geçici olarak gönderilen hassa mimarları olması muhtemeldir. Hassa Mimarı ya da vekillerinin görevlendirilmediği şehirlerde mimar ihtiyacı, şehirde Neccar (dülger, doğramacı) ve ona tabi Ehl-i Hiref (sanat ehli/sanatkâr) sınıfından temin edilmektedir. Bu esnaf teşkilatına bağlı ustalardan bir "mimarbaşı" seçilerek mahkemede naibe müracaat edilmekte, Naib tarafından seçilen kişiye İstanbul'dan "berat" istenmektedir. İstanbul'da Hassa-, Mimarbaşı tarafından incelenerek uygun bulunduğunda "ilam" sunulmakta, padişah tarafından bu kişiye "berat" verilmesiyle atama işlemi tamamlanmaktadır (Özdemir, 186, s.211).

Bir diğer yöntem de mimarbaşı olmak isteyen kişinin İstanbul'a giderek "berat" alıp görev başına gelmesidir (Özdemir, 1986, s.212).

Orhonlu'ya göre; Şehir mimarlarına ilişkin bilgilere 1627 yılından itibaren belgelerde rastlanmakta ve bunların çoğu 1668 ile 1810 tarihleri arasında yoğunluk kazanmaktadır. Bu belgelere göre; 29 tanesi Anadolu'daki şehir ve kasabalarda, 15 tanesi Rumeli'de, 4 tanesi Arap memleketlerinde ait, 4 tanesi Doğu ve Kuzey Anadolu şehir ve kasabalarına aittir. Söz konusu belgeler mimarların tayinleri ile ilgili olup esas vazifelerinin şehirdeki inşaat esnafını kontrol etmek olduğu kaydedilmiştir. Ayrıca yine belgelerden bu müesseseye 1659-60'da yeni düzenleme yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Orhonlu, 1934, s.13, Özdemir, 1986, s.210).

Ancak genellikle Tanzimat'a kadar yapım işleri de fermanlar ile belediyeciliğin kurumsallaşmasına kadar Kadılık sistemi içinde örgütlenmiştir (Akyüz, 2003, s.112-113). Vakıf ya da devlet yoluyla yapılaşma kadıların denetiminde, özel mülkiyete konu yapılaşma süreci her ne kadar Hassa Mimarbaşından şehir mimarı, mahalle imamına dek uzanan denetim süreci var olsa da genelde şehir halkının sorumluluğunda inşa veya tamir edilmiştir.

Örneğin Fatih döneminde İstanbul'un dört idari bölgeye ayrılarak yönetimin kadılara verildiği kadılarca denetlendiği, mahalle düzeyinde yapılaşmaların mahalle imamları denetiminde halkın sorumluluğuna verildiği ve hiyerarşik bir düzen içinde imar faaliyetlerin gerçekleştiği bilinmektedir (Özcan, 2006, s.150-180).

Klasik dönemde 16. yüzyıldan başlayarak, 19. yüzyıla kadar değişikliğe uğramadan onarım talebinin bildirilmesini takiben, yerel şer'i makamca onarım kararlarının alınması, merkezi organlarca kararın onaylanması ve bu karara bağlı keşif, metraj, onarım raporunun hazırlanması, sürecin hassa mimarlar ocağı yada yerel mimar yada kadıca belirlenen heyet marifetiyle yönetilmesi ve işin yine kadı eliyle oluşturan heyetçe kabulü ve merkezi organ onayına iletilmesi ve onaylanması şeklinde yürütülmüştür (Madran, 1996, s.60). Batılılaşma döneminde yeniden yapılanma sürecine girmiştir. 1826 yılında Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin bünyesinde, 1838 yılında Evkaf Tamirat Müdürlüğü kurulmuş, tüzel kişiliğe sahip vakıf gelirleri devlet

hazinesi aktarılan gelirler kamu açıklarında kullanılması sonucu vakıf eserlerinin onarımı için bütçe sağlanamamış ve vakıf yapılarında bozulma süreçleri başlamıştır (Yılmaz, 2017, s. 37-38).

Vakfiyelerde, vakfın nitelik ve amacı, yönetim ve işleyişine ait esaslar arasında vakıf gelirlerinin nasıl kullanılacağına yanında ayrıca vakıf yapıların bakım ve onarımı için ayrılması gereken gelirlere ilişkin hükümler de bulunmaktadır. Vakıf malı taşınmazlar vakfiyelerinde bakım onarım sayesinde özelliklerinin bir kısmı bugünkü kültür varlıklarını koruma ilkeleri bakımından koruyamasa da günümüze ulaşmasını sağlamış, sahipsiz yapılar yeteri kadar korunamamıştır. Vakfiyelerin onarım hükümlerinde tamirat işlerine harcanacak ödenek miktarı, görevlendirilecek mimar, işçi sayısı bilgilerine yer verilmektedir (Bakırer, 1973, s.113-126).

Onarımlar öncelikle vakıf gelirleri ile mümkün olmadığı durumda devlet hazinesinden sağlanmaktadır. Vakfın gelirinin onarıma yetmediği durumda öncelikle onarım yapılarak, işçilerin alacaklarının askıya alınması anlamına gelen "rakabe" sistemi de uygulanmaktadır.

Vakıf sisteminde yapıların periyodik bakımlarına önem verilerek büyük yapısal sorunların önüne geçilmiştir. Vakıf yapısının onarım ihtiyacının ortaya çıkmasından sonra onarım öncesinde Divan-ı Hümayun'dan onay alınması gerekmektedir. İlk olarak Vakıf mütevellisi tarafından mahkemeye yapılan resmi talebin yerinde incelenmesini takiben yapının onarım ihtiyacı belirlenmekte, mahkeme tarafından kurulun kadı adına naib, hassa mimarı, işin uzmanları, bilirkişiler ve inşaat işlerinden anlayan yapıyı yerinde inceleyerek ne tür bir onarıma ihtiyaç duyulduğu, kullanılacak malzeme, işçilik ve nakliyeler ve metrajlar ile yaklaşık maliyet (keşif) belirlenir ve raporlar düzenleyerek çok sayıda şahidin takip ettiği bir oturumda bölge mahkemesi tarafından onaylandıktan sonra Divan-ı Hümayun'a iletilmektedir. İstanbul'a gönderilen keşif defterleri ve diğer belgeler, mimar ve kadı tarafından imzalanıp mühürlendikten sonra hassa mimarlar ocağına incelenmek üzere gönderilmektedir. Gerekli incelemeler yapıldıktan sonra onay kararı alınması amacıyla tüm belgeler Divan-ı Hümayuna gönderilmektedir. Divan'da onaylanan onarım kararı bölgenin kadısına ya da naibine tebliğ edilmekte, sancak ya da eyalet

yöneticilerine de kimi zaman iletilmektedir. Onay yazısı mütevelliye iletilerek onarım süreci başlatılmaktadır.

Onarım bazı vakıfların bünyesinde kadrolu vakıf mimarı, onarımcılar ve onarım kâtibi tarafından gerçekleştirilmektedir. Vakıf mimarı onarımın önceden hazırlanan plan, rapor ve keşiflere uygun bir biçimde gerçekleştirilmesi ile görevlidir. Kadrosunda mimar bulunmayan vakıflara ait yapıların onarımları ise, hassa mimarlarının gözetiminde yürütülmektedir. Götürü yöntemle geçici personel alımı büyük işlerde yapılmaktadır.

Onarım sonrası, vakfın nazırı ya da mütevellisi tarafından onarımın tamamlandığı, onarıma harcanabilecek paranın tespit edilmesi amacıyla incelenmesi, yapılması mahkemeden talep edilmektedir. Kadı tarafından hassa mimarı, bilirkişi kimseler ve tarafsız Müslümanlardan oluşturulan heyet onarılan yapıyı yerinde inceleyerek, öncelikle onarımın gerçekleşip gerçekleşmediğini ve yapımın onarım öncesi hazırlanan keşif ve raporlara uygun olarak yapılıp yapılmadığını, onarım için harcanan bütçeyi hesaplayarak mahkemeye rapor edilmektedir. Raporun kadı tarafından mahkemede kayıt altına alınmasıyla kesin kabul yapılarak onarım aklanır ve bu durum vakfın mütevellisine bildirilerek iş aklanmaktadır (Yılmaz, 2017, s. 37-56).

1826 yılına kadar vakıflar yerel ve özerk yönetimler olarak devam etmiştir. Batılılaşma döneminde bu tarihte kurulan "Evkaf-ı Hümayun" ile vakıflar merkezi yönetime bağlanmıştır. 1856 yılında miri (hazine) malları vakıfların yönetiminde merkezi yönetime alınmıştır. Bu nezaretin giderleri vakıfların gelirlerinden karşılanmaya başlanmıştır (maaşların verilmesi vb.). Bu nedenle taşradaki vakıfların gelirlerinin bir kısmı merkeze intikal ettirilmiştir. Yerel yönetim döneminde vakıfların eserlerin ihyasında süreç, kadının onayı ile çözülürken bu tarihten sonra merkezi yönetimin izlerinin alınmasını gerektirmiş ve işlerin zamanında yapılmaması, onarımların yapılmaması nedeniyle vakıfların yozlaşmasına ve zayıflamasına neden olmuştur.

Yapı onarımları ve imara ilişkin mevzuat incelendiğinde; Devlet-i Hümayun kararlarının yer aldığı "Mühimme Defterleri"nde İstanbul Kadısı'na yazılan 17

Mayıs 1568 tarihli belgede; yapılanma sorunlarına değinilerek, konutlarda çıkma (şahnişin), çardak (çartak) ve dükkân oluşturulduğuna dikkat çekilerek bu uygulamaların yola sıkıntı, güçlük verdiği dolayısıyla bu tür uygulamaların yangın söndürme çalışmalarını engelleyeceği kaygısıyla engel olunması talep edilmekte,

26 Mayıs 1572 tarihli belgede ise; yangın çıkma olasılığı fazla olan yerlerdeki konut sahiplerinin evlerinin üst katlarına kolaylıkla ulaşabilmesi için seyyar merdiven ve içi su dolu büyük fıçı bulundurmaları ayrıca konut sahiplerinden, yangın çıktığı zaman kaçmamaları ve yardımcıları ile birlikte yeniçeriler ve diğer halk yetişinceye kadar su ile ateşin söndürülmesi için çaba göstermeleri istenmektedir.

Yine İstanbul için çok miktarda kıymetli eşyanın depolandığı ve satışının yapıldığı hanlarda yangının büyük zararlara yol açması nedeniyle ev ve dükkânların kagir olarak yapılması yönünde 02 Haziran 1696 yılında yayınlanan bir düzenleme bulunmaktadır (Cezar, 2002, s.381-382).

12 Temmuz 1725 tarihinde Hassa Mimarbaşına gönderilen diğer bir belgede; Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi topluluklarına ait konut yüksekliklerinin belirlendiği ve özellikle kirpi saçak yapımı üzerinde durulduğu bilinmektedir (Şahin, 1995, s.85). 1826 tarihli fermanda; sokakların genişletilmesi, yollardan evlere ve dükkânlara yer alınmaması gibi konulara yer verilmiştir. Tanzimat Fermanı'nı hazırlayan devlet adamları Avrupa'daki şehir düzeninin Osmanlı'da uygulanmasını istemişler, İstanbul'da da yolların geometri kurallarına göre düzenlenmesini, yangınlara karşı konutların ahşaptan kâgire dönüştürülmesi düşünülmüş ve Alman mühendis H. Von.Moltke 1839'da İstanbul'a davet edilerek bir yenileme projesi hazırlattırılmıştır. Plan uygulanamamış ancak inşaat yönetmeliklerinin temelini oluşturmuştur (Ceylan ve Arpacıoğlu, 2017, s.149).

Yapı yükseklikleri ile ilgili kurallar 1839'da Tanzimat'la gelen yasalardan sonra geçerlidir. Bu tarihten sonra, yapı yükseklikleri sosyal ya da etnik ayrılmalara göre değil, inşa malzeme ve tekniğine göre belirlenmiştir (Denel, 1982, s. 76-78).

Şehir planlaması ve inşaat faaliyetlerine yönelik ilk yönetmelik (nizamname) 1848 Ebniye Nizamnamesi'nde (Binalar Yönetmeliği); kâgir inşaat sınıflandırılarak ahşap

inşaata üstünlüğü açıklanarak bundan sonra kâgir inşaata yönelmeleri istenmekte, yangın duvarı inşası gündeme getirilmekte, ayrıca imalatında ateş kullanılan ürünleri üreten dükkanların üzerinde konut olmadığı durumlarda üç tarafının halis harç kullanılarak kagir duvar ile örülmesi gibi detay oluşturulması konularına yer verilmektedir (Denel,1982, s.XXXIV-XXXV).

1849, 2.Ebniye Nizamnamesi (Binalar Yönetmeliği) benzer içerikte olup, 16. maddesinde; kagir ya da yarı kagir hanların genişletilmesinde genişletilen bölümün hukuken ve imarla ilgili bir mahsuru olmadığının belirlenmesiyle izin verileceği, 17. maddesinde kâgir han odalarının içinde döşeme ve dolaptan başka ve hanın avlusuna ahşap bina yapılmayacağı ve boş bırakılacağı, gerekli olması ve oda sahiplerinin çoğunluğunun rızası ile kâgir bir berber dükkanı yapılabileceği ve bu alanda yapı yapılmayacağı, 31. maddesinde dükkanların altına yeniden yapılacak bodrumun etrafının da duvarla ve üzeri tonoz kemerli, mümkünse kapısı yandan, değilse dükkanın içine açılarak aydınlık olacak kadar sokağa demir parmaklıklı pencere koyulması durumunda izin verileceği yer almaktadır (Denel,1982, s.XLVIII-XLIV, LI).

1858 Sokaklara Daire Nizamname, 1863 Turuk ve Ebniye Nizammesi'nde de benzer konulara yer almaktadır. Özellikle kâgir bina yapılması üzerinde duruluyor olmasına karşın toplumun ahşap inşaat yapımında ısrarı bu yönetmeliğin uygulanmasında yaptırımın yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. Hatta1882 yılında Ebniye Nizamnamesinde ahşap binalar için çözüm önerilmekte ve kâgir yapı inşaatı yanı sıra koşullu ahşap yapı yapılmasını engelleyemediğinden dolayı önlem almaya çalışıldığı görülmektedir (Ceylan ve Arpacıoğlu, 2017, s.150-155).

Ancak istenilen sonucu ulaşılmayınca 1864 sayılı Tarik ve Ebniye Nizamnamesinde benzer şekilde "Yangın Hakkında Tedbirler" bölümünün 25. Maddesinde; hanların tamamen kâgir olarak inşa edilmesi, döşeme ve dolap gibi elemanlar dışında ahşap kullanılmaması, 26. Maddesinde fırınlar, hamamlar, fabrikalar ve içinde geceleri iş işlenen ateş kullanılması gereken dükkânların duvarları kâgir ve kapılarıyla kanat ve kepenkleri sac kaplı dökme ve demir fabrikaları ve dükkânları tamamen kâgir, kapısı ve kepengi demir olacak, genel olarak dükkânların damları madeni bir malzeme ile

veya harç ve kiremit bastırılmak suretiyle kaplanması hükümleri yer almaktadır (Denel,1982, s.LVIII). Bu hususlar 1882 tarihli Ebniye Kanunu'nun 42.43.44 ve 45.maddelerinde yer almaktadır.

19.07.1293 (1877) yılında yayınlanmış ve 1923 yılında yapılan küçük değişiklik ile 1936 yılında "Bayındırlık İşleri Genel Şartname" yürürlüğe girene kadar yürürlükte olan "Ebniye-i Emiriye ve Vakfiye İnşaat ve Tamirat Hakkında Nizamname" 23 maddeden oluşmakta kamu ve vakıf yapılarının inşaat ve onarımlarının ilk keşif hazırlanma yöntemleri, hazırlayanın nitelikleri, ihale usulleri, ikinci keşif hazırlama yöntemleri, ihale makamının keşif bedeline göre belirlenmesine ilişkin hükümleri içermektedir (Madran, 1996, s.62).

Asar-ı Atika Nizamnamesi 1906 yılında yayınlandığında ilk defa eski eser tanımı getirilmiştir. Eski eser tanımında cami, han, hamam ve kümbetler ismen yer alsa da korumayla ilgili maddeleri arkeolojik alan, yapı ve buluntuları kapsamaktadır. Benzer şekilde 1912 yılında yürürlüğe giren Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi eski eser tanımında kale, burç ve kasaba surları ile hangi döneme ait olursa olsun eserlerin eski eser sayıldığını hükme bağlamış olsa da yıkımı istenen ya da yıkılma tehdidi altındaki bir eserin yıkıma yönelik maddeleri bakımından korumayla bağdaşmaz (Madran, 1996, s.62-63).

1920 yılında Maarif Vekâletine bağlı müzecilik hizmeti yürütmek üzere kurulan "Türk Asar-ı Atikası Müdürlüğü", kısa bir süre sonra yine görevi kazı ve müzecilik olan "Hars Müdürlüğü" adını almış, 1922 yılında "Müzeler ve Asar-ı Atika Hakkında Talimat" bir genelge bir dizi yetersiz düzenlemeler nihayetinde 1946 yılında "Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü"nün, 1951'de "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu"nun kurulmasıyla esaslı ilk adımlar atılmıştır.

1956'da Milli Eğitim Bakanlığı'nda Kültür Müsteşarlığı, 1971'de Kültür Bakanlığı, 1982'de Kültür ve Turizm Bakanlığı, "Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü" ismi 1989'da " Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ile Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü" olmak üzere iki genel müdürlük olarak, 2003 yılında "Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü" olarak tek genel müdürlük olarak

son halini almıştır.[45] Günümüze değin hem kurumsallaşma hem de kuramsal gelişmelere göre ilkesel yasal mevzuatların oluşturulması ve çağdaş koruma anlayışı ancak 21. yüzyılda ülkemizde yerleşmeye başlamıştır.

Sonuç olarak; Osmanlı döneminde inşa edilen yapıların inşası, bakım ve onarımının Hassa Mimarlar Ocağı, şehrin kadısı ve sonrası ayanları tarafından merkeze bildirildiği onay alınması ve sürecin yönetilmesinin denetim altında olduğu, (Akyüz, 2003, s.112-113, Yılmaz, 2017, s. 37-56, Özcan, 2006, s.150-180) sonraki dönemlerde eyalet ve şehir mimarları olduğu (Orhonlu, 1934, s.13 Orhonlu, 1981, s.11-14, Özdemir, 1986, s.210-212, Şahin, 1995, s.87-89, Dündar, 1999, s.150-174), çıkarılan Ebniye Nizamnameleri (Denel,1982, s.LVIII, Ceylan ve Arpacıoğlu, 2017, s.149-155) ile özellikle yangına karşı alınan önlemler (Cezar, 2002, s.381-382) ile şehrin imarına yönelik yollara ilişkin düzenlemeler yapıldığı görülmektedir.

Günümüze ulaşan taşınmaz kültür varlıklarından vakfiyelere konan tamirat şartları, vakıf malı taşınmazların devamlı bakımı ve tamirinde önemli rol almasından dolayı vakıf eserlerin daha iyi korunduğu tahribatlara neden olunmadığı söylenebilir (Bakırer, 1973, s.113-126).

Ancak 19. yüzyıldan itibari ile ayanlık sisteminde ve vakıf sistemindeki yozlaşmaların başlaması eski eser statüsü kavramının henüz yerleşmediği ancak antik eserlere ilişkin düzenlemeler ve müzecilik üzerine gelişmeler başlamasına karşın Cumhuriyet döneminde kültür varlıklarının korunmasına yönelik yasal ve yönetimsel düzenlemelerin yapılmasına kadar geçen süreçte mülk sahipliliğinin değişmesi, onarımların denetiminin yapılmaması, Osmanlı döneminin son yıllarında savaşlar, Cumhuriyet dönemi ilk yıllarında onarım etkinliklerinin hem kurumsallaşmaması hem de ilkelerin olmaması gibi nedenler ile 21. yüzyıla kimi terkedilme ve bakımsızlık kimi niteliksiz ekler ile kötü kullanım sonucu şehir içi hanlar da diğer yapılar gibi sorunları ile ulaşmıştır.

[45] İnternet: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, http://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43034/tarihce.html adresinden 29.06.2019 tarihinde alınmıştır.

4.3. Ankara Hanlar Bölgesi ve Ticari Hayat

Ankara tarihi olaylara bağlı olarak zaman içerisinde imar edilmiş, anayolların üzerinde önemli bir askeri garnizon, bir ticaret ve dönemin endüstri kenti olarak önem kazanmış kimi zaman da istilalar sonucu tahrip edilmiştir.

İran idaresindeki (Pers) Küçük Asya dört yola ayrılmış bunlara "Tariki Sultani (Kral Yolu)" ismi verilmiştir. Bunlar İran'ın Susa (Sûs) şehrinden Sarda, Lidiye (Sart) şehirlerine, İskenderun'dan Sinop'a uzanan yollardır (Galanti, 2005, s.45, Erdoğan ve diğerleri, 2007a, s.78).

Roma döneminde Ankara Galatya eyaletinin merkezi, ticari ve askeri bağlantıyı oluşturan Doğu-Batı, Kuzey-Güney doğrultusunda yayılan ana yolların merkezindedir. Doğu-batı güzergâhında Trakya'dan başlatıp İznik'ten geçerek Ankara'ya ulaşan ana yol Kilikya ve Suriye'ye uzanmaktadır. Kuzey-Güney yönünde ise Ankara kuzeyde Britanya, Paflagonya ve Pontus üzerinden İmparatorluğun kuzey sınırına, güneyde ise Kapadokya bölgesine bağlanmaktadır.

Bizans öneminde, bu yolların önemi artarak devam ederken ticarette de önem kazanmıştır. 4. yüzyıla tekabül eden bu dönemde tarım ve hayvan ürünleri açısından zengin ve kendi ürettiği kumaşların ticaretini yapan bir bölgedir. 6. ve 7. yüzyılda Bizans'ın savaş ve ekonomik olarak karışık döneminde dahi ticari önemi korumaktadır (Aktüre, 1978, s.75-56).

Roma dönemi ticaret hayatına ilişkin bilgi bulunmamasına karşın olup Bizans döneminde ticari merkezin kaledibi ve çevresinde olduğu düşünülmekte ve Atpazarı-Koyunpazarı- Samanpazarı yönünde doğuya kaydığı ve zamanla bu çevreye yerleşen Türklerle Bizans Ankara'sı arasındaki ana bağlantıyı sağladığı düşünülmektedir (Acar, E., 1975, s.12).

Şehir Selçuklu döneminde yeniden önem kazanmıştır. Bu dönemde Ankara Doğu-Batı, Kuzey-Güney arasındaki ticareti sağlayan ve merkezi Konya olan kervan yollarının kuzeye giden bir kolu üzerinde bulunuyordu. Konya'dan başlayan ve ikinci derece önemi olan bu yol Ankara-Çankırı-Kastamonu ve Taşköprü'den

geçerek Sinop'a ve Kırım doğrultusunda ulaşmaktaydı (Madran ve Bakırer, 1984, s.107-130).

Türk şehirlerinde günlük yaşamda hareketli alanlar genellikle çarşılardır. Bu bakımdan hem kaleye hem de Selçuklu dönemi camilerine yakınlığı nedeniyle Ankara ticaret bölgesi yüzyıllardır hem İslam öncesi hem de İslam sonrası dönemin ticari bölgelerinin özelliklerini taşır (Cezar, 1985, s.29-30).

Bu dönemde Ankara sof dokumalarının ham maddesi dünyaca ünlü hale gelmiştir. Sof dokumalarının ham maddesi olan tiftik keçilerinin Selçuklular döneminde Türkler tarafından (Eyice, 1971, s.107) Tibet yaylalarından getirilerek Anadolu'da üretildiği ve sof dokumacılığının bu dönemden başlayarak geliştiği ileri sürülmektedir (Cezar, 1985, s.29-30, Madran ve Bakırer, 1984, s.108).

Roma Collegia, Bizans Somataları, Sasanilerin esnaf birlikleri (Kılıçbay, 1994, s.66) gibi ancak zaman içerisinde tasavvuf ve sosyal yönleriyle derinleşen Ahilik teşkilatı, 12. yüzyıl itibari ile Moğol istilasından sonra devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde Anadolu'da daha etkili olmuştur. Fütüvvet Ahi zümreleri her zümrenin ayrı zaviyesi olmak üzere büyük şehirlerde çeşitli gruplar halinde teşkilatlanmışlardır. Selçuklular döneminde Ahilik hiyerarşik sisteminde esnaflıkta ilk işe girenlere "çırak" ya da "yiğit" denilmekte, zaman içerisinde "Ahi" mertebesi kazanılmaktadır. Bu yapılanmada nakipler, halife ve şeyh vardır. Şeyh esnaf birliğinin başkanı olup Şeyh'ül-meşayih (şeyhlerin şeyhi) ise bütün esnaf birliklerinin en üst makamıdır. Ahi şeyhleri siyasi olarak da nüfuz sahibi kişiler olup köylerdeki Alpler (sipahiler) ile de ilişki kurmaktaydılar.

Başlangıçta debbağ, saraç ve kunduracıları kapsayan Ahi örgütlerinin giderek 24 üretim dalını kapsayacak biçimde genişlediği ve Ankara'da ticaretin devamlılığını sağladığı görülmektedir (Aktüre, 1978, s.43,110-111). 18. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar bu teşkilatın yapısı biraz farklılaşarak ismi gedik (lonca) olmuştur (Köse, Koltuk, Şahin ve Alikılıç,, 2018, s. 33-37).

1127 yılında Selçuklu hâkimiyetine giren Ankara'da, uç kenti olması yanı sıra Selçuklu sultan ve beylerinin iç çekişmeleri nedeniyle ciddi imar faaliyetleri

yapılamamıştır. Arslanhane Camii, Alaaddin Cami, Kızılbey Camii, Akköprü ve Çaşniger Köprüsü varlığı bilinen Selçuklu eserleridir.

13. yüzyılda Moğol istilasından kaçan çok sayıda sanatkâr Ankara'ya sığınmış ve Ahi teşkilatının etrafında toplanmıştır. 1304-1341 yılları arasında İlhanlılara tabi iken sonrasında Osmanlı hâkimiyetine kadar Alâeddin Eretna idaresinde kalmıştır. 14.-15.yüzyılın anıtsal karakteri olmayan ahşap malzemeli camileri ve mescitleri ile Ankara ekolü oluşmuştur (Öney,1994, s.73-74). Bu dönemde yapılar taş zemin üzerine kerpiç duvarlı, düz ahşaplı tavanlı, kiremit çatılı basit örneklerdir (Öney,1994, s.79).

Selçuklu döneminde "Pazar yeri" ve "Cuma meydanı" olan Arslanhane Cami merkezli yerleşim, idari bölgedir. Ahiler Hacı Bayram tepesi, Roma su bendi ve Hisarın güneyinden Hacı tepesine kadar alanlarda bulunmaktadır (Erdoğan ve diğerleri, 2007b, s.57-58).

13. ve 14. Yüzyıllarda Anadolu kentleri sur dışına açılmaya başlamış, ticaret ve zanaatla ilgili eylemlerin birincisi surların kervan yoluna en yakın bağlantıyı sağlayan kapının yakınında ya da kaleyi kervan yoluna bağlayan yol üzerinde bir meydan çevresinde olmak üzere yoğunlaşmıştır. Ankara meydanlarının Samanpazarı, Koyunpazarı, Atpazarı çevresinde açık pazarlarda satılan ürünlere göre isimler aldığı görülmektedir (Aktüre,1975, s.122).

Benzer şekilde Ankara'nın çarşısı sur içindeki alanda ve iç kalenin duvarına yakın bölümde teşekkül etmiştir (Cezar, 1985, s.69-70, Erdoğan ve diğerleri, 2007b, s.57). Dış Kale Kapısı önünde ve Atpazarı önünde oluşan meydan ticari kervanların ulaştığı ve ticari faaliyetin yoğunlaşarak merkez haline gelmesine neden olmuştur (Tuncer, 2001, s.19).

15.yüzyılda doğu ile ticari sağlayan Bursa-Tebriz arasında uzanan İpek yolu ve Anadolu'yu çaprazlama kat eden Halep Şam yolu Ankara'nın ticaretinde etkili olmuştur. Ayrıca Ankara-Antalya arasında özellikle sof nakliyatı açısından bir bağlantı kurulduğu ve sofların Antalya limanından İskenderiye yoluyla Arabistan'a

sevk edildiği, batı tüccarlarının aracılığıyla Avrupa'ya sevk eden bir antrepo görevi gördüğü bilinmektedir (Madran ve Bakırer, 1984, s.109).

Osmanlı döneminde Ankara ana kervan yolları üzerinde olma niteliğini devam ettirmiş ve başta İstanbul olmak üzere Bursa, İzmir, Manisa, Kayseri, Konya ve Karaman gibi önemli ticaret merkezleri ile ticari ilişkilerini sürdürmüştür (Ergenç, 1973, s.145-146). Ancak her ne kadar vakfiyelerde yer alsa da yeri ve mekânsal bilgileri bakımından Ankara şehir sınırları içinde bilinen bir Selçuklu kervansarayı bulunmamakta olup 1530 tarihli tahrir defterine Ankara'da hanların tamamı kervansaray olarak kayıt edilmiştir (Erdoğan ve diğerleri, 2007b, s.112).

Ankara Fatih Sultan döneminde ticaretin artmasıyla "Hanlar Bölgesi" gelişmiş ve ticari yönlendiren bir merkez haline gelmiştir (Erdoğan ve diğerleri, 2007b, s.59). Kale ve şehrin en eski kesimleri olan Bedesten çevresindeki, *"Atpazarı Çarşısı"* ile, Samanpazarı'ndan Bedesten' e doğru çıkan *"Koyun Pazarı"* arasında Hanlar Bölgesi ve Uzun Çarşı'nın bir kısmı *"Yukarı Yüz"*, bugünkü Anafartalar Caddesi'nin altında kalan ve Hacı Bayram Camii'nden Karacabey Külliyesi'ne kadar uzanan *"Kaledibi (Tahta'l-Kal'a)"* ile *"Karaoğlan Çarşısı"* arasında yer alan kısım ise *"Aşağı Yüz"* olarak isimlendirilmiştir (Erdoğdu, 1964, s.104, Tuncer, 2001, s.25, Erdoğan ve diğerleri, 2007b, s.64-65). Tarihi belgelerde Atpazarı ile Yukarı Yüz, Tahte'l-Kal'a ile Aşağı Yüz terimleri birbiri yerine kullanılmıştır. Şehrin topografik durumuna göre oluşan bu iki kesimde ayrı yaşam alanları oluştuğu gibi, Bedesten'den başlayıp Tahte'l-kal'a kadar inen Uzun Çarşı ile birbirine bağlanmaktadır. Bu iki kesimde ayrı esnaflar, hanlar, hamam ve diğer dini sosyal yapılar yer alması Ankara'ya iki merkezli bir şehir olarak dönemine göre ender bir özellik katmaktadır (Taş, 2006, s.110).

At meydanından batıya giden Arabacılar yokuşunda bulunan 15.yüzyıl sonlarında inşa edilmiş olan Mahmut Paşa Bedesteninde sof ticaretinin yoğun bir şekilde yapılmış ve bitişiğinde bulunan Kurşunlu Han'ın varlığı şehrin Osmanlı döneminde ticaret merkezinin kale dibinde İçkale surlarının hemen dışında *"Yukarı Yüz"* olarak adlandırılan bölümünde oluştuğunu göstermektedir. Ahiler döneminde başlayan debbağcılar ve kunduracılar faaliyetlerini Osmanlı döneminde devam ettirmiş,

böylelikle kapalı hanlarda ticaret hızla gelişmiş, ticari bölge genişleyerek hanlar çevresinde gelişen sokaklardaki dükkânlarda faaliyet göstermiştir.

15. yüzyıl öncesinde Ankara'da tiftik üretimi için çarşı ya da hanların varlığı Ankara Şeriye Sicilinde köhne bedesten ifadesinden anlaşılmakta, ancak iptidai şartlarda olduğunu düşündürmektedir. Mahmud Paşa Vakfına ait binaların yapılmaya başlanmasıyla düzenli bir şekilde sof üretimine imkân vermesiyle ticaretin artmasına katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır (Köç,2009b, s.16). Zaman içinde gelişen tiftiğe dayalı dokumasıyla dünyada tekel durumuna gelen Ankara uluslararası ticaret merkezi haline gelmiştir (Tekeli, 1994, s.172).

Ankara'da ulema ve ümeranın yaptırmış olduğu vakıfların şehircilik gelişimine etkisi görülmektedir. Kızıl Bey, Eyne Bey, Turasan Bey, Yeğen Bey, Karaca Bey, İsa Bey, İshak Paşa, Mahmud Paşa, Rum Mehmed Paşa, Rüstem Paşa ve Cenabi Ahmed Paşa Vakıfları Ankara kaza merkezinde tesis edilen en önemli ümera kurumlarıdır.

Kızıl Bey Vakfı yapıları şehir surlarının dışında inşa edilmiş ve burada yaşayanlara hizmet vererek sur dışında yerleşimin çekirdeğini oluşturmuştur. Ayrıca ümera vakıfları cami, mescit, han, kervansaray, bedesten, hamam, imaret ve dükkânlar yaparak şehrin imarına katkıda bulunmuştur. Aynı tür imalatlar yapan ve satan esnaflar gruplarının oluşturduğu dükkânlar ile çarşı oluşmuştur. Ankara merkezinde ümera vakıflarının şehir kapıları ile sokaklara göre paralel biçimde gelişen planlı bir çarşı oluşumuna katkı sağladığı söylenebilir. Aslında cami çevresinde gelişen konut dokusuna karşılık, bedesten merkezli çarşılar ticari kesimin şekillenmesinde rol oynaması, bu yapıları hanedan ya da ümera tarafından inşa ettirilmesi nedeniyle çevreyle bağlantısına imkân vermesi nedeniyle belli bir planlanmaya göre çarşı merkezinin oluşmasını sağlamıştır (Köç, 2009b, s 6-5, Köç,2009a, s.110).

Örneğin bedestenden başlayarak At Pazarı ve Uzun Çarşı'ya doğru giden güzergâh boyunca sağlı sollu sıralanmış Mahmud Paşa Vakfı dükkânları, Osmanlı şehirciliğinin Ankara'daki ana özelliklerinin bir yansımasıdır (Köç, 200b, s.22). Buna göre 15. yüzyılda, merkezde bulunan çarşının son halini aldığı ve değişmeden 17. yüzyıl sonlarına kadar aynı kalan mekânın tesis edildiği yüzyıl olduğu söylenebilir (Köç, 2009a, s 174). Bir şehirde şehir içi hanların sayısı ticari önemi

göstermesi bakımdan önemlidir. 16. Yüzyılın sonuna doğru Ankara tüccarların mallarını pazarladığı, kervan bağlantılarını örgütleyen 15 hana sahiptir (Faroqhi, 1993, s.35). Ankara'da tiftik satışına ilişkin bir çarşı kaydı olmadığından ticaretin hanlarda yapıldığı anlaşılmaktadır (Faroqhi, 1993, s.40).

Osmanlı ticaret sisteminde; bir malı ilk satıcıdan son alıcıya geçiren kademeler arasında esnaf örgütleri, loncalar dışında "toptancı tüccarlar" da önemlidir. Bu tüccarlar hanlarda depo ve oda kiralayıp, malı kendisi getirerek veya getirenlerden devralarak esnafa dağıtan kişilerdir. Özellikle 16. yüzyılda kentsel nüfus artışına paralel ticaretin canlanması ile önemli tüketim maddelerinde denetim güçlüğünü ortaya çıkması, "han içi" alışverişi artıran başlıca nedenlerden biri olmuştur. Canlı hayvan, ot, saman, odun gibi fiyatça düşük mallar açık pazarlarda satılırken, diğer mallar "han içi" satılmaya başlanmıştır. 13. ve 14. yüzyıllarda kervansarayların ve açık pazarın işlevini 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra ve özellikle 16. yüzyılda şehirlerdeki hanlar sürdürmüştür. Ankara'da Yukarı Yüz'de At Pazarı çevresindeki hanlar bölgesinin gelişmesi de bu dönemlerde olmuştur (Aktüre, 1994, s.36).

15. yüzyıl Mahmut Paşa Bedesteni (1421-1459), Kurşunlu Han (1464-1471), (Özbaş, 2000, s.29) 15. yüzyıl ilk yarısı Kapan Hanı (Madran, 2006, s.129), 16. yüzyılda Zafran/Safran Han (1512), Çengel Han (1521-1522), Çukur Han (Madran, 2006, s.130) Hasanpaşa /Sulu Han (1511), Yeni Han (16.yüzyıl-Yeniçeri Mustafa Bey Hanı), Bakır Han, Aydın Han (Madran, 2006, s.130) Tuz Hanı, Penbe Han, Pilavoğlu Han (Madran, 2006, s.130) Kapan Han, Helvacı Han, Karaoğlan çarşısında Cemaloğlu Han arşiv belgelerinde tespit edilenlerdir (Ergenç, 1995, s. 17-19). 1580-1596 yılları Ankara'sında Penbe Hanı, Kapan Hanı, Kurşunlu Han, Hasan Paşa Hanı, Zağfirancı Han, Tuz Hanı, Çengel Hanı, Bakır Hanı, Çatal Hanı, Yeniçeri Mustafa Bey Hanı, Helvacı Hanı, Cemal Hanı adları yer almaktadır. Ankara'da 1590 yılında 612 tezgâh varken sayının 1655 yılında 1255'e yükselmesi, 17. yüzyılda Ankara'nın ticaret yolundaki öneminin artışının göstergelerinden biri olarak kabul edilmiştir (Aktüre, 1994, s 89). 16. yüzyılda çevre köyleriyle beraber Ankara'da sof tezgâhı sayısı 1000 civarında olarak kayıtlara geçmiştir (Ergenç, Ö.,2000, s.54). 16. yüzyılın sonunda Ankara Şeriye Sicil kayıtlarına göre 44 tür zanaatkâr tespit edilmiş, tiftikle

ilgili üretimlerden birinden olmak üzere şehir ve bölge ölçeğinde imalat yapılmakta olduğu anlaşılmaktadır (Ergenç, 1973, s.149).

17. ve 18. yüzyıllarda Ankara esnafının büyük çoğunluğu Yukarı ve Aşağı Yüzden toplanmıştır. Topografik sınırlarla belirlenen bu iki odak noktasını Uzun çarşı birbirine bağlıyordu. Kentte 16.yüzyıl sonunda en az 15 han işlev görmekteydi. Bunların çoğunluğu Yukarı Yüz'de, At Pazarı çevresinde toplanmıştı. Kurşunlu Han ve sofların toplanarak depolandığı ve tüccarlara satıldığı yer olan Bedesten, 17.yüzyıl sonlarına doğru hala Ankara iş merkezinin odak noktası olmaya devam etmekteydi (Aktüre, 1994, s.104).

Ankara ticaret merkezinde yeni hanların yapımına, 17. ve 18. yüzyıllarda da devam edilmiş olduğu vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır. Daha çok At Pazarı ve Koyun Pazarı çevresinde inşa edilen bu hanlar genellikle kerpiç gibi dayanıksız malzemeden yapılmış olduklarından çoğu günümüze kadar gelememiş, yangın gibi etmenlerle işlev dışı kalmıştır.

17.yüzyılın ikinci yarısı ile 18. yüzyılda Ankara ticaret merkezinde; Muslu Han (1664), Kurşunlu Han (1730), Ağazade Hanı (1746), Muslu Paşa Hanı (1758 (1665), Pirinç Hanı (18.yüzyıl (1739), Çengel Hanı (18. yüzyıl), Çukur Han (18.yüzyıl) yer almaktadır. Bedesten'in yanarak kullanım dışı kaldığı 1827 tarihinde hem yapı hem de çevresindeki dükkânlar işlevlerini sürdürmektedir. Ancak Ekim 1827 tarihli intisap vergisi alınan 20 han bulunmaktadır.

17. yüzyıldan ayrıca; Dellâl Hızır Han, Na'lî Han, Arslan Ağa Hanı, Hızır Han, Abdülkerim Efendi Hanı, Rüstem Paşa Hanı ve Kuş Ahmed Hanı kaynaklarda yer almaktadır (Taş, 2006, s. 117-128).

Mahmut Paşa tarafından At Pazarında yaptırılmış olan Penbe Han'ın 17. yüzyılın başlarında bez ve ipek ticaretine merkezlik ettiği bilinmektedir. At Pazarı'ndaki Zagfiran Hanı 16. yüzyıl başlarında yapılmış, 1806 yılında ise onarım görmüştür. Ayrıca At Pazarı civarında oldukları belirtilen, ancak yapılış tarihleri kesin olarak bilinmeyen Abacılar Çarşısı'ndaki Urgancılar Hanı ve Abacılar Hanı ile 18. yüzyıl

sonlarına doğru yapıldığı saptanan ancak yeri bilinemeyen Karaman Hanı belirlenmiştir (Aktüre,1994, 104).

18. yüzyılda ayrıca Rüstem Paşa Hanı, Pirinç Hanı, Küçük Han, Kederzade Hanı, Kadıasker Han, Han-ı Cedid, Hacı İsa Hanı, Habbaz Hanı, Demirciler Hanı, Ağa zade Hanı, Kıbrıs Hanı (Madran, 2006, s.130) Mimarzade Hanı, Hacıböcek Hanı, Keçeciler Hanı, Tahtakale Hanı (Madran, 2006, s.131) Arslanhane Hanı, Abdülkerim Hanı yüzyıl boyunca işlevini sürdürülmüştür (Akyüz,2003, s.76).

1895 yılına ait dökümde 32 han, 1902 yılına ait dökümde (Aktüre, 1978, s.128) ve 1907'de 33 adet han yer almaktadır (Erdoğan ve diğerleri, 2007b, s.73). 15-19. yüzyıllara ait kayıtlarda ise 34 adet han ismine rastlanmaktadır (Bakırer, Madran, 1984, s.118). Ayrıca Kayserili (sonradan Ankaralı) Hacı İbrahim bin Mehmet tarafından (Safran Han'ı yaptıran) 16. yüzyılda yaptırılan iki handan biri olan ve kitabesi olan, 1950'lerde askeri hapishane olarak kullanılan ismi bu belgelerde verilmeyen Sofra Han (Galanti, 2005, s.267) günümüze ulaşmamış olup hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır (Galanti, 2005, s.266).

Ancak kaynaklardan 16. yüzyılda 12 han ve 7 umumi pazar, 18. yüzyılda 19 han ve 5 umumi pazar bulunmaktadır (Ergenç, 1995, s 19-20, Ergenç, 1980, s.103-109, Akyüz, 2003, s.75).

Ankara bu yüzyılda han ve bedestenler ile ticaret faaliyetlerin yoğunluğundan dolayı vergi ödeyen sayısı ile (3000 üzerinde) 16. yüzyıl Osmanlısında önemli 9 büyük şehir arasında yer almaktadır (Şahin, 1995, s.26, Faroqhi, 1993, s.15, Aydın ve diğerleri vd., 2005, s.192). Diğerleri Bursa, Kastamonu, Tokat, Sivas Kayseri, Konya, Ayntab ve Urfa'dır (Faroqhi, 1993, s.17,53-58). Şehrin varlıklı nüfusunun Kale bölgesinde ikamet etmesi, nüfusun artmasıyla diğerlerinin kale eteklerinde yayılmaya başlaması ekonomik refahının bir göstergesidir.

Evliya Çelebi; yüksek ve meyilli alana kurulmuş olan çarşının 2000 dükkânı, 4 tane zincirli kapısı olan bedestenden ve Uzun çarşı, Sipahi pazarı, Tahtakale pazarının işlek olduğundan bahseder (Cezar, 1985, s.71, Erdoğan ve diğerleri, 2007b, s.93).

Ankara'nın ticari önemini belirleyen sof üretimi hem iç hem de dış pazarlarda en önemli metadır. Tiftik keçisi üretimi, Orta Anadolu'da kuzeyde Kastamonu'dan güneyde Haymanlar'a, doğuda Elmadağı, Çankırı ve Kalecik'ten batıda Beypazarı ve Sivrihisar'a kadar uzanan geniş bir alanda görülmektedir (Taş, 2006, s.45-46).

Ankara'ya ait şeriye sicillerindeki kayıtlardan da tiftik ipliğinin sof kumaşı haline kadar geçirdiği işlemlere bağlı olarak dokumacılar, yıkayıcılar, boyacılar, perdahçılar olmak üzere dört ana esnaf grubu bulunmaktaydı. Sof boyacıları ve cedereciler sadece Ankara'da dokunan sofları değil, Tosya, Kastamonu, Çankırı, Sivrihisar, Kalecik'ten gelen sofları da işlemekteydiler. Sadece Ankara'da ham sofların işleme tabi tutulması, çeşitli ve desende kumaş imal edilmesi yapılmaktadır. (Ergenç, 1995, s.100, Faroqhi, 1993, s.174) Halep, İzmir, Samsun ve Sinop limanlarından ihraç edilmektedir (Faroqhi, S,1993, s.178).

Evliya Çelebi Ankara sofları için; "…Engürü halkı soflarının haslığını Hacı Bayram Veli'nin kerametine isnad ederler. Ama bize kalırsa tiftiğin bu niteliği Ankara'nın havasının, suyunun ve mevkiinin güzel oluşundan ileri gelir…" şeklinde ifade etmiştir.

Yetiştirilen keçilerin yünü kesildikten sonra işlenmekte ve dokuma yapılmak üzere ip haline getirilen ürün, daha sonra Bedesten'de günlük olarak belirlenen birim fiyat üzerinden satılmaktaydı (Köç,2009a, s.155). Ankara ve civarında yetişen tiftik yünlerinin satışının merkezde bulunan Bedesten'de açık arttırma usûlüyle yapılmasını zorunlu hale getirilmiştir. Esnaf teşkilatları vasıtasıyla toplu olarak satın alınan yünler, daha sonra bu işle uğraşan kişilere eşit olarak pay edilmiştir. Yabancı tüccarlara ham vaziyette yünün satılmaması yerli esnafın korunması amacına yönelik bir uygulamaydı (Oğuzoğlu, 1987, s. 8, Köç, 2009a, s 155-156).

15 ve 16. yüzyıllarda Ankara, tarımsal üretimini çevresinden sağlayan buna karşılık özellikle sof üretiminde uzmanlaşmış Doğu-Batı pazarlarında bu ürünün satışını yapan bir ticaret şehri olmuştur (Şekil 4.2 a-b).

Bu yüzyılda çoğunlukla 3 şehir kapısı kullanılmıştır. Cenabi Ahmet Kapısı (Kayseri Kapısı) kentin doğusunda, Hacı Doğan Zaviyesinin (İzmir Kapısı) yakınındaki kapı

ve Arabapazarı (Namazgah) kapısı Bugünkü Denizciler Caddesinin alt kısmında yer almaktadır (Şahin, 1996, s.30).

Bu yüzyıllarda yurt dışına ihraç edilen sofları almak için yabancı tüccarlar da kente gelip kalmışlardır. Yabancı tüccarlar seyahatin daha uygun olduğu yaz aylarında kervanlarla Ankara'ya gelip uzun süre ya hanlarda ya da kiraladıkları evlerde ikamet ederlerdi (Taş, 2006, s.45-46-63, Erdoğan ve diğerleri, 2007b, s.101). Yabancı tüccarların uzun süre Ankara'da yaşadığı, 17.yüzyıl sonu, 18.yüzyıl başında dördü Fransız tüccar, bir Fransız papaz, üçü Hollandalı, biri İtalyan ikisi tüccar eşine ait şehir surları dışından Ermeni manastırı yakınlarda mezarlıkta mezar taşlarının olduğu bilinmektedir. Yabancılara ev kiralamak istemeyen Müslümanlar için İngilizlerin girişimi ile III. Ahmet döneminde 1719 yılında bir ferman, yabancı tüccarlara zarar verilmemesi için 1771 yılında, damga eminliği konusunda rahatsızlıklar için 1775 yılında bir emir çıkarılmıştır (Aktüre, 1994, s.93-94).

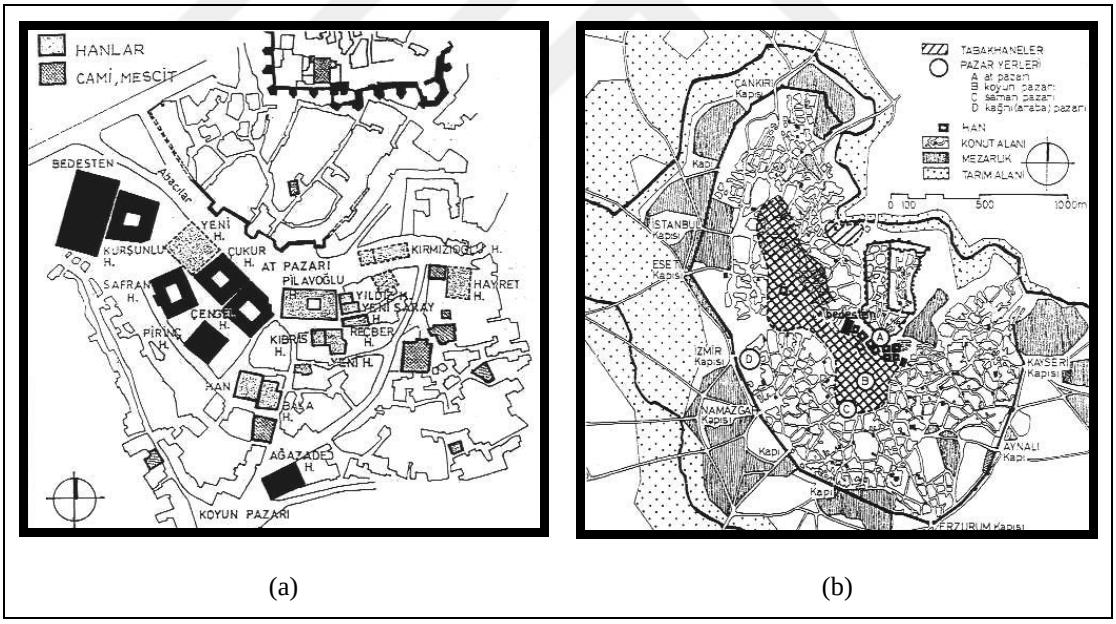

Şekil 4.2. Atpazarı- Samanpazarı- Koyunpazarı çevresindeki bedesten ve hanlar; a. 16-17. yüzyıllarda, b. 16-18. yüzyıllar arasında (Aktüre, 1994, s.103)

Yahudilerin Venediklere yaptıkları sof satışı ile uluslararası ticaret başlamıştır (Galanti, 2005, s.201, Aydın ve diğerleri., 2005, s.177). 16. yüzyıl sonlarında şeriye sicillerindeki kayıtlara göre Venedikliler başta olmak üzere, İngilizlerin "Levant Company" (Galanti, 2005, s.2003) adıyla bir şirket kurduğu, 17.yüzyılda en yoğun

ticaretin Lehliler ve yapıldığı, (Faroqhi, 1993, s.178, Ergenç, 1975, s. 158) Felemenk (Hollandalı) tüccarlar ile yapıldığı, hatta Hollandalı tüccarların Ankara'da daha uzun süre kaldığı, bu nedenle hanlarda kalmak yerine ev satın aldıkları belirlenmiştir (Taş, 2006, s.66-67).1601 yılında bir Leh tüccara, borçlarını ödemesi için mahkemece 5 yıl vade verilmesi (Ergenç, Ö., 2000, s.57), özel bir durum olsa bile yabancı tüccar-ticaret-ikamet ilişkisi hakkında bir fikir vermektedir.

16. ve 17. yüzyıllarda Ankara'yı ziyaret eden Busbecq, Demschwam, Simeon gibi yabancı gezginlerin tiftik keçisi, tiftik ve sof üretiminden bahsetmeleri Ankara'da yoğun üretim ve ticari işlevlerin sürdürüldüğünü göstermektedir (Alemdar, 1984, s.98-99, Bakırer ve Madran, 1984, s.112).

Tımar, mukataa gibi asker ve vergi toplama düzeninde ve şehir içinde asayişte yaşanan kargaşa nedeniyle ekonomik sorunlar baş göstermiş, 1585-1600 yıllarındaki devalüasyonlarda piyasaya yeni akçe sürülmüş, Ankara'da para ayarlama işlemleri 1607 yılına kadar sürmüştür (Aydın ve diğerleri., 2005, s.176). Fiyatlardaki artıştan vakıflar da olumsuz etkilenmiş, birçok sağlanan hizmeti azaltmak zorunda kalmıştır (Faroqhi,1993, s.5).

Ankara'da 1594 ve 1600 (8 Mayıs) tarihlerinde yaşanan depremden (Erdoğan ve diğerleri, 2007a, s.144) ticari bölge ve buradaki yapıların zarar görüp görmediğine ilişkin bir kayıt bulunmamaktadır.

Ayrıca 1602-1608 yıllarında Ankara'da büyük kıtlık yaşanmaya başlanmış, 1602 yazında Celali isyanı nedeniyle (*büyük gaçkun*) (Aktüre, 1975, s.103) Ankara şehrinin Samanpazarı ile Karacabey külliyesinin sağ tarafından kalan bölüm yakıp yıkılmıştır (Aktüre, 1994, s.87).

Öyle ki Yeğen Bey Vakfı dükkânlarının yıkıldığı, 30 yıl dükkânların tamir edilemediği belgelere geçmiştir. Ayrıca Kalenderoğlu olarak bilinen eşkıya da şehrin çevresinde yer alan köylerde etkili olmuştur. Bu olaylar vakıfların kira bedellerini ödeyememesine neden olmuş, kira gelirleri toplanamamış ya da geç toplanabilmiştir (Köç, 2009a, s.114-116). 1607-1608 yıllarında şehir sakinleri saldırılardan kendilerini korumak için hem de önemli ticari bir şehri olması nedeniyle dış surları

inşa etmişlerdir (Taş, 2006, s.108). Bu surlar taş ve kerpiçle oldukça kaba şekilde inşa edilmiş, 17. yüzyılın başlangıcından 19. yüzyıl sonuna kadar şehrin sınırlarını belirleyen büyük bir unsur olarak ayakta kalmıştır. (Eyice, 1971, 87-88). Diğer yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun önce Avusturya ardından Safevi Devleti ile yaşadığı uzun süren savaşlar, ticaret yollarını zayıflatmıştır. Mal akışında yaşanan güçlükler, Avrupa kumaşlarının giderek artan miktarda ülkeye girişi Osmanlı tekstil sanayisini olumsuz yönde piyasanın küçülmesine neden olarak etkilemiştir (Köç, 2009a, s.114-116).

Yine de Celali saldırılarına karşı yapılan üçüncü sur, bu saldırıların tehlikesinin azalmasıyla işlevini yitirmiş, Ankara tekrar gelişmeye açık bir şehir haline gelmiştir (Taş, 2006, s.107). Ancak bu olaydan sonra merkezi iktidardan yetki, vezir ve paşa hanelerine geçmiştir (Aydın ve diğerleri., 2005, s.178). 1656-1710 yıllarından itibaren Ankara sancağı yöneticisi Anadolu eyaleti yöntemince atanmaya başlamış, merkezdeki sancak yöneticileri adına mütesellimlere (vekil) yönetimi bırakması yönetimin zayıflamasına ve zafiyet göstermesine neden olmuştur.

17. ve 18. yüzyıllarda bir yandan kentin konut alanlarında iki katlı konutların oranı artış gösterirken, diğer yanda kentte çok sayıda küçük programlı ve gösterişsiz camii ve mescit yapılmış, mevcut olanlarda onarım görmüştür. Aynı süreç, kentin ticaret merkezindeki hanlarda da izlenmektedir. Bu dönemde kentte yeni hanlar inşa edilmiş, ancak bu hanlar, önceki yüzyıllarda inşa edilen bedesten ve hanlardan daha küçük programlı ve daha az gösterişli yapılar olmuştur (Aktüre,1994, s.105).

Diğer yandan ev tezgâhlarında dokunan yünlü kumaşın boyanması ise daha pahalı türden makinalar gerektirdiğinden, daha büyük sermayesi olan ailelerin uğraşıları arasında bulunmaktadır (Aktüre, 1994, s.92).

Ancak 16. ve 17. yüzyıllarda çevre kent ve kasabalarda işlenen sof ve derilerin eminlik merkezi (Aktüre,1978, s.118) yanı sıra çevre kent ve kasabalardan gelen ve kendi ürettiği çeşitli ürünleri pazarlayan Ankara giderek önemini yitirmeye başlamıştır (Madran, Bakırer, 1984, s.109-110).

Buna karşın 18. yüzyılda yeni han yapımı devam etmiştir. Atpazarı ve Koyunpazarı çevresinde kerpiç malzeme ile inşa edilen bu hanların bir kısmı yangın vb. etkenlerden dolayı günümüze ulaşmamıştır.

Ankara nüfusu Müslüman Türkler, Ermeni, Rum, Yahudi (Erdoğan ve diğerleri, 2007a, s.45) ve Protestan'dır. 18. yüzyılda Ermeni azınlık küçük ticarete hâkimken, tiftiğe dayalı ticaret Hollanda, İngiliz ve Fransızların elindedir. Sonrasında Kayseri'den gelen Rumlar ihracatı yönetmişlerdir. Ticaretle uğraşan Müslümanlara "Hayriye tüccarı" ötekilere "Avrupa tüccarı" denilmiştir. Avrupa tüccarı ihracatla uğraşır Uzunçarşı, Tahtakale ve Sipahi Pazarı gibi kaleye yakın semtlerde bulunmuşlardır (Keleş 1971, s.111, Erdoğan ve diğerleri, 2007b, s.73).

Daha önceki yüzyıllarda yabancı tüccarlara tiftiğin işlenmemiş ham halinin satışı yasak (Aydın ve diğerleri., 2005, s.177, Aktüre, 1994, s.91) olmasına rağmen 18.-19. yüzyıllarda Avrupa'ya bu şekilde mal satışı gerçekleşmeye başlamıştır. Bu gelişme Ankara kent merkezinde faaliyet gösteren tiftik sektörlerinden bir kısmının işlerinin azalmasına yol açmıştır. Tiftiğin işlenmeden veya kaçak yollarla yabancı tüccarlara satılması bu sektörlerde çalışan esnafın gelirlerinin azalmasına neden olmuştur (Aktüre 1981, s.74). Son yıllarda iyice gerileyen ticaret, tamamen yerli Hristiyanların eline geçmiş;

> "…Ankara'da Fransız kalmamış, şehirlerdeki Fransız ticarethaneleri ve müesseseleri kapanmıştır" 1873'lerde"... birçok Avrupa fabrikasını besleyebilen Ankara'nın ticareti büyük ölçüde azalmıştır. Hükümetin yanlış politikaları yüzünden sadece 20.000 okka tiftik ihraç edilebilmektedir…Kimi yabancı tüccarların, kenti terk etmesi, ihracatın azalması, bu etkinliklerin sürdürüldüğü mekânları ve yapıları da etkilemiş olması gerekir…" (Madran, Bakırer, 1984, s.112).

Henry Barkley 1850 yılına ait anılarında kentte moher (tiftik) ticareti yapan 2-3 İngiliz acente kaldığını, tüm yünlerin işlenmek için İngiltere'ye gönderildiğine yer vermiştir. 1860 ve 70'lerdeki kıtlık ve elverişsiz hava koşulları da Ankara'da nüfusun azalmasına ve ticaretin sönmesine neden olmuştur. Naumann yüzyıl sonlarındaki tiftik endüstrisinin yeniden kalkındırılmasına çalışıldığını gözlemiştir (Madran, Bakırer, 1984, s.113).

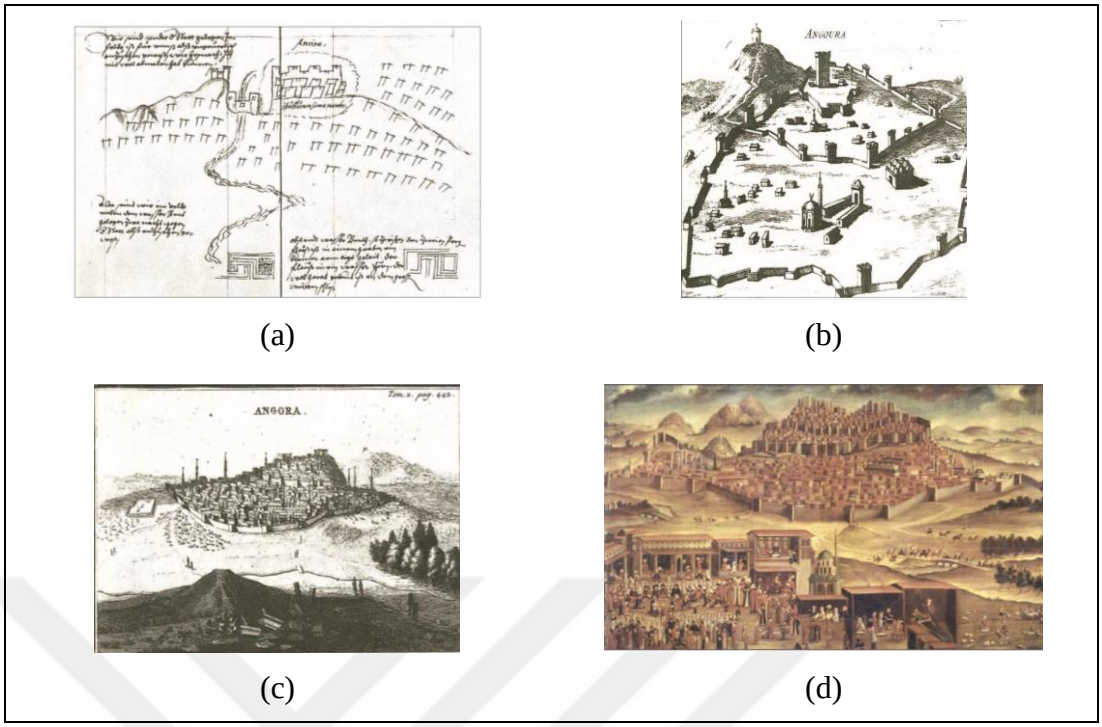

Şekil 4.3. Seyyahlarca çizilen Ankara krokileri; a. Hans Dernschwam (Lev.I) (16.yüzyıl), b. Paul Lucas (Lev.II) (18.yüzyıl), c.Pitton de Tournefort ((Lev.III), d.çizeri bilinmeyen Hollanda – Rijksmuseum'de bulunan Ankara krokisi (Lev.IV) (17-18. yüzyıl) (Eyice, 1971, s. 61-113)

Özellikle 19. yüzyıl gezginlerinden elde edilen bilgiler kentin ticari durumuna ışık tutmaktadır:

- 1813'de J.Mac Donald Kinneir; dış surların artık şehri koruyacak durumda olmadığı, evlerin kerpiç olduğu (Eyice,1971, s.79),
- 1834'te Acuher -Eloy, Ankara'da Fransız ticarethaneleri kapandığından Fransız kalmadığını (Eyice, 1971, s. 81),
- 1834'te Charles Texier, tiftik ihracatının oldukça azalmasına rağmen tiftik keçisinin yine de değerli olduğunu, nüfus azaldığı (28000) Fransız ya da İngiliz tüccarların kalmadığını,
- 1837'de Poujoulat, Ankara'yı tüm Türk şehirlerinden en fakiri olarak tanımladığı, nüfusun azaldığı (24200) ve şehir surlarının yıkıldığını,
- 1859'da Mordrmann suyun şehirde çok az, Kalede ise hiç olmadığını, Kale'de her evin bir eşeği olduğunu, suyun her akşam evlere eşekler ile taşındığını,

- 1861'de G.Perrot, Mordtmann gibi Ankara'nın kerpiç evlerinin uzaktan virane göründüğünü, deve kervanlarının genellikle dar sokak yollarını kapattığını, nüfusun 45000 olduğunu,
- 1873-74 yıllarında F.Burnaby Ankara'daki kıtlıkta 18000 kişinin öldüğünü, Burnaby, Moordtmann gibi kadınların oldukça çalışkan olduğunu, Müslüman ve azınlıklar arasında uyumlu bir yaşam sürdürüldüğünü,
- 1882'de Carl Humann ve Otto Puchstein Agustus Tapınağı için Ankara'ya geldiğinde, şehir surlarının bina yapmak ve yeni alan yaratmak için bir kısmının yıkılmış olduğu, kerpiç evlerin sıvalı olmadığından şehrin renginin kerpicin sarısı ve nüfusun 32000 olduğunu,
- 1890'da E.Naumann dar sokak dokusunu ve kerpiç evleri tanımlayarak, Hıristiyan yerleşiminin iyi, dış surların kötü durumda olduğu, ticari etkinliğin Katolik Ermenilerin ve Rumların elinde bulunduğu, aynı yıl 20 km uzaktan şehre su getirildiği, nüfusun 25-30000 olduğunu,
- 1890'da V.Cuinet şehrin nüfusunu 27825 olarak ve kıtlık nedeniyle tiftik keçisinin sadece mezbaha için kasaplar tarafından yetiştirildiği, buna önlem alınmaya çalışıldığını, tiftik keçisinin ve ipliğinin üretiminin önceki yüzyıl kadar iyi olamadığını,
- 1893'te D. Arslanian nüfusu 26105 olduğunu, 1895'te keçi ihracatının yasaklandığı, yetiştirmek için bir çiftlik kurulduğunu, tiftik üretiminin sadece bir ya da iki dokuma tezgâhı dışında neredeyse bittiğini,
- 1896'da Kaptan Walter Von Diest sürü sahiplerinin hayvanlarını satmamaya çalıştığını ancak yüksek fiyat tekliflerine dayanamadıkları ve yaklaşık 200 hayvanı olan bir tiftik keçisi sürüsünün Bolu yoluyla Karadeniz limanına götürüldüğünü,
- 1897'de K.Kannenberg, şehirdeki dokuma tezgahı ve keçi sayısı ile 1860'larda Afrika'da yetiştirilmeye başlanan tiftik keçisinin kökeni ile ilgili detaylı bilgilerin verildiği görülmektedir (Eyice, 1971, s 79-93).

Tiftik keçisi ile ilgili ürünlerden yaşanan gerilemeye karşın 1892'den sonra Ankara'nın ihracatı özelikle tahıl ticaretini artırmış, 1896'dan sonra Ankara'nın toplam dışsatımı dışalımdan daha çok olmuştur (Erdoğan ve diğerleri, 2007b, s.104).

Ancak tiftik keçisi üretiminin artık Kaliforniya ve Güney Afrika'da yetiştirilmeye başlanmasıyla Ankara'nın tekel konumunu yitirmesi, 1838'de İngiltere ile yapılan anlaşmanın yerli üretime yıkıcı etkisi (Tekeli, 1994, s.173) Avrupa'da Sanayi Devrimi sonrası Osmanlı genelinde ve Ankara şehri özelinde yabancı devletlerin etkileri ile başlayan değişim sürecinde pamuklu dokumaların demiryolu sayesinde Avrupa'dan çok daha ucuza ve daha kaliteli olarak gelmeye başlaması nedeniyle şehir ekonomisi sarsılmış; bozulmaya başlamış, yün ticareti merkezi olan bedesten, 19. yüzyılın ortalarından itibaren kentsel merkezin değişen yapısı içerisinde büyük oranda işlevini yitirmiştir (Aktüre 1981, s.74,Köç, 2009a, s 183-184, Akyüz, 2003, s.174, Erdoğan ve diğerleri , 2007b, s.106).

Bedesten ve civarı, daha çok piyasaya yeni girmeye başlayan kunduracılar ve manifaturacılar, ucuz Batı Avrupa pamuklu dokumaları olan basma, pazen ve empirme satan Rumlar tarafından kullanılmıştır.

16. ve 17. yüzyıllarda şehir merkezinin ve ticaret eylemlerinin merkezi olan Mahmut Paşa Bedesten 1881 yılında büyük yangında yanmış (Cumhuriyet dönemine kadar) onarılamamış, sof üretiminin çökmesinden sonra sofların depolandığı ve satışının yapıldığı yer olarak 19. yüzyılın sonunda işlevsiz kalmıştır. Ancak hanların ve esnaf çarşılarının 19. yüzyıl sonunda hala işlev gördükleri, 16. ve 17. yüzyıllarda olduğu gibi şehre gelen tüccarlara işyeri olarak kiraya verilmiş olmasalar bile çoğunun depo olarak veya otel gibi kullanılmışlardır.

1873 tarihli Ankara Vilayeti Salnamesinde 71 oda 27 han olduğu belirlenmiştir (Aydın ve diğerleri, 2006, s.288-287). 19. yüzyılda yaygınlaşan ahşap karkas, kerpiç dolgu malzeme ile inşa edilen bu hanların bir kısmı günümüzde otel olarak işletilmektedir (Rençber, Kıbrıs, Kırmızı Han vb.).

20. yüzyıla Ankara harabe durumda fiziksel bakımdan bakımsız olarak ulaşmıştır. 1834 veba salgını, 1845-1846 "I.Kıtlık", 1873-1875 "II. Kuraklık Kıtlık", 1881 Mahmud Paşa Bedesteninin yanması, 1887 "III. Kuraklık ve Kıtlık", 1894 kolera salgını, 1915 Ankara'da yaşayan Gregoryen Ermenilerin büyük bölümünün tehcir edilmesi ve 1917 yangınları konut dokusunun neredeyse üçte ikisine zarar vermiştir. Özellikle 1917 yangını bütün güney yönünde Saraçlar pazarı, Çıkrıkçılar ve Işıklar

Caddesini yakmıştır. Bedesten ve kalenin kuzey eteklerinde konumlanan Ermeni ve Rum semtleri yanmıştır. Bedesten yandığı için önemini kaybetmiş, 19. yüzyılın yarısında kurulan 2 ticari merkez bugünün Anafartalar sokağı yönündedir. Yangın alanındaki bu yapıların onarımı özel mülkiyet problemleri ile ancak Cumhuriyetten sonra gerçekleştirilmiştir. Ancak yine 1929 Bölük pazarı (Tahtakale) yangını ile büyük bir yıkımı ikinci kez yaşamıştır (Aydın ve diğerleri., 2005, s.623-625). 1925-1938 yıllarında 657 yangın olmuş, 186 ev, 690 dükkân, 18 baraka, 6 han, 1 oteli 1 mescit, 1 hamam ve 1 sinema yanmıştır (Aydın ve diğerleri., 2005, s.386).

Ankara'nın bugüne kadar bilinen 1835 tarihli ve Prusyalı harita subayı Von Vincke tarafından hazırlanan ilk haritasında (Şekil 4.4.a);

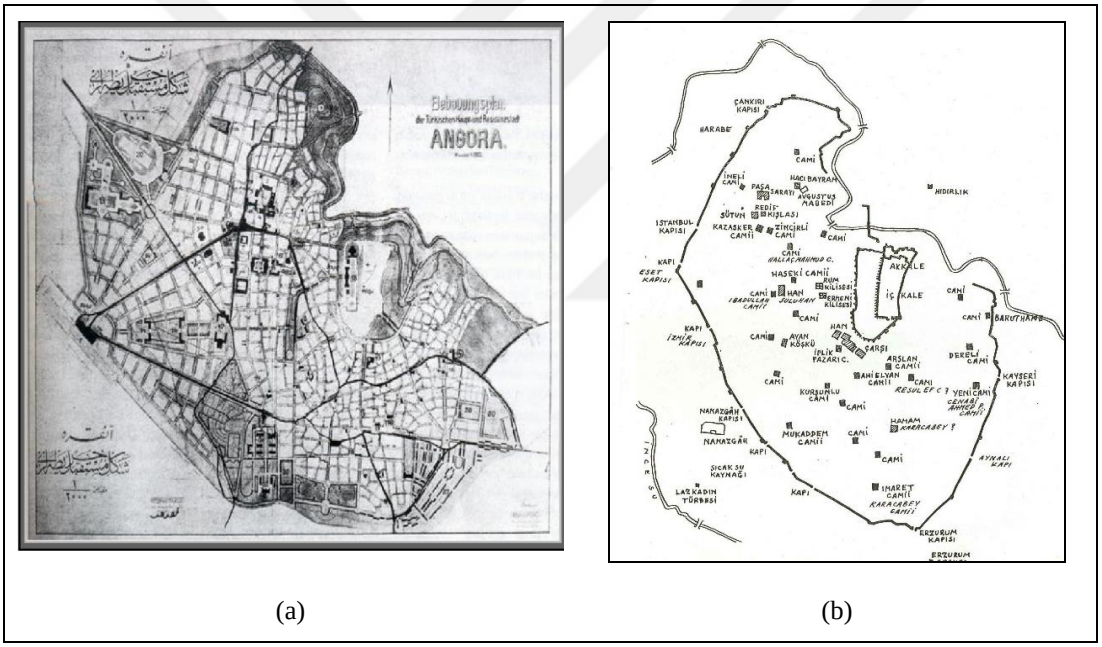

(a) (b)

Şekil 4.4. Ankara plan ve kroki; a.Von Vincke'nin 1839 tarihli Ankara Planı (Lev.XXXIX) (Eyice, 1971, s.61-113), b. Plandaki yapıların adlarını gösteren kroki (Lev. XL.) (Eyice, 1971, s.61-113)

Dış surlar, iç kale ve dış kalenin sınırları, Hanlar Bölgesi, Atpazarı Kapısı görülmektedir (Şekil 4.4.b). (Madran, 2005, s 10-19) Bu haritada çarşının kale suru önlerinde ve ona paralel düzen olduğu görülmektedir (Asar,2012, s.25). Cumhuriyet döneminde Ankara'nın başkent olmasından sonra şehrin gelişmesi için 1927 Master planına hazırlanmasına kadar bazı düzensiz çabalar vardır.

Cumhuriyetin ilanından sonra şehrin artan nüfusu için yeni yerleşim bölgesi alanlar için 1924'te 417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu ile Ankara Şehremaneti kurulmuş (Erdoğan ve diğerleri, 2007c, s.92), ilk planlama çalışması 1924'te Eski Ankara ve 1925'te Yenişehir için Alman Dr. Carl Christoph Lörcher tarafından hazırlattırılmıştır. Ankara'nın 1924 yılı haritası İstanbul Harbiye Nezareti Harita Dairesinden görevli subaylar tarafından 1/4000 ölçekli olarak hazırlanmıştır (Gökçe, Kılcı, 2015, s.79) (Şekil 4.5). 1925 yılında çıkarılan 583 sayılı yasa ile 4.000.000 m² alanın kamulaştırılmasını sağlanarak, sadece yeni planlanan alanda değil eski doku şehrin gelişimini yönetmesi hedeflenmiştir. Konut sorunun çözmek içim kamulaştırılan alanlarda Löcher Planı Yenişehir'de (Sıhhiye) uygulanmaya başlanmıştır (Şahin,1995, s.60-65).

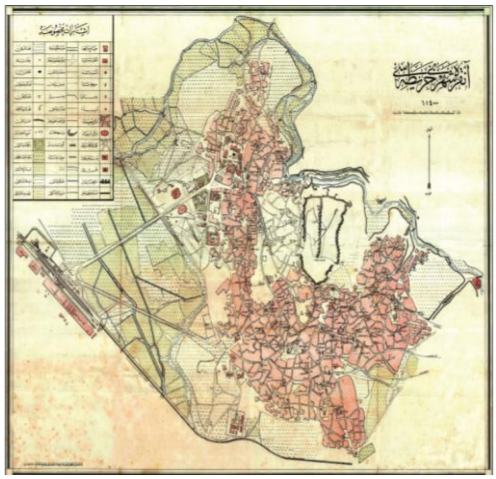

Şekil 4.5. Ankara 1924 yılı haritası (Günel, Kılcı, 2015, s.80-81)

1927'de tarihi doku Merkez Postane, Tahtakale ve bugün Belediye binası arasındakiler büyük yangından etkilenmiştir. Bu yangında bütün dükkânlar ve Haseki Cami yanmıştır.

1923-1927 yılları arasında Ulus Meydanı ve Atatürk Bulvarında II. Meclis Binası, Ankara Palas, Ziraat Bankası, İş Bankası, Osmanlı Bankası, II. Vakıf Han, Gazi İlk Muallim Mektebi, Çankaya Gazi Köşkü, Tük Ocağı, Etnografya Müzesi, Çocuk Esirgeme Kurumu, Ankara Vakıf Evleri, Demiryolları Genel Müdürlüğü, Adalet Bakanlığı ve Konservatuar binaları inşa edilmiştir (Şahin,1995, s.65).

1920'den 1932'ye kadar Löcher planı ile; geleneksel dokudaki yangın yerlerinin imarı, Ulus-İstasyon-Samanpazarı bağlantıları ve yeni yollar açılması ve alt yapı eksiklerine çözüm aranmış, ancak ayrı ayrı kopuk projeler halinde çalışılmıştır (Bademli, 1994, s.162, Asar, 2012, s.27).

Ankara'nın başkent ilan edilmesinden sonra şehrin yeni şehre Çankaya'ya doğru gelişmesine karar verilerek yapılan bir yarışmayla 1928 yılında Hermann Jansen planı benimsenmiştir (Erdoğan ve diğerleri, 2007c, s.97, Asar, 2012, s.26). Bu planda Ankara'nın sembolik yapıları olan Kale ve surların her yerden görülebilmesi Jansen planının ana ilkesi olup, bu planda Hacıbayram çevresi, Hanlar Bölgesi ve Kale içini kapsayan kısmı "protokol alanı" olarak belirlenerek bu alanın denetim altında bulundurulması hedeflenmiştir (Keleş, 1971, s.13). Hem yeni imarı hem de kültür varlıklarının korunmasını esas almaktadır (Erdoğan ve diğerleri, 2007c, s.97). Kalenin şehrin tacı olarak merkezi teşkil etmesi, zamanla yerleşim alanı olmaktan çıkarılıp müze hale getirilmesine yönelik özeni kalenin ihmal edilmesiyle sonuçlanmış (Keleş, 1971, s.164) ancak dönemin koruma yaklaşımları bakımından birçok özelliği ile korunmasında el sürülmemiş olmasının katkısı olmuştur.

Bu süreçte 1351 sayılı kanunla özel yetkiler verilen "Ankara Şehri İmar Müdürlüğü" 1928'de kurulmuştur. Üyeleri hükümet tarafından atanan Şehremaneti'ne bağlı olmayan "İmar İdare Heyeti"nin kararları ile çalışmalar yürütülmüştür. 1930'da kurulan "Ankara Belediye Başkanlığı"na 1937'de bağlanmış ve 1939 yılına kadar imardan sorumlu tek kurum olmuştur (Erdoğan ve diğerleri, s.99-102).

1930-1940'lı yıllarda Çukur Han'ın kuzeybatısında tek duvarı kalan Yeni Han, Ulucanlar Caddesi ve Koyunpazarı meydanının kesiştiği köşedeki Ağazade Hanı, bu hanın güneyindeki Allem Kallem Hanı, Çengel ve Çukur Han'ın arkasındaki Pirinç Han, Hayret Hanı yıkılmış, 1927 yangınında yanan Tahtakale Hanı'nın yerine Ulus Hali inşa edilmiştir (Erdoğan ve diğerleri, 2007b, s.113-114).

Jansen eski şehrin korunması için eski ve yeni dokuyu fiziki olarak ayırmasına karşın eski dokuda arsa spekülasyonu engellenememiş ancak bütünüyle bu alana dokunulmamıştır (Şahin,1995, s.70-73, Asar, 2012, s.28). Bu nedenle Jansen'in protokol alanı günümüze kadar korunan önemli bir alandır. Kalenin batı tarafında

eski dokudaki yanan alanları şehir parkı olarak düzenlemiştir. Ulusun merkezinde yangından yanan yerlerde yeniden yapılanmaya neden olan bu planda, Ulus şehrin tek merkezi olarak önerilmiştir.

Jansen plan kararlarının uygulanması için, Ankara 1933'de 7 bölüme ayrılmıştır ve 5 yıllık uygulama programı uygulanmıştır. Bu plana göre Çankaya'dan Ulus'a bağlantı sağlanmış, Ulus meydanında önemli kamu binaları 1930'a kadar tamamlanmıştır. 1933'te Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Sıhhiye arasındaki Atatürk Bulvarı iki yönde çevrelenen Birinci Ulusal Mimarlık Akımına tepki olarak birçok kamu binası inşa edilmiştir (Şahin,1995, s.70-73).

Ulus'taki geleneksel çarşıda ticari faaliyetlerin yoğunlaştırılmasına yönelik plan önerileri eski çarşı üzerinde yetersiz düzenlemeler nedeniyle, modern kentin ticaret merkezinin ihtiyaçlarını karşılayamamıştır (Asar, 2012, s.30).

1930'lardan sonra, Ahi Yakup, Mukaddem, Hatuniye, Atıf Bey, Hacı Doğan, İsmet Paşa, Hacı Ayvaz gibi şehrin eski bölgelerinde arazi paylaşımına izinler için yapı ve parselasyon talepleri artmıştır. Karaoğlan çevresinde bir yenileme sürecinin başlangıcı ve eski şehir dokusunda boşlukların dolmasını neden olmuş ve İmar Müdürlüğü Jansen'in danışmanlığıyla bu talepleri karşılamaya çalışmıştır. Bu yıllarda şehirde kontrolsüz ve çözülmemiş konut sorunu eski dokuda yasadışı yapı faaliyetleri de yaygın bir şekilde artırmıştır. Diğer yandan, bu talep uzun vadede tarihi dokunun bakımı ve korunması için özel girişimlerin oluşumu için uygun koşulların sağlanamaması, bu dokuda taleplerin kalitesinin değişimine sebep olmuştur (Şahin,1995, s.73-76, Asar, 2012, s.28).

1940-45 yıllarında kamulaştırmalar mevcut yolların genişletilmesi için devam etmiş, Jansen planının konut alanında plan kararları devam etmesine karşın ana aks boyunca bina yükseklikleri artırılmıştır.

Eski dokuda başlayan bozulma ticari hayatı da etkilemiş yeni şehirdeki ticaret merkezlerine kayan nitelik ticari ürünler aynı zamanda sosyal mekanlarında bu yöne kaymasına neden olmuş, Ulus ticari etkinliği, müşteri ve kale çevresi sakinlerinin profili hızla değişmeye başlamıştır.

1950'lerde, 1930'larda başlayan yasadışı yapı süreci tarihi dokuda devam etmiş, gecekondu binaları Kalenin kuzeydoğu kısmı çevresinde ve Altındağ'da yayılmaya başlamış. Eski sivil mimarlık örneklerinde ikamet eden sakinlerince onarımları yapılmıştır (Şahin,1995, s.77-81).

Jansen planı ile eski doku kaderine terkedilmiş bu durum; gecekondulaşarak eski dokuyu çevreleyen bu alanların hem demografik yapısını hem de fiziksel görünümü değiştirmiştir. Bu şekilde, eski doku şehre gelen yeniler için bir geçiş/ tampon bölgeye dönüşmüş, gerçekte bir koruma sağlanamamıştır (Altındağ Belediyesi, 1987, s.75-55).

Protokol alanı ilan edilen Kale, Samanpazarı ve Talatpaşa bulvarına uzanan semtler, 1957'de Samanpazarı'nın bir kısmı, 1960'da Kale surlarına kadar alan daraltılmıştır (Keleş, 1971, s.164). Tek yapı ölçeğinde korumaya yönelik önlemler alınsa da alan ölçeğinde bir koruma sağlanamamıştır.

1950 ve 1955'ler nüfus artışı aşırı yükselmiş, Jansen planı bütünlük ve geçerliliği bu yıllarda kaybetmiş ve bu zaman sürecinde birçok değişikliğe tabi olarak şehir master planının sınırları ötesinde genişlemiştir.

1954 yılında yapılan yarışmaya kazanan Yücel ve Ubaydin'in planı (Şahin,1995, s.82) o dönemde gelişimini sürdüren Kızılay'ı merkez olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte aşırı nüfus artışı ve planın uygulamadaki yetersizlikleri kentin sağlıklı gelişimi üzerinde olumsuz etki bırakarak denetimini zorlaştırmıştır (Asar, 2012, s.31). Ayrıca bu planda 1985 yılına kadar beklenen nüfus artışına 1962 yılında ulaşılmıştır. Ulus ve Çankaya'yı birleşen kuzey-güney aksı önemi korunurken, Ulus ve Samanpazarı ticari merkezleri arasındaki akslar yanında tarihi dokuda bazı yeni akslar önerilmiştir. Ulus'ta Belediye Binası arkasında alanda bulunan geleneksel binalar yıkılmış, yerine yoğun yeni ticari yapılar, ofis blokları ve yeşil alanlar önerilmiştir. Plan uygulamaya konulduktan sonra, kısa zamanda yapı yüksekliğinin artırılmasına yönelik baskı ve talepler ile yozlaşmıştır (Şahin,1995, s.82). Getirilen kat artışları nedeniyle yüksek katlı binalar arasında tarihi doku sıkışmıştır (Asar, 2012, s.31).

1957'den sonra hazırlanan ve 1990 yılı için bir öngörüye sahip olan 1975 planı, plana aykırı olan uygulamaların bir sonucu olarak plan notları/raporu/düzeni dışında planlama ilkeleri sorunu olmuştur.

1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile sit alanı ilan edilerek koruma amaçlı imar planı çalışmaları başlatılmış, Büyükşehir Belediyesi tarafından Koruma Bürosu kurulmuş, "Ulus Tarihi Kent Merkezi ve Kaleiçi" ilişkin proje yarışması düzenlemiştir (Şahin,1995, s.82-83).

1984 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi kurulmuştur. Raci Bademli Başkanlığında Orta Doğu Teknik Üniversitesi proje gurubu tarafından hazırlanan "Ulus Koruma-Islah Planı" yarışmayı kazanmıştır. Bu planda koruma yanında sağlıklaştırma ve yenilemeleri içeren 100 hektarlık bir alan için koruma stratejileri ve alt proje önerileri bulunmaktadır.

Ankara'nın tarihi Kent Merkezi Ulus, Kale ve Hamamönü olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. "Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar Planı" uygulama alanına ait planlama süreci mülkiyet durumu ve kent dokusu açısından oldukça sorunlu bir bölge olduğundan uzun bir süre hayata geçirilememiştir.

Ulus'un içerisinde bulunduğu Ankara tarihi kent merkezi 2005 yılında 5366 sayılı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması Ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun" uyarınca "Ankara tarihi kent merkezi yenileme alanı" olarak ilan edilmiştir (Tunçer, 2013, s.11).

Tarihi Kent Merkezi'ndeki "…işlevsizleşme ve çöküntüleşme sorunlarına bölgenin ticari, turistik ve kültürel gelişimine uygun olarak restore ve yeniden inşa edilmesi yoluyla konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanlarının ve bu amaçlara uygun yeni ulaşım kararlarının…." oluşturulması hedefleri içeren,

2006 yılında Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı tarafından hazırlanan "Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı" ve "1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planları", yürürlükteki "Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar Planı", "Ankara Kalesi ve Çevresi

Koruma Planı" ve "Ankara Merkez Kent Dokusu'nun Planlanması, Sağlıklaştırılması ve Korunması Projesi" yerine yeni plan önerilerinin getirilmesi, sit alanları ve koruma alanlarının henüz tespit edilmemesi nedenleri başta olmak üzere yasal sorunları nedeniyle 2008 yılında mahkeme kararı ile yürütmesi durdurulmuş ve plan işlerliğini kaybetmiştir (Asar, 2012, s.33-39,Tunçer, 2013, s.11-14).

Koruma planlaması ve onaylı koruma amaçlı imar planı ve sonrasında geçiş dönemi koşulları ile birlikte değerlendirilerek hanlar bölgesinde tek yapı ölçeğinde işlev değişiklikleri de yapılarak koruma uygulamaları yapılmaktadır. Mevcut büyük programlı Han yapılarının en yoğun olduğu "Yukarı Yüz" adı verilen bölgede, At pazarı, Koyunpazarı ve Samanpazarı meydanının kesişiminde bulunan bugün büyük programlı Bedesten ve Kurşunlu Han, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Çukur Han Divan Oteli, Çengel ve Safran Hanları Koç Müzesi olarak, değişik yapı özellikleri gösteren, küçük programlı hanlardan Koyunpazarı Caddesi üzerindeki Pilavoğlu Han'ı kültürel faaliyetler, Kıbrıs Hanı, Rençber Hanı ve Yeni Han'da ticaret ve depolama işlemleri için kullanılırken, Balaban, Yıldız Han ve Yeni Saray Han konaklama olarak,

"Aşağı Yüz" adı verilen bölge Posta Caddesinin, Anafartalar Caddesine birleşen Yeni Hal'in güneyinde yer alan Sulu Han ticari olarak işlevini sürdürmektedir.

4.3.1. Ankara hanlarının Osmanlı şehir içi han mimarisindeki yeri

Ankara'da günümüze ulaşan Osmanlı dönemi şehir içi hanlarının, seçilen benzer dönem hanları ile karşılaştırılarak, Osmanlı şehir içi han mimarisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma konusu olan Ankara'daki Çengel, Çukur ve Safran Hanların inşa edildiği dönem ve mimari özellikleri göz önüne alınarak Anadolu'nun değişik merkezlerinden Osmanlı dönemi şehir içi hanları arasından 14-19. yüzyıllar aralığından bir grup tek avlulu, 2 ya da kısmen 3 katlı hanlar seçilmiştir. Bursa Emir Han (Bey Hanı) (1336), İpek Han (1415-1521), Geyve Han (I.Mehmet), Tuz Hanı (15.yüzyıl), Pirinç Hanı (1508), Fidan Hanı (15. yüzyıl), Koza Hanı (1490), Manisa Kurşunlu Hanı (1497-98), Edirne Deveci Hanı (1497), Trabzon Taşhan (1531-1532),

İzmir Tire, Çöplüce Hanı (1442), Kutu Han (1429), Bergama, Taşhan (1432), Bergama Çukur Han (15-16.yüzyıl), Amasya Taşhan (1698-99), Diyarbakır Deliller Hanı (1527-1528), Hasan Paşa Hanı (1574-75) ve Merzifon Taşhan (17.yüzyılın üçüncü çevreği) incelenmiştir. Ayrıca mekânsal kurgu ve yapım malzeme ve tekniğindeki değişimi inceleyebilmek için 18-19. yüzyıllara ait han örnekleri tabloya işlenerek, onarım geçiren hanlarda yapılan değişimlerin gözlemlenmiştir. Bu amaçla İzmir, Tire, Ali Efe Han (1524), Tokat, Yazmacılar (Gazioğlu) Hanı (1880), Uşak, Hacı Gedik Hanı (1893), Uşak Paşa Hanı (1893-1893), ve Sivas Çorapçı Han (19. yüzyıl) değerlendirme alınmıştır (EK 1-Çizelge 4.1.) (Atalan ve Arel, 2016, s.223'teki tablo şemasından düzenlenmiştir).

Ankara hanları kendi içinde ayrı bir tablo haline getirilmiştir. Ankara'da ise çalışma konusu büyük programlı şehir içi hanlar olan Çengel Han, Çukur Han, Safran Han dışında, 2 -3 katlı, tek ve çift avlulu olarak inşa edilen büyük programlı Mahmut Paşa Hanı, Hasan Paşa (Sulu) Hanı ve Pilavoğlu Hanı ile birlikte karşılaştırılmıştır (EK 1-Çizelge 4.2). Çalışma konusu hanlar ilişkin, yukarıda sıralanan hanlar ile ortak ve farklılaşan özellikleri ile Ankara'da büyük programlı şehir içi hanlar ile birlikte bir değerlendirme yapılmıştır.

Ankara'da günümüze ulaşan Osmanlı dönemi şehir içi hanlarının, seçilen benzer dönem hanları ile alt başlıklar altında plan özellikleri ve mimari özellikleri karşılaştırılarak, Osmanlı şehir içi han mimarisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

14-19. yüzyıllara ait Osmanlı dönemi şehir içi hanlarının plan ve mimari özellikleri hakkında bilgiler içeren Anadolu'nun değişik merkezlerinden (İstanbul hariç) bir grup han örneği yapım tarihine göre EK 1-Çizelge 4.1.'de tablo şeklinde verilmiştir. 14-19. yüzyıllara ait Osmanlı dönemi büyük programlı Ankara şehir içi hanlarının plan ve mimari özellikleri hakkında bilgiler içeren yapım tarihine göre EK 1-Çizelge 4.2.'de tablo şeklinde verilmiştir. Mekânsal kurguyu oluşturan plan unsurları (giriş kapıları, revak ve odalar, mescit, avlu, ahır, helalar, çeşme/ şadırvan/havuz, merdivenler, cephe düzeninde dış cephe, avlu revak cepheleri ve dış cephe dükkanları) ve yapım sistemi ve yapı malzemesi karşılaştırılmıştır (Şekil 4.6).

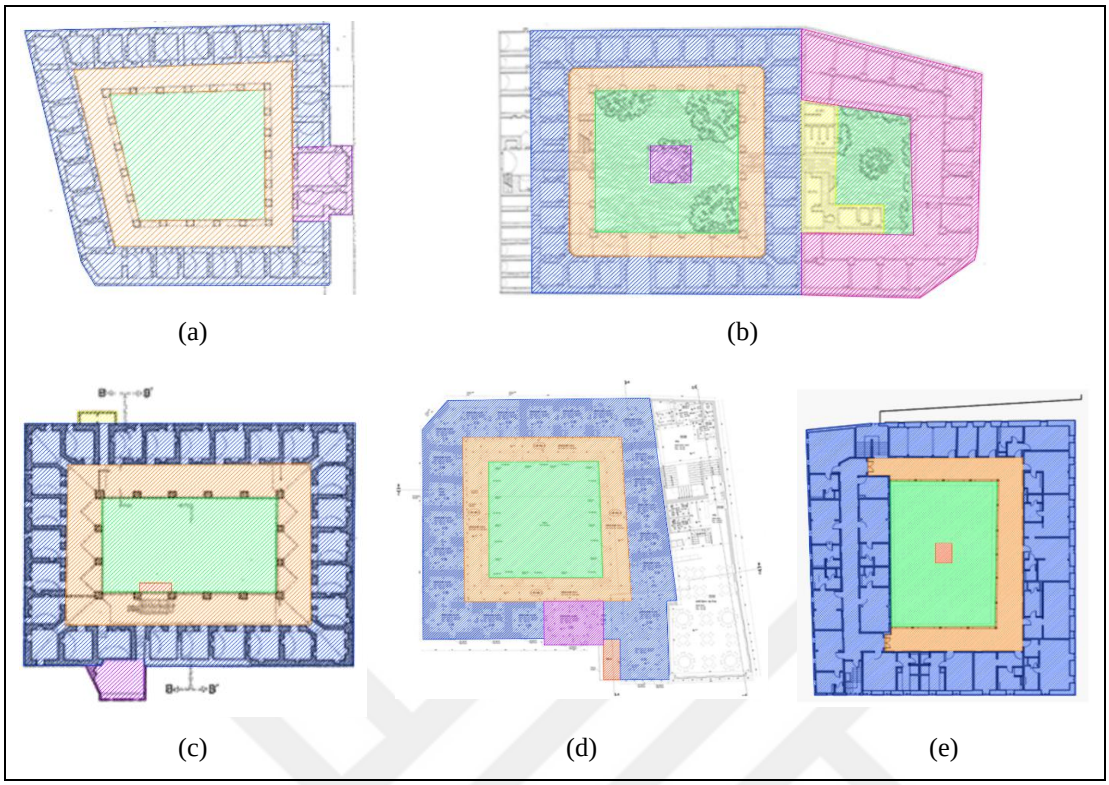

Şekil 4.6. Ankara büyük programlı hanların mekânsal kurgusu; a.Mahmut Paşa (Kurşunlu Han) (VGM arşivi)[46], b.Hasan Paşa (Sulu) Han (VGM arşivi)[47], c.Çengel Han (VGM arşivi)[48], d. Safran Han (AIIKK arşivi)[49], e.Çukur Han (AIIKK arşivi)[50]

Mekânsal kurgu

Mahmut Paşa Hanı (1421-II Mehmet sadrazamı Mahmut Paşa tarafından yaptırılmıştır) arsa sınırlarına göre belirgin şekilde geometrik formu düzenlenmiştir. Güney yanında Mahmut Paşa bedestenine bitişiktir. Arazinin eğiminden faydalanılarak kısmen bodrum katı ile 3 katlıdır. Bodrum katında ahır ve depoların bulunduğu hanın, zemin katı dükkân üst katı konaklama olarak düzenlenmiştir. Orta avlusu ve dış cephesinde üst kattan daha düşük kotta zemin katta arazi kotlarına göre kademeli düzenlenmiş ana binadan bağımsız ancak binaya bitişik dükkânlardan oluşmaktadır. Üst kata ana giriş kapısı revakından ve avlu içinden ana giriş revakının önünde ve karşı kanadındaki revakın önünden tek kollu merdivenler ile

[46]VGM arşivi, 092 Kurşunlu Han, Teknik, 060101092-OC001 paftası üzerinden işlenerek düzenlenmiştir.
[47] VGM arşivi, 089 Sulu Han, Teknik 060101089-OC006 paftası üzerinden işlenerek düzenlenmiştir.
[48]VGM arşivi, 090 Çengel Han, Teknik, 060101090-OC003 paftası üzerinden işlenerek düzenlenmiştir.
[49] AIIKK arşivi, Cihan Restorasyon, 2013, restorasyon paftası üzerinden işlenerek düzenlenmiştir.
[50] AIIKK arşivi, Promim, 2007, restorasyon paftası üzerinden işlenerek düzenlenmiştir.

sağlanmaktadır. Özgününde sadece revak içindeki taş merdiven yer almaktadır. Giriş zemininde itibaren 2 katlı hanın her 2 katında iç avluya bakan cephede payeli revaklar ile çevrilmiş ve revaklar yuvarlak kemerli üst örtüsü beşik tonozdur (Öney, 1971, s.136-137, Bakırer ve Madran, 1984, s.114, Özdemir, 1986, s.27, Ergenç,1995, s.17-18, Taş, 2004, s.143).

Hasan Paşa (Sulu) Han (1685) iki avlulu han olmasına karşın, çalışma konusu olan tek avlulu hanlar dışında Ankara'daki büyük programlı hanlardan ve benzer dönem yapısı olması bakımından incelenmiştir. Hanın birinci avluya bakan her iki revaklıdır. Sivri kemerli revaklar beşik tonozlu üst örtüye sahiptir. Odalar birer kapı ve pencere ile revaka açılırlar. Avlu ortasında bir şadırvan ve kubbeli bir mescit yer alır. İkinci avluya giriş kapısının karşısındaki akstan geçilir. Avlu ve onu çevreleyen odalar arazi formuna göre düzenlenmiştir. Avlunun kuzeybatısında bir hamam ve buna bağlı depo ve külhan bölümleri yer alır. Külhan üstünden geçen tek kollu merdiven taş bir merdivenle üst kata çıkılır. Alt katta revaksız alanlar ahır olarak kullanılmıştır. Bu mekânlar da beşik tonozludur. Hanın tarihlendirilmesinde kitabesi olmadığından kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Hasan Paşa vakfiyesinin 1508'de düzenlendiği 1511'de eklemeler yapıldığından bu tarihler arasında inşa edildiği, 673 yılında bir sicil kaydında harap durumda olduğu, 1676 yılında Rumeli Kadıaskeri Ankaravi Mehmet Emin Efendi tarafından satın alındığı bilgileri yer alır. Son olarak 1688 yılında hana suyun getirilmesi ve hamam inşası ile Sulu Han olarak kayıtlara geçmiştir (Öney, 1971, s.138-139, Özdemir, 1986, s.29-34, Ersoy,1992, s.39-52, Ergenç,1995, s.18, Taş, 2004, s.138).

Çengel Han (1522) orta avlu çevresinde giriş ve zemin katı olarak orta avludan 2 katlı, arazi topografyası kullanılarak güney yönünden revak kanadının altında kısmı bir bodrum katı elde edildiğinden yamaç ve arka cepheden 3 katlıdır. Bodrum katı ahır, depo, zemin katı ticari mekânlar ve üst katı konaklama olarak düzenlenmiştir (Öney, 1971, s.137-138, Bakırer ve Madran, 1984, s.114, Özdemir, 1986, s.36, Ergenç,1995, s.19, Taş, 2004, s.135-143-150).

Safran Han (1517) bulunduğu arazi nedeniyle Çukur Han'ın arka cephesindeki avlunun yamacına yaslanmıştır. Bu nedenle kuzeybatı yönünden toprağa gömülüdür.

Yamaca göre şekillenen yan cepheleri ile kısmen tek kısmen iki katlı ön cephesinden ve orta avlusunda 2 katlıdır. Zemin katı ticari mekânlar olup üst katı konaklama olarak kullanılmıştır. Hanın cephesinde 20 dükkân ve 1 çeşme ile vakfedilmiş olup, hana bitişik kâgir dükkânlar günümüze ulaşamamıştır. Bu dükkânların hanın cephesinde ahşap dikmeler ile taşınan sundurmalar şeklinde ya da Çarşı içinde mi olduğuna ilişkin bir bilgiye rastlanılmamıştır. Çeşme ise hanın girişinde revaklı kâgir bir yapı içindedir. Ancak bu yapının özgünlüğüne ilişkin tereddütler bulunmaktadır. Çeşmenin konumuna ilişkin net bir bilgi olmadığından, bu yapının zaman içerisinde onarım gördüğü ya da üzerine yapı inşa edildiği düşünülebilir (Öney, 1971, s.141, Bakırer ve Madran, 1984, s.115, Özdemir, 1986, s.35, Ergenç,1995, s.18, Taş, 2004, s.137).

Çukur Han'ın (16-17.yüzyıl) plan şeması olarak orta avlulu, diğerlerinden farklı olarak zemin katında giriş ve karşısındaki revak kanadı alt katında revaksız, üst katında giriş (kuzeybatı) kanadı revaksız üç yönde revaklıdır. Yapım malzemesi ve tekniği ile farklılık göstermesine karşın plan kurgusu açısından klasik düzeni korumaktadır. Çengel Han gibi aynı arazi topografyası benzer şekilde kullanılarak, güney yönünde kanadın altında kısmı bir bodrum katı elde edilmiş, avludan 2 katlı olan yapı yamaç ve arka cepheden 3 katlıdır.

Pilavoğlu Hanı (16-17. yüzyıl) doğu-batı yönünde girişin verildiği koridorla orta avluya bağlanır. 2 katlı odalardan ve ana beden duvarının güneybatı ve kuzeybatı (Çengel Han ve Atpazarı meydanına) açılan dükkanları bulunmaktadır. Üst katında revaklar ahşap dikmelidir. Birçok onarım görmüş ve eklemelerle değişime uğramıştır (Öney, 1971, s.140, Bakırer ve Madran, 1984, s.115).

Giriş kapıları

Osmanlı öncesi Anadolu Türk mimarisinin zengin bezemeli örneklerine karşın şehir içi hanlarda ana giriş kapıları sade görünümlüdür. Buna karşın klasik Osmanlı şehir içi hanlarından farklı olarak geleneksel bazı uygulamalara yer verildiği de görülmektedir. Ana girişi cephe ile aynı hizada, gerisinde ya da dışa taşkın, üst katta cumba yapacak şekilde tasarımlar karşımıza çıkmaktadır.

19 yüzyıldan sonra büyük programlı hanların azaldığı ve buna bağlı olarak giriş kapıların ve cephe düzeninde anıtsal görüntülerinin kaybolduğu, üst kat girişin altında gerisinde yer alan örnekleri görmekteyiz. Giriş kapısının konumu ise hanın bulunduğu arsanın topografyası ve ticari merkez içinde konumlanmasına bağlı cepheyi ortalayacak şekilde simetride ya da simetri değildir.

Bursa Emir Han (Bey Hanı), Geyve Han, Koza Han, Manisa Kurşunlu Han, Amasya Taşhan, Diyarbakır Deliller ve Hasan Paşa Hanı ile Merzifon Taşhan giriş kapısı plan simetrisinde, Bursa İpek Han, Tuz Han, Pirinç Han, Fidan Han, Edirne Deveci Han, Trabzon Taşhan, İzmir Tire, Çöplüce Han, Kutu Han, Bergama Çukur Han, Uşak Hacı Gedik Hanı ve Paşa Hanı ile Sivas Çorapçı Hanlarında simetride değildir.

Suluhan (Hasan Paşa Han), Mahmut Paşa, Çukur Han ve nispeten Pilavoğlu Han'da giriş cephenin ortasından, Çengel ve Safran Han'larda ise giriş aksında ve simetride değildir. Han girişlerinin Özellikle Çengel Han, Mahmut Paşa Hanı'nın arazi koşulları her yönde eğimli olması nedeniyle arazinin şeklide göre en uygun revak aksında sağlanması için bu şekilde çeşitlenerek düzenlendiği söylenebilir.

Çengel Han ve Çukur Han'da giriş kapısı üst katın gerisinde tasarlanmıştır. Çengel Han'da Bursa kemerli taşıyıcı duvar arkasında basık kemerli, Çukur Han'da ise üst katı ahşap kirişli döşeme ile taşınan bölümün gerisindeki moloz duvarda basık kemerli bir giriş kapısı vardır.

Sulu Han ve Mahmut Paşa Hanı'nın giriş cepheleri günümüzde cephede beşik kırma çatılı olarak onarımlarda düzenlenmiştir. Mahmut Paşa Hanının giriş kapısı basık yuvarlak kemerdir. Bunlardan farklı olarak Safran Han zemin ve üst katı cepheden olarak dışa taşkın düzenlenmiştir. Ayrıca dış taşkın duvarda yuvarlak kemerli sistemin gerisinde basık kemerli daha düşük kotlarda bir kapıdan giriş yapılır. Pilavoğlu Han'ın girişi ön cephesindeki dükkanların arasında kalmış düz tavanlı bir dehlizden yapılmaktadır.

Selçuklu dönemi ve erken Osmanlı dönemi Han yapılarının kimilerinde abidevi portal görünümü devam ederken Ankara'da Han portalleri genel olarak değerlendirildiğinde, abidevi görünüme sahip olabilecek tek örnek Safran Han girişi

olup diğerleri cephe gerisinde daha mütevazi tasarlanmıştır. Diyarbakır Hasan Paşa Hanı, Amasya Taş Han, İzmir Bergama, Çukur Han benzer şekilde girişi cephede dışa taşkın örneklerdir.

İşlevleri diğer ticaret yapıları ile ilişkilerine göre kimi arka cephesinden kimi yan cephesinden ayrıca ikincil hatta üçüncül giriş kapılarına sahiptir. Bunlardan Çukur Han'da 19. yüzyılda açıldığı düşünülen kapı, Çengel Han 'a güneydoğu yönünde bir kapısı olmasına karşın, yapıların birbirine (Çukur ve Çengel Han güneydoğu yönünde) çok yakın olması nedeniyle kullanılma güçlüğü ve servis girişi ihtiyacından kaynaklanmış olabilir. Bu kapının sonradan açıldığına dair görüş ise; muntazam bir dörtgen alana oturan Han'ın geometrik mekânlara oluşturulmasına müsait alanları var iken kuzeydoğu revaksız bölümündeki düzenlemeler ile kuzeybatı yönünde açılan bu yönde oluşturan geçidin planı oldukça zorlaması, duvarın gönyesinde olmaması, kapının inşasında sonraki farklı bir dönem mimari üslubunun 19. yüzyıla kemer ve pencere düzenine uygulaması nedeniyle bir ihtiyaçtan dolayı bir onarım esnasında yapıldığı, hatalı işçilik ile bu şeklini aldığı görülebilmektedir.

Revak ve odalar

Osmanlı dönemli klasik şehir içi hanlarında; alt ve üs katlar orta avlu çevresinde dört tarafından revaklıdır. Alt ve üst katları taşıyan ayaklar yuvarlak kemerli, gerisindeki revak beşik tonoz, revak kemerleri bu tonozlara yine beşik tonoz olarak dikine saplanmakta, oda mekânlarının revaka paralel ya da dikine saplandığı şekilde beşik tonozlu olup odaların taksimatı kâgir duvarlar ile inşa edilmiştir (Resim 4.1-2).

(a)

(b)

Resim 4.1. Hasan Paşa (Suluhan) Hanı; a.Avludan görünüm, b. Revak görünüm (VGM arşivi)[51]

(a)

(b)

Resim 4.2. Avlu ve revak cepheleri; a.Çengel Han (VGM arşivi) [52], b. Kurşunlu Han (Bayram ve Mert, 1998, s.50)

Genel plana uygun ancak bazı üst örtü seçenekleri ile farklılaşmalar görülmektedir. Bursa Emir Han (Bey Hanı), İpek Han Geyve Han, İzmir Tire, Çöplüce Hanı, Kutu Han, Amasya Taşhan revak kemerleri sivri kemer ve yuvarlak kemer ve gerisindeki revak üst örtüsü beşik tonoz, odalar beşik tonozludur. Giriş kapısı üzerinde kubbeli odaları olanlar Trabzon Taşhan, Manisa Kurşunlu Han, İzmir Bergama Çukur Han, revakları kubbeli olanlar Bursa Pirinç Hanı, Fidan Hanı, Koza Hanlardır. Diyarbakır Deliller Hanı ve Hasan Paşa Hanı benzer şekilde inşa sistemine ilaveden revak tonozları revak ayaklarında oda duvarları yönünde dik olarak sivri kemerler ile desteklenmiştir. Merzifon Taşhan'da zemin katta uzun kanatlar, üst katta kısa kanatlar revaksız diğer kısımları revaklıdır. Odalar çapraz tonozludur. Uşak Paşa Hanı ve Gedik Paşa Hanı, Tokat Yazmacılar Han'ın zeminde uzun kanatları revaksız üst katları revaklı, Sivas Çopraçı Hanı'ın zemin katı revaksızdır. Edirne Deveci Han ise zemin kat revaksız üst kat revaklı tasarlanmıştır. Odalar çapraz ve tekne tonozludur (EK 4.1).

[51] VGM arşivi, 089Sulu Han\Fotoğraf\060101089-FT003-025 ve 53
[52] VGM arşivi, 090Çengel Han\Fotoğraf\060101090-FT009-27

Ankara Çengel, Safran, Hasan Paşa (Sulu) Han ve Mahmut Paşa Han'ları bu plana uygundur. Bu plana benzer ve farklı özellikleri olan Çukur Han'da ise dörtgen avlu etrafında gelişen masif kütlesinde kuzeybatı (giriş cephesi ve güneybatı arka cephesinde alt katta revakları olmayan diğer iki yönde revaklara sahiptir. Üst katında kuzeybatı (giriş) cephesinde revakı olmayan ve diğer üç yönde revaklıdır. Beden duvarları bodrum ve zemin katında moloz, kaba yonu taş yığma kâgir sistem, üst katında güneydoğu cephesi kerpiç yığma, diğer cephelerinde ahşap karkas ve çatkı araları özgününde kerpiç olmak üzere zaman içerisinde tuğla malzeme ile tamirat görmüştür. Bunun dışında zemin ve üst kat odaları ahşap karkas olup çatkı araları kerpiç ve tuğla malzemede, bodrum katı ara duvarları ise moloz taş yığma duvardır. Yapım sistemi 16.yüzyıl hanlarında farklı olarak tonoz ve kemerler yerine yapı malzemesine bağlı olarak revakları taş kaideye oturan ahşap dikmeler ile tavanı ahşap kirişlemeler ile düz tavan olarak düzenlenmiştir. Üst örtüsü yine ahşap karkas sistem üzerine düz tavan ile taşınan çatıda oturtma ahşap çatı üzeri kiremit kaplıdır.

Klasikleşen bu plan şemasında Çukur Han'ın revak düzeni değerlendirildiğinde; Çukur Han'da uzun kanatlarındaki revakların kapatılmış ya da plan ölçüleri ahşap dikme aralıkları incelendiğinde kuzey kanadında revakın yok olduğu ya da revaksız şekilde inşa edildiği, güney tarafındaki kanatta revakın alt katta dükkân odalarına dâhil edildiği, kuzey kanadındaki revak bölümü olmaksızın bir koridorun iki yönünde odaların sıralandığı bir plan şemasında, dış cephede dükkânların üzerinde tasarlandığı, yani ana kütleden bağımsız bir kütle olarak yapıya dâhil edilmediği aksine yapının ana kütlesi bünyesinde kaldığı görülmektedir.

Bu tarz revaksız ya da kısmen revaklara sahip plan tipinde Anadolu'da benzer yapılar arasında İzmir, Tire Kutu ve Çöplüce Han, Bergama Taşhan, Bursa Tuz Han, Edirne Deveci Han, Amasya Taşhan, Merzifon Taşhan, Tokat Yazmacılar Hanı, Uşak Gedik Paşa ve Paşa Hanı, Sivas Çorapçı Han sayılabilir.

Mescit

Kervansaraylarda olduğu gibi büyük programlı şehir içi hanlarında avlu içinde bağımsız tasarlandığı gibi, sonraki dönemlerde hanın içinde üst katında giriş cephesinde hatta giriş kapısının üzerinde yer aldığı görülmektedir. Her handa mescit

olup olmadığına ilişki kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Şöyle ki hanın bulunduğu konum bir külliye içinde olması ya da çok yakın ibadet merkezi bulunması gibi koşulların ihtiyaca göre şekillenmesinden kaynaklı olarak kimi han yapılarının giriş kapısının üzerindeki mekânlar başoda hacı odası gibi yönetimle ilgili kişiler için düzenlenmiş olabilir.

Ankara'da Han örnekleri dönemlerine bakıldığında 16. ve 18. yüzyıllarda yapılanlar günümüze ulaştırdığından klasik Osmanlı dönemi hanları ile birlikte bir değerlendirme mümkün olmamakla birlikte, Ankara'nın Anadolu Selçuklu' döneminden Osmanlı dönemine ilişkin diğer yapı türlerinde geliştirdiği Ankara ekolünün han yapılarında da devam ettiği görülmektedir (Resim 4.3).

Çengel Han'ın mescidi incelendiğinde; özellikle Manisa Kurşunlu Han (1497-1498), gibi üst katında özelleşmiş olduğu görülmektedir. Ancak Manisa Kurşunlu Han'da üç birim halinde olan mekân aslında başoda olarak kullanılmış olabilir. Bergama Çukur Han'ında giriş kapısının üzerindeki kubbeli ve birkaç mekândan oluşan tasarım Çengel Han ile uyumlu görünmektedir. Ancak bu odaların işlevi mescit ya da başoda olarak düzenlendiğine ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Başoda tasarımı Bursa Koza Han'da bulunur.

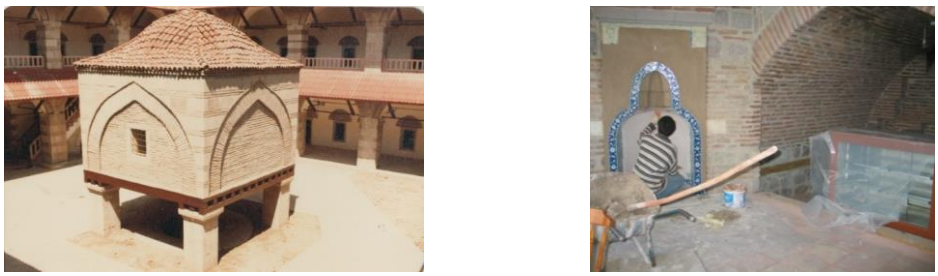

(a) (b)

Resim 4.3. Mescitler; a. Hasan Paşa (Suluhan) Han (VGM arşivi)[53], b. Çengel Han (VGM arşivi) [54]

[53] VGM arşivi, 089Sulu Han\Fotoğraf\060101089-FT003-027
[54] VGM arşivi, 090Çengel Han/Fotoğraf/060101090-FT0039-03

Avlu

İçe dönük planlamanın ana unsuru olan avlu incelenen tüm hanların ortak özelliğidir. Avlularda dörtgen form korunarak avlu çevresinde planlanan ya da arazi formuna uyum gösterecek şekilde yamuk formlarda düzenlenen tasarımlar görülmektedir. Avlu dörtgen formda tutulduğunda revak gerisindeki odalar araziye göre boyutları şekillenmekte, oda boyutları eş tutulduğunda avlu boyutları araziye göre düzenlenmektedir. İncelenen hanlar genel olarak dörtgen avlu formunu, inşa edildikleri arsa sınırlarının uygunluğundan olsa gerek korumuştur. Elbette henüz imar kanunlarının uygulanmadığı bu dönemde yol genişletme çalışmalarına maruz kalınmadığı göz önüne alındığında, arsa kullanımında daha özgür olunmasından kaynaklı daha düzgün geometride yapılar elde edildiği görülmektedir.

Ankara Hanlarının plan şemaları incelendiğinde; Orta avlu dörtgen formunu koruyarak, Sulu Hanın ikinci avlusundaki bölümü (Resim 4.4, 4.6), Safran Han ve Çengel Han'ın güneydoğu kanadındaki odaları arsa sınırına göre düzenlenmiştir. Mahmut Paşa Hanı orta avlusu arsa sınırlarına göre düzenlenmiş olup dörtgen formda değildir (Resim 4.4). Çukur Han ise dörtgen form avlu ve odaları diğerlerine nispeten daha düzgündür (Resim 4.5-4.6.a). Pilavoğlu Han'da ise orta avlu ek mekanlar ile zaman içerisinde dörtgen formunu koruyamamıştır (Resim 4.6.b).

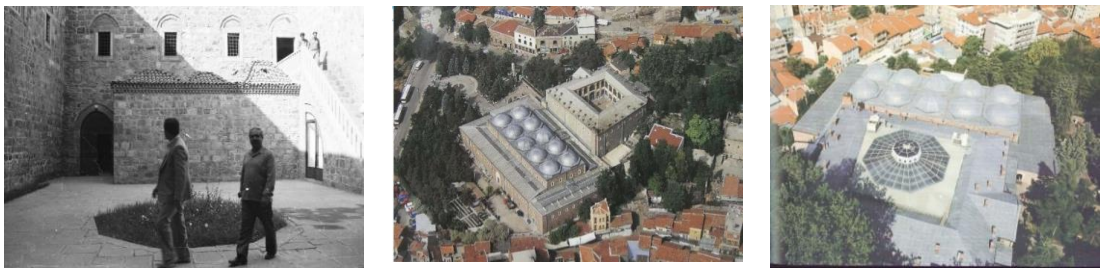

(a) (b) (c)

Resim 4.4. Avlu ve hava görünümü; a. Hasan Paşa (Suluhan) ikinci avlu, (VGM arşivi)[55] hava görünümü, b. Mahmutpaşa Bedesteni ve Mahmut Paşa (Kurşunlu Han)[56], c. Mahmut Paşa (Kurşunlu Han) (Kırpık ve diğerleri, 2015, s.398)

[55] VGM arşivi, 089Sulu Han\Fotoğraf\060101090-FT009-28

[56]İnternet: Tarihi Bazaarlar, Web:http://morusbazaar.weebly.com/ankara-tarihi-ccedilar351305lar305/mahmut-paa-bedesteni adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

(a) (b) (c)

Resim 4.5. Çatı ve avlu görünümleri; a. Çengel ve Çukur Han (Kırpık ve diğerleri 2015, s.404), b. Çengel (VGM arşivi)[57], c. Çukur Han (18.05.2019)

(a) (b)

Resim 4.6. Avlu görünüm; a. Safran Han (18.05.2019), b.Pilavoğlu Han [58]

Ahır

Han yapıları şehir içi ticareti yanında şehirlerarası ticaretin de yapıldığı yerlerdir. Farklı şehirlerden ürünlerin getirildiği ya da satıldığı bu yapılar da yabancı tüccarların konaklama barınma işlevlerini gördüğünden, tüccarların binek hayvanlarının da korunması maksadıyla kimi hanlarda Selçuklu dönemi develik mekânlarından daha küçük ölçekte olmak üzere ahır mekânlarının bulunduğu; bunların da daha çok 17. yüzyıla kadar inşa edilen hanlarda görüldüğü izlenmektedir.

Edirne Deveci Han, Diyarbakır Hasan Paşa Hanı, Deliller Hanı (binaya bitişik zemin katında), Bursa Koza Han, Fidan Han, Pirinç Han, Emir Han ahır birimine sahip olup, Sulu (Hasan Paşa) Han'ın develik kısmı bulunmakla beraber, Çukur ve Çengel Han'ın yamacı kullanılarak tasarlanan kısmi bodrum katı ahır olarak kullanılmıştır.

[57] VGM arşivi, 090Çengel Han\Genel idari\060101090-BN005.tif

[58]İnternet: Foursquare City Guide, Web: https://tr.foursquare.com/v/pilavo%C4%9Flu-han/5229b1f411d26745609dd7f1?openPhotoId=58d7956189151d326417b8b2 (Sinem A. Tarafından 26 Mart 2017'de eklenmiştir) adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

Çeşme, şadırvan, havuz

Hanlarda çeşme, şadırvan ya da havuz ögesi yer almaktadır. Bursa Geyve Han, Tuz Han, Pirinç Han, Manisa Kurşunlu Han, Amasya Taş Han, Diyarbakır Hasan Paşa ve Deliller Han'ının avlusunda çeşme, şadırvan veya havuz unsurları görülmektedir (EK 4.1.).

(a) (b)

Resim 4.7. Çeşme; a. Çengel Han (18.05.2019), b. Safran Han (AIIKK arşivi, 2016)

Konumları ile ilgili yapılan incelemede, avlu ortasında sekizgen ya da daha dairesel formlarda havuzlu bir şadırvan, sadece havuz, çeşme unsurları bulunmaktadır. Çengel Han'daki çeşme giriş revakının (Resim 4.7.a) hemen yanındakine revakta avluda, Çukur Han'da avlu ortasında, Safran Han'da (Resim 4.7.b) ise giriş kapısının hemen önünde olduğu anlaşılmaktadır. Çeşme, havuz, şadırvan gibi ögelerin konumu ihtiyaca ya da suyun bu alan ulaşıma göre planlandığı görülmektedir.

Helalar

Hanlarda hela, hamam vb. ıslak hacimlerin yerleri ya da varlığı konusunda her biri yapı özelinde konunun incelenmesi ve değerlendirilmesi gereklidir. Bu nedenle bir genellemeye gidilmesi doğru olmayacağından incelenen hanlar üzerinde veriler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çengel Han'ın güneybatı (arka) cephesinde at ve üst katında olmak üzere han binasına sonradan eklenmişçesine dışa taşkın bir kütle olarak günümüze gelmiştir. Özgünlüğü konusunda kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Safran Han'ın güneybatı kanadının kuzey ucundaki mekân rölövesinde tuvalet olarak gösterilmiştir. Ancak bir han kapısında böyle bir dükkân mekânın hela olarak kullanılması olağan görülmemekte olup zaman içerisinde kullanıcılarınca bu işlevde kullanıldığı düşünülmektedir. Bir diğer hela birimi ise muhdes yapı ile güneydoğu yönünde oluşan koridordur ve bu mekân içinde özgün işlevi olabileceği düşünülmektedir.

Sulu Han'da ikinci avluda hamam ile ilişkili şekilde çözümlenmiştir. Mahmut Paşa Hanı'nda kesin veri bulunmazken, Çukur Han ve Pilavoğlu Han'da çok değişmiş olduğundan ıslak hacimlere ilişkin sağlıklı bir veri bulunamamıştır.

Merdivenler

Hanların girişinde avluya inen merdivenler dışında üst kata ile düşey bağlantı sağlayan merdivenler genelde revak içinde tek kolu merdivenler ile sağlanmaktadır. Bursa Emir Han, Geyve Han, Fidan Han ve İpek Han'da giriş revakının sağ ve solunda iki adet, Bursa Pirinç Han biri giriş revakında diğeri giriş revakının karşı kanadında bir adet olmak üzere iki adet, Manisa Kurşunlu Han'da girişin solunda bir adet, Trabzon Taşhan'da giriş revakının sağında ve karşı revakında olmak üzere 2 adet, Amasya Taşhan'da giriş revakının sağ ve solunda olmak üzere 2 adet, Diyarbakır Hasan Paşa Hanı ve Deliller Han'ın üst kata girişin sağ ve solundan ve karşı revaktaki eyvanın sağ ve solun 2 olmak üzere toplam 4 adet tek kollu taş merdiven ile üst kata ulaşılmaktadır.

Çengel Han ana merdiveni özgünlüğünü korumuş giriş revakının hemen sağından tek kollu olarak üst kata erişim sağlamaktadır. Pilavoğlu Han'ında da avludan tek kollu bir merdiven ile revaklara ulaşılmaktadır.

Çukur Han'ın üst kat bağlantısında ilişkin özgününe ait veri olmaması nedeniyle mevcut merdivenlerin kullanımı kolaylaştırmak için tasarlanmıştır.

Safran Han benzer şekilde özgün merdivenine ilişkin bir bilgi elde edilememiştir. Ancak avludan revaklara tek kollu bir merdiven ile erişildiği önerilse de bu bilgiyi destekleyici yapında bir ize rastlanmamıştır.

Sulu Han olsun Kurşunlu Han olsun günümüzdeki kullanımına yönelik restorasyonlarda çevre kotlarının değişmesi nedeniyle farklı kotlara özgününden farklı şekilde ulaşım verilmiştir. Oysa 15-18. yüzyılların hanları incelendiğinde klasik plan tipinde, orta avlu çevresindeki revaklardan tek kollu taş malzeme ile inşa edilmiş merdivenler ile üst katlara erişilmektedir. 19.yüzyıl yapılarında merdiven planında farklı uygulamalar görülmektedir (EK 4.1 ve 4.2).

Cephe düzeni

Han mekânları üst katlarda hem dış cephelere hem de revaklara pencereler ile açılmaktadır. Cephede ticaret bölgesinin ihtiyacı ve yapının arazi koşularına göre tasarımından kaynaklı yeterli güvenlik sınırına göre pencere açıklıkları yerleştirilmiştir (Resim 4.8).

Hanlar her ne kadar Osmanlı döneminde daha sosyal yapılar olsa da içinde bulunan değerli eşyalar ile gece konaklayanların güvenli açısından içe dönük olarak tasarımını korumuştur. Üst katları genellikle ½ oranında dörtgen pencere açıklıkları sahip olan hanların cephedeki diğer ortak açıklıklar arazinin topografyası elverdiği kadarıyla ve alt katlarda genelde dükkânlar olarak düzenlenmiştir. Bu tür düzendeki han yapıları Bursa Emir Bey Hanı, Pirinç Han, Çengel Han gibi sadece giriş cephesinde, Koza Han, Manisa Kurşunlu Han, Amasya Taş Han örnek verilebilir.

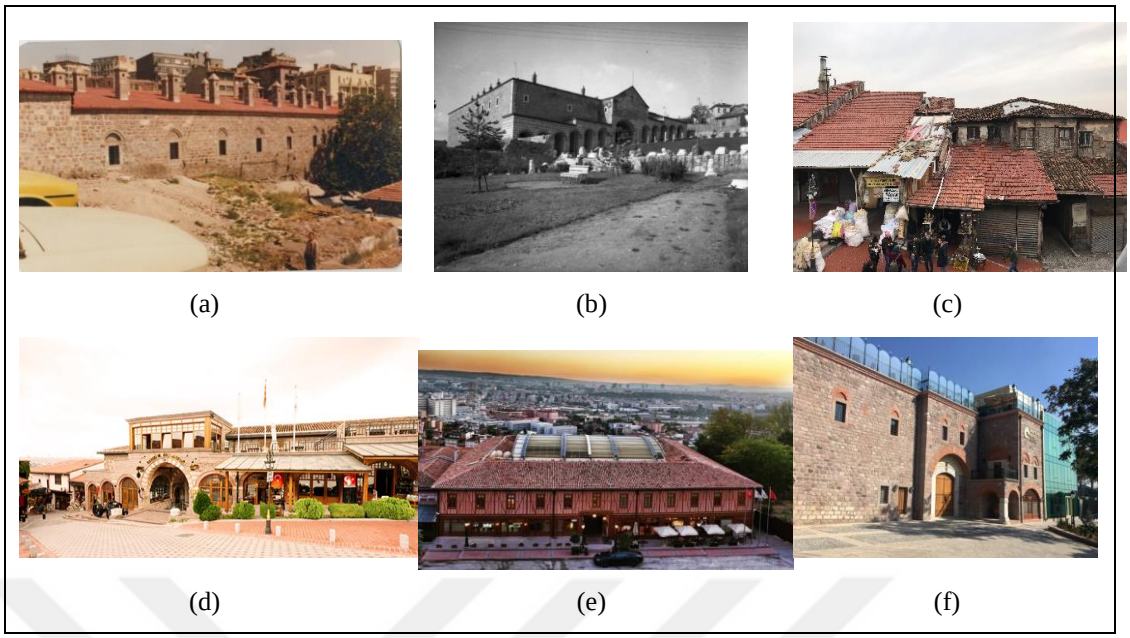

Resim 4.8. Cephe düzeni; a. Hasan Paşa (Suluhan) Han (VGM arşivi)[59] , b. Kurşunlu Han (VGM arşivi)[60],c. Pilavoğlu Han (16.12.2018), d. Çengel Han[61], e. Çukur Han[62], f.. Safran Han[63]

19. yüzyılda inşa malzeme ve tekniğinde klasik dönem geleneğinden farklı olarak ahşap karkas yapılar inşa edilse de pencere düzeni ile boyutlarındaki oranlar korunmuştur.

Avlu cepheleri

Avlu çevresinde revaklı ve revaksız düzende, revaka açılan odalar ile cephe vermektedirler. Klasik dönemde kagir sistemde inşa edilenler taş ayaklar ile taşınan yuvarlak ve sivri kemerli, taş ve tuğla ile inşa edilmiş kemer sistemi ile çevrelenmiştir. Kimi yapılarda revak ayaklarında tamamen tuğla (İpek Han, Geyve Han,) ½ ve 1/3 almaşık taş/tuğla malzeme kullanımı ve kemerlerde tuğla malzeme (Bursa Emir Han, Tuz Han'ın bir kısmı, Pirinç Han, Koza Han, Manisa Kurşunlu Han, Trabzon Taşhan, İzmir Bergama Çukur Han alt revaklar, Amasya Taşhan)

[59] VGM arşivi, 089 Sulu Han\Fotoğraf\060101090-FT009-28
[60] VGM arşivi, 093 Mahmut Paşa Bedesteni (Müze)\Fotoğraf\060101093-FT004-07
[61]İnternet: Rahmi Koç Müzesi, Web: http://www.rmk-museum.org.tr/ankara adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.
[62] İnternet: Divan, Web:https://www.divan.com.tr/divan-cukurhan/galeri adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.
[63]İnternet: Ark İnşaat, Web: http://www.arkinsaat.com.tr/proje-altsayfa.aspx?104 adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

farklı renkte taşlar ile almaşık (Diyarbakır Deliller ve Hasan Paşa Hanı) sistemler görülmektedir (Şekil 4.11).

Sonraki dönemlerde onarımlarda kimi klasik dönem yapısının revakları dönemin ekonomik durumu ve inşa faaliyetleri çerçevesinde ahşap dikmeli tonozları onarımların üst örtüsü onarılmayanların bu kısımlarda ahşap tavanlı ve tek yöne eğimli ahşap üst örtü ile kapatılmıştır. Çukur Han gibi ahşap dikmeli revaklı Bursa Tuzhan (15.yüzyıl), Bergama Çukur Han (1512) (bu iki han onarımlar sonucu malzeme ve tekniği değişmiş) ahşap karkas ve tuğla/kerpiç dolgu sistemli cephelere sahip Pilavoğlu Hanı (16-17. yüzyıl), Tokat Yazmacılar Hanı (19. yüzyıl), Uşak Gedik Paşa Hanı (1893) ve Sivas Çorapçı Han (19.yüzyıl) örnek verilebilir.

Dış cephe dükkânları

Hanların dış cephesindeki dükkânların yerleşimi cephe düzenini etkilemiştir. Hanın masif revak ve oda düzenine dış cephesinde kagir ya da ahşap sistemde tek katlı dükkanlar yerleştirilmiştir. Bu dükkânlar genelde hanın giriş kapısından ulaşılan revaklı mekânlardan bağımsızdır. Ancak kütle olarak ana han binasıyla birliktedir. Ön cephede, arazi durumuna göre ticaret yoğunluğuna göre birkaç cephesinde konumlanmaktadır (Şekil 4.7).

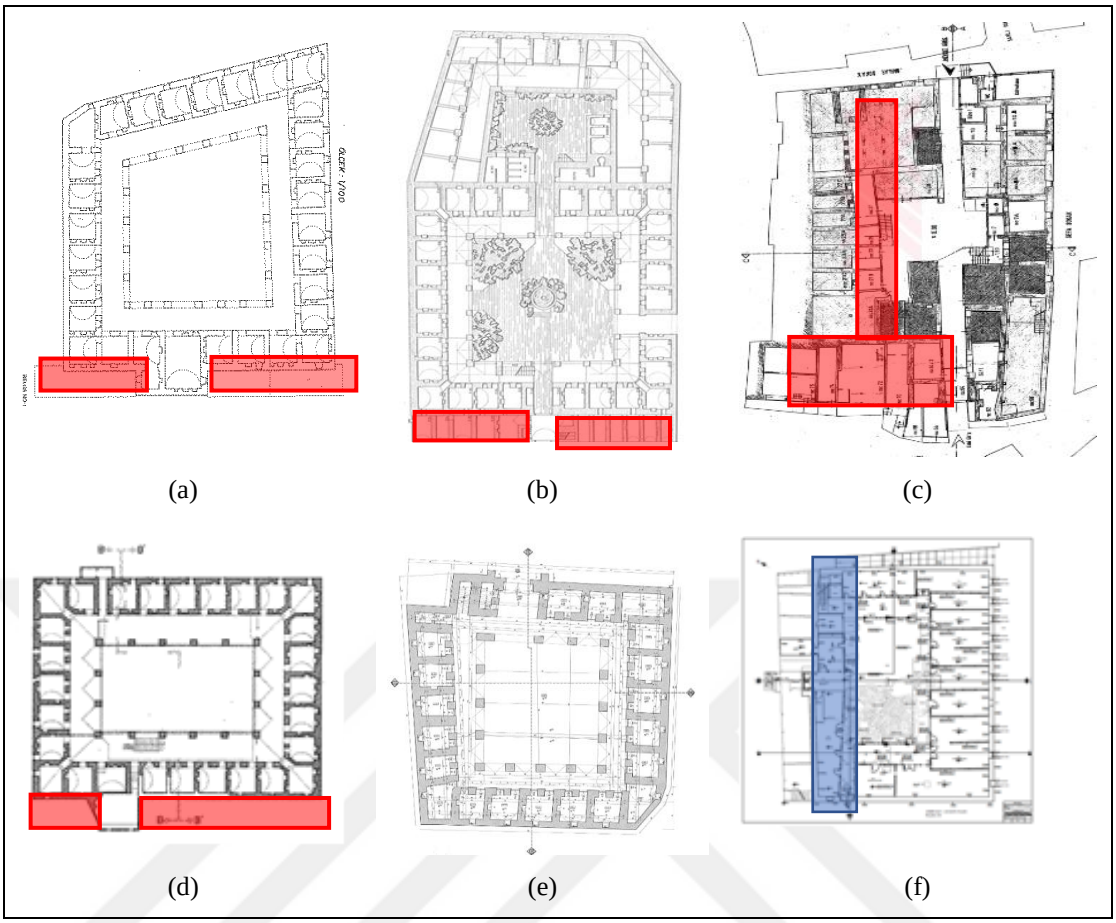

Resim 4.9. Ankara büyük programlı şehir içi hanları dış cephe dükkanlarının konumu; a.Mahmut Paşa (Kurşunlu) Hanı[64], b. Hasanpaşa (Sulu) Han[65], c.Pilavoğlu Hanı, d. Çengel Han[66], e. Safran Han[67], f. Çukur Han [68](Sevdik,1997, s.183)

Sulu (Hasan Paşa) Han, Mahmut Paşa hanı ve Çengel Han'ın önce cephesinde dükkânlar yer almaktadır. Sulu (Hasan Paşa) Han'ın giriş cephesindeki dükkânlar hanın bugünkü konumundan kaynaklı yol kotu nedeniyle ikinci kat seviyesinde, ana giriş kapısı bu dükkânlar hizasında ve üst saçak sınırı giriş kapısıyla aynı hizadadır.

[64] VGM arşivi, 093 Mahmut Paşa Bedesteni, Teknik, 060101092-OC001 paftası üzerinden işlenerek düzenlenmiştir.
[65] VGM arşivi, 089 Sulu Han, Teknik, 060101089-OC006 paftası üzerinden işlenerek düzenlenmiştir.
[66]ODTÜ- VGM arşivi, 090, Çengel Han, Teknik, 060101090-OC003 paftası üzerinden işlenerek düzenlenmiştir.
[67]AIIKK Arşivi Hassa Mimarlık, 2008.
[68]AIIKK Arşivi Ka-Ba Eserler Koruma ve Değerlendirme Ltd. paftası üzerinden işlenerek düzenlenmiştir.

Mahmut Paşa Hanı girişindeki dükkânlar arazinin eğimine göre zemin kotları kademeli olarak düzenlenmiş olup, üst kat saçak sınırları ise ana giriş kapısı bu dükkânlar hizasında ve kırma çatısı saçağıyla aynı seviyededir.

Çengel Han'da ise giriş kapısının önünde zemin kat döşeme hizasında üst örtü sınırlarına sahip olarak bu iki Han'dan farklı düzenlenmiştir. Giriş kapısı bu dükkânların gerisinde ana han yapısıyla birlikte düzenlenmiştir. Bu tür düzenlemeye örnek olarak Manisa Kurşunlu Han, İzmir Tire Kutu Han, Amasya Taş Han, Diyarbakır Deliller Hanı ve Hasan Paşa Hanı (ancak bu dükkân sırası her iki handa da üst kata kadar devam etmekte, üst katta odalar ile birleştirilmiş, tek katlı değildir) verilebilir.

Çukur Han'ın dış cephedeki dükkânları ise bu yapılardan daha farklı bir düzendedir. Hanın ana planında revak gerisinde dükkân olarak görülen mekânlar, bu yapıda iç revaka değil dış cepheye doğru açılmış ve üst katın hemen altında hanın bünyesinde tasarlanmıştır.

Pilavoğlu Han'ın güneybatı ve kuzeybatı yönünde cepheleri dükkanlar ile çevrilidir. Ana yapıdan bağımsız olarak yapının dış cephelerinde yer almaktadırlar.

Çevresinde kagir inşa tekniğinden yapı bünyesiyle bütünleşen dükkân olmaksızın düzenlenen Safran Han gibi İpek Han, Geyve Han, Fidan Han örnekleri mevcuttur.

At pazarında Çengel Han'ın yerleşimine ve 16. yüzyıl restitüsyon önerisinde gösterilen Yeni Han'ın konumuna bakıldığında Çukur Han planının yola bu hanlardan daha taşkın olarak konumlandığı düz bir yol çizgisi bulunmadığı görülmektedir. Han bu şekilde tasarlanmış olabileceği gibi, 19. yüzyıl yapı yönetmeliklerine göre yol genişletme çalışmalarında varsa han yapının önünde yer alan dükkânların kaldırılmış olabileceğini ve bu şekilde ana han yapısı bünyesine katıldığı düşünülebilir. Ancak Han'ın giriş kapısı hizasındaki moloz duvarın ilk tasarımda var olması durumunda hanın dükkânların özgün olarak bu şekilde olabileceği ikilemini yaratmaktadır. Çukur Han'ın kuzeybatı kanadındaki onarımlara ait resmî belgeler olmadığından hem bu kanadın planlanması hem dış dükkânların

güvenlik nedeniyle konumları hem de yapım sistemi bakımından diğer han yapılarından farklılaşmaktadır.

Yapım sistemi ve yapı malzemesi

Erken örnekleri Bursa ve civarında gelişen 15-17. yüzyıl şehir içi hanların plan kurgusu, cephe düzeni, malzeme ve inşaat tekniklerinin 19. yüzyıla kadar bir gelenek olarak devam ettiği söylenebilir.

Klasik dönem yapılarının inşa malzemesi taş ve tuğla iken 17. yüzyıl onarımları ve sonraki dönem han yapılarında ahşap karkas kimilerinde karma olarak kullanılmıştır. Kagir sistemde revaklar ve oda mekanları tonozlar, kimi baş oda, mescit ya da hancı odası gibi özelleştirilen odalarda kubbe üst örtüsüne sahiptir. Revaklar yuvarlak ve sonraki dönemlerde beşik kemer ve dörtgen taş ayaklar ile taşınmaktadır. Döşemelerde tuğla ve ahşap kaplama avluda taş malzeme tercih edilmiştir denilebilir.

Onarımlar ve 18-19. yüzyıllarda inşa sisteminde temellerinde moloz taş, kimilerinde zemin katlar kaba yonu ya da moloz örgü, kimlerinde ise her iki kat ahşap karkas, tuğla veya kerpiç dolgu, bağdadi gibi sistemler ile inşa edilmiştir. Ahşap karkas yapıların oda ve revaklarının üst örtüsü düz tavanlar olup, revaklarda ahşap dikmeler ile taşınmakta, hanların revak ve oda üst örtüsünde ahşap çatı kullanılmaktadır.

17-18. yüzyıllarda onarım görmüş, 19. yüzyılda inşa edilmiş ya da tekrar 19.yüzyılda onarım görmüş yapılar genelde ahşap karkas sistemdedir. Bunlara örnek olarak İzmir, Tire, Ali Efe Hanı (1424), Bergama Çukur Han' ve Bursa Tuz Han'dır (1512). 19. yüzyılda yarı kagir ve ahşap karkas yapım tekniği kullanılmış olup Tokat Yazmacılar Hanı, Uşak Gedik Paşa Hanı ve Paşa Halı ile Sivas Çorapçı Han örnekler arsında sayılabilir.

Benzer şekilde Ankara'da anıtsal kamusal yapılarında, 14.-15.yüzyıldan itibaren yaygın olarak tercih edilen yapım malzemeleri, temelde moloz taş, duvarlarda ahşap hatıl arası kerpiç malzeme kullanımının 18. ve 19.yüzyıllarda da devam ettiği gözlenmektedir. Bunun dışında ahşap dikmeli ahşap karkas yapılar Ankara'da

Selçuklu mimarisinin bir geleneğidir. Anıtsal yapılarda dahi 12-14. yüzyıl yapılarında dış cephelerinde kaba yonu, moloz taş malzeme kullanılsa da tavan, üst katlarda ahşap direkli ahşap tavanlı uygulamalar yaygın şekilde kullanılmıştır.

Diğer yandan 15. ve 16. yüzyıllarda inşa edilen Mahmut Paşa Bedesteni, Kurşunlu Han, Sulu Han, Zafran Han, Çengel Han gibi şehir içi han yapılarında ana inşa malzemesi taş iken, 17. yüzyıldan sonra inşaat faaliyetlerinin merkezi yönetimden yerel yönetime geçmesi, Celali isyanlarının etkisi, dönemin ekonomik durumu ve inşa malzemelerinin teminindeki kısıtlar nedeni ile Ankara'da yapı malzemesi olarak onarımlarda kerpicin kullanıldığını ve daha küçük programlı yapıların inşa edildiği dikkat çekmektedir.

Çukur Han ve Pilavoğlu Han hariç, diğer yapıların beden duvarlarında kaba yonu ve moloz taş, revakları taşıyan ayaklar ve revak yüzeyleri 1/3 taş, tuğla almaşık sistemde, yuvarlak kemerli ve tuğla beşik tonozludur. Odalar revak tonozlarına paralel olarak beşik tonozlu ara duvarları moloz, kaba yonu taştan inşa edilmiştir (Öney, 1971, s.139, Bakırer ve Madran, 1984, s.115, Ergenç,1995, s.18, Taş, 2004, s.239).

Pilavoğlu Han L plan tipinde, ahşap karkas sistemde ahşap çatklı ve hatıllı, kerpiç dolgulu ve revakları ahşap dikmeler ile taşınmaktadır (Öney, 1971, s.140).

4.3.2. Çengel, Çukur ve Safran Han'ın Osmanlı şehir içi han mimarisindeki yerinin değerlendirilmesi

Çengel Han

Tüm değişmişliklerine karşın 16. yüzyıl Klasik Osmanlı Mimarisinin önemli örneklerindendir. Ankara'daki diğer büyük programlı hanlardan Kurşunlu Han ve Sulu Han gibi büyük onarımlar geçirmemiş, onarım geçirdikleri dönemin koruma anlayışı nedeniyle yapı malzemesinde yenilenmeler ve değişikliklere uğramamış, belgesel değerini koruyan bir handır. Yapı ayrıca tarihi, estetik, sanatsal değerleri

yanında ekonomik değerini de hala korumaktadır.[69] Han'ın bir diğer önemli özelliği de Ankara'daki diğer hanların pek çoğu kitabesini koruyamamıştır; ancak Çengel Han'ın girişinde bulunan kitabe Han'ın yapılış tarihi hakkında bize net olarak bilgi vermektedir (Ersoy, 1991a, s.57).[70] EK-1'de yer alan Çizelge 1.1 ve Çizelge 2.2'ye değerlendirildiğinde;

- Beden duvarlarında kaba yonu ve moloz taş, revakları taşıyan ayaklar ve revak yüzeyleri 1/3 taş, tuğla almaşık sistemde, yuvarlak kemerli ve tuğla beşik tonozludur. Odalar revak tonozlarına paralel olarak beşik tonozlu ara duvarları moloz, kaba yonu taştan inşa edildiği,
- Ana giriş kapısının üst katın gerisinde Bursa kemerli taşıyıcı duvar arkasında basık kemerli tasarlandığı,
- Dört kanadının da revaklı olması, at ve üst katları taşıyan ayaklar yuvarlak kemerli, gerisindeki revak beşik tonoz, revak kemerleri bu tonozlara yine beşik tonoz olarak dikine saplanan, oda mekânları revaka paralel şekilde beşik tonozlu olup odaların taksimat kâgir duvarlar ile inşa edilen dönemin klasik plan ve yapım tekniğinde inşa edildiği,
- Kısmi bodrum katının ahır olarak düzenlendiği,
- Avlusunun düzgün dörtgen formunu koruduğu, yapı oturumu her ne kadar güneydoğu yönünde çok az eğimli olarak yola göre şekillense de tüm planın dörtgen form olarak düzenlendiği,
- Avlusunda lahitten bir çeşme bulunduğu,
- Üst katında mescide sahip olması,
- Üst kata çıkışı sağlayan tek kollu taş merdiven olması ve helaların yapıya eklenti şeklinde düzenlenmesi bakımından,

16. yüzyıl Klasik Osmanlı şehir içi hanları özelliklerini taşıdığı ve günümüze kadar bu özellikleri ile özgünlüğünü koruması açısından önemli bir yapıdır.

[69] Nimet ÖZGÖNÜL; 21 Temmuz 1992, "Çengel Han Koruma Projesi" Ka-Ba Eski Eserler Koruma ve Onarım Mimarlık Ltd., AIIKK arşivi.
[70] Ersoy, Bozkurt, 1996, Çukur ve Çengel Han rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerine ilişkin 24.04.1996, AIIKK arşivi.

Çukur Han

Mimari kurgusu ve malzemesi bakımından bugünkü şeklini 1791 veya 1801 yıllarında bu dönemin teknolojisi ve malzemesiyle yeniden yapılarak veya kapsamlı bir onarım geçirerek almış olabileceği, sonraki dönemlerde özellikle Cumhuriyet döneminde oda taksimatında kapı, pencere doğramalarında yenilenmeler veya değişmeler olduğu ve Osmanlı klasik han şemasını Ankara'da daha geç dönemde 19. yy. gibi sonraki yüzyılların malzeme ve teknolojisi ile sürdüren bir örnek olabileceğini düşündürtmektedir.[71] EK-1'de yer alan Çizelge 1.1 ve Çizelge 1.2'ye değerlendirildiğinde;

- Revaklar, Hanın zemin katında güneydoğu-kuzeybatı yönünde 2, üst katında kuzeydoğu kanadı hariç 3 yöndedir.
- Zemin kat mekanları revak gerisinde ticari amaçlı olarak kullanılmıştır. Üst kat odaları revak gerisinde konaklama amacına hizmet etmiştir
- Yamacın eğiminden yararlanılarak güneybatı (arka) kanadın altında bodrum kat arka avluya açılmakta olup ahır olarak kullanılmıştır.
- Hanın dörtgen avlusunda bir çeşmesi bulunmakta ancak özgün özellikleri bulunmamaktadır. Günümüzde bu çeşme varlığını korumamaktadır.
- Hanın mescidi bulunmamaktadır.
- Dış giriş cephesinde giriş kapısının sağında ve solunda konumlanan dükkanlar ana han planında ve üst katın altında yapının bünyesindedir.

Safran Han

Müze yeniden kullanımına uyarlama müdahalelerinden önce birçok onarım, niteliksiz eklerle günümüze ulaşan Safran Han, 16.yüzyıl klasik Osmanlı şehir içi hanları özelliklerini taşıdığı ve günümüze kadar bu özellikleri ile mimari plan, cephe düzeni ve yapım sistemi bakımından özgünlüğünü koruması açısından önemli bir yapıdır. EK-1'de yer alan Çizelge 1.1 ve Çizelge 1.2'ye değerlendirildiğinde;

[71] Nimet ÖZGÖNÜL, 1992, Eski Eserler Koruma ve Değerlendirme-Mimarlık Ltd. 21.07.1992, AIIKK arşivi.

- Beden duvarlarında kaba yonu ve moloz taş, revakları taşıyan ayaklar ve revak yüzeyleri 1/3 taş, tuğla almaşık sistemde, yuvarlak kemerli ve tuğla beşik tonozlu inşa edildiği,
- Ana giriş kapısı dışa taşkın kısmı yuvarlak ve tuğla ile, içteki kapı kısmı üzeri basık yuvarlak kemerli ve taş söveli, kaba yonu taş ve düzgün moloz taş malzeme ile inşa edildiği,
- Dört kanadının da revaklı olması, alt ve üst katları taşıyan ayakların yuvarlak kemerli, gerisindeki revakların beşik tonozlu, revak kemerlerinin bu tonozlara beşik tonoz olarak dikine saplandığı, odaların revak tonozlarına iki kanadında paralel, iki kanadında dik olarak beşik tonozlu olarak düzenlendiği, ara duvarlarının moloz, kaba yonu taştan inşa edilen dönemin klasik plan ve yapım tekniğinde olduğu,
- Avlusunun dörtgen formunu koruduğu, yapı oturumunun kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneydoğuda eğimli arazi kotuna göre konumlanarak özellikle kuzeybatı duvarının toprak altında kaldığı, güneydoğu yönündeki arazi şekline göre kısmen dörtgen formu koruyamadığı, ancak revak ve odaların kuzeybatı cephedeki köşe odaları hariç dörtgen formda, diğerlerinin arazi sınırlarına göre şekillendiği,
- Giriş kapısının güneydoğu yönünde dörtgen formun dışına eklenen iki mekânın giriş kısmında, mermer ayaklı bir teras altında girişin içinde bir çeşmesi bulunduğu,
- Üst katında mescide sahip olduğu,
- Üst kata erişime ilişkin araştırmalarda revaklarında klasik han planlarında rastlanan tek kollu taş merdivene ilişkin bir veriye rastlanmadığı, mevcudunda hanın dörtgen planına eklektik şekilde kagir sistemle eklenen çeşmenin bulunduğu alandan dışarıda ulaşılan merdiven restorasyon projesinde de korunduğu görülmektedir. Özellikle bu kâgir iki katlı yapının ikinci katındaki mekâna ikinci katındaki revakından yarım kat inilen bir merdivenle ulaşılıyor olması bu bölümün sonradan eklenti bir kütle olabileceği kanısını güçlendirmektedir.
- Zaman içerisinde zemin katta kuzeybatı köşedeki mekân kullanılan hela mekânı değerlendirildiğinde, klasik han plan kurgusunda ıslak hacimlerin hanın dışında bir eklenti olması beklenmekte olup bu nedenle han içinde hanın ana mekânlarında yer alan bu mekânların özgün olmadığı anlaşılmaktadır.

5. ÇENGEL, ÇUKUR VE SAFRAN HAN'IN TANIMLANMASI, ÇÖZÜMLENMESİ VE YENİDEN KULLANIM MÜDAHALELERİ

Ankara Kale bölgesinde kültür ve sanatsal içerikli kullanımına karar verilen ve özgün kullananımı dışında yeniden kullanıma uyarlanan, aynı yönetimi tarafından işletilen Çengel, Çukur ve Safran Hanlarının yeniden kullanım müdahalelerinin değerlendirilebilmesi amacıyla, yapıların tarihi ve geçirdiği onarımlar ile tanımlanması, onarım öncesi durumunun ortaya konulması için çözümlenmesi, yeniden kullanım kararlarına ilişkin süreçler ve yapılan müdahalelerin açıklamasına yer verilmektedir.

Bu üç han Ankara Kale bölgesinin "Yukarı Yüz" olarak bilinen bölümünde, konum itibariyle birbirlerinin yakın çevresinde olup yeniden kullanımlarında birbiri ile ilişkili şekilde kullanıma açılması nedeniyle birlikte değerlendirilmiştir. Çengel ve Safran Hanları müze, Çukur Han ise otel kullanıma uyarlanarak, kültürel ve sosyal bir tesis haline getirilmiştir. Söz konusu yapıların koruma projesi süreciyle ilgili, yazılı kaynaklar, ilgili koruma bölge kurulu arşivi, ulaşılabilen proje müellifleri ile görüşülmüş, her bir yapının mimari, mekân, cephe, strüktürel özellikleri ile yapım malzemesi, mimari detayları oluşturan unsurlar (kapılar, pencereler, ocak, nişler, çeşme, havuz vb.) ve yapının yeniden kullanım öncesi yapısal, malzeme, özgün yapıya risk oluşturan, sorunları belirlenmiştir. Yeniden kullanımına karar ve yasal süreçleri araştırılmış hem projelerin incelenmesi hem de alan çalışması yeniden kullanımın gereksinimi mekânsal kurgu ve müdahaleleri (ayıklama, güçlendirme, sağlamlaştırma, bütünleme, çağdaş ekler, malzeme koruma) ortaya konulmuştur.

5.1. Çengel Han

Ankara ili, Altındağ İlçesi, Sutepe Mahallesinde, tapunun 86 pafta, 448 ada, 24 nolu kadastro parselinde bulunan Çengel Han 1487 m2 yüz ölçümüne sahiptir.[72]

[72] Tapu kaydı

Yapı, kuzeybatı cephesinde Çukur Han'a oldukça yakın, güneydoğu cephesinde Arı Sokağa cephe vermektedir. Karşısında Samanpazarına inen sokağın doğu kenarında Pilavoğlu Hanı, biraz daha doğuda Rençber Hanı, Kıbrıs Hanı, batısında Safran Han ve halen Arkeoloji Müzesi olan Kurşunlu Han bulunmaktadır (Şekil 5.1).

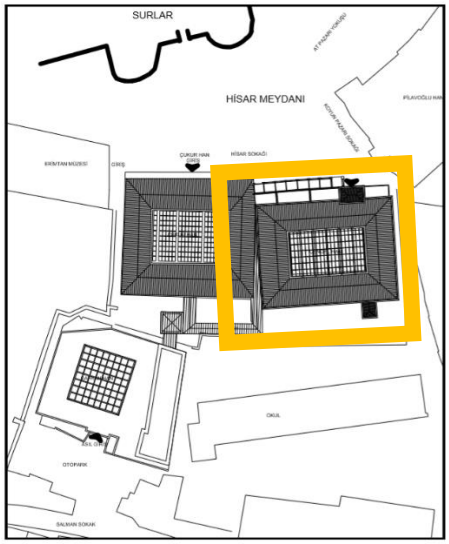

Şekil 5.1. Çengel Han'ın konumu [73] (Bakırer ve Madran, 1984 s.120)[74]

5.1.1. Yapının tarihi ve geçirdiği onarımlar

Atpazarı, Ser Meydanı'nda, Çukur Han'ın güneydoğusunda bulunan Çengel Han, 16.yüzyıl klasik Osmanlı han tipolojisinde giriş cephesinde iki katlı, batıda eğimden yararlanılarak yapılan bodrum ile üç katlı olarak yapılmıştır. Revaklar ve hücreler ortadaki bir avlu etrafında sıralanmış olup, ana girişin üzerinde bir mescidi bulunmaktadır (Özdemir, 1986, s.36).

Hanın, kuzeydoğuda (giriş cephesi), kuzeybatıda (Çukur Han tarafı) ve bodrum katında arka avluya açılan beşik tonozlu üç adet girişi vardır. Ön cephede, yan yana dükkânlar sıralanır.

[73]Ka-Ba Mimarlık ve Eski Eserleri Koruma Ltd.Şti.(1992), Promim İç Mimarlık, Tasarım, Mimarlık, Restorasyon İnşaat Ltd.Şti, (2007), Hassa Mimarlık Müh.İnş,San.Tic.Ltd. (2008), Cihan Restorasyon Ltd.Şti (2011)paftalarından işlenmiştir.

[74] Bakırer ve Madran, 1984, "Ankara Kent Merkezine Özellikle Hanlar ve Bedestenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi", Tarih İçinde Ankara, 1981 Seminer Bildirileri, ODTÜ, Ankara, s.107-130, makaleden hanlar bölgesi işlenmiştir.

Kuzeydoğudaki giriş kapısı üzerindeki sülüs yazılı kitabesinde tarihinin yazılı olduğu kısım, ebced hesabıyla Hicri 929 olarak tespit edilmiştir. Bu bilgiden yapının 1522-1523 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Çengel Han'ın 0,54x1,09 metrelik bir taşta Türkçe sülüs 2 satır 4 mısra inşa kitabesi[75] aşağıdaki şekilde çevrilmiştir:

Tamam oldu binası çün bu hanın
Tamam olduğunu görüp dedi dil
Saraydır hakikat karbânın
"Melih-ül hayr" tarihi bu hanın (Bayram ve Mert., 1998, s.47).

Kitabede yaptıranın ve yapanın adı yer almamaktadır.[76]

Ankara Şer'iye Sicili'nde 635 nolu defterin 137'inci sayfasında kayıtlı "Rüstem Paşa Vakfı"na ait (Ergenç, 1973, s.8) Hicri 965, Miladi 1557 tarihli vakfiyede;

"…Ankara'da olan hamamı ve kariban sarayı ve karitan saray kurbunda on bab dükkânı ve kasaba-i mezburede olan başhabesinin binasını… vakfeylediler…"[77] bilgileri yer almaktadır. Sicil-i Osmani'de Rüstem Paşa hakkında, sarayda Enderun okullarında eğitim aldığı, yeniçeri ağalığı ve Budin Beylerbeyi görevlerinde bulunduğu ve 1539 tarihinde öldüğü bilgileri bulunmaktadır.

17. yüzyılda taşrada yeniçeri kökenli askerlerden belli bir birikimi olanların farklı meslekleri yaptıkları da görülmektedir. Dergâh-ı âlî bevvaplarından Mustafa Bey ibn Abdullah, 30 Ekim 1621 (14 Zi'l-hicce 1030) tarihli belgede Rüstem Paşa Evkafından olan Çengel Hanı'nın mütevellisi olması bu duruma örnek sayılabilir (Taş, 2004, s.179).

Çengel Han, 1580-1596 (Ergenç, 1995, s.17-19) 1620-1622, 1655-1656 yıllarına ait Ankara Şeriye sicilinde görülmektedir (Taş, 2006, s.199). Bu yüzyılda Atpazarı çevresindeki Çengel Han, Zağferan Han ve Kurşunlu Han, İran'dan ve Anadolu'dan gelen tüccarlar tarafından tercih edilmektedirler (Taş, 2004, s.195). 18.-19. yüzyıl

[75]15.04.1972 tarihli Eski Eser Fişi belgesi, (19.02.1973 tarih ve 280 sayı ile Anıtlar Yüksek Kurulunca onaylanmıştır) AIIKK arşivi, Ankara.
[76] 15.04.1972 tarihli a.g.b.
[77] Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı,1.8.1989

başında Bağdat, Kastamonu, Kayseri vb. yerlerden gelen büyük tüccarların kaldıkları dönemin önemli bir ticaret merkezidir (Ersoy, 1991, s.56-59). Örneğin Kayserili bir tüccar olduğu anlaşılan Mustafa Bey ibn Ömer Ağa'nın yanında bulunan Rus asıllı Siyavuş adlı kölesini azad etmek için, 12 Kasım 1655 (13 Muharrem 1066) tarihinde Ankara kadısına başvurması sonucunda, sicile yansıyan kayıttan, bu sırada Çengel Han'da kaldığı anlaşılmaktadır (Taş, 2006, s.122). 18. yüzyılda da önemli hanlar biri olan Çengel Han, Ankara'daki esnaftan alınan ihtisap vergisi hakkındaki 2 Ekim 1827 tarihli bir şeriye sicilinde, 26 oda 2008 para olarak belgede yer almıştır (Ongan,1957, s.60).

Taş'a göre (2004); XVII.-XIX. yüzyıl belgelerinde sıkça ismi geçen Rüstem Paşa Hanı'na, Ankara Şer'iye Sicili 19'uncu nolu defterde, 227A, 439A, 461'inci sayfalarda XVI. yüzyılda ismine rastlanmamaktadır. Bu hanın, Rüstem Paşa Evkafından olduğunu bilinen Çengel Hanı ile aynı han olup olmadığı konusunda tereddütte düşüldüğü, Çengel Han'ın aynı zamanda Rüstem Paşa Hanı olarak da anılmış olabileceğini sorusuna cevap aranmıştır. Günümüzde dahi Çengel Han olarak bilinen han, XVII. yüzyıla ait ilk defterde aynı isimle yer almakta, ayrıca aynı defterde bu hanın dışında Rüstem Paşa Hanı diye bir başka han adı daha geçmektedir. Yüzyıla ait diğer defterlerde adına rastlanılan Rüstem Paşa Han'ının Çengel Hanı dışında XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyıl belgelerinde de geçiyor olması, ikisinin farklı hanlar olduğu düşüncesini güçlendirmesine karşın bu konunun açıklanması gerektiği üzerinde durmaktadır (Taş, 2004, s.150).

Ancak yapılan araştırmada Rüstem Paşa Hanı olarak anılan başkaca bir han bulunmadığı ve bu hanın Çengel Han olduğu belirlenmiştir.

Zemin kattaki güneybatı köşedeki odada bulunan sıvalı yüzey üzerine yazılmış bir kitabede; "Her şey fanidir. Baki olan Allah'tır. Bu dünya örümcek ağı gibidir. Yıl 1154" (sağda)"Sıkıldı canı Seyid Aziz'in… …Sultanım Efendim" (ocağın üstünde) (Resim 5.1).

(a) (b) (c)

Resim 5.1. Çengel Han Z14 mekanındaki sıva üzerindeki yazıt (16.12.2018); a.Z14 mekânında yazıtın konumu, b. Yakından görünüm, c. Türkçe çevirisi

Hicri 1154 yılı Miladı 1741'e denk gelmektedir. Çünkü hanın genelde sıvalı bir birim bulunmamasına karşın bu odada günümüze ulaşan bu yazıtların sıva üzerine yapılması, bir dönem odaların sıvandığını ve onarım yapıldığını düşüncesini doğrulamaktadır.

Çengel Han, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 14.10.1972 tarih ve 6691 sayılı, 12.04.1980 tarih ve A-2167 sayılı kararlarıyla tescillenmiş, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 17.07.1986 tarih ve 2458 sayılı kararında tescil kaydı devam eden taşınmazlar listesine alınmıştır. Çengel Han'ın çevresindeki Çukur Han ve Safran Han aynı kararlar ile tescil edilmiştir.

1972 yılı eski eser fişinde avlu duvarında badana boyası ile yazılmış 1275 (M.1859) rakamının bozulmuş şekilde bulunduğu, sonraki onarımlarından birinin tarihini göstermesi bakımından önemli olabileceğine yer verilmiştir. Ancak söz konusu yazı günümüzde tespit edilememiştir.

Aynı belgede; hanın, yapısal durumunun sağlamlığına yer verilerek, yazıhane, kahve, deri, tiftik ve pamuk deposu olarak kullanıldığı, avlusunun Arnavut kaldırımı döşemeli olduğu belirtilmektedir. Belgedeki resimlerden; yapının avlu çevresindeki duvarlara sıva yapıldığı, üst revakların ahşap korkulukların ardından ise ahşap doğramalı pencereler ile kapatıldığı, alt revaklarda da kemer açıklıkların yine ahşap vb. malzemeler ile kapatılarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Resim 5.2).

(a)

(b)

Resim 5.2. Çengel Han; a. Avlu kuzeybatı cephe, b. Avlu kuzeydoğu ana giriş (AIIKK arşivi,1972)[78]

29.05.1984 tarihli raporda;[79] Çengel Hanın giriş kapısının üstüne, handaki esnaflarca ortaklaşa yeni bir ilave yapıldığının tespit edildiği, kurul izni olmaksızın, projesi bulunmayan ve çevreye aykırı bir biçimdeki bu ilavenin yıktırılması ve yerine eski biçimine uygun bir proje çerçevesinde eski gabarilerinde ilave yapılması gerektiği belirtilmiştir. Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Ankara Bölge Kurulu'nun 28.06.1985 tarih ve 52 sayılı kararında yıkılmış mescit üzerine taşınmaz kültür varlığı ile uyumsuz kaçak olarak yapılan yapının yıkılması, istendiği takdirde Çengel Han'ın rölövesine uygun uyumlu bir projenin hazırlanmasına karar verilmiş, ancak mescit kısmındaki niteliksiz uygulama son onarım öncesine kadar varlığını sürdürmüştür.

Ankara Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde kalan ve tarihi değeri bulunan bazı hanların ve bağ evlerinin restore edilerek korunmaları, gelecek kuşaklara ve Ankara'ya gelen yabancı konuklara Türk kültürünü, mirasını ve mimarisini tanıtmak amacıyla koruma ile aktivite kazandırma çerçevesi içinde kamulaştırılması önerilmiştir. Ankara Bölge Kurulu'nun 08.02.1985 tarih ve 37 sayılı kararı ile Hanın Belediye tarafından kamulaştırılması ve korunmasına karar verilmiştir.

17.07.1986 tarih ve 2458 sayılı kararda söz konusu yapılar "Ticari Bölge" içerisinde yer almakta olup, 12.04.1980 tarih ve A-2167 sayılı kararda belirlenen "Ankara Eski Tarihi Kent Merkezi Planı"na göre yeniden düzenlenecek alan sınırlarındadır. Ankara Büyükşehir Belediye Meclisinin 15.01.1990 tarih ve 33 sayılı kararında

[78] 15.04.1972 tarihli a.g.b.
[79] Çengel Han dosyası, AIIKK arşivi, Ankara.

"Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar Planı"nda Çengel ve Çukur hanın kullanım amacı turistik konaklama-çarşı olarak belirlenmiştir.

90'lı yılların Ankara Belediye Başkanı Murat Karayalçın Belediye Başkanlığı döneminde 3 milyar 117 milyon lira karşılığında Çengel ve Çukur Hanlar satın alınarak Belediye mülkiyetine geçirilmiştir. Çukur Hanın restorasyonun ardından turistik amaçlı kullanması, Çengel Han'ın ise Ankara Büyükşehir Belediyesinin prestij binası yapılması hedeflemekteydi (ATO,2002).[80]

Ancak, Büyükşehir Belediye Meclisinin 15.1.1990 gün ve 33, 4.6.1990 gün ve 236 sayılı kararları ile onaylı "Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar" kapsamında bulunan Çukur Han ile Çengel Han'ın, "Ankara Büyükşehir Belediyesi Protokol Binası ile Sanat Evi" olarak plan değişikliği yapılmasına ilişkin teklif 09.09.1990 tarih ve 372 sayılı karar ile onaylanmıştır.

Uzun süre tiftik deposu olarak kullanılan Çengel Han, aralarında Ankara'nın belli ailelerinden olan Kınacıların ve Bulgurluların bulunduğu 18-20 kiracının pirinç gibi gıda maddesi deposu olarak da kullanılmıştır. Şahıs mülkiyetindeki Han, 1991 yılında Ankara Belediyesince, Belediye Sarayı yapılmak üzere istimlak edilmiştir. Fakat Belediye bu projesini gerçekleştirememiş ve uzun süre boş bıraktığı hanı Vakıflar Genel Müdürlüğüne devretmiştir.

20. yüzyıl ortalarına, hatta sonlarına kadar hububat satışının yapıldığı bir merkez haline gelmiş, müze işlevine dönüştürülmeden önce zemin kattaki mekânların çoğu kurban derileri deposu veya tabakhane, tiftik, yapağı ve ham deri toptan satışlarının yapıldığı ve yün deposu olarak kullanılan[81] (Darka, 2003, s.72) Çengel Han, tarihi değerini kaybetmemiş 16. yüzyılın önemli yapılarından olup (Öney, 1971, s.138) 1990'larda tamamen terk edilmiştir.

[80] ATO Haber, Ankara Valiliği Basın Danışmalığı, Ekim 2002.
[81]Ka-ba Eski Eserler Koruma ve Onarım Mimarlık LTD, 1992, "Açıklamalar", "Çengel Han Koruma Projesi", AIIKK arşivi, Ankara.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1993 yılında yapılan bir incelemede;[82] Ankara'da Halı ve Kilim Müzesi yapılmak üzere, vakıf kökenli tarihi bir bina aranmış ve kale civarındaki hanlar arasında özgün mimarisini koyabilmiş tek han olan Çengel Han'ın uygun olacağı düşünülmüştür. Mahmut Paşa Bedesteninde faaliyet gösteren Anadolu Medeniyetler Müzesi ile aynı caddede bulunduğundan müze işlevi için uygun bir konumda olduğuna karar verilmiştir. Bu amaçla Çengel Han şahıs mülkiyetinde iken Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kamulaştırılmasına karar verilmiş, Ankara Büyük Şehir Belediyesince satın alınması ya da Vakıflar Genel Müdürlüğüne müze binası olarak 99 yıllığına tahsis edilmesi talebinde bulunmuştur.

25.08.1997 tarihinde Çengel Han ve müştemilatı Vakıflar Genel Müdürlüğü adına tapulanmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğünce "Müze Turistik Çarşı" olarak işlev değişikliği önerisi Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 07.06.2002 tarih ve 7965 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur.

2002 yılında; 1970'li ve 90'lı yıllardaki niteliksiz ekler kaldırılmıştır. Bu esnada yapı malzemeleri bakımından incelendiğinde, alt kat revak kemerlerinin 1 taş 3 tuğla şeklinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ancak kuzeydoğu ve güneybatı kanadındaki zemin kat revaklarında tamamen tuğla ile bir dönem onarım gördüğü söylenebilir.

Çengel Han, "kullanarak yaşatma" ilkesinin doğrultusunda "bulunduğu yerin kentsel ve mekânsal niteliklerini açığa çıkarır şekilde bir onarım ve kullanım anlayışıyla ele alınarak, turistik otel ve alışveriş merkezi yapılmak üzere rölöve, restitüsyon, restorasyon ve çevre tanzimini de içerecek şekilde projelendirilmesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce kabul edilmiş ve ilgili Koruma Kurulu'nca onaylanmasını takiben bu projelere göre onarımının yapılması, gerekli bütün finansmanının yüklenicisi tarafından karşılanması" şartlarıyla 2006 yılında ihale edilmiş Restore-Et İşlet-Devret Modeli ile Koç Vakfına 18 yıllığına kiraya verilmiştir (Aksoy, 2010, s.136).

Bu sürece kadar han çevre boyutunda kent ve ticari hayatın merkezinin değişmesi, aynı işlevle devam etse de ticari kullanım şeklinin değişmesi, hanın ara duvarlarının

[82] Rapor, 1993, VGM arşivi, Ankara.

kapatılması ya da geçitler için boşluklar açılması, hancı odası gibi katlar eklenmesi, revakların kapatılması ve ek mekânlar yapılması, revak tonozlarının bir kısmının kesilmesi gibi yapısal sorunlarına ilaveten dış hava koşullarına maruz kalmış, dericilikle ilgili imalatların verdiği zararlar ile bakımsızlık, terkedilmiş ve vandalizm nedeniyle oldukça tahribata uğramıştır.

Orta Doğu Teknik Üniversitesinin 1966 yılı belgeme çalışması dışında bu tarihten önceki döneme ait çizili bir doküman bulunmamaktadır. Ancak hanın Klasik Osmanlı şehir içi hanı özelliklerini taşıması ve koruması, muhdes eklentilerin ve değişmişliklerin belirlenebilmesi, yok olan elemanların izlerinin okunabilmesi ve mimari elemanların bir tipoloji yansıtması sayesinde yapıdan gelen bilgiler ve yapı içi karşılaştırmalı çalışmada en güvenilir verileri sağlamıştır.

Bu sayede yapının plan ve cephe düzeni, mimari elemanların ocak, niş vb. yapıdaki izleri ile yapı içi karşılaştırmadan belirlenebilmesini mümkün kılmış, kapı, pencere ve kepenk gibi hareketli ögelerde üst kattaki örneklerde yola çıkılmış, zemin katta revak pencerelerinde kepenklere ilişkin net bilgi elde edilememiştir.

Oda döşemelerinin tuğla, revakların moloz ya da blok taş seçeneklerin olabileceği, cephede dışındaki iç yüzeylerin sıvalı olabileceği belirlenmiştir ancak uygulamada yapılmamıştır.

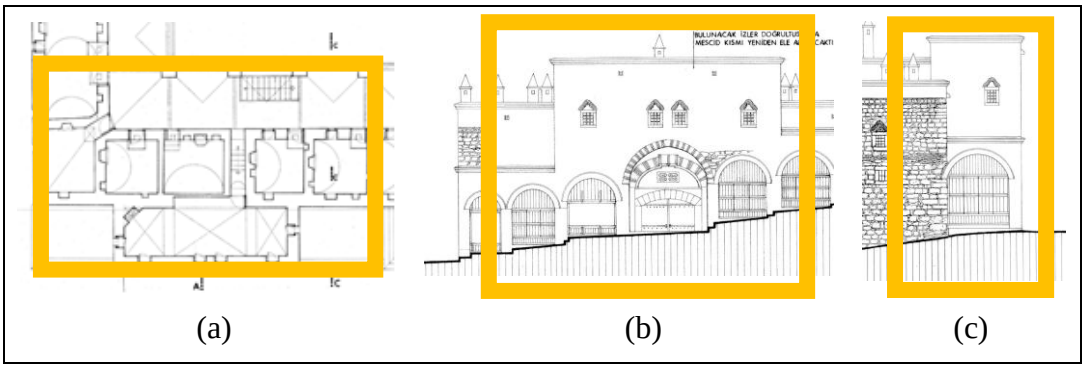

Şekil 5.2. Mescit bölümü restitüsyon plan ve görünümü (Ka-ba Mimarlık,1996)[83]; a. Mescit plan, b. Ön cepheden görünümü, c.Yan cepheden görünüm

Restitüsyonda mescit bölümü konusunda değerlendirmeler yapılmıştır (Şekil 5.2).

"…Bursa hanlarında uygulandığı görülen bu tip tasarımların yanında sadece giriş açıklığının kapladığı alan üzerinde, üst katta mescidin bulunduğu örnekler çoğunluktadır…"[84] Bu mekânın sağında ve solunda birer mekân eklemesi ile üç mekânla bir tasarım olabileceği benzer dönem yapıları ile karşılaştırmaya dayalı olarak önerilmiştir. Manisa Kurşunlu Han'da (1497-1498) olduğu gibi üst katında özelleşmiş olduğu görülmektedir. Ancak Manisa Kurşunlu Han'da üç birim halinde olan mekân aslında başoda olarak kullanılmış olabilir. Bergama Çukur Han'da (15-16.yüzyıl) giriş kapısının üzerindeki kubbeli ve birkaç mekândan oluşan tasarım Çengel Han ile uyumlu görünmektedir. Ancak bu odaların işlevi mescit ya da başoda olarak düzenlendiğine ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Başoda tasarımı Bursa Koza Han'da (1490) bulunmaktadır. Çengel Han'ın mescit kısmına ilişkin restitüsyon önerisinde mihrap mevcut mekândan sola doğru yeni oluşturulan mekâna kaydırılmaktadır. Uygulama esnasında yapıdan gelen izler ile desteklenemediğinden bu öneri restorasyon uygulamasında yer almamıştır. Bu nedenle mevcut mescit mekânı günümüz malzemeleri ile düzenlenmiştir.

Üst örtüsünde tonozların üzerinde kurşun kaplama olup olmayacağı hususundaki değerlendirme için onarım esnasında tonoz üzerindeki toprak temizliği esnasında

[83] Ka-Ba Eski Eserler Koruma ve Değerlendirme-Mimarlık LTd,1996, Çengelhan ve Çukurhan Koruma, Onarım, Yeniden İşlevlendirme ve Çevre Düzenleme Projesi, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara.
[84] Ersoy, Bozkurt, 1996, Çukur ve Çengel Han rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerine ilişkin 24.04.1996 tarihli yazısı, AIIKK arşivi, Ankara.

kurşun kaplamaya ilişkin malzemeye rastlanması halinde kurşun kaplama olabileceği düşünülmüş, ancak bu araştırmalarda bir veriye rastlanmadığından üst örtü ahşap çatı üzere kiremit malzeme ile kapatılmıştır.

Yapıdan gelen izler, benzer dönem yapıları ile karşılaştırmalar, yazılı ve sözlü kaynaklar ile bu kaynaklardan elde edilmeyen ancak yapının işlevsel, yapısal bütünlüğü için günümüz tasarım yaklaşımı ile önerilen mimari gereklilik ile yeniden kullanım tasarımı sonuçlandırılmıştır.

Sonuç olarak elde edilen verilerek göre yapının geçirdiği onarım ve değişmişlikler aşağıdaki Çizelge 5.1'de yer almaktadır.

Çizelge 5.1. Çengel Han'ın geçirdiği onarımlar

Elde Edilebilen Verilere Göre Onarımlar	
Yıl	Müdahale
1741	Hanın iç mekânındaki sıva kalıntısından anlaşılan müdahale
1859	Avlu bahçesindeki yazı tespit edilememiş olsa da bu tarihte bir onarım geçirmiş olabileceği, (cephedeki badana ve boya raspası sırasında tespit edilebilirdi)
1972	Resimlerden yapıya birçok eklentiler yapıldığı, batı ve doğu revaklarındaki tonozların kesildiği ancak yeterli resim olmadığında tespit edilememiş
1992	Tonozların kesilerek ahşap döşeme ve çatı yapılması
1993	Liberasyon/ayıklama ihalesi çerçevesinde hana zaman içerisinde yapılan niteliksiz eklerin kaldırılmış, ancak çatı ve döşemelere keşif yetmemiş
2005	Esaslı onarım yapılarak müze olarak hanın kullanıma açılması

5.1.2. Yapının tanımlanması, çözümlenmesi ve değerlendirilmesi

Mimari özellikleri

Ortasında avlusu bulunan dörtgen planlı, giriş cephesinde iki kat, bulunduğu topografya ile uyumlu tasarlanmış, eğimli bir arazide inşa edildiğinden bir de bodrum katı çözümlenerek kısmi üç katlı olarak düzenlenmiştir. Dış cephelerindeki açıklıkları az, içe dönük olarak revaklı avluya yöneliktir.

Giriş cephesinde zemin katta Atpazarına açılan 3'ü kapının güneydoğusunda 8'i kuzeydoğunda olmak üzere 11 adet dükkân yer almaktadır. Giriş kapısı simetri aksında değildir. Yapının ana tasarımında iki ana kütlesel eklenti vardır. Birincisi arka cephedeki tuvaletler ikincisi giriş cephesi üstündeki mescit yapısıdır. Üst kata çıkan merdiveni tek kolludur.

Ersoy'un Osmanlı Şehir-İçi Hanlarında plan çalışmasına göre (Ersoy, 1991b, s.76-98); 1 avlulu, 2 katlı ve kısmi bodrum katlı, dış cephesinin alt seviyesinde yapının ana planına bitişik olarak dükkânları bulunan, pencere açıklıkları ikinci seviyede yer alan, kâgir malzeme ile (taş ve tuğla) inşa edilmiş, avlu cepheleri kemerli revaklı, alt katları dükkân, depo olarak üst katları yolcular için konaklama olarak hizmet veren, mescidi hanın üst katında tasarlanan bir handır. Tuvaletleri zemin ve üst katında mevcuttur.

Hem alt kat hem de üst katında revakları dâhil tonoz olup, revaklar beşik tonoz, revak kemerlerinin beşik tonozları dik olarak revak tonozuna saplanmış, kapalı mekânlar ise beşik tonozdur. Taşıyıcı ayakları dörtgen planlı, avlu cephelerinde kapı pencere kemerleri üç dilimli ve kaş kemerlidir.

Mekân özellikleri

Han kısmı esas olarak dükkânlar ve üst katında konaklamaya yönelik odalardan, giriş katı üzerinde mescit mekânı, batı yönünde ise binaya bitişik tuvalet mekânı ve ana giriş dış cephesinde ise dükkânların yer alacak şekilde tasarlanmıştır (Şekil 5.3-5.4).

Yaklaşık 36,80 x 29,75 m oturum alanına sahip olan hanın, avlu bölümü 20,40 x 11,60 m edatındadır. Hanın odaları ortalama 3,25 m, revak sistemi ise ortalama 3,25 m enindedir. Güneybatı (arka cephe) kanadında oda ve revak sisteminin altında ise bodrum katı yer almaktadır.

Han'a tuğla, taş almaşık düzende sivri kemerli açıklıktan, üstü düz ahşap tavanlı, her iki duvarında birer dörtgen niş bulunan giriş mekânından, aynalı tonozlu üst örtülü ve Bursa kemeri formunda ana giriş kapısıyla ulaşılır. Beşik tonozlu geçitten avlu revaklarına geçilir. Ana giriş yol kotundan 10 adet basamakla Han kapısına, 3

basamakla giriş revakına erişilmektedir. Ana yol kotundan Han'ın zemin kotu yaklaşık 2.00 m aşağıdadır.

(a) (b)

Şekil 5.3. Çengel Han uygulama öncesi rölöve (Ka-ba Mimarlık, 1992)[85]; a. Alt kat, b. Üst kat planı

Bodrum kat

Bodrum kattan yaklaşık 23 basamak ile zemin kata ulaşılmaktadır. Bodrum kat kuzeybatı-güneydoğu yönünde beşik tonozludur. Kat yüksekliği yaklaşık 4.00 m olup 2 mekân yer almaktadır.

Zemin kat

Zemin katında 11 dükkân, 26 oda, 1 tuvalet mekânı, Çukur Han'a açılan kapının bulunduğu bir eyvan ve giriş eyvanı olmak üzere 29 adet mekâna sahiptir (Şekil 5.3).

Dörtgen avluyu çevreleyen katlarda kare ayaklara oturan yuvarlak kemerli ve almaşık sistemli revakları bulunmaktadır. Revakların oluşturduğu mekânların üst örtüsü beşik tonozludur.

Zemin kattaki odaları 3.23-3.27 x 3.40-3.50 m arasında, revakların eni doğu kanadında 4,23 m, güney kanadında 4,25 m, batı kanadında 4,29 m ve kuzey

[85] Ka-ba Eski Eserler Koruma ve Onarım Mimarlık Ltd'nin 1992 yılı çizimlerinden işlenerek düzenlenmiştir. Mekan kodlamaları bu çalışmaya göre verilmiştir.

kanadında 4,33 m'dir. Tonoz yüksekliği odalarda 3.56-4.10 m, revaklarda 3.45-3.80 m aralığında değişmektedir.

Köşe odaları ve mescidin üst örtüsü diğer mekânlardan farklı olarak çözülmüştür. Birbirine dik iki beşik tonozun birleşiminden oluşmuştur. Bütün mekânlar revaka birer kapı ve pencere ile açılmaktadır.

Zemin katta güney batı kanadındaki son iki oda ile batı cephesindeki odalarda birer pencere olmak üzere ve güney cephedeki revakların ortadaki iki revakı karşılayan odalar hariç, her birinde birer niş ve ocak bulunmaktadır. Ayrıca güneybatı (arka cephe) cephede üst katta dışa açılan pencerelere sahip olduğundan revak yönünde penceresi bulunmamakta, diğer kanatlardaki odaların dış cepheye penceresi olmadığından avluya bakan cephelerinde kapı dışında dörtgen planlı birer pencereleri vardır.

Hanın avlusunda zemin katta batı revaklarına bitişik dörtgen planlı, Ankara geleneksel mimari yapım tekniğinde ahşap çatkı arası tuğla dolgulu inşa edilmiş Vehbi Koç'un ticarete atıldığı yıllarda çıraklık yaptığı 20. yüzyıl eklentisi bir dükkân bulunmaktadır. Avludaki ek dükkânın boyu 12,80 m ve eni ayakla birlikte 4.40 m, saçak yüksekliği 3,92 m'dir.

Avluda doğu revaklarının giriş kısmındaki ilk revakında tek kollu merdivene bitişik bir çeşme yer almaktadır.

Üst kat

Üst katta çıkış kuzeydoğu (giriş) revakının içinde yer alan tek kollu 15 basamaklı bir merdivenle sağlanmıştır. Üst katında 28 oda bulunmakta ve giriş kapısını avluya bağlayan koridorun üstüne rastlayan mekân mescittir (Bkz. Şekil 5.3).

Çengel Han'ın mescidinin güneybatı duvarında bir mihrap vardır. Mescit mekânının kuzeydoğu cephesi dıştan bir ilave ile genişletilmiş, mekânın güney köşesine dörtgen planlı bir niş açılmıştır.

Üst kata çıkan merdivenin bulunduğu revakta bir oda eklenmiştir. Han yönetimine ait olduğu ve sonraki bir dönem kullanıcıların ihtiyacı nedeniyle eklenmiş olabileceği düşünülen bu mekân 1994 yılı ayıklama/temizleme (liberasyon) işlemleri esnasında kaldırılmıştır (Resim 5.3).

(a) (b)

Resim 5.3. Çengel Han merdiven üzerindeki hancı odası; a.Kuzeybattı revaktan bakış, b. Güneybatı revakından bakış (Bayram ve Mert, 1998, s.48-49)

Batı ve güney kanadındaki üst kat odalarında dışa açılan pencerelere sahiptir. Kuzey, güney ve doğu revakına bakan odalarda ayrıca revaka bakan pencereleri bulunmaktadır. Üst kat odaları 3,07x3,65 m ebadında ve tonoz yükseklikleri odalarda 3,40 m, revaklarda 3,32 m civarındadır.

Tuvalet olarak kullanılan batı cephenin güney yönünde eklenti ve dışa çıkma yapan kütleyi oluşturan mekâna her iki katta da dar bir koridor ile ulaşılmaktadır. Bu nedenle ilk tasarımında da hanın bu mekânlarının iki katlı olabileceği, hanın zemin katında uygulama öncesi mekâna hanın içinden bir geçiş olmamasının bu mekânlara bağlantı sağlayan bir merdiven boşluğunun bulanabileceğini düşündürtmektedir (Ersoy, 1991a, s.57).

Cephe özellikleri

Hanın kuzeydoğu (giriş) cephesinde dükkânlar plan olarak yapının ana han bölümüne bitişik ve cephesinde ayrı kotlarda tasarlanmıştır. Söz konusu dükkânların üst örtüsü sundurma şeklinde ve üst kat seviyesinde, iç kısmında beşik tonuz sistemindedir. Dükkân cepheleri ahşap doğramalı camekândır. Eğime uygun şekilde her bir dükkânın kotları kademeli olarak düzenlenmiştir. Alt kattaki dükkânların plan

düzleminden han planının başladığı gerideki ana giriş kapısına kadar tek katlı, sadece giriş kapısının dükkânlar seviyesinde üst katında mescit mekânı yer almaktadır.

Mescit dışa taşkın olarak ana hanın plan ve cephesinden ayrı şekilde inşa edilmiştir. Bu şekilde dış ve iç tasarımının farklı işlevleri yapının hem planına hem de cephe düzenine yansıtılmıştır. Plan şeması günümüze kadar değişmiş olan mescidin güneybatı yönünde bir mihrabı bulunmaktadır. Güney duvarında dörtgen bir çıkıntı içindeki dörtgen planlı mihrabın, üst kısmında mukarnas kemeri aşağıya doğru düz ve süslemesiz olarak inmektedir.

Bugün yol kotu yükseldiğinden yapının ana giriş kapısına basamaklar ile inilerek ulaşılmaktadır (Resim 5.4).

(a) (b)

Resim 5.4. Çengel Han çevresinden görünüm; a. Çevreden görünüm, b. Dükkanlarından görünüm (VGM arşivi)[86]

Güneydoğu cephesi Arı Sokağa bakan eğimli duvar yüzeyinde bodrum katında 1, zemin katında ise 2 adet dörtgen formlu penceresi bulunmaktadır. Yapının bu cephe duvarı 4 sıra tuğla 1 sıra kaba yonu kesme taş ile almaşık duvar sistemi görülmektedir (Resim 5.5).

[86] VGM arşivi, 090 Çengel Han, Fotoğraf, 060101090-FT004-01 ve FT010-06

(a) (b)

Resim 5.5. Çengel Han, güneydoğu ve güneybatı cepheden görünüm; a. Güneydoğu cephe, b. Güneybatı cephe (Kandemir ve Temizsoy, 2003)

Pencere üst kemerlerde tuğla malzeme, sövelerinde ise taş malzemedir. Duvar sistemi zemin seviyesinde kaba yonu taş olmakla birlikte, farklı boyutlarda kullanılmıştır. Zemin ve üst kat arasında, 3 sıra tuğla sırası hatıl olarak kullanılmıştır. Bütün ve yarım tuğla bir sıra olmaksızın hatılla birlikte yerleştirilmiştir. Üst kat duvar sistemi zemin kattakine benzer taşlar ile ancak daha küçük boyutla oluşturulmuştur. Duvarın tamamında olmamak üzere bu cephede taşlar arasında bir ya da iki tuğla dikey olarak yer almaktadır.

Yapının güneybatı cephesinde iki ana malzeme kaba yonu taşı ve tuğla kullanılarak inşa edilmiştir. Bağlayıcı kireç esaslı olup sıva kullanılmamıştır. Batı cephesinde ana planına ek olarak tasarlanan yapı kütlesi tuvalet olarak kullanılmaktadır. Hatıl yarım ve tam boyutta 3 sıra tuğla ile oluşturulmuştur. Ancak 1 ya da ½ tuğla kullanımı bir düzen içinde değildir. Hatıl seviyesinin altında ve üstünde taşların arasında bir ya da iki düşey şekilde yerleştirilmiştir (Resim 5.6).

Kuzeybatı cephesi Çukur Han ile oldukça yakın mesafededir. Ana malzemesi kaba yonu taş ve tuğladır.

Resim 5.6. Çengel Han çevresindeki niteliksiz ekler (VGM arşivi)[87]

Genel olarak cephelerde almaşık sistem bulunmamaktadır. Tuğla ya dikey ya da yatay olarak kaba yonu kesme taş aralarına yerleştirilmiştir.

Revaklarda, zemin kat seviyesinde kemer üzengi seviyesine kadar 2/1 ya da 3/1 almaşık sistem, üzerinde ise 3/1 sistem, üst kat seviyesinde kemer üzengi seviyesine kadar 2/1, 4/1, 5/1 sistemi, üzengi seviyesinden saçaklara kadar 3/1 ya da 4/1 uygulanmıştır.

Odalarda; zemin katta kapı kemerlerinin üzengi seviyesine kadar 2/1 ve 2/2 sistem kullanılmıştır. Tonoz üzengi çizgisine kadar 2/1 sistem görülmektedir. Üst katta ise kapıların kemerlerinin üzengi çizgisine kadar 2/2, tonozların üzengi seviyesine kadar 1/1, 2/1 ve 2/2 almaşık sistem uygulanmıştır. Bu çözümlenin ardından farklı almaşık sistemlerin görülme nedeni, 16. yüzyılda Ankara'da ihracat başlayacak kadar hızlı ticari yükselişi nedeniyle kısa zamanda inşa edilmesine bağlı olarak yeterli kalitede işçilik ile inşa edilmemiş olabilir, ya da inşasından sonra zaman içerisinde geçirdiği onarımların işçilik farklılıkları olabilir (Kandemir ve Temizsoy, 2003, s.23-37).

Strüktürel özellikleri

Hanın taşıyıcı sistemi kemerler, tonozlar ile beden duvarlarından oluşmaktadır. Tüm bu elemanlarda kaba yonu, moloz taş ve tuğla malzeme kullanıldığından kâgir yapılar sınıfına girmektedir. Dış cephelerde tuğla hatıllar ile desteklenen yapının iç mekânlarında ahşap hatıllar uygulanmıştır.

[87] VGM arşivi, 090 Çengel Han, Fotoğraf, 060101090-FT002-003

Düşey Taşıyıcılar

Duvarlar, mekânı oluşturan yapım sisteminin en önemli elemanıdır. Duvarlar kâgir yapılarda taşıyıcı olup düşey yükleri temele aktarırlar. Ayrıca düşey bölme elemanı olarak kullanılırlar. Hanın beden duvarlarında, iç mekân oda duvarları ve revakların kemer üzengi seviyesine kadar ve odalarda tonoz başlangıcına kadar kaba yonu ve moloz taş ile inşa edilmiştir.

Dış cephelerinde kaba yonu taş ve duvarları güçlendirmek amacıyla 4 sıra taş /tuğla hatıl kullanılmıştır. Cephelerinde almaşık örgü sistemi bulunmamaktadır. Ana giriş kapısının ana taşıyıcı kemeri 1/3 taş ve tuğla almaşık sistemdedir.

Yatay taşıyıcılar

Revak payeleri (ayakları) birbirine kemerler bağlanmaktadır. Revak kemerleri tuğla kesme taş 1/3 oranında almaşık sistemle inşa edilmiştir. Han odalarına tonozla ve ahşap hatılla bağlanmışlardır.

Bodrum katında dış taş duvarları ve zemin kat revak ayaklarını taşıyan taş duvarları ortalama 1,20 m'dir. Zemin katı taşıyan 1,10x1,60-1,80 m ölçülerinde değişen 8 adet kaba yonu taş ayakların (paye) taşıdığı tuğla örgü beşik tonoz ile inşa edilmiştir (Resim 5.7).

(a) (b) (c)

Resim 5.7. Çengel Han bodrum kat; a. Merdiven, b. Tonoz, c. Avluya çıkış (16.12.2018)

(a) (b) (c)

Resim 5.8. Çengel Han, bodrum kat (16.12.2018); a.Taşıyıcı ayaklar, b. Döşeme, c. Tonozlar

Zemin katından aşağıya 23 adet basamaklı merdivenle inilmekte ve merdivenkovasından batı yönünde 1,20 m kemerli bir açıklık ile bodrum kata girilmektedir (Resim 5.8). Ayakları 1,10x1,83, 1,11x2,79, 1,13x1,67, 1,12x1,34, 1,12x1,86, 1,09x1,89, 1,10x1,87, 1,08x 1,87 m ölçülerindedir. Batı cephesinde duvar kalınlığı 1,20-1,25 m olup, dış mekâna açılan yaklaşık içten 0,90 m dıştan 0,40-0,60 m arasında değişen 5 adet pencere ve 1,29 m genişliğinde bir kapısı bulunmaktadır (Resim 5.8).

Zemin katta revakların gerisinde kalan kaba yonu, moloz taş odaların duvarları yaklaşık 0,70-0,80 m arasından değişmektedir. Köşe odalar hariç tavanlar beşik tonozludur. Ayaklar arasındaki tonozlar ahşap gergiler ile güçlendirilmiştir. Revakların avluya bakan cepheleri kemerli olup yaklaşık 0,90x0,80m ayaklar üzerine oturmakta ve tavanı tuğla malzeme ile tonoz olarak inşa edilmiştir.

Üst kat aynı sistemde olup, üst kat odalarının güney ve batı cephelerinde dış cephelerinden revaka açılan birer pencerelere sahiptir. Her bir oda en az bir niş ve ocak yer almaktadır. İç duvar ölçüleri yaklaşık 0,70-0,78 m arasındadır. Üst kat revaklarındaki ayaklar ortalama 0,90x 0,98 m arasındadır.

(a) (b) (c) (d)

Resim 5.9. Çengel Han, köşe odalarından kapı girişindeki ahşap hatıl ve tonoz başlangıcının duvarlar ile ilişkisi (18.05.2019); a.Kapı üstü kemerler, (Kandemir ve Temizsoy, 2003) b.Revak yönünde bakış, c. İç mekandan bakış, d. İç mekandan kapıya bakış

Hanın duvarlarında kapı ya da pencere açıklıkları üzerinde duvarlarında desteklenmesi ve bu noktada oluşan yükün taşınması ve ana taşıyıcı duvara aktarılması için ahşap lento ve hafifletme (kör) kemeri kullanılmıştır. Alınlığı tuğla örgü ile kapatılmıştır (Resim 5.9).

Köşe odalarında tonozlar birbirine dik şekilde sonlandırılmış ve odalara giriş için açılan açıklarda çapraz hatıllar ile birbirine dik duvarlar bağlanmıştır. Onarım sırasında bu yüzeyler ise hatıl seviyesine kadar tuğla malzeme ile örülmüştür.

Bodrum ve zemin kat kapı kemerleri yuvarlak kilit noktasında küçük dörtgen bir alınlık, pencere kemerleri sivri kemer, üst kat odaları kaş kemer, pencere kemerleri üçlü dilimli, sadece mescit giriş dehlizi zemin kat kemerli, mutfak olarak kullanılan 101 nolu mekâna açılan giriş dehlizi ise yuvarlak kemer olarak düzenlenmiştir.

2001 yılı güncellenmiş rölövede Z21 mekânının yanında Çukur Han'a açılan mekânına açılan bir kapı bulunmaktadır. Uygulamada bu mekân eyvanla bağlantılı düz ahşap hatılla geçilen bir geçit ile ilişkilendirilmiştir. Öncesinde bir kapı bulunan bu açıklığın kemer sistemine ilişkin elde edilen dokümanlarda bir veri bulunmamaktadır.[88]

[88] Ka-Ba Eski Eserler Koruma ve Değerlendirme-Mimarlık Ltd, 2001, Ankara-Ulus, Çengelhan, Koruma ve Yeniden İşlevlendirme Projesi, Güncelleştirilmiş Belgeleme Çizimleri, pafta 2/12, Rahmi M.Koç, Müzecilik ve Kültür Vakfı, Çengelhan Otelcilik, Turizm İnşaat ve Restorasyon A.Ş. için hazırlanmıştır, AIIKK arşivi, Ankara.

Örtü sistemi

Hanın örtü sisteminin ana malzemesi tuğladır. Oda ve revaklarda beşik tonoz, köşe odalarda çapraz tonozdur. Çatı örtüsü, ahşap oturma çatı üzeri kiremit kaplıdır.

Yapım malzemeleri

Taş

Hanın bodrum, zemin ve üst katı dış cephe duvarları, iç mekânlarda odaların duvarları tonoz üzengi seviyesine kadar kaba yonu taş ile revak ayaklarının bir kısmı kaba yonu bir kısmı kesme taş ile inşa edilmiştir. Yapıda kullanılan taş malzeme andezit taşıdır. Taş malzeme revaklardaki ve dış cephelerdeki pencerelerin sövelerinde de taş malzeme kullanılmıştır (Resim 5.10). Üst katta kuzey revakı doğu revakın köşesi ve güney revak zemin malzemesi taştır. Hanın güney ve batı yönünde odaların zemin kaplamasının taş ve tuğla olduğuna dair izler mevcuttur.

(a) (b)

Resim 5.10. Çengel Han, oda revak pencere ve kapıların kemer biçimleri, duvar örgü sistemi (16.12.2019); a. Pencere, b. Kapı

Tuğla

Hanın dış cephelerinde hatıl/lento olarak tuğla örgüler kullanılmıştır. Bodrum katın tonoz üst örtüsünde, pencere kapı gibi unsurların kemer ve kemer üstü aynalıklarında düz örgü olarak,

Zemin katta, revak kemerlerinde 1/3 taş, tuğla olmak üzere almaşık malzeme, tavanlarında, özellikle iç avlu revaklarına bakan kemerlerin üzengi seviyesine kadar ve üzengi seviyesi üzerinde ve kemer sisteminde almaşık olarak, oda ve revakların tonozlarında ve döşemelerinde, pencere kapı üzeri kemer ve aynalıklarında, odalardaki niş ve ocaklarda,

Üst katta zemin kata benzer şekilde revak ve odaların tonozları ve odaların döşemelerinde, odalardaki ocak, niş, pencere ve kapı kemer ve aynalıklarında kullanılmıştır.

Ahşap

Hanın duvarlarında iç kısımda ahşap hatıllar görülmektedir. Kapı ve duvarların üzerinde ve pencerelerin altında özellikle ahşap hatıl kullanılmıştır.

Tonozları kesilen güneybatı ve kuzeydoğu (uzun yönde) revaklarında hem döşeme hem de çatı ahşap malzeme ile onarılmıştır. Her bir ayak ve duvarlara ahşap dikmeler yerleştirilmiş, üzerine ahşap kaplama yapılmıştır.

Zemin katta, kuzey ve batıdaki sadece iki mekân ile üst katta kuzeydoğu revakın batı kanadı ve güney revak döşemesi ahşaptır.

Üst katın taş duvarlarında doğrudan ahşap örtü yerleştirilmiştir. Ahşap kirişler, ayaklar ve duvarların üzerine yapılmıştır. Gelişigüzel mertekler yerleştirilmiş ve üzeri ahşap ile kaplanmış üzeri kiremit ile örtülmüştür. Çatı yağmur oluğu bulunmamaktadır (Kandemir ve Temizsoy, 2003, s.23-37).

Metal

Bağlantı elemanı olarak, kemer, tonoz ve kubbelerin gergilerinde kullanıldığı düşünülmekte olup, revak ve dış cephe pencerelerinde geçmeli parmaklıklarda, kapı kanatlarında, doğramaların birleştiren kuşaklarda, kilit aksamında kullanılmıştır.

Harç ve sıva

Yapının özgün bağlayıcı harcı kireç esaslıdır. Bazı odalarda nadiren bulunmasına karşın, yapıda uygulama öncesinde de genellikle sıva bulunmamaktadır.

Beton

Onarım öncesinde avlu zemin kaplaması günümüze ulaşamamıştır. Avlu toprak kaplı iken, avlunun bazı kapı girişleri beton ile kaplanmıştır. Zemin kattaki odaların döşemeleri genellikle betondur.

Üst katta kuzeydoğu revakında ortası toprak dolgudur. Güneydoğu revak ise beton kaplamadır. Odaların zemini genellikle toprak ve çöplerle kaplıdır.

Mimari detaylar

Han giriş kapıları

Hanın yol cephesinden girişi oldukça anıtsal bir etkiye sahip olup tonozu yuvarlak kemerli olup düz tavan ise ahşap kirişler ile taşınmaktadır (Resim 5.11.a). Han hizasından başlayan giriş kapısı ise Bursa Kemeri formundadır. Bu kemer ½ taş ve tuğla almaşık sistemdedir. Kapı açıklığında ise basık yuvarlak kemer taş malzeme ile inşa edilmiştir. Bu iki kemer arasında düz alınlıkta yapının kitabesi bulunmaktadır.

Han giriş kapısı çift kanatlı ve ahşap olup, üzeri dövme demir ile kaplıdır. Kapının sol kanadına “kuzuluk kapısı” adı verilen ve han kapısı kapalı iken sadece insanların girebileceği ayrıca küçük kanatlı bir kapıya daha sahiptir.

(a) (b)

Resim 5.11. Kapılar; a.Çengel Han ana giriş (VGM arşivi)[89] [90], b. Çukur Han tarafındaki kapısı (VGM arşivi)[91] [92]

Bir diğer kapı da Çukur Han tarafına (kuzeybatı) açılan kapıdır (Resim 5.11.b). Ahşap kapı kanatları günümüze ulaşmamış olmasına karşın yapıdaki diğer han giriş kapısıyla benzer şekilde yeniden tasarlanarak hazırlanmıştır.

Oda kapıları

Han oda kapıları düz atkılı ve ahşap hatılın üzerinde kaş kemerli bir hafifletme kemerine sahiptir. Kemerin alınlığı tuğla ile örülmüştür. Hanın ahşap oda kapıları dörtgen formlu ve tek kanatlıdır. Ahşaplar metal ya da ahşap kuşaklar ile birleştirilmiştir. Duvarlara ahşaplar ile oturtulmuştur (Resim 5.12).

(a) (b)

Resim 5.12. Çengel Han kuzeybatı kanadı tonozları, kaş ve üç dilimli kemerli kapı ve pencere[93]; a.Kesilen tonozdan görünüm, b. Kaş ve üç dilimli kemer

[89] VGM arşivi, 060101090-FT006-02 ve FT004- 04 VGM (onarım sonrası)
[90] VGM arşivi, 1992, 090 Çengel Han, Fotoğraf, 060101090-FT006-09
[91] VGM arşivi, 060101090-FT006-02 ve FT004- 04 VGM (onarım sonrası)
[92] VGM arşivi, 1992, 090 Çengel Han, Fotoğraf, 060101090-FT006-09

Dış cephe pencereleri

Dış cephede güneybatı, kuzeybatı ve kuzeydoğu cephesinde olmak üzere pencerelere sahiptir. Pencereler dıştan dörtgen formlu ve taş sövelidir. Sövelerin üzerinde alt katta sivri üst katlarda yuvarlak hafifletme kemerleri ve alınlıkları tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Pencerelerde demir geçmeli parmaklıklar bulunmaktadır. Doğramaları günümüze ulaşamamıştır. Tuvalet mekânında zemin katta taş söveli dörtgen formda, üst katta ahşap karkas sistemde tuğla dolgulu ve ahşap doğramalı pencereler kullanılmıştır (Resim 5.13).

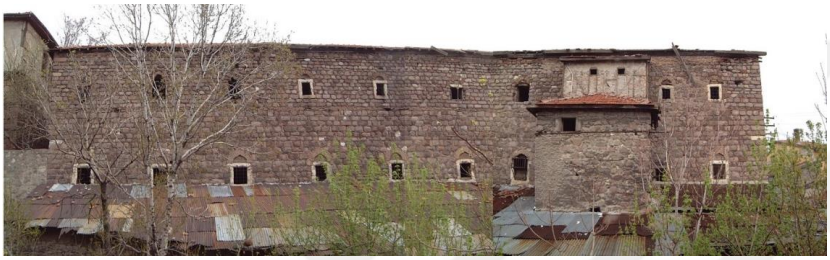

Resim 5.13. Çengel Han, güneybatı cephesindeki pencere düzeninden görünümü (Zeyveli,2016)

Revaklara açılan pencereler

Revaklara açılan pencere açıklıkları taş söveli, düz atkılıdır. Bunun üzerindeki ahşap hatılın üzerindeki hafifletme kemeri bulunmaktadır. Tuğladan üç dilimli kemerlerin bulunduğu birer alınlığa sahiptirler. Alınlıkların içleri yatay şekilde tuğlalar ile örülmüştür. Köşe odaların alınlarına tuğladan küçük bir niş açılmıştır (Resim 5.14.a).

[93] VGM arşivi, 1992, 090 Çengel Han, Fotoğraf, 060101090-FT006-003 ve 003

(a) (b)

Resim 5.14. Çengel Han; a. Kuzeybatı revakı, b. Oa mekânı niş ve ocak görünümü (VGM arşivi) [94]

Ocaklar ve nişler

Mekânlarda ocak ve dolap nişleri yer almaktadır. Ocaklar handa hem ara duvarlarda hem de dış duvarlar görülmekte olup bir düzen içinde değildir. Tuğla malzemeden dörtgen bir yaşmak içinde kemerli olarak inşa edilmişlerdir. Nişler ise belli bir formu bulunmamakla birlikte oda duvarları arasında dış duvarlarda hatta revak duvarlarında çeşitli ebatlarda yer almaktadır. Bazı odaların kapı üstünde hafifletme kemeri ayağında da kandillik gibi küçük nişler açılmıştır. Bugüne gelen malzemesi ise tuğladır (Resim 5.14.b).

Avlu/Çeşme

Hanın dörtgen avlusunda merdiven revakında bir lahitin kurna olarak kullanıldığı çeşmesi mevcuttur. 1972 yılı eski eser fişinde çeşme ile ilgili; *"...giriş tonozundan avluya geçildiğinde kuzeye doğru yanları kabartmasız düz ve büyük bir klasik lahit suharnası olarak yerleştirilmiş, suyu kurumuş olan bu eski çeşmenin önüne bir musluk bağlanmıştır..."*[95] bilgileri yer almaktadır. Avlunun döşemesine dair taş kaplama kalıntıları Resim 5.15.a'da görülmektedir.

[94] VGM arşivi, 1992, 090 Çengel Han, Fotoğraf, 060101090-FT007-06 ve FT003-08
[95] 15.04.1972 tarihli a.g.b.

(a)

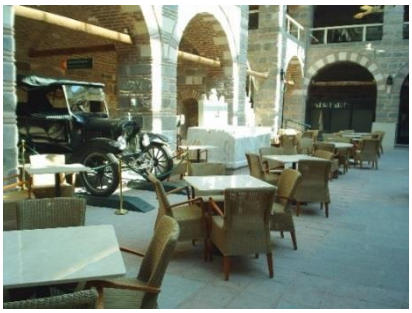

(b)

Resim 5.15. Çengel Han çeşme ve avlu döşemesi (VGM arşivi)[96]; a. Uygulama öncesi, b. Uygulama sonrası

Yeniden kullanım müdahaleleri öncesi yapının sorunları

Yapı değişmişliklere ve kullanım sürecinde eklemelere maruz kalmışlardır. Son onarımlarına kadar kapsamlı şekilde bakım veya onarım görmemiştir. Hatalı onarım müdahaleleri ya da yapılan eklemeler altında özgün izleri bulunmakta ve birçok yapı elemanı değiştirilmiştir. Yapının onarım öncesi bozulmaları 1990 yılından 2003 yılına kadar devam eden proje sürecine konu olan dokümanlardan derlenerek düzenlenmiştir. Restorasyon projesi dokümanlarındaki bilgiler çalışma kapsamındaki terminolojik düzenlemeye göre yeniden irdelenmiştir.

Yapısal sorunlar

Han'daki yapısal sorunlar, binayı ve taşıyıcı sistemi zayıflatan, bozulmaları meydana getiren ve sürecini hızlandıran sorunları içermektedir. Zaman, kullanım sürecindeki bakımsızlık, doğal etkenler nedeniyle inşa sisteminde, sistemi oluşturan unsurlarda, duvar, tonoz, kubbe gibi yapı elemanlarında örgü ve malzeme kayıpları gibi sorunlar oluşmuştur.

Hanın yapısal sorunları başlıca, hanın temeli, ana taşıyıcı sistemi, örgü sistemindeki sorunlar olmak üzere ele alınmaktadır.

[96] VGM arşivi, 090 Çengel Han, 060101090-FT010-1992 ve 060101090-FT004

Temelde ve yapının duvarlarında sorunlar

2003 yılındaki incelemede; hanın temel sistemi için açılan gözlem çukurlarından elde edilen bilgilere göre, temel sisteminin en önemli kısmı orta avlu ayaklarının olduğu bölgedir. Bodrum katın başladığı aksta ayaklar 1,20 m genişliğinde taş duvar üzerine oturmakta bunun tam karşısında düşen kuzeydoğu (giriş) kanadındaki ayakların ise bu yöne doğru dikleştiği gözlenen kaya üzerine oturduğu, kuzeybatı ve güneydoğu kanadı yönündeki avlu ayaklarının altında temel görevi yapacak bir bağlantıya rastlanmadığı, ayaklar zemin üzerinden başlayarak örüldüğü, Çukur Han'a komşu aksta taş duvarın kaya üzerine oturduğu, Arı Sokak tarafındaki dış duvar altında ise kademeli (ampatmanlı) ve derine inen taş duvar olduğu tespit edilmiştir.

Taşıyıcı taş duvar örgüsünün dolgu harcının oldukça yüksek dayanımda olduğu, üst kat ile zemin katın büyük bir bölümünde herhangi bir bozulma belirtisi görülmediği, ancak zemin katın kuzeydoğu yönündeki (uzun aks-giriş cephesi) Z23-27 mekânlarının ara duvarları, revak cephesinde ve revak ayaklarında atölyelerin kullandıkları aşırı tuz nedeni ile bu bölümlerin duvarlarındaki taşlarda ve dolgu harcında ciddi boyutlarda tahribatın gözlendiği, dericilerin tuzlanmış derileri yıkamaları sonucu zemine sızan tuzlu suyun yamaca doğru süzülerek bodrum katının kale tarafındaki duvarlarından çıktığı ve bu arada duvar taşları ile dolgu harcını yavaş yavaş eritmeye başladığı görülmüştür[97](Resim 5.16). Tuz taş, tuğla, harç, sıva gibi gözenekli malzemelerin içine suda eriyerek taşınmakta ve bu şekilde malzemenin fiziksel ve kimyasal özelliklerinin bozulmasına neden olmaktadır. Zemin suyu ve yağmur suyuna maruz kalan hanın yapı malzemelerinin bozulma sürecini hızlandırmıştır.

[97] Uğur Polat, 1992, Ankara Kalesindeki Çengel Han ve Çukur Han Tarihi Yapıların Yapı Statiği ve Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi, Ön Rapor, Temmuz 1992, ODTÜ, AIIKK arşivi, Ankara.

(a) (b) (c)

Resim 5.16. Çengel Han zemin katta tahrip olan duvarlar; a. Kuzeydoğu revak kanadındaki oda duvarı, b. Revaka bakan pencere, c. Revak ayakları (Ka-ba Mimarlık arşivi, 1996)[98]

Örgü ve örgü malzemesi kayıpları

Çevre ve iklim şartlarına, kullanım/bakım eksikliği yanında terkedilmeyle artan bozulmalar, duvar örgüsünde kayıplar oluşmasına neden olmuştur. Duvar kesitlerini azaltacak kadar derin kayıplar yanında, yüzey taşlarında birkaç malzemenin yok olması şeklide de kısmı kayıplar bulunmaktadır.

Özellikle Hanın zemin kat duvarlarındaki taş örgüde, revak ve pencere, kapı gibi kemerlerindeki örgülerde büyük oranda kayıplar oluşmuştur (Resim 5.17)

(a) (b) (c)

Resim 5.17. Çengel Han'ın tuğla ve taş örgüsünde malzeme kaybı (Kandemir, Temizsoy, 2003), ayıklama esnasından görünüm; a.Malzeme kaybı, b. Örgü kaybı, c.Ayıklama (Ka-ba Mimarlık arşivi 1996)

Hanın avluya bakan ayaklarından, altta bodrum katın taş duvarına oturan iç ayaklar dışında (4 adet) tamamında zemin bölgesinde aşırı bozukluklar gözlemlenmiştir.

[98] Ka-Ba Eski Eserler Değerlendirme Ltd. arşivi,1996.

Kuzeydoğu kanadındaki odaların kapı üstündeki kemer dolguları onarım öncesi yok olmuştur. Güneybatı kanadındaki odalarda ise aynı dönemde kapı kemerler aynalığındaki tuğla dolgu bulunmamaktadır.

Taşıyıcı sistemin kaldırılması

1992 yılında handa yapılan incelemelerde[99]; Han'ın, güneybatı ve kuzeydoğu kanadını oluşturan revakların (avluyu çevreleyen) tonozlarının kemer üzengisinin başlangıç noktasından bir hat boyunca yok olduğu tespit edilmiştir (Resim 5.18). Üst örtü olarak ahşap sundurma çatı yok olan kemerli revakların yerine doğrudan örülen duvar üzerine oturtulmuştur.

Hanın taşıyıcı iç ve dış duvarları genel olarak oldukça sağlam günümüze ulaştığı, yatayda teraziden, düşeyde şakulünden kaçıklık bulunmadığı anlaşılmıştır.

(a) (b)

Resim 5.18. Çengel Han, kuzeydoğu ve güneybatı kanadı tonozlardan görünüm; a. Kuzeydoğu kanadı, b. Güneybatı kanadı (VGM arşivi, 1992) [100]

Yapısal çatlaklar

Handa, yapı öğesi boyunca devam eden, ayrılmaların rahatlıkla tespit edilebildiği derin strüktürel çatlaklar ile yapı öğesi bazında oluşan, çok ince şekilde ortaya çıkan kılcal çatlaklar oluşmuştur.

[99]Uğur Polat, 1992, a.g.r.
[100] VGM arşivi, 1992, 090 Çengel Han, 060101090-FT003-003 ve 004

Çatlakların ve çatlaklardan kaynaklanan hasarların oluşmasına ana neden yapısal hareketlerin olabileceği gibi özellikle üst örtüde sürekli bakım ve onarım eksikliğinden oluşan bozulmalar neticesinde sürekli ıslanma-kuruma döngüsünün de etkili olduğu düşünülmektedir. Araştırma yapılan belgelerde özellikle uzun yönlü (kuzeydoğu-güneybatı) revak tonozlarındaki bu tahribata ilişkin bilgi olmadığı gibi, tonozların ne zaman ve ne tür bir yapısal sorundan dolayı kesildiğine ilişkin bir bilgiye de rastlanılmamıştır. Statik olarak bütüncül çalışan kâgir yapım sisteminin bir kısımda oluşan bu ögelerin eksilmesi yapının kısa yönlü (kuzeybatı-güneydoğu) tonozlarında yapısal sorunlara neden olmuş olabilir.

1992 yılında handa yapılan incelemelerde[101]; Han'ın yamaca bakan dış duvarında (güneydoğu cephe-Arı sokak) ve duvarla tuvalet çıkıntısının kesişiminin Arı Sokak tarafında bir gevşeme olduğu tespit edilmiştir. Bu gevşeme sonucu üst katın Arı Sokak tarafındaki dış tonozunun oturduğu iç taş duvarın her iki yüzünde ve bu duvarın hanın yamaca bakan dış duvarına birleştiği yerde düşeye yakın büyük ve derince bir çatlak oluştuğu, gözlemsel incelemeye göre bu gevşemenin zeminindeki bir oynamadan veya tuvalet çıkıntılarının bulunduğu bölümde sonradan yapılan bir tadilat neticesinde duvarın bu bölümüne aşırı yükleme yapılması sonucu meydana geldiği izlemini edinildiği statik değerlendirmede yer almaktadır (Resim 5.19).

Resim 5.19. Çengel Han, güneybatı ve güneydoğu cepheden görünüm (VGM arşivi, 1992)[102]

[101] Uğur, Polat, 1992 a.g.r.
[102] VGM arşivi, 1992, 090 Çengel Han, 060101090-FT010-42

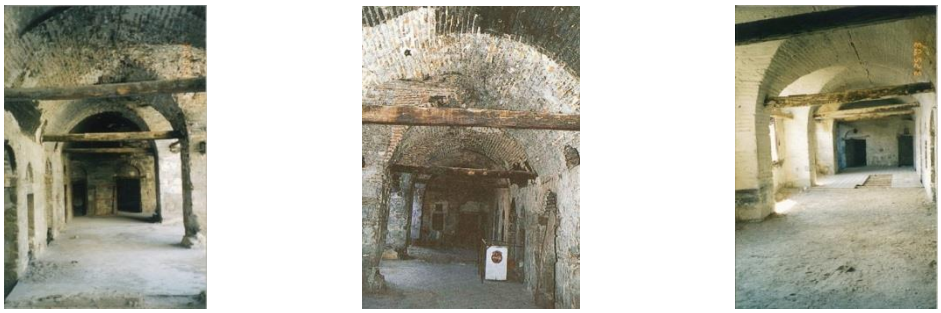

(a) (b) (c)

Resim 5.20. Çengel Han, zemin ve üst kat revaklarındaki sorunlar; a.Zemin kat güneydoğu kanadı, b. Zemin kat kuzeybatı kanadı, c. Üst kat güneydoğu kanadı (Kandemir ve Temizsoy,2003, Bayram ve Mert, 1998, s.48)

2003 yılındaki incelemede;[103] zemin kat tavanında revakları taşıyan tonozların tamamında çatlaklar bulunduğu, ahşap gergilerin kesilmiş olmasından dolayı ayakların avlu yönünde göstermiş olduğu açılmaya bağlı olarak yük taşıma kapasiteleri azaldığı ve buna karşılık sistemin üst kat tavanındaki tonozların ise kullanılabilir olduğu belirlenmiştir (Resim 5.20).

Üst katın Arı Sokak doğrultusunda uzanan revak tonozlarının tepe noktalarında boyuna çekme çatlakları oluştuğu, nedeninin ise tonozların mesnetleri arasında yetersiz bağ elemanları ve bu elemanlarla duvar arasındaki kaynaşma ve aderans yetersizliği olabileceği düşünülmüştür. Buradan da üst örtüden dış etkenlere maruziyetin arttığı, kar, yağmur gibi etkilerin yapı malzemesine ulaştığı ve bağlayıcılara kadar penetrasyonun gerçekleşmesi sonucu, harçların bağlayıcının azalmasında, ıslanma-kuruma döngüsü ve oluşan çatlaklarda don etkisiyle açılmaların arttığı söylenebilir.

Malzeme bozulmaları

Taş Bozulmaları

Hanı oluşturan ana malzeme taşta doğal ve atmosferik etkenler, hatalı uygulamalar neticesinde taş malzeme de parça kaybı, çatlak, kırık, aşınma ve ufalanmalar,

[103] Tema Mühendislik İnşaat ve Ticaret Ltd.Şti, "Ankara Kalesi Çengel Han Tarihi Yapısı Statik İrdeleme ve Güçlendirme Raporu", Ağustos,2003, AIIKK arşivi, Ankara.

yüzeysel birikimler, siyaha tabaka ve mikrobiyolojik (alg ve mantar gibi yosun oluşumları) patinalar oluşmuştur (Resim 5.21).

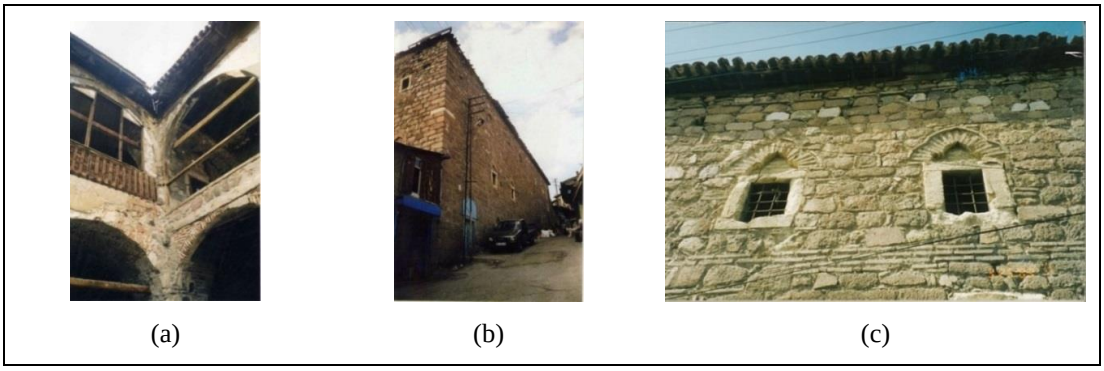

(a) (b) (c)

Resim 5.21. Çengel Han, taş bozulmaları; a. Kuzeybatı ve kuzeydoğu revakı, b. Güneydoğu cephesi, (VGM arşivi, 1992)[104],c. Pencere söveleri (Kandemir ve Temizsoy, 2003)

Tuğla bozulmaları

Tuğla malzeme dış etkenlerden, bakımsız gibi nedenlerle bozulmalar oluşmuştur. Bodrum kat tonozlarında tuğlaların kırık ve yüzey bozulmaları bulunmaktadır. Zemin kat tavanında kuzeybatı ve güneydoğu (Arı sokak ve Çukur Han'a paralel akslar) revaklarda tonozların tuğla malzemesinde de kırıklar oluşmuştur. Dış cephelerindeki tuğlalarda özellikle derzleri dolduran harçların dökülmesi ve ayrışması sonucu, rüzgârın, yağmur suyunun vb. etkisiyle de dökülmeler olmuş ve oyuklar oluşmuştur. Tonoz sistemini oluşturan tuğlalarda, üzerindeki sıvanın üst örtüden su almasından kaynaklı nemden dolayı dökülmesiyle oluşan tahribatlar da görülmektedir. Ayrıca tuğla malzemede yer yer tozlaşma ve dökülmelere sebep olmaktadır. Revak tonozlarının kesilme nedenlerinde biri olduğu düşünülen aşırı yüklenme mevcut kuzeybatı ve güneydoğu revaklardaki tonozlarda zaman içinde nüksetmiş ve aşırı yüklenmeden dolayı tuğla kemerlerde çatlaklar oluşmuştur (Resim 5.22).

[104] VGM arşivi, 1992, 090 Çengel Han, 060101090-FT006-04 ve 060101090-FT007-02

(a)

(b)

Resim 5.22. Çengel Han, tuğla malzemeden görünüm; a.Giriş revakındaki tuğlalar (VGM arşivi, 1992)[105] b.Tonozdaki tuğlalar (Ka-Ba Mimarlık, 1992(54))

Harç bozulmaları

Hanında moloz, kaba yonu taş ve tuğla malzemede kullanılan harç malzemesi dış etkenler, bakım ve onarım eksikliği sonucu bağlayıcısında zayıflamalar nedeniyle dökülmeler oluşmuştur.

Ahşap bozulmaları

Ağacın malzeme olarak taşa olan en büyük üstünlüğü hafifliği, çekme ve eğilmeye dayanmasıdır. Çekmeye karşı dayanıklılığından dolayı kaba duvarlarda bağlayıcı hatıl olarak kullanılmıştır (Benli, 2007, s.194).

Ahşap öğelerde gözlenen sorunlar, dış etkenler ve kullanım sorunları ile bakım onarımın yapılmamasından, malzemenin yaşlanması ve yıpranmasından kaynaklı sorunlardan meydana gelebildiği gibi, malzemenin yaşlanması ve yıpranmasından da kaynaklanmaktadır. Ahşap elemanlarda parça kayıpları /kopmalar, deformasyon (yatay ve düşeyden uzaklaşma- eğilme), çürüme ve kararma meydana gelmiştir.

Metal bozulmaları

Geleneksel yapım tekniğinde, yapı elemanları ile birlikte kullanılan metal malzemeler, genellikle taş yapılarda birim malzemeleri birleştirmek için kenet ve mil gibi tercih edilmektedir. Metal öğelerde karşılaşılan korozyon, atmosferik nedenler,

[105] VGM arşivi, 1992, 090 Çengel Han, 060101090-FT006-03

bakım onarım çalışmalarının zamanında yapılamaması, bu öğelerin temas ettiği bölümlerdeki nem sorununun etkisi ile de oluşabilmektedir. Yapının dayanımı açısından önemli olan metal bağlantılarının korozyona uğramaması için önlemlerin alınması gereklidir. Çünkü özellikle korozyona uğrayan metal bağlantılar zaman içerisinde paslanma sonucu hacmi genişleyerek malzemenin çatlamasına kiminin kırılmasına neden olabilmektedir. Hatta korozyonun ilerlemesiyle, öğelerde parça kayıpları oluşmaktadır.

Metal öğelerde gözlenen parça kayıpları/kopma sorunları, dış etkenler ve kullanım kaynaklı sorunlardan meydana gelebildiği gibi, malzemenin yaşlanması ve yıpranmasından da kaynaklanabilmektedir. Yapıda bu bağlamda ciddi sorunlara rastlanmamıştır.

Özgün yapıya risk oluşturan sorunlar

Toprak dolgu

Hanın zeminindeki toprak dolgu, yağış ve zemin suyunun duvar örgüsü malzemesi taş, tuğla ve harç malzemesine ulaşmasını kolaylaştırmakta, su hareketi tuz oluşumuna/çıkışına neden olarak, örgüdeki harç ve taş malzemede ufalanma, çatlak, kırık ve kayıplara kadar varan bozulmalara neden olmuştur.

Nem ve tuz çıkışları

Hanın zemin katında deri işlemlerimde kullanılan tuz nedeniyle taş malzemede tuzlanmalar görülmektedir. Ayrıca neme bağlı meydana gelen tuz çıkışları (efflorascenza/çiçeklenme/tuz kristalizasyonu), duvar ve tonoz yüzeylerinde genelde beyaz renkli lekeler şeklinde görülmektedir. Nem, bitkisel ve mikrobiyolojik gelişim için önemli olduğu kadar, neme bağlı oluşan tuz çıkışları, taş yüzeylerinde, ufalanma, kırık, parça kaybı, gözeneklerde genişleme gibi bozulmalara yol açmıştır (Resim 5.23).

(a) (b)

Resim 5.23. Çengel Han'ın zemin kat, kuzeydoğu revak kanadında tuz ile yapılan dericilik işlemlerinin duvar ve revak ayaklarındaki tahribatı; a. Duvar örgüsü, b. Ayaklar (Ka-Ba Mimarlık, 1992, (50-51))

Niteliksiz onarımlar/eski kullanıma ya da onarım müdahalelerine ait niteliksiz ekler

Handa geçmiş dönem onarımlarından hatalı uygulamalardan kaynaklı farklı nitelikte bozulmalar oluşmuştur. Hanın zemin ve üst kat revakları tamamen kapatılarak kapalı mekânlara dönüştürülmüştür. Niteliksiz eklenti şeklinde yapılan bu onarımlarda özgün malzeme ve taşıyıcı sisteme de zarar verilmiştir. Güneybatı ve kuzeydoğu revaklarının hem zemin hem de üst kat tonozları muhtemelen statik sorunlar nedeniyle kaldırılmış ancak yerine uygulanan ahşap tavan ve döşemeler yapının özgün yapım sistemine zarar vermiştir. Kullanıcılar tarafından birbirinden farklı malzemeler ile doğramalar eklenmiştir. Yapının döşemelerinde de ihtiyaca göre beton, ahşap vb. çeşitli malzemeler kullanılmıştır. Tüm bu uygulamalar yapının mimarisi ve dönem özelliklerinin okunabilirliğini ve kültürel değerini olumsuz etkilemiştir. Son yüzyılda Hanın ahşap çatısında yeteri kadar bakım ve onarımı yapılamadığı ve niteliksiz müdahaleler neticesinde onarım öncesine oldukça hasarlı ve kullanılmaz durumda gelebildiği anlaşılmaktadır (Resim 5.24-5.25).

(a) (b)

Resim 5.24. Çengel Han, örgü yüzeyinde yeni sıva uygulaması; a. Sıva, b. Sıva ve boya (Kandemir, Temizsoy, 2003, VGM arşivi)[106]

(a) (b)

Resim 5.25. Çengel Han'ın kuzeybatı revakından ayıklama öncesi (VGM arşivi, 1992)[107] ve 2003 yılı ayıklamadan sonra görünüm; a. Kuzeybatı revak ayıklama öncesi, b. Sonrası (Ka-Ba Mimarlık, 2003)

Resim 5.26. Çengel Han, ek mekân (VGM arşivi, 1992)[108]

Ayrıca girişin karşısına düşen bölümde avluya bakan 3 adet ayak boyunca devam eden, Vehbi Koç'un bir dönem çıraklık yaptığı 3,40 x12,60 m ölçülerinde bir ilave

[106] VGM arşivi, 1992, 090 Çengel Han, 060101090-FT002-012
[107] VGM arşivi, 1992, 090 Çengel Han, 060101090-FT002-005, 023
[108] VGM arşivi, 1992, 090 Çengel Han, 060101090-FT002-005

mekân bulunmaktadır. Taşıyıcı sistemi uygulama öncesinde yıkılmak üzeredir (Resim 5.26).

Ön cephede girişin her iki yanında daha öncede ticari amaçla kullanılmış olan mekânlar (dükkân) bulunmakta olup bunların her birinin altında yaklaşık 1,40 m yükseklikte bodrumlar vardır. Bu dükkânla binanın iç kotuna göre daha yüksektedir. Dış arsa eğimine bağlı olarak kendi aralarında kot farkı olan tek katlı bölümlerdir (Resim 5.27).

Resim 5.27. Çengel Han, dış cephedeki dükkanlar (VGM arşivi, 1992)[109]

Yapıldığı dönem tespit edilemeyen üst kata çıkış merdiveni üzerine bir hancı odası eklenmiştir (Resim 5.28.a).

(a)

(b)

Resim 5.28. Çengel Han, hancı odası revaktan görünümü (VGM arşivi, 1992) [110]hanın mescidine ilişkin görünüm (VGM arşivi, 1992)[111] ; a. Hancı odası, b. Mescit

[109]VGM arşivi, 1992, 090 Çengel Han, 060101090-FT005-06
[110] VGM arşivi, 1992, 090 Çengel Han, 060101090-FT006, 010
[111] VGM arşivi, 1992, 090 Çengel Han, 060101090-FT002, 36

Diğer yandan özgününde mescit olan mekân uygun olmayan malzemeler ile tamamlanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde kullanılan ahşap döşeme ve ahşap taşıyıcı sistem yeni yükleri taşıyamaz haldedir (Resim 5.28.b).

Güneybatı kanadındaki üst kat revakların tonozları tamamen yok olmuş ahşap sundurma çatı doğrudan yok olan kemerli revak yerine örülen duvar üzerine oturtulmuştur.

Zemin katta yamaç tarafından yer alan mekânların büyük bir bölümünde su problemi vardır. Kale meydanın yağmur suyundan kaynaklanmaktadır.

5.1.3. Yapının yeniden kullanıma ilişkin süreçler

"Çengel ve Çukur Hanlar'ın Onarımı ve Restorasyonu için Danışmanlık ve Projelendirme İşi" adı altında Ankara Büyükşehir Belediyesi Başkanlığınca 1992 yılında bir ihale gerçekleştirilmiştir. İşin kapsamı; Genel Planlama Çerçevesi, Fotoğraf/Video Çekimleri, İmar Koşulları Koruma İlkeleri, Rölöve Ölçüm ve Çizimleri, Tarihi Araştırma, Restitüsyon Çizimleri, Malzeme Bozulmaları ve Yapı Statiği Sağlamlık Test ve Analizleri, Tesisat/Elektrik Donanımları, Mimari ve Çevre Düzenleme Avan Projesi ve Restorasyon Fikir Projesi işleri olarak belirtilmiştir.

Projenin amacı "…çeşitli büyüklükte çok sayıda mekâna sahip tipik bir Osmanlı Şehir içi hanı olan Çengel Han'ın özgün yapısına zarar vermeyecek ve onu ortaya çıkaracak, yapıya saygınlığını geri verecek bir işleve kavuşturulması…"dır. Özgünlüğünü koruyarak günümüze ulaşmış olan Çengel Han'ın özgünlüğüne zarar verecek değişikliklerden kaçınılarak, en az müdahale ile kullanılabilmesi için en uygun işlevlerden birinin sergileme işlevi olacağı, bu çerçevede geçici sergiler için bir ya da iki sanat galerisini barındıran bir "Çağdaş Baskı Sanatları Müzesi" olarak değerlendirilmesinin yapının kendisi ve çevresi için uyumlu olacağı düşünülmüştür (Öney, 1994, s.74).

Proje önerisinde hanların ve yakın çevrelerinin kültür varlıkları olarak eski değerlerini kazanmaları, ayrıca Ankara'nın tarihi kimliğine önemli katkıları olması

yanında yapılacak yatırımın verilecek işlevlerle gelirler-giderler bakımından kısa süre içinde yeniden geri kazanılması hedeflenmiştir (Öney, 1994, s.76).

Çengel Han'ın Sanat Evi olarak projelendirilmesi için hazırlanan proje ve raporlar Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 02.02.1993 tarih ve 2867 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

"Çengel Han-Çukur Han Restitüsyon İşi" adıyla ikinci bir ihale 1993 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu iş kapsamında; Çengel Han ve Çukur Han'da gerekli sıva raspaları, muhdes eklentilerin kaldırılması, kaba temizlik yapılması ile acil sağlamlaştırma işleri gerçekleştirilmiştir. Ancak ödenek kısıtlı olduğu için Çukur Han ve Çengel Han'daki muhdes döşeme sökümleri, çatılarda yapılması gereken işler, keşfinde olmasına rağmen o dönemde yapılamamıştır.

"Çukur-Çengel Hanlar'ın Onarım ve Restorasyon Uygulama-Mimarlık, Mühendislik Projeleri Yapımı İşi" adı altında 1994 yılındaki proje;

Belgeleme ve araştırmalar, geçici sergileme, uygulama ve mühendislik projeleri uygulama programı işleri olmak üzere üç aşamalı olarak planlanmıştır.

Yakın çevrede ve söz konusu hanlarda yapılara ileri derece zarar veren imalat ve depolama gibi işlevlerin yer alması, öte yandan Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin satın alması öncesi hanın çok sahiplilik dönemlerinde yapıların nitelikli koruma ve onarım müdahaleleri görmemiş olması, yoğun kullanımın verdiği tahribatın etkileri çoğalmıştır. Bu tahribatları saptamak yapıların statiği ve güvenliği açısından değerlendirmek uygulamaya yönelik çözüm yolları üretmek için *"Acil Tedbirler"* başlığı altında bir dizi Avan uygulama müdahaleleri yapılmasını gerekmiştir (Öney, 1994, s.76).

Yapı malzemeleri ile ilgili malzemenin cinsi ve kullanılabilirlik durumu belirlenerek yüzeysel yapısal, fiziksel, kimyasal biyolojik ve mekanik kaynaklı bozulmalar basit görsel yöntemler ile ön saptamaları yapılmıştır.

Yapı malzemelerinde özgün ve geç dönem malzeme kullanımı belirlenmiş, özgün malzemenin korunması için öneriler geliştirilmiş, yapı malzemelerin ve boyalardan örnekler alınarak analizleri yapılmış, temizlik yöntemleri belirlenmiş, yapı statiği ve güvenliği bakımından Çengel Han'ın önemli bir güvenlik sorunu olmadığı, yamaca bakan dış duvarında meydana gelen gevşemenin nedeninin araştırılması, üst kat tonozlarındaki boyuna çekme çatlaklarının nedenlerinin araştırılması, zemin katta işyerlerinde kullanılan tuz nedeniyle ana taşıyıcı sisteme zarar veren deri atölyelerinin yapıdan tahliye edilmesi öncelikli sağlanmıştır.

Akabinde sıva raspalarının yapılması korunmaya değer bulunmayan ve yapıya zarar veren eklentilerin sökülmesi, genel temizlik ve bakımının yapılması, 1993-1994 yıllarında gerçekleştirilmiştir (Öney, 1994, s.76).

Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 12.02.1996 tarih ve 4484 sayılı kararı doğrultusunda, Bozkurt ERSOY'un Çukur ve Çengel Han rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerine ilişkin görüşleri;

Temmuz 1992 yılı rölöve ve restitüsyon projelerinde; "… Çengel Han giriş açıklığı ile bu açıklığın her iki yanında bulunan ve dışa açılan dükkân mekanlarının kapladığı alanların 1. Kat restitüsyon çiziminde genişletilerek mescit mekânı olarak gösterildiği, ancak bununla ilgili yapıda temizlik çalışmaları yapılarak yapının izlerinin değerlendirilmesi gerektiği…" belirtilmiştir. Yapılan çalışma hakkında bilgi edinilememiş olmasına karşın uygulama projesinde ve yerinde yapılan incelemede mescit mekânının restitüsyon verilerinin elde edilemediği ve mevcut tek mekân şeklinde koruma uygulaması yapıldığı görülmektedir.

Çengel Han rölöve ve restitüsyon planlarında görülen mekanların tamamına yakına günümüze özgün halini koruyarak gelebildiği, ancak uygulama projelerinde (Uygulama I-II, Temmuz 95 Değişiklikler) yeniden kullanım için gerekli(sergi salonu, toplantı salonu vb.) mekânların bir çoğunda ara duvarların kaldırılarak genişletildiği, işlev kazandırmada hanın yapıdaki izlerden yapının mimarisi ve mimarisi ögeleri mevcut olduğu müddetçe restitüsyonuna göre yapılacak olan restorasyonlarından sonra düşünülmesi gereken bir husus olduğu belirtilmektedir.

Çengel Han'ın restitüsyonu yapılırken bugüne gelebilen yapıdaki izlerden ve benzeri unsurlardan faydalanılarak yıkık revak kemerleri ve tonozlarının aslında uygun olarak restitüte edilerek tamamlanması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

02.02.1993 tarih ve 2867 sayılı karar ile onaylanan Çengel Han rölöve, restitüsyon ve avan restorasyon projelerine ilişkin 12.02.1996 tarih ve 4484 sayılı karar gereği Doç.Dr. Bozkurt ERSOY'un projeler üzerinde görüşlerine ilişkin raporda belirtilen hususların 02.02.1993 tarih ve 2867 sayılı kararlar onaylanan projelere işlenmesi, restorasyon projelerinde Çengel Han'ın üst katında sergileme alanı elde etmek amacıyla kaldırılan ara duvarların özgününe göre tekrar kapatılıp, düzeltmeler ile restorasyon projelerinin onaylanmasına,

Ancak uygulama aşamasında Çengel Han'ın üst kat revakların ve mescit bölümümün üst çatısı açılarak çıkan yeni veriler konusunda kurula bilgi verilmesine, bu bilgiler kurulda değerlendirilmeden mescit ve revakların olduğu kısımlarda uygulama yapılmamasına,

Çengel ve Çukur Hanların grubunun 1 olarak belirlenmesine, ayrıca Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 19.04.1996 tarih ve 429 sayılı kararı gereği kitabesinin (malzeme, şekil, yazı ölçüsü, yazı stili ve kitabenin kapsamındaki metni gösterecek biçimde) hazırlanarak değerlendirilmek üzer kurula sunulmasına 17.06.1996 tarih ve 4672 sayılı karar ile karar verilmiştir.

2001 yılında Çengel Han-Otelcilik, Turizm, İnşaat ve Restorasyon A.Ş. için "Güncellenmiş Belgeleme Çalışması, Avan Uygulama Tarifleri, İnce ve Kaba Yapı Bozulmalar ve Müdahaleler" çalışması yapılmıştır. Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 07.12.2001 tarihli ve 7715 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Ayrıca Çengel ve Çukur Han'ların 10.11.1989 tarih ve 954 sayılı kararla onaylanan "Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma-Islah" planındaki *"Turistik Konaklama"* işlevinin *"Belediye Protokol Binası Sanat Evi"* işlevlerine dönüştürülmesi Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Daire Başkanlığınca talep edilmiş ve uygun değerlendirilmiş, 02.02.1993 tarih ve 2867 sayılı karar ile uygun görülen *"Belediye*

Protokol Binası+Sanat Evi" işlevi, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapının *"Müze+Turistik Çarşı"* olarak kullanılmasına ilişkin önerisinin kurulun 07.06.2002 tarih ve 7965 sayılı kararı ile uygun bulunması ile değiştirilmiştir.

Müze olarak kullanılması kesinleşen yapı için "Koruma Onarım ve Yeniden İşlevlendirme Projesi" koruma bölge kurulunun 07.12.2001 tarih ve 7715 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

"Yeniden İşlevlendirme Projesi"ni esas alarak hazırlanmış olan uygulama projelerine ilişkin 25.07.2003 tarih ve 682 sayılı karar ile proje üzerinde bazı düzenlemeler yapılması istenmiştir. Bu kararda; Ankara, Altındağ İlçesi, Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar Planı kapsamında kalan KPA11 alanı ve imarın eski 5991 yeni 21935 ada için hazırlanan ekli plan değişikliğinin uygun bulunduğu,

Projede Han kapısı üzerinde sergi salonu olması önerilen mekânın, özgün durumuna uygun biçimde mescit olarak korunmasına,

Zemin kat ve üst kattaki bazı tonozların içinde muhdes olan ahşap döşemelerin sökülerek "tonozların özgün durumuna uygun olarak onarılmasına",

Çengel Han ile Ulus İlk Meclis İlköğretim Okulu arasında mülkiyet sınırının Altındağ Kadastro Müdürlüğü tarafından tespit edilerek proje üzerinde düzeltilmesine karar verilmiştir.[112]

5.1.4. Yapının yeniden kullanım tasarımı

Bir yapıya en az müdahale gerektiren büyük zorlamalara neden olmayacak yeniden kullanım müzeye dönüştürülmesidir (Ahunbay, 1996, s.97) Yapıya fiziksel koşulların sağlanması (yangın, nem, hırsızlık), depo, ofis, servis gibi gereksinimler gerektirecek müdahaleler olacaktır.

Çengel Han tekrarlanan mekânsal düzeninde, mekânları form ve boyutları bakımından yatay bölünmeler ile kat eklemeye ve düşey bölünmeler için yeterli

[112] AIIKK arşivi, Ankara.

hacme sahip değildir. Yatay sirkülasyon revaklarda düşey sirkülasyonu ise hanın özgün tek kollu merdiveni ile sağlanmaktadır.

Ön cephesindeki mescit kısmının plan düzlemindeki yapıdan gelen izleri bilgi verse de üçüncü boyutta duvar, üst örtü ve açıklıklarına ilişkin veriler yeterli değildir. Arka cephedeki üst kat tuvaletlerinin ise mevcudu özgün kabul edilmektedir.

Zemin katında kuzeydoğu kanadında mekânların duvarları tahrip olmuş hem bu kanadın hem de karşısındaki kuzeydoğu kanadının revak tonozları üst kat ve örtüde kesilmiş ve ahşap malzeme ile döşeme ve üst örtü yapılmıştır.

Bulunduğu tarihi ticari çevrede kütle olarak ön cephesinde iki katlı, güneydoğu Arı Sokak cephesinde üç katlı görünümü ile At Pazarının önemli bir bileşeni olarak yer almaktadır.

Hana büyük müdahalelerde bulunulmadan "Müze+Turistik" çarşı olarak yeniden kullanımı için, özgün kullanımı zemin katta dükkânlar ve üst katında konaklama olan ve buna göre biçimlenmiş olan handa sergileme amaçlı büyük mekânlar olmadığı için daha çok taşınabilir küçük eserlerin sergilenmesi plan ilkesi olarak kabul edilmiştir. Yan yana sıralanmış küçük mekânlardan oluşan hanın rahat gezilebilmesi için sergileme düzeni bakımından bölümler halinde düzenlenmesine karar verilmiştir. Mekân kapılarının alçak olması bir müze olarak yapının gezilmesini güçleştirdiğinden, yapı genelinde özgün zemin kotu araştırmalarına göre gerekli görülmesi halinde bazı kapıların rahatça geçilecek yüksekliğe getirilmesi ve odalar arasında geçiş imkânı sağlanması, yapıda az sayıda büyük mekân olduğundan, bu mekânların lokanta, kafe, geçici sergileme vb. gibi işlevlere ayrılmasına karar verilmiştir. Örneğin bodrum katta lokanta, zemin katta bulunan avluda kafe olarak önerilmiştir. Sonradan lokanta kısmı Safran Han'daki ek yapıda değerlendirilmiştir.

Zemin katta, kuzeydoğuda yer alan mekânlar tuzlanmadan dolayı statik açıdan risk taşıyacak ölçüde bozulmuştur. Burada bir dizi mekân arasında kalan, ileri derece aşınmış olan duvarların kaldırılması, ancak izlerin korunmasına karar verilerek "geçici sergileme mekânı" olarak bu alan düşünülmüştür.

Mimari programa göre;

- Giriş katı müze, kafe ve turistik çarşı
- Üst kat müze
- Bodrum katı ise lokanta olarak düzenlenmiştir.

Buna göre 11 adet dükkândan 10'u zemin katta dükkân olarak kullanılacaktır. Ana giriş kapısının güneyindeki dükkânlardan ilki (D3) güvenlik odası olarak düzenlenerek Z01 mekânı ile birleştirilmiştir.

Z28 mekânı zamanında Vehbi Koç'un çalışma yeri olması nedeniyle, merhumun anısını yaşatmak amacıyla kullanımının kalıcı sergileme olarak değiştirilmesine karar verilerek, bu mekânın onarımının özgününe uygun olarak ve aynı teknikte yapılması önerisi projede uygun görülmüştür.

Uygulama esnasında ayıklama işlerinden sonra tüm katlarda özgün zemin kotları belirlenmiştir. Yapının özgününde, revaka açılan mekânların girişlerinde yer alan kapıların fazlası ile alçak olduğu görülmüştür. Özgün zemin kotları belirlendikten sonra, zemin katta büyük sorun olmaksızın bu durum çözümlenebilmiştir.

Ancak üst katta özgün zemin kotu korunmuş olan kapılarda zemin kotundan kaynaklanan sorun mekânların gezilebilmesini engelleyecek boyutta olduğundan, bu katta yer alan kapıların büyük bir kısmının üstlerinde bulunan boşalmış kemerlerin tamamlanmaması, gerekli sağlamlaştırma ve onarımların yapılarak olduğu gibi korunmasına karar verilmiştir.

Zemin katta rölövelerine göre; Z01, Z02, Z03, Z04, Z05, Z06, Z07, Z,08, Z09, Z11, Z12, Z13, Z14, Z15, Z16, Z18, Z19, Z20, Z21, Z23, Z24, Z25, Z26, üst katta 103, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 113, 118, 127, 128, 129, 130 nolu mekânların kapı üstü kemerleri alınlığında tuğla örgülü olup eski resimlerden net şekilde tespit edilememiştir. Ancak uygulamada zemin katta sadece Z11, Z25, Z26 ve köşe odalarında, üst katta 111, 106, 107 ve köşe odalarının kapıları, özgündeki gibi kemerlerin içlerindeki tuğla örgü korunmuştur. Bu mekanların müze dâhilinde gezilebilmesi için, çelik takviyeli geçişler yapılarak birbirine bağlanması ve baştaki

105 mekânı ile sondaki 108 mekanlarının kapılarının üstündeki kemerlerin de boşaltılmasını gerektirmiştir. Benzer şekilde 108-109 nolu mekânlar, 127-128 nolu mekânlar, 129-130 nolu mekânlarda giriş çıkışlar için kapı kemerleri içindeki tuğla örgü boşaltılmıştır.

Zemin katta da benzer şekilde D3-Z01 ile, Z02-Z03 ile, Z16-Z17 ile, Z19-Z20 ile, Z23-Z24-Z25-Z26 ve Z 27 ile bu şekilde bağlanmıştır.

Zemin katta kuzey cephede dükkânlar için tuvalet mekânı kuzeydoğu köşedeki odada, müze içinde batı cephedeki dışa çıkmalı kütlede, zemin katta oluşturulan Bay, Bayan ve Personel tuvaletleri biriminde özel gereksinimli birey tuvaleti de eklenmiştir. Üst katta aynı kütleye ait 112 nolu mekân bu cephede genişletilmiş, Ankara manzarasına hâkim olması nedeniyle sadece müze yönetiminin kullanacağı bir seyir mekânı olarak düzenlenmiş, WC tuvalet birimleri ise koridorun hemen güneyindeki ilk odada (111) çözümlenmiş olup, ziyaretçilere kapalıdır.

Özel gereksinimli birey ziyaretçilerin müzeyi rahat gezebilmeleri için tüm katları düşeyde birbirine bağlayacak bir asansör yapılmıştır. Yapının özgünlüğüne zarar vermemek için hafif görünümü sağlamak amacıyla çelik ve cam kullanılan hidrolik asansör, avluda güney batı köşede tasarlanmıştır. Bu asansör hanın avlusundan hem bodrum kata hem de üst kata ulaşımı kolaylaştırmıştır. Bodrum kata asansörün inebilmesi için gerekli mekân avlu zeminden bodruma inen bir hacim açılmıştır. Yine yatay sirkülasyonda basamakların bulunduğu koridor geçişlerinde rampalar ve korkuluklar eklenmiştir.

Özgün kullanımda mescit olan üst kattaki güneydoğudaki mekân (102) ile yapıdaki tüm mekânlardan farklı olarak ahşap yaşmaklı ocağı bulunan güneydeki ilk mekân (101) arasındaki oldukça bozulmuş olan bağdadi duvar kaldırılmış, kendi içinde küçük olan bu mekân, mescit mekânı ile birleştirilerek daha geniş bir mekân elde edilmiştir. Turistik çarşı olarak kullanılacak kuzeydoğu cephedeki dükkânların üzerindeki teras çatıların temizliğinin yapılabilmesi için mescit mekânının ön cephesinde yer alan doğramaların birer modülünün yan cephelere de döndürülerek teraslara çıkış alınması sağlanmıştır.

Çengel Han'ın ana giriş kapısının güneydoğudaki ilk mekânı bilet satışı olarak, hanın içinde güneydoğudaki ilk mekân müze hediyelik eşya satış birimi, batıda evvelden tuvalet mekânları yine müze ziyaretçileri için tuvalet ve özel gereksinimli birey tuvaleti olarak, üst kattaki tuvalet mekânı olarak düzenlenen alan hâlihazırda kullanılmamakta, mescit kısmı ve önündeki oda ile doğu cephedeki dükkânların üzerindeki teras çatı üzeri kafe olarak, hanın bütün odaları revakları ve avlusu ise sergileme alanı olarak kullanılmaktadır. İnsanlığın bilimsel ve teknolojik belleğini, yerli-yabancı ziyaretçilerin incelemesine sunarak endüstriyel mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlamayı amaçlayan oldukça geniş bir yelpazede eser çeşitliliği bulunan sergideki eserlerinin küçük boyutlu olanları odalarda daha büyük eserler ise revaklarda sergilenmektedir.

Safran Han ve Çengel Han müze olarak ortak işletimde olduğundan; tek bir müze olarak işletilmesi nedeniyle, müze yönetim birimleri, eğitim atölyeleri ile Çukur Han'daki Divan Otelinde kullandığı restoran kısmı Safran Han'ın ek binasında yer almaktadır.

5.1.5. Yeniden kullanım müdahaleleri

Yapının korunmuşluk durumu özgün mimari plan, cephe, süsleme programları, taşıyıcı sistem ve malzeme açısından "yüksek", kuzeybatı ve güneybatı yönündeki revak kanatlarının yok olması, zemin kat kuzeybatı kanadındaki odaların duvarlarında tuz nedeniyle oluşan tahribatlar, güneydoğu köşedeki beden duvarlarında gevşeme göz önüne alındığında yapısal durumu "orta" kabul edilebilir.

Çengel Han'ın yeniden kullanımı için iki kanadındaki tonozlar ve kuzeybatı zemin kattaki duvarların sorunları dışında yeniden kullanım gereği mekân oluşturmak için özgün duvarların kaldırılması, avlunun kapatılması için çelik strüktürlü konstrüksiyonu taşıması amacıyla mevcut güneydoğudaki gevşemede ile birlikte yapının zemine yapılması gereken müdahaleler nedeniyle "esaslı onarım" yapılmasını gerektirmiştir.

Esaslı onarım kapsamında, zemin, temel güçlendirme, sağlamlaştırma, malzemelerde yenileme, mimari ve malzemelerde bütünleme, ayıklama, temizlik, donanım ve mekânsal ekler yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Ayıklama (Liberasyon) müdahaleleri

Hanın güneybatı ve kuzeybatı uzun kanatlarında ahşap malzeme ile sonradan yapılan revak üst örtüsü ve zemin kaplamaları kaldırıldığında yapının mimari bütünlemesine kaynak olacak tonoz, kemer izleri ortaya çıkarılmıştır. Yine özgün değerlendirilmeyen tek kollu taş merdivenin üst katından ulaşılan ahşap çatkı arası tuğla dolgu ile inşa edilen "Hancı Odası" mekânı kaldırılmıştır.

Hanın kuzeybatı cephesindeki bodrum, zemin katındaki tuvalet mekânları aynen korunmakla birlikte, üst kattaki ahşap karkas tuğla dolgu duvarlı ve zemin kata göre daha geride bulunan bu mekân, yeniden kullanım için gerekli mekânı yaratılması maksadıyla, zemin kat tuvaleti dış cephe sınırlarına kadar genişletilerek ahşap ve cam ile camekânlı bir sistemle dış cephesi inşa edilmiştir.

Tüm katlarda şap zemin döşemeleri, beton yalak, denizlik, muhdes ahşap üst örtü ve elemanları, muhdes duvarlar kaldırılarak hanın özgün mimarisinin okunabilirliği sağlanmıştır.

Güçlendirme müdahaleleri

"Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelik"in "Yığma Kâgir Yapılar" bölümündeki hükümler ve yürürlükteki diğer standart ve yönetmeliklere göre hanın yapısal durumu incelenmiştir. Ankara merkezinin 4. Derece deprem bölgesinde olması göz önüne alınarak yapılan değerlendirmede yapıldığı arşiv çalışmalarından elde edilmiştir. Yeni mimari planlanmaya göre Z23-24-25-26-27 mekânlarında depreme karşı güçlendirmeye ihtiyacı olduğu önerilmektedir.

Handa yapılan temel araştırma çukurlarından gözlemlere göre, binanın sadece Arı Sokak'a paralel (güneydoğu) kanadındaki avlu ayaklarının altında "Deprem Yönetmeliği", kâgir binalarda taşıyıcı duvarların altında betonarme sürekli temel

öngördüğünden, betonarme temel yapılması gerektiği, açılan muayene çukurlarında zeminin büyük bölümümün masif kaya olduğunun görüldüğü, zemin sınıfı da yapıya ilave bir emniyet getirdiğine tespit edilmiştir. Sonuç olarak, Hanın deprem yönetmeliğine göre irdelenmesine göre mevcut hali ile güvenlik sorunu olmadığı, ancak yapının zaman içerisinde taşıyıcı sisteminde bazı bölümlerde zafiyet gösterdiği tespit edilmiştir (Tema Mühendislik, 2003, s.1-13).

Bodrum kat ve arka cephe tuvalet kütlesi

Üst kat duvarları ve avlu ayakları için temel görevini yapan bodrum kat dış duvarlarında statik bir sorunu olmadığından sadece taş ve derz tamiri yapılmıştır.

Bodrum katın tavanında mevcut olan iki yönlü tonoz sisteminde yer yer tuğla kırık ve bozuklukları olduğundan onarılması yeterli bulunmuştur.

Zemin katta güneybatı kanadı (R03) revakında Z11 ve Z12 mekânları önündeki revak kemeri ayağının bir bölümü bodrum kattaki kemerin üzerine oturduğundan, bodrum katta üstteki ayağın hizasına kadar örülen duvar ile ayağın kemere basması engellenmiştir. Zemin kat ve üst kattaki Z10 ve 112 nolu mekânlar tuvalet olarak düzenlenmiştir.

Bu hacimlerin kat döşemeleri ve çatı döşemesinde yatay çaprazlı çelik taşıyıcı sistemin kirişleri Z10 ve 112 nolu bölümlerine kadar sokularak burada mevcut taş duvarlara mestenlenmiş, Hanın vadi yönünde dış duvarına herhangi bir zarar vermesini önlenmiştir. Hanın dış duvarındaki gevşemeye bağlı olarak ortaya çıkan üst katta tuvaletin güneyindeki 110 ve 111 nolu mekânlardaki ara duvar çatlakları tamir edilmiştir.

Güneydoğu ve kuzeybatı kanadındaki müdahaleler

Tonozlar

Zemin kat tavanında her iki aksta revakları teşkil eden avluya bakan 1-3 taş ve tuğla almaşık sistemdeki kemerlerde yapı malzemesi tamir edilmiştir. Kuzeybatı

kanadında (Çukur Han) revak tonozlarındaki gergi çubuklarının kesilmesinden dolayı kemerlerde çatlaklar oluştuğundan, ahşap gergiler yeniden yapılarak, üst tavanındaki tonozların orta bölümlerindeki çatlaklar ise alttan ve üstten yine aynı malzemeyle tamir edilmiştir.

Ahşap gergi çubukları

Zemin ve üst katta her iki yöndeki mevcut ahşap gergi çubukları gerekli temizlik yapılarak aynen muhafaza edilmiştir. Kesik ahşap gergi çubukları güçlendirilmesine yönelik müdahaleler önerilmiştir.

Giriş bölümü ve avlu çevresi ayaklar

Kuzeybatı ve güneydoğu kanadındaki ayaklarda müdahaleler

Revaklarda mevcut ahşap üst örtü yerine zemin kat ve üst tavanlarında aslına uygun tonoz ve kemer sistemini uygulanması yapılmıştır. Buna bağlı olarak avluya bakan ayaklar arasında da revak oluşturulmuştur. Bu ayaklarda sadece zemin katta tespit edilen bozulmalar düzeltilerek ayakların güçlendirmesi yapılmıştır. Bina girişindeki ayaklarında, temizlik, yüzey koruma ve güçlendirme uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Zemin kat tavanında tonoz uygulamasına uygun şekilde kemer üzengileri mevcut olduğundan, Kuzeydoğu yönünde merdiven çıkışındaki ilk ayak ve güneybatı yönünde bodruma inen merdivenin başladığı ilk ayaklar üst kat döşemesine kadar sökülmüş, ayak diplerinde gerekli önlemler alınmış, üst kat döşemesinden itibaren yeniden örülen (zarar görmemiş taşlar kullanılarak) tavanda ve ayak aralarında tonoz sistemi uygulaması yapılmıştır.

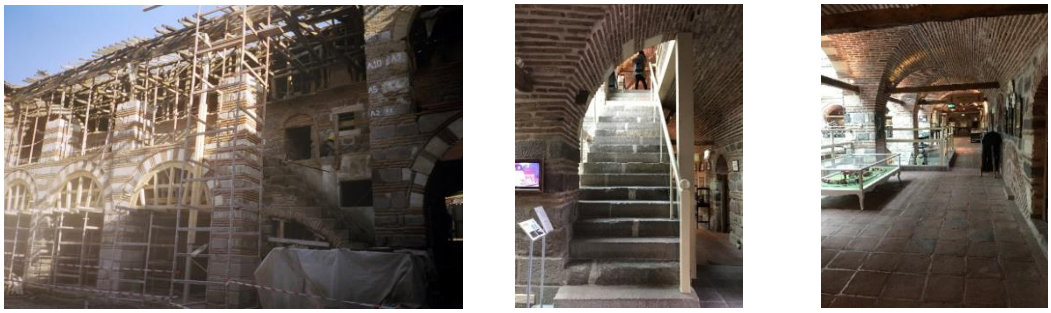

(a) (b) (c)

Resim 5.29. Çengel Han yeniden örülen ayaklar, merdiven tonozu ve merdiven (18.05.2019); a.Ayaklar (VGM arşivi)[113] , b.Giriş yönünde, c. Kuzeydoğu kanadından görünüm

Merdiven kovasını taşıyan ayakların çevresinde, mevcut ahşap döşemenin bitiminden itibaren başlayan merdiven evi arkası yarım tonoz, bu tonozu taşıyan tuğla duvar sökülmüş bu mekânların üst katında yer alan "Hancı Odası" olarak kullanıldığı düşünülen ancak özgün olarak değerlendirilmeyen ahşap oda kaldırılmıştır. Merdiven altı kemeri ve bu kemerin oturduğu taş duvar tamir edilerek korunmuştur. (Resim 5.29)

Kuzeydoğu kanadında (giriş) merdiven çıkışındaki ilk ayak hariç diğer ayaklar ve güneybatı yönünde bodruma inen merdiven hariç diğer ayaklarda, üstten başlayarak zemin kat tavanı altındaki gergi seviyesine kadar sökülmüş, bunlara ait gergiler de yenilendikten sonra yukarıya doğru taşıyıcı sistem oluşturulmuştur. Bu ayaklardan, zemin kat seviyesinde kesiti dolayısıyla taşıma kapasitesi azalanların tamamen sökülmesi ve yeniden özgün taş ve tuğla malzeme kullanılarak onarılması gerçekleştirilmiştir.

Han girişi

Hanın giriş bölümünün girişe göre solunda yer alan kemer sağ taraftaki kemere uygun olarak yeniden yapılmıştır. Girişin üzerinde yer alan mescit olarak planlanan 102 nolu bölümünde pencere bölümünde çelik çerçeve sistemi oluşturularak, çelik yapılması düşünülen taban ve tavan döşemesi ile birlikte değerlendirilmiştir. Çukur

[113] VGM arşivi,Çengelhan (o.öncesi) İç mekan 1-28 Jpg.

Han'a açılan kapı tuğla malzeme yuvarlak kemer formunda yenilenmiştir (Resim 5.30).

(a)

(b)

Resim 5.30. Çengel Han kuzeybatı giriş kapısı (Çukurhan tarafı) (VGM arşivi, 1992)[114] ve onarım sonrası görünümü (18.05.2019); a. Uygulama öncesi, b. Sonrası

Dükkanlar

Ön cephede girişin sağında ve solunda bulunan turistik çarşı mekânlarının döşemeleri yeni mimari kotlara göre betonarme olarak düzenlenmiştir.

Sağlamlaştırma müdahaleleri

Hanın ön cephesindeki dükkân mekânları aynen korunmuş ve bu bölümlerin turistik çarşı olarak kullanılması öngörülmüştür.

Güneydoğu ve kuzeybatı kanadındaki (Arı sokak ve Çukur Han'a paralel) dış beden duvarların altında her kademede genişleyen ve derin taş duvarların mevcut olduğu belirlenmiştir. Bu bakımdan yapılan irdeleme ve tahkikler göz önüne alındığında Han'ın Ankara ili 4. Derece deprem bölgesi olmasına karşın herhangi bir deprem zafiyeti göstermeyeceği sonucuna varılmıştır.

Zemin güçlendirmelerini takiben, yeni mimari planlamada, hanın özgün mevcut planına tamamen sadık kalınmış hem zemin hem de üst katta bazı ara duvar değişiklikleri dışında mekânlarda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

[114] VGM arşivi, 1992, 090 Çengel Han, 060101090-FT009-19

Zemin katta doğu kanadındaki Z02-03, Z16-17, Z19-20, Z23-24-25-26-27, üst katta mescit mekânı ile arkasındaki revaka açılan oda 101-102, güneydoğu kanadında 105-16-107-108, 109-110, güneybatı kanadında 111-112 mekânlarında yapısal özelliğini kaybetmiş olan mekân duvarları sökülerek, duvar kökleri sağlamlaştırılmıştır. Mekânlar arasında duvarlarında geçişi sağlamak sergi mekânı oluşturulması amacıyla geçiş sağlayacak kadar bölümü kaldırılmış her iki tarafta harman tuğlası ile duvar örülmüştür, çelik desteklerle açıklıklar yapılması suretiyle duvarlar sağlamlaştırılmıştır. Bu bölümlerde kapı ve pencere aralarında kalan duvar parçaları güçlendirilmesi önerilmiştir.

Ancak zemin katta ve üst katta çelik desteklerde nötr bir renk kullanılırken (Resim 5.31) yine üst katta farklı şekilde güneydoğu kanadında 109-110 nolu köşe odada (Resim 5.32) ahşap rengi tercih edilmiştir.

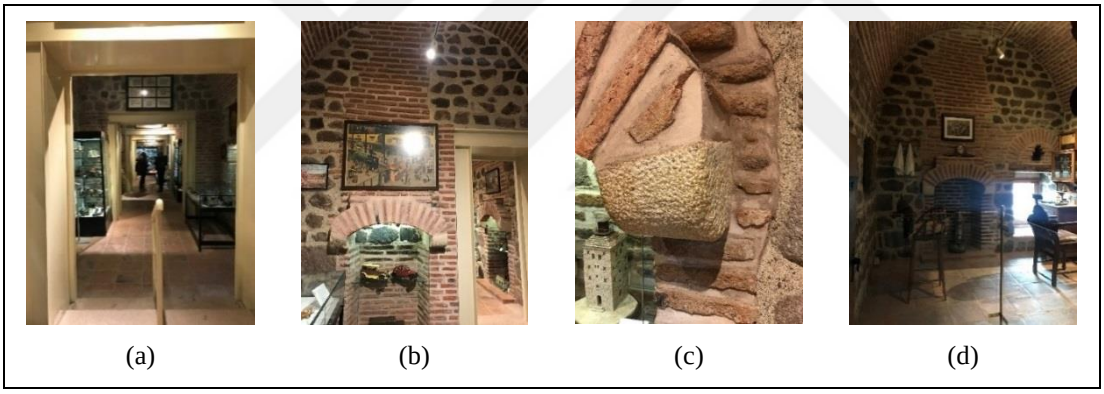

(a) (b) (c) (d)

Resim 5.31. Çengel Han, zemin kat, geçit oluşturulmak için kullanılan çelik sistem, tuğla malzeme ile tamamlamalar (16.12.2018); a.Çelik, b.Taş/tuğla, c.Tuğla detay, d.Örgü detayı

(a) (b) (c) (d)

Resim 5.32. Çengel Han, üst katında duvarlarında açılan geçitler, zemin kat kapatılan pencere ve kapılar ve duvar tamamlamada malzeme kullannımı (16.12.2018); a. Çelik, b. Ahşap, c. Malzeme kullanımı, d. Kapatılan pencere kapı

Zemin katta bu 5 mekân “Raylı Ulaşım” ile ilgili eserlerin sergilenmesi için düzenlenmiştir. Zemin döşemeleri tuğla, kapı girişlerinde taş taklidi harç, kot farklarını düzenlemek amacıyla basamaklarda ise taraklanmış andezit taşı kullanılmıştır.

Bu bölümde kapıların onarım öncesinde kesilmiş olan ahşap lentolarının üzerindeki kemerlerin içinin tuğla örgü ile dolgulanması uygulaması, kapı yüksekliklerinin ziyaretçiler için tehlike oluşturacağı için yapılmamıştır. Bu şekilde tamamlanan günümüze ulaşan bir kapı ve pencere tamamen örülerek kapatılmıştır. Revaka açılan pencere boşluklarında geçmeli demir parmaklıklar kullanılmıştır.

Ara duvarların sağlamlaştırılmasında özellikle moloz taş duvarda tuğla malzeme ile tamamlama tercih edilmiştir. Taş malzemede harç uygulamalarında kullanılan malzeme boyutu ve renk dikkate alındığında tuğla malzeme onarımlarında daha farklı olduğu görülmektedir. Güneybatı revak kanadının (R03) batı yönündeki son bölümü ve Z21 mekânının ara duvar ve avlu tarafı duvar parçası gerekli güvenlik önlemleri alınarak aynı şekilde tamir edilmiştir.

Hanın köşe odalarının tamamında, zemin katta Z21, Z25 ve üst katta 106-107 nolu odalar hariç kapı kemerlerinin ahşap hatılları ve kemer aynalığındaki tuğla örgü dolgu günümüze ulaşamamıştır. Bu çerçevede hanın müze olarak yeniden kullanımı ve her mekâna erişim için günümüz kapı açıklıklarının yüksekliğinden oldukça düşük olan bu kapılarda hatıllar ve kemer aynalıklarındaki düz tuğla örgü yeniden yapılmamıştır. Köşe odaların kapı üzerindeki kemer aynalığındaki tuğla örgü mevcut olanlar aynen korunmuş sağlamlaştırma müdahaleleri yapılmış, özellikle köşe odaların derin duvar kalınlığı ve kapı yüksekliğinin düşüklüğü dikkate alınarak yumuşak bir yüzey oluşmak amacıyla ahşap hatılların altı yumuşak bir malzeme ile desteklenip deri ile kaplanmıştır (Resim 5.33).

(a)

(b)

Resim 5.33. Çengel Han, kapı üstü kemer aynalıklarından görünüm (16.12.2018); a. Kemer aynalıkları, b. Köşe oda kapı

Duvarlarda oluşan bozulmalar ve kesit kayıpları moloz taş duvarlarda dahi tuğla malzeme ile tamamlanmıştır. Hanın her mekânında aynı uygulama yapılmıştır. Ancak taş malzemede uygulanan harç ile tuğla malzemede uygulananlarda farklı malzeme kullanılmıştır.

(a)

(b)

Resim 5.34. Çengel Han, bodrum kat, ek sergileme mekanı; a. Batı yönüne bakış (VGM arşivi,1992) [115], doğu yönüne bakış (VGM arşivi,1992) [116]

Bodrum katta (B04) mekânından avluya doğru uzanan dikdörtgen plana sahip, taşıyıcı sistemi çelik olan ve ahşap doğramalı camekânlarla çevrili 16,50 x 4,80 m ebadında tek katlı yeni bir mekân eklenmektedir. Bodrum katta yer alan harap durumdaki pencerelerden bir kısmı verilen işlev düşünülerek kapıya dönüştürülmüştür (Resim 5.34). İlk projesinde kafe-lokanta olarak kullanılması planlanan bu mekân sonradan sergileme mekânının bir devamı olarak

[115] VGM arşivi, 1992, 090 Çengel Han, 060101090-FT009-20-21
[116] VGM arşivi, 1992, 090 Çengel Han, 060101090-FT009-20-21

kullanılmaktadır. Yapıda kullanılan camekân sistemler ahşap doğramalıdır. Dükkânlarda ayrıca ahşap kepenk kullanılmıştır.

İlk projesinde avlu üstü kapatıldıktan sonra tavanın ahşap kafeslemeli asma tavan olarak yapılması öngörülmüştür. Sonrasında revize edilen projede iç avluya ve arka bahçede yer alan kafe mekânları çelik kolon ve kiriş sistemiyle yapılarak, bu kolonlar altında betonarme tekil temelli teşkil edilerek birbirine bağlanmıştır. İç avlu üzeri çelik taşıyıcı sistem ile kapatılarak avlu ayakları mesnet olarak kullanılmıştır. Üst örtü yükü bu şekilde Hanın revak duvarlarına verilmiştir. Özellikle kuzeydoğu ve güneybatı kanadındaki revakların ayakları sökülerek yeniden inşa edilmesi nedeniyle ayaklara gelecek ilave yüklerin herhangi bir sorun teşkil etmeyeceği raporlarda yer almaktadır.[117] Sonradan avlu mekânında kafe işlevi sergileme olarak düzenlenmiştir.

İç avludaki 3,40x12,60m ölçülerindeki Vehbi Koç'un ilk iş hayatına atıldığı dükkân (Z28) olarak korunan mekân da yeniden inşa edilmek üzere iç kafenin bir parçası olarak korunması düşünülmekteyken sonradan kalıcı sergi olarak düzenlenmiştir.

Handaki nişler ve içindeki raflar ve dolaplar ile mevcut tüm ocakların özgününe göre korunması sağlanmıştır. Harap halde olan ocaklar ise yapıdaki diğer ocaklar ile yapı içi karşılaştırma yapılarak hazırlanan tip ocak detayı doğrultusunda düzenlenmiştir.

Üst kata çıkan merdiven özgün malzemesi numaralandırılarak sökülmüş ve özgün formuna göre yeniden inşa edilmiştir. Bodruma inen merdiven yine özgün zemin kotları belirlenmesi için gerekli kazı ve temizlik çalışmalarının ardından basamaklar belirlenmiş ve Ankara andezit taşı ile basamaklar birlikte yapılmıştır.

Z10,112 (tuvaletler) ve B02 mekânlarına ait duvarlar kullanılmaz durumda olduklarından gabarileri korunmuş, taşıyıcı sistemi çelik olmak üzere profiller arasında tuğla duvar örülmüştür. Duvarların üzeri sıvanmıştır.

[117] Ka-Ba Eski Eserler Koruma ve Değerlendirme Mimarlık Ltd., Ankara-Ulus, Çengel Han Müzesi Koruma-Onarım ve Yeniden İşlevlendirme Uygulama Projesi Raporu, Ağustos 2005, Ankara, s.42, AIIKK arşivi, Ankara.

Temizlik

Tuzlanma nedeniyle bozulan yapı elemanları (duvar, ayaklar ve tonoz) gerekli mekanik temizlik ile birlikte kâğıt hamuru ile, renk değişiklikleri ise kimyasal temizleme yöntemleri ile yapılmıştır. Diğer cephelerde koruma uygulamaları esnasında su ile temizlik dışında özel bir teknikle temizlik uygulamasına ihtiyaç duyulmamıştır.

Bütünleme müdahaleleri

Kuzeydoğu ve güneybatı kanadı revakları

Kuzeydoğu güneybatı kanadındaki revaklarda yük taşıma özelliğini kaybetmiş ahşap döşemeler sökülerek yerine her iki yönde tuğla örgüde tonoz sistemi ile revaklar yapıdan gelen izler ve yapı içindeki mevcut revaklar kotları ve malzemesi dikkate alınarak inşa edilmiştir.

Tonoz tamamlanmaları için bazı revak ayaklarının tamamen yenilenmesi gerekmiştir. Numaralandırılarak sökülmüş özgün taş ve tuğla malzeme ile özgün örgü sistemine uygun yeniden yapılmıştır.

Ayaklar yeniden inşa edildiği için, ahşap gergiler her iki katta emprenye edilmiş ahşap ile yeniden yapılmıştır. Revak kemer ayağının oda yönündeki bağlantısı, duvar üzerindeki tuğla için hatıla düz bindirme ekle yeni ahşap gergi çubuğu teşkil edilmesi şeklindedir.

Üst katta yer alan ahşap hatılları kesilmiş ve kemer içleri boşaltılmış kapılar özgün detayına göre yenilenmiştir. Sergi planına göre giriş kapısı olarak kullanılanlar aynen sağlamlaştırılarak korunmuş bütünlenmemiştir.

Çağdaş ek müdahaleleri

İç avlu üzeri çelik taşıyıcı sistem ile kapatılarak avlu ayakları mesnet olarak kullanılmıştır (Resim 5.35).

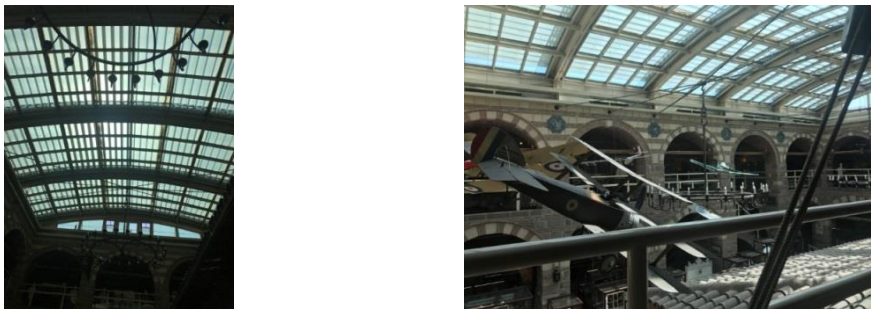

(a) (b)

Resim 5.35. Çengel Han, avlu üzerini kapatan cam çelik konstrüksiyon çatı (01.05.2018); a. İç mekândan örtüye bakış, b. Beden duvarlarına birleşimi

(a) (b)

(c) (d)

Resim 5.36. Çengel Han zemin kat tuvaletlerinden görünüm (16.12.2018); a. Zemin kat özel gereksinimli birey tuvaleti ve bay-bayan tuvalet girişi, b. Bay tuvalet girişi, c.Zemin kat bayan tuvaleti havalandırma, d. Bayan tuvalet iç mekân görünümü

Zemin katta mevcut tuvaletler Z10A mekânı Bay, han odalarından Z11 nolu mekân Bayan ve Z09 nolu mekân özel gereksinimli birey tuvaleti olarak düzenlenmiştir. Tuvalet döşemelerinde tuğla malzeme kullanılmış ve Bayan tuvaletinin Han dükkânlarından birinde kurgulandığından Bay tuvaletine ulaşılan koridordaki duvarından bir kapı boşluğu açılmış, revaka bakan özgün kapı ve penceresi korunmuş ancak kullanılmamak üzere kapatılmıştır (Resim 5.36).

(a) (b) (a) (b)

Resim 5.37. Çengel Han, mescide revaktan giriş, merdiveni, içi ve terasa çıkış (18.05.2019); a. Mescide revaktan giriş, b. Mescit mekanının girişi, c. Mescit ve mihraptan görünüm, d.Terasa çıkış

Mescit mekânının döşemesi antibakteriyal pvc türü bir kaplamadır. Mescide çıkan basamaklar taş ve basamak önleri ahşap ile desteklenmiştir. Mescit mekânında revaka açılan bir oda ilave edilmiş aradaki kot farklıları basamaklar ile çözülmüştür. Mescidin mihrabının üzeri ise kapatılmıştır (Resim 5.37).

Mescit mekânında kuzey yönünde basamaklar ile turistik çarşı olan dükkânların üzerindeki teras çatıya geçilmektedir. Açık mekânı olarak değerlendirilen bu teras çatılar, dükkânların kot farkı nedeniyle 3 farklı kottadır.

Bodrum katında önceden restoran olarak planlanan son durumda tarım makinelerinin sergilendiği ek yapının döşemesi tuğladır. Üst örtüsü ahşap çatı üzeri kurşun kaplama olan mekân ahşap camekânlıdır.

Tuvalet mekânların üst kattaki birimi aynı işlevde kullanılmakla birlikte alttaki tuvaletin boyutlarında genişletilerek bir seyir mekânı oluşturulmuştur. Bu mekânda yapıya sonradan eklenen mekânlarda ilkesel olarak belirlenen ahşap camekânlı, üzeri kurşun kaplamalı olarak düzenlenmiştir. Bugün ziyarete kapalı olan mekânın iç kısmına ilişkin bir çalışma yapılamamıştır.

Özel gereksinimli birey ziyaretçiler için ayrıca müzeyi rahat gezebilmeleri için tüm katları düşeyde birbirine bağlayacak bir asansörü yapılmıştır. Yapının özgünlüğüne zarar vermemek için hafif görünümü sağlamak amacıyla çelik ve cam kullanılan hidrolik asansör avluda güney batı köşede tasarlanmıştır. Asansörün bodrum kata ulaşması için yeni bir alan oluşturulmuştur.

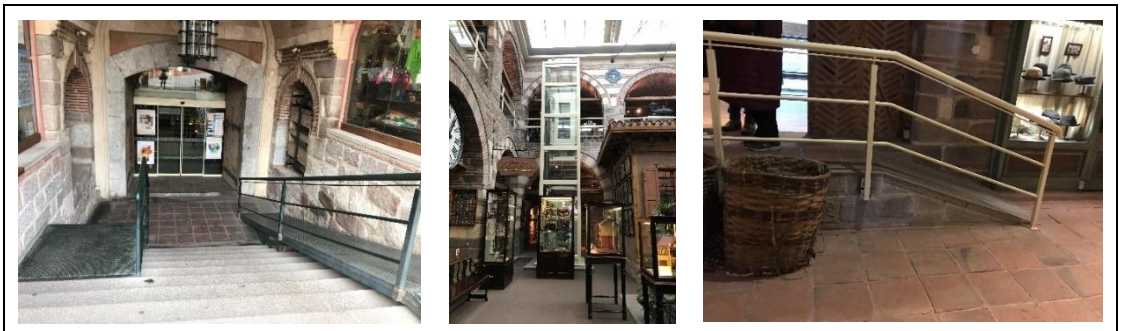

(a) (b) (a)

Resim 5.38. Çengel Han özel gereksinimli birey erişimine ilişkin düzenlemeler (18.05.2019); a. Han girişi rampa, b. Avluda asansör, c.Rampa ve korkuluklar

Yine yatay sirkülasyonda basamakların bulunduğu koridor geçişlerinde rampalar ve korkuluklar eklenmiştir (Resim 5.38).

Malzeme koruma müdahaleleri

Taş

Hanın bodrum, zemin ve üst katı dış cephe duvarları, iç mekânlarda odaların duvarları tonoz üzengi seviyesine kadar kaba yonu taş ile revak ayaklarında kullanılan andezit kaba yonu kesme taş malzeme korunmuştur.

Avlunun revaklarında taş malzeme bilgilerine rastlanmasına karşın yeni döşemeler 32 x 32 cm. tuğla derzli döşeme olarak kapı girişleri taş taklidi, basamaklar ve rampalarda serbest boy andezit taşı kullanılmıştır.

Üst katta kuzey revakı doğu revakın köşesi ve güney revak zemin malzemesi taştır. Hanın güney ve batı yönünde odaların zemin kaplamasının taş ve tuğla olduğuna dair izler mevcuttur.

Revaklardaki ve dış cephelerdeki pencerelerin sövelerinde de taş malzeme kullanılmıştır.

Tuğla

Hanın dış cephelerinde hatıl/lento olarak kullanılan düz örgü ve pencere kapı gibi unsurların kemer ve kemer üstü aynalıklarında düz örgü olarak kullanılan tuğlalar korunmuştur. Tuğla örgü tonozda koruma uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Kuzeybatı ve güneybatı yok olan revaklar yapıdaki benzer örneklere göre zemin ve üst katında tonozlar, tuğla malzeme ile yeniden inşa edilmiştir.

Oda mekânlarının döşemesinin tuğla olduğuna ilişkin izlerden tüm odalar yanında, revaklarda da tuğla malzeme derzli olarak uygulanarak döşeme oluşturulmuştur. Ayrıca moloz duvar örgüdeki kesit kaybı olan bölümlerin mimari bütünlemeleri tuğla malzeme ile yapılmıştır.

Odalardaki niş ve ocaklar izlerine göre yapı içi karşılaştırmada mimari bütünlüğü sağlanmış ve yine tuğla malzeme ile yeniden inşa edilmiş, mevcut olanların ise malzeme koruma uygulamaları yapılmıştır. Tuzlanma kâğıt hamuru ile, kir tabakası renk değişiklikleri kimyasal ve mekanik yöntemlerle temizlenmiştir.

Ahşap

Hanın duvarlarında iç kısımdaki ahşap hatıllar yapısal güçlendirmede önerildiği gibi ilave ahşap detaylar ile güçlendirilmiş, ancak üst katta daha çok rastlanılan bir dönem yüksekliği yeterli olmadığından kullanıcıları tarafından kesilen kapı ve duvarların üzerinde ve pencerelerin altında ahşap hatıllar olduğu gibi korunmuştur. Ahşap malzemedeki yüzeysel kirlenme organik çözücüler kullanılarak kimyasal yöntemlerle temizlenmesi, üzeri boyalı ve esi yazılı ahşap kapılar ile ahşap kasaların organik çözücüler ile temizlenmesi projesinde önerilmiştir. Malzemeye yüzey koruma yapıldığı anlaşılmaktadır.

Metal

Bağlantı elemanı olarak, kemer, tonoz ve kubbelerin gergilerinde kullanıldığı düşünülmekte olup, revak ve dış cephe pencerelerinde geçmeli parmaklıklarda, kapı kanatlarında, doğramaların birleştiren kuşaklarda, kilit aksamında kullanılan

metallerin onarımı gerçekleştirilmiş gerekli yerlerde benzer örneklerinden yenileri üretilmiştir.

Harç ve sıva

Yapının özgün bağlayıcı harcı kireç esaslıdır. Bazı odalarda nadiren bulunmasına karşın, yapıda uygulama öncesinde de genellikle sıva bulunmamaktadır.

Taban tuğlalarının onarımında ve derzinde tuğla kırıklı iri taneli karışım ayrıca beyaz çimento ile güçlendirilmiştir. Moloz taş duvarlarda ise renk vermemesi için tuğla tozu ya da kırıkları yerine taş tozlu harç, kemer ya da tamamlama uygulamalarında kullanılan tuğla örgüde tuğla tozlu ince taneli kireç esaslı harç ile derzler kullanılmıştır.

Eski duvar yazıların yer aldığı sıva tabakasının korunması amacıyla yüzey üzerinde japon kâğıdı üzerine dondurma malzemesi tatbik edilerek ön sağlamlaştırma yapılması, sıva tabakasının arka yüzeyine enjeksiyon ise bağlanması, yüzeydeki japon kâğıdı alındıktan sonra temizlenmesi yapılması önerilmiştir.

5.2. Çukur Han

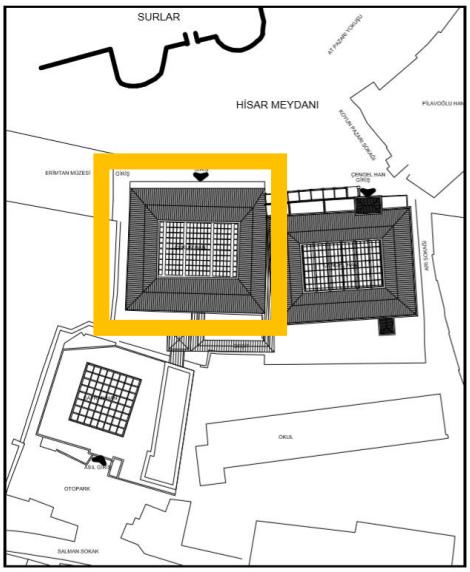

Şekil 5.4. Çukur Han'ın konumu (Ka-Ba, 2002,[118] Bakırer ve Madran, 1984 s.120)[119]

Ankara ili, Altındağ İlçesi, Sutepe Mahallesinde bulunan tapunun 86 pafta, 448 ada, 13 nolu kadastro parselinde bulunan Çukur Han, 1671 m² yüz ölçümündedir. Ankara Büyükşehir Belediyesine kayıtlıyken Ankara 23.Asliye Hukuk Mahkemesi'nin 25.05.2000 tarih ve 1998/413 Esas.2000/266 sayılı yazılı kararına istinaden Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetine geçmiştir.[120] Atpazarı meydanının güney kenarında, Çengel Han'ın batısında, Kale kapısının tam karşısındadır (Şekil 5.4).

5.2.1. Yapının tarihi ve geçirdiği onarımlar

Yapının kitabesi yoktur, kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Bugüne kadar vakfiyesi belirlenememiştir. Kaynaklarda 18. yüzyılda yapıldığı da ileri sürülmekte olup, (Aktüre, 1994, s.104)[121], bir diğer kaynakta 16. veya 17.yüzyıldan kalma olduğu ve Hanın 1950 yangınından sonra yenilendiği ve tarihi değerini kaybettiği belirtmiştir (Öney,1971, s.139).

[118] Ka-Ba Mimarlık ve Eski Eserleri Koruma Ltd.Şti.(1992), Promim İç Mimarlık, Tasarım, Mimarlık, Restorasyon İnşaat Ltd.Şti, (2007), Hassa Mimarlık Müh.İnş, San.Tic.Ltd. (2008), Cihan Restorasyon Ltd.Şti (2011) paftalarından işlenmiştir.
[119] Bakırer, Ö., Madran, E.,1984, "Ankara Kent Merkezine Özellikle Hanlar ve Bedestenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi", Tarih İçinde Ankara, 1981 Seminer Bildirileri, ODTÜ, Ankara, s.107-130, makaleden hanlar bölgesi işlenmiştir.
[120] Tapu kaydı
[121] Aktüre 1994, 104'te Galanti'nin bu bilgisi Çukur Han 18.yüzyıl vakfedildi şeklinde kullanılmıştır.

Çukur Han, Çengel Han'ın batı tarafına güney batı yönünde Çengel Han'a çok yakın şekilde, kuzeybatı ucundan ise neredeyse yapıya birleşecek kadar yakın inşa edilmiştir. Çal'a (2007) göre; Çengel Han'ın Atpazarı meydanı ile batı kapısı ilişkisini Çukur Han kısıtlamakta, Çukur Han'ın bu şekilde Çengel Han'a yakın şekilde inşa edilmesini, Çengel Han'dan daha sonradan inşa edilmiş olabileceğini düşünmektedir.[122]

Ankara'daki ticari yapılara ilişkin ilk bilgiler, Ankara'nın 1462 yılındaki ilk Osmanlı tahririne aittir. Bu tahrirde Çukur Han yer almadığı gibi, 1580-1596 (Çal, 2007)[123], 1583 ve 1590 yıllarına ait şeriye sicillerinde Çukur Han ile ilgili bir kayıt yoktur (Ongan, H.,1958,1974).

16. yüzyıl belgelerinde adı geçmemesi, kitabesi ve vakfiyesi olmamasına karşılık Çukur Han'a 1620 – 1622 yıllarına ait Ankara Şeriye sicilinde rastlanmaktadır (Taş, 2006, s. 199).

1602'de başlayan 1610 yılına doğru sona eren Celali isyanlarına karşı şehri dışarıdan kuşatan bir sur inşa edildiği (Eyice,1971, s.73), eşkıya saldırılarından dolayı Ankara nüfusunun üçte birinin dağıldığı, kalanların vergilerini ödeyemediği (Ergenç, 2000, s.52), söz konusu yeni sura bitişik binalar yapıldığı ve surun işlevini kaybettiği (Taş, 2006, s.108-109) ancak yine de 1652 yıllarında eşkıya saldırılarının devam etmesi nedeni ile siyasi ortamın durulmadığı (Çadırcı, 2000, s.89), buna karşılık 1655 yılında tezgâh sayısındaki artışın bu sorunların ekonomik gelişimi engellemediğini göstermektedir.

1787, 1791 ve 1801 tarihli Ankara Şeriyye sicillerinde (Özdemir,1986, s.30-37), Şeyhülislam Ankaravi Mehmed Efendi'nin Ankara'da yaptırdığı bazı eserlere gelir olmak üzere Şengül Hamamı, Hasan Paşa Hamamı, Suluhan (Kebir Han) ve Çukur Han (Sagir-küçük- Han) ve bazı dükkânları vakfettiği kayıtlıdır. Sulu Han'dan kâgir diye söz edilmesine karşılık Çukur Han'ın bazı yerlerinin kâgir bazı yerlerinin ahşap olduğu belirtilmiştir. Rıfat Özdemir'e göre; Sulu Han'ın "Kebir", Çukur Han'ın

[122] Halit Çal, 2007, Ankara Çukur Han Restitüsyon Sanat tarihi raporu, AIIKK arşivi, Ankara.
[123] Çal raporunda; Ergenç ve Göyünç'ün 1967,1980, 1995 yıllarına ait 1522 tarihli tahrir esası alınarak yapılan bilimsel çalışma ve yayınlarda Çukur Han'dan bahsedilmediği belirtmektedir.

"Sagir" diye nitelenmesine bakarak bu iki yapının bitişik veya yan yana olmaları gerektiği, hatta Sulu Han iki bölümden meydana geldiğinden hareketle bu bölümlerden birine veya Sulu Han'a kuzeyden bitişik İbadullah Camisi'nin doğusundaki harabe hücrelere "Çukur Han" denilmiş olabileceğini de ileri sürmüştür (Özdemir,1986, s.34). Ancak bazı yerleri kâgir, bazı yerleri ahşap denilmesi bu yapının Çukur Han olması ihtimalini güçlendirmektedir (Çal, 2007).[124]

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivler Başkanlığı'nın EV.VKF.17/33 sayılı Gurrey, Recep, 1097 (24 Mayıs-3 Haziran 1686 M.) tarihli belgede; At Pazarı'na giden yol üzerinde yer aldığı, Penbe Han civarında "Çukur Han" denilen bir han bulunduğu ve Doğan Bey Vakfına ait olduğu yer almaktadır.

Şeyhülislam Ankaravi Mehmet Efendi Varna, Filibe, Halep, Şam ve kısa bir dönem Mekke kadılığı yapmış, 1672 yılında Anadolu, 1673 yılında Rumeli kadıaskeri, 1685 yılında ise şeyhülislam olmuştur. 1676 yılında bugün "Sulu Han" olarak bilinen Hanı satın alıp tamir etmiş ve kendi vakfına katmıştır. Bu Han 1688 yılından itibaren kayıtlara "Sulu Han" olarak geçmiştir (Özdemir,1986, s.36). Celali isyanlarında tamamen tahrip olup harabe ve kullanılmaz hale gelen Çukur Han da Ankaravi Mehmet Efendi tarafından satın alınmıştır. Bununla birlikte Ankara'da birçok yapı ve dükkânı mukataa[125] olarak satın alınarak şehrin imarına katkıda bulunmuştur.

Çukur Han ve Sulu Han 1791 ve 1801 yıllarında iki kere tamir edilmişler ve Sulu Han 800, Çukur Han ise 670 kuruşa kiraya verilmiştir (Özdemir,1986, s.34). 20 Zilhicce 1215 (04 Mayıs 1801) tarihli Tamirat hüccetinde (Muhasebe Kaydında) 5 odası, dam ve hatıllarının onarımın yapıldığı ve 670 guruş ettiği yazılmaktadır.

Hanın mütevellisi Şeyhülislam Ankaravi Mehmet Efendi'nin oğlu sağlığında vefat ettiğinden, mütevellisi kalmayan vakfın yönetimi, dönemin sistemi gereği imparatorluk kapsamında üst düzey yönetimlere verilen nezaretler tarafından yürütülmüştür. Şeyhülislam yetkisini Ankara Müftüsü Hacı Bayram Veli hazretleri

[124] Halit Çal, 2007, a.g.r.

[125] Mukātaa kelimesi başlangıçtan beri, mülkiyeti devlete veya vakıflara ait araziden ve arsalardan ifraz edilerek özel şahıslara veya kurumlara kiralanan parçalar için yapılan kira sözleşmesini ve ödenen kirayı ifade etmek üzere "mukātaa-i zemîn" veya "mukātaalı" gibi tabirlerde de kullanılmıştır. İnternet: İslam Ansiklopedisi, Web: https://islamansiklopedisi.org.tr/mukataa adresinden 22.11.20199 tarihinde alınmıştır.

postnişi Seyyid Mahmut Paşa mütevelli olarak atanmış, söz konusu tamir talebi ile birlikte keşif ve inceleme talebi adı geçen tarafından Kadıya sunulmuştur.

18. yüzyılda Çukur Han dışında ayrıca bir "Küçük Han" adı geçmekte olup Çukur Han'dan belgelerde sagir (küçük) olarak bahsedildiğinden bu hanın Çukur Han olma ihtimali vardır (Akyüz ,2003, s.76).

Ankara'daki esnaftan alınan ihtisap vergisi hakkındaki 2 Ekim 1827 tarihli bir şeriye sicilinde; Kurşunlu Han (22 mağaza 220 para), Urgancılar Hanı (30 oda 300 para), Zağferan Hanı (37 oda 222 para), Çengel Hanı (26 oda 208 para), Kapan Hanı Karbansarayı, Karaman Hanı Karbansarayı, Abacılar Hanı Karbansarayı, Hacıböcek Hanı Karbansarayı, Sarı Kadıoğlu Hanı Karbansarayı, Kalecik Hanı, Allemkallem Hanı, Ağazade Hanı, Keçeciler Hanı, Pirinç Hanı, Muslı Paşaoğlu Hanı, Tahtakale Hanı, Nalband İbrahim Ağa Hanı, Tahtacı Hanı, Kederzade Hanı, Sulu Han yer almakta ancak bu belgelerde Çukur Han'dan söz edilmemektedir (Ongan, 1957,s.60).

Bundan sonra Ankara'da 1881 ve 1917 yangınlarında konut alanının üçte ikisi dahil, Yukarı yüzdeki Bedestenin de nasibini aldığı, 1917 yangınının bütün güney yönünde Saraçlar pazarı, Çıkrıkçılar ve Işıklar Caddesini, Bedestenin Kalenin kuzey eteklerinde konumlanan Ermeni ve Rum semtlerinin yandığı (Şahin, 1995), 1938 yılına kadar Ankara'da birçok yangın olduğu (Aydın vd, 2005, s.386) ancak bu yangınlarda hanların zarar görüp görmediğine ilişkin bir bilgi bulunmamakta birlikte, sonrasında ilk bilgi Çukur Han'ın 1950 yılında yangında zarar gördüğü ve yenilendiğidir (Renda, Durukan vd.,2004, s.139).

Resmî kurumlarca bir onarım gördüğüne ilişkin bir kayıt olmadığı gibi yapının bir dönemlerde, mevcut yapı stokunu oluşturan vakıf yapılarından hanların emniyet güçleri tarafından karakol, tutukevi vb. işlevlerle kullanıldığı bilinmektedir.

Hükümlü ve tutukluların kapatıldığı zindanvari mekânlardan XIX. yüzyıl hapishanelere geçiş süreci, Osmanlı Devleti'nde 1851 yılında ilk modern ceza kanununun yürürlüğe girmesine paralel olarak başlamış, 1950'li yılların başlarında,

başta A ve B tipi olmak üzere kaza ve vilayet merkezlerindeki kapalı cezaevleri yenilenmeye ve yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır.[126]

1947 yılında düzenlenen Ceza ve Tevkifevleri inşaatlarının 10 senelik bir programa bağlanması hakkında raporda[127]; 470 adet infaz müessesinin büyük bir kısmının iyileştirme ile kullanımının mümkün olmadığı, sağlıksız, harap, güneş görmeyen binalar olduğu, ancak iyileştirme için bütçe bulunmadığından sorunların gün geçtikçe arttığı bu nedenle mevcut kullanılan yapılar hakkında bir rapor düzenlendiği belirtilmektedir. Kullanılan yapı türleri; 95 baraka, bir veya birkaç odadan oluşan harap yapı, kullanılmaz duruma gelmiş çok eski hapishane binası, 105 harap ev, 32 dükkân, 25 adet inşa amacı bilenmeyen yapı, 19 han, 15 dükkân, 13 kilise, 12 medrese, 9 cami, 9 depo, 8 mektep, 7 karakol, 8 kahvehane, 5 bodrum katı, 4 ahır, 3 otel, 3 ambar, 3 kışla, 3 belediye binası, 3 hastane, 2 misafirhane 2 ardiye, 2 böcekhane, 2 askerlik şubesi, 2 tavla, 2 adalet dairesi, 1 hususi muhasebe binası, 1 tabakhane, 1 sevkiyat koğuşu ve 1 cephanelik olarak belirtilmektedir.

"Cezaevi Yapılanması ve Planlanmasına Dair Geçmişten Bir Demet" başlıklı raporda yine; "…Tamamı 502 olan ceza evi binalarının küçük kasabalarda bulunan 300 adedi han, ahır, dükkân, harap medreseler, kilise ve camilere yerleştirilmiş bulunmaktadır…"[128]

Bu kapsamda Çukur Han'ın da hapishane (Renda, Durukan, vd. 2004, s.139) Millî Mücadele sırasında da karargâh olarak kullanıldığı, 1950 yangınından sonra yenilenerek özgünlüğünü tümüyle yitirdiği ileri sürülmüştür (Bakırer, Madran ,2000, s. 114). Vakıf eserlerinin bu dönemlerde hapishane ve güvenlik güçleri tarafından kullanıldığı bilinmekle birlikte, Ankara'daki yapılara ilişkin doğrudan bir kaynağa ulaşılamamış, ancak bu dönemlere ilişkin Osmanlıca metinlerin çevirilerinin yapılmasından sonra bilgi elde edilebileceği anlaşılmaktadır.

[126]İnternet: Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, Web: http://www.cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/turkiye-ceza-infaz-kurumlari-tarihcesi-arastirma-projesi adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

[127] İnternet: Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, Web: http://www.cte.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/492019150347cezaevi_yapilanmasi.0001.pdfadresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

[128]İnternet: Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü,Web: http://www.cte.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/492019150414cezaevi_yapilanmasi.0002.pdfadresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

Han yapı malzemesi bakımından incelendiğinde; zaman içerisinde yapılan onarımların farklı malzemeler ile yapılması nedeniyle yapıdaki malzeme ve inşa tekniklerinden değişiklik anlaşılabilmektedir.

Bu çerçevede; bodrum katının kaba yonu, iç duvarları moloz taş ve ahşap hatıllar ile, zemin katı kuzeydoğudaki dükkanların gerisindeki duvar dâhil olmak üzere moloz taş, güneydoğu cephesinde kerpiç yığma yine ahşap hatıllar ile, üst kat güneydoğu cephede yığma kerpiç, odaların ara duvarlarında ahşap karkas kerpiç dolgu, dış cephelerinde ahşap karkas ve tuğla dolgu yer yer kerpiç dolgu üzeri sıvandığı,

Yapının bodrum, zemin ve üst katında kuzeydoğu (giriş) cephesi hariç kesme ve düzgün sıralı moloz taş, revak ve odaların ara duvarlarında ahşap çatkı kerpiç dolgunun ilk inşaat döneminde ve sonraki ilk onarımda kullanılan malzemeler olabileceği, kerpiç malzemede oluşan bozulma, örgüde eksilme gibi durumlarda kerpiç malzemenin tuğla ile değiştirildiği veya tuğla malzeme ile onarımlar yapıldığı,

Özellikle batı duvarındaki kesme taştan kilit taşları belirgin yuvarlak kemerli pencereleri, dışa taşkın pencere söveleri, düz ve basık kemerli kapı lentosu işçiliğinin 19. yüzyıl üslubunda, batılı klasik etkiyle şekillenmiş bir onarıma işaret etmektedir.

19.yüzyıl "Bina ve Yangın Yönetmelikleri"ne göre; Çengel Han'a yakın olan cephesinin horasan harcı ile sıvanmasının ve ahşap saçakların kısa tutulması, ana giriş kapısının metal olması, kuzeybatı cephesindeki yan kapısının ahşap kanatlarının sacla kaplanması da alınan bir önlem olabilir. Ayrıca yangına karşı ocak bacalarında alınması gereken önlemler bakımından bir değerlendirme yapıda bu unsurlar günümüze ulaşamadığından güçtür. Ancak han olarak işletilen birçok odadan oluşan yapının ısınma sisteminin bulunmaması ya da günümüze ulaşmamış olması yine bir onarım ya da işlevsel bir değişimi akla getirmektedir.

Cephe düzeni bakımından; güneydoğu cephesindeki oda pencerelerinin ½ oranında olmasına karşın farklı ebatlardadır. Avlu güneybatı cephede bodrum giriş üstünde yer alan merdivenli bir geçişle ana mekândan ayrılan, avluya bakan cephesinde büyük bir pencere bulunan mekânın cephe düzeni diğer mekânlarda izlenen düzene uygun olarak belirlenmiş olması,

En çok değişenlerin kapı ve pencere gibi unsurlar olduğu, Hanın özgün kabul edilen mevcut kapı, pencere, kepenk, demir parmaklıkları referans alındığında, ancak kuzeybatı kemer ve pencere biçimlenişinin 19. yüzyıl özelliklerini gösterdiği anlaşılmaktadır.

Çukur Han, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 14.10.1972 tarih ve 6691 sayılı, 12.04.1980 tarih ve A-2167 sayılı, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 10.07.1986 tarih ve 2458 sayılı kararı ile tescillenmiştir. 17.07.1986 tarih ve 2458 sayılı kararı ile tescil kaydı devam eden taşınmazlar listesinde yer almıştır. Cumhuriyet devrinde toptan eşya satışı ve depo olarak kullanılmıştır (Bakırer, Madran, 2000, s.110). Çukur Han 1985 yılından sonra GİMAT kurulup esnafın buraya taşınması ile terkedilmiştir. 1993 yılında resmi bir belgede; 53 kişi adına hisseli olduğu, 85708800/324835200 oranındaki hissenin Zahide Vakfına ait olduğu ve 18.5.1941 yılında terkin edildiği belirtilmektedir (VGM arşivi, 1993). 11.05.2006 tarihinde VGM mülkiyetine geçmiştir. Restore Et-İşlet usulünde ihale edilmiş ve 29 yıllığına Koç Vakfına kiraya verilmiştir (Aksoy, Z.,2010).

(a) (b) (a)

Resim 5.39. Çukur Han, kuzeybatı revak 13.04.1989[129], 1992[130], 2003 yılı sonrası[131]; a.1989 yılı, b.1992 yılı, c.2003 yılı

Hanın güneybatı (arka cephe odalarının daha geniş olması, bu bölümdeki revakın odalar içinde değerlendirilmesi), kuzeydoğu ve kuzeybatı avlu cephelerinde bakan odalarda (1992 resimlerinde) revak bulunmamakta, üst katında kuzeydoğu cephe hariç diğerlerinde revaklı bir düzende bulunmaktadır. 2003 yılında kuzeybatı avlu

[129] AIIKK arşivi, Ankara.
[130] Yavuz İşçen arşivi, Ankara.
[131] Ka-Ba Eski Eserler Koruma ve Değerlendirme-Mimarlık Ltd arşivi, Ankara.

revakını kapatan duvarlar temizlenmiş/ayıklanmıştır (liberasyon) (Resim 5.39). Zemin kattaki mimari elemanlardaki detay farklılıkları Hanın avlu cephesinin şekillenmesinin zaman içerisinde yapıldığı düşüncesini akla getirmektedir.

Kuzeydoğu cephesindeki dükkânların gerisindeki (revak arkası hizası olması beklenen duvar) moloz yığma duvar kapının sağında ve solunda aynı hizada değildir. (Şekil 5.5)

Şekil 5.5. Giriş cephesindeki kagir duvarın 30cm farklı devam etmesi, 4 tarafı revaklı olması durumuna yönelik öneri, üst kat kuzeydoğu kanadın yapıdan bağımsızlaşmasını sağlayan merdiven ve revakların kapatılması [132]; a. Zemin kat plan, b. 4 yönlü revak denemesi, c. Üst kat revak düzeni

Aynı zamanda rölövesinde kuzeydoğu kanadındaki koridorda karşılıklı olarak sıralanan düzendeki bölümde revak bulunmaması ve ön cephedeki dükkânların en kuzeyindekinden üst katta bağımsız bir şekilde merdiven ile ulaşılması, bu bölümün avlu kısmından bağımsız bir kütle haline getirilmesi, hatta bu bölümün kuzeybatı cephesinden üst kata verilen merdiven yardımıyla ve üst kattaki revaklarında duvarlar örerek tamamen yapının diğer revaklarından yalıtılması, Hanın işlev olarak da farklılaştığını göstermektedir (Şekil 5.6-bkz.Şekil 5.5.c)

[132]Şekil 5.6 ve 5.7. Promim, İç Mimarlık, Tasarım, Mimarlık, Restorasyon, İnşaat Ltd,Şti (2007) tarafından hazırlanan proje üzerinden işlenerek düzenlenmiştir. Mekan kodlamaları bu çalışmaya göre verilmiştir.

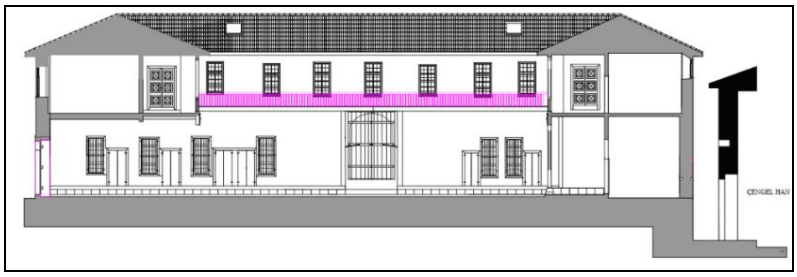

Şekil 5.6. Çukur Han giriş cephesi revak düzenine ilişkin öneri [133]

Han'ın avlusundan ulaşılan zemin, üst ve bodrum katlarından farklı mülkiyete ve işleve dönüştüğü de söylenebilir. Ayrıca tuvalet ve merdivene ilişkin mekânların plandaki yerlerinin özgünlüğü bilinmemektedir.

Plan düzeni bakımından 19. yüzyılın avlusuz koridor çevresinde odaların yerleştirilmesi ile şekillenen konaklama işlevli hanlar düzenine dönüştürülmüş olabileceği de bir ihtimal olarak görünmektedir (Şekil 5.8-Resim 5.44). Han'ın tarihi kayıtlarında, 19. yüzyıl onarımından (1801) sonra vergi defterinde yer almaması, yapının bu dönemde özellikle ana giriş cephesindeki bölümünde bir tahribat olduğundan kullanılmadığı veya ticari bir faaliyetin gerçekleştirilmediği bir işlevde olabileceği ve kuzeydoğu cephesinin plan düzeninin 19. yüzyıl onarımında gerçekleştirildiği düşüncesini güçlendirmektedir.

Resim 5.40. Çukur Han kuzeydoğu kanat mekanların düzeni (Promim, 2007)

[133] Promim, İç Mimarlık, Tasarım, Mimarlık, Restorasyon, İnşaat Ltd, Şti (2007) tarafından hazırlanan proje üzerinden işlenerek düzenlenmiştir. Mekân kodlamaları bu çalışmaya göre verilmiştir.

Farklı boyutlarda olan dükkân birimleri cephe elemanları ile de farklı özellik göstermektedir. Alt kat odalarında özellikle her bir mekân için bir pencere olacak şekilde (10 adet pencere) oda taksimatına karşın üst katta (12 adet pencere) köşe odalarda çift olmak üzere diğerlerinde birer adettir.

Hanın dörtgen avlu çevresinde dört yönde revakları olacak şekilde inşa edilmesi halinde dış cephede dükkânların Hanın avlusuna bakan revakların arkasındaki dükkânlar olması gerekirdi. Bu durumda Hanın ana giriş kapısının dış cephedeki dükkânlar ile aynı hizada bulunması beklenirdi. Yine kuzeydoğu cephede avluya bakan üst kat ile alt kattaki duvarın aynı düzlemde olmaması ve inşa bakımından birlikte çalışmaması bu bölümlerde bazı onarımlarına gidildiğini düşündürtmektedir. Bu durum da avlu da kuzeydoğu yönünde revakın yok olduğu revak gerisindeki han odalarının dükkânlar üzerine devam ettirilmek suretiyle zaman içerisinde genişletildiği bir diğer varsayım olarak ortaya çıkmaktadır.

Han ana giriş kapısının yerinin özgün olduğunun kabul edilmesi halinde Han'ın ana tasarımının değişmediği bazı bölünmeler ve eklemeler, kuzeydoğu yönündeki revakları ve döşemenin yok olması ya da özgünde revaksız tasarlandığı kabul edilirse oda taksimatında değişiklikler olduğu söylenebilir.

Hanın üst katının konaklama için kullanmasına karşın ocak, niş gibi mimari unsurlar ya da bir mescidi de yoktur. Oda mekânlarının ısıtma sistemine ilişkin baca tertibatı da günümüze ulaşmamıştır.

Resim 5.41. Çukur Han ön cephe dükkânlar (AIIKK arşivi)

Çukur Han'ın plan düzeninde zemin katta avluya dönük mekânların sınırladığı kütlenin, ana giriş kanadında revak ve arkasındaki mekânlar ile oluşturulması 16-17.yüzyıl hanlarından beklenen mekânsal tasarımdan farklı şekilde bir kısmı cephede dükkân olarak düzenlenmiştir (Bkz. Şekil 5.5.a-Resim 5.41).

Hanın duvarları farklı malzeme ve tekniklerle yapılmıştır. Aynı duvarın bir kısmı taş bir kısmı kerpiç veya ahşap çatkı arası tuğla-kerpiç dolgudur. Avluda 1994 yılında yapılan ayıklama/ temizlik (liberasyon) sonrasında zemin kattaki kapalı kuzeybatı revakı da açıldıktan sonra Han'ın bu katında sadece doğu ve batı yönlerinde revak vardır. Üst katında ise kuzeydoğu (giriş cephesi) hariç üç yönde revaklıdır. Kuzeydoğu (ana giriş) kapısı basık, kuzeybatı ve güneydoğu (Çengel Han'a açılan) kapıları yuvarlak kemerli, arka cephedeki kapı ise dörtgen formludur.

Çukur Han mimari kurgusu, mekân planlaması, cephe düzeni yapım teknolojisi ve malzemesi bakımından Han mimarisindeki yerinin saptanabilmesi bakımından benzer özellikler gösteren yapılar ile birlikte değerlendirilmiştir. İzmir Bergama Taşhan (1432) gibi zemin katında bir kanadı revaksız, üst katları revaklı kerpiç malzeme bakımından, İzmir Tire Ali Efe Han (1524) zaman içerisinde üst kat revakları yıkılınca ahşap direkli revaklı, Tokat Yazmacılar (Gazioğlu) Hanı (1880-19 yy) ve Bursa Koza Hanı (15 yy) gibi üst katları ahşap direkli ve ahşap tavanlı, Uşak Hacı Gedik Hanı (1893) alt katı revaksız üst katı üç tarafı revaklı ahşap dikmeli ve ahşap tavanlı, Uşak Paşa Hanı (1893-1911) alt katı tek üst katı volta tavanlı ahşap dikmeli revaklı, Sivas Çorapçı Hanı (19. Yy) gibi ahşap kagir sistemlidir (Bkz Bölüm 4).

Çukur Han gibi ahşap karkas ve yığma kagir sistemli yapı sayısı oldukça azdır. Özellikle 15. yüzyıldan kalma ve üst kat revaklarında tahribatlar oluşan hanların üst kat revakların zamanla ahşap malzeme ile yenilenmiş olduğu, ya da bu malzeme ile inşa edilen yapıların 19. yüzyıla tarihlendiği görülmektedir. Bu nedenle 18. yüzyıldaki belgelerde kısmen kagir kısmen ahşap malzeme ile yapıldığı belirtildiğinden özgününde olmasa da sonraki dönem onarımlarının 19. yüzyıl özelliklerini barındırdığı söylenebilir.

Yapıldığı dönem veya onarım gördüğü dönemler bakımından özellikle ahşap direkli hanlar bakımından konu değerlendirildiğinde, Çukur Han ahşap han mimarisinin Ankara'daki nadir örneklerinden biri olması açısından önemli bir yapıdır.[134]

Sonuç olarak elde edilen verilerek göre yapının geçirdiği onarım ve değişlikler aşağıdaki Çizelge 5.2'de yer almaktadır.

Çizelge 5.2. Çukur Han'ın geçirdiği onarımlar

Elde Edilebilen Verilere Göre Onarımlar	
Yıl	Müdahale
-	İnşa edilmesi
1602-1610	Celali isyanlarında harap olması
1620-1622	Varlığına ilişkin bilgi
1686	Doğan Bey Vakfına ait olduğu bilgisi
1676-1688	Ankaravi Mehmet Efendi Vakfınca onarımlar
1787	Varlığına ilişkin bilgi
1791	Onarıma ilişkin bilgi
1801	5 odası, dam ve hatıllarının onarımı
1900'lerin başında	Millî Mücadele karargâh kullanımı
1950'ler	Hapishane kullanımı
1950	Yangın ve yenilenme
2003	Liberasyon/ayıklama ile hana zaman içerisinde yapılan niteliksiz eklerin kaldırılması
2006-2009	Esaslı onarım yapılarak butik otel olarak hanın kullanıma açılması

[134] Ersoy, Bozkurt, 1996, a.g.r., AIIKK arşivi, Ankara.

5.2.2. Yapının tanımlanması, çözümlenmesi ve değerlendirilmesi

Mimari özellikleri

Açık bir orta avlu etrafında yarı açık mekânlar (revak) ve kapalı mekânlar (odalar) şeklinde klasik "Osmanlı Şehir İçi Han" geleneğinde inşa edilmiştir. Taşıyıcı sistemi Ankara'daki diğer büyük programlı hanlardan farklıdır. Ahşap hatıllı kaba yonu taş, sıralı moloz, ahşap karkas, tuğla dolgu ve doğrudan ahşap taşıyıcı ile inşa edilmiş, kat döşeme ve tavanlarının ahşaptır. (Tokat, Tire ve Bergama gibi yerleşimlerde de benzer özellikler var)[135]

Çukur Han giriş kapısı yapının simetrisinde sayılır. Bodrum giriş aksının karşısından bir rampayla, üst kata ise güneydoğu cephesinden çift kollu bir merdivenle, kuzeydoğu cephesinde kuzey uçtaki dükkân bölümündeki merdivenle üst kat konaklama bölümüne ulaşılır (Bkz. Şekil 5.5).

Giriş cephesinde zemin katta Atpazarına açılan 5'i kapının kuzeydoğusunda 6'sı kuzeybatısında olmak üzere 11 adet dükkân yer almaktadır.

Avlusundaki dükkanlar, zemin katta kuzeybatı revakları kapatan duvarlar olmak üzere Han'ın ana tasarımından farklı eklenti kütleler ve mekanlar 1994 yılında ayıklanmıştır.[136]

Ersoy'un (Ersoy, 1991b) Osmanlı Şehir-İçi Hanlarında Plan çalışmasına göre; 1 avlulu, 2 katlı ve kısmi bodrum katlı, dış cephesinin alt seviyesinde yapı bünyesine dâhil dükkânları bulunan, cephe düzeni bakımından; pencere açıklıkları kuzeybatı ve güneydoğu cephelerde üst katlarda, avlu revakları bakımından avlu cepheleri zemin katta hem kuzeydoğu hem de güneybatı cepheleri hariç, üst katta kuzeydoğu cephesi hariç ahşap dikmeli revaklıdır. Mekanların işlevi bakımından bodrum katta depo ve ahır vb., zemin kat dükkanlar ve üst katı konaklama olan, mescide ilişkin ise bilgi kaynağı bulunmamaktadır. Han içindeki mevcut tuvaletlerin özgününde mi yoksa zaman içerisinde mi eklendiğine yönelik bir veri yoktur.

[135] Nimet ÖZGÖNÜL, 1992, a.g.r, AIIKK arşivi Ankara.
[136] Ka-Ba, 1992, Eski Eserler Koruma ve Değerlendirme-Mimarlık Ltd., AIIKK arşivi, Ankara.

Hanın dış beden duvarları bodrum katında kaba yonu, zemin katında ve üst katında sıralı moloz taş ve üst katları ile yapının avlu cepheleri, giriş cephesi üst katı ve ara duvarları ahşap karkas (çatkı) dolgu malzemesi tuğla ve kerpiçtir. Yapının üst örtüsü ahşap dikmeli kiremit örtülüdür. Mekânların tavanları hem alt kat hem de üst katında revakları dâhil ahşap tavanlı olup, döşemeler zemin katta dükkân mekânlarında ve üst kat konaklama katında da ahşaptır. Revakların taşıyıcı ayakları dörtgen kesitli olup, ahşap dikmeler ile taşınmaktadır. Kuzeydoğu ve güneybatı zemin kat revak altı duvarları ise ahşap çatkı tuğla dolgulu sistemle taşınmaktadır. Yalnız ana giriş kapısı basık, kuzeybatı cephesindeki yan giriş kapısı ise kesme taş ile yuvarlak kemerdir.

Mekân özellikleri

Mekânsal kurgu, Han kısmı esas olarak iç avlu çevresinde dükkânlar ve üst katında konaklamaya yönelik odalardan, güneydoğu yönünde tuvalet mekânı ve ana giriş kapısının dış cephesinde ise dükkânlar yer alacak şekilde tasarlanmıştır.

Araştırılan belgelerde, rölöve çizimlerinden elde edilen verilere göre; Han 37,38 x 32,59 m. bir alana oturmakta olup iç avlu 13,08 x 19,84 m. ebadındadır. Han kaleye bakan cephede dükkân katı ve üst kat olmak üzere 2 kat, yamaçtaki yüzünde ise kot farkından dolayı bodrum, zemin ve üst kat olmak üzere 3 kat şeklinde düzenlenmiştir.

Hanın dış duvarları ortalama 0,80 m kalınlıktaki taşıyıcı bir yığma taş duvarlar ile çevrilidir. İç avlu ve bölücü duvarlar ana giriş cephesi ahşap karkas tuğla ve kerpiç dolgulu bir taşıyıcı sisteme sahiptir. Hanın üst katının yamaca bakan yüzündeki dış duvar ile buna bitişik her iki yandaki duvarların köşeden başlayarak ortalama 3,5 m'lik kısımları tuğla ve kerpiç karışımı kâgir bir yapıdadır.

Bodrum kat

Arazi eğiminden faydalanarak güney kanadına bu katta 6 mekân bulunmakta ve kuzey-güney doğrultuda dörtgen planlıdır.

Bu mekânların ortasındaki geçiş mekânı (B4) bir eyvan şeklindedir. Hanın avlu zemininde aşağı doğru eğimle güneybatıdaki avluya doğru uzanır. Bu eyvan 3.00 x 7,79 m ebadında ve yaklaşık 3,00-3,20 m yüksekliğindedir.

Bodrum kattaki odaların ara duvarları moloz taş ve ahşap hatıllı kâgir duvardır. Güneybatıdaki bu mekânların 3 tanesi bu eyvanın batısında (B5, B6, B7), 3 tanesi de doğusundadır (B1, B2, B3). Eyvanın iki yanındaki B5 ve B3 nolu mekânlara giriş eyvanından aşağı inen rampadan, diğerlerine ise güney cephelerindeki kapılar ile erişim sağlanmıştır. Ortalama 4,05 m yüksekliğindeki bu mekanlar ortalama 3,20-5,20 eninde ve yaklaşık 7,80 m. boyundadır. Döşemeleri toprak, tavanları ahşap kirişlemeli tavandır. Doğu uçtaki oda ile eyvan dışında diğer odaların güney duvarlarında birer dörtgen formlu mazgal penceresi bulunur. Kuzeybatı yönünde uygulama esnasında yapılan kazılarda iki mekân B8 ve B9 nolu mekânlar ortaya çıkarılmıştır.

Zemin kat

Kuzeydoğu cephesinde giriş eyvanının doğusuna 6, batısında 5 adet olmak üzere 11 adet dükkân yer almaktadır. Bu dükkânların üstüne yerleştirilen ve otel olarak kullanılan kısma batı ucundan çıkan merdiven kovası vardır. Hanın kuzeydoğu cephesindeki dükkânlar sırasıyla (D01) nolu mekânda merdiven kolu 1,70 m üst kata çıkan tek kollu bir merdiven bulunmakta ve 2,25- 3,30 m eninde ve 4.20-5,20 m ebatlarında yüksekliği 2,84-3,00 m civarındadır.

Hanın kuzeydoğu ve kuzeybatısındaki kapılarından girilen orta avlusu güneydoğu-kuzeybatı yönünde dikdörtgen planlıdır. Avlu çevresinde rölöve zemin kat planına göre 26 mekân bulunmaktadır.

Ana giriş kapısı kuzeydoğu kanadında zeminde doğu yönünde üst kata çıkan merdiven kovası yanında 3 mekân, kuzeyinde ise 5 mekân yer almaktadır.

Güneydoğu yönündeki dört mekân ortalama 4,00 x 11,40 m'dir. Ahşap revak arkasındaki odalar~3,40 m enindeki revakın yüksekliği 4,64 m., mekân yükseklikleri ise 4,71 m'dir. Büyük mekânda 3 tanesi ortada kuzey güney yönünde orta eksene

yerleştirilmiş, diğer 3 tanesi ise bunların tam karşısında doğu duvarına bitişik yerleştirilmiş 6 direkle üst örtü taşınmakta ve güneydoğu yönündeki duvarı altta moloz taş ve üstte kerpiçtir. Bu mekânın önünde 3 ahşap direkle taşınan bir revak bulunmakta ve revak cephesi ahşap karkas dolgusu ise tuğladır.

Avlunun güneybatı kanadında kuzeybatı-güneydoğu yönünde 10 tane mekân vardır. Bunlardan doğu ve batı uçtakilerin (Z10 ve Z19 nolu mekânlar) avluya erişimi için diğer odalardan daha geniştir. Ortalama 2,50-4,00 m eninde ve yaklaşık 9,00 m ebatlarında ve yükseklikleri ortalama 4,40 m'dir. Her mekânın güneybatı duvarlarında birer dörtgen penceresi vardır. Doğu uçtaki odada üstteki mazgal pencere, alttaki ile aynı hizada değildir.

Kuzeybatı ve kuzeydoğu kanatları arasında kuzeybatı cephesindeki girişin açıldığı boşluk/geçit bulunur. Bu geçit kuzeybatıdaki oda boyunca avluya doğru açılı olarak düzensiz bir şekilde gitmektedir. Ancak bu ahşap çatkı duvar bir sıra kesme taş temele oturmaktadır. Bu taş temel de yine batı kapısı sövesi altına kadar gitmektedir. Osmanlı dönemi şehir içi hanlarda arazinin şekline göre dış sınırlar belirlenmekte ancak içteki dolaşım ve avlu sistemi geometrisini korumaktayken, Çukur Han'da tersine araziye yerleşiminde form olarak dörtgene yakın bir planı olmasına karşın kuzeybatı cephesine açılan bu kapıya ulaşan geçidin açılı olması ya bu duvarın zaman içerisinde bir onarım geçirdiğine ya da ilk tasarımda hatalı olarak inşa edildiğine bir işaret olabilir.

Üst katta bu bölümde döşeme geometriye göre açısı düzeltilmiş ve revaka yakın kısımdan itibaren üçgen bir konsol oluşturmuştur. Plan üzerinde açıları düzeltilerek plan kontrol edildiğinde batı kapısının 0,30 m güneye doğru ötelenmesi ile bu açılı duvarın düz olarak elde edilmesinin mümkün olduğu görülmektedir (Bkz.Şekil 5.5.a-b). Avlunun ortasında tuğladan yapılmış üstü sıvalı yeni bir çeşme vardır. Avlu taş kaplamadır.

Üst kat

Üst katta güneydoğu, güneybatı ve kuzeybatı kanatları önüne revak yerleştirilmiştir. Toplam merdiven kovaları ve revaklar hariç 40 mekân bulunmaktadır (Bkz. Şekil

5.5.c, Resim 5.42). Kuzey batı kanatta yer alan 5 adet mekân, ortalama 2,93-3,15 m, 5,08-5,15 m. ölçülerinde ve 3,17 m tavan yüksekliğine sahiptir.

Güneydoğu kanatta dikdörtgen planlı 6 mekândan doğu yönündeki tuvalet olarak kullanılmakla birlikte ortalama 2,04-3,05m eninde ve 4,00-4,34m. boyunda ölçüleri ile 3,32 m. tavan yüksekliğine sahiptir. Her bir mekânın dış cepheye açılan birer penceresi bulunmaktadır. Bu kanadın doğu ucunda kuzeydoğu cephelerdeki mekânlara alt kattan erişim için merdiven bulunmaktadır. Bu yöndeki revak 3,22 m eninde, 16,75 m boyunda ve yüksekliği 3,20 m'dir.

Resim 5.42. Çukur Han üst kat revaktan görünüm (Promim, 2007)

Güneybatı kanatta doğu ve batı uçtakiler diğerlerinden büyük olmak üzere diğerleri kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı olan toplam 9 mekân vardır. 5,80 boyunda 2,85 ile 7,00 m arasında değişen oda ebatlarına sahip olup yüksekliği ~3,20 m'dir. Batı uçtaki 2, doğu uçtaki 1 mekânda ikişer diğerlerinde birer pencere güney cepheye açılır. Revak batı ve doğuda 4, güneyde 7 tane kare ahşap direklidir. 3,38 m eninde, 20,15m boyunda ve yüksekliği 3,31 m'dir.

Kuzeybatı yönündeki ortalama 3,00m eninde 5, 00 m boyunda yüksekliği 3,30 m. olan odalardır. Odaların her birinde birer pencereye sahiptir. Bu yöndeki revak 4 adet ahşap direkle taşınmakta, ~3,20 m eninde, 16,60 m boyunda ve yüksekliği 3,30 m'dir.

Kuzeydoğu kanadı diğerlerinden farklı olarak revaka sahip değildir. Avluya bakan revak bölümü ve dış cephedeki dükkânların üstü konaklama için odalara dönüştürülmüştür. Doğu-batı doğrultusunda uzun bir koridorun kuzey doğusuna 11

tane (122-132) ve güneybatısına revakı karşılan alan ve avluya bakan 7 adet (134-140), koridorlardan sonra 1'er olmak üzere 9 mekân bulunmaktadır. Bunlardan güneydekiler alt katta avlu kuzey kanadındaki odaların üstündedir. Doğu ve batı kanadındaki revaklar birer kapıyla bu konaklama bölümüne bağlanmıştır. Ön cepheye bakan 2,85 m. eninde 3,60 m boyunda tavan yükseklikleri 2,70 m. olup avluya bakan odalarda benzer şekilde ebatlardadırKoridorun eni 2,06 m boyu ortalama 32 m ve yüksekliği 2,86 m'dir.

Cephe özellikleri

Hanın giriş cephesinde dükkânlar plan olarak yapının ana han bölümüne bitişik ve cephesinde aynı kotlarda tasarlanmıştır. Söz konusu dükkânların üstünde han odaları yer almaktadır. Dükkân cepheleri ahşap doğramalı camekândır.

Kuzeybatı cephesi, kuzeyden batıya aşağıya doğru bir eğim üstüne yükselir. Cephenin bu cephedeki kapı yuvarlak kemere hemen kuzeyindeki pencere ise basık kemere sahiptir. Bodrum kat seviyesinde kaba yonu taş, zemin kat seviyesinde kuzey tarafı ahşap çatkı arası kerpiç, bağdadi dolgu bölüm hariç ve üst katta güney uçtaki oda yığma kerpiç sistem olmak üzere kuzey taraftaki odaları ahşap karkas kerpiç ya da bağdadi dolgulu olan bölümler hariç moloz taş ile ahşap hatıllar ile güçlendirilerek inşa edilmiştir.

Bu cephede batı ucundan kuzeye, yamaç nedeniyle oluşan kot farkına bağlı olarak 8 adet hatıl sırası cepheden takip edilebilmektedir.

Kapı ve kuzeyindeki pencere dışında bodrum ve zemin kat seviyesinde açıklık bulunmamaktadır. Üst kattaki farklı ölçülerde 10 adet dörtgen ahşap doğramalı pencereler yer almaktadır. Bunlardan 8 tanesi taş duvarlı bölümde, kuzey uçtaki iki tanesi ise ahşap karkaslı kısımdadır. Kuzey uçtan ikincisi diğerlerinin yaklaşık iki katı genişliğinde ve daha yüksektir. Pencerelerin önünde klasik geçmeli demir parmaklıklar vardır. Kısa tutulan saçak, altı düz ahşap kaplamadır (Resim 5.43).

Resim 5.43. Çukur Han kuzeybatı cephe düzeni ve malzeme kullanımı (Promim, 2007)

Güneybatı cephesi, Hanın inşa edildiği yamaç nedeniyle üç katın yüksekliği cephedir. Bodrum katı kaba yonu, zemin katı sıralı moloz taş ve üst katı ahşap karkas, dolgusu ise kerpiç olup zaman içerisinde onarım görmüştür. Delikli tuğla ile onarımlar yapıldığı üzerinde sıvaların yer yer dökülmesinden görülmektedir. Zemin ve üst katın döşeme ve tavanın ahşap hatılları bu cephede açıkça izlenebilmektedir. Ahşap saçaklı çatısı kiremit ile kaplanmıştır.

Zemin kat seviyesinde bu cepheye bakan odalarına ait iki hatıl sırası arasına yerleştirilen dörtgen ahşap doğramalı 10 pencere bulunmaktadır. Köşelerdeki odaların birer de tepe penceresi vardır.

Üst kattaki 12 pencere yine dörtgen formludur. Her iki kattaki odaların ebatları farklı olduğundan pencere aralıkları eşit değildir (Resim 5.44).

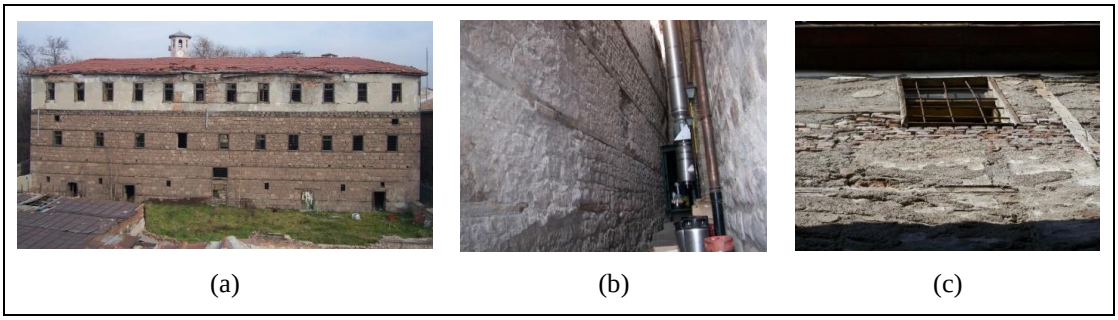

(a) (b) (c)

Resim 5.44. Çukur Han güneybatı ve güneydoğu cephe malzeme kullanımı; a.Güneybatı cephe, b.Güneydoğu cephe alt kat, c.Güneydoğu cephe üst kat (Promim, 2007)

Güneydoğu cephesinde; bodrum ve zemin kat seviyesinde kapı ve pencere bulunmamaktadır. Üst kat odalarındaki 9 adet dörtgen formlu ahşap doğramalı

pencere vardır. Bunlardan ortadaki 4 adet pencere dışında diğerleri hem ölçüleri hem de kotlarında değişiklik yapılmıştır.

Bu cephede bodrum ve zemin kat seviyesinde güneybatı köşeleri kaba yonu, bodrum katın devamı moloz taş örgü, zemin kat kerpiç yığma üzeri sıva ve üst kat ahşap yığma kerpiç duvar üzeri sıvalıdır (Resim 5.48).

Kuzeydoğu cephesinde, zemin katta At Meydanı'na açılan 10 adet dükkân vardır. Onarım öncesinde giriş eyvanının batısındaki 5 adet dükkânın cephe duvarları kaldırılmış açık revak biçimdedir. Batı köşede üst kata çıkış merdiveni yer almaktadır. Eyvanın doğusundaki 5 adet dükkânda çeşitli niteliksiz malzeme ile (alüminyum kepenklerle) kapatılmıştır. Üst kat duvarı ahşap çatkı arası tuğla dolguludur. Hanın konaklamaya yönelik bu odalarında her bir odası için birer pencere olmak üzere 12 adet iki kanatlı ahşap doğramalı dörtgen formda pencere bulunmaktadır (Resim 5.45).

Resim 5.45. Çukur Han giriş kuzeybatı cephesi (İşçen, 2003)

Strüktürel özellikleri

Hanın taşıyıcı sistemi, beden duvarları, ahşap hatıllar ve dikmelerden oluşmaktadır. Yapım sistemi; beden duvarlarının alt katlarında taş malzeme, üst katlarında kerpiç ve tuğla bölücü duvarlarında ise ahşap çatkı arası kerpiç ya da tuğla dolgu kullanıldığından kâgir ve ahşap karkas karışımı inşa sistemi sınıflarına girmektedir.

Düşey taşıyıcılar

Hanın bodrum dış beden duvarları, zemin kat giriş cephesindeki dükkanların gerisindeki ana duvar kaba yonu ve moloz taş malzeme ile, üst katta Çengel Han

tarafına bakan duvarda kerpiç yığma, ön cephe dükkanları ve üst katlarda ve ara bölücü duvarlarda ise ahşap çatkı kerpiç ve tuğla dolgu kullanılmıştır (Resim 5.46).

(a) (b) (c)

Resim 5.46. Çukur Han, ahşap karkas sistem tuğla dolgu ön cephesi, güneybatı cephe taş ve tuğla beden duvarı, kuzeybatı kanadı inşa sistemi; a. Ön cephe malzeme, b. Arka cephe malzeme, c. Revak cepheleri malzeme (VGM, 1993)[137]

Yapının giriş cephesi ahşap çatkı karkas sistem arası tuğla, hımış dolgulu, arka ve yan cepheleri bodrum ve zemin katlarında taş, özellikle bodrum katında arka cephede düzgün kesme taş malzemeyken, zemin kat seviyesinde kaba yonu taş ve üzerinde sıralı moloz taş, üst katta ise tuğla, Erimtan Müzesi cephesinde sıralı moloz duvarken üst katta köşe odaları tuğla malzeme ile kat seviyelerinde ve pencere boşluklarını alt ve üst seviyelerinde ahşap hatıllar ile inşa edilmiştir. Çengel Hana bitişik cephesinde de aynı sistem uygulanmıştır. İç mekanları ise ahşap çatkı araları harman tuğlası ile, üst kat seviyelerinde kerpiç dolgudur. İç cephede giriş cephesi hariç üst kat revaklıdır. İç duvarların mekânları bölen ara duvarları ahşap çatkı ve kerpiç dolgudur. Yapıda daha önceden iç mekânlarda bulunan sıvalar ve bezemeler zaman içerisinde yok olmuştur.

Zemin katta taş ayaklar 0,44x0,44 m ebatlarında 0,15 m'lik kısmı düz sonrasında pahlı olarak 0,30x0,30 m ebatlarındadır. Üzerine oturan ahşap dikmeler 0,20 x 0,23 m kesitlerinde ortalama 0,24 m olup, zemin katta dikme boyu yaklaşık (taş kaide ve ahşap yastık hariç) 3,60 m yüksekliğindedir (Resim 5.47). Dikmeler zemin katta güneydoğu ve kuzeydoğu revaklarında ortlama 3,20m aralıklarla yerleştirilmiştir.

Dış duvarlar: bodrum katta taş duvarlarda 0,95-1,02 m arasında değişmektedir. Zemin katta dış cephe taş duvarlarda kuzeybatı yönünde 0,75 m, güneybatıda 0,73 m,

[137] VGM arşivi, 091 Çukur Han\Fotoğraf\060101091-FT003,1,2,7

güneydoğu cephede merdivenkovasına kadar 0,81-0,57 m arasında değişmekte, merdivenkovasında ortalama 0,96 m, kuzeydoğu cephede ise 0,80 m ve ana giriş kapısı kuzeyde 0,83, güneyinde 0,76 m civarındadır. Üst katta kagir duvarlar kuzeybatıda 0,63 m., güneybatıda 0,71 m ve güneydoğuda güneydeki ilk oda (107) 0,82m., sondaki (101) 0,70 m arasında değişiklik göstermektedir. Ön cephedeki ahşap karkas bölüm ise güneydoğu köşede 0,37 m, ön cephede 0,30-0,20 m arasında değişmekte, kuzeybatı bağdadi kısımda 0,20 m.'dir.

(a) (b)

Resim 5.47. Çukur Han bodrum kat duvar, tavan ve döşeme, zemin kat dış taş duvar iç ahşap karkas çatkı ve kerpiç dolgu; a. Bodrum kat, b. Zemin kat (Promim,2007)

Bölücü duvarlar; bodrum katta taş duvarlarda 0,66-0,99 m arasındadır. Zemin katta 0,15 m. ve üst katta 0,16-0,22 m. arasında genişliğinde ahşap dikmeler arası çatkılar tuğla veya kerpiç dolgudur. Üst katta doğrudan ahşap hatıl üzerindeki döşemeye oturan ahşap dikmelerin kesitleri 0,15 x 0,15 m'dir. Güneydoğu revaklarında 3,10-3,30 m arasında değişmektedir.

Yatay taşıyıcılar

Kâgir ve ahşap karkas karışımı inşa sistemindeki Hanın yatay taşıyıcıları ahşap hatıllardır. Kat seviyelerinde döşeme ve zemin, kapı ve pencere açıklıklarının desteklenmesi için ahşap hatıl kullanılmıştır. Ahşap çekme kuvvetine dayanımı nedeniyle yükün taş duvarlara aktarımında önemli bir rol oynamaktadır. Düz ahşap tavanlı revaklar taş ayaklara oturan ahşap dikmeler ile taşınmaktadır.

Ahşap hatılların kesitleri ortalama 0,27x0,26m'dir. Ahşap dikmelerin hatıllar ile bağlantısında yükün dağımı için ahşap yastıklar kullanılmış olup, 2,05 x 0,17 x 0,16 m ölçülerindedir (Resim 5.48).

(a) (b)

Resim 5.48. Çukur Han yatay taşıyıcılar; a.Ahşap kiriş (Promim 2007), b. Tavanı (Promim 2007)

Örtü sistemi

Handaki bütün mekânlar düz ahşap tavanla örtülmüştür. Ahşap kirişlerin altına dikine tavan tahtaları, bunların birleşme yerlerine ise lamba denilen çıtalar çakılmıştır (Resim 5.49.a). Çatı ahşap oturtma çatı sistemindedir. Çatı üst örtüde ise kiremit kaplıdır (Resim 5.49.b).

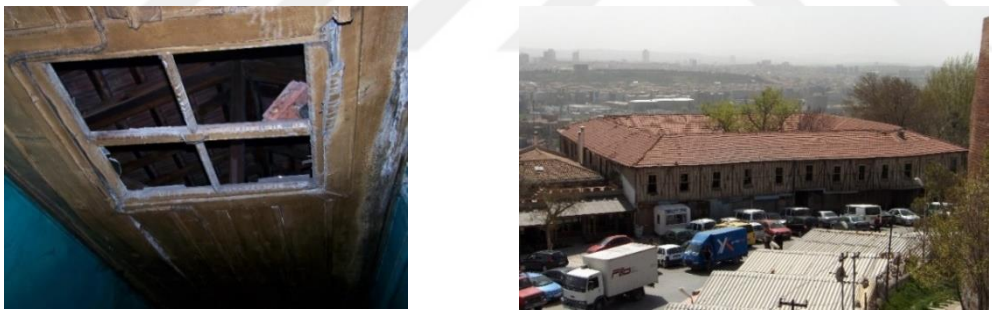

(a) (b)

Resim 5.49. Çukur Han; a. tavan kaplaması (Promim, 2007), b.Çatı görünümü (VGM, 1993)[138]

Yapım malzemeleri

Han, malzeme bakımından incelendiğinde, kesme taş, moloz taş, yığma kerpiç, ahşap çatkı arası kerpiç ve tuğla dolgu bağdadi tekniğinin kullanıldığı görülmektedir.

[138] VGM arşivi, 091 Çukur Han\Fotoğraf\060101091-FT001-7

Taş

Hanın bodrum katı tamamen, zemin katı dış cephe duvarları (dükkânların gerisindeki duvarlar) taş duvarlıdır. Bodrum katın dış cephesi kaba yonu taş, iç yüzler de moloz taş örgüdür. Zemin kat kuzeybatı ve güneybatı duvarları ile güneydoğu duvarının güney kısmı ve kuzeydoğu (giriş cephesi) dükkânların gerisindeki duvar moloz taşla yapılmıştır. Zemin katta güneydoğu ve kuzeybatıdaki revakların ahşap dikmelerini taşıyan taş kaideler bulunmaktadır. Taş ayrıca giriş cephesi, Çengel Han'a açılan kapı ve kuzeybatıda Erimtan Müzesi tarafına açılan kapının yuvarlak kemerinde ve yine bu cephedeki basık kemerli pencere de kesme taş olarak kullanılmıştır. Avlu zemin döşemesi doğal taş kaplama olduğu mevcut taşlardan anlaşılmaktadır (Resim 5.50).

(a) (b) (a)

Resim 5.50. Çukur Han, taş, tuğla ve ahşap malzeme kullanımı; a. Kuzeybatı cephe batı köşe, b. Arka avluya inen merdiven, c. Revak ahşap karkas sistem (Promim, 2007)

Tuğla

Yapının dolgu malzemesinin özgününde kerpiç olduğu sonradan yapılan onarımlarda kerpiç yerine tuğla kullanıldığı proje sürecinde yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır. Bu tespite göre sonradan yapılan tuğla uygulamalar özellikle hanın konaklama için olan üst kat bölümündeki mekânlarda ve yapının ön cephesinde kullanılmıştır (Resim 5.51.a).

Kerpiç

Üst katta güneybatı ve güneydoğu duvarları ile kuzey batı duvarının güney ucu ahşap hatıllı yığma kerpiçtir. Buradaki kerpiçler ortalama 30 x 10 cm. ölçülerindedir. Bu kattaki odalarda ara bölmeler ahşap çatkı arası kerpiç dolguyla yapılmıştır (Resim 5.51.b). Duvarlar sıvalıdır.

Güneydoğu revakı ile kuzeydoğudaki konaklama bölümünü ayıran duvar bağdadidir. Otel kısmındaki sıvalı iç duvarların da bağdadi malzeme tekniğinde olması mümkündür.[139]

(a) (b)

Resim 5.51. Çukur Han zemin kat revak cephesi tuğla dolgu tuğla, bölücü duvar ahşap çatkı arası kerpiç dolgu; a. Tuğla dolgu, b. Kerpiç dolgu (Promim, 2007)

Ahşap

Hanın zemin ve üst katında taşıyıcı sistem ahşap karkas ve çatkı arası dolgudan oluşmaktadır. Hatıllar, dikmeler ahşaptan yapılmıştır. Bunun dışında taban ve tavan kaplamaları, pencere ve kapı doğramalarında da ahşap malzeme kullanılmıştır.

Yapının çatısının konstrüksiyonu ahşaptır. Ahşap makaslı oturma çatı olarak uygulanmıştır. Saçak altları ve çatı alınlıkları da ahşaptır.

[139] Halit, Çal, 2007, a.g.e "…Otel kısmındaki meydana bakan kuzey duvarı ahşap çatkı arası tuğla dolgudur. Özellikle tuğla dolgulu kısımların sonradan tamir sonucu yapıldığını söyleyebiliriz…"

Metal

Bağlantı elemanı olarak, ahşap dikme ve hatıllarda kullanıldığı düşünülmekte olup, revak ve dış cephe pencerelerinde geçmeli parmaklıklarda, kapı kanatlarında, doğramaların birleştiren kuşaklarda, kilit aksamında kullanılmıştır. Hanın ana kapısı ve kuzeybatı giriş kapısının ahşap kapısının üzeri metaldir.

Harç ve sıva

Yapının özgün bağlayıcı harcı kireç esaslıdır. Hanın güneydoğu cephesinde zemin ve üst katında, güneydoğu ve kuzeybatı cephelerinde ise üst katında dış cephe duvarların ve Han odalarında ahşap çatkı arası kerpiç dolgu olan duvarlarda kireç esaslı sıva kullanılmıştır.

Mimari detaylar

Han giriş kapıları

Hanın yol cephesinden girişi dükkânların bulunduğu aksın gerisinde ahşap kirişlemeli düz tavanlı bir geçitten, yuvarlak kesme taş malzeme ile yapılmış kemerli kapıdan sağlanır. Mütevazı bir görünüme sahip olan kapı, ahşap kapı kanatlarına ve dövme demir kuşaklar ve kabaralara sahiptir. Hanın Çengel Han tarafına geçişi sağlayan kapısı benzer özellikler göstermektedir. Yine Erimtan Müzesi tarafına açılan diğer kapısı da yuvarlak kemerli ve ahşap kapı kanatlarına sahiptir (Resim 5.52).

(a)

(b)

Resim 5.52. Çukur Han ana giriş ve kuzeybatı giriş kapısı; a. Ana giriş kapısı, b.Kuzeybatı giriş kapısı (Promim 2007)

Oda kapıları

Han oda kapıları ahşap hatıllar ile desteklenen açıklarda yer almaktadır. Dörtgen formlu ve tek kanatlıdır. Ahşaplar metal ya da ahşap kuşaklar ile birleştirilmiştir. Duvarlara ahşaplar ile oturtulmuştur (Resim 5.53).

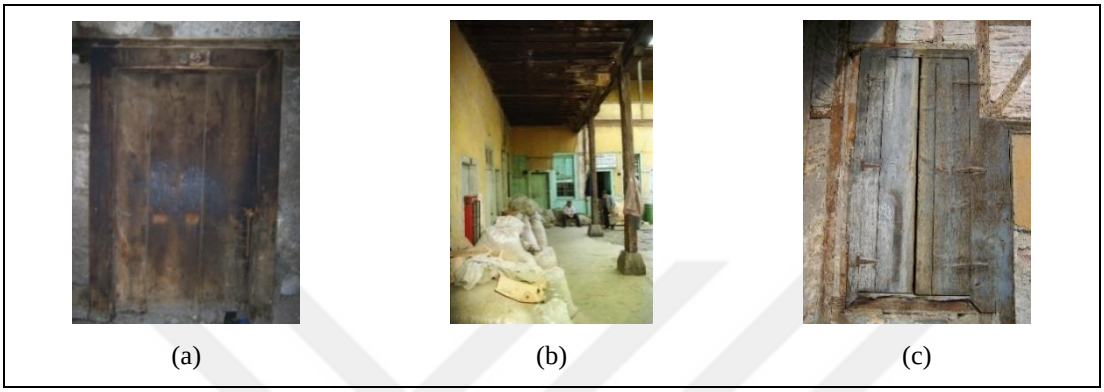

(a) (b) (c)

Resim 5.53. Çukur Han, oda kapıları, kepenk ve kapı detayları; a. Oda kapısı, b. Kepenk ve kapı düzeni, c. Kepenk (Promim 2007)

Revaklara açılan pencereler

Zemin katta özellikle Çengel Han tarafına bakan oda ile dükkânlar nedeniyle meydana tarafına açıklığı bulunmayan kuzeydoğu cephedeki mekânlar ve diğer zemin kat odalarının avluya bakan dörtgen formlu, ahşap doğramalı ve ahşap kepenkleri ile geçmeli demir parmaklıkları bulunan birer pencereleri daha vardır. Bu mekânların ayrıca güneydoğu yönünde birer pencereleri daha vardır.

Üst katın sadece kuzeydoğudaki güneybatı yönündeki han odaları avluya bakan pencerelere sahiptir. Bu pencereler her bir odada birer adet olmak üzere dörtgen formda ve ahşap doğramalıdır.

Hanın odalarında ocak, niş vb. gibi mimari elemanlar bulunmamaktadır. Hanın hem ticari hem de konaklama işlevi düşünüldüğünde gerekli olan mimari elemanların olmaması yapının geçirdiği onarımlar sırasında işlev değişikliğinden kaynaklı bazı unsurların kaldırılmış olabileceğini düşündürtmektedir.

Dış cephe pencereleri

Dış cephede güneydoğu ve kuzey batıda üst katlarda ve güneybatı cephelerinde ise hem zemin hem de üst katta odaların pencereleri bulunmaktadır. Pencereler dıştan dörtgen formlu ve iki açılır kanatlı, ahşap doğramalıdır. Pencerelerde demir geçmeli parmaklıklar bulunmaktadır.

Kuzeydoğu (giriş) cephesinde üst katta 11 adet odaya ait güney kısmında odada 2 adet olmak üzere her bir mekânda birer adet1/2 oranında açılır kanatlı toplam 12 adet ahşap doğramalı pencere, kuzeybatı (Erimtan Müzesi yönü) cephesinde üst katta 122 nolu odada çift olmak üzere diğer 7 odada birer adet ve merdiven kovasında genişliği ve yüksekliği diğerlerinde farklı olarak bir pencere olmak üzere 10 adet ahşap doğramalı pencere, alt katta 19. yüzyıl. mimari üslubunda yuvarlak kemerli taş söveli 1/3 oranında bir pencere ve yuvarlak kemerli taş söveli ahşap kanatlı bir kapı, güneybatı cephesi (arka) üst katta köşe odalarda 2 adet, diğerlerinde 1'er adet olmak üzere 10 mekana ait 12 adet ½ oranında ahşap doğramalı açılır kanatlı pencere, alt katta her bir mekanda birer adet olmak üzere 10 adet dörtgen formlu ahşap doğramalı açılır kanatlı pencere, bodrum katında 6 mekana ait dörtgen mazgal pencere ile arka bahçeye açılan dörtgen formlu kapı, güneydoğu cephede (Çengel Han yönü) üst katta güney yönündeki ilk odada iki adet, diğer mekanlarda birer adet olmak üzere ve merdiven kovasında bir adet olmak üzere toplam 9 adet zaman içerisinde değişikliklere uğramış pencerelere sahip olup alt katta pencere bulunmamaktadır. Kuzeydoğu (giriş) ve güneybatı (arka) cephedeki pencere boyutları farklıdır (Resim 5.54).

(a) (b) (c)

Resim 5.54. Çukur Han, güneybatı, güneydoğu ve kuzeybatı cephe pencere detayları; a. Güneybatı (arka) cephe, b.Güneydoğu (yan) cephe, c.Kuzeybatı (ön) cephe (Promim, 2007)

Avlu/Çeşme/Havuz

Sözlü kaynaklardan avlu ortasında bulunan çeşmenin bulunduğu yerde, daha öncesinde çokgen bir havuz olduğu belirtilmekte olup, havuza ilişkin bir veri elde edilememiştir. Çeşme ise onarım öncesine bir musluk olarak beton dörtgen bir sistemin içerisinde ulaşmıştır (Resim 5.55). Avlu döşemesi doğal taş kaplama olup dörtgen formdadır. Kısmen beton malzeme ile tamiratlar yapılmış, taş malzemelerin kaybolduğu bölgeler toprak olarak bırakılmıştır.

(a) (b)

Resim 5.55. Çukur Han, çeşme ve avlu taş döşemesi (VGM arşivi)[140]; a. Avluya bakış, b. Avludan çeşmeye bakış

<u>Yeniden kullanım müdahaleleri öncesi yapının sorunları</u>

Hatalı onarım müdahaleleri ya da yapılan eklemeler altında özgün izleri bulunmakta ve birçok yapı elemanı değiştirilmiştir. Yapının onarım öncesi bozulmaları 1992,

[140] VGM arşivi, 091 Çukur Han\Fotoğraf\060101091-FT001 ve FT003

1994 ve 2007 yılındaki dokümanlardan derlenerek düzenlenmiştir. Restorasyon projesi dokümanlarındaki bilgiler çalışma kapsamındaki terminolojik düzenlemeye göre yeniden irdelenmiştir.

1994 yılında, arka bahçedeki ek binalar temizlenmiş, yapının kuzeybatı kanadındaki kapatılan revaklar kaldırılmış, kapatılan pencere ve kapılar açılmış, boya ve badanalar raspa edilmiş, niteliksiz ekler temizlenmiştir.

Yapısal sorunlar

Resim 5.56. Çukur Han, güneybatı cepheden görünüm (VGM arşivi 1993)[141]

Han'daki yapısal sorunlar, binayı ve taşıyıcı sistemi zayıflatan, bozulmaları meydana getiren ve sürecini hızlandıran sorunları içermektedir. Zaman, kullanım sürecindeki bakımsızlık, doğal etkenler nedeniyle inşa sisteminde, sistemi oluşturan unsurlarda, duvar, hatıllar, dikmeler ve yapı elemanlarında örgü ve malzeme kayıpları gibi sorunlar oluşmuştur (Resim 5.56).

Bodrum kat ve temel sorunları

Hanın zemininin büyük bölümü masif kaya olduğundan ve taş duvarların genişleyerek ampatmanlı (kademeli) olarak yapıldığından deprem (Tema Mühendislik, 2007, s.4) açısından bir zafiyet göstermeyeceği belirlenmiştir.

Ancak yapının zemin, üst ve çevre suları yapıdan uzaklaştırılmasına yönelik bir drenaj sistemi bulunmadığından bodrum kat mekânlarının taşıyıcı duvarlarında ve

[141] VGM arşivi,1993, 091 Çukur Han\Fotoğraf\060101091-FT002

ahşap tavan ve hatıllar ve döşemelerde su maruziyetinden kaynaklı sehim oluşmuştur (Tema Mühendislik, 2007, s.4), (Resim 5.57).

(a) (b)

Resim 5.57. Çukur Han, ampatmanın durumu, yerüstü sularının etkileri, tavan kirişlerindeki sehim; a. Ampatmanın sorunları, b. Beden duvarı ve tavanda sorunlar (Tema Mühendislik, 2007, s.4)

Temelde ve yapının duvarlarında aşınma ve kayıplar

Yapısal çatlaklar

1992 yılında yapılan statik değerlendirmede[142]; Hanın kale girişine bakan dükkânların ön cephelerindeki duvarlar mevcut değildir (Resim 5.58). Bu nedenle dükkânların üzerindeki üst katta dükkânlar ile revaklar üzerinde uzanan konaklama bölümünün odalarının bulunduğu bu blok, hanın ana kütlesinden bağımsız hareket etme eğilimi sonucu, bu iki bölümü birbirine bağlayan hat boyunca uzanan ve hanın konaklama bölümünün koridorunu oluşturan döşemede boyuna bir çatlama meydana gelmiştir.

[142] Uğur Polat,1992," Ankara Kalesindeki Çengelhan ve Çukurhan Tarihi Yapıların Yapı Statiği ve Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi", Ön Rapor, ODTÜ, Ankara. AIIKK arşivi. (Ka-Ba Eski Eserler Mimarlık Müşavirlik için Büyükşehir Belediyesine hazırlanmıştır, Temmuz 1992)

(a) (b)

Resim 5.58. Çukur Han, giriş cephesinden vedükkânlarından görünüm; a. Kuzeybatı (ön) cephe, b. Dükkanlar (VGM arşivi 1993)[143], [144]

Avluda güneydoğu kanadın revaklarını taşıyan üç adet ahşap ayak uzun süre dış etkenlere korumasız maruz kalmaları sonucu oldukça yıpranmış durumdadır. Bunlardan giriş tarafına en yakın olan en fazla yıpranmış durumda olup bu ayağın hemen altında lokal bir zemin oturması neticesi ayağı içeren düşey eksen boyunca zemin ve üst katlarda bir destek azalması oluşmuş ve hanın kuzeybatı üst kat döşeme ve tavanı seviyelerinde aşırı sehimler oluşmuştur. Ayrıca bu zemin hareketi sırasında ayağın alt ucunda bir ezilme oluşmuştur (Resim 5.59.a).

(a) (b) (c)

Resim 5.59. Çukur Han, yapısal sorunlar; a. Ayakların durumu, b. Dikmelerin durumu, c. Beden duvarının durumu (Tema Mühendislik, 2007, s.6)

Benzer şekilde Ocak 2007'de yapılan statik değerlendirmede[145]; avluya bakan güneydoğu ve kuzeybatı revaklarındaki taşıyıcı sistemde zafiyet gözlendiği ve bölümlerdeki elemanların yatay ve düşey yük taşıma kapasiteleri kaybettikleri tespit

[143] VGM arşivi, 091 Çukur Han\Fotoğraf\060101091-FT003-1.
[144] VGM arşivi, 091 Çukur Han\Fotoğraf\060101091-FT004-1.
[145] Tema, Mühendislik İnşaat ve Ticaret Ltd. Şti. 2007. "Çukur Han İnşaat Mühendisliği İrdeleme Raporu" AIIKK arşivi, Ocak, Ankara.

edilmiştir. Yine giriş kapısının solundaki ilk mekândan dükkân bölümünde bir ara katlı mekân yer almakta ve bu bölümde de tavanlarda ciddi sehimler bulunmaktadır (Resim 5.59.b). Zemin kattaki benzer şekilde duvar örgülerindeki ciddi kayıplar taşıyıcı sistemi zayıflatmış, üst kattaki yükleri taşıyamaz hale gelmesine ve üst kat döşemelerinde sehim ve çatlakların ara duvarlarda önlem alınmazsa çökmeler sonucu ağır tahribata neden olacağı belirtilmiştir. Çengel Han'a bakan duvardaki tahribatın yıkılma seviyesinde olduğuna dikkat çekilmiştir (Tema Mühendislik,2007, s.10), (Resim 5.59.c).

Üst kattaki revak çevresindeki odaların taşıyıcı duvarların ve revak dikmelerinde ve bu sistemin taşıdığı döşeme ve tavan ahşap döşemelerinde, çatı sisteminde sehimlerin taşıyıcı sistemdeki zayıflamaya neden olmasıyla, çökme ve yatay ve düşeyde kaymalar neticesinde çatı sisteminde de bozulmalara neden olmuştur (Resim 5.60).

(a) (b) (c)

Resim 5.60. Çukur Han avlu cephelerinin yapısal durumu; a. Güneybatı revak, b. Kuzeybatı revak (Tema, 2007,s.12), c. Güneydoğu ve güneybatı revak (Promim 2007)

Yine aynı raporda, özellikle üst katta konaklama bölümü olan ve avluya bakan odaların hemen altındaki mekânın duvarı üst üste gelmediğinden (çıkma yapmakta) üst kattaki taşıyıcının konsol olarak hareket etmesine neden olduğu, ancak bu bölümün alt duvar ile bir bağlantı olmadığından yine yatay ve düşey yüklerin taşınmasında sorunlara neden olacağı belirtilmektedir.

Örgü ve örgü malzemesi kayıpları

Bodrum kat duvarlarında taş eksiklikleri ve derz boşalmaları dışında büyük bir sorun bulunmamaktadır. Ancak Çengel Han tarafında hatıllarda çürüme nedeniyle duvarın

ahşabın yok olması nedeniyle örgüde kayıplara neden olacağı tespit edilmiştir (Tema Mühendislik, 2007, s.10). Ahşap çatkı arasındaki dolgu malzemesi olan kerpiç ve tuğlanın dış hava etkilerine maruziyeti, üst örtüden kaynaklanan su problemleri yanından yapının statik sorunları sonucu oluşan hareketlenmelerde zarar görmüş çatkı arasındaki dolgular yer yer yok olmuş, taşıyıcıların ahşapları günümüze ulaşmıştır.

Malzeme bozulmaları

Taş bozulmaları

Bodrum kattaki dış cephe duvarları baba yonu taş Ankara andezit taşıdır. Moloz taş ise volkanik esaslı özellik gösteren bir taştır. Genel olarak taş örgüdeki harcın dökülmesi nedeniyle dış etkenlere maruziyetin getirdiği aşınma ve ufalanmalar, yüzeysel birikimler, siyah tabaka ve mikrobiyolojik (alg ve mantar gibi yosun oluşumları) patinalar oluşmuştur. Ayrıca bodrum kat odalarında moloz taş duvarlarda ayrıca yangın sonucu kararmalar da bulunmaktadır.

Kerpiç/Tuğla bozulmaları

Kerpiç ve tuğla malzeme dış etkenlerden, bakımsız gibi nedenlerle bozulmalar oluşmuştur. Özellikle kerpiç malzemede suyun tahribatı oldukça yüksektir. Geri döndürülemez sonuçlara neden olmaktadır.

Kerpicin su, don vb. etkenlere maruz kalması sonucu tamiri neredeyse imkânsız olup malzemenin yenilenmesini gerektirmektedir. Hanın özellikle güneydoğu cephesi (Çengel Han'a bakan cephe) yığma kerpiç sistemde kerpicin dış hava koşullarına maruziyeti nedeniyle dayanımı kaybettiği ve malzeme bozulmaları sonucu duvarda büyük statik soruna neden olmuştur.

Zaman içerisinde bozulan kerpiçler harman tuğlası ile değiştirilmiştir. Bu kısımlarda hem dış hava koşullarına maruziyet bir yandan bakımsızlık ve terk edilen yapının tuğla malzemelerinde kırılmalar ve yüzey bozulmalarına sebebiyet vermiştir. Ayrıca tuğla malzemede yer yer tozlaşma ve dökülmelere sebep olmaktadır.

Dış cephelerindeki tuğlalarda özellikle derzleri dolduran harçların dökülmesi ve ayrışması sonucu, dökülmeler olmuş ve oyuklar oluşmuştur. Tonoz sistemini oluşturan tuğlalarda, üzerindeki sıvanın üst örtüden su almasından kaynaklı nemden dolayı dökülmesiyle oluşan tahribatlar da görülmektedir (Resim 5.61).

(a) (b) (c)

Resim 5.61. Çukur Han, güneybatı cephedeki tuğla onarım, kuzeybatı cephesindeki tuğla örgü, oda duvarlarında tuğla ve kerpiç malzemenin durumu; a. Güneybatı cephe üst kat, b. Kuzeybatı cephe üst kat, c. Oda duvarları (Promim, 2007)

Harç bozulmaları

Rüzgârın, yağmur suyunun ve yapısal sorunların vb. etkisiyle taşıyıcı taş duvarların dolgu harcı bağlayıcılığını kaybetmiş ve toprak gibi dağılmış oldukça düşük dayanımlıdır.[146]

Ahşap bozulmaları

Yapıda yoğun olarak kullanılan ahşap türü yerli çam olmak beraber zaman içerisinde farklı ağaç türleri de kullanılmıştır. Ahşaplarda böcek zararları tespit edilmiştir. Tuğla ve kerpiçlerde 1994 yılındaki sıva raspasından sunra uzun süre dış etkenlere maruziyetten dökülmeler tozuma gibi sorunlar oluşmuştur.

Metal bozulmaları

Yapının özellikle giriş kapılarında geniş yüzeyler halinde kullanılan metal öğelerde korozyon en önemli sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Yapının onarım öncesinde

[146] Uğur Polat, 1992, a.g.r.

periyodik bakımlarının yapılmaması ve doğa koşullarına uzun süre maruziyete bağlı zaman içerisinde malzemenin de yaşlanması ve yıpranmasından kaynaklanmaktadır.

Özgün yapıya risk oluşturan sorunlar

Toprak dolgu

Hanın avlusundaki taş kaplamanın üzerinde, bodrum kat odalarının içinde biriken toprak dolgu, yağış ve zemin suyunun duvar örgüsü malzemesi taş, tuğla, kerpiç ve ahşap malzemesine ulaşmasını kolaylaştırmış ve malzeme bozulmalarıyla yapısal sorunlara neden olmuştur (Resim 5.62).

(a) (b)

Resim 5.62. Çukur Han, bodrum ve üst kat odaları toprak dolgu ve yıkıntılar; a. Bodrum kat, b. Üst kat (Promim 2007)

Niteliksiz onarımlar/eski kullanıma ya da onarım müdahalelerine ait niteliksiz ekler

Handa geçmiş dönem onarımlarından hatalı uygulamalardan kaynaklı farklı nitelikte bozulmalar oluşmuştur.

Yapının özellikle ahşap çatkı dolgu kerpiçte oluşan sorunlara nedeniyle tuğla malzeme ile yenilenmiştir. Kısmen gelişigüzel kısmen daha uygun şekilde yapılan duvar örgüsünde tamamlama yapmak suretiyle bütünlemelerde, son yüzyılda üst katın güneybatı cephesinde delikli tuğla dahi kullanılmıştır. Üzerine yapılan sıvalarda yer yer dökülmeler olduğundan suya karşı zayıf olan bu malzemelerin bozulma süreçleri hızlanmıştır.

Yapının özgün plan şeması hakkında kesin bir restitüsyona ulaşmak mümkün olamadığından, kuzeybatı cephedeki konaklama bölümünün revaksız ve 2 katlı olarak, güneybatı kanadının ise alt katındaki revak hizasına kadar kapalı mekân olması yapının ahşap taşıyıcılı sistemi düşünüldüğünden fazla yük altında kalmasına neden olmuştur.

Zaman içinde değişen kullanıcılar tarafından birbirinden farklı malzemeler ile doğramalar eklenmiştir. Yapının döşemelerinde de ihtiyaca göre beton, ahşap vb. çeşitli malzemeler kullanılmış, sıvalı cephelerde ise çeşitli zamanlarda boya uygulaması yapılmıştır.

(a) (b)

Resim 5.63. Çukur Han, 1971 yılı; a.Kuzeybatı giriş cephesi (Bakırer ve Madran,1984, s.121),b. Avlu (AIIKK)[147]

Hanın ahşap çatısı teknik olarak uygun yerleştirilememiş, merteklerin üzerine kaplama tahtası dahi kullanılmamıştır. Bu hatalı uygulamadan dolayı Han üst örtüden de suya maruz kalmıştır. Kiremitlerin ağırlığı ile zaman içerisinde çökmeler oluşarak ayrıca ahşap tavanların tahribata uğramasına neden olmuştur (Resim 5.63).

5.2.3. Yapının yeniden kullanımına ilişkin süreçler

Çengelhan-Çukurhan Koruma ve Değerlendirme Yatırımları Danışmanlık-Projelendirme ve Uygulama Çalışmalarının yüklenici ekibinden Öney;

> Yapının kötü kullanımı nedeniyle çöküntü halinde 1992 yılına gelmiştir. İmar planı raporuna göre; bölgeye çevreyi rahatsız edecek nitelikte üretim ve depolama

[147] 13.04.1989 tarihli resimler AIIKK arşivinden temin edilmiştir.

> hizmetleri dışında tüm merkezi iş alanı işlevlerine açıktır. Kamunun idari, sağlık, kültür-turizm amaçlı işlevleri ile pansiyon oteli lokanta vb. turistik kullanımlara özendirilmesi esastır. Planda hanlar için turistik konaklama + çarşı işlevi önerilmiştir. Komşu parsellerde, Pilavoğlu ve Safran Han'ın turistik çarşı olarak değerlendirmesi, batıda Anadolu Medeniyetler Müzesi'ne ek bir bina, güneyde okulun bulunduğu alan yeni bir turistik konaklama-çarşı tesisi yapılması düşünülmektedir. Bu çalışmadan önce ODTÜ ve Gazi Üniversitesi tarafından yapılan çalışmalarla ilgili önerileri içeren ancak çevre için turistik amaçlı konaklama ve ticari kullanım ağırlık kazandığını… (Öney, 1994, s.74-75) ifade etmektedir.

1992 yılı projesinde Çukur Han'ın mülkiyeti Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne aitken "Protokol Kültür ve Sanat Evi" olarak yeniden kullanım önerisi koruma kuruluna sunulmuştur**.** Özgün nitelikleri belirli ölçüde yitirmiş ve kaldırılabilir ekleri fazla olan Çukur Han'da, koruma ilkeleri açısından daha çok müdahale edilebileceği varsayımı ile büyük boyutlu mekânlar ve özel donanım gerektiren toplantı-seminer salonları, kütüphane, arşiv ve ofislerinden oluşan, Ankara şehrine özel bir "Ankara Araştırma-Belgeme Merkezi" kullanımı tasarlanmıştır (Öney, 1994, s.75).

Bu projede; Hanın zemin katında avlu içerisindeki, kuzeydoğu kanattaki odalar ofisler, kuzeybatı kısa kanatta kahve, güneydoğu kısa kanatlarda ofis ve Çengel Han'a geçiş için bir kapı açılması, güneybatı uzun kanat ise ara duvarların kaldırılarak genişletilen odalar özel toplantı salonları olarak 3 mekân halinde, üst katta; kuzeybatı kanadında koridoru da içine alarak genişletilen ve avluya küçük bir revak açılarak düzenlenen toplantı/kabul salonu, diğer odalar ise koridorun her iki yanında ofis olarak, bu bölüm diğer revaklara açılarak tüm kat ile bağlantı sağlanması, kısa kanatlardaki revaklar araştırma ofisleri olarak, güneybatı kanadı ise kütüphane olarak önerilmektedir (Şekil 5.7).

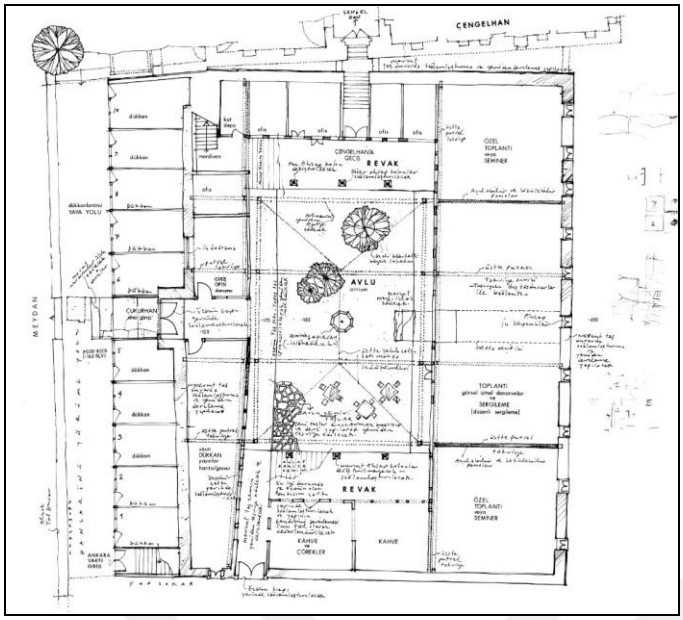

Şekil 5.7. Çukur Han'ın, Ankara Büyükşehir Belediyesince hazırlattırılan "Protokol Kültür ve Sanat Evi" kullanımına yönelik mekânsal kurgu[148]

1994 yılında Han'da muhdes döşeme sökümleri, boya ve sıva raspaları gibi işlemlerden sonra 02.02.2007 tarih ve 2089 sayılı kararla rölövesi onaylanmış ve yapı koruma grubu I olarak belirlenmiştir.

2007 yılında projesinde ise yeniden kullanımı Butik Otel olarak düzenlenmiştir. "Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik"in 43. Maddesinde; Butik otellerin standartları belirtilmiştir.[149] Yeniden kullanımın konaklama olması nedeniyle konaklama mahalleri olarak alt katta 5 oda, üst katta 14 oda olarak toplam 19 oda olarak planlanmıştır.

Avlu içinde müze fonksiyonu verilerek kullanılan Çengel Han ile işlevsel olarak tamamlanması düşünülmüştür.

Han içindeki doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı üstü açık avlu membran çatı örtü malzemesi ile kapatılması söz konusu örtü sisteminin çelik makas ve çelik kolon

[148] Ka-Ba Eski Eserler Koruma ve Değerlendirme-Mimarlık LTd,1992, Çengelhan ve Çukurhan Koruma, Onarım, Yeniden İşlevlendirme ve Çevre Düzenleme Projesi, Ankara Büyükşehir Belediyesi.

[149] İnternet: Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmeliği, Web: http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20058948.pdf adresinden 23.01.2019 tarihinde alınmıştır.

ayaklar ile taşınması projelendirilmiştir. Ancak membran örtü yangına karşı emniyetli olmadığından çatı örtüsünün Çengel Han'ın avlusundaki gibi çelik konstrüksiyon temperli lamine ısı cam örtü sistemle yapılması önerilmektedir. Bu şekilde gün ışığından daha fazla faydalanma sağlayacak, estetik, temiz ve yangına karşı daha güvenli bir sistem olacağı öngörülmüştür.

Bodrum kat, servis mekânlarına ayrılmış, mutfak, çamaşırhane, görevliler için odalar ve depolardan oluşmaktadır.

Restorasyon tadilat projesi Ankara Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 16.01.2008 tarih ve 123 sayılı kararı ile, mekanik, statik ve elektrik projeleri Ankara Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 07.03.2008 tarih ve 132 sayılı kararı ile, revize restorasyon projesi ise 12.11.2009 tarih ve 4570 sayılı karar ile onaylanmıştır.

5.2.4. Yapının yeniden kullanım tasarımı

Çukur Han'ın zemin ve üst katının ahşap karkas sistemde ahşap karkas dolgusu iç mekân, revak ve ön cephe duvarları tuğla ve kerpiç malzemedir. Zaman içerisinde oda taksimatlarında değişiklik olması nedeniyle mekânsal kurgusunda oda mekânlarının form ve boyutları farklıdır. Zemin katında ön ve arka cephe avlusu revaksız ve güneydoğu ve kuzeybatı yönündeki kısa kanatları revaklıdır. Her bir revak gerisindeki oda boyutları en/boy oranları farklılık göstermektedir. Zemin katında ön giriş ve arka cephe ile tarafındaki revaksız kanatlar ile güneydoğu kanattaki oda mekânlarının pencere ve kapıları revaktan verilmekte ve dış cepheyle bir açıklığı bulunmamaktadır.

Üst katında ön cephe yönündeki odaların bulunduğu kanat revaksız ve ortasında bir koridora bağlı odalar dizisi kendi içinde boyut ve form bakımından tekrarlanan bir düzendedir. Bu kanatta cepheye pencere açıklıkları olan bir sıra ile avluda pencere açıklığı olan bir sıra şeklinde odalar dizilmiştir. Diğer üç revaktan güneydoğu yönündeki farklı olmak üzere güneybatı ve kuzeybatı yönündeki odaların köşe odaları hariç benzer boyut ve formda olduğu söylenebilir. Güneydoğu revak kanadındaki odaların revaka açılan pencereleri bulunmaktadır. Diğer arka cephe ve

kuzeybatı cephesinde her bir odanın dış cephesinde birer penceresi bulunmaktadır. Ön, arka ve kuzeybatı cephedeki pencereler her cephede kendi içinde tekrarlanan bir biçimde devam etmektedir.

Bodrum katında moloz yığma sistemdeki duvarlar ve ahşap kirişlemeli tavan ile taşınan güneybatı kanadın tamamında ve kuzeybatı kanadında ise iki mekânda, güneybatı (arka cephe) yönündeki odaların birer mazgal pencere ve kapıları arka avluya açılmaktadır.

Han içinde sirkülasyon güneydoğu yönünde iki kollu merdiven ve bu bölüme eklenen asansör ile sağlanmaktadır. Han'da Safran Brasseri'ye orta avludan arka avluya inen merdivenle sağlanmaktadır.

Hanın önce cephesinde üst katın altında ve yapı bünyesinde ise dükkânlar sıralanmıştır. Çengel Han'a güneydoğu yönünde bitişik olup, kütle olarak At Pazarı meydanında ön cephesiyle güçlü bir simgesel etkisi bulunmaktadır. Cephesinin konumlandığı topografya hem Atpazarı yokuşu ve Koyunpazarı yokuşu göz önüne alındığı daha düzgün bir alanda yer almaktadır. Bu düzlükte konumu Hanında cephesinin kütle olarak algısını daha da güçlendirmektedir.

Hanın oda boyutlarında farklılıklar yapının yapım teknolojisi ile ilgilidir. Bu nedenle mekânsal düzenlemelerde üst kat yükseklikler az olması nedeniyle yatayda bir kat eklenmesi, ya da odaların bölünmesine yönelik uygulamalara uygun değildir.

Yapının korunmuşluk durumu zemin ve üst katının zaman içerisinde farklı kullanımlara uyarlamaların olması nedeniyle yapım teknolojisi ve malzemesine bağlı olarak ciddi yıkıntılar olmasa da orta derecede kabul edilebilecek olup, verilecek yeniden kullanım seçeneğine göre müdahale görecek olduğundan hassas bir durumdadır. Mekânsal kurgusunun ön cephe hariç dış beden duvarları ile bodrum kattaki mekânların özgünlüğünü koruduğu düşünülmektedir. 17. yüzyıldan bugüne taş, kerpiç malzeme ile onarım gördüğü belgelerde yer aldığına göre artık bu yapının değişmişliğine yönelik görüşlerin yapının ikinci büyük onarımından bugüne devam eden bir sistem içinde geldiği, farklı kullanımlar nedeniyle oda taksimatlarında bazı

düzenlemeler yapılmış olabileceği bilgisiyle mekânsal kurgusunda değişiklikler ile günümüze geldiği, hanın dış kabuğunun biçimsel olarak korunduğu kabul edilebilir.

Yapının butik otel olarak yeniden kullanımında oda boyutlarının farklı ve günümüz otel odası gereksinimleri nedeniyle gerekli mekânsal boyutların elde edilmesi amacıyla genişletilmesine, yapısal durumu ise otel için gerekli mekânsal kurgu, teknik donanımların yükü bakımından esaslı onarıma ihtiyaç duyulmuştur.

(a) (b) (c)

Resim 5.64. Çukur Han, kuzeydoğu cephe (giriş), giriş kapısı ve kuzeydoğu kanadından görünüm (01.05.2018); a. Kuzeydoğu cephe, b. Giriş kapısı, c. Kuzeydoğu kanat

Han'ın "Butik Otel" olarak yeniden kullanımı gereği, kuzeydoğu uzun kanadında, ana giriş kapısının Çengel han tarafındaki odalarında resepsiyon/danışma, idari ofisler, idari ofis içinde verilen merdivenle yaklaşık 2.00 yüksekliğinde idari birimlerde, personel odası ve tuvaletin yer aldığı ara bir kat düzenlenmiştir. Bu ara kattaki odalardan dükkanlar tarafına "bagaj odası" ve personel için tuvaletler yer almakta, diğer dükkan kanadında ise 4 adet dükkan, 1 adet toplantı salonu ve en köşedeki alanda ise üst katta çıkan merdiven tasarlanmıştır (Resim 5.64).

(a) (b) (c)

Resim 5.65. Kuzeydoğu kanadı (bar mekanı)[150], oturma alanları, servis mekanları girişi (01.05.2018); a. Bar mekanı, b. Avlu dinleme alanı, c. Servis girişi

Zemin katta resepsiyon, kuzeybatı yönünde ise lobi olarak kullanılan bar mekanı devamında bay-bayan tuvaletleri, bebek bakım odası, avlunun havuz çevresinde bu bölümü dinleme alanı olarak düzenlenmiştir (Resim 5.65).

Güneydoğu (Çengel Han tarafı) kısa kanadında, köşesinde üst kata çıkan iki kollu taş merdiven, devamında kiler ile servis mekanlarına ulaşımı sağlayan servis merdiveni, üst katta çıkışı sağlayan asansör ve servis asansörü yer almaktadır.

(a) (b)

Resim 5.66. Çukur Han, kuzeybatı kanadı eyvana bakış (Dönertaş, 2016), bodruma geçiş merdiven üzeri eyvandan görünüm[151]; a. Kuzeybatı kanada bakış, b. Eyvandan görünüm

Güneybatı (arka) uzun kanatta ise bodrum kata inen rampa taş basamaklar haline dönüştürülerek, merdivenlerin üzerinde eyvan dinlenme, oturma bölümü olarak

[150] İnternet: Divan, Web: https://www.divan.com.tr/divan-cukurhan/gallery adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.
[151] İnternet: Divan, Web: https://www.divan.com.tr/divan-cukurhan/gallery adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

(Resim 5.66), diğer mekanlar biri suit olmak üzere 5 adet otel odası (Resim 5.67) olarak düzenlenmiştir.

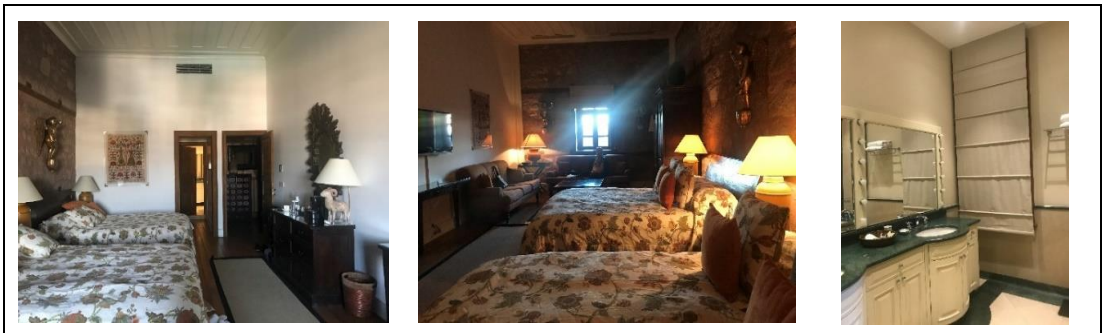

(a) (b) (c)

Resim 5.67. Çukur Han, zemin kat oda ve banyosu (01.05.2018); a. Oda eski ve yeni duvarlar, b. Pencere yönüne bakış, c. Banyo

Kuzeybatı cephesindeki kısa kanatta köşe odanın ıslak hacimleri, Rahmi M. Koç'un koleksiyonunda özel bazı resim ve doldurulmuş hayvanların sergilendiği oda (Resim 5.68.a) ve kuzeybatı yönüne açılan han kapısı (Resim 5.68.b) yer almaktadır.

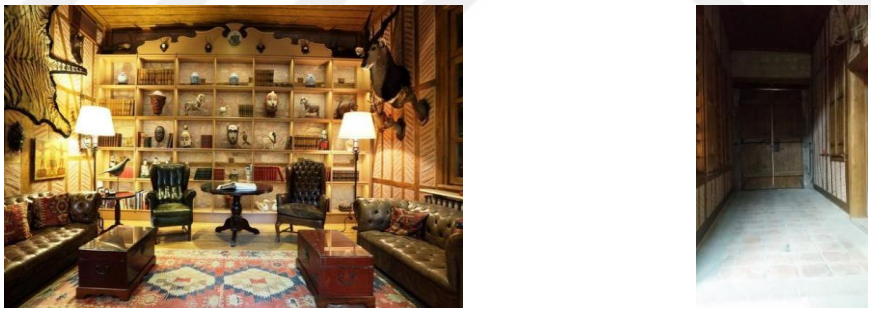

(a) (b)

Resim 5.68. Çukur Han; a. Rahmi M. Koç odası[152], b. Güneybatı kapısı (Dönertaş, 2016)

[152] İnternet: Divan, Web: https://www.divan.com.tr/divan-cukurhan/gallery adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

(a) (b) (c)

Resim 5.69. Havuzlu lobi bölümü, oturma alanı, havuzdan görünüm (01.05.2018); a. Kuzeybatı kanada bakış, b. Avlu havuz ve oturma alanı, c. Güneydoğu kanada bakış

Avluda iki adet dörtgen havuz tasarlanmış ve çevresinde oturma alanı ve güneydoğu yönünde yeme-içme alanları tefriş edilmiştir (Resim 5.69).

(a) (b) (c)

Resim 5.70. Çukur Han, güneydoğu kanat üst kata çıkış merdiveni, revak ve toplantı odası[153]; a.Üst kata erişim mervideni, b.Revak dolaşım sistemi, c.Üst kat toplantı salonu

Üst katta güneydoğu köşedeki iki kollu merdiven ile ulaşılabildiği gibi yine bu kanattaki asansör ile de ulaşılması mümkündür (Resim 5.70 a.b). Güneydoğu kısa kanadında yer alan bu unsurlar dışında toplantı odası (Resim 5.70.c) düzenlenmiştir.

[153] İnternet: Divan, Web: https://www.divan.com.tr/divan-cukurhan/gallery adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

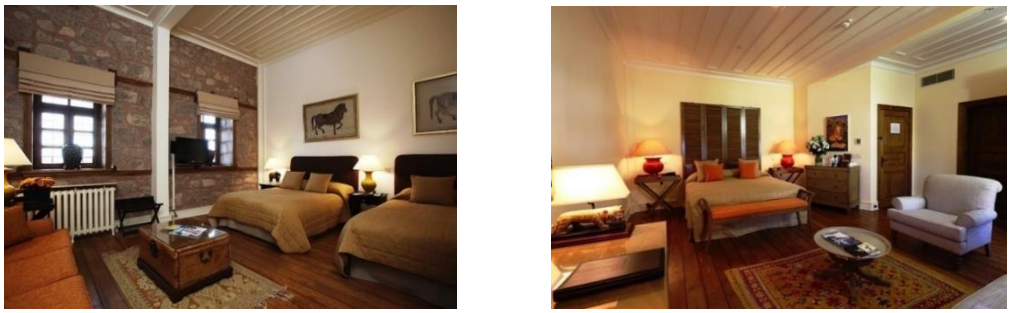

(a) (b)

Resim 5.71. Çukur Han, oda dekorasyonu[154]; a. Eski ve yeni yüzeyler, b. Ahşap karkas duvar kökleri

(a) (b) (c)

Resim 5.72. Çukur Han, kuzeydoğu koridorlu revaksız kanat, odalardan görünüm[155]; a. Koridor, b. Birleştirilen odalar, c. Tavanlarda oda taksimatının izleri

Güneybatı ve kuzeybatı cephesinde duvarları kaldırılmak suretiyle genişletilen ve banyo-tuvalet gibi ıslak hacimler eklenen (Resim 5.71), kuzeydoğu kanadında ise koridor çevresinde karşılıklı sıralanan mekanlar otel odaları (Resim 5.72) olarak düzenlenmiştir.

Bodrum katta güneydoğu kısa kanatta aşağıya inen servis merdiveni servis asansörü ve asansör yuvası için ek mekanlar yapılmıştır. Güneydoğudaki odalar mutfak ve depolar ile, kuzeybatı tarafındaki odalar personel için ayrılmıştır.

Avludaki Han yapısında bağımsız olarak ek bina teknik odalar ile, sosyal aktiviteler için sauna, tuvalet ve duşları içeren bölümleri yer almaktadır. Sauna olarak planlanan mekan gerekli standartlar sağlanmadığından uygulanmamıştır.

[154]İnternet: Divan, Web: https://www.divan.com.tr/divan-cukurhan/otel-odalari/royal-suit adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.
[155] İnternet: Divan, Web: https://www.divan.com.tr/divan-cukurhan/otel-odalari/royal-suit adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır

Giriş cephesi kanadında (uzun kanat) Z01 girişin hemen yanından Z02, Z03 nolu mekânlar arasındaki duvar kaldırılarak danışma birimi olarak düzenlenmiştir. Bu mekândan ara kattaki alanlara ulaşım için Z04 mekânın ara duvarına bir kapı açılmış, Z04 nolu mekâna çift kollu bir merdiven, bu mekânda depo alanı için yeni duvar ve kapılar eklenmiştir. Oluşturan ara katta Z04 mekânından merdivenle ulaşılan küçük holden Z02, Z03 nolu mekanın üzerinde oluşan bu mekan Genel Müdür odası, Z04 mekanında depo üzerinde oda sekreter odası, D07, D08, D09 mekanlarının duvarlarında yeniden düzenlenerek bu alanda oluşturulan küçük holden ofis, muhasebe ve servis mekanları oluşturulmuş, D09 nolu dükkanın bir kısmı D10 ve D11 mekanının bir kısmı birleştirilmek ara duvarlar kaldırılarak toplantı odası ve D11 mekanın bir kısmında yeni duvar eklenerek vestiyer tuvalet ve depo mekanı oluşturulmuştur.

Zemin katta güneydoğu kanadında (Çengel Han yönünde kısa kanat) Z07-08-09 mekanları birleştirilmiş bodrum kata inen çift kollu bir merdiven ile servis asansörü, Z10 mekânından bölünerek müşteriler için ikinci bir asansör eklenmiştir. Z10 mekanına giriş verilmesi amacıyla Z11 mekanından küçük bir hol oluşturulmuş hem Z11 hem de Z10 mekanında biriş kapısı açılmış, Z10 mekanında ise ayrıca ıslak hacim eklenmiştir.

Güneybatı (arka cephe uzun kanat) yönündeki kanatta, Z11 ve Z12 nolu mekan arasındaki duvar kaldırılarak mekan genişletilmiş ve Z12 mekanına ıslak hacim eklenmiştir. Z13 ile Z14 birleştirilmiş ve aradaki duvar kaldırılmış Z13 mekanına ıslak hacim eklenmiş, kapı açılmıştır.

Z17 mekanına bir hol yapılmış ve Z16, Z17 ve Z18 mekanlarına bu holden geçilmektedir. Bu mekanlara ıslak hacimler eklenmiş, Z16 ve Z17 mekanına giriş için holden kapı açılmıştır.

Kuzeybatı (Erimtan Müzesi yönünde kısa kanat) kanadında Z19 mekânı Z20 ile birleştirilmiş ve ıslak hacimler eklenmiş, bu mekâna geçiş için kapı açıklamıştır. Z21 nolu mekan ve geçit ve kuzeybatı han girişin mevcudu korunmuştur. Z24-Z25 nolu mekanlar birleştirilmiş ve bar olarak düzenlenmiştir. Z26 nolu oda bar için gerekli bir depo alanı için bölünmüştür. Ayrıca bu alanda hanın girişinden geçiş sağlanan

küçük bir merdiven yapılmış ve D06 mekânında düzenlenen fuayeye geçiş sağlanmıştır. D05-D02 dükkanları toplantı salonu olmak üzere ara duvarları kaldırılmıştır. D01 dükkânı 2 mekâna bölünmüş toplantı salonun vestiyeri olan bir bölüm ile, yapıya dışarıdan geçişi verilen ve üst kat otel koridoruna çıkan merdiven kovası korunmuştur.

Kuzeydoğu (giriş yönündeki uzun kanat) kanadında Z23 mekanına bir hol eklenmiş, Z22 ve Z24 nolu mekanda düzenlenen tuvaletlere holden geçilmesi için kapı açılmıştır.

Üst katta kuzeybatı kısa kanattaki 101-102-103 nolu mekanlar birleştirilmiş aradaki duvar kaldırılmış toplantı odası olarak, 104 ve 105 nolu mekanlarda servis ve müşteri asansörü olarak düzenlenmiştir.

Güneybatı yönündeki (arka cephe) uzun kanatta 107 nolu mekan bölünerek 106 nolu mekan ile birleştirilmiş ve ıslak hacim eklenmiştir. Bölünen 107 nolu mekân ile 108 nolu mekân birleştirilmiş, ıslak hacim eklenmiş ve bu mekâna geçiş için kapı açılmıştır. 109, 110, 111 ve 112 nolu mekanlar birleştirilmiş, odaya 111 nolu mekândan giriş verilmiştir. 108-109 arasındaki duvar kaldırılmış, 111-112 arasındaki duvar kaldırılmış, 110-111 nolu duvara kapı açılmıştır. 113 ve 114 nolu mekânlar birleştirilerek ara duvar kaldırılmış, kaldırılan duvara dik şekilde yeni duvara bölmesiyle ıslak hacim eklenmiştir.

Kuzeybatı yönündeki kanatta (kısa kanat) 115 nolu mekâna ıslak hacim eklenmiştir. 116 ve 117, 118 ve 119, 120 ve 121 nolu mekanlar birleştirilmiş ara duvara kapı açılmak suretiyle ıslak hacim ve oda mekânı oluşturulmuştur.

Kuzeydoğu (giriş cephesi) uzun kanattaki koridorun her iki yanındaki odalarda düzenlemeler yaplmıştır. 122-123-124 nolu mekanlar birleştirilmiş, 123 nolu mekândan odaya girilmekte, 122 nolu bölüm ıslak hacim olarak düzenlenmiş ve 123-124 nolu mekânlar arasındaki duvar kaldırılmıştır. 125-126 ve 127 nolu mekanlar birleştirilmiş, 125-126 nolu bölümler arasındaki duvar kaldırılmış, 127 nolu mekân ıslak hacim olarak düzenlenmiş ve bu duvara kapı açılmıştır. 128-129-130 nolu mekanlar bileştirilmiş olup odaya 129 nolu mekândan girilmektedir. 130-131 nolu

mekânlar arasındaki duvar kaldırılmış, 128 nolu oda ıslak hacim olarak düzenlenmiş ve kapı açılmıştır. 131-132 nolu mekanlar birleştirilmiş, 131 nolu mekân ıslak hacim olarak düzenlenmiş ve duvarına 132 nolu mekândan kapı açılmıştır. Kordiroun karşısında avluya bakan odalardan 135-136-137 nolu mekanlar birleştirilmiş, mekâna 136 nolu mekândan girilmektedir. 135-136 nolu mekân arasındaki duvar kaldırılmış, 137 nolu mekân ıslak hacim olarak düzenlenmiş ve oda tarafından kapı açılmıştır. 138-139-140 nolu mekanlar birleştirilmiş, mekâna 136 nolu mekândan girilmektedir. 139-140 nolu mekân arasındaki duvar kaldırılmış, 137 nolu mekân ıslak hacim olarak düzenlenmiş ve oda tarafından kapı açılmıştır.

Arka bahçeye açılan kapı ve kuzeybatı tarafına açılan kapı korunmuş, Çengel Han tarafına restitüsyonda belirtilmeyen bir kapı açılmıştır.

Bu şekilde 46 mekanlı üst katında servis birimler, merdiven, asansör, temizlik odası vb. mekanlar dışında kalan mekanların en az iki ve üç oda birleştirilmek suretiyle 14 oda, 26 mekanlı zemin katın kuzeybatı kanadında olmak üzere 5 oda ve servis mekanları olarak düzenlenmiştir.

Lobi için Han'ın avlusunun üzeri cam malzemeli çelik bir sistemle örtülerek kapalı bir mekan oluşturulmuştur. Bu sistem ana yapının yapı sisteminden bağımsız kendi kendini taşıyacak şekilde, hem Han'ın mimarisinin önüne geçmeyen hem de mekansal olarak ısı, ışık bakımından konforlu bir kış avlusuna benzer bir alan oluşturmuştur.Yeme-içme mekanları ise Safran Han'a bitişik ek yapıda çözümlenmiş Han yapısında mutfak pişirme ve yemek faaliyetleri kaldırılmıştır.

Teknik ve mekanik ihtiyaçlar; otel odalarının ve misafir kabul ve bekleme salonları bakımında lobi gibi genel alanların ısıtma sistemi, her bir odada bulunması gereken özel banyo ve tuvalet mekanları, elektrik, havalandırma, yangın sistemleri, iş sağlığı ve güvenliği bakımından alınacak önlemler yapının ana duvarlarına ve döşemelerine nüfuz edecek şekilde yerleştirilmiştir.

5.2.5. Yeniden kullanım müdahaleleri

Ayıklama (Liberasyon) müdahaleleri

Kuzeybatı cephede zemin katta sonradan kapatılan revaktaki duvar, avludaki ek yapılar ve tüm mekânlarda sonradan yapılan niteliksiz ekler (Resim 5.73.a, 5.74.a, 5.75.a) (1989 yılı resimleri)[156] ve dükkân cephelerindeki doğramalar kaldırılmıştır (Resim 5.73.b, 5.74.b, 5.75.b).

(a) (b)

Resim 5.73. Çukur Han, kuzey yönüne revaklara bakış; a.1989 yılı, b.Onarım sonrası (01.05.2018)

(a) (b)

Resim 5.74. Güneydoğu yönüne revaklara bakış; a.1989 yılı, b. Onarım sonrası (01.05.2018)

[156] 13.04.1989 tarihli resimler AIIKK arşivinden temin edilmiştir.

(a)

(b)

Resim 5.75. Kuzeydoğu (giriş) cephe görünüm; a.1989 yılı, b. Onarım sonrası (01.05.2018)

Güçlendirme müdahaleleri

1993-1994 yıllarında güneydoğu cephedeki revak ayaklarında oluşan oturmalar nedeniyle oluşan güvenlik sorunu nedeniyle, bu ayağın üst başlığı altından desteklenerek askıya alınıp değiştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Öney, 1994, s.76).

Taşıyıcı sistemi verilen işlev nedeniyle ve yapının sağlamlaştırılması için gerekli yerlerde çelik takviye yapılması yoluna gidilmiştir (Resim 5.76).

Yapının dışında ve arka cephede yer alan yapıdan bağımsız ve avlu kotu altındaki ilave yapı, öncelikle fuaye, resepsiyon gibi otel birimlerine, ana binanın su ve elektrik tesisatı ile ilgili bir birim olarak, değişik yüklere maruz kalacağından betonarme olarak,

Hanın ön cephesinde yer alan dükkânların önünde değişen eğime ve temelin oturduğu kayaların konumuna göre ve giriş aksında yer alan 3 adet taş ayak altına yeni temel yapılmıştır (Resim 5.76.b).

(a) (b)

Resim 5.76. Çukur Han, yenilenen ahşap ve tuğla malzemeler; a.Taşıyıcı sistem ve malzemede yenileme (AIIKK), b.Ön cepheden görünüm (VGM arşivi)[157]

Yan toprak etkilerinin emniyetle karşılanabilmesi için yapının bütün cepheleri betonarme perde olarak yapılmıştır. Ankara'nın 4. Derece deprem bölgesi olması nedeniyle bu ilave yapının kolon-kirişlerinde buna göre hesaplanmış ve kesitleri buna göre belirlenmiştir.

Bodrum kat ilave mekânları; yapının yamaç tarafındaki kot farkından oluşan bodrum katına, orta avlunun kısa kenarına paralel olmak üzere Çengel Han cephesinde yer alan yaklaşık 4,00 x 1,00 m ölçülerinde 1 adet mekân ile yamaç cephesi boyunca mevcut bodrum kata paralel biçimde 1,80 m genişliğinde bir koridor sistemi ilave edilmektedir.

Çengel Han cephesinde yer alan ilave mekân asansör ve merdiven evi olarak kullanılması bakımından üst katlarda bağlantıyı sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Bazı bölümleri mevcut taş duvarlara yaslanacak olan bu mekânların tamamı betonarme planlanmıştır.

Orta avlunun güneydoğu ve kuzeybatı cephelerinde üst kat revak sistemini taşıyan üç adet ahşap ayağın altında Deprem Yönetmeliği gereği betonarme sürekli temel yapılması gerekmiştir. Orta avlunun üzeri çatı kotu seviyesinde kapamakta ve düşey taşıyıcı eleman olarak avlunun kuzey ve güney cephelerinde 4 adet çelik kolon kullanılmıştır. Bu kolonların altında betonarme temel sistemi oluşturulmuştur.

[157] VGM arşivi, 091 Çukur Han\Fotoğraf\060101091-FT003-5

(a) (b)

Resim 5.77. Çukur Han, yenilenen ahşap ve tuğla malzemeden görünüm (AIIKK arşivi); a.Yenilenen malzemeler, b.Yenilenen ayaklar ve dikmeler

Odalar ara duvarları kaldırılarak daha geniş odalar elde edilmiştir. Burada oluşan taşıyıcılardaki yük artışları için ahşap çatkıların kaldırıldığı bölümler ve korunan bölücü duvarlar, mevcut ahşap karkas sisteme hatıl ve kirişleri ile entegre edilen çelik taşıyıcı sistemle desteklenmiş, Hanın özgün taşıyıcı sistem olan ahşap elemanlara çelik destek yapılmıştır (Resim 5.77). Bu sistem dışarıdan görünmeyecek şekilde duvar ve döşeme içinde kalan kısımlarda tasarlanmıştır.

Islak hacimler, mekânların ısıtma sistemi, yangın alarma sistemleri yenilenen döşemelerdeki ahşap kirişlerden ve duvardaki ahşap karkas sistemden geçirilerek gizlenmiş, Üst kattaki odaların banyo+wc altında gelen bölümlerde tesisat nedeniyle alt tavanlarına 40 cm altında tavan yapılmıştır (Resim 5.78).

Resim 5.78. Çukur Han, eklenen tesisatlardan birinin görünümü (AIIKK arşivi)

Sağlamlaştırma müdahaleleri

Tüm cephelerdeki mevcut ana taşıyıcı duvarlardaki bozulmuş moloz taşlarda sağlamlaştırma yapılarak, örgüde eksiklikle tamamlanmıştır. Boşalan derzler özgün malzemesine göre derzlenmiştir.

Bodrum katın zemin katı taşıyan ahşap kirişlemeli tavanı ile zemin katın ahşap döşemelerinin tamamı kademeli sökülmüş, sağlam olan kirişler ıslah edilerek yeniden kullanmıştır. Bodrum katın sökülen kirişlemeleri sonrasında moloz taş ana beden duvarının tamamının üst seviyesine betonarme hatıl yapılmıştır.

Yenileme müdahaleleri

Zemin kattaki tüm ahşap bölme duvarlar özgününe uygun yenilenmiştir. Yeniden kullanım gereği yapılması gereken bölme duvarlarda hafif malzeme ahşap, tuğla ve çelik takviye ile imal edilmiştir (Resim 5.79).

(a) (b) (c) (d)

Resim 5.79. Çukur Han, zemin ve üst katta yenilenen malzemelerden görünüm (AIIKK ve VGM arşivi) [158]; a.Revak cepheleri, b. Revak tavanı, c. Kuzeydoğu giriş revakı (AIIKK), d. Ön cephede (VGM)

Üst katın ve çatının çöken ve çürümüş ahşapları sökülmüş, üst katın oda ve bölme duvarları özgününe uygun olarak, yeniden kullanım gereği ara bölmeler hafif elemanlar ile ıslak hacimlerde hasır çelikle betonarme döşeme yapılmıştır.

[158] VGM arşivi,091 Çukur Han\Fotoğraf\060101091-FT003,3

Resim 5.80. Çukur Han, üst kat seviyesinde bütünlemeler (Sayın, 13.05.2008)[159]

Üst katın doğu ve güney cephesinde üst kat döşeme seviyesine kadar moloz taş, döşeme seviyesinden saçak seviyesine kadar yeni malzeme uygulanmış (Resim 5.80) üzerine çamur sıva yerine kaymak kireçli harç ile sıvanmıştır. Moloz örgüde derz yapılmıştır.

Hanın avlusundaki ayakların sağlam olanları kullanılmıştır. Ahşap ayaklar altındaki yonu taş kaideler korunmuştur.

Ahşap doğramalar özgününe uygun söveli, klasik geçme demir parmaklıklı olarak yapılmıştır. Revakların döşemesi ahşaptır.

Avluya bakan üst kat odalar ile kuzey bakan bölümün üst katının avlu ve kuzey cephe duvarlarının tamamı ahşap karkas sistem yenilenerek hımış duvar tekniğinde klasik tuğla dolgu sistemi ile örülmüş ve sıvanmamıştır. Özgün kapılar ıslah edilmiştir.

Giriş sağlanması ve merdiven kovasının yerleştirilmesi amacıyla Çengel Han tarafından açıklık oluşturulmuş, 19. yüzyıl üslubunda yuvarlak kemer ve ahşap kanatlı kabaralı eski işçilikte kapı yapılmış, bu mekâna ek olarak üst kat ve bodruma ulaşımı sağlayacak ziyaretçi ve servis asansörleri eklenmiştir (Resim 5.81).

[159] İnternet: WowTurkey, Web: http://wowturkey.com/t.php?p=/tr226/selcuk_sayin_P1010371.jpg adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

(a) (b) (c)

Resim 5.81. Çukur Han'ın Çengel Hana geçiş kapısı (Dönertaş, 2016), güneydoğu kanattaki merdiven kovası ve asansör (18.05.2019); a. Hanın yan kapısı, b. Servis kapısı, c. Asansör

Zemin revak tavanlarının ahşap kirişleme altında ahşap tavan yapılmıştır. Hanın avlusu ve ahşap kirişli döşeme dışında kalan zeminlerde imitasyon klasik tuğla döşeme kaplanmış, ıslak hacimlerde seramik ve ahşap tik ağacı kullanılmıştır.

Çağdaş ek müdahaleleri

Orta avlunun membran sistemi ile kapatılmak üzere projesinde 2 sıra 4 adet toplam 8 adet boru kesitli çelik kolonun taşıdığı ve üstte, verilen membran yüklerine göre hesaplanmış düşey ve yatay yine boru kesitli çelik makaslardan oluşmuş ve bu sonuçlar kullanılarak gerekli temel analizleri yapılarak temel üstü kolon ankrajlar ile tespit edilmiştir. Ancak membranın yanıcı olması nedeniyle taşıyıcı sistemin çelik konstrüksiyon uygulanmasına karar verilmiştir.

Orta avlu tonoz şeklinde, çelik sistem üzerinde alüminyum cam ve alüminyum güneş kırıcı siteminden oluşan temizlik ve emniyet kaygılarının giderildiği bir çatı sistemi cam ve güneş kırıcı sistemle kapatılmıştır. Bu sistem kendi kendine taşıyabilen bir sistem olup yapıyla bütünleşmemektedir (Resim 5.82).

(a)

(b)

(c)

Resim 5.82. Çukur Han, çelik sistem üst örtü (18.05.2019) ve çelik ayaklar; a. Üst örtü, b. Üst örtü, c. Ayaklar (Dönertaş, 2016)

Et kalınlığı artırılan çelik kolonların taşıdığı yeni sistemde kolonların arasında makaslar yerine HEB kesitli çelik kirişler kullanılmıştır. Sistemin statik olarak uygun olduğu ve ana binaya ilave yük etkisinin olmayacağı tespit edilmiştir (Tema Mühendisli, 2009).

Kısmi bodrumun servis mekânları olarak kullanımı için yüksekliği arttırılmış, 1996 yılında yapının arka bahçesinde ve zemin kotu üzerinde ek binanın zemin kotu altında ancak 2. bodrum yapacak şekilde teknik servisleri içeren işlevde kullanılmak üzere projelendirilmiş ve uygulanmamıştır. Binanın ahşap olması nedeniyle ileride sorun yaratmaması için mekanik tesisatın bina arka bahçesine gömülecek şekilde tasarlanmıştır.

Malzeme koruma müdahaleleri

Taş

Hanın ana beden duvarlarında moloz ve kaba yonu taşlar korunmuş, yüzey kirliliklerin temizliği, mikrobiyolojik oluşumlar temizlenmiş gerekli bakım ve onarımlar gerçekleştirilmiştir.

Avludaki doğal taş döşeme yerine tuğla döşeme ile andezit taş malzeme kullanılmıştır. Tuğla malzemede eskitme tekniği kullanılmıştır.

Tuğla

Yapının giriş cephesi üst katı dışı duvarları, güneydoğu (Çengel Han tarafı) üst katında, kuzeybatı (Erimtan tarafı) üst kat köşesinde kısmen, revak cephelerinde ahşap çatkıda kullanılan tuğla dolgu yenilenmiştir. Derzli olarak uygulanan balıksırtı örgünün üzeri sıvanmamıştır. Özgün tuğla malzeme ile bir bölümün varlığı gözlemsel yöntemle tespit edilememiştir. Belli bir ömrü olan ve doğa koşullarına maruziyet nedeniyle kolayca tahrip olan tuğla malzemenin fiziksel dayanımı kaybetmiş olmasından kaynaklı yenilemede, korunmuş bir bölüm olup olmadığına ilişkin bir veri elde edilememiştir.

Kerpiç

Hanın iç mekan taksimatındaki ahşap çatkı dolgusu kerpiç malzemedir. Ayrıca güneydoğu cephenin üst katında kerpiç yığma, kuzeybatı köşede bağdadi ile birlikte kullanılmıştır. Tuğla malzeme gibi zaman içerisinde dayanımı kaybeden malzemenin, dış cephede tuğla malzeme ile, iç mekanlarda hafif beton tuğla ile değiştirilerek uygulandığı projesinde belirtilmekte olup, gözlemsel yöntemle tespit edilmemiştir.

Metal

Pencerelerde bulunan metal parmaklıkların tamamı yapıdaki örneklerinden yeniden üretilmiştir. Özgün bir takım malzeme korunmuş ancak yenilenenler ile ayırt edilememektedir.

Ahşap

Yapının ana taşıyıcı sisteminde yer alan ahşap malzemeden kullanılabilir olanlar tekrar uygulamada değerlendirilse de yapısal nedenlerden dolayı yapıdaki örneklerinden yeniden üretilmiş ve eskitme tekniği uygulanmıştır. Hareketli ögeler kapı, pencere ve kepenklerde yapıdaki örneklerinden yeniden üretilmiş ve eskitme tekniği uygulanmıştır. Revak ve oda tavanları ahşap çıtalı olarak yeniden yapılmıştır.

Harç ve sıvalar

Yapının özgün bağlayıcı harcı kireç esaslıdır. Hanın oda mekânlarında, iç mekânlarında ve revak duvarlarında sıva uygulaması bulunmaktayken uygulamada tüm sıvalar kaldırılmıştır. Özgün harç ve derz malzemesine uygun hazırlanan kireç esaslı harç ile duvar ve derzler gerçekleştirilmiştir.

Dış cephede tuğla yüzeylerdeki sıvalar tekrar uygulanmamış, derzli olarak bırakılmıştır. Derzlerinde horasan harcı içeriği kullanılmış ve tuğla tozu ve kırığı, özellikle tuğla balıksırtı yüzeylerde uygulanmıştır. Taş beden duvarlarında Çengel Han'ın aksine tuğla kırıklı şekilde uygulanmıştır. Çukur Han'ın malzeme analizine ilişkin veriler araştırmalar esnasında elde edilememiştir.

Doğal taş döşeme avluda ve alt kat revaklarında uygulanan taban tuğlası döşeme uygulamasında tuğla kırıklı iri taneli karışım ayrıca beyaz çimento ile güçlendirilmiştir.

5.3. Safran Han

Atpazarında, tapu kayıtlarında 448 ada, 12 parselde,1214 m2 oturum alanı ile Çıkrıkçılar Yokuşu Salman Sokak No:5'de, Kurşunlu Han ile Çukur Han arasında kalmaktadır. Yapının mülkiyeti 2012 yılında Rahmi Koç Müzecilik ve Kültür Vakfına geçmiştir (Şekil 5.8).

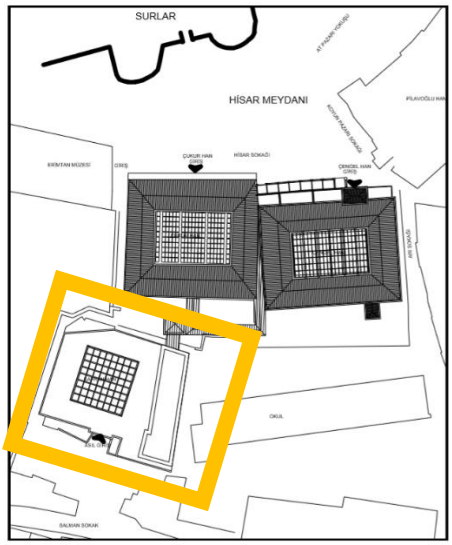

Şekil 5.8. Safran Han'ın konumu[160] (Bakırer ve Madran, 1984 s.120)[161]

Atpazarı meydanının güney kenarındaki Çukur Han'ın batısında, Çengel Han'ın kuzeybatısında yer alan Safran Han'a Salman sokak üzerinde avlusundan giriş sağlanmaktadır.

5.3.1. Yapının tarihi ve geçirdiği onarımlar

Safran Han'ın kitabesi olmadığından kesin yapım tarihi bilinememektedir. Kayseriyeli Safrancıoğlu Hâce İbrahim bin Mehmet (sonra Ankaralı) tarafından Yenişehir mahallesinde iki han yaptırarak 1 Zilhicce 917'de (19 Şubat 1512) (Ongan, 1962, s.214) vakfetmiştir (Arapça yazılmış vakfiyenin defter numarası 582, sayfa numarası 163, sıra numarası 109, içinde mescit var) (Galanti, 2005, s.266-267) Söz konusu vakfiyede Mahmud Paşa Vakfı ile komşu "Lutfi Paşa Hanı" denen han ile önündeki diğer hanın dörtte bir hisselerini vakfeden Hacı İbrahim, bunların geliri ile Lutfi Paşa Hanı girişindeki musluk ile içindeki mescidin onarımını gözetmek, yarısını kendi ruhuna cüz'i şerif okunmasına, soyundan gelenlere yarısı mülk olmak üzere vakfetmiştir. Hanın 16.yüzyıl klasik Osmanlı hanları tipinde fevkani ve tahtani hücreleri, iç avluya bakan bir han olduğu ve çevresinde duvarlarına bitişik 20

[160] Ka-Ba Mimarlık ve Eski Eserleri Koruma Ltd.Şti.(1992), Promim İç Mimarlık, Tasarım, Mimarlık, Restorasyon İnşaat Ltd.Şti, (2007), Hassa Mimarlık Müh.İnş, San.Tic.Ltd. (2008), Cihan Restorasyon Ltd.Şti (2011) paftalarından işlenmiştir.

[161] Bakırer, Ö., Madran, E.,1984, "Ankara Kent Merkezine Özellikle Hanlar ve Bedestenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi", Tarih İçinde Ankara, 1981 Seminer Bildirileri, ODTÜ, Ankara, s.107-130, makaleden hanlar bölgesi işlenmiştir.

dükkânın yer aldığı sicil kayıtlarından anlaşılmaktadır (Özdemir, 1986, s.35, Ergenç, 1980, s.92).

Ergenç; Hâce İbrahim bin Mehmet ile ilgili ayrıca 1500'lerde Ankara'ya yerleşen Zağrifancı-zadeler olarak bilinen Kayserili bir tüccar olduğu, Zağrifrancı hanını 1505'de kardeşi ile birlik yaptırdığı bilgisini vermektedir. Bu aileden gelen İbrahim Çelebi, Hamut Çelebi, Ahmet Çelebi, Edhem Çelebi, Mehmet Çelebi'nin 16. yüzyılda Ankara'nın ileri gelen tüccarları arasında bulunduğu, İbrahim Çelebi'nin uzun yıllar şehir kethüdalığı yaptığını (Ergenç, 1995, s.138) ve 1598'de sancakbeyi kaymakamı olduğunu yazmıştır. (Ergenç, 1995, s.141)[162]. Zağferan (Safran) Han 1620-1622, 1655-1656, 1683-1684 yıllarına ait Ankara Şeriye sicilinde görülmekte olup han ve ona bitişik dükkânları ile Ankara'da 16 yüzyılın en işlek hanı olduğu söylenebilir.

17. yüzyılda İstanbul'da tayin beklemesi gereken kadılar, masrafların çok olmasından dolayı Ankara'da bekletilmişler, davaların bir kısmını izleyerek burada mesleki açıdan bilgi ve görgülerini arttırmışlardır. Safran Han ile ilgili; "…11 Eylül 1621 (24 Şevval 1030) tarihinde, Aksaray sakinlerinden Ankara'da Zağrefancı Hanı'nda ölen Abdullah Çelebi ibn El-Hacc Süleyman'ın metrukatına beytül mal eminin el koymak istemesi…" üzerine çıkan anlaşmazlıkların konu edildiği davada eski Mardin Kadısı Kemal Efendi, eski Uşak Kadısı Mehmet Efendi ve eski Afşar Kadısı Ahmet Efendi de bulunmaktadır (Taş, 2006,162).

25 Aralık 1683 (6 Muharrem 1095) tarihli bir niza davasına göre;

"…Borlu kasabasından gelip Zagrefan Han'ında kalan Mustafa bin Halil Efendi, kumaş ticaretiyle uğraşmaktadır. Ankara'ya geldiğinden El-Hacc Mustafa Bin Mehmed'e 114,5 guruşa bi cariye satmış ve 38,5 guruşunu nakit olarak alırken, geriye kalan 76 guruş karşılığında da 14 aded astar almıştır. Daha sonra satın aldığı

[162]"…A'yandan biri "şehir kethüdesi" olarak tayin edilirdi. Şehir kethüdasının, şehri ilgilendiren her hususta ve devletle ilişkilerde, reayanın temsilcisidir. Devlet işlerinin yürütülmesinden dolayı askeri sınıf içinde de sayılmaktadır…" s.141
"Ankara Şer'iyye Sicili VI/1089 (Selh-i R. Ahir 1008) "…Mahmiyye-i Ankara'da vaki Zağfirani Hanı dimekle ma'ruf hanın banisi olan el-hac İbrahim ve Edhem Çelebi evladlarına vakf ve temlik eyledikleri han ve dekakine evladiyet üzere mütevelli olan Mahmud Çelebi b. Ahmed evladiyet üzere mutasarrıf olanlardan fahrü'l-a'yan İbrahim Çelebi b. Mustafa ve Ahmet Çelebi b.edhem…"s.220

astarlarda problem olduğunu iddia ederek satışın feshini talep etmişse de hâksiz bulunarak mu'arazadab men edilmiştir…" (Taş, 2006, s.124).

28 Eylül 1806[163] tarihli bir belgeden "…(hücceten), hanın 5500 kuruş sarfedilerek tamir edildiğini, bundan sonra da vakıf ile mülkün birlikte masraf ederek tamir edecekleri…" öğrenilmiştir. Bu dönemde de gerek han gerekse etrafındaki dükkânlar işlek durumdadır (Özdemir, 1986, s.35).

Öney, Safran Hanı hakkında, onun çok yenilenmiş bir han olduğunu, 16. yüzyılda yapılmış olmasının muhtemel olduğu, kitabesi bulunmadığı ve yenilenerek özgünlüğünü kaybettiğini tespit etmiştir. Mimari planı ve mekânsal kurgusunu,

> "…Ortası avlulu, etrafı iki katlı olarak revak ve odalarla çevrilmiş bir yapıdır. Batıdan beşik tonozlu tek girişi vardır. Revaklar iki katta camekanlarla kapatılarak dükkân haline getirilmiştir. Üzeri sıvalı olan duvarlardan alttakiler taş, üsttekiler üç sıra tuğla, bir sıra taştır. Pencere ve kapı kemerleri tuğladır. 42. odalı olan handa odalar beşik tonozludur. Sağdan çıkılınca ikinci katta mescit yer almaktaydı…" (Öney, 1971, s.141) şeklinde tarif etmektedir.

Safran ticareti için inşa edilen hanın, 1930'lu yıllarda birçok ürünün ticaretinin yapıldığı bir hana dönüştüğü, 1950'li yıllarda otel olarak kullanıldığı, 1959 yılı evrak ekindeki "Eski Eser Tescil Fişi"nde[164] yapının plan ve biçim açısında Kurşunlu Han'a benzerlik gösterdiği, harap halde olduğu muhtelif odalarının kiraya verildiği, ev ve atölye olarak kullanıldığı, 1970'li yıllarda üst örtüsünün teras çatıya dönüştürülerek bu alanın açık hava sineması ve otel olarak kullanıldıktan sonra, onarım öncesinde kaderine terk edildiği anlaşılmaktadır. İlk değişiklik ön cephedeki kemerli iki katlı muhdes yapı eklentisi olmuştur.

Han ile ilgili bugüne kadar esaslı onarım talepleri 1950 ve 2013 yılları olarak kayıtlara geçmiştir. 1950'li yıllarda Hanın güneydoğu cephesinde bitişik muhdes yapı yapılması ve hanın içerisinde bazı tamiratlara ilişkin talepler uygun

[163] Bu belgenin adı geçen kaynakta, Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı, C.BLD,Kutu, 96, Gömlek 4753, "Ankara'da Vaki Hacı İbrahim ve Edhem ve Mehmed Ağaları'ın hayratı müsakkafatından Safran Hanları demekle maruf hanların tamiri hakkında.g.tt.H-29-11-1220 olduğu dipnotlarında yer almaktadır.

[164] Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığının 23.07.1959 tarih ve 732-463 sayılı yazısı ekidir.

görülmüştür. Ancak uygun görülen imalat listesine ulaşılamamıştır. Bu nedenle özellikle yapı içine eklenen betonarme ayak ve döşemelerin bu dönemden sonra yapılmış olması muhtemeldir (Resim 5.83).

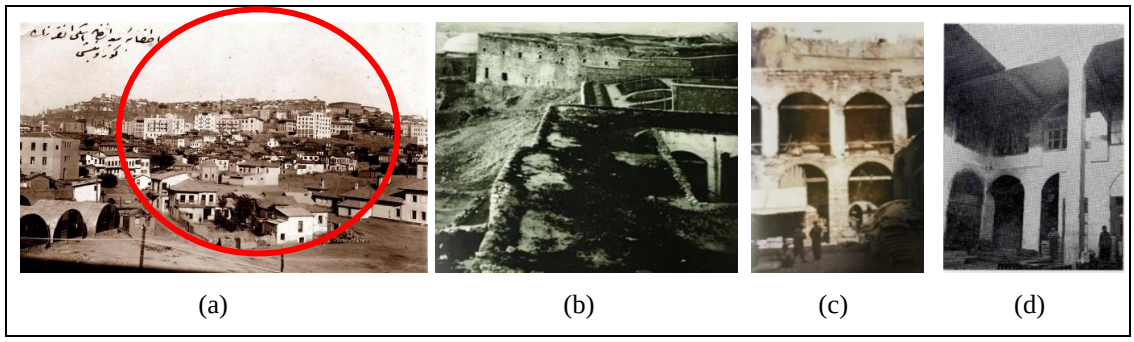

(a) (b) (c) (d)

Resim 5.83. Safran Han; a.1900lerin başında[165], b. 1930'lar üst örtü, c. 1950'ler avlu[166], d.1970'ler avludan görünüm (Öney, 1971, s.134)

1950'li yıllara ait olduğu düşünülen bir resimde (Resim 5.84) hanın giriş (güneybatı) revak kanadının önünde tek katlı bir dükkân sırası eklendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca güneydoğu kanadındaki üst revakın tonozunun yıkıldığı ve vakfiyesinde hanın dışında duvara bitişik 20 dükkânın bir kısmının yok olduğu görülmektedir.

Resim 5.84. Safran Han giriş cephesindeki dükkanlar ve 1957 sonrası ek bina (Müze tanıtım panosu)

Han otele dönüştürüldüğünde yandaki bina ile kullanım olarak birleştirilmesi için, ana beden duvarından bu yapıya bir kapı açılmış, özgün merdiven iptal edilip dışarıdan bir merdiven girişi (otel girişi) verilmiştir. Girişin sağında bulunan çeşmenin iki duvarı kapatılarak burası dükkâna dönüştürülmüş, içeride özgün dükkân

[165] İnternet: Metin A. Kansu arşivi, Web: https://kansu.weebly.com/hisarkale-ve-ccedilevresi.html adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.
[166] 1930 ve 1950 yıllarına ati resimler Hassa Mimarlığın 2008 yılında Ankara Büyükşehri Belediyesi için hazırladığı proje raporundan temin edilmiştir.

kapı ve pencereleri tamamen kaldırılarak yeni kapı ve üst kata çıkan merdiven eklenmiştir.

Hanın çatısının yazlık sinema olarak kullanımı için kısmen avlu tonozları (kuzeybatı-güneydoğu) yıkılarak, çatıya betonarme sistemde döşeme yapılmıştır. Bu döşemeyi taşıyan betonarme kolonlar avluya yerleştirilmiştir.[167] Bu şekilde çatıda oluşturulan terasın galeri olan avluya bakan açık kısmı demir korkuluklarla çevrilmiş, döşemesine şap uygulanmıştır. Teras çatının döşemesinin saçak işlevi görmesi için Han beden duvarlarından taşkın şekilde düzenlenmiştir. Can ve mal güvenliği gibi nedenlerde olsa gerek güneybatı (ön giriş) cephesi ve kuzeybatı cephesi (yamaç) demir parmaklıklar ve diğer kısımlar beton briket duvarlar ile çevrelenmiştir.

Hanın özgün mekânsal kurgusunda; 5 adet ayak, kemer sistemi ve tonozlarla taşınan ortada dörtgen avlu etrafında revak sırası gerisinde odalardan meydana gelmektedir. Bu plana iç avluda kuzeybatı ve güneybatı (giriş) kanatları yönünde, avluya revak ölçülerinde paralel betonarme ayaklar ile bu bölümleri avluda kapatacak şekilde betonarme döşemeler yapılmıştır. Bu döşemeler revak kemeri üzerindeki duvara ve oda duvarlarında açılan boşluğa mesnetlenerek yapıyla bütünleştirilmiştir.

Tüm revaklar çeşitli (tuğla, ahşap vb.) malzemeler ile kapatılmıştır. Gün ışığından faydalanmak için bu duvarlara üzengi seviyesinin altından parapete kadar bant şeklinde pencereler yerleştirilmiştir.

Üst katta avlunun güneybatı (giriş) kanadı betonarme ve teneke ile kaplanmış, avluya doğru güneydoğu kanadı betonarme sistemle genişletilerek bir oda düzenlenmiştir. Bu katta ve girişin hemen üzerindeki Mescidin mihrabı bozulmuş ve niş haline getirilmiştir.

Hem iç mekandaki hem de dış cephedeki pencerelerin kimi genişletilmiş kimi tuğla ile daraltılmıştır. Özgün hiçbir mimari eleman kalmamıştır. Doğramaları ise tamamen muhdestir. Özgün kapı pencere doğramaları yok olmuştur. Bazı odalardaki ahşap döşemeler dışında tamamen döşemeler tahrip olmuş beton şap ile kaplanmıştır.

[167] Hassa Mimarlık, Zafran Han Rölöve raporu (2008), AIIKK arşivi.

Tonozların üzerindeki üst örtüsü hakkında bilgi olmamasına karşın düz dam olma olasılığı bulunan Han, betonarme plak ile tesviye edilerek, ilave betonarme döşemeler ile düz teras şeklinde kullanılmıştır.

Han, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 12.04.1980 tarih ve A-2167 sayılı kararı ile korunması gerekli eski eser olarak tescil edilerek grubu I-A olarak belirlenmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 13.04.1993 yılı raporunda[168]; çok fazla yenilenen Safran Hanın üzeri sıvalı olan duvarlarının alt kısımlarının taş, üst kısımlarının 3 sıra tuğla, 1 sıra taş şeklide almaşık sistemde inşa edildiği, pencere ve kapı kemerlerinin tuğla olduğu, hanı genişletmek için beton direkler ile üst örtüye beton döşeme eklendiği, revakların camekânlar ile ya da örülerek kapatıldığı, mal sahipleri tarafından depo olarak kullanıldığı kayıt altına alınmıştır. Hanın geniş kapısı sayesinde binek araçların kapıdan geçebilecek kadar bir genişliğe sahip olması, hanın son dönemlerinde garaj olarak kullanılmasına neden olmuştur.

Mimari kurgusu, mekân planlaması, cephe düzeni yapım teknolojisi ve malzemesi bakımından Han mimarisindeki yerinin saptanabilmesi bakımından benzer özellikler gösteren yapılar ile birlikte değerlendirilmiştir (Bkz Bölüm 4).

2013 yılı onarım öncesinde yapı geçirdiği değişik dönem onarımları nedeniyle değişmiş ve çok metruk durumda olduğundan hem yapısal hem de mekânsal olarak tarihi özellikleri tahribata uğramıştır. Sonrasında yapılan ayıklama/temizleme (liberasyon) neticesinde özgün plan özellikleri ortaya çıkmıştır. Vakfiyesine göre 1512 yılında yapılmış olan Zafran Han'ın 16. yüzyıl başı hanlarının iç avlulu han tipolojisinde dönemin Osmanlı ve Ankara şehir içi han mimarisi geleneğinin plan, mekânsal kurgu, cephe özellikleri, yapım malzeme ve teknoloji özelliklerini taşıdığı görülmektedir.

[168] Rapor, 1993, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi, Ankara "…Söz konusu raporda halı kilim müzesi için yapı değerlendirilmesi yapılmakta olup Safran hanın şahıs mülkiyetinde ve büyük onarım geçirmesi gerektiğinden hem bütçe hem de zaman bakımından uzun sürecek bir çalışma gerektiğince, Çengel hanın 7044 sayılı aysa gereği belediyeden bedel ödemeden alınabileceği gibi, daha az onarıma ihtiyaç duyduğu ve bütçe ve zaman bakımından daha avantajlı olduğu değerlendirilmiştir…" VGM arşivi.

16. yüzyıl klasik Osmanlı şehir içi hanlarının plan kurgusunun ana ögeleri avlu, revaklar, oda mekânları, çeşme/havuzdan oluşmaktadır. İçe yönelik planlamasında, hanın kapıları kapatıldığında tüm sirkülasyon han içinden, yatay sirkülasyon revaklardan, düşey sirkülasyon ise avludan tek kollu merdivenler ile sağlanmaktadır. Bu nedenle özellikle Hanın girişinin hemen sağındaki kagir eklenti, hanının iç mekanları ile sirkülasyonu, Hanın iç kısmında üst kat ile bağlantılı merdivenin konumu, malzemesi, varsa ıslak hacimlerine ilişkin yeterli veri bulunmadığından spekülatif değerlendirmeler yapılarak günümüze ulaştığı şekilde bu alanlarda çözümlemeler yapılmıştır.

Hanın üst katına ulaşımı sağlayan düşey sirkülasyon, yapının sağındaki çeşmenin olduğu düşünülen alandan M1 merdiveni ile sağlanmaktadır. Bu merdiven M2 ile revaktan erişim ile ayrıca muhdes yapı ile bağlantı sağlamaktadır. Restorasyonda M1 merdiveninin 101 nolu mekândan 124 nolu mekâna yarım kat inen merdiven kısmı kullanılmaktadır.

Şekil 5.9. Safran Han, üst kat M1, M2 ve M3 merdivenleri ve detayı; a. Üst kat sirkülasyon, b. Merdiven sistemi (Atlas Yapı, 2013)[169]

Han bu genel planlama ilkeleri doğrultusunda benzer dönem hanları ile karşılaştırıldığında (Bkz Bölüm 4); Hanın revaklarından birinde ya da giriş kapısının bulunduğu revaktan üst kata çıkışı sağlayan tek kollu taş malzeme ile bir merdiven

[169] Atlas Yapı Mimarlık Müh.İnş. Tic.Ltd. Şti tarafından 2013 yılında hazırlanan revize restorasyon projesinden işlenerek düzenlenmiştir. Mekan kodlamaları bu çalışmaya göre verilmiştir.

olması beklenmektedir. Bu durum 2008 yılı projelerinde irdelenmiş revak döşemelerinde merdiven elemanlarına ilişkin bir ize rastlanamadığından, revak dışında muhtemelen avludan ahşap bir merdivenle üst kata erişim sağlanmış olabileceği ancak bu öneriye ilişkin veri bulunmaması nedeniyle, bugün muhdes M1 merdivenin bulunduğu mekândan bir iç merdiven olarak düzenlenmiş olabileceği anlaşılmaktadır (Şekil 5.9).

Şekil 5.10. Safran Han restitüsyonda zemin ve üst kat merdiven önerisi; a. Zemin kat, b. Üst kat (Hassa Mimarlık, 2008, AIIKK arşivi)

Şekil 5.10'daki öneride ayrıca rölövede ek yapı ile ilişkilendirilen M2 merdivenine ait mekânın ıslak hacim olabileceği düşünülmüştür. Söz konusu önerileri destekleyecek yapısal izler günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca yapının sağında bulunan Z23 çeşme, Z24 dükkân ve üst katta teras ve 124 nolu mekânın yapım malzemesi ve teknolojisi bakımından ana yapıdan farklılar göstermesi, ana han yapısının inşasından sonraki bir dönemde yapıya eklendiğini ve düşey sirkülasyonu sağlayacak mekânın Z22 ve 123 mekânından sağlanmış olabileceğini akla getirmektedir.

Handa helaların özgün yerine ilişkin bir veri bulunmamaktadır. Diğer han yapılarında olduğu gibi yapıya eklenmiş bir mekândan sağlanmış, zaman içerisinde hanın kullanımından kaynaklı eklentiler ve kullanıcıların değişmesi nedeniyle farklı mekanlar da kullanılmış olabilir.

Hanın çeşmesine ilişkin, vakfiyesinde hanın girişinde olduğu bilgisi yer almaktadır. Çeşme giriş kapısının güneyindeki muhdes dükkân kaldırılarak, Roma dönemi bir (stel) mermer sütun yerinde korunarak oluşturulan alandadır.

Avlu döşemesinin kaplamasının doğal taş kaplama olması muhtemel olup zaman içerisinde yok olduğu düşünülmektedir.

Revaklara açılan oda mekanlarının kapı ve pencerelerinde taş ya da tuğla söve bulunmamaktadır. İlk inşa döneminde bu şekilde yapıldığı düşünülmekte olup, son onarımda mevcut özellikleri korunarak onarımı yapılmıştır.

Hanın oda mekanları özgün plan şeması, mimari elemanlarında tahribatlar ile günümüze ulaşmıştır. Ancak hareketli ögeler olan kapı, pencere doğrama ya da kepenklere ilişkin bilgilere yapı üzerinden ulaşılamamıştır. Üst örtü ve taşıyıcı sistem ayıklama (liberasyon) sonrasında açıkça hanın özgün özelliklerini ortaya çıkarıldığından yapı içi karşılaştırmadan elde edilen bilgiler ile düzenlenmiştir.

Vakfiyesinde yer alan dükkânların, yapının ön cephesinde ahşap direkli sundurma dükkânlar olabileceği düşünülmekte olup, varsa ticari alanda başkaca dükkân bilgileri projede yer almamıştır. Vakıf sisteminde 19. yüzyıldan 20. yüzyıla Vakıflar İdaresi kuruluncaya kadar denetimsiz geçen zaman içerisinde, dükkân sahipliklerinin el değiştirmiş olması muhtemel olduğundan tespit edilmesini güçleştirmektedir.

Üst örtüsünde tonozların üzerinde alaturka kiremit, çatı silmelerinin tuğla kirpi saçak olabileceği önerilmekte olup, özgün üst örtüye ilişkin güvenilir bir veri bulunmamaktadır (Hassa Mimarlık, 2008, s.8).[170]

2012 yılında Han Rahmi Koç Müzecilik Vakfı tarafından mülkiyeti alınmış ve müze olarak yeniden kullanıma yönelik koruma uygulamaları yapılarak 2016 yılında hizmete açılmıştır.

Sonuç olarak elde edilen verilerek göre yapının geçirdiği onarım ve değişiklikler aşağıdaki Çizelge 5.3'te yer almaktadır.

[170] Hassa Mimarlık, Zafran Han Restitüsyon Raporu (2008), AIIKK arşivi.

5.3.2. Yapının tanımlanması, çözümlenmesi ve değerlendirilmesi

Mimari özellikleri

Mekânsal tasarım açısından özgün Han kısmı esas olarak iç avlu çevresinde revakların gerisinde dükkanlar ve üst katında konaklamaya yönelik odalardan oluşmaktadır. Hanın arazisinin formuna göre şekillenen dış beden duvarlarının oluşturduğu oturum alanı, tam dörtgen değildir. Özellikle kuzeybatı ve güneydoğu köşe odaları yamuk formdadır.

2 katlı olup zemin katta 21, üst katta 20 ve 1 mescit olmak üzere vakfiyesinde belirtildiği gibi özgününde 42 odası bulunmaktadır. Zaman içerisinde özellikle güneydoğu köşede çeşitli mekânsal bölünmeler nedeniyle planın bu kısmında değişiklikler olmuştur.

Çizelge 5.3. Safran Han'ın geçirdiği onarımlar

Elde Edilebilen Verilere Göre Onarımlar	
Yıl	Müdahale
-	İnşa edilmesi
1512	Vakfiye
1620-1622	Varlığına ilişkin bilgi
1655-1656	Varlığına ilişkin bilgi
1683-1684	Varlığına ilişkin bilgi
1806	Varlığına ilişkin bilgi
1791	5500 guruş sarfedilerek tamir edildiği
1930	Safran satışı dışından birçok ürünün ticaretinin yapıldığı bir hana dönüşmesi
1950 öncesi	Revak kanadının önünde tek katlı bir dükkân sırası eklendiği
1950 öncesi	Hanın özgün planında şemasını sürdürdüğü, kuzeybatı ve güneydoğu önlerindeki revakların tonozlarının yıkıldığı
1950	Otel olarak kullanım
1957-59	Muhdes bina ve kuzeybatı-güneydoğu kanatları revaklarının ve diğer betonarme eklentilerin yapıldığı[171]
1959	Harap halde bazı odalarının ev ve atölye olarak kullanıldığı
1970	Üst örtünün teras olarak düzenlenerek açık hava sineması olarak kullanımı
2013	Tüm muhdes eklerinden ayıklandığı
2013-2016	Esaslı onarım yapılarak müze olarak hanın kullanıma açılması

[171] Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın 05.04.1959 tarih ve 1110 sayılı kararı ile onaylanan hanın sahibi tarafından hazırlattırılan Ankara'da Zafran Han yanında yapılacak inşaat ait projeye ilişkin Maarif Vekaletine hitaplı (Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü) 22.05.1959 tarih ve 732-324 sayılı yazısında "…Ankara'da Zafran Han yanında yapılacak inşaat ait projenin tasdik edilerek iade edilmiş olduğu…" bildirilmiştir.

Zaman içerisinde ana giriş dış cephesine güneydoğu yönünde kagir ve muhdes bir betonarme yapı (eski otel) ve Hanın giriş kapısının kuzey yönündeki yüzeyine ve muhdes yapının önüne tek katlı ahşap dikmeli, sundurma şeklinde üst örtülü dükkanlar yer alacak şekilde onarım öncesi 2011 yılına ulaşmıştır. Avlusu dörtgen olan yapının revaklarını giriş yönünde iki açıklık kadar geniş olmak üzere diğerleri benzer ölçülerde 15 adet ayakla taşınan revaklarının gerisinde han odaları yer almaktadır. Revaklar ve odalar beşik tonozla örtülüdür. Ancak birbirine dik şekilde inşa edilmiştir. Han odaları kuzeydoğu yönündeki kuzey ve güney odaları hariç dörtgen planlıdır. Her bir odada ayrıca bir ocak ve niş yer almaktadır. Her birinin avluya açılan birer kapısı ve dörtgen formlu, tuğla kemerli alınlıklara sahip pencereleri bulunmaktadır.

Güneybatı yönünden Salman sokak önündeki avludan yapı ekseni simetrisi dışında açılan kapıdan içeriye girilmektedir. Giriş aksındaki ayak, girişi genişletmek amacıyla güneybatı revakında kaldırılmış ve sağdaki ayak diğerlerinden ebat olarak daha geniş kesitli şekilde inşa edilmiştir. Üst kata, Han içinden giriş kapısı ile geçilen revakın sağında güneydoğu yönündeki merdiven ile, dış avludan da yine bu merdivene bağlanan başka bir merdiven sistemi ile ulaşılmaktadır. Güneydoğu yönündeki kagir mekanların yapıya sonradan eklenmiş olabileceği gibi, tamiratlar sonucunda değişmiş olabileceği mekân taksimatı, mekanlara girişler bakımından görülen düzensizlik nedeniyle yorumlanamamıştır.

Üst katında giriş kapısının üzerine denk gelen mekân mescit, diğerleri ise han odalarıdır. Bu katta alt katta başlayan 1950'li yıllarda yapılan ve otel olarak kullanılmış olan betonarme karkas yapısına geçiş yine alt kattaki üst kata çıkan merdivenle sağlanmaktadır.

Ersoy'un (Ersoy, 1991b) Osmanlı Şehir-İçi Hanlarında Plan çalışmasına göre; 1 avlulu, 2 katlı, dış cephesinin alt seviyesinde yapı bünyesinde dükkânlar bulunmayan hanlardandır. Vakfiyesine göre hana dıştan eklenen 20 adet dükkânı bulunan, cephe düzeni bakımından; pencere açıklıkları kuzeybatı ve güneydoğu cephelerde üst katlarda, avlu revakları bakımından avlu cepheleri revaklı, mekânların işlevi

bakımından zemin kat dükkânlar ve üst katı konaklama olan, giriş kapısı üzeri mescide sahip bir handır.

Mekân özellikleri

Kuzeybatı cephesi kuzey yönünde yamuk olacak şekilde düz bölümü yaklaşık 26,33 m, yamuk kısmı 4,63 m, kuzeydoğu yamaca paralel kısım 24,60 m, güneydoğu yönünde öndeki dükkân hariç uzunluğu 30,34 m olup, dükkân yaklaşık 5,00 m cepheden taşkın şekildedir. Arsaya uyumlu şekilde orta avlu dörtgen formu korurken dükkanlar arsa sınırlarına göre şekillenmiş ve ortalama 29,81 m (derinlik) x 29,46 m oturum alanında ve iç avlusu 12,90 m x 14,45 m ebadındadır. Tapuda 1214 m2 olarak alanı işlenmiştir.

Han'ın Salman sokağa bakan cephesi ana giriş olmak üzere Kaleye doğru yamaçta 2 kat olarak inşa edilmiştir. Yapıya 1957 yılında eklenen bina ise güneydoğu cephesinde olup ana giriş cephesinde alt katı dükkân üzeri bir mekân olarak projeleri düzenlenen, cepheden yaklaşık 5,00 m dışa taşkın mekânla bütünleşik olarak 15,94 m, güneydoğu cephesinde 32,26 m oturum alanında ve mevcutta hanın üst kotuyla yaklaşık eş yükseklikte olup üzerine niteliksiz bir kat eklenmiştir (Resim 5.85.a). Bu bölüm güneydoğu cephede 3,00 m'lik bir bölümde mekân olmaksızın kuzeye doğru uzanan duvarla hanın bu cephedeki tüm yüzeyini kaplamaktadır (Resim 5.85.b).

(a)

(b)

Resim 5.85. Safran Han; a.Teras çatısı üzerindeki eklentiler (AIIKK arşivi, 2013), b.Otel yapısının güneydoğu cephesi (AIIKK arşivi, 2013)

Hanın dış duvarları ortalama 0,80-1,00 m kalınlıktaki taşıyıcı yığma taş duvarlar ile çevrilidir. İç avlu 14 adet kareye yakın dörtgen formda, giriş kapısının hemen sağında ise dörtgen formda 1 adet olmak üzere toplam 15 adet ayak ile revakları ve

üst örtüsü, oda mekânlarında ise 0,85-1,00 m ortalama kalıntılarda ara duvar ile taşınmaktadır.

(a)

(c)

(c)

Resim 5.86. Hanın revak cephelerinden görünüm; a. Kuzeydoğu, b. Kuzeybatı, c. Güneydoğu (VGM arşivi ,1993)[172]

Önceki kullanıcıların mülkiyetlerine göre Han'ın iç mekanları ve revakları çeşitli malzemelerden duvarlar (ahşap, beton, vb.) ile kapatılmış, yeni revak ile mekanlar yapılmak suretiyle eklemeler ile değiştirilmiştir (Resim 5.86). Bu duruma göre yapı mekân özellikleri, 1988 ve 2008 yıllarında alınan rölöveleri üzerinde de ayrıca tahribata ilişkin bilgilere elde edilmiştir.

Zemin kat

Hanın girişinin güneydoğusunda (sağında) üst kattaki mescit ile güneybatı kanadındaki dükkanlardan güney uçtaki son dükkâna ulaşan bir merdiven bulunmaktadır. Yine bu duvarda Han'a revak aksında ikinci akstan ancak ilk aksla genişletilmiş alandan giriş yapılır.

İç mekân planında odalar ve önündeki revak sistemine giriş kapısı yönünde güneybatı tarafında iki ve kuzeybatı tarafında bir olmak üzere betonarme ayaklar ile üstünde betonarme bir döşeme ilave edilerek avlu kuzey-güney yönünde birer ayak daraltılmıştır. Bu şekilde elde edilen mekanlar zemin katta duvarlar ile kapatılarak özgün oda ve revaklar ile birlikte kullanılmıştır. Han'ın giriş dehlizinin sağında yaklaşık 2,85-2,90 x 1,79 m ebatlarında Z21mekanı, her iki rölövede yer almaktadır. Bu mekânın giriş dehlizi tarafından 1988 yılında bulunmayan bir niş 2008 yılında

[172] VGM arşivi ,1993, 084 Safran (Zafran) Han\Fotoğraf\060101084-FT003, 04,06 ve11

işlenmiştir. Bu duvar doğrultusunda 1988 yılında özgün revak açıklığı devam ederken 2008 yılında kapatılarak yeni eklenen betonarme ayaklar ile oluşturulan avlu sınırları ve revaka göre kapatılarak bir mekâna dönüştürülmüştür (Şekil 5.11).

(a) (b)

Şekil 5.11. Safran Han'ın 1998 (Sayka İnşaat, 1998) ve 2008 (Hassa Mimarlık 2008) yılı zemin kat rölöveleri; a. 1998, b. 2008 (AIIKK arşivi)

Tuğla ile inşa edilen sonradan sıvanan beşik tonozlu dehlizin hemen solunda devam eden revak duvarla kapatılmıştır. Z01, Z02, Z03, Z04, Z05 mekanları önündeki revak ve yeni eklenen ayak ve duvarlar ile bir giriş verilerek kullanımda bütünleştirilmiştir. Zemin katta özgün oda yüksekliği ortalama 4,54 m ve beşik tonozludur. Tuğla ile inşa edilmiş sonradan sıvanmıştır. Z01 mekânı ortalama 3,28 x 2,79 m ebadında, cepheye açılan bir kapı ve penceresi ile özgün revaka açılan bir kapı ve pencereye sahiptir. Z02 mekânı 3,00 x 2,80 m ebadında revaka açılan bir kapı ve penceresi bulunmaktadır.

Z03 mekânı 5,35x2,80 m kuzeybatı kanadındaki Z04-Z08 mekanları ortalama 3,10x3,00 m ebatlarında ve her bir mekanının revaka açılan bir kapı ve pencere vardır ve dışa açılan bir açıklığı bulunmamaktadır. Z04 ve Z05'da kuzeydoğu yönünde birer, diğer odalarında kuzeybatı yönünde birer nişler ile, yine bu kanattaki Z03 ve Z04 ayrı mekânlar iken 2008 yılında bu iki mekân arasındaki duvar da kaldırılmıştır. Z05 ile Z06 mekanları revak duvarlarına dik şekilde duvarlar yapılarak bu alanda özelleştirilmiştir.

(a) (b) (c) (d)

Resim 5.87. Safran Han'ın çeşmesi üzerine yapılan ek yapı, bu yönden hana giriş ve üst kata çıkış merdiveni; a. Çeşme, b. Hana giriş, c. Merdiven, d. Üst kat çıkışı (Hassa Mimarlık, 2008, AIIKK arşivi)

Kuzeydoğu kanadında kuzey köşedeki Z09 mekânı yamuk formdadır. Z10-Z14 mekânları 33,10 x 2,90-3,00 m ölçülerindedir. Kuzeydoğu duvarlarında her birinin nişi, revak cephesinde bir kapı ve pencereye sahiptir. Z07 ve Z10 mekânları özgün revaka dik şekilde mekân odalarına duvar çekilerek özelleştirilmiştir. Bu yöndeki Z15 mekânı da yamuk formdadır. Güneydoğu cephesi yine arsa sınırlarına göre şekillenmiştir. Odalar ve avlu revak çizgisi gönyesinde tutulmuş revak genişliği değişmektedir. Güneydoğu kanadında geriye kalan 5 oda Z15-Z21 mekanları 245,280 x 2,90 m ölçülerinde değişmektedir. Bu kanatta revak kuzey yönünde 2,05m güney yönünde 2,77 m'ye ulaşmaktadır. 1988 yılında Z21 mekanının hemen yanındaki dar geçitteki merdivenden üst kata bir çıkış varken 2008 yılında bu çıkışta kapatılmıştır (Resim 5.87).

(a) (b) (c) (d)

Resim 5.88. Safran Han'ın revakına ek yapının birleşimi (VGM arşivi, 1993)[173], ek bina (otel yapısı) ve üst kat merdivenleri; a. Revak, b. Revaka eklenen kiriş, c.Ek yapı, d. Ek yapının merdiveni (AIIKK arşivi, 2013)

[173] VGM arşivi, 1993,060101084-FT003-08-12

Bu katta kuzey ve güneydoğu yönünde eklenen beton revakların genişliği ortalama 3,35m, yüksekliği ise revak kotları ile bağlantılı olacak şekilde 4,45 m yapılmıştır (Resim 5.88).

Hanın bu katında muhdes olduğu düşünülen mekândan hem benzer malzeme ve örgü sistemi ile yapıyla birlikte tasarlanmış gibi görünen mekâna, hem de dış cepheden üst kata çıkan bir merdiven sistemi bulunmaktadır. Bu merdivenle ayrıca 1957 yılında eklenen beton binanın üst katına da ulaşılmaktadır.

Alt katta dükkânın (M1) merdiveni yanından üst kattaki terasa ve hemen alttaki dükkânın üzerindeki 124 nolu mekâna (M2) merdiveni ile ulaşılmaktadır. Bu mekân düzgün dörtgen formda güneybatı yönünde iki pencere, güneydoğu ve kuzeydoğu yönünde birer nişi ve kuzeybatı yönünde girişi kapısı vardır ve Han yapısından erişim anlamında tamamen bağımsızdır. Terasından geçen ve Han'ın üst katına ulaşan merdiven (M1) üst katta 101 nolu mekânının içinden geçer ve güneydoğusunda 123 nolu mekân yer alır.

Güneybatı kanatta Han'ın cephe çizgisinden yaklaşık 1,00 m kadar taşkın 102 nolu mescit mekânında cepheye açılan iki pencere, güneydoğundan mihrap nişe dönüştürülmüş olmak üzere kuzeydoğu duvarında 1 diğerlerinde birer olmak üzere 5 nişe sahiptir. Üst katında bütün mekânları beşik tonozdur. Mekanların tavan yükseklikleri tonozun tepe noktasında 3,15-3,3 m arasında değişmektedir. Revakların tonozunun tepe noktası ise ortalama 3,20 m ve ortalama 2,30 m enindedir. Güneydoğu revakı zemin kattaki gibi odalar dörtgen formda tutulmuş arsa formu revakta düzenlenmiştir. Bu nedenle 2,10-2-80 m arasında eni değişmektedir.

Üst kat

Üst kat kullanım olarak iki ana mülkiyete ya da kullanıcıya ayrıştırılmıştır. İlki güneybatı cepheden merdivenle ulaşılan 102 nolu mekân dâhil 101-108 ve 120-124 nolu mekânları, diğeri kuzeybatı cephedeki yamaçtan eğimden faydalanılarak düzayak ulaşılan 109 nolu mekândan 119 nolu mekâna kadar olan alandır.

Üst katta güneybatı kanadındaki 103 nolu mekân 3,75-3,88 x 2,73-2,79 m ebatlarında dış cepheye bir pencere, güneydoğu duvarında bir niş, kuzeybatı revak duvarında bir niş ve kapı, 104 nolu mekân 2,95 x 2,90 m ölçüsünde diğer duvarlarında birer niş olmak üzere 3 nişi ve revaka açılan bir kapısı, 105 nolu mekân daha genişçe güneybatı ve kuzeybatı cepheye açılan iki pencere güneydoğu duvarında bir niş ve revaka açılan bir kapıya sahiptir (Şekil 5.12).

Şekil 5.12. Safran Han, üst kat planları; a.1988 yılı (Sayka İnşaat, 1988), b.2008 yılı (Hassa Mimarlık, 2008 (AIIKK arşivi)

Kuzeybatı kanadında yer alan 5 mekân (106-110 nolu mekanlar) güneybatı yönünde birer niş, kuzeybatı yönünde birer pencere ve revaka açılan birer kapıya sahip olup ortalama 3,10 x 3,30 m ölçülerindedir. Bunlardan 109 nolu odanın kuzeybatıdaki penceresi bu cephedeki yamaçtan faydalanılarak bu kattaki mekânsal özelleşmeye bağlı olarak ayrıştırılan alan geçiş yapmak üzere kapıya dönüştürülmüştür (Resim 5.101).

Güneybatı kanatta eklenen betonarme revaka bir oda ilave edilmiştir. 111 ve 117 nolu mekânlar arsa sınırlarına uygun olarak yamuk formdadır. Aradaki 112-116 nolu kuzeydoğu mekânları dörtgen formda güneydoğu yönünde birer niş, revaka açılan birer kapı ve pencereye sahiptir. Ortalama 3,00 x 3,00 m ölçülerindedir.

Güneydoğu kanadında 118-123 nolu mekânlar ortalama 2,51-2,79 x 2,91-3,16 m arasında değişmektedir. Bu kanatta mekânsal olarak daha geniş olan 122 nolu odanın güneybatı yönündeki duvarı gönyeden kaçmış 2,79-3,10 x 3,32-3,60 m.

ebatlarındadır. Bu kanattaki 118-123 nolu mekanların güneydoğu ve güneybatı yönünde 2 adet nişi, revaka açılan 1 adet pencere ve 1 adet kapısı vardır.

Hanın özgün mekanları, odalar ve revak sistemine ilave yeni revak ve mekanlar eklenmiştir. Bu oluşturulan mekanlara giriş-çıkış kullanıcılara göre özelleştirmek amacıyla revaklarda bölünmeler yapılarak ayrıştırılmıştır (Resim 5.89).

(a) (b)

Resim 5.89. Safran Han; a.Kuzeybatı yamacı (Hassa Mimarlık, 2008), b.Avludan kuzeybatı kanada bakış (Hassa Mimarlık, 2008)

Yapının güneydoğu yönündeki betonarme muhdes yapıya giriş ayrıca güneybatı cepheden de verilmiştir (Şekil 5.13). Hanın üst saçak kotundan bir kat yükselerek güneybatı cephesinde inşa edilmiştir.

Zemin kotunda düzenlemeler ile 3 kat olarak düzenlenmiştir. Hanın güneydoğu duvarına koridor yapılarak bu koridora dik şekilde zemin katında revak arkasındaki oda seviyesine kadar tek mekân, ara katında bu tek mekânın üzeri çeşitli bölünmeler ile otele ait birimler, güneydoğu duvarı boyunca uzanan ve 7 akstan oluşan otel odalarının bulunduğu bölüm ise ara katta biri tek aksta diğerleri iki akstan oluşan 4 oda üst kat ise her bir aksta bir oda olmak üzere 7 oda olarak düzenlenmiştir. Güneybatı cephesindeki bölüm ise çeşitli mekanlar için bölünmüştür. Oda bölümlerinden ayrılmış bu dörtgen alan zemin katta ana giriş ve bir mekân olarak tekrar edilmiştir.

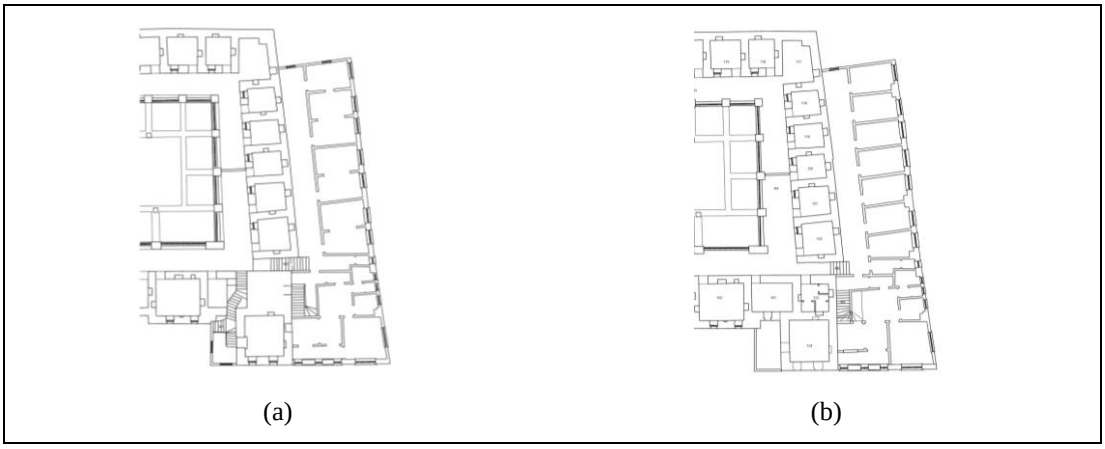

(a) (b)

Şekil 5.13. Safran Han, ek yapı; a. Ara kat planı, b.Üst kat planı (Hassa Mimarlık, 2008, Cihan Restorasyon, 2011, Atlas Yapı Mimarlık 2013)[174]

Teras katı

Hanın çatısı düz teras olarak düzenlenmiştir. Hanın teras katı zemin ve üst katta yapıya eklenen beton ayaklar ile daraltılan avlusunun üstü, açık bırakılmak üzere betonarme döşeme ile kapatılmıştır. Avlu açıklığı için bırakılan galeri çevresi korkuluklarla çevrilmiştir. Yapının kuzeydoğu ve güneydoğu yönünde tek katlı eklenti yapılar yapılarak çeşitli işlevlerde kullanılmıştır.

Cephe özellikleri

Han, arazinin eğimli olması nedeniyle neredeyse sadece 2 cephesinden görünüm vermektedir.

Güneybatı (giriş) (Salman sokağı) cephesi, giriş kapısı ve üzerindeki mescidi cephe düzleminden bir miktar önde tasarlanmış ve yapının girişi vurgulanmıştır (Resim 5.90). Ana giriş kapısı ikinci akstandır. Giriş kapısı dışa taşkın kısmı yuvarlak ve tuğla ile, içteki kapı kısmı üzeri basık yuvarlak kemerli ve taş sövelidir. Kaba yonu taş ve düzgün moloz taş malzeme ile inşa edilmiştir.

[174] Hassa Mimarlık (2008), Cihan Restorasyon (2011), Atlas Yapı Mimarlık tarafından 2013 yılında hazırlanan projelerden işlenerek düzenlenmiştir. Mekân kodlamaları bu çalışmaya göre verilmiştir.

Resim 5.90. Safran Han, güneybatı cephesinden (giriş) görünüm (VGM arşivi,1993)[175]

Güneybatı (giriş) cephede Mescit kısmında 2 adet, han odalarında girişin solundaki bölümde 3 adet ve sağında 1adet olmak üzere toplam 6 adet dörtgen formda ve niteliksiz çeşitli malzemelerden doğramalı pencereler bulunmaktadır. Bu cephede beden duvarları alt kotlarda kaba moloz, üst kotlarda düzgün moloz taş ile inşa edilmiş, niteliksiz sıva eklentileri yapılmıştır. Zemin katta ise sonradan açılmış alt dükkanlara girişi veren 2 adet kapı ve pencere yapılmıştır.

1957 yapılan betonarme ek iki katlı müştemilat binası Han'ın güneydoğu duvarına eklenmiştir. Oldukça tahrip olduğundan onarım esnasında Han'ın onarımı ile birlikte düşünülmüştür. Bu yapının önündeki tek katlı dükkanlar yer almaktadır. Yapının teras olan çatısında ayrıca çeşitli amaçlar için kullanılan yapılar bulunmaktadır.

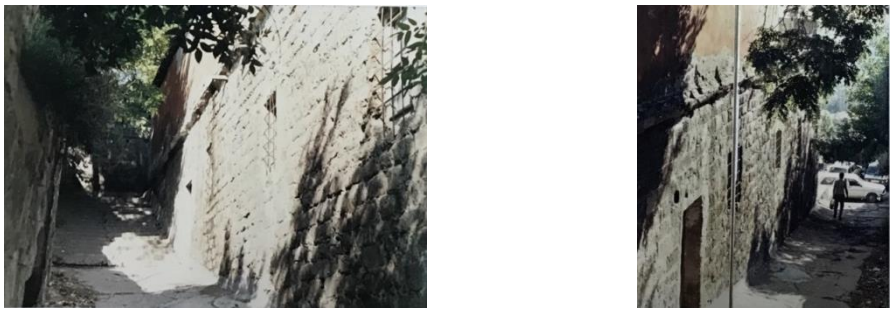

(a) (b)

Resim 5.91. Kuzeybatı cephesinden görünüm; a.Aşağıdan yamaca bakış, b. Yukarıdan yamaca bakış (Sayka İnşaat,1988)[176]

[175] VGM arşivi,1993, 060101084-FT001,001 ve 002

[176] Sayka İnşaat Mimarlık Mühendislik tarafından hazırlanan ve 12.05.1988 tarih ve 1127 sayılı Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nun karar ile onaylanan dokümanlar.

Kuzeybatı cephesi arazi eğimine uygun yamaçtan aşağıya doğru şekillenmektedir (Resim 5.91). Bu cephede üst kattan giriş sağlayacak 1 adet kapı, farklı kotlarda büyüklüklerde 4 adet pencere, alt katta 2 adet dörtgen pencere vardır. Cephe kaba yonu taş örgülüdür.

Hanı alt ve üst katında dört yönde çevreleyen revakları taşıyan ayaklardan, giriş kapısının ilk ayağı dörtgen olmak üzere diğerleri kareye yakın 15 adettir. Tuğla ile inşa edilen yuvarlak kemerleri zemin kattaki belli bir yüksekliğe kadar kesme taş ve kemer üzengisine 1/3 almaşık sistemde, üst katta tamamen üzengi seviyesine kadar almaşık sistemdedir. Revakları üst katta bir korkuluk çevirmekte, revaka bakan odaların her birinin tuğla malzemeli yuvarlak kemerli birer kapı ve penceresi bulunmaktadır. Revaklara cephe veren oda duvarları derzli kaba yonu ve moloz taş örgüdür. 1950'li yıllarda yapının kuzeybatı ve güneybatı yönündeki revaklarına beton ayakların taşıdığı betonarme döşemeli revaklar eklenmiştir. Bu revaklardan sadece en üst teras kotunda döşemeye kuzeybatıda sahipken, güneybatı kanattaki revak üst kattaki döşeme ile hanın revakının önüne saplanmıştır. Tüm revaklar zaman içerisinde korkuluk seviyesine kadar ve kemer üzengi seviyesinden kemer içleri tamamen duvar şeklinde örülmüş, arada yatay boşluğa pencere yerleştirilmek suretiyle kapatılmıştır. Güneydoğu cephesindeki revakların neredeyse yarısından fazla cephesi sac ile kaplanmış, metal ve ahşap kullanılarak kullanıcıların ihtiyacına göre niteliksiz malzeme ve kötü işçilikle kapatılmıştır.

Strüktürel özellikleri

Hanın taşıyıcı sistemi, beden duvarları, kaba yonu ve moloz taş malzemeden, tonozları ve kemerleri tuğla ile inşa edilmiş kagir yapı sınıfındandır.

Beden duvarları

Sandık duvar tarzında yapılan beden duvarlarında, kısmen kaba ve ince yonu kesme taş, çoğunlukla moloz taş örgüdür. Duvarlar içeriden kireç harçlı malzeme ile sıvalı olabileceği düşünülmektedir. Onarım öncesi tespitlerde; yer yer tuğla tamir izlerini görülmektedir.

Düşey taşıyıcılar

Kagir sistemde inşa edilen taşıyıcı sistem; taş beden duvarları, tuğla tonoz ve kemerlerden oluşmaktadır. Revakları 15 adet dörtgen kesitli taş ayaklar taşımaktadır.

Han'ın zemin ve üst kat dış beden duvarları pembe ve gri andezit taşı ile, tonozlar tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Odalarda beşik tonoz şeklinde revaklarda ise beşik tonoz dikey yönde saplanan beşik kemerli sistemdedir. Hanın iç mekân oda duvarları ve revakların kemer üzengi seviyesine kadar ve odalarda tonoz başlangıcına kadar kaba yonu ve moloz taş ile inşa edilmiştir. Zemin katında dış taş duvarları ve üst kat revak ayaklarını taşıyan taş duvarları ortalama 1,00 m'dir.

Kuzeybatı ve güneydoğu yönündeki üst kat revakları yıkılmış, bu yöndeki tonozlar betonarme kiriş ve döşemeler yapılarak onarım öncesine kadar kullanılmıştır.

Yatay taşıyıcılar

Revakların ayakları birbirine kemerler bağlanmaktadır. Revak kemerleri tuğla ve kesme taş malzeme ile 1/3 oranında almaşık sistemle inşa edilmiştir.

Zemin katında dış taş duvarları ve üst kat revak ayaklarını taşıyan taş duvarları ortalama 1,00 m'dir. Zemin katı taşıyan 14 adedi yaklaşık 0,90 x 1,00 m ebatlarında kareye yakın dörtgen kesitte 1 adeti giriş aksındaki 0,90 x 2,00 m formdaki yaklaşık 1,00 m'ye kadar kaba yonu taş ayakların (paye) taşıdığı 1/3 taş ve tuğla malzeme düzenindeki örgü sisteminde ve beşik tonoz ile inşa edilmiştir.

Oda ve revakların tonozları beşik tonozdur. Revak kemerleri beşik tonoza saplanmak suretiyle tavan şekillenmektedir. Revak kemerleri basık yuvarlak kemer formunda ve tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Bunlardan farklı olarak ana giriş kapısı aksında iki revak aksı tek aks olarak kullanıldığından bu alandaki alt ve üst kattaki kemerlerinin formu yayvan sepet kulpu kemer şeklindedir. Bu bölgedeki revak ayağı dörtgen daha uzunca olduğundan diğer revaklardan farklı olarak kemer üzengileri diğer kanattaki revaktaki kemerler ile sıfır birleşmemiştir. Mekanların revaka açılan pencere ve kapı

kemerleri tuğla malzeme ile yuvarlak kemerdir. Pencere ile kemer arasındaki aynalıkları tuğla örgüdür.

Örtü sistemi

Hanın örtü sistemi oda ve revaklarda beşik tonozdur. Tonozlar tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Çatı üst örtüde ise teras şeklinde günümüze ulaşmıştır ve özgün üst örtü kaplamasına ilişkin bilgi bulunmamaktadır (Resim 5.92).

(a) (b)

Resim 5.92. Safran Han'ın teras çatısından (VGM arşivi ,1993)[177] görünümler; a. Üst örtü teras, b. Avlu üzerinde terastaki galeri (AIIKK arşivi, 2012)

Yapım malzemeleri

Taş

Hanın zemin ve üst katı dış cephe duvarları, iç mekanlarda odaların duvarları tonoz üzengi seviyesine kadar kaba yonu taş ile revak ayaklarının bir kısmı kaba yonu, üst kısmı 1/3 tuğla ve kesme taş malzeme ile almaşık düzende örgü sisteminde inşa edilmiştir. Yapıda andezit taşı kullanılmıştır (Resim 5.93).

[177] VGM arşivi ,1993, 060101084-FT003-03

(a) (b)

Resim 5.93. Safran Han; a. Revak duvarı (VGM arşivi, 1993)[178], b. Ayaklarda taş/tuğla malzeme (VGM arşivi, 1993)[179]

Tuğla

Ayrıca zemin ve üst katta revak kemerlerinde 1/3 taş ve tuğla olmak üzere almaşık malzeme olarak, oda ve revakların tonozlarında (Resim 5.107), pencere kapı üzeri kemer ve aynalıklarında, düz örgü olarak, odalardaki niş ve ocaklarda kullanılmıştır.

Ahşap

Han, kapı ve duvarların üzerinde ve pencerelerin altında ahşap hatıllara, revak kemerleri ve tonoz ile duvara bağlanması için ahşap gergilere sahiptir. Ahşap kapı, pencere doğramaları günümüze gelememiştir.

Metal

Bağlantı elemanı olarak, kemer, tonoz ve kubbelerin gergilerinde metal malzeme kullanıldığı düşünülmekte olup, üst katta güneybatı cepheye bakan pencerelerin yüzeyinde, dükkân kapı kepenklerinde ve han içindeki kapı, korkuluk vb. niteliksiz ekler olarak kullanılmıştır.

[178] VGM arşivi, 1993, 060101084-FT003-11
[179] VGM arşivi, 1993, 060101084-FT003-11

Harç ve sıvalar

Yapının özgün bağlayıcı harcı kireç esaslı olmasına karşın zaman içerisinde çimento içerikli malzeme ile onarımlar yapılmıştır. Benzer şekilde Han'ın iç mekanındaki odaları ve kapatılan revak yüzeyleri çimento esaslı malzeme ile sıvanmıştır (Resim 5.94).

(a) (b)

Resim 5.94. Safran Han'da niteliksiz sıva uygulamaları; a. Revak cephelerinde, b. Mescit mekanında (AIIKK arşivi ve VGM arşivi,1993[180])

Beton

Onarım öncesinde Han'ın güneybatı ve kuzeydoğu yönünden beton ayaklar ile revak, beton döşemeli revaklar eklenmiştir. Ayrıca güneydoğu ve kuzeybatı özgün revak kemerleri kısmen beton kısmen tuğla, ahşap malzeme ile kapatılmış ve yüzeyleri çimento esaslı malzeme ile sıvanmıştır. Hanın alt ve üst kat oda, revakları ve eklenen yeni revakın döşemesi beton ile kaplanmıştır. Avlu özgün döşemesi yok olmuş ve şap malzeme ile tesviye edilmiş bir döşeme vardır (Resim 95).

[180] VGM arşivi, 1993, 060101084-FT003-16

(a) (b)

Resim 5.95. Safran Han'ın revaklarına kolon ve kiriş ekleri; a.Revak cephelerinde, b.Eklenen döşemelerin kolonları (VGM arşivi, 1993[181], AIIKK arşivi)

Mimari detaylar

Han giriş kapısı

Han'ın Salman sokağına açılan avlusundan girilen Han kapısı ana plan düzleminden dışa çıkıntı yapacak şekilde cephede ön plana çıkarılmıştır. Kapı iki kademeli olarak kapı açıklığı oluşturularak elde edilmiştir. İlk kademedeki yuvarlak kemer formundaki tuğla kemerinden içeri doğru ikinci bir duvarda taş malzeme ile basık kemer ile inşa edilmiş taş söveli kapı bulunmaktadır.

Ancak hanın kapısının özgün kapı kanatları günümüze ulaşamamıştır. Ahşap kapı kanatları her iki resimde de (Resim 5.96) görülememektedir. Muhdes kapı demirden ve sacdan yeni yapılmıştır. Ayrıca giriş cephesinde zemin katta dış avluya açılan dörtgen 2 adet kapı ile, hanın üst katına kuzeybatı yamacından giriş sağlayan ayrıca muhdes 1 adet kapı daha yer almaktadır.

[181]VGM arşivi, 1993, 060101084-FT001-14

(a) (b)

Resim 5.96. Safran Han'ın avlu kapısı (Hassa Mimarlık, 2008) ve iç avludan görünüm (Sayka İnşaat, 1988); a. Dış cepheden giriş kapısı, b. İç avludan görünümü

Revak kapı ve pencereleri

Hanın alt katında 21, üst katında 21 adet olmak üzere 42 adet odanın her birinin 1 adet pencere ve 1 adet kapısı bulunmakta ve revaklara açılmaktadır. Han oda kapıları ahşap hatıllar ile desteklenen açıklıklarda yer almaktadır. Ahşap gergiler sökülmüş ya da çıkarılmıştır. Dörtgen formludur. Kapıların üzerinde bir kemer ve alınlığı düz örgü olmak üzere tuğla ile inşa edilmiştir. Kemerler tuğladan yuvarlak kemer olarak yapılmıştır. Kapılar tek kanatlıdır. Ancak çoğu değiştirilmiş, ahşap, metal malzemeden çeşitli doku ve renklerde kullanılagelmiş ve özgün bir kapı kanadı bulunmamaktadır. Giriş dehlizindeki Z24 nolu mekâna açılan kapı kemerlidir. İki kanatlı bir kapıya sahiptir (Resim 5.97).

(a) (b) (c)

Resim 5.97. Safran Han'ın giriş, odaları ve üst kat güneybatı kanadı kapıları; a.Giriş kapısı, b. Oda kapıları, c. Oda kapısı (Hassa Mimarlık, 2008)

Dış cephe pencereleri

Güneybatı (giriş) cephesinde Mescit kısmında 2 adet, han odalarında girişin solundaki bölümde 3 adet ve sağında 1 adet olmak üzere toplam 6 adet dörtgen formda ve niteliksiz çeşitli malzemelerden doğramalı pencereler bulunmaktadır. Mescit kısmında ahşap hatıl ile güçlendirilen duvarda ayrıca boşaltma kemeri yapıldığı, üzerinin kalın bir sıva tabakası ile sıvandığı görülmektedir. Yine bu cephede üst kat pencerelerinden birinin üzerindeki kemer ve alınlığın tamamen yok olduğu, diğer ikisinin ise sıva ile sıvanarak tahrip olduğu ve alınlıkların ortasından su tahliye borularının yerleştirildiği görülmektedir (Resim 5.98).

Zemin katta ise sonradan açılmış alt dükkanlara girişi veren 2 adet kapı ve 2 adet dörtgen pencereler açılmıştır. Kuzeybatı cephesinden eğimden faydalanılarak pencere kapıya dönüştürülmüş ve Han'a bu yönde bir giriş verilmiştir. Bunun dışında üst katta farklı kotlarda ve ebatlarda 4 adet pencere, alt katta 2 adet dörtgen pencere vardır. Doğramaları niteliksiz malzemelerden yapılmıştır.

Otel yapısının güneybatı cephesinde resepsiyon olarak kullanılan alanda üst katında 1 adet dörtgen pencere, moloz taş ile inşa edilmiş kısmında ara katta 2 adet dörtgen formda, (boşaltma tuğla kemerleri üzeri sıvanmış) ahşap doğramalı, üst katı sağır, betonarme bölümün üst katında 3'ü dörtgen ½ oranında ahşap doğramalı dörtgen pencere ile 1 adet iki pencere genişliğinde dörtgen pencere, ara katında dar pencereleri kapatılmış ancak 1 adet dörtgen geniş penceresi olmak üzere bu cephede 8 adet pencereye sahiptir.

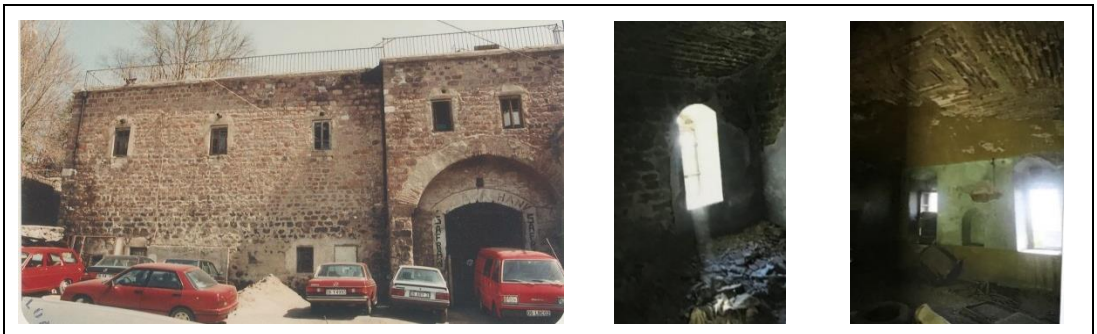

(a) (b) (c)

Resim 5.98. Safran Han'ın güneybatı (giriş) cepheden (VGM arşivi,1993) [182], üst kat odalarından birinde pencere ve mescidin güneybatı duvarından görünümü; a. Giriş cephesi pencereler, b. Oda penceresi, c. Mescidin penceresi (Hassa Mimarlık,2008)

Ocak, niş, dolap

Hanın odalarında ocak bulunmamakla birlikte yapının eğimli araziye konumlamasından dolayı sağı dış cepheleri ile mekanlar arası duvarlarda nişler yer almaktadır. Duvarlarda ahşap hatıllar ile oluşturulan nişler dörtgen formda olup, hatılların üzerinde sivri kemer ve aynalığı tuğla malzemelidir. Hanın hem ticari hem de konaklama işlevi düşünüldüğünde ocak gibi mimari elemanların olmaması yapının geçirdiği onarımlar sırasında işlev değişikliğinden kaynaklı bazı unsurların kaldırılmış olabileceğini düşündürtmektedir.

Döşemeler, kaplamalar

Hanın avlusunda ve zemin kat ve revaklarında özgün döşeme kalmamıştır. Bu döşemeler genellikle çimento malzeme ile yapılmış şaptır. Bazı odaların iç döşemelerinde ahşap malzeme görülmek olup, oldukça tahrip olmuştur.

Avlu/Çeşme

Hanın dörtgen formlu avlusunun özgün döşemesine ait izler yok olmuştur. Zemin döşeme kaplaması zaman içerisinde beton malzeme olarak kullanıcıları tarafından değiştirilmiştir.

[182] VGM Arşivi, 25.04.1993, 060101084-FT002-1

Hanın kitabesine konu olan çeşmesi yapının girişinin hemen sağındaki han cephesinden dışarı taşkın tasarlanan kısmın zemin kat seviyesindedir. Özgün mermer sütunu korunan çeşmenin formuna ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

Yeniden kullanım müdahaleleri öncesi yapının sorunları

Safran Han'ın esaslı onarımı 2013 itibariyle başlamış 2016 yılında tamamlanmıştır. Hatalı onarım müdahaleleri, niteliksiz ekler ile yapıdaki değişmişlikler belirlenmiş yapıdan gelen özgün izler ile birlikte değerlendirilmiştir. Yapının onarım öncesi bozulmaları 1988, 2008-2013 yılları arasındaki dokümanlardan derlenerek düzenlenmiştir. Restorasyon projesi dokümanlarındaki bilgiler çalışma kapsamındaki terminolojik düzenlemeye göre yeniden irdelenmiştir.

Yapısal sorunlar

Safran Han'daki yapısal sorunlar, binayı ve taşıyıcı sistemine yapılan eklenti sistemler ile artmış, özgün duvar ve döşemelerinde tahribatlara neden olmuş ve yapı malzemelerine uyumsuz malzemeler ile yapılan müdahaleler yapı malzemelerinin bozulma sürecini hızlandırmıştır. Cumhuriyet dönemi sonrası yapılan müdahaleler uzman kuruluşlar denetiminde gerçekleştirilmemiştir. Mülk sahiplerince dönemin ihtiyaçlarına göre hanın tarihi eser özelliği ile bağdaşmayan niteliksiz onarımlarından yapı olumsuz etkilenmiştir. 1950'li yıllardan Resim 5.95, zemin ve üst kat revaklarının 2000'li yıllara kadarki süreçte ne denli müdahaleye uğradığını gösterir niteliktedir.

Yapının 1980 yılında tesciline kadar süreçte; yapıya ek binanın yapım süreci ile güneydoğu ve güneybatı (giriş) cephesinin güney köşesindeki planlama birçok değişimi beraberinde getirmiştir. İlk belgelemeye ilişkin resmî belgeler 1988 yılına ait olup 1957-1988 yıllarına kadar bu bölümdeki planlamada mekânsal değişimler belirlenememiştir. Restitüsyon çalışmaları ile bu bölgede net bilgiye ulaşılamadığı belgelerden anlaşılmaktadır. Yani Safran Han'ın üst kata ulaşan merdiveninin revaklardan sağlanamadığı yapılan araştırmada tespit edilememiş, revakların dışında avludan ahşap konstrüksiyonlu bir merdiven olasılığı üzerinde durulmuştur. Ancak

yapının güney köşesindeki tuvalet de bu bölgede üst kata çıkan merdiven düzeni konusu gibi sınırlı bir bilgiyle çözümsüz kalmıştır.

Zaman, kullanım sürecindeki bakımsızlık, doğal etkenler nedeniyle inşa sisteminde, sistemi oluşturan unsurlarda, duvar, hatıllar, dikmeler ve yapı elemanlarında örgü ve malzeme kayıpları gibi sorunlar oluşmuştur.

Temel sorunları

Hanın zemininin büyük bölümü Çukur ve Çengel Han'ın bulunduğu yamaçta olup masif kaya üzerindedir. Han oturduğu arazinin özellikleri kullanılarak konumlandırılmıştır. Ancak kuzeydoğu yönündeki duvarı Çukur Han'ın bahçe kotunun hemen altında toprağa gömülü olarak inşa edilmiştir. Kuzeydoğu ana beden duvarının ve kuzeybatı yönündeki beden duvarı ve temelleri zemin suları kadar yerüstü sularına da maruz kalarak temelden itibaren nem yükselmesine neden olmuştur.

Yapısal çatlaklar

Hanın dış beden duvarlarında yapısal bir çatlağa ilişkin bilgi bugüne kadar incelenen dokümanlarda bulunmaktadır.

Ancak avluda oluşturulan güneybatı ve kuzeybatı kanada eklenen beton ayaklar ile oluşturulan döşemenin kirişleri doğrudan revakların kemerleri arasındaki duvarlara hatta han odaları duvarlarına kadar mesnetlenmiştir.

Hanın 1950'li yıllarında kuzeybatı ve güneydoğu kanadındaki üst revakların tonozlarının yok olduğu, betonarme eklentilerle bu yönde üst kat revakların tonozları yerine betonarme döşeme şeklinde oda duvarlarına mesnetlendiği anlaşılmaktadır (Resim 5.99, 5.100)

(a) (b) (c)

Resim 5.99. Safran Han'ın kuzeybatı ve güneydoğu üst revak tonozlarına yapılan betonarme döşemeler; a. Betonarme kiriş, b. Döşeme, c. Tonoza birleşimleri (Hassa Mimarlık, 2008)

Bu şekilde duvarlara fiziki müdahaleler yapılarak beton revakların kirişleri hiçbir önlem alınmadan duvarlara mesnetlendiğinden bu bölgedeki özgün malzeme ve yapım sistemi zarar görmüştür. Beton içerisindeki çimento malzeme ile hanın özgün kireç esaslı malzemesinin olumsuz etkilendiği, teras örtüden su ve neme maruziyeti nedeniyle taşıyıcı duvarlarda harçların çözüldüğü, bağlayıcılığının azaldığı görülmektedir.

(a) (b)

Resim 5.100. Safran Han'ın zemin ve üst revakları ve avluya yapılan niteliksiz ekler; a. Betonarme eklentiler, b. Kolonlar (Hassa Mimarlık, 2008)

Hanın müştemilatı olarak kullanılan ve yapıya sonradan eklenmiş olan betonarme döşeme, kolon, kirişler ve yığma duvarlardan oluşan yaklaşık 60 yıllık yapı 3 katlıdır. [183]

Müştemilat yapısı bir kısmi zemin kat ve 2 adet normal kattan oluşmaktadır. Zemin kat 4,2 m, 1. katta 3,1m ve 2. katta 3,3 m kat yüksekliği bulunmaktadır. Yapının zemin katta eni 9,9 x 8,5 m, 1. ve 2. katta 35 x 8,5 m'dir.

Ayrıca müştemilat binası, hanın güneydoğu yönündeki duvarı ortak kullanılacak şekilde bitişik nizamda, hanın taş yığma duvarlarında açılan boşluklara yatay betonarme kirişleri mesnetlenerek inşa edilmiştir (Resim 5.101). Bu müdahaleler hanın duvarlarında bölgesel hasar oluşumuna neden olmuş, hatta olası bir depremin hana olumsuz etkisi artıracağı ve yapının inşaatında kullanılan betonun niteliksiz olduğu belirlenmiştir.

Yapının bazı duvarlarının zemine doğrudan yerleştirilmesi ve zemindeki farklı oturmalardan dolayı çatlakların oluşmuş olabileceği söylenebilir. Üst kat duvarlarındaki çatlamalar, kiriş ve döşemelerde deformasyonlar ve yapıya sonradan eklenen tuğla yığma yapının donatı korozyonundan kaynaklanan döşeme hasarları oluşmuştur (Resim 5.102).

(a) (b)

Resim 5.101. Safran Han alt ve üst katında ek yapının özgün han duvarına birleşim detayları; a. Zemin katta, b. Üst katta

[183] Art-Yol Mühendislik,2013, Prof.Dr. Alper İlki, (2014) Ankara Tarihi Zafran Han (Safran han) Müştemilatı Hakkında Ön değerlendirme Raporu 10 Mart 2014, İTÜ İnşaat Fakültesi, AIIKK arşivi, Ankara.

(a) (b) (c)

Resim 5.102. Safran Han'a bitişik ek yapının malzeme sorunları; a. Kiriş mesnet detayı, b. Kirişin donatısında bozulma, c. Duvardaki çatlak (Art-Yol, 2013, AIIKK arşivi)

Bina uzun zaman kullanılmadığından, kapı ve pencere doğrama ve kanatları yok olduğundan çatıdan ve cephelerdeki boşluklardan su almasına neden olmuş, bakım yapılmadığından rutubete maruz kalmıştır. Bu nedenle binada tuğlalar ve tuğlaları bağlayan harcın donatıları korozyona uğramış, betonarme elemanlarda olduğu gibi bina yükünü taşıma kapasitesi zayıflamıştır.

Örgüde birim malzeme kayıpları

Hanın dış cephesinde bulunan taş malzemede su ve neme maruziyet nedeniyle birim malzeme, örgüde kısmı kayıplarından ziyade örgüdeki derzlerin açılması ve boşalması şeklinde görülmektedir. Pencere üzerinde hafifletme kemerleri ve alınlıklarında düz örgü tuğla malzemenin üzeri sıvanmış kısmen dökülmüş ve bu alanlardan malzeme çatlakları, tuğla derzlerinde açılma ve boşalmalar bulunmaktadır (Resim 5.103).

(a) (b)

Resim 5.103. Safran Han revak ve dış cephesindeki malzeme bozulmaları; a. Revaklarda, b. Dış Cephede (Hassa Mimarlık, 2008, AIIKK arşivi)

İç mekânda ise revak ayaklarının örgüsünde malzeme kaybı almaşık örgüdeki tuğla malzemede görülmektedir. Tonozlardaki tuğla malzemede kısmı kayıplar, malzeme kayıpları, yerinde kalan tuğla malzemede ise yüzeysel kırıklar ve derzlerinde büyük ölçüde boşalmalar oluşmuştur.

Malzeme bozulmaları

Taş malzemede, birim malzemelerinde suya ve neme maruziyet nedeniyle ıslanma-kuruma döngüsü ve sıcaklık değişimlerinden kaynaklı çatlaklar, tuzlanma, aşınma ve ufalanma, yüzeysel renk değişimi, yüzeysel birikim yanı sıra mikro biyolojik patina oluşumu,

Tuğla malzemede birim malzemesinde çatlak, kırık, örgüdeki birim malzemeyi etkileyerek risk oluşturan derin parça kayıpları, ufalanma ve aşınma, yüzeysel birikimler,

Ahşap malzemede ancak özgün şekilde döşeme, kapı ve pencere üzeri hatıllar olarak gelebilmiş, suya ve neme maruziyet nedeniyle çatlak, kırıklar yanı sıra yüzeysel birikimler oluşmuştur (Resim 5.103).

Özgün yapıya risk oluşturan sorunlar

Hanın yamaca dik yönde kuzeydoğu duvarı ve kuzey batı yamaca paralel duvarı topografyaya uygun şekilde konumlanmış ancak toprak altında kalmıştır. Çukur Han'ın avlu seviyesi altında üst kat döşemesi bulunmaktadır. Bu bölgede yamaca nasıl inşa edildiğine ilişkin bir araştırma bulunmadığından yamaca dik doğrultuda duvar inşa edilmesinden önce bu bölgede toprak ya da kaya olmasına göre ne tür bir tedbir alındığı (istinat vb.) bilinememekledir. Yamaca paralel kuzeybatı cephesi ise üst kat seviyesinden zemin kat seviyesine inmektedir. Onarım öncesinde bulunan iptidai merdivenler, drenaj sisteminin bulunmayışı yer üstü sularına doğrudan maruziyet ile sonuçlanmıştır (Resim 104).

Teras çatısı üzerindeki beton döşeme ve üzerinde çeşitli işlevlerde kullanılan tek katlı yapılar da uzun süre yıkılma tehdidi ile burada varlığını korumuş, yıkılmalar ve

moloz birikintisi olarak yapının üst örtüsünden su, nem, mikrobiyolojik oluşumlara zemin hazırlayarak alttaki katlardaki özgün duvarlara nüfuz etmiştir.

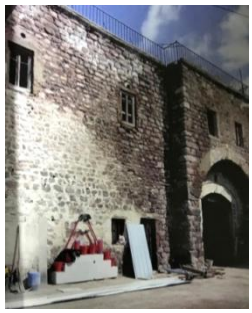

(a)

(b)

Resim 5.104. Safran Han'ın giriş cephesinde nem ve terasında ek yapılar; a. Giriş cephesi, b. Teras çatısı (Hassa Mimarlık, 2008, AIIKK arşivi)

Nem ve tuz çıkışları

Yukarı bahsedilen sorunlar nedeniyle yeraltı sularının da bir tehdit oluşturabileceği düşünülmektedir. Yer üstü suları ve yapıdan suyun uzaklaştırılmamış olması nedeniyle öncelikle zeminden başlayarak yukarı yükselen nem/tuz çıkışlarına,

Çimento malzemeyle yapılan aşırı müdahaleler dışında, sıva ve harçlarda çimento malzemenin kullanımı nedeniyle yapının kireç esaslı özgün harçlı bölgelerinde su yoğuşmasına,

Örgüsü bozulan duvar içerisinde yağışla giren suyla gelişen ve yağışların teras üst örtüde birikmesi sonucu hanın üst kat tonozlarında, revak kemerlerinde hatta buradan zemin kat duvarlarında nem/tuz hareketlerine neden olmuştur.

Niteliksiz onarımlar

Derz onarımları

Çimentolu harç malzeme kullanılarak yapılan derz dolgu uygulamaları yanı sıra özgün örgüdeki derzlerden farklı olarak taş yüzeylerine taşırılarak ve tuğla yüzeyleri kapatılmış ve kötü işçilikle uygulanmıştır.

Örgü tamamlamaları/dolgu uygulamaları

Özgün örgüden farklı örgü türü kullanılarak tamamlamalar, özgün örgüdeki birim malzemesinde ve örgü bölümlerinde kireç ya da çimento harçlı tamamlama ve dolgu uygulamaları, iç mekânda odalarda özgün taş duvarların ve tuğla tonozların üzeri çimento içerikli sıva ile sıvanmış, üzerine boya uygulaması,

Giriş cephesinde kısmı sıva ile örgü yüzeyinin kapatılmasına yönelik kısmi olarak ancak kötü işçilikle uygulamalar yapılmıştır.

Malzeme ve kütle etkileri

Malzeme ekleri

Hanın farklı mülkiyet ya da farklı ürün tedarikçilerinin farklı mekânsal ihtiyacı nedeniyle, revaklar, duvarlar ile avlu yönünde kapatılmış ve revak koridoru bu bölünmeye ve bu revaklardaki mekânlara ulaşabilecek yatay ve düşey sirkülasyonu sağlayacak şekilde duvarlar ile birbirinden ayrılarak bağımsızlaştırılmıştır.

Avlu cephesinde üst ve alt katların revak kemerleri arasındaki boşluk tuğla malzeme üzeri sıvalı duvarlar ile kapatılmış, korkuluk (parapet) kotundan kemer üzengisine kadar ahşap pencere sistemi ile gün ışığından faydalanılmış, üst kısmı kemer içine kadar yine tuğla ile duvar şekline dönüştürülmüştür.

Hanın avlu, zemin, üst kat ve çatı teras yüzeyinde beton şap şeklinde niteliksiz döşeme kaplamaları kullanılmıştır**.**

1950'li yıllarda Han'a bitişik otel işlevi verilen ek binanın yapımıyla hanın iç kısmında kullanıcılarca daha fazla fiziki müdahaleler yapıldığı anlaşılmaktadır. Neredeyse bir depo olarak kullanılan handa aslında elektik tesisatı dışında bir tesisat bulunduğu düşünülmektedir.

Kütle eklentileri

Hanın kuzeydoğu revak kanadı yönünde sadece üst örtü için ve güneybatı revak kanadı yönünde ise kapalı mekân olarak kullanılmak üzere oluşturulan betonarme ayaklar ile taşınan betonarme kirişli döşeme yapıya entegre edilmiştir. Bu eklentinin Han'a bitişik ek otel binası inşaatı döneminde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bunun dışında avlusunun bir kısmına ve Hanın üst örtüsünün tamamına, Hanın betonarme döşeme teras çatısında çeşitli işlevler ve etkinlikler kullanılmak üzere tek katlı yapılar zaman içerisinde inşa edilmiştir.

Hanın güneybatı (giriş) dış cephesinde tek katlı dükkân birimleri eklenmiştir. Aslında hanın vakfiyesinde hanın duvarlarına bitişik 20 adet dükkândan bahsedilmekte olup, bu dükkanlardan o günden kalan birkaç dükkanlar olabileceği ihtimal dahilindedir.

5.3.2. Yapının yeniden kullanıma ilişkin süreçler

Çengel, Çukur Han ile arka komşu parselde yer alan Safran Han'ın mülkiyet değişikliğinden sonra yeniden kullanımı ile bugün Çengel Han ile birlikte, Çukur Han'dan da erişim sağlanan geçitle Müze olarak varlığını devam ettirmektedir.

1950'li yıllarda koruma bölge kurulu arşivinde bulunan dokümanlardan bugünkü durumuna kadar Hanla ilgili alınan kararlar ve uygulamalar tespit edilmiştir.

Arşivdeki ilk resmi kayıt 1957 yılında dönemin koruma kurulu niteliğinde olan Maarif Vekâletine mal sahiplerince Hanın özgünlüğünü bozmadan kapsamlı bir tamirat yapılması talebidir. Bu metinde Han ve civarının o güne kadar bakımsız kaldığı, içinde ve dışında birçok kaçak kat ilavelerin yapıldığı, Han'ın özelliğinin bozulduğu ve yapının sağlıksız olduğu belirtilerek derz, sıva ve diğer tamir işleri ve avlu kısmının daha iyi aydınlatmak için betonarme döşeme ilaveler yapılması istenmektedir. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 21.4.1957 tarih ve 653 sayılı kararında; "…yapılacak tamirlere ait projelerin Kuruldan onaylandıktan sonra uygulamaya geçilmesi…",

17.7.1957 tarihli kararında; "…Hanın onarım ve ihyası için yapılmak istenilen işlerin maddeler halinde tespitiyle Kurula sunulduktan sonra değerlendirilmesine…" karar verildiği yer almaktadır.

22.11.1958 tarih ve 1022 sayılı kararda;

"…Zafran Han'ın bu kısmında teklifteki programı geçmeyen bir inşaat yapılması mümkün olmamakla birlikte, mevcut proje mimari bakımdan yetersiz bulunduğundan ilave kısmın cephesinin eski cephe ile bir hizada olmaması, teras yapılmaması ve dış mimarisinin eski bina ile hem ahenk içinde olması şartıyla…"

yapılacak bir projenin Kurula gönderilmesi, 05.04.1959 tarih ve 1100 sayılı kararda ise projelerin uygulanmasında bir mahsur görülmediğine karar verilmiştir. Onarım öncesi yapıya bitişik müştemilat binası onaylanmış bir yapı olmakla birlikte, hanın içine yapılan beton eklerin bu süreçte izinli izinsiz bir şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 12.04.1980 tarih ve A-2167 sayılı kararı ile korunması gerekli eski eser olarak tescil edilerek grubu I-A olarak belirlenmiştir.

Ayrıca bu karardan önce mülk sahiplerince yapının rölövesinin hazırlanması için Kültür Bakanlığından yardım istendiği ve Han'ın antikacı çarşısı olarak işlevlendirileceğine ilişkin resmi müracaatları bulunmaktadır. Bunun üzerine Han'a ilişkin hazırlanan rölöve, Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 15.06.1988 tarih ve 239 sayılı kararı ile onaylanmış, yapı grubu I-A olarak belirlenmiş, buna göre yapının sadece bakım ve koruma onarımı ile yetinilmesi gereken yapılardan olduğuna, yapıya önerilen turizm aktivitesine yönelik çarşı işlevinin uygun olduğuna, I-A koruma grubuna göre yapı iç ve dış mimarisinde zamanla oluşmuş tüm muhdes elemanların kaldırılması ve değişikliklerin orijinal haline getirilmesini öneren restorasyon ve çevre düzenleme projelerinin Kurula iletilmesine karar verilmiştir.

Bu süreçten sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ankara Büyükşehir Belediyesi Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve Çevresi Düzenlemesi Ortak Hizmet Projesi Protokolü çerçevesinde Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alan Sınırı içinde Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından koruma amaçlı nazım ve uygulama imar planları ile raporları, mimari projeleri 2007 yılında hazırlattırılmıştır. 1988 yılında Kültür Bakanlığınca rölöve yapılmasını isteyen aynı mülk sahiplerine rölöve ve restitüsyon önerisinin Ankara Büyükşehir Belediyesince hazırlanması için izin verilmiştir.

Ankara Yenileme Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 11.06.2009 tarih ve 342 sayılı karar ile rölöve ve restitüsyon önerisi onaylanmıştır. Akabinde Ankara Büyükşehir Belediyesinin proje işlerine ilişkin hizmet alımı ihalesi mahkemece iptal edilmiştir. Bu kez "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onarımına Yardım Sağlanmasına Dair Yönetmelik"in 6. Maddesi uyarınca proje yardımı doğrultusunda restorasyon projeleri farklı müellife hazırlattırılmıştır.

2010 yılında "Proje ve Proje Uygulamaları Talebi Ön İnceleme Değerlendirme ve Yapısal Durum Formu"nda yapının mevcut durumuna ilişkin veriler işlenmiştir. Yapının kentsel sit içerisinde koruma amaçlı imar planı olmadığından geçiş dönemi yapılanma koşulların belirlendiği, geleneksel doku bütünlüğünün bozulduğu mimari düzey katsayısı için;

> "…Sivil mimarlık örneği ve anıtsal yapılar (zengin); mimari kompozisyonu ve elemanları açısından nitelikli değer taşıyan, belgelenmesi gerekli özgün ve nitelikli detayları bulunan ve aşırı bozulmalar nedeniyle belgeleme süresinde hizmet güçlüğü gösterecek yapılar ile 1. Grup anıtsal yapılar (cami, han, hamam, kilise vb. gibi yapılar) (Katsayı:1,5) …"

belirlenerek proje yardımından faydalanılarak koruma projeleri temin edilmiştir. Mimari program düzey katsayısı değişen yönetmelik çerçevesinde 1,75 olarak düzenlenmiştir[184].

2010 yılında hazırlanan bu restorasyon projesinde Anadolu Medeniyetler Müzesi olarak hizmet veren Mahmutpaşa Bedesteninin üst örtüsüne benzer şekilde altı

[184] Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Yardım Şubesi arşivi.

kubbeden oluşan yarı temperli cam, yarı alüminyum çatı sistemi ile Hanın avlusunun kapatılması önerilmiştir. Bu öneri uygun bulunmamış, hanın özgün yapısına uygun bir proje hazırlanması ve muhdes yapı cephesinde düzenlemeler yapılması istenmiştir. 16.12.2011 tarih ve 77 sayılı karar ile restorasyon projeleri onaylanmıştır.

Bu süreçte 26.01.2012 Han Rahmi M. Koç Müzecilik Vakfı tarafından Hanın mülkiyeti alınmıştır.

2013 yılı itibariyle hanın Müze olarak kullanımın değiştirilmesi, orta avlusunun düz teras şeklinde üzerinde gezilebilir şekilde çelik konstrüksiyonlu yarı temperli cam ile kapatılmasına yönelik uygulamalar ile yapıya bitişik muhdes binanın yıkılıp yeniden yapılması ve cephe düzenine ilişkin projeler tekrar koruma kurulunda değerlendirilmiş, restorasyon projesi ve müştemilata ilişkin uygulama projesi 08.07.2014 tarih ve 947 sayılı karar ile, Zafran Han'ın onaylı projesine göre restorasyonunun tamamlandığı 2863 sayılı kanun ve ilgili mevzuat kapsamında tescilli taşınmaza yapı kullanım izni verilmesi 22.02.2016 tarih ve 1854 sayılı karar ile uygun bulunmuştur.

5.3.3. Yapının yeniden kullanım tasarımı

Safran Han kaynaklarda alt ve üst katında 42 odalı olarak tanımlanmaktadır. Bugün zemin kata bir dönem eklenen girişin sağında ve yapıdan taşkın şekilde iki katlı yapı hanın yapım tekniği ve malzemesine uygun kagir yapım sisteminde inşa edilmiştir. Bu yapıdaki mekanlar ile alt katında 24, üst katında 23 adet mekâna sahiptir. İç avlusu çevresinde dört yönden revaklı yapının özgününde düşey sirkülasyonu belirlenememiştir. Günümüze ulaştığı şekilde dış cephedeki bir dönem eklenen yapının girişinden üst kata uzanan bir merdiven ile erişim sağlanmaktadır. Zemin katından ise muhdes binaya erişim sağlayan güneydoğu yönünde merdiven ile gerçekleştirilmektedir. Hanın içinde üst katına doğrudan ulaşan düşey bir mekânsal düzeni ve birbiri ile ilişkisi bakımından tekrarlanan hacimlerden oluşmakta, zemin katta güneydoğu cephesindeki (giriş) Z02 ve Z04 nolu mekânları ile üst katında yine bu cephedeki 102 nolu Mescit mekânının 2, 103, 104, 106,107 nolu mekânlar 1, 105 nolu mekânın ise güneydoğu ve kuzeybatı yönünde olmak üzere 2 adet, 124 nolu bir

dönem eklenen yapının güneydoğu cephesinde 2, kuzeybatı cephesinde 1 olmak üzere 3 penceresi bulunmaktadır.

Yapı kuzeybatı yönünde yamaca denk gelen kısmı, kuzeydoğu yönünde zemin kotu altında kalması, güneydoğu yönünde ise muhdes yapı nedeniyle sağırdır. Özellikle üst katta kuzeybatı ve paralel cephede güneydoğu cephe karşılaştırıldığında güneydoğu cephedeki nişlerin pencere olabileceği, ancak ek yapının inşası ile bu pencerelerin kapatılmış olabileceği kanısını da uyandırmakta olup bu kesin bilgiler elde edilememiştir.

Hanın mekânları ortalama 3,5 x 3 m ebadında ve zemin katında kat yüksekliği 4,40-4,54 m, üst katında ortalama 3,90 m'dir.

Hanın kuzeybatı kanadının (Erimtan Müzesi yönü) alt revak kemerleri seviyesine kadar mevcut olduğu, bu yönde üst kat revaklarının günümüze ulaşmadığı görülmektedir. Bu kısımlar restitüsyon projesine göre özgün malzeme ile tamamlanmıştır.

Hanın özgün ıslak mekânlarına ilişkin bir bilgi elde edilememiştir. Bulunduğu tarihi ticari çevrede kütle olarak ön cephesindeki kemerli dışa taşkın giriş kapısı detayı ile Çukur ve Çengel Han'dan farklıdır. Salman sokak yönündeki cephesi tarihi çevrede önemli bir bileşen olarak yer almaktadır.

Alt ve üst kat olmak üzere dönem eki yapıdaki mekânlar dâhil toplam 47 mekânın form ve boyutları küçük hacimler olması nedeniyle yatay bölünmeler ile kat eklemeye ve düşey bölünmeler için uygun değildir. Han'ın ana giriş kapısı Salman sokak yönündedir. Çukur Han'ın arka avlusunun döşeme kotu altında beden duvarları başlamaktadır. Çengel Han ile arasında Çukur Han'ın avlusu yer almaktadır.

Büyük müdahalelerde bulunulmadan "Müze" olarak yeniden kullanımı için, özgün kullanımı zemin katta dükkanlar ve üst katında konaklama olan ve buna göre biçimlenmiş olan handa sergileme amaçlı büyük mekânlar olamadığından daha çok taşınabilir küçük eserlerin sergilenmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Hanın

avlusunun üzeri düz teras çatı olarak gezilebilir olması yanında çelik konstrüksiyonlu cam üst örtü ile aydınlatma amaçlı olarak kapatılarak oluşturulan iç mekânda büyük ölçekli eserlerin sergilenmesi için mekân yaratılmıştır.

Bu kapsamda; Hanın mimari bütünlüğüne kavuşturulmasına yönelik kuzeybatı yönündeki revakların yeniden inşası, diğer bölümlerde yenileme ve onarımlar ile han özgün mekânsal kurgusu ve biçimsel özelliklerine göre bütünlenmiştir.

Sergileme düzeni bakımından yan yana sıralanan küçük mekânların rahat gezilebilmesi için bölümler haline dönüştürülmesiyle mekanlar arasındaki duvarlarda geçitler oluşturulması yönünde düzenlemeler yapılmıştır. Revaklar da sergileme alanı olarak kullanılmıştır.

Mekân kapılarının alçak olması bir müze olarak yapının gezilmesini sağlamak amacıyla kapıların yükseklikleri yeterli olmadığından kapı üzeri kemer içindeki tuğla örgüler korunmamış büyük oranda tahrip olanlar bütünlenmemiş sadece kemer sistemi onarılmış ya da yeniden yapılmıştır.

Hana ana giriş kapısından erişim Müze kullanımının Çengel Han ile birleştirilmesi nedeniyle kapalıdır. Hana Çengel Han ile Çukur Han'a bağlantı sağlayan ve Safran Hanın muhdes ek binasına ulaşan yapı yönünde (güneydoğu) ana beden duvarına açılan kemerli geçitler ile sağlanmaktadır. Han için yatay sirkülasyon revaklarında düşey sirkülasyonu ise muhdes ek yapıdaki asansör ve merdivenler ile sağlanmaktadır.

Bu şekilde Han "Müze" programına göre bütün mekânları sergileme amacıyla kullanılmak üzere düzenlenmiştir. Teknik hacimler, depolar, ıslak hacimler, idari ofisler, sirkülasyon, teras katında "Safranhan Brasserie" ile restoran mekanları muhdes yapıda karşılanmıştır.

5.2.5. Yeniden kullanım müdahaleleri

Yapının korunmuşluk durumu özgün mimari plan, cephe, süsleme programları, taşıyıcı sistem ve malzeme açısından "düşük" yapısal sorunları bakımından

kuzeybatı ve güneybatı yönündeki revak kanatlarının yok olması, değişmişlik ve niteliksiz onarımların tahribatları nedeniyle yapısal durumu "orta" kabul edilebilir.

Hanın kuzeybatı kanadının tonozların bütünlenmesi, yeniden kullanım gereği mekân oluşturmak için özgün duvarların kaldırılması, avlunun kapatılması için çelik strüktürlü konstrüksiyonu taşıması amacıyla yapılması gereken müdahaleler nedeniyle "esaslı onarım" yapılmasını gerektirmiştir. Esaslı onarım kapsamında, ayıklama, sağlamlaştırma, malzemelerde yenileme, mimari ve malzemelerde bütünleme, temizlik, teknik donanımların eklenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Ayıklama (liberasyon) müdahaleleri

Safran Han ve civarı esaslı onarım yapılana kadar bakımsız kalmış, içinde ve dışında birçok kaçak kat ilaveleri yapılmış, hanın mimari özelliği bozulmuş ve sağlıksız bir durumdayken müdahale edilmiştir. Özellikle Hanın niteliksiz malzeme ile kapatılan revakları, sonradan eklenen betonarme revak, kolon ve kirişler, odalara uygulanan çimento içerikli harç ve sıvalar ile boyalar, şap döşeme uygulamaları ile diğer çimento içerikli niteliksiz uygulamalar ve zaman çerisinde değiştirilmiş özgün olmayan tüm pencere ve kapılar kaldırılmıştır (Resim 5.105).

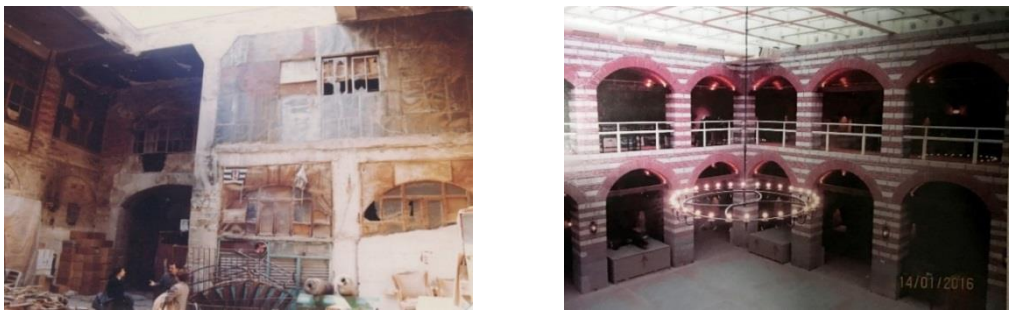

(a) (b)

Resim 5.105. Safran Han'ın ayıklama öncesi ve sonrası görünümü; a. Öncesi, b. Sonrası (VGM, 1993-2016)[185]

[185] VGM arşivi, 1993,084 Safran (Zafran) Han\Fotoğraf\060101084-FT003-5 ve AIIKK arşivi.

(a) (b)

Resim 5.106. Safran Han'ın teras çatısı üzerinde ayıklama öncesi ve sonrası görünüm; a. Öncesi, b. Sonrası (Sayın, 2008[186], 18.05.2018)

Hanın teras katında bulunan, zaman içerisinde değişik işlevlerde kullanılan bu alanda, zamanında ihtiyaç duyulan ancak bakımsızlık ve terk edilmiş olması nedeni ile can ve mal güvenliği bakımından tehdit oluşturan eklenti yapıların tamamı Ankara Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 28.09.2011 tarih ve 751 sayılı kararı (AIIKK) ile Ankara Büyükşehir Belediyesi denetiminde kaldırılmıştır (Resim 5.106).

Sağlamlaştırma müdahaleleri

Yapının mevcut duvar, kemer ve tonozlarında sağlamlaştırma müdahaleleri yapılmıştır. Bu kapsamda hanın kuzeydoğu cephesinde üst kat revaklarında niteliksiz eklerin temizlenmesinden sonra dolgu, malzeme, harç, derz onarımları, ahşap gergilerin sorunlarının giderilmesi ve eksikliklerin tamamlanması gerçekleştirilmiştir.

Yeni harç ve dolgularda kullanılan kumun tane boyutlarında farklılıklar oluşturularak yeni onarımların özgün malzemeden ayırt edici özellikte olması sağlanmıştır. Teras cam çatının revak ayakları üzerine oturmasından dolayı bu bölgede farklı taş malzeme kullanılarak özgün malzemeden farklılaştırılmıştır.

Zemin katta, Hanın giriş kapısının güneyindeki bulunan merdivenlerin kaldırılarak yeniden mucartalı andezit taşından kaplamalı basamaklar yapılmıştır.

[186]İnternet: WowTurkey, Web: http://wowturkey.com/t.php?p=/tr206/selcuk_sayin_P1000388.jpg adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

Hanın avlusundaki şap sökülmüş, altında özgün döşeme aranmıştır. Kazılarda özgün döşemeye rastlanılmamıştır. Zeminde andezit taşı sıfır derzli olacak şekilde döşenmiştir. Ayrıca zemin ve üst katta oda ve revaklarındaki tüm şap döşeme uygulamaları kaldırılmıştır, tuğla döşeme olarak düzenlenmiştir.

Zemin ve üst kattaki tüm oda ve revakların tonozlarındaki çimento esaslı sıvalar itinalı raspa edilmiştir. Odaların içinde tonozlar derzli olarak bırakılmıştır. Özgün olmayan kapı pencereler kaldırılmıştır. Revaka cephe veren oda duvarlarında kapı ve pencere üstlerindeki tuğla kemerler taş söveler tamir edilmiştir. Eksik kısımlar aynı malzeme ile tamamlanmıştır. Bu duvarlarda ayrıca 1/3 tuğla/ taş malzeme almaşık sistemde duvarlarında malzeme bozulmaları aynı malzeme ile değiştirilmiştir.

Tüm revaklarda kemerler arasında ve kemerler ile iç duvarlar arasında 0,10 x 0,15 m ebatlarında ahşap lentolar yapılmıştır. Revak ayaklarındaki tuğla ve taş malzemenin bozulanları ve kemerlerin eksik üzengi taşları Ankara andezit taşından yeniden yapılmıştır. Ayaklar arasında yok olmuş tuğla kemerler yeniden yapılmıştır. Özgün malzemesi ile uyumlu harç, dolgu, derz işlemleri gerçekleştirilmiştir. Tuğla malzemede harç tuğla tozuyla pembemsi, taş malzemenin derzleri taş tozu nedeniyle grimsi olarak uygulanmıştır (Resim 5.107).

(a) (b)

Resim 5.107. Safran Han kuzeybatı kanadında tonozun onarımı (İşçen, 2014)[187]ve sonrası görünüm (18.05.2019); a. Onarım sırasında, b. Onarım sonrası

[187] İnternet: Ankara Kent Yazıları, Web: http://yavuziscen.blogspot.com.tr/p/ankara-kent-yazlar-4.html adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

(a) (b) (c) (d)

Resim 5.108. Safran Han'ın giriş kapısı onarım öncesi (Hassa Mimarlık, 2008, AIIKK arşivi) ve sonrası, ayaklarda ve tonozlarda derz tamiratlarından görünüm (18.05.2019); a. Onarım öncesi, b. Onarım sonrası, c. Ayak onarımı, d. Tonoz onarım

Mescit mekânının giriş kapısını kapatan ve sonradan yapılan tuğla duvarlar yıkılmış, çimento esaslı uygulamalar raspa edilmiş, giriş kapısı etrafındaki kesme taş söveler kontrol edilerek eksik kısımları bulunanlar aynı malzemesi ile tamamlanmıştır. Mescidin ahşap giriş kapısı yeniden yapılmıştır (Resim 5.108).

Hana bitişik ek yapı kontrollü şekilde yıkılarak, yeniden kullanım gereği; ıslak hacimler, yatay ve düşey sirkülasyon için gerekli merdiven ve asansörler, tuvaletler, ayrıca restoran kısmı ile idari birimler bu alanda çözümlenerek Han'a sadece elektrik havalandırma ve ısıtma sistemi teçhizatları dışında sıhhi tesisata ilişkin bir uygulama yapılmamıştır.

(a) (b) (c) (d)

Resim 5.109. Safran Han çatı, havalandırma ve elektrik tesisatından görünüm (18.05.2019); a. Çatı, b. Çatı havalandırma, c. Havalandırma tesisatı, d. Elektrik tesisatı

Ancak havalandırmaya ilişkin bazı detayların Han duvarlarından doğrudan geçirilmesi gerekmiştir. Bunun dışında Handa bu tesisatlar yapının duvarları üzerinden yapıya en az müdahale ile montajı gerçekleştirilmiştir (Resim 5.109).

Bütünleme müdahaleleri

Yapının dış ve iç beden duvarlarında sıva raspasından sonra ortaya çıkan bozulmalar aynı malzeme ile tamamlanmış, iç beden duvarlarında kemer ve tonozların eksik olan üzengi taşları Ankara andezit taşından yeniden inşa edilmiştir.

Benzer şekilde ayaklar arası yok olmuş tuğla kemerler tamamlanmıştır. Yapı ayıklama/temizlik (liberasyon) sonrası kuzeybatı kanadının alt revak kemerleri seviyesine kadar mevcut olduğu, bu yönde üst kat revaklarının günümüze ulaşmadığı görülmektedir. Bu kısımlar restitüsyon projesine göre özgün malzeme ile tamamlanmıştır. Oda kapılarının özgün formuna ilişkin restitüsyon araştırmalarında görülen ahşap hatıllar ve kemer içi tuğla düz örgü dolgular ise restitüsyon kaynaklarının güvenilirliği nedeniyle uygulanmamış olabilir. Restitüsyon araştırmalarında bazı konularda da yeterli veri bulunamadığından açıklık kazanamamıştır. Özellikle Hanın girişinin hemen sağındaki kagir eklenti, hanının iç mekanları ile sirkülasyonu, Hanın iç kısmında üst kat ile bağlantılı merdivenin konumu, malzemesi, varsa ıslak hacimlerine ilişkin yeterli veri bulunmadığından günümüze ulaştığı şekilde bu alanlarda çözümlemeler yapılmıştır.

Giriş kapısının güneyindeki muhdes dükkân kaldırılarak bu alanda çeşme düzenlenmiş ve alandaki mermer sütun yerinde korunmuştur.

Çağdaş ek müdahaleleri

Hanın ayıklama/temizlik (liberasyon) sonrasında özgün formu ve mekânsal planlaması ortaya çıkarılmıştır. Yapının restitüsyonunda, özellikle yapıdan gelen izler takip edilerek ve yapı içi mimari ögelerin karşılaştırılmasından elde edilen veriler ile kuzeybatı ve güneydoğu kanadı üst revaklarının tonozları yeniden inşa edilerek 16. yüzyıl han planı böylece tamamlanmıştır.

Hanın avlusu, iç mekâna dönüştürülmesi ve sergileme alanı kullanılması amacıyla üzerinde gezilebilir nitelikte çelik konstrüksiyonlu cam düz dam /teras şeklinde bir örtü ile kapatılmıştır. Çatının yükü hanın beden duvarlarına taşıtılmakta olup çatı ile

beden duvarlarının arasında betonarme hatıl yapılarak statik olarak bu hat güçlendirilmiştir.

Üç Hanın aynı yönetim altında ve Çengel Han ile birlikte sanayi müzesi olarak kullanımı nedeniyle ziyaretçi giriş çıkışının kontrolü ve sergi güzergahının yönlendirilmesi için güneybatı cephedeki ana giriş kullanılmamaktadır.

Safran Han'a, Çengel Han ve Çukur Han arasında kalan çelik ve cam konstrüksiyonlu sistemle kapalı bir geçit haline getirilen koridordan ilerleyerek ulaşılmaktadır (Şekil 5.14).

Çengel Han'ın güneydoğu yönündeki kapıdan ulaşılan bu geçitten Safran Hanın güneydoğu cephesindeki ek binadan ulaşılan açıklığa kadarki bu yatay sirkülasyon Çengel Han ile Safran Han terasına kadar olan bölgenin yamaca konumlanmasında kaynaklı olarak bu eğim merdivenlerle düzenlenmiştir. Geçitte gri andezit taşı basamak boyunca, merdiven kolu ise iri tanecikli agregalar ile pembemsi bir harçla imitasyon taş olarak uygulanmıştır. Ayrıca Çengel Han'ın kuzeybatı duvarında ve Çukur Han güneydoğu duvarında sergilenen materyaller moloz duvarlara doğrudan yerleştirilmiş ve duvara korkuluk monte edilmiştir.

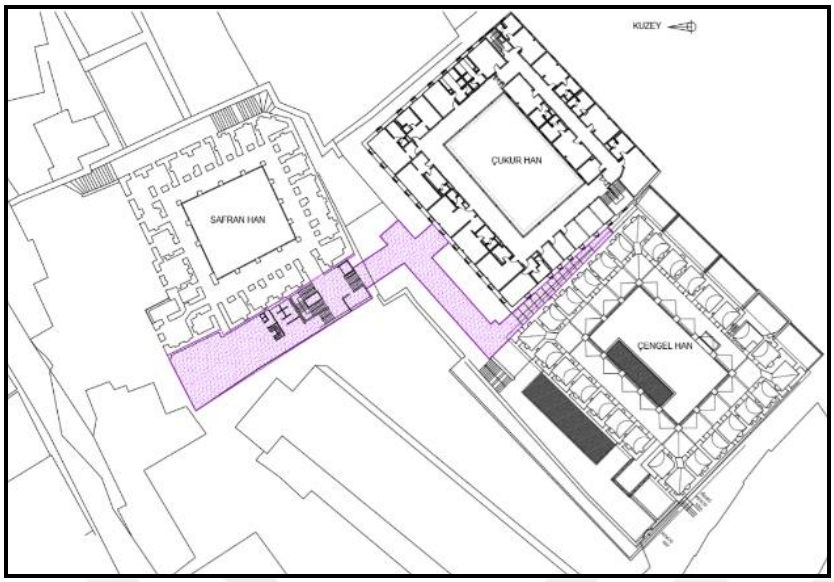

Şekil 5.14. Çengel, Çukur ve Safran Hanları arasındaki yatay sirkülasyon sistemi[188]

Geçidin üzerindeki çelik konstrüksiyonlu cam örtü han duvarlarının yüzeyine monte edilmiştir. Çukur Han'ın güneydoğu duvarının bitişinden itibaren alçıpan duvar şeklinde Safran Han yönünde ve Çukur Han'ın güneybatı cephesine paralel koridor aynı sistemle inşa edilmiştir.

(a) (b) (c)

Resim 5.110. Safran Han'a, Çengel Han ve Çukur Han arasındaki boşluktan başlayan yatay sirkülasyon (18.05.2019); a. Çengel Han'da çıkış, b. Çengel ve Çukur Han arasındaki aralık, c. Çukur Han yönünde koridor

Bu kat Safran Han'ın teras çatı katı olup düz ayak buradan güneydoğu yönünde "Safranhan Brasserie"ye geçiş yapılabilmektedir. Çelik konstrüksiyonlu ve giydirme cephe inşa edilen bu ek yapının Safran Han ile Çukur Hanın kesiştiği bölgede Çukur

[188] Hassa Mimarlık, Mühendislik İnşaat, Sanayi ve Ticaret Ltd.Şti tarafından 2008 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi, İmar Dairesi Başkanlığı'na hazırlanan Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alan Projesinden işlenerek düzenlenmiştir.

Han'ın arka cephesine geçiş sağlayan bir kapısı da bulunmaktadır. Çukur Han'da konaklayan ziyaretçiler de Han'ın güneybatı yönündeki avluya inen merdivenlerden ulaşılan kapıdan doğrudan bu mekâna ulaşabilmektedirler (Resim 5.110-112).

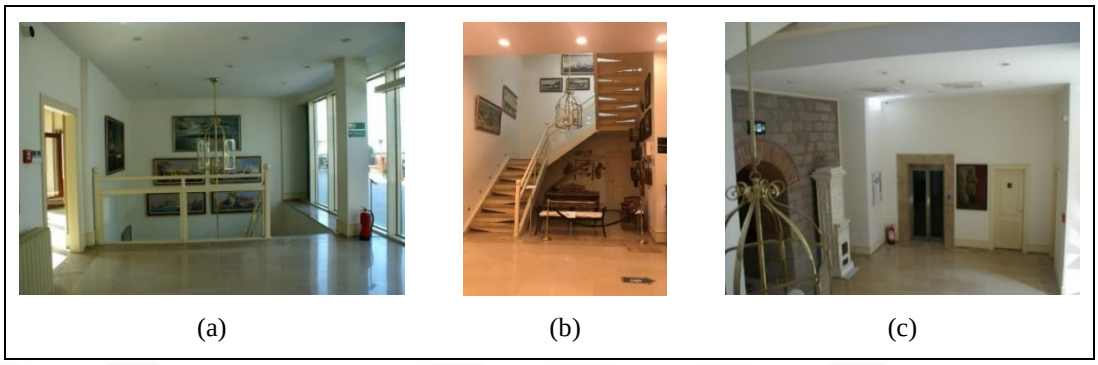

(a) (b) (c)

Resim 5.111. Safran Han'ın ek yapısında düşey sirkülasyonu (01.05.2018); a. Safran Han ek yapı, b. Merdiven, c. Asansör ve Safran Han geçit

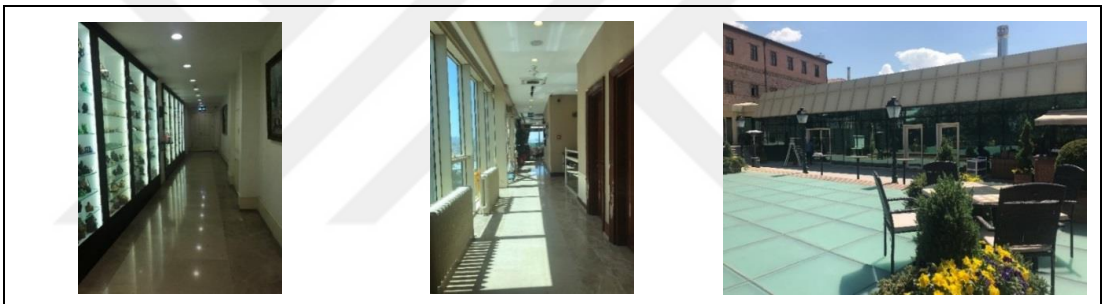

(a) (b) (c)

Resim 5.112. Safran Han'ın ek yapısı alt ve üst kat koridor ile avludan görünümü (01.05.2018); a. Ek yapı zemin kat koridoru, b. Üst kat restorana ulaşan koridor, c. Teras

Bu mekânda Safran Han'ın alt ve üst katına inen bir asansör bulunmaktadır. Bu asansörler ile alt kata inildiğinden Safran Han'ın güneydoğu yönündeki ilk revak aksına denk gelen duvarında açılan kemerli bir geçitle Han'ın avlusuna, revaklarına ve odalarına ulaşılmaktadır. Üst kata yine asansörler hem de merdivenler ile güneydoğu yönünde beden duvarına açılan kemerli geçitten ulaşılmaktadır (Resim 5.113).

(a) (b) (c)

Resim 5.113. Safran Han'a ek yapıdan erişim için beden duvarına açılan geçitler (01.05.2018); a. Üst Kat, b. Beden duvarına açılan geçit, c. Geçit olarak düzenlenen duvar

(a) (b) (c)

Resim 5.114. Safran Han'ın oda duvarlarda açılan geçitleri, tuğla döşemenin duvar birleşim detayı (01.05.2018); a.Birleştirilen odalar, b. Duvarlarda düzenlenen açıklıklar, c. Tuğla döşeme

Hanın müze olarak kullanılacak olması nedeniyle oda boyutlarının küçük olması ve sergilemeyi zorlaması bakımından oda duvarlarının bir kısmı çelik konstrüksiyon ile desteklenerek açıklıklar oluşturularak geniş mekanlar oluşturulmuştur (Resim 5.114).

Özgün olmayan döşemelerin ayırt edilebilmesi amacıyla ana beden duvarı ile yeniden kullanım projesinde önerilen tuğla malzeme (Resim 5.114.c) ile yapılan döşeme arasında imitasyon taş harcı ile yaklaşık 0,15 m. genişliğinde tuğla kırıklarından bordür ile ayırıcı bir tabaka oluşturulmuştur. Ancak her odada benzer uygulama görülmemiştir. Bu nedenle bu uygulamanın olmadığı döşemelerin özgün olabileceği algısı oluşmaktadır. Alt ve üst kat han odalarının sergi mekânı olarak kullanılmak üzere bazı odalarından duvarlarda açıklıklar oluşturularak (kaldırılarak) geniş mekanlar elde edilmiştir. Alt ve üst katta tekrarlanan bu sistemde odaların revak cephelerini etkilemiştir. Çünkü Han odalarının revakların gerisinde iç avluya

açılan pencereleri dış yüzeyle hem yüz tek pencere iken iç ve dış yüzeyi cam vitrin olarak sergilemek için tasarlanmıştır (Resim 5.115).

(a) (b) (c)

Resim 5.115. Safran Han'da sergi vitrini olarak kullanılan pencere ve kapı (01.05.2018); a.Pencere kemer alınlığı, b. Kemerli kapı, c. Kapı kemer düzeni

(a) (b) (c)

Resim 5.116. Safran Han oda ve avlulardaki zemin döşeme detayları (01.05.2018); a.Revak döşemesi, b. Oda döşemesi, c. Avlu döşemesi

Sergi için bütünleştirilen mekanlara giriş verilen kapıların yüksekliğinin yetersiz olması nedeniyle oda kapılarının restitüsyon çalışmalarında görülen tuğla kemerlerin muhtemel alınlıkları tamamlanmıştır. Ayrıca bu sistem içinde kapı kullanımı iptal edilen odaların kapı açıklıkları her iki yönde cam ile kapatılarak vitrin olarak sergilemede kullanılmıştır.

Kapı açıklıkları ve odalar arasında açıklık oluşturulmak için kaldırılan duvarların izdüşümleri iri agregalı imitasyon taş hacıyla döşeme yapılarak duvar izdüşümü döşemeden ayrılmıştır (Resim 116).

Kuzeydoğu yönünde Hanın topografyaya göre ve arsa sınırlarına göre yerleşiminden kaynaklanan güney ve kuzey ucundaki yamuk odaların düzenlenmesinde diğer odalardan farklı olarak toprağa dayanan istinat görevi gören beden duvarlarına ve mekanların tonozlarına sıva uygulaması yapılmıştır. Sıva uygulamasının ayrıca tavandan ve duvardan sergilenme amaçlı objeler yerleştirilmesi amacıyla özgün malzemeye zarar verilmemesi için yapıldığı anlaşılmaktadır (Resim 5.117).

(a) (b) (c)

Resim 5.117. Safran Han kuzeybatı cephede toprak altında kalan köşe duvarlarda sergileme amaçlı sıva uygulaması (01.05.2018); a. Duvarda sıva, b. Duvarda sergileme, c. Tavanda sıva

Hanın kendi içinde üst kata çıkış sağlayan ve Hanın güneydoğu kanadının güney ucunda düzenlenen merdiven ziyaretçi kullanımına kapatılmıştır. Bu nedenle ara katta kagir ek binanın odasına ziyaretçiler ulaşamamaktadır. Mescit mekânında gerekli sağlamlaştırma, koruma onarım müdahaleleri gerçekleştirilmiştir.

Hanın döşemeleri oda kapılarının ve revak kemerlerinin izdüşümleri imitasyon taş harcı ile revaklar tuğla malzeme ile avlu ise andezit taş ve tuğla malzeme ile döşenmiştir. Orta avlunun üstü üzerinde yürünebilecek şekilde çelik konstrüksiyonlu ve cam ile kapatılmıştır. Teras çatının geri kalan döşemesi andezit taş ve tuğla malzeme ile döşenmiştir (Resim 5.118).

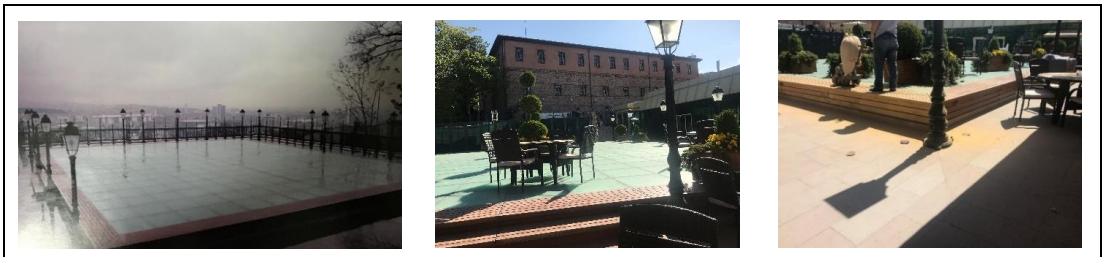

(a) (b) (c)

Resim 5.118. Safran Han'ın teras çatısının Çukur Han'la ilişkisi ve restoran (18.05.2019); a. Teras çatı (AIIKK arşivi, 2016), b. Restoran kullanımı, c. Döşeme detayı

Çağdaş ek müdahaleleri

Hanın orta avlusunun üzeri, Handa sergilenecek eserleri ve yapıyı dış hava etkilerinden koruması amacı ile üzerinde gezilebilir şekilde çelik konstrüksiyonlu ve temperli cam ile kapatılmış, bu sistem hanın duvarlarına oturtulmuştur. Hanın cam strüktürünün taşıma yükü, Çukur Han ile birlikte aynı yönetimdeki bu alanın çeşitli etkinliklerde (düğün, nişan, iş yemekleri vb.) kullanılmak üzere gelecek yüklere göre hesaplanmıştır.

Hana 1957 yılı sonrasında eklenen kagir ve betonarme olarak otel işlevindeki ek yapının Çengel, Çukur ve Safran Han'ın ortak kullanımına da cevap verecek şekilde düzenlenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Yapısal sorunlarda bahsedildiği üzere ek müştemilat binanın beton ve çelik malzemesinin ömrünü tamamlaması, taşıyıcılarında deformasyonlar nedeniyle yük taşıma kapasitesinin azaldığı, mevcut kiriş ve döşemelerinin hanın özgün güneydoğu duvarına mesnetlendiği ve yaslandığı için bu duvara zarar verdiğinden muhdes yapının güçlendirilmesinin yeterli olmayacağı, Han yapısından bağımsız bir taşıyıcı sistem ile inşa edilmesinin gerektiği anlaşılmıştır.

Hanın kafeterya binası ön tasarımda, terasın kuzeydoğu tarafında, Safran Han'ın mevcut mülkiyet sınırlarının dışında kalan Çukur Han bahçesine yerleştirilmiştir. Ancak bu konumda Safran Han taş duvarlarına yük bindirmesine sebep olacağından, betonarme olarak yıkılıp yeniden yapılan muhdes yapı, Hanın güneydoğu tarafında düzenlenmiştir (Resim 5.119).

(a)

(b)

Resim 5.119. Safran Han giriş Cephesi öncesi ve sonrası [189] (Ark Restorasyon); a.Öncesi, b. Sonrası

Safran Han'a "Müze" fonksiyonu verildiğinden engellilerin kullanımı için asansör, merdivenler, tuvalet mekanları ile yangına karşı su deposu, idari mekanlar, mekanik ve elektrik tesisat odalarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu eleman ve mekanlar hanın içinde kullanılması yapıya zarar vereceğinden, müze kullanımı için gerekli olan bu mekânların hanın güneydoğu cephesindeki ek binada düzenlenmesi planlanmıştır.

Ek muhdes yapının mevcut sınırları içinde ve gabaride müze kullanımına hizmet verecek şekilde yıkılarak Hanın güneydoğu cephesinde ve 4 katlı olarak yeniden yapılması, alt katlarında mekanik, elektrik tesisat odaları, yangın su deposu, ara katlarında müzeye hizmet edecek tuvaletler ve idari ofisler, üst katında kafeterya ve mutfak, arka bölümünde ise asansör ve merdivenler alması, bina cephesine yansıması ve Han cephesiyle uyumu Han ile üst kotu aynı hizada bitecek şekilde giydirme cam cepheli olarak inşası 08.07.2014 tarih ve 947 sayılı Koruma Bölge Kurulu kararı ile uygun bulunmuştur.

Teras çatıda önde cam korkuluklar gerisine metal parmaklıklar ile güvenli hale getirilmiştir. Hanın ek yapısının kuzeydoğusunda bulunan Çukur Han'ın arka kapısı ile güney yönde devam ederek Çengel Han kuzeybatı kapısına kadar ulaşan bir ek koridor ile birbirine bağlanmıştır. Bu kottaki yatay sirkülasyonu sağlayan koridorun Çengel Han ile Çukur Han arasındaki bölümünün üzeri çelik konstrüksiyonlu sistemle şeffaf örtü ile, diğer alanlarındaki metal nötr renk ile boyanmış üst örtü ile

[189] İnternet: Ali İnandım, Web: http://aliinandim.blogspot.com/2017/03/uclunun-sonuncusu-safranhan.html 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

kapatılmıştır. Bu alanlarda özgün döşeme ve yapı sınırlarında çağdaş malzeme ve detaylar kullanılmıştır (Resim 5.120).

(a) (b) (c)

Resim 5.120. Safran Han, Çukur Han ve ÇengelHan arasındaki yatay sirkülasyonu sağlayan ek yapı (18.05.2019); a. Ek yapı, b.Ek yapı, c. Bağlantı koridoru

Malzeme koruma müdahaleleri

Taş

Hanın ana beden duvarlarında ayıklama/temizlik (liberasyon) sonucu ortaya çıkarılan moloz ve kaba yonu taşlar korunmuş, yüzey kirlilikleri ve mikrobiyolojik oluşumlar temizlenmiş, gerekli bakım ve onarımlar gerçekleştirilmiştir.

Hanın güneydoğu ve kuzeydoğu yönündeki üst kat revaklarının özgün malzeme ve yapım tekniğine uygun olarak yeni malzeme ile mimari bütünlüğüne kavuşturulmuştur.

Avlunun özgün döşeme kaplamasının doğal taş kaplama olduğu geleneksel han mimarisindeki diğer örneklerden anlaşılmaktadır. Ancak proje ve diğer belgeler incelendiğinde özgün döşeme kaplamasına ilişkin bir tespit yapılmamıştır. Yeniden kullanım müdahalesi olarak avlu döşemelerinde tuğla (32 x32 cm.) ve andezit taş malzeme kullanılmıştır. Tuğla malzemede eskitme tekniği uygulanmıştır.

Tuğla

Han'ın pencere, kapı, revak kemerleri ve tonoz üst örtüsü harman tuğlası ile inşa edilmiştir. Bu nedenle tamamlamalar özgün malzemesine uygun olarak benzer tuğla

malzeme ile gerçekleştirilmiştir. Mevcut tuğla malzemelerde temizlik ve koruma uygulamaları yapılmıştır.

Metal

Pencerelerde bulunan metal parmaklıkların tamamı yapıdaki örneklerinden yeniden üretilmiştir. Özgün bir takım malzeme korunmuş ancak yenilenenler ile ayırt edilememektedir.

Ahşap

Hanın ana taşıyıcı sisteminde kapı ve pencere hatılları ile revak gergilerinde, hareketli ögeler kapı ve pencere doğrama ve kanatlarındaki ahşap malzemede kullanılabilir olanlar tekrar uygulamada değerlendirilse de, yapısal nedenlerden dolayı yapıdaki örneklerinden yeniden üretilmiş ve eskitme tekniği uygulanmıştır.

Ayrıca kapı açıklıklarını destekleyen ancak zaman içerisinde kesilen hatıllar tamamlanmamıştır. Güneydoğu ve kuzeydoğu revaklarında kemerlerin arasındaki ahşap gergiler özgününe benzer şekilde üretilerek bu bölümün tamamlanmasında kullanılmıştır.

Harç ve sıvalar

Hanın uygulama öncesinde iç mekanlarında özgün sıva nerdeyse hiç bulunmamaktadır. Yapının özgün bağlayıcı harcı kireç esaslı olup derzlerde ve sıvalarda döneminin yapı malzemesi olması bakımından kullanılmıştır.

Hanın özellikle kuzeybatı cephesi arazi şeklinden kaynaklı toprak altında kalması nedeniyle bu bölümdeki harç ve derzlerde iri tuğla kırıklı ve iri taneli agregalar ile hazırlanan harçlar kullanılmıştır. Duvar yüzeylerinde eser sergilemesi göz önüne alınarak bu kanattaki odaların duvar ve tavanlarında mozaik sıva uygulanmış olup, bu sıvanın içeriği yoğunlukla tuğla kırıklı malzeme ile hazırlanmıştır.

Mozaik şeklinde harçlar yeni imal edilen revak ayaklarında ve bütünlenen duvarlarda benzer şekilde tuğla kırıklı olarak, tuğla malzeme ile inşa edilmiş kısımlar kemer vb. elemanlarda ise daha ince taneli agrega ile tuğla tozuyla hazırlanan harç malzemesi ile derzlenmiştir.

Taban tuğlalarının onarımında ve derzinde tuğla kırıklı iri taneli karışım ayrıca beyaz çimento ile güçlendirilmiştir. Kapı girişleri ve duvar köklerinin belirgin hale getirilmesi için döşemede yine mozaik harcı taş taklidi olarak uygulanmıştır.

6. DEĞERLENDİRME

Bir tarihi yapıya en uygun yeniden kullanımın belirlenmesini etkileyen birçok faktör olması nedeniyle detaylı değerlendirilmesi gereklidir. Yapının bulunduğu kentsel veya tarihi çevrede en uygun kullanımın belirlenmesinde tüm faktörler göz önüne alınarak, yapının özgün değerlerinin korunması öncelikli olmalıdır.

Yeniden kullanımın başarısı, mevcut yapı ve çevresinin özgün değerlerini korumasıyla ölçülmelidir. Bu nedenle yapının miras değerlerini oluşturan özgün değerleri, mevcut yapısal durumu ve fiziksel özellikleri ile bağlantılı olarak yapının potansiyeli bütüncül bir analizi gerektirmektedir (Şekil 6.1) (Mısırlı ve Günçe, 2016, s.3).

6.1. Yeniden Kullanımın Değerlendirilmesi

Yeniden kullanım veya kullanımın sürdürülebilmesi için uyarlama için değerlendirme raporu, dünya mirası etki değerlendirme sisteminden esinlenerek geliştirilmiştir. "Yeniden Kullanımın Tarihi Yapıya Etki Değerlendirme" (YKTED) raporu adı verilen analizin ana amacı özgün değerlerin en üst düzeyde korunması aynı zamanda günümüz konfor şartlarına uygun uyarlamalar yapılması için yapının maruz kalacağı müdahalelerin belirlenmesidir. Bu raporlama; yeniden kullanım gereği müdahaleler ile yapının özgün değerlerinin ne kadar müdahaleye maruz kaldığı/kalacağının değerlendirilmesi amacıyla müdahalelerinin belirlenmesi ve derecelendirilmesi (yapıda birim mekân, tüm mekânlarda, yapı taşıyıcı sisteminde, cephe düzeninde, mimari plan düzeninde, mimari elemanlarında, süsleme programında), mevcut çevresel, sosyal ve ekonomik olarak yeniden kullanım müdahalelerinin bunlara olumlu ya da olumsuz etkilerinin özel bir programlama ya da karmaşık formüllerden arındırarak sadeleştirilmiş şekilde yapı ve çevre bazında ölçeklendirilerek, ölçülebilir bir şekilde sayısallaştırılması esasına dayanmaktadır.

Literatürde kullanılan yöntemlerde her biri müdahalenin yarattığı/yaratacağı (genellikle ön proje safhalarına yönelik metotları incelenmiştir) dönüşümün yapıya, çevreye, sosyal, kültürel çevreye katkısı arasındaki bağıntı, çeşitli sosyal ve fen

bilimlerinde kullanılan metotlara uyarlanmış yazılımlar ile sayısal hale dönüştürülmek suretiyle öngörüler olarak denenmiştir. Bu bağıntıların kurulmasında bu tezde önerilen değerlendirmedeki gibi ana değerlerin ölçeklendirilmesi yapılmış, yeniden kullanım alternatiflerinden en uygununu belirlemede kullanılmıştır.

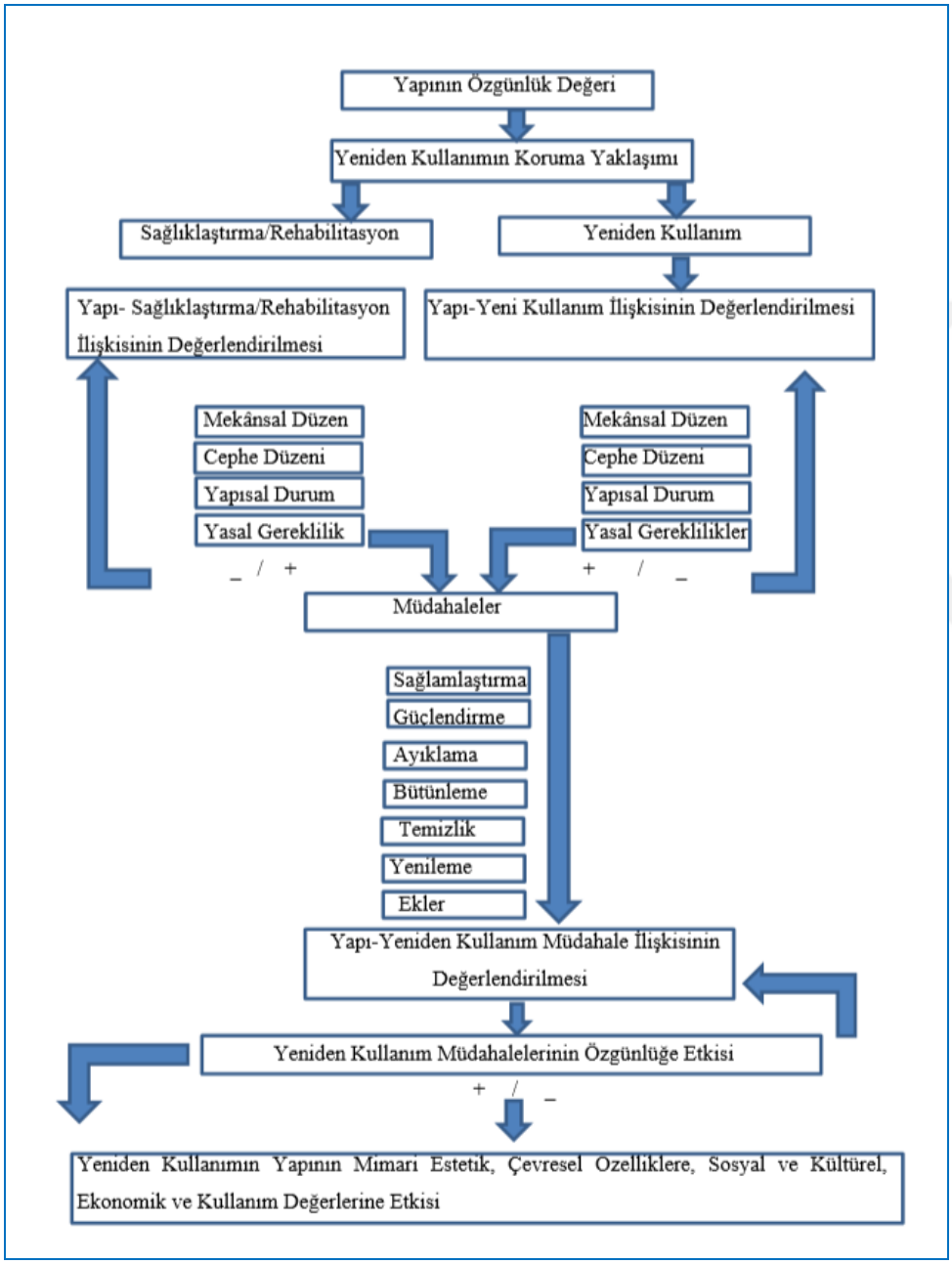

Şekil 6.1. Yapı-yeniden kullanım ve yeniden kullanım-müdahale ilişkisi değerlendirme süreci[190]

[190]Mısırlıoğlu ve Günçe ,2016, "Adaptive reuse strategies for heritage building: A holistis approach", Sustainable Cities and Society, s.2-23'den düzenlenmiştir.

Bu öneri ise; yeniden kullanımı belirlenmiş ve buna göre uygulamaları yapılmış olan çalışma konusu yapıların, yapı-yeniden kullanım ilişkisi ile yeniden kullanım-müdahale ilişkisinin ortaya konularak özgün değerlerinin korunup korunamadığının belirlenmesine yönelik bir değerlendirmeyi içermektedir. Yapılan müdahalelerin ayrıca bağlam ve çevrede etkileri de belirlenmeye çalışılmaktadır. Toplam olumlu etkilerden ziyade günümüze ulaşan değerlerin korunmasında olumsuzlukların azaltılması için ara kritik eşikler belirlenmiştir. Kritik eşik değer yani kabul edilebilir düzeyin üzerinde kalacak her türlü müdahale, bu düzeyin altına indirilmesine yönelik iyileştirici müdahalelerin belirlenmesi ya da yeniden kullanım alternatiflerinin değerlendirilmesi için belirleyici olabilecektir.

Bunlardan ilki yapı-yeniden kullanım ilişkisinde; özgün mekânsal kurgu, yapım malzemesi, teknik ve teknolojisinin, yeniden kullanımın gereksinimleriyle uyumu ve yeniden kullanımın ne kadar değişime neden olacağı,

İkincisi yeniden kullanım-müdahale ilişkisinde; mevcut yapısal durumunun ve yeniden kullanımın gerektirdiği müdahalelerin yaklaşımı ve ölçeği bakımından müdahale derecesinin belirlenmesi, müdahalelerin yapının özgün değerlerini korumaya etkisi,

Son olarak; yeniden kullanımın çevresel, sosyal, kültür, kullanım ve ekonomik açıdan ne kadar etki yarattığı belirlenmeye çalışılacaktır.

ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi "2013"[191] göre; mimari mirası korumanın amacı, özgünlüğünü ve kimliğini oluşturan nitelikleri bozmadan estetik ve kültürel değerleri ortaya çıkarmaktır.

Tarihi yapılarda özgünlük "…Bir mimari kültür varlığının anlam kazanabilmesi için gereken ve onun gerçekliğini, değerini ve bütünlüğünü kanıtlayan tüm özellikleridir. Mimari mirasın özgünlüğü söz konusu olduğunda, konum, tasarım, malzeme ve

[191]İnternet: ICOMOS, Web: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0623153001387886624.pdf adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

işçilik özellikleri açısından içinde bulunduğu kültür alanının bozulmamış ve tahrif edilmemiş bir belgesi olması istenir…"

Bu bağlamda; teknik ve teknolojik değer "… Kültür varlığının ait olduğu dönemin teknik bilgi, beceri, yapım, malzeme ve işçiliğine ilişkin belgesel niteliklerinin tümüdür…" olarak açıklanmaktadır.

Bu açıklamalara göre bir yapının mekânsal kurgusu (plan düzeni, mekanların formu, malzeme ve detaylarının özellikleri), yapım sistemi (temel, yatay, düşey taşıyıcılar, örtü ve yatay ve düşey sirkülasyon), yapım malzemesi ve işçilik (taş, tuğla/kerpiç, ahşap, metal, harç/sıva vb), cephe düzeni, hareketli unsurlar (kapı, pencere, dolap vb.), mimari unsurlar (kapı, pencere açıklıkları, ocak, niş vb.) bakımından özgünlüğünü koruyup korumadığına ilişkin bir değerlendirme yapılabilmesi için (Çizelge 6.1.) 1'den 5'e kadar bir ölçek önerilmektedir. Özgünlüğü en yüksek olan 5, yüksek 4, orta 3, düşük 2, çok düşük 1 olabilir.

Çizelge 6.1. Özgünlük tespit ölçeği

Birimlerin Özgünlük Değerlendirme Ölçeği	
1	Çok Düşük-değişmiş, özgün bilgiler yok
2	Düşük-Çok değişmiş, kısmen özgün bilgiler var
3	Orta-Az değişmiş, özgün bilgiler var
4	Yüksek-Çok az değişmiş, özgün bilgiler var
5	Çok Yüksek-Değişmemiş, özgün

Yapısal durumunun değerlendirilmesiyle yapının taşıma kapasitesini oluşturan yapım sistemi ve malzeme özelliklerinin, mimari unsurlarının onarılarak kullanılıp kullanılamayacağı, niteliksiz ekler ile ayıklama gerektirmesi bakımından değerlendirilmesi gereklidir. Buna göre harap, orta ve yüksek olarak bir değerlendirme yapılacak olup ayrıca bir çizelge hazırlanmamıştır.

Özgünlük tespit listesi, çalışma konusu şehir içi han yapıları için düzenlenmiş olan alt başlıklar, farklı yapı gruplarının mekânsal kurgusu ve özelliklerine göre yeniden düzenlenebilir.

Çizelge 6.2. Şehir içi hanlar için özgünlük tespit listesi

Yapının yeniden kullanım öncesi özgünlük değerlendirmesi			
1	Mekânsal kurgu (boyut, form, malzeme)	Odalar	
2		Revaklar	
3		Avlu	
4	Mimari unsurlar	Kapı	
5		Pencere	
6		Ocak/niş	
7	Hareketli unsurlar	Kapı	
8		Pencere	
9	Yapım Sistemi	Temel sistemi	
10		Düşey taşıyıcılar	
11		Yatay taşıyıcılar	
12		Örtü sistemi	
13		Yatay/Düşey sirkülasyon	
14	Yapım Malzemesi	Taş	
15		Tuğla/Kerpiç	
16		Ahşap	
17		Metal	
18		Harç/Sıva	
19	Cephe Düzeni	Dış cepheler	
20		Avlu cepheleri	
Özgünlük Genel Toplam			

Tasarım, cephe düzeni, yapım malzemesi, yapım teknolojisi, hareketli unsurlar ile sabit unsurların ana başlıklarında toplam 20 alt bölümden oluşturulan han yapıları için "özgünlük tespit listesi"nde (Çizelge 6.2.) yapının her bir biriminin tanımlanmasında elde edilen bilgiler doğrultusunda bir değerlendirme yapılmaktadır. Her bir başlığın 1-5 arası değerlendirilmesinden toplam bir değer oluşacaktır.

Örneğin mekânlar/odalar özgün boyut ve formunda günümüze ulaşmış ise (5) değeri verilecektir. Tuğla malzeme zaman içerisinde değiştirilmiş ve niteliksiz uygulamalar ile günümüze ulaşmış ise (1) değeri verilebilir.

Çizelge 6.3. Özgünlük değerlendirme ölçeği

Yapının özgünlük değerlendirmesi	
0-20	Çok Düşük- Mekânsal kurgu, cephe düzeni, yapım tekniğinde, malzeme ve mimari unsurlarında değişlikler olması
21-40	Düşük- Mekânsal kurgu, cephe düzeni, yapım tekniğinde kısmi değişiklik olmuş, malzeme ve mimari unsurlarında değişlikler olması
41-60	Orta-Mekânsal kurgu, cephe düzeni, yapım tekniğinde az, malzeme ve mimari unsurlarında değişlikler olması
61-80	Yüksek- Mekânsal kurgu, cephe düzeni, yapım tekniği değişiklik olmamış, malzeme ve mimari unsurlarında kısmi değişlikler olması
81-100	Çok Yüksek-Mekânsal kurgu, cephe düzeni, yapım tekniği, malzemesi ve mimari unsurlarında değişlik olmamış

Bu değerlerin toplamı 100'lük sistem içinde değerlendirilerek, "özgünlük değerlendirmesi" (Çizelge 6.3.) çok düşük, düşük, orta, yüksek ve çok yüksek dereceleri ile yapılarak, yapının tüm özellikleri ile sayısal olarak özgünlüğünün belirlenmesine yardımcı olması beklenmektedir.

Koruma yaklaşımının belirlenmesi, yapıların mevcut kullanımına devam etmesi veya yeniden kullanım için uyarlanmasında koruma-özgünlük dengesinin temel belirleyicisi, yapının mevcut durumuna yeniden kullanımın gereksinimi müdahaleler olacaktır.

Sağlıklaştırma-Rehabilitasyon; özgün kullanımda çağdaş konfor koşullarını karşılayamayan ve bu nedenle kullanım değerini yitirmiş yapıların mimarisi korunarak, onarımı ve çağdaş donanımla desteklemeyi kapsayan müdahaleleridir. Bu yaklaşımda yapısal sorunlarının çözümlenmesi için koruma müdahalelerinin yanında, yapının güncel kullanımı için yasal gereklilikler olan ısıtma, havalandırma, tesisat, elektrik, telekomünikasyon, özel gereksinimli birey erişimi, iş sağlığı ve güvenliği, yangın uyarı ve söndürme sistemlerini asgari derecede sağlanması gerekmektedir.

Ayrıca özgün kullanımda yeni mekânlara ihtiyaç duyulabileceği gibi, özgün kullanımın devam edilebilmesi için de birçok yeni eklenti ve düzenlemeler gerekebilir.

Yeniden kullanım – yeniden kullanıma uyarlama; tarihi yapının özgün kullanımı dışında başka bir kullanım için uyarlanması yönünde alınan kararın gerektirdiği müdahalelerin, restorasyon/koruma projesi kapsamında uygulanmasıdır.

Bu çerçevede yapının yeniden kullanımın gereksinimi müdahaleler belirlenirken, yapının kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltilirken, özgünlüğü, bütünlüğü ve anlamı saygı görecek şekilde koruma-yeniden kullanım-özgünlük dengesi sağlanmalıdır.

Bu adımda yapının plan, cephe, yapım teknolojisi ve malzemesinin tanımlanması, yapısal sorunlarının belirlenmesi gereklidir. Yapının çözümlenmesinden sonra yeniden kullanım için önerilen alternatifin gereksinimi olan plan düzeni, mekânsal ihtiyaçlar, mekânsal ilişkileri sağlayan sirkülasyon sistemi, kullanıcı değişiminden kaynaklanacak mekânsal ve donanımsal ihtiyaçlar, yeniden kullanım için gerekli asgari yasal gereklilikler ile birlikte mevcut durum ile yeniden kullanımın gereksinimlerinin karşılaştırıldığı ara değerlendirmede değişim ve dönüşümlerin yapının özgünlüğüne etkisinin tespiti gereklidir.

6.1.1. Yapı-yeniden kullanım ilişkisinin değerlendirilmesi

Yapının özgün mekansal, hacimsel ve kütlesel özellikleri, bulunduğu konum ve çevre ilişkisi, çevrenin mevcut işlevselliği, toplumsal kent hafızasındaki yeri yeniden kullanımın belirlenmesinde en temel faktörlerdir.

Bu nedenle mekânsal kurgunun, mekanların hacimsel boyutları, mekânlar arası ilişki, sirkülasyon ağı yeniden kullanımın mekânsal gereksinimi ile karşılaştırmayı içeren basit bir tablo önerilmektedir. Ölçek olarak “olumlu, nötr, olumsuz” değerlendirmesi yapılacaktır. Bu tablo sayısallaştırılmamış yeniden kullanım önerileri arasında bir kıyaslama yapılması için ön değerlendirme olarak kabul edilebilir. Yeniden kullanım

için gerekli olabilecek müdahalelerin öngörülmesinde fayda sağlaması hedeflenmektedir.

Yeniden kullanım ile yasaların belirlediği asgari mekânsal alanlar, diğer konfor ve güvenlik şartlarını sağlaması, çevresel özelliklerin yeniden kullanıma katkı sağlayacak özelliklere sahip olması ile kullanılabilir hale gelen yapı varlığını sürdürülebilir.

Vitrivus'a göre mimarlık yararlılık (kullanışlılık), sağlamlık ve estetik sağlamalıdır. (Vitruvius, 2005, s.15) Yararlılık amaca uygunluktur. Amaca uygunluğun içinde yapının biçimi, kullanımı ve teknolojik teknik özellikleri yer almaktadır. Mimari bir yapıda bu ögelerin amaca uygun olarak uyumlu bütünleşmesi önemlidir (Kuban, 1998, s.21-22). Bu şekilde amaca uygun olarak tarihi yapıların mekânsal düzeni, mimari unsurları ve döneminin özellikleri ile çevresinin bütünlüğü korunarak yeniden kullanımı sayesinde toplumsal hayatta yer alabilirler.

Tez kapsamında değerlendirilen şehir içi han yapıları bakımından konu değerlendirildiğinde; "…yapım teknikleri, kullanılan malzeme ve doğayla uyumlu tasarımları ile ekolojik yapılardır…" (Tutkun ve İmamoğlu, 2015, s.594-595)

Çalışma konusu şehir içi han yapıları, inşa edildikleri topografyanın manzarasına uyarak, doğal biçimlenişi takip ederek tasarlanmıştır.

Han odalarında konaklama ve konforuna ilişkin olarak; 16. yüzyılın ortalarında hanların yolculara ayrılan mekânlarında, yolcuların yatak olarak eyerlerinde taşıdıkları kilimleri yere serip üzerine cüppelerini yaydıkları, eyerleri yastık yerine kullandıkları, 18. yüzyılda hana yolcu geldiğinden odanın temizlendiği ve bir tek yer yatağı bulduğu, 19.yüzyılda yolcuların ihtiyaçlarını yanında getirdiği, hizmetli ve yiyecek imkânı olmadığı gibi odada sadece bir hasır olduğu, 20. yüzyılda odalarda yer minderleri, kulplu su küpleri bulunduğu, temiz olmadığı dönemin gezginlerinin anılarında yer almaktadır. Ersoy, ayrıca şehre gelen yabancıların gözetim altında tutulması ve şehrin güvenliğinin sağlanmasında da rolü olduğunu söylemektedir. Handa kalacağı süre boyunca yolcunun şehirden bir kefil bulması gerektiği, handa kalanların listesinin tutulduğu, defter nazırı istediğinde bilgi verildiği, handan

ayrılırken yolcuların hancı kethüdasınca onaylanan bir pusulayı defter nazırına iletip isimleri listeden sildirttiği, bu şekilde yerli olmayan nüfusun denetiminin sağlandığını belirtmektedir (Ersoy, 2001, s. 3).

Günümüz yaşam koşullarına göre hanlar birbirini tekrarlayan mekânsal düzeni, boyutları ve hacimsel olarak daha küçük birim mekânlara sahiptir. Oda mekânları kapalı, revakları yarı açık ve avlusu ile açık mekânlara sahip doğa ile doğrudan ilişkilidir. Doğal aydınlatma ve havalandırmaya sahip nefes alan yapıların, avlularında her mevsim yaşanmakta, revaklarda mevsimsel değişimlere tanıklık edilmektedir. Dışa kapalı ve içe dönük bir mimariye sahip olsalar da yaşamsal kaynak güneş enerjisini avludan sağlar. İnsanın doğa olayları ile doğrudan teması ve bu koşullara göre doğal bir yaşam döngüsünde yaşamını sürdürmesine imkân verirler. Kalın taş duvarlar ısısal konforu sağlamaktadır. Kışın soğuk havayı duvarlar engeller mekânların içindeki ocaklar ile ısı sağlanır, yazın yine güneşin yakıcı ısısı duvarlara hapsolur ve serin bir ortam sağlanır (Özalp,2000, s.48).

Ancak günümüz insanı değişmiş, doğal döngüsünde doğa koşullarının bertaraf edildiği her mevsim aynı iklimde yaşanabilir içe dönük kapalı mekânlarda yaşamı tercih etmekte, tercih etmeye zorlanmaktadır. Küreselleşmenin, ticari etkinliklerin tüketime yönelik itici güçlerin insan yaşamına yansıması olarak suni olarak oluşturulan konfor şartları içerisinde yapılarda yaşamını sürdürmektedir.

Yaşamsal konfor şartlarının değişmesi mekândan, mekânlarda kullanılan eşyalara, giyim kuşamdan doğa ile temasın şekline kadar etkilenmiştir. Bu bağlamda Han yapılarının yarı açık ve açık mekânlarla desteklenen kapalı mekânlarının günümüz konfor şartlarına göre boyutsal yetersizliği, birim mekânların ayrı ayrı kullanılmasını bazı işlevlerde olumsuz etkilenmektedir. Dönemindeki gibi üst katlarında konaklama için kullanılan han odalarındaki sadece bir ocak ve niş, kullanıcının beklentisini artık karşılamamaktadır. Konaklama anlayışı son yüzyılda değişmiştir. Islak hacimlerin oda mekânında yer alması, iklimlendirme, havalandırma, aydınlatma gibi temel ihtiyaçlar yanında kullanılan mobilya boyutlarına kadar değişmiştir.

İşletmeler için dükkân olarak kullanılabilir olabileceği düşünülen bu mekânlarda yine kullanıcıların işletmenin ticari gereksinimleri yanında, bireylerin ihtiyacı olabilecek birtakım düzenlemelere de ihtiyaç duyulabilir.

Diğer yandan, özgün yapıya mekânsal düzenini zorlayacak ve aktif kullanımını etkileyecek ağır programlı bir kullanım yüklendiğinde, yeniden kullanımın gereksinimi mekânların genişletilmesine, yeni mekânlar eklenerek kütlesel olarak cephe düzenine etki etmeye başlayabilir.

Bu nedenle mimari mirasın öğelerinin korunması, tasarımının yeniden kullanıma uygunluğu ile sağlanabilir. Bu nedenle hangi kullanıma uyarlanırsa uyarlansın yapının özgün değerleri ve kimliği ile bulunduğu çevredeki kimliğinin korunması esastır.

Tarihi yapının kimliğini oluşturan mekânsal kurgusu ve plan düzeni yeniden kullanımın gereksinimlerine uygunluğu önemli bir etken olup, mekânsal planlamayı kökten değiştirecek düzenlemeler yapılmamalıdır. Yeni mekânlar yaratılması için mekânların mevcut duvarları gibi taşıyıcı sistemleri kaldırılmamalıdır. Diğer yandan mekânların yatay ve düşey şekilde bölünerek mekânlar oluşturulmasında, hacimsel boyutlarının elverişli olup olmadığı mekânın özgünlüğünün okunabilirliğine ve yapılacak uygulamaların özgün duvar, döşeme ve tavanlara zarar vermemesi göz önüne alınmalıdır. Yapıya, cephe düzenini etkileyecek, iç mekânda yeni kat gibi ilaveler yapılmamalıdır.

Çizelge 6.4. Yeniden kullanım gereksinimlerinin yapının özgün tasarımına etkisi (Altınoluk, 1998, s.22, Engin, 2009, s.27, Ch'ng, 2010 s.14, Yaldız, 2013, s.45-57, Baz ve Karatosun, 2017, s.91-102)[192]

Kültür varlığının mevcut durumu	Yeniden kullanımın gereksinimleri	Değişim ve dönüşümler	Değerlendirme (Olumlu-Nötr-Olumsuz)
Plan/mekânsal kurgusu	Mekân boyutları	Mekânsal planlama	
Strüktürel özellikleri	Strüktürel gereksinimler	Strüktürel ilaveler/dönüşümler	
Cephe düzeni	Yeniden kullanımında kaynaklı ek mekân, ek konstrüksiyon vb. gereksinimleri	Cephe düzeni yeni eklemeler	
Yapı malzemesi	Yeniden kullanım müdahalelerinin gereksinimi	Yapı malzemesi olarak eklemeler	
Mevcut kullanıcı yükü	Yeniden kullanımın kullanıcı yükü	Kullanıcı yükü değişimi	
Servis mekânları	Yeniden kullanımın gereksinimi servis mekânları	Ek mekânların yükü	
Sirkülasyon ağı	Yeniden kullanımın gereksinimi sirkülasyon	Sirkülasyon elemanlarının yükü	
Yasal gereklilikler (teknik donanım)	Elektrik, telekomünikasyon, aydınlatma, ısıtma, havalandırma, akustik, sıhhi tesisat, iklimlendirme, yangın koruma, iş sağlığı ve güvenliği, engelli erişimine yönelik gereksinimler	Konfor şartlarının yükü	
Çevre ile ilişkisi	Kültür varlığının çevresinde düzenlemeler, erişim imkânları, kentsel donatılar	Çevre ile ilişkisinin değiştirilmesi ya da iyileştirilmesi	

Sirkülasyona yönelik yeniden kullanım gereği merdiven, asansör gibi yeni eklentiler özgün mekânları ve birbirleri ile ilişkisini düzenleyen özgün tasarımı korumalıdır.

Bu bağlamda Çizelge 6.4'de önerilen yeniden kullanım gereksinimlerinin yapının özgün tasarımına etkisi kapsamında yapılacak değerlendirmede yapının yeniden kullanımın gereksinimi mekânsal ihtiyaçları karşılayıp karşılayamadığını belirlemeye olanak sağlaması hedeflenmiştir. Bu çalışma ile sözel bir değerlendirme yapılarak daha sonra sayısallaştırmada altlık olarak kullanılacaktır. Yeniden kullanım gereksinimlerinin yapıdaki etkisi olumlu/olumsuz/nötr olarak incelenecektir.

[192] Ayrıca "Yenilenmede Tarihi Yapıların Kullanımı" (English Heritage, 2013), "Kanada'da Tarihi Yerlerin Korunması İçin Standartlar ve Kılavuzlar" (2010), "Tarihi Çevrenin Sürdürülebilir Yönetimi İçin Koruma İlkeleri Politikaları ve Rehberlik" (English Heritage, 2015), Hong Kong "Miras Binalarının Yeniden Kullanıma Uyarlama ve Değişiklik ve İlave İşleri Yönetmeliği Altında, Bina Güvenliği ve Sağlık Gereksinimlerine Uygunluk, Uygulama Kılavuzu" (2012)'ndan faydalanılmıştır.

6.1.2. Yeniden kullanım- müdahalesi ilişkisinin değerlendirilmesi

Bakım, onarım, yeniden yapım olarak ulusal mevzuatımızda tanımlanan müdahale ölçeklerinden, "onarım" başlığındaki "esaslı onarım" müdahaleleri olan; sağlamlaştırma, güçlendirme, bütünleme/tamamlama, yenileme, temizlik başlıkları ile çağdaş yaşam konfor şartlarının ve yasal gereklilikler (elektrik, telekomünikasyon, aydınlatma, ısıtma, havalandırma, akustik, sıhhi tesisat, iklimlendirme, yangın koruma, iş sağlığı ve güvenliği, engelli erişimi vb) ile yeni yapısal, hacim ve kütle eklentileri değerlendirilmektedir. Bu çalışmada yapılar esaslı onarım müdahaleleri incelendiğinden, müdahale ölçeği ayrıca ölçeklendirilmemiş ve hesaba katılmamıştır.

Bir yapının özgünlüğünün korunabilmesi için diğer bir etken, müdahalelerin uygulama yaklaşımlarıdır.

Taklit, benzetme/yorumlama özgün yapıdaki malzeme, işçilik ve detayların benzerlerinin üretilmesidir. Önceki (Bkz. Bölüm 2) bölümlerde yer verildiği üzere, taklit edilen uygulamaların zaman içerisinde ayırt edilememesi, yapının onarım geçmişinin anlaşılmasını imkânsız hale getirmektedir. Ancak mimari estetiğin korunmasında etkisi oldukça yüksektir. Artık bilimsel restorasyonun temel ilkelerinden biri olan günümüz müdahalelerinin özgününden ayırt edilebilir olması ilkesi ile çelişmektedir.

Benzetme ve yorumlama, taklit gibi yapının özgün detaylarının yeniden yorumlanmasıdır. Genellikle süsleme programlarında karşımıza çıkan bu uygulama yapının her bir detayında da uygulanagelmiştir. Bu tür uygulamaların zaman içerisinde dönem ekinden ziyade yapıyla bütünleşmesi tehlikesi bulunmaktadır. Bu tür uygulamalarda özgünden ayırt edilebilir ve gelecekte tekrar değerlendirme gerekecek koruma uygulamalarını engellemeyecek şekilde geri döndürülebilir detaylarda üretilmesi durumunda ilkesel olarak kabul edilebilir.

Ancak uygulamalarda bilindiği üzere yapı sistemini oluşturan ana elemanların taşıma kapasitesinde zafiyet yaratacak uygulamalardan kaçınılması gerektiğinden, ayırt edilebilir uygulamalar yapılsa da geri döndürülebilir olması kimi zaman imkânsız

hale gelmektedir. Özellikle temel sistemi, beden duvarlarının iç dolgularında, üst örtülerde yani görünmeyen imalatlarda ayırt edebilirlik ilkesi neredeyse uygulanmamakta ve taşıyıcı sistem her müdahale döneminde hibritleşmektedir.

Hatta geleneksel yöntemler (duvarların özgün malzemeler ile iç dolgularının yenilenmesi, örgülerin sağlamlaştırılması ya da eksiklerinin tamamlanması vb.) kimi zaman yapının bulunduğu zemin koşullarının değişmesi, ilk yapımından kaynaklanan hatalı işçilik ve malzeme kullanımları, deprem koşulları, değişen iklimin getirdiği deformasyonların yanı sıra uzun yıllar bakımsız kalması, terk edilme gibi nedenler ile yapının fiziki olarak varlığını sürdürmesi için yeterli olamadığı durumlar ortaya çıkmaktadır.

Örneğin zemin sıvılaşması, toprak kayması vb. etkenler ile yapının zeminin sağlamlaştırılmasında temel seviyesinde alınacak önlemler yeterli olamayacaktır. Bu sebeple zemin güçlendirilmesine yönelik interdisipliner çalışmalara ihtiyaç duyulacaktır. Bu tür sorunlarda zeminin kazıklar ile, beton enjeksiyonu ile güçlendirilmesine yönelik uygulamalar yapılmaktadır.

Zemin konusu yapının kabuğu dışında olsa da temelde yapılacak düzenlemeler, birlikte ve bir bütün olarak çalışan kâgir sistemin (kompozit sistem) beden duvarları, ayak, kemer, üst örtüde kubbe, tonoz gibi elemanlarında bir dizi yapısal müdahaleler yapılmasını gerektirebilir. Son yıllarda yapısal güçlendirme için geliştirilen kimi malzemeler kâgir sistemin belli kısımlarında aşırı güçlendirmeye neden olduğundan diğer elemanlarında da uygulamaların yapılmasını gerektirmektedir. Örneğin, epoksili malzemelerin uygulanmasında aşırı güçlendirilen bölgeler, bölgesel olarak iyileştirme yapılan kısmı korurken, sorun olmayan daha gevşek olan dokuyu çekerek çatlamalara neden olmaktadır. Benzer şekilde karbon elyaf şilte, çubuk ve şeritlerin uygulanmasında da yapı bütün olarak güçlendirme programına alınmak zorundadır. Bütüncül olarak yapılan bu uygulamalar yapıyla bütünleşerek yeni bir taşıyıcı sistem oluşturmaktadır. Burada özgün yapım teknolojisinden artık bahsedilemez.

Mimari unsurların sabit kısımlarından ziyade hareketli kısımları olan doğrama, kapı, pencere kanatları, dolap kepenkleri vb. elemanların onarımında da yeni malzemelerin eskiyle bütünlenmesinde taklit ve benzetme yoluyla uygulamalar yaygın şekilde

yapılmaktadır. Ancak eski ve yeni malzemelerin ayırıcı bölümlerinin ayırt edilebilir şekilde uygulandığı bilinmektedir.

Bu uygulamalarda uygulama yapılacak eski yüzey ile yeni yüzey arasına birlikte çalışacak, bütünleşecek, ancak geri alındığında başka bir dönem yapıldığını vurgulayacak ayırıcı bir tabaka yapılabilir. Bu uygulama özellikle eski duvar dolgularına yeni dolgular yapılmasında iyi uygulama sonuçları vermektedir. Benzer bağlayıcı içeriğinden oluşturulan harçlar ile "capping" gibi bir uygulama sağlam bölge yüzeyine uygulandıktan sonra yine özgün içerikle uyumlu dolgular yapılmak suretiyle hem taşıma dayanımı sağlayabilecek hem de gelecekteki korumacıların dönem uygulamalarını belirlemesinde yardımcı olacaktır.

Bu tür uygulamalar görünür yüzeylerde de ayırıcı bir hat olarak ince bir derz ile sağlanabilir, ancak özgünle uyumlu olması ana ilkedir.

Yeni müdahalelerin bir katman olarak uygulanması (palimsest) yaklaşımının müdahale biçimi, zıtlık, eski ve yeniyi bir arada ve uyum içinde sunmayı hedeflemektedir. Zıtlık, yapıyı oluşturan sistemlerin dışında yeni eklenen ve yapıda bugüne kadar hiç olmamış eklentiler için mi, yoksa yapı bünyesinde gereken uygulamalarda mı kullanılmalıdır?

Özgün dokudaki malzemelerin yenileri ile yapılacak bütünleme ile bozulanların değiştirilmesinde yeni uygulamaların ayırt edilebilmesi için birtakım yöntemler kullanılmaktadır. Zıtlık yaratılması için, özgün dokudaki örgüdeki malzeme boyutlarından farklı boyutlarda (daha küçük/büyük), özgün dokuyla yeni dokunun farklı yüzeylerde (yeni yüzeyin özgünden geride/önde), yeni dokuda farklı işçilik (taraklama yönü değiştirme/ ya da yüz açmamak/ mucarta ile farklı doku oluşturma vb.) özgün dokuyla yeni doku arasında ince derz ile ayırma vb. uygulamalar yapılmaktadır.

Müdahalenin ölçeği, yapının özgün elemanlarına müdahalenin uygulama üsluplarından ziyade (özgün malzeme ile taklit edilmesi, zıtlık yaratılması, çağdaş malzeme ile yapılması) özgünden ayırt edilebilir, geri döndürülebilir (reversible), bu

işlemler esnasında özgüne zarar verilmemesi gibi uygulamanın yöntemi ile ilişkilendirilerek buna göre derecesi belirlenmiştir.

Temel, taşıyıcı sistem, yapım malzemesine yönelik müdahale yaklaşımlarına göre müdahale biçimleri, özgünle uyumlu, en az müdahale, özgünden ayırt edilebilir ve gerektiğinde geri döndürülebilir olması bakımından değerlendirilerek;

Sağlamlaştırma müdahalesi sorunları giderilen özgün malzemenin aynı işçilikle yerine konması olarak tariflenmiş ve özgün malzemesinin yeniden kullanılıyor olması nedeniyle en az müdahale olarak tanımlanmış, en az müdahale dahi olsa fiziki bir uygulama olması nedeniyle (1) değer verilmiştir.

Özgün sistem/doku/malzeme ile uyumlu yeni malzeme (özgünle aynı fiziksel ve kimyasal özelliklere sahip, renk, doku uyumu) ile uygulama biçimine bağlı olarak ayırt edilebilir/edilemez ve geri döndürülebilir/döndürülemez olmasına bağlı benzetme ve zıtlık üslubundaki uygulamalar 2-4 arasında, taklit uygulamalar ayırt edilebilir olamayacağından 3-5 arasında değerlendirilmiştir.

Yeni sistemler (çelik, cam, ya da özgün malzeme ile geleneksel uygulamalar dahil) yapının bünyesinde özgününden günümüze hiç var olmayan ancak günümüz ihtiyaçlarından kaynaklı ekler olarak yapının taşıyıcı sistemini, cephe özelliklerini değiştiren uygulamaların yapıya uygulanmasından kaynaklı getirecek yük ile birlikte yapıdan ayırt edilemeyecek uygulamalara neden olup olmayacağına ilişkin değerlendirme 3-5 aralığında değerlendirilmiştir.

Uygulamada işçilik hataları iş kalitesini belirleyen etken olmasına karşın ön değerlendirme yapılmasını sağlaması bakımından oluşturulan sisteme etken olarak dâhil edilmemiştir.

Yeniden kullanım için gerekli müdahalelerin etkileri;

- Mekânsal değişimler (ekleme/kaldırma) (MM)
- Cephe düzeninde değişimler (ekleme/kaldırma) (CM)
- Yatay düşey sirkülasyon-erişilebilirlik (EM)

- Sıhhi tesisat, elektrik, telekomünikasyon, ısıtma, havalandırma müdahaleleri (STM)
- Hareketli unsurlarda değişimler (HM)
- Yapısal müdahaleler
  - Temel sistemi: TS
  - Yatay taşıyıcılar: YT
  - Düşey taşıyıcılar: DT
  - Örtü sistemi: ÖS
- Yapı malzemesine müdahaleler (YM),

üzerinde test edilmektedir.

Çizelge 6.5. Yeniden kullanım için yapılan mekânsal müdahaleler/değişimler ve müdahale derecesi

MM	**Mekânsal müdahaleler/değişimler (ekleme/kaldırma)**	**Müdahale Derecesi**
MM1	Özgününde bulunan kapı, pencere açıklıklarının yapı izleri korunarak açılması	**1**
MM2	Yeni duvar eklenerek yapı izleri korunarak mekân oluşturulması/ geri döndürülebilir	**2**
MM3	Özgünündeki yapı izleri korunarak duvarların kaldırılması, kapı pencere açıklıklarının kaldırılması	**3**
MM4	Özgününde bulunmayan kapı, pencere açıklıkları açılması/geri döndürülebilir/özgün örgü ve malzeme kaybı	**4**
MM5	Özgünündeki yapı izleri korunmaksızın mekanların duvarlarının, kapı pencere açıklıklarının kaldırılması	**5**

Yeniden kullanımın gereksinimi mekân, mekanlar arası ilişki, sirkülasyon, özgün yapının karakteristik özelliklerini koruyacak ve okunabilirliğini sağlayacak şekilde düzenlenmelidir. Ayırıcı duvarlar eklenerek yapılan hacimsel bölünmeler mekânın özgün karakteristik özelliklerinin okunabilirliğine engel olunmaksızın, duvar, döşeme ve tavanına zarar vermeyecek şekilde yapılabilir. Uygulama öncesinde kapatılan pencere ve kapı açıklıkları izler korunarak düzenlenebilir. Ancak mekânsal ihtiyaçlardan dolayı mekânların arasındaki duvarlar kaldırılmamalı, özgününde bulunmayan ihtiyaç duyulan açıklıkların oluşturulması için kapı ve pencereler açılmamalı, özgününde olmasına karşın izleri yok edilerek kapı ve pencere açıklıkları kaldırılmamalıdır.

Ayrıca yapının birim mekân ya da daha fazla mekânına ekleme, değiştirme suretiyle yapılan düzenlemelerin etkisi müdahale edilen mekân sayısının toplam mekân sayısına oranı ile elde edilecek sayısal değerin =0,5 altı (0), üstü (1) puana yuvarlandıktan sonra mekânsal değişimler hanesindeki derece eklenecektir. Bu şekilde Çizelge 6.5'e göre müdahale ağırlığı yapının kendi içinde doğru orantıda elde edilecek veri ile daha doğru değerlendirilebilecektir.Örneğin 40 odalı bir yapının 20 odasında "Özgünündeki yapı izleri korunarak duvarların kaldırılması, kapı pencere açıklıklarının kaldırılması" müdahalesinin gerçek değerinin oluşturulması için tabloda verilen 3 puanına 20/40 (0, 5 değeri, 1 değer olarak eklenecek) değerinin eklenmesi ile müdahale derecesi belirlenecek fiziki müdahale boyutu bu şekilde 3+1 = 4 değer olarak hesaba katılacaktır.

Çizelge 6.6. Yeniden kullanım için cephe düzenine yapılan müdahaleler/değişimler ve müdahale derecesi

CM	**Cephe düzeninde müdahaleler/değişimler (ekleme/kaldırma)**	**Müdahale Derecesi**
CM1	Özgün malzeme ile özgün cephe düzeninin sağlamlaştırılması	**1**
CM2	Özgününde bulunmayan çağdaş malzeme ile koruma uygulamaları /ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir	**2**
CM3	Özgünündeki yapı izleri korunarak kapı pencere açıklıklarının açılması/kaldırılması, yeni mekân eklenmesi/ ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir	**3**
CM4	Özgününde bulunmayan çağdaş malzeme koruma uygulamaları /ayırt edilebilir/ geri döndürülemez/özgün örgü ve malzeme kaybı	**4**
CM5	Özgünündeki yapı izleri korunarak açıklıkları oluşturulması/kapatılması, yeni mekân eklenmesi/ ayırt edilemez/ geri döndürülemez/özgün örgü ve malzeme kaybı	**5**

Özgün planı düzeni içerisinde kapatılan/açılan kapı, pencere, duvar, üst örtüler, restitüsyon araştırmalarından elde edilen bilgiler ile tamamlanan bölümler ve eklenen mekânların cephe düzenine yansıma bakımından değerlendirilmesinin Çizelge 6.6'ya göre yapılması öngörülmektedir.

Çizelge 6.7. Yeniden kullanım için yapılan yatay/düşey sirkülasyon-erişilebilirlik müdahaleleri ve müdahale derecesi

EM	Yatay/düşey sirkülasyon-erişilebilirlik müdahaleler/değişimler	Müdahale Derecesi
EM1	Özgün yatay ve düşey sirkülasyonun sağlıklaştırılması	**1**
EM2	Yapı bünyesinde değişiklik yapılmadan yeni merdiven eklenmesi/ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir	**2**
EM3	Yapı bünyesinde değişiklik yapılmadan asansör/merdiven eklentilerinin entegrasyonu/ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir	**3**
EM4	Yapı bünyesinde değişiklik yapılarak yeni merdiven entegrasyonu eklenmesi/geri alındığında tahribat oluşturabilir	**4**
EM5	Yapı bünyesinde değişiklik yaparak asansör eklentilerinin (asansör evi vb) entegrasyonu/geri alındığında tahribat oluşturabilir	**5**

Yeniden kullanımın gereksinimi sirkülasyon için mevcut özgün sistemler korunarak aktif kullanımda değerlendirilebilir. İnsan Hakları Sözleşmesinde yer alan engelli bireylerin erişimi bakımından yapıların değerlendirilmesi gereklidir. Ancak "Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği" "EK 1" "Yapılar için Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Formu içinde Yapının Özellikleri" başlığı altında;"…A12 "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmeliğe göre yapı tescilli midir?..." sorusu bulunmaktadır. Eğer yapı tescilli ise yapının erişilebilirliğiyle ilgili bir işlem öngörülmemektedir (Güler ve Tutal, 2017, s.353).

Ancak tescilli tarihi yapılarda bu ihtiyaçların giderilmesine ilişkin müdahalelerin uygunluğu koruma bölge kuruluna sunulan projelerde değerlendirilmekte ve uygun görülmesi halinde uygulanmaktadır. Merdivenlerin rıht yükseklikleri, tarihi yapılarda günümüz standartlarının üstünde olması gibi temel sorunlar bilinmekle birlikte, yatay sirkülasyonda rampa ve korkuluklar eklenmesi katlı yapılarda merdivenlere mümkünse engelli araçları için asansör eklenmesi yanında yapının uygunluğuna bağlı asansör yapılması da gerekebilmektedir. Bu çalışmada erişimle ilgili diğer gereklilikler kapsam dışı bırakılarak sadece sirkülasyon açısından konu incelenmiş ve Çizelge 6.7'ye göre değerlendirilecektir.

Çizelge 6.8. Yeniden kullanım için yapılan tesisata ilişkin müdahaleler ve müdahale derecesi

STM	Tesisat (ısıtma, havalandırma, elektrik, mekanik, sıhhi tesisat, telekomünikasyon, iş sağlığı ve güvenliği) müdahaleler/değişimler	Müdahale Derecesi
STM1	Yapının duvar, döşeme gibi ögelerinde fiziki müdahale edilmeksizin eklenmesi/geri döndürülebilir	**1**
STM2	Yapının ögelerine bir mekânda fiziki müdahale yaparak eklenmesi/geri döndürülebilir	**2**
STM3	Yapının ögelerine birkaç mekândan fiziki müdahale yaparak eklenmesi/ geri döndürülebilir	**3**
STM4	Yapının ögelerine birkaç mekândan fiziki müdahale yaparak eklenmesi/ geri aldığında tahribat oluşturabilir	**4**
STM5	Yapının ögelerine birçok mekândan fiziki müdahale yapılarak eklenmesi/ geri aldığında tahribat oluşturabilir	**5**

Hanların üst katlarında mekânların aydınlatılması ve havalandırılması genellikle mazgal pencereler ile dış cepheden, revaklara açılan pencere ve kapılardan sağlanmaktadır. Zemin katlar genellikle dış cepheye kapalı olup revak pencere ve kapılarından havalandırma ve aydınlatma sağlanmaktadır. Bodrum katlar ahır ve depo olarak kullanıldığından mazgal pencere dışında havalandırma ve aydınlatma bulunmamaktadır. Bu nedenle günümüz termal konforun sağlanması için tesisatlar ve donanımları kaçınılmaz müdahaleler olarak görünmektedir. Günümüzde tuvaletler artık yapıların içinde bulunmakta, aydınlatma, ısınma, havalandırma gibi temel ihtiyaçlar için elektrik tesisatına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun dışında yasal gereklilikleri oluşturan yangından korunma, özel gereksinimli bireylerin erişimi ve iş sağlığı ve güvenliği asgari düzeyde sağlanmalıdır. Tuvalet gibi tesisat gerektiren ıslak hacimlerin yapının en az müdahale ile sistem borularının geçirileceği alanlarda değerlendirilmesi, çevresi müsaitse mümkünse yapının dışında çözümlenmesi en güvenilir yöntem olabilir. Yapının özgün malzemelerinin kaldırılarak duvar, döşeme ve tavanına zarar verecek şekilde düşey/yatay boru, kanal ve kablo döşenmesi, havalandırma ünitelerinin duvara montajında özgün duvarların delinmesi, kesilmesine neden olunmamalıdır (Özalp, 2000, s.151).

Bu nedenle sıhhi tesisat dışında gerekli diğer tesisatları duvar yüzeyinden en kısa kablo sistemleri ile çözülebilecek yerlerden yapılması sağlanmalıdır. Bu tür sistemler zaman içerisinde sıklıkla tamir edilme ihtiyacı olacağından görünür şekilde ulaşılabilir, monte edildikleri özgün bölümlere zarar vermeyecek ve görsel kirliliğine neden olmayacak şekilde yerleştirilmelidir. Her ne kadar makine daireleri gibi

tesisata ilişkin gerekli birimler yapı çevresinde zemine gömülü ya da cephede görünmeyecek şekilde yerleştirilerek tedbir alınsa da yapı içerisinde kablo sistemleri mecburen bulunmaktadır. Yapının özgün sıvaları tahrip edilerek sistemlerin kapatılması gerekli bakım onarım çalışmalarında sürekli tahribata açık olacağından uygun görülmemekte olup Çizelge 6.8.'e göre bir değerlendirme yapılacaktır.

Çizelge 6.9. Yeniden kullanım için hareketli unsurlara müdahaleler ve müdahale derecesi

HM	**Hareketli unsurlara (doğramalar, kapı kanatları vb.) müdahaleler/değişimler**	**Müdahale Derecesi**
HM1	Yapının özgün pencere, kapı, dolap gibi unsurlarının sağlamlaştırılması	**1**
HM2	Yapının özgün pencere, kapı, dolap gibi unsurlarının özgününe uygun malzeme ile yenilenmesi ya da koruma uygulamaları /ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir	**2**
HM3	Yapının özgün pencere, kapı, dolap gibi unsurlarının çağdaş/yeni malzeme ile yenilenmesi /ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir	**3**
HM4	Yapının özgün pencere, kapı, dolap gibi unsurlarının çağdaş/yeni malzeme ile koruma uygulamaları /ayırt edilemez/geri döndürülebilir	**4**
HM5	Yapının özgün pencere, kapı, dolap gibi unsurlarının çağdaş/yeni malzeme ile yenilenmesi /ayırt edilemez/ geri döndürülemez	**5**

Kapı, pencere doğramaları ve kanatları tarihi yapılarda en çok değişme uğrayan, süsleme ve tekniği ile yüksek sanatsal özellik gösterenleri ise müzelerde korumaya alınarak benzerlerinin yapılara yerleştirilmesi yaygın şekilde uygulanan yöntemlerdir. Ancak sanatsal ve teknik özellikleri yeterince yüksek olmayan, müzelerde sergilenmeye değer görülmeyenleri zaman içerisinde özellikle şahıs mülkiyetinde kullanılan yapılarda uzmanları dışında onarılmakta ya da kullanılmasında sorun oluşturanlar zaman içerisinde niteliksiz örnekleri veya bambaşka malzemeler ile sadece işlevsel olarak kullanılmak üzere değiştirilmektedir. Bu nedenle özgünlüğünü korumakta en çok zorlanılan unsurlar olup Çizelge 6.9'a göre bir değerlendirme yapılacaktır.

Yapıların taşıyıcı sistemi, temel, yatay ve düşey taşıyıcılar ve üst örtüye yapılan müdahaleler Çizelge 6.10-6.11.6.12 ve 6.13'e göre değerlendirecektir. Buna göre, sağlamlaştırma amacıyla yapının özgün sistem ve malzemesi korunarak yapılan uygulamalar en az müdahale sınıfına dâhil edilerek (1) değer verilmiştir.

Çizelge 6.10. Temel sistemine yeniden kullanım için yapılan müdahaleler ve müdahale derecesi

TS	Temel Sistemine Müdahaleler	Müdahale Derecesi		
	Müdahale Yaklaşımı	**Taklit**	**Benzetme**	**Zıtlık**
TS1	Özgün sistemin özgün malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi	**1**	**1**	**1**
TS2	Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir		**2**	**2**
TS3	Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilemez/ geri döndürülebilir	**3**	**3**	
	Yeni sistem entegre edilmesi/özgünden ayırt edilebilir/geri döndürülebilir			**3**
TS4	Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilebilir/ geri döndürülemez		**4**	**4**
TS5	Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilmez/ geri döndürülemez	**5**	**5**	
	Yeni sistem entegre edilmesi /geri döndürülemez			**5**

Çizelge 6.11. Yatay taşıyıcılara yeniden kullanım için yapılan müdahaleler ve müdahale derecesi

YT	Yatay Taşıyıcılara Müdahaleler	Müdahale Derecesi		
	Müdahale Yaklaşımı	**Taklit**	**Benzetme**	**Zıtlık**
YT1	Özgün sistemin özgün malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi	**1**	**1**	**1**
YT2	Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir		**2**	**2**
YT3	Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilemez/ geri döndürülebilir	**3**	**3**	
	Yeni sistem entegre edilmesi/özgünden ayırt edilebilir/geri döndürülebilir			**3**
YT4	Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilebilir/ geri döndürülemez		**4**	**4**
YT5	Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilmez/ geri döndürülemez	**5**	**5**	
	Yeni sistem entegre edilmesi /geri döndürülemez			**5**

Çizelge 6.12. Düşey taşıyıcılara yeniden kullanım için yapılan müdahaleler ve müdahale derecesi

DT	Düşey Taşıyıcılara Müdahaleler	Müdahale Derecesi		
	Müdahale Yaklaşımı	**Taklit**	**Benzetme**	**Zıtlık**
DT1	Özgün sistemin özgün malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi	**1**	**1**	**1**
DT2	Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir		**2**	**2**
DT3	Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilemez/ geri döndürülebilir	**3**	**3**	
	Yeni sistem entegre edilmesi/özgünden ayırt edilebilir/geri döndürülebilir			**3**
DT4	Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilebilir/ geri döndürülemez		**4**	**4**
DT5	Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilmez/ geri döndürülemez	**5**	**5**	
	Yeni sistem entegre edilmesi /geri döndürülemez			**5**

Çizelge 6.13. Örtü sistemine yeniden kullanım için yapılan müdahaleler ve müdahale derecesi

ÖS	Örtü Sistemine Müdahaleler	Müdahale Derecesi		
	Müdahale Yaklaşımı	**Taklit**	**Benzetme**	**Zıtlık**
ÖS1	Özgün sistemin özgün malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi	**1**	**1**	**1**
ÖS2	Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir		**2**	**2**
ÖS3	Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilemez/ geri döndürülebilir	**3**	**3**	
	Yeni sistem entegre edilmesi/özgünden ayırt edilebilir/geri döndürülebilir			**3**
ÖS4	Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilebilir/ geri döndürülemez		**4**	**4**
ÖS5	Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilmez/ geri döndürülemez	**5**	**5**	
	Yeni sistem entegre edilmesi /geri döndürülemez			**5**

Taklit yani özgün malzeme ile uyumlu benzer malzeme ve teknikle yapılan uygulamaların zaman içerinde ayırt edilmesi gözlemsel olarak mümkün değildir. Arkeometrik çalışmalar ile tespit edilmesi gereklidir. Ayırt edilemez hale geldiğinde malzeme örneklerinin doğru yerlerden alınması ve ne kadar müdahale edildiğinin anlaşılması için konunun uzmanlarınca detaylı bir çalışma ile ancak değerlendirilebilir.

Özgün malzeme ile uyumlu olarak benzetme ve zıtlık üslubunda uygulanan ayırt edilebilir ve geri alınabilen uygulamalar (2) değer olarak belirlenmiştir.

Ayırt edilebilir veya edilmez, uygulamada geri döndürülebilir olması önceliklendirildiğinden, özgünle uyumlu olmak üzere yeni malzeme ve yeni sistemlerin uygulanması durumuna (3) değer verilmiştir. Burada amaç geri alınabildiğinden özgün detayların korunmasının sağlanmış olmasıdır. Bu uygulamaların geri alındığında özgün detaylara zarar verecek şekilde uygulanmış olması durumu (4) değer olarak, taklit ve benzetme üslubunda yapılan uygulamaların zaman içerisinde ayırt edilemez hale gelmesi, yeni sistemin ise geri döndürülemez durumuna gelmesi eş derecede değerlendirilerek en yüksek ve en tahrip edici uygulama olarak (5) değer verilmiştir.

Yapım malzemesinde özgünlüğün korunması bakımından müdahaleler, müdahale yaklaşımlarına göre bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Taklit ve benzetme/yorumlama müdahalelerin sonraki dönem koruma uygulamalarında yapının dönemlenmesinde oluşturacağı sorunlar, malzeme kullanımında da ayrıca verilmektedir.

Birim elemanların onarımında yapısal bir sorun olduğunda yapı malzemesine müdahaleler sınırlıdır. Özellikle taşıyıcı elemanları oluşturan tuğla, kerpiç ve ahşap gibi yapı malzemelerinin değiştirilmesinin onarılmasından daha gerekli olabileceği değerlendirilebilir. Malzemede oluşmuş kılcal ya da küçük çatlakların onarımında akıtma yöntemleri kullanabilir. Birim malzemede kısmi kırılmalar bütünlenebilir. Malzemenin kırık parçasının bütünlenmesi, birim malzemenin taşıma kapasitesinin artırılması için yeterli olamadığında benzer fiziksel ve kimyasal özelliklerde, aynı malzeme veya farklı malzemeler ile yenilenebilir. Tek birim malzeme değişikliğinin bulunduğu örgüde arka dolguda ayırıcı bir tabaka oluşturularak, görünür yüzeyde örgülerde yapıldığı gibi renk, doku, yüzey farklılıkları ile ayırt edilebilirlik sağlanabilir. Görünmeyen arka yüzeylerde yapılan ayırıcı tabakalar yeni malzemenin geri alınması gerektiğinde özgün dokunun tahribatında azaltıcı bir önlem olarak düşünülebilir.

Bozulmuş tahrip olmuş özgün malzemenin yenilenmesinde özgünle uyumlu yeni veya farklı yeni malzeme kullanımı sınırlanmazken, özgünle uyumlu yeni malzeme kullanımı tercih edilmekte ancak ayırt edilebilir ve geri döndürülebilir koşulu önceliklendirilmektedir. Yeni uygulamanın gelecekte yapılacak uygulamalar esnasında geri alınabilmesi ve bu işlemler sırasında özgün dokuya zarar vermemesi eski-yeni ayrımının gösterilmesiyle eş olmakla birlikte bu öneride bir değer öncelikli ele alınmaktadır. Görünür yüzeyde her ne kadar farklılıklar gözlemsel anlaşılmasa dahi ileri inceleme metotları ile tespit edilebilmektedir. Bu uygulamaların geri alınması sürecinde özellikle birim malzeme onarımlarında hem bozulan malzeme çevresindeki özgün birim malzemeler hem de taşıyıcı duvarın görünmeyen özgün dolgusunda tahribatlara neden olunmaktadır.

Çizelge 6.14. Yapı malzemesine yeniden kullanım için yapılan müdahaleler ve müdahale derecesi

YM	**Yapı Malzemesin Müdahaleler**	**Müdahale Derecesi**		
	Müdahale Yaklaşımı	**Taklit**	**Benzetme**	**Zıtlık**
YM1	Tahrip olan özgün malzemenin özgün yapım tekniğinde sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi	**1**	**1**	**1**
YM2	Tahrip olan özgün malzemenin özgününe uygun yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/ayırt edilebilir/geri döndürülebilir		**2**	**2**
YM3	Tahrip olan özgün malzemenin özgününe uygun yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/ayırt edilemez/geri döndürülebilir	**3**	**3**	
	Tahrip olan özgün malzemenin farklı bir malzeme ile değiştirilerek sağlamlaştırması/ güçlendirilmesi/ayırt edilebilir/geri döndürülebilir			**3**
YM4	Tahrip olan özgün malzemenin özgününe uygun yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/ayırt edilebilir/geri döndürülemez		**4**	**4**
YM5	Tahrip olan özgün malzemenin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilmez/ geri döndürülemez	**5**	**5**	
	Tahrip olan özgün malzemenin farklı bir malzeme ile değiştirilerek sağlamlaştırması/ güçlendirilmesi/ayırt edilemez/geri döndürülemez			**5**

Kimi zaman tarihi yapının bulunduğu çevredeki özgün malzemenin sağlandığı taş ocağı işletmesi olamadığında, bölgesel araştırmalar ile fiziksel olarak görünür yüzeyde benzer taşlar kullanılmaktadır. Petrografik özellikleri yanında fiziksel taşıma kapasiteleri farklı (taşın sertlik değeri) malzemeler dış hava koşullarına maruziyet durumunda zamanla farklı renkler alabilmektedir. Sertlik derecesi düşük olan birim malzeme ile inşa edilen yapılara daha yüksek sertlikte malzemeler ile

müdahaleler ise kısmi onarımlarda kısa vadede bir sorun oluşturmasa da büyük ölçekli değişikliklerde yapısal sorunlara da neden olabileceği öngörülmektedir. Yapı malzemesinin korunması birim malzemeden başlayan koruma müdahalelerinin temelini oluşturmaktadır. Bu bakımdan yapı malzemesine yönelik müdahaleler Çizelge 6.14'e göre bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Yapının yeniden kullanımı için yapılan müdahalelerin sayısal olarak ölçülebilir bir sonuca ulaşması için, oluşturulan müdahale yaklaşımlarına bağlı olarak müdahale derecesi "Yeniden Kullanım-Müdahale İlişkisi-Müdahale Derecesi" kontrol listesinden (Çizelge 6.15) her bir yapı için;

Çizelge 6.15. Yeniden kullanım-müdahale ilişkisi-müdahale derecesi kontrol listesi

Müdahale etkisi	Yapısal				Yapı malzemesine	Mekânsal değişimler	Cephe düzeninde değişimler	Yatay/düşey sirkülasyon-erişilebilirlik	Tesisat (ısıtma, havalandırma elektrik, telekomünikasyon) müdahaleler/değişimler	Hareketli elemanlar	Toplam
	TS	YT	DT	ÖS							
A Yapısı											

Yapısal müdahaleler başlığında; temel sistemi (TS), yatay taşıyıcılar (YT), düşey taşıyıcılar (DT), örtü sistemi (ÖS), yapı malzemesine müdahaleler (YM), mekânsal değişimler (ekleme/kaldırma) (MM), yatay düşey sirkülasyon-erişilebilirlik (EM), cephe düzeninde değişimler (ekleme/kaldırma) (CM), kapı, pencere doğramaları, kanatları vb. hareketli unsurlar (HM), tesisat müdahaleleri (STM) (sıhhi tesisat, elektrik, telekomünikasyon, ısıtma, havalandırma) tabloya yerleştirilerek genel bir toplam alınacaktır. Buna "Toplam Müdahale Derecesi (TMD)" ismi verilecektir.

TMD= (TS+YT+DT+ÖS+YM+MM+CM+EM+HM+STM)

Toplam Müdahale Derecesi (TMD) tüm etkilerin aritmetik toplamı ile belirlenecek ve Çizelge 6.16'ya göre yapının korunmuşluk durumu ve müdahale ilişkisi gözden geçirilecektir. Orta derece müdahalenin üzerindeki bir değerlendirme olması halinde önerilen müdahalelerin gerekli olup olmadığı ve verilen yeniden kullanımın

uygunluğu yeniden değerlendirilecektir. Önerilen müdahalelerin derecesi, kullanım alternatiflerinin yeniden değerlendirilmesi yapının özgünlüğünün korunması bakımından önemlidir.

Çizelge 6.16. Yeniden kullanım-müdahale ilişkisi

Yeniden kullanım- müdahale değerlendirmesi		
0-10	Çok az müdahale	İdeal
11-20	Az müdahale	Uygun
21-30	Orta derece müdahale	Kabul edilebilir düzey sınırı
31-40	Çok müdahale	Yeniden kullanım müdahaleleri yeniden değerlendirilmeli
41-50	Aşırı müdahale	Yeniden kullanım önerisi yeniden değerlendirilmeli ya da değiştirilmeli

İkinci kontrol;

Yeniden kullanım müdahalelerinin özgünlük değerine etkisinin belirlenmesidir (Fielden, 2003, s.262).

Çizelge 6.17. Şehir içi hanlar için yeniden kullanım öncesi ve sonrası özgünlük değerlendirmesi

Yapının yeniden kullanım önerisinde özgünlük değerlendirmesi			Mevcut durum	Yeniden kullanım önerisi ya da uygulaması sonrası	Etki
1	Mekânsal kurgu (boyut, form, malzeme)	Odalar			
2		Revaklar			
3		Avlu			
4	Mimari unsurlar	Kapı			
5		Pencere			
6		Ocak/niş			
7	Hareketli unsurlar	Kapı			
8		Pencere			
9	Yapım Sistemi	Temel Sistemi			
10		Düşey Taşıyıcılar			
11		Yatay Taşıyıcılar			
12		Örtü Sistemi			
13		Yatay/Düşey Sirkülasyon			
14	Yapım Malzemesi	Taş			
15		Tuğla/Kerpiç			
16		Ahşap			
17		Metal			
18		Harç/Sıva			
19	Cephe Düzeni	Dış cepheler			
20		Avlu cepheleri			
Özgünlük Genel Toplam					

Bu nedenle ilk başta yapılan özgünlük değerlendirmesi, önerilen yeniden kullanım önerisinin ya da uygulama sonrasındaki özgünlüğüne etkisinin belirlenmesine (Çizelge 6.17) yardımcı olacaktır.

Her iki özgünlük tablosunun değerlendirilmesi ile birlikte son kontrol olarak; yeniden kullanım gereği yapıya ve çevresine müdahalelerin, yapının kültürel değerlerine, çevre, sosyo-kültürel-ekonomik etkisinin değerlendirilmesinin yapılması önerilmektedir.

6.1.3. Yeniden kullanımın tarihi yapıya etki değerlendirme analizi

Temel özgünlük değerini, yapının malzeme, yapım tekniği, biçim, işlev ve kentsel çevre içindeki özgünlük durumu belirlemektedir (Ulukan, 2014, s.206). Buna göre yeniden kullanımın kültür varlığının miras değerine katkısı özgünlük değeri ve bütünlük olarak en temel miras değeri üzerinden yapılmaktadır. Temel özgünlük değeri, özgün yapı kütlesinin biçimi, mekânsal planlama ve cephe düzenine yönelik tasarım, malzeme, teknik ve teknolojiğin korunması, yapısal ve mimari bütünlük bakımından ölçeklendirilmiş ve değişimler yukarıda belirlenen müdahale biçimlerine göre özgünlükte oluşan etkinin şiddeti/derecesine göre değerlendirilmiştir.Müdahale öncesi ve sonrası özgünlük değerlendirme sonuçları; Çizelge 6.23'te bütünleşik olarak yapının yeniden kullanım önerisi öncesinde özgünlüğü ve yeniden kullanım önerisi ile yapılacak ya da yapılmış müdahaleler sonrası özgünlüğü arasındaki değerlerinin farkına ve müdahalelerin verdiği diğer katkılara göre irdelenecektir. Yalnız bu değerlendirmede özgünlük değer listesinde yer alan mekânsal kurgu, mimari unsurlar ve hareketli unsurlar ile birlikte mekânsal planlama olarak 8 alt başlığın, benzer şekilde yapım sistemi, teknik ve teknolojik değer olarak 5 alt başlığın, yapım malzemesi, malzeme olarak 5 alt başlığın, cephe düzeni ise 2 alt başlığın aritmetik ortalaması olarak ulaşılan değerlere yer verilecektir. Biçimde bir değişiklik olup olmadığı ayrıca 1-5 arası bir değerlemeye tabi tutulmuştur.

- Biçim/yapı kütlesi (BD)
- Mekânsal planlama (MPD)
- Cephe düzeni (CD)

- Malzeme (MD)
- Teknik ve teknolojik değeri (TTD)

Yeniden kullanım müdahalelerinin kültür varlığının fiziki, çevresel özelliklerine, ekonomik, sosyo-kültürel (toplumsal) etkisinin ölçek ve şiddeti/derecesi ise aşağıda verilen başlıklarda belirlenen kriterler ve değerler üzerinden incelenmiştir.

- Mimari estetik etki (ME)
- Çevresel özelliklere etki (ÇE)
- Sosyal, kültürel (toplumsal) etki (SKE)
- Kullanımın etkisi (KE)
- Ekonomik etki (EE)

Mimari estetik etki; yeniden kullanım müdahaleleri ile tarihi bir yapının mimari olarak tasarımını oluşturan mekânsal planlamasının, mekânların hacimsel özelliklerinin, mekânsal ilişkilerinin okunabilirliğinin ortaya çıkarılması, özgün malzeme ve teknolojisinin korunması ile mimari bütünlüğünün sağlanması açısında değerlendirilmiştir. Yeniden kullanım gereği ek strüktür, mekân ve malzemelerin özgün mimari ile uyum içinde ve bu eklerin tasarımının kendi başlarına da estetik değerleri ile katkı vermesi beklenir. Eklerin tasarımının başarısı ayrıca yapının tasarımının önüne geçmemesi, özgün mimarinin değerlerinin artırılmasına katkısıyla ilişkilidir.

Yeniden kullanım nedeniyle yapılan müdahalelerin mimari ve estetik katkısının her biri (1) değer olmak üzere aşağıdaki Çizelge 6.18'e göre değerlendirilecektir.

Çizelge 6.18. Yeniden kullanımının mimari estetik etkisinin değerlendirilmesi (Korumaz, 2011, s.150, Yaldız, 2013, s.95, Conejos ve diğerleri, 2013, s.101, Pinto ve diğerleri, 2017, s.166).

Mimari estetik etki	Uygulama Öncesi	Uygulama Sonrası
Mimari bütünlüğünün sağlanması		
Özgün mekânsal planlamasının okunabilirliği		
Özgün cephe düzeninin okunabilirliği		
Ekleri yapıyla uyumu		
Kullanımın mimari değerleri artırması		
Toplam		

Çevresel özelliklere etki; toplumsal değişimler, göç, insan-mekân ve çevre ilişkileri, küresel şehirler, üretim-tüketim biçimleri mimari ve yapılı mevcut çevrede ve yeni tasarımlarda çok yönlü yansımalara neden olması bakımından ele alınmıştır.

Değişim kaçınılmazdır ve tarihi çevrelerde zorlayıcı durumlar yaratabilir. Değişen fiziki çevrede geçmişin önemi yitirilmemekte aksine yeniden yorumlanmaktadır. Yapı özgünlüğünü korumuş olsa bile bulunduğu çevre değişime uğramaya açıktır. Yapının kendi karakteristik özelliklerini çevre doğrudan etkilemeyebilir ancak değişen çevre yapının mimari ve estetik değerlerine olumlu ya da olumsuz etki yaratabilir. (Kuban, 2000, s.103) Ancak yaşanan olaylar inşa edilen yapılar ile kültür arasındaki ilişki yanında fiziksel çevrenin de anlamı, öneminin korunmasına yönelik tedbirlerin alınması gereklidir.

Yerel halkın ve kültürünün hesaba katılmadığı sadece turizm odaklı yeniden düzenlemeler çevrelerin özgün değerlerine zarar verebilmektedir (Bektaş, 1996, s.113).

Yeniden kullanımın belirlenmesinde hem yapıya hem de çevreye katkısı çevrenin özellikleri ile ele alınması gereklidir. Konut dokusunda bir konutun kullanımının ticari eyleme dönüşmesi zaman içerisinde diğerlerinin de ticari eylemler için kullanımına neden olacaktır. Bir konutun ticari eyleme dönüşmesinde mekânsal yetersizlikler nedeniyle iç mekânlarında büyük değişimler gerektirecektir. Çevrede ziyaretçilerin artması nedeniyle ihtiyaç duyulacak ulaşım, alt yapı ve şehir donatıların yerleştirilmesi için birçok inşai faaliyetler ile dokuda kayıplara neden olunmaksızın çözümlerin üretilmesi gibi kentsel planlama ölçeğinde düzenlemelere yer verilmesi gerekecektir. Tüm bu değişimler birlikte analiz edilerek bir planlama yapılması durumunda korumada başarılı olunabilecek, aksi takdirde hem yapı ölçeğinde hem de çevre ölçeğinde kayıplar ortaya çıkabilecektir.

Bu nedenle çevre özelliklerine göre yapılacak değerlendirmeler, yapı ölçeğinde başlayan koruma eyleminin yakın çevresi ile kent ölçeğinde değerlendirilmesi ve korumaya katkısı bağlamında ele alınmaktadır.

Bu koşulların sağlanması sonucunda tarihi yapının yeniden kullanımının çevreye en belirgin katkısı çevre kullanım kalitesinin artırılmasıdır. Yapıların metruk halde, bakımsız kalması zaman içerisinde yok olmasını önleyerek, yapıya niteliksiz eklerin yapılması ya da sahipsiz kalması sonucu yıkılmasıyla alanda niteliksiz ya da uyumsuz yapılaşmayı engellemeye yardımcı olmaktadır. Bu şekilde özel mülkiyet dahi olsa tarihi yapının korunmasıyla kültürel bir gezi güzergâhı da yaratılmış dolayısıyla toplumsal bir kamusal alan yaratılmış olur. Tarihi yapının korunması yapının tarihi bir çevrede ise yapının diğer yapıların korunmasını da teşvik edilmesine katkı sağlar. Diğer yandan yeniden kullanımın toplum tarafından benimsenmesi ziyaretçilerin artması, yeniden kullanımın kendi servis ve tesisleri ile sağladığı hizmet ile birlikte yangın, deprem vb. güvenlik önlemlerinin alınması yanında canlanan çevrenin güvenliğinin artmasına imkân sağlar. Eski dokunun yeni şehir merkezlerine yürünebilir yaya ve araç ulaşımı ile belirli bir noktaya kadar erişimi, dolayısıyla otopark imkânı gibi ile alana kolay erişim imkânları çevrenin şehir içinde değerine katkı sağlamaktadır.

Yeniden kullanımın çevresel özelliklere katkısı her biri (1) değer olmak üzere aşağıdaki Çizelge 6.19'a göre değerlendirilecektir.

Çizelge 6.19. Yeniden kullanımının çevresel özelliklere estetik etkisinin değerlendirilmesi (Korumaz, 2011, s.150, Yaldız, 2013, s.95, Conejos ve diğerleri, 2013, s.101, Pinto ve diğerleri, 2017, s.166)

Çevresel özelliklere etki	Uygulama Öncesi	Uygulama Sonrası
Tarihi çevrenin değerine ve korunmasına katkısı		
Niteliksiz yapılaşmadan arındırılması		
Kamusal alan yaratılması		
Yeniden kullanımın hizmet, servis ve tesisleri çevreye güvenlik katkısı		
Yeni merkezler ile bağlantısının sağlanması, yapıya kolay erişim sağlanması için otopark ve yaya ulaşımı		
Toplam		

Sosyal ve kültürel etki; tarihi yapıların günümüz ihtiyaç ve imkânlarına göre uyarlanmasında korumada sürdürülebilirlik ile birlikte değerlendirilmiştir. Tek yapı ölçeği mimari yapılar birlikte çevreyi oluşturmaktadır. Çevre, zaman içerisinde toplumsal bir eylem olarak kullanıcıların ihtiyaçlarına göre yeniden işlenerek yeni koşullar yaratmaktadır. Çevresel değişimler mimariyi doğrudan etkilemektedir. Bu

faaliyetlerin önceki nesil ile bağları kuvvetlendirerek geçmişten geleceğe kesintisiz ve geleceğe dönük şekilde olması durumunda kültürel çevrelere dönüşebilir. Kısaca çevre geçmişten günümüze yaşama dahil olarak varlığını sürdürmektedir (Bektaş, 1996, s. 55-56).

ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi "2013"[193] göre; Kültürel mirasın en önemli bileşenlerin biri olarak mimari mirasın çağdaş yaşam ile bütünleştirilmesi toplumların kültürel sürekliliği açısından önem taşımaktadır.

Kimlik, aidiyet, göç, çevresel sorunlar, ticarileşme, özelleşme vb. sorunlar tüm dünyadaki şehirlerde mekân ve çevre ile ilişkisinde yaşanan ortak sorunlardır. (İncedayı, 2009). Tarihi yapı ve çevrelerin korunması ile mevcut yapı stoku korunarak yeni inşa edilecek alanlarda ortaya çıkan bir örnekleşme sorunu da bertaraf edilecek, toplumsal kimlik, mekân-toplum ilişkisini güçlendiren aidiyet, yaşam kalitesinin artmasıyla göçün azalması sağlanabilecektir. Ancak yapı ve çevresinin ekonomik değerinin artmasıyla özelleşme ve ticarileşme gibi sorunların önlenmesi amacıyla yerel halkın korunmasına yönelik tedbirlerin alınması gerekecektir.

Değişen yaşam koşulları ile dönüşen çevrelerde tek yapı ölçeğinde başlatılan koruma eylemi ile yeniden kullanım verilen yapı, toplumsal bellek ve kent hafızasının korunması ile şehir kimliğine de katkı verilebilir. Yapının kendi özellikleri yanında çevre özelliklerine de uygun yeniden kullanımı sayesinde tarihi çevrenin anlaşılması, toplumun yer duygusunun pekişmesi, kültürel anlamın algılanması böylelikle toplumsal aidiyetin artmasına katkı sağlarken, kullanımın günümüz yaşamında etkili şekilde yer almasıyla yapının hem kültürel hem de toplumsal önemini artırmaktadır. Sonuç itibariyle kamu yararı sağlanarak kültüre mirasın korunmasına katkı verilecektir. Yeniden kullanım nedeniyle yapılan müdahalelerin sosyal ve kültürel katkısı her biri (1) değer olmak üzere aşağıdaki Çizelge 6.20'ye göre değerlendirilecektir.

[193] İnternet: ICOMOS Türkiye Mimari Miras Bildirgesi"2013" Web: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf adresinden 25.11.2019 tarihinde alınmıştır.

Çizelge 6.20. Yeniden kullanımının sosyal ve kültürel etkisinin değerlendirilmesi (Korumaz, 2011, s.150Yaldız, 2013, s.9, Conejos ve diğerleri, 2013, s.101, Pinto ve diğerleri, 2017, s.166)

Sosyal ve kültürel etki	Uygulama Öncesi	Uygulama Sonrası
Kültürel sürekliliğin korunmasında yapının etkisi		
Kent hafızasında yapının yerini ve kültürel anlamını koruması		
Tarihi çevrenin anlamının artması ile kent kimliğine katkısı		
Yapının özgün kullanıma saygılı olması, özgünlüğünün okunabilmesi ve toplum tarafından anlaşılır olması		
Yeniden kullanımın kültürel mekân sağlaması ve toplum beklentileri uyumu		
Toplam		

Kullanımın etkisi; öncelikle boş ve bakımsız kalan tarihi yapıların yok olup gitme riskini engellemesi bakımından değerlendirilmiştir. Uygun restorasyon kararları ve müdahaleleri ile yeniden kazanılan miras, yapının kimliğini oluşturan özgün değerler korunarak kültürel sürekliliğe hizmet ettiği kadar günümüz insanına da hizmet ederek onların da yararlanmasını sağlar. Yeniden kullanımın yapıyla uyumlu olması onda en az değişime neden olur. Böylelikle azami koruma, asgari müdahale ile özgün özellikleri ile gelecek nesillere aktarılmasını sağlar. Ayrıca zamanında kullanımı ile toplum yaşantısının önemli bir bileşeni olarak günümüz toplumunun da kullanımı ile etkin bir şekilde yer bulmalıdır. Kültürel etkinlikler ile toplumsal birleştirici rolünü artırmaktadır.

Erişilebilirlik hem yapı içinde hem de çevrede değerlendirilmektedir. Yapı içinde özel gereksiminli bireyler için mümkün olabildiğince düzenlenmesi, diğer yandan yapıya şehirden ulaşımın düzenlenmesi ile araç ve yaya erişiminin sağlanması ile aktif bir şekilde kullanımı desteklemektedir.

Yasal gereklilikler ile yapı ve çevrenin güvenliğinin artması, erişim imkânları ile toplumun kolayca yapıdan faydalanılması, tarihi değeri ile simgesel bir imge olarak toplumsal bellekte yerinin korunmasına katkı sağlamaktadır. Yapının yeniden kullanımı, toplum tarafından kabul görmesi ile başarılı olabilecektir.

Yeniden kullanım nedeniyle yapılan müdahalelerin sosyal ve kültürel katkısı her biri (1) değer olmak üzere aşağıdaki Çizelge 6.21'de değerlendirilecektir.

Çizelge 6.21. Yeniden kullanımının etkisinin değerlendirilmesi (Korumaz, 2011, s.150Yaldız, 2013, s.95, Conejos ve diğerleri, 2013, s.101, Pinto ve diğerleri, 2017, s.166)

Kullanımın etkisi	Uygulama Öncesi	Uygulama Sonrası
Mirasın yeniden kazanılması		
Yapının kimliğine katkısı		
Erişebilir olması		
Toplumsal cazibe merkezi olması, etkinliklerin düzenlenmesi		
Kent içinde tarih çevrede imge olarak güçlenmesi		
Toplam		

Ekonomik etki; boş, atıl, terkedilmiş yapılar ve çevrelerin yeniden kullanımı ile yaşanabilirlik ve yararlılık değeri yanında şehrin diğer merkezleri ile ilişkinin artması kadar fiziki olarak değerinin de artması ile ekonomik bir değer olarak da kıymetlenmesi değerlendirilmiştir.

Tek yapı ölçeğinde yeniden kullanım ile ilgili kararlar, yapının konumladığı kentsel yapılı çevre ya da tarihi çevre ile birlikte değerlendirildiği koruma ve gelişim stratejileri ve politikaları ile uygun olmalıdır. İnşa edildiği dönem çevresinin niteliklerine göre şekillenen yapının, çevrenin karakteristik özelliklerine uygun olarak yeniden kullanımı, koruma-kullanım yanında koruma-ekonomi dengesinde de faydalı olmaktadır.

Yapının yeni inşa faaliyetleri ve yeni malzemelerinin zararlı etkileri ile yeni inşa maliyeti olmaksızın tarihi dokunun özelliklerine uygun kullanımı ile dokudaki faaliyetlere ekonomik ortam sağlanmaktadır. Özellikle kültürel turizme etkisi ile ziyaretçilerin ilgi odağı merkezler olan tarihi çevrelerde yerel ekonomiyi destekleyici katkısı yanında yeniden kullanımın yapıda sağlanan ekonomik faaliyetlerde de etkisi bulunmaktadır.

Geleneksel yapı malzemesi ve işçiliklerin korunmasında etkili ve geleneksel yapı ustalarına ekonomik katkı sağlaması bakımından önemlidir. Geleneksel yapı ustaları ve malzemelerin korunmasıyla kültürel bilginin korunmasına etkisi önemlidir. Biçimsel korumanın ötesinde yapıyı oluşturan malzeme ve yapım teknolojisinin korunmasıyla yapım ustalarının korunması mümkün olabilir. Aksi takdirde geleneksel işçilik alanının dolayısıyla ustaların yok edilmesi ile sonuçlanır.

"…Asıl koruma, bilginin korunmasıdır. O yüzden, yeniden yapmak ya da değiştirmek durumlarında, yapının ya da herhangi bir nesnenin bütününde birçok şeyin büyük ölçüde değişmesi değil, o nesneyi var eden bilginin değişmezliği yapının korunabilmesi anlamına geliyor…." (Ak, 2009, s.349).

Yeniden kullanım nedeniyle yapılan müdahalelerin ekonomik katkısı her biri (1) değer olmak üzere aşağıdaki Çizelge 6.22.'ye göre değerlendirilecektir.

Çizelge 6.22. Yeniden kullanımının ekonomik etkisinin değerlendirilmesi (Korumaz, 2011, s.150Yaldız, 2013, s.95, Akhtarkavan, Alikhani vd, 2008, s 95-100, Pinto ve diğerleri, 2017, s.166)

Ekonomik etki	Uygulama Öncesi	Uygulama Sonrası
Kent koruma ve gelişim stratejilerine uygunluk ile kültürel turizme etkisi		
Yeni inşa maliyetine gerek olmaması, inşaat atıklarının azalması		
Geleneksel standartların, yapım malzemesi üretimi ve yapım ustalarının korunması		
Yeniden kullanımın çevrede ekonomik ortam ile uygunluk, ekonomik canlanma		
Ekonomiyi destekleyici rolünün bulunması (hediyelik eşya dükkânları, turistik yapısıyla) çevre esnafa ve yerel halka katkısı bakımından ekonomik katkı		
Toplam		

Yeniden kullanımın, mimari estetik katkısı, çevresel özelliklere katkısı, sosyal ve kültürel katkısı, kullanımın katkısı ve ekonomik katkısı başlıkları altında değerlendirilen her bir etki birbiri ile ilişkili şekilde belirlendiğinden, her biri (1) değer olmak üzere toplamı (0-5) arası değer içerisinde etki sayısallaştırılmıştır.

Belirlenen değerlerin yeniden kullanım gereği yapılan müdahaleler ile müdahalelerin yapı ve çevresi, sosyo-ekonomik-kültürel açıdan olumlu ya da olumsuz etkisinin tespitine yönelik değerlendirilebilmesi için önceki değerleri ile birlikte karşılaştırma ile değerlendirilmesi bir sonuca varılmaya çalışılmaktadır.

Sonuç olarak; tarihi yapının özgünlüğü, çevre, sosyal, kültürel, ekonomik ve kullanım durumu, yeniden kullanım önerisinden önceki ve yeniden kullanımı önerisiyle beklenen ya da uygulama sonrası tarihi yapıya etkisinin değerlendirilmesi (YKTED) için her bir değerin farkının alınması ile değerlendirilebilir (Çizelge 6.23).

Bu tabloda her bir kriter için değerlendirme imkânı verilmektedir. Yapıya koruma bakımından yapılan her türlü müdahale özgünlüğünde bir miktar değer kaybına neden olacaktır. Ancak yapısal bütünlüğü için gerekli müdahaleler ile varlığını sürdürmesine imkân sağlayacaktır (Fielden, 2003, s.8). Burada belirlenen ölçüt tüm özgünlük değerinde ne kadar kaybın makul değerlendirilebileceği kritik eşiktir. Bu şekilde özgünlük değerlerinde (-) 1 üzerinde oluşan değişime neden olacak müdahalelerin yeniden değerlendirilmesi önerilmektedir. Bu değer kritik eşik olarak görülmeli yapının özgün tasarımına, yapım malzemesi ve sistemine aşırı müdahalelerin bertaraf edilmesi için bir kontrol imkânı verecektir.

Çizelge 6.23. Yeniden kullanımının tarihi yapıya etki değerlendirmesi (YKTED)

Yeniden kullanımının tarihi yapıya etki değerlendirmesi	Özgünlük					Özgünlüğe etki toplam	Mimari estetik etkisi (MK)	Çevresel özelliklere etkisi (ÇK)	Kullanımın etkisi (KK)	Ekonomik etkisi (EK)	Sosyal, kültürel etkisi (SK)	Etki toplam
	Biçim/Yapı kütlesi (BD)	Mekânsal planlama (MPD)	Cephe düzeni (CD)	Malzeme (MD)	Teknik ve teknolojik (TTD)							
A Yapısı	Uygulama Öncesi											
	Öneri/ Uygulama Sonrası											
Etki Değerlendirme												

Yapılan tüm müdahaleler ile etkilerin genel toplamı yine yeniden kullanım öncesi ve sonrası için bir değerlendirmeye olanak sağlamaktadır.

Özgünlük değerlerinde ne kadar az, etki derecesinde ne kadar yüksek bir değişim olursa yeniden kullanım önerisi ya da verilen yeniden kullanım yapıya o kadar uygun ve sürdürülebilir koruma açısından başarılı kabul edilecektir.

Sonuç olarak genel 3 adımda;

Yapı-yeniden kullanım ilişkisinin belirlendiği Çizelge 6.4 yapının yeniden kullanım önerisine uygun tasarım özelliklerine sahip olup olmadığı, Çizelge 6.15'de yeniden kullanım-müdahale ilişkisi ile yeniden kullanım için gerekli mekânsal tasarımlar için ne tür müdahalelere ihtiyaç duyulduğu ve Çizelge.6.17 ile yapılan müdahaleler ile uygulama öncesi ve sonrası yapının özgünlüğünün kıyaslanması, Çizelge 6.23 ile müdahalelerin özgün değerleri korumaya ne kadar katkı verdiği ve yeniden kullanımın sosyo-ekonomik-kültürel etkileri sayısallaştırılmış olarak ortaya konulacaktır.

Bu üç tablonun (üçlü) değerlendirilmesinde yapının yeniden kullanımın gereksinimlerini karşılayıp karşılamadığı, yeniden kullanım için yapıya ne kadar müdahale edildiği/edileceği belirlenecektir. İlk kontrol olarak, orta müdahalenin üzerindeki müdahale derecesine ulaşılması durumunda yapının yeniden kullanımı karşılamadığı, bu nedenle yeniden kullanım alternatiflerinin değerlendirilmesinin yapılması önerilmiştir.

Yeniden kullanım müdahalelerinin tarihi yapının özgünlüğüne etkisinin ortaya konulması ile de önerilerin koruma-kullanım dengesini sağlamak için azami özgünlüğün korunmasına hizmet etmesi gerektiğinden müdahalelerin daha detaylı değerlendirilmesine olanak sağlaması hedeflenmektedir.

Önerilen analiz, Ankara Kale bölgesinde kültür ve sanatsal içerikli kullanımına karar verilen ve özgün kullanımı dışında yeniden kullanıma uyarlanan, aynı vakıf tarafından işletilen Çengel, Çukur ve Safran Han'ın yeniden kullanımına yönelik müdahalelerin değerlendirilmesine uygulanmıştır.

Tez konusu üç han yapısı aynı işletim ve yönetime sahip olması bakımından müze ve otel işletmelerinin ortak kullanım alanlarının Safran Han'ın güneydoğu yününde bitişik ek yapısında çözümlendiğinden yapı-yeniden kullanım ilişkisi ortak kullanım alanları içermesi bakımından birlikte irdelenecektir.

Üç hanın yeniden kullanım projeleri farklı proje firmalarınca tarafından hazırlanmış, müdahaleler ise tek uygulayıcı tarafından gerçekleştirilmiştir. Çengel ve Çukur Han Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde, Safran Han ise özel mülkiyettedir. Çengel ve Çukur Han'ın kira sözleşme süreleri de farklıdır. Çengel ve Safran Han "Müze", Çukur Han "Butik Otel" olarak yeniden kullanıma açılmıştır.

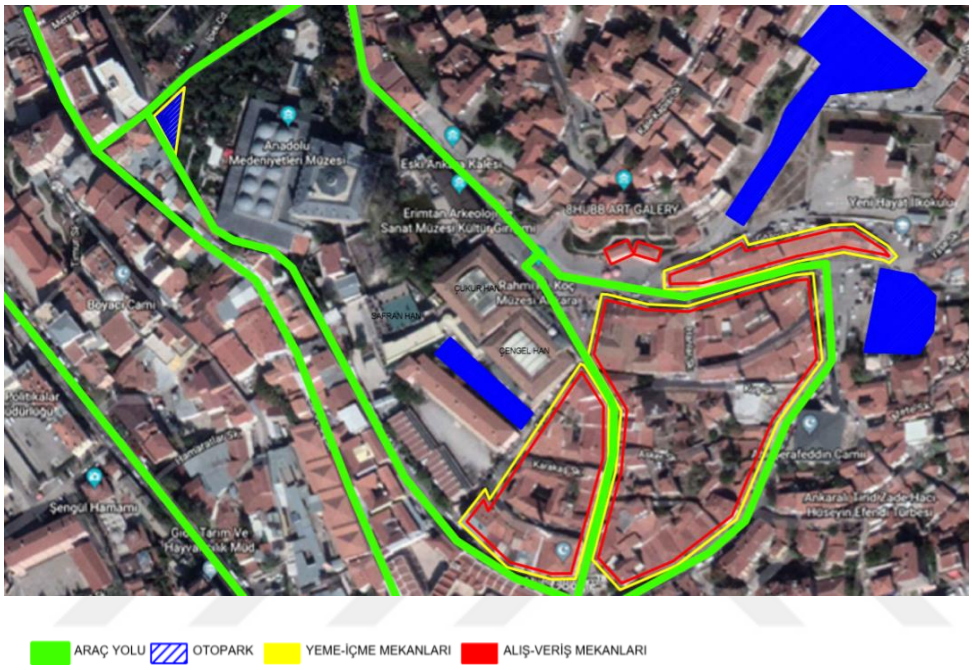

Şekil 6.2. Çengel, Çukur ve Safran Han'ın çevresel imkânları[194]

Atpazarı civarında araç ile ulaşım için otopark imkânı bulunmaktadır. Çukur Han Divan Otel işletmesi olarak konuklarına hanın önünde ve Gözcü sokak yönünde 200 m ileride Belediyeye ait otopark imkânı sunmaktadır (Şekil 6.2).

Atpazarı meydanında kentin kimliğini oluşturan Kale, Ankara'nın tarihi ticari merkezinde yer alan birçok geleneksel el sanatları ile değişik ürünler sunan dükkânlar, yeme-içme mekânları, Gözcü sokak yönünde Erimtan Müzesi, koyun pazarının başlangıcında Çengel Han'ın hemen güneydoğu çaprazında Pilavoğlu Han'da sanatsal ve kültürel etkinlikler gerçekleştirilmektedir.

[194] Google earth görüntüsü (2019)

Ankara şehrinin tarihi alanlarından Atpazarının merkezinde yer alan üç han, yaşayan tarihi çevrede kültürel aktivitelerin yanında kale ve civarındaki yaşamda geleneksel ve yerel kültürü deneyimleme fırsatı sunmaktadır.

Çengel Han ve Safran Han Rahmi M.Koç Müzesi ziyaretçileri Çengel Han'ın üst katında mescit mekânı ile revak yönünde birleştirilen mekân ile oluşturulan müze kafesi ve ayrıca Safran Han'da Brasserie'de yeme-içme imkânı bulmaktadır. Ayrıca Divan Çukur Han Otel müşterileri Safran Han Brasserie'yi kullanmaktadır.

6.2. Çengel Han'ın Müze ve Turistik Çarşı Olarak Yeniden Kullanımının Değerlendirilmesi

Yapının onarım öncesi özgünlüğünün değerlendirilmesinde; han odaları ile kapı, pencere açıklıkları ile mekan özelliklerini koruması bakımından, yapım sistemi teknik ve teknolojisi bilgisini günümüze kadar korumuş olmasından dolayı temel sistemi, düşey taşıyıcıları, yatay ve düşey sirkülasyon unsurları, yapım malzemeleri özgünlüğü en yüksek 5, uzun revak kanatlarında zemin ve üst kattaki kayıplar nedeniyle yatay taşıyıcı ve revak düzeni, avlu formunu korumasına karşın çeşmenin konumu ve avlu döşemesine ilişkin verilerin azlığı, ahşap hatıllar, metal malzemeler, harç ve sıvalarda zaman içinde kayıplar, dış cephe düzeninde niteliksiz muhdes ekler, niş ve ocakların tahrip olması ancak izlerinden bütüne ilişkin bilgilere ulaşılması bakımından yüksek 4, örtü sistemi, avlu cephelerinde niteliksiz eklentilerden kaynaklı form ve malzeme kayıpları, kapı doğrama ve kanatlarının çok azının günümüze ulaşması bakımından orta 3, pencere doğramalarının çoğunun günümüze ulaşmamış ve niteliksiz malzemeler ile değiştirilmiş olmasına karşın biçime ilişkin bilgiler nedeniyle düşük 2 değer verilmiş, özgünlük derecesi 100 değer üzerinden 83 olarak belirlenmiş olup özgünlüğü çok yüksek olarak değerlendirilmektedir. Hanın özgün mekânsal kurgusunu, yapım teknik ve teknolojisi ve malzemesini koruduğunu söylenebilir.

Yapının korunmuşluk durumu yapısal sorunları bakımından taşıyıcı sistem ve malzeme açısından "yüksek" olmasına karşın, kuzeybatı ve güneybatı yönündeki revak kanatlarının yok olması, zemin kat kuzeybatı kanadındaki odaların

duvarlarında tuz nedeniyle oluşan tahribatlar, güneydoğu köşedeki beden duvarlarında gevşeme göz önüne alındığında "orta" kabul edilebilir.

Çizelge 6.24. Çengel Han'ın yeniden kullanım öncesi özgünlük değerlendirmesi

Yapının onarım öncesi özgünlük değerlendirmesi			
1	Mekânsal kurgu (boyut, form, malzeme)	Odalar	5
2		Revaklar	4
3		Avlu	4
4	Yapım sistemi	Temel sistemi	5
5		Düşey taşıyıcılar	5
6		Yatay taşıyıcılar	4
7		Örtü sistemi	3
8		Yatay/Düşey sirkülasyon	5
9	Yapım malzemesi	Taş	5
10		Tuğla/Kerpiç	5
11		Ahşap	4
12		Metal	4
13		Harç/Sıva	4
14	Cephe düzeni	Dış cepheler	4
15		Avlu cepheleri	3
16	Hareketli unsurlar	Kapı	3
17		Pencere	2
18	Mimari unsurlar	Kapı	5
19		Pencere	5
20		Niş /Ocak	4
Özgünlük genel toplam			83

6.2.1. Yapı-yeniden kullanım ilişkisinin değerlendirilmesi

Çengel Han'ın Rahmi M. Koç Sanayi ve Teknoloji Müzesi olarak yeniden kullanımına yönelik restorasyonu 2006 yılında tamamlanarak hizmete açılmıştır. Safran Han 2012 yılında Koç Vakfı tarafından satın alınmış, 2016 yılında hizmete açılmıştır. Çengel Han ve Safran Han müze olarak birlikte kullanımı için Çukur Han'la arasında bulunan aralıktan başlayarak Safran Han'ın ek binasına kadar uzanan bir yatay sirkülasyon oluşturan koridor mekanlar ile bağlanmıştır. Çukur Han'ın bodrum kata inen merdivenleri ile bu geçit bağlanarak üç hanın ziyaretçilerince müzenin kullanımı sağlanmıştır.

Çengel Han müze işlevinde yaklaşık 10 yıl boyunca müze kullanımı gereği mekânlar han içinde karşılanmış, 2016 yılından sonra idari, eğitim ve etkinliklere ilişkin mekânlar Safran Han'a bitişik ek binada düzenlenmiştir.

Bu nedenle Çengel Han'ın ilk 10 yıllık süreç ve sonrası olarak iki adımda yapı-yeniden kullanım ilişkisinin değerlendirilmesinde fayda görülmektedir.

Müzenin her biri ortalama aynı ölçülerde zemin katta 26 adet oda, 1 adet kapı önü eyvan, 1 adet tuvalet ve giriş koridoru, 1 adet ek yapı, üst katta 28 adet oda, 1 mescit, 1 tuvalet ve koridoru, bodrum katta üç sahın ve ek yapı olmak üzere 2 mekân olarak toplamda müze işlevi için doğrudan kullanılacak mekân sayısı 58 adettir. Bu mekanlardan 54'ü boyut ve formu ile hacimsel özellikleri aynıdır. Ortalama 3,5x3,5x3,40-4,10, üst katlarda kısmen daha küçük 3,07x3,65 ve yükseklik 3,40 m civarındadır. Bodrum katı sergileme için kullanılabilir alan 30,00 x 6,80 m ve tonoz yüksekliği 4,00 m, zemin kat güneybatı kanadı 4,29 m, kuzeydoğu 4,23 m, güneydoğu 4,25 m, kuzeybatı 4,33 m eninde, uzun kanatlar ortalama 22 m (kısa kanadın iki ayağı hariç), kısa kanatlar ise 19 m boyunda ve zemin katta tonoz yüksekliği 3,45-3,80 m, üst katta~3,30 m civarındadır.

Handa tuvalet mekânlarının bulunması ayrıca bir mekânda özel bir tesisat gerektirmemektedir. Avlu ve katlar arasında yatay ve düşey sirkülasyon için merdivenler mevcuttur.

ICOM'a göre Müze: "…toplumun ve onun gelişiminin hizmetinde, kamuya açık, eğitim, çalışma ve haz amacıyla insanlığın ve etrafındakilerin somut ve soyut mirasını toplayan, muhafaza eden, araştıran, ileten ve sergileyen, kâr amacı gütmeyen kalıcı bir kuruluştur…".[195]

ICOM, 2001 yılındaki tanımında müzeyi, kültürel değer taşıyan unsurlardan meydana gelen bir bütünü türlü biçimlerde korumak, incelemek, değerlendirmek ve özellikle halkın beğenisinin yükselmesi ve eğitim için sergilemek amacı ile toplum yararına sürekli yöneten bir kurum olarak tanımlamıştır.

Bakanlar Kurulu'nun 11.04.1985 tarihli kararı ile 15.05.1985 tarih ve 18755 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren *"Milletlerarası Müzeler Konseyi (ICOM) Türkiye Milli Komitesi Yönetmeliği"* halen yürürlüktedir.

[195] İnternet: ICOM Turkey, Web: http://icomturkey.org/tr/icom-tüzüğü adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

Milletlerarası Müzeler Konseyi (ICOM) Türkiye Milli Komitesi Yönetmeliğinin 4. maddesinde belirtildiği üzere; "…Kültür eserlerini koruyan ve bu eserleri etüt, eğitim ve bedii zevki yükseltme amacıyla toplu halde teşhir eden kamu yararına çalışan, sanata, ilme, sağlığa, teknolojiye, ait koleksiyonları bulunan müesseselere müze adı verilir…".[196]

Kültür ve Turizm Bakanlığı, "Müzeler İç Hizmetler Yönetmeliği'nde çağdaş anlayışa uygun olarak müze; "…kültür varlıklarını tespit eden ilmi metotlarla açığa çıkaran, inceleyen, değerlendiren, koruyan, tanıtan, sürekli ve geçici olarak sergileyen halkın kültür ve tabiat varlıkları konusundaki eğitimini, bedii zevkini yükselten dünya görüşünü geliştirmede tesirli olan daimî kuruluş olarak tanımlanmaktadır…".[197]

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca yayımlanan "Özel Müzeler ve Denetimleri Hakkında Yönetmelik"te "Müze Yeri" başlıklı 6.maddesinde müze olarak kullanılacak yapının;

- Müstakil bir yapı veya ayrı bir bölüm olması,
- Mevcut kültür ve tabiat varlıklarının teşhirine, depolanmasına ve grup ziyaretlerine uygun olması,
- Kültür ve tabiat varlıklarının sağlıklı bir şekilde korunmasına uygun olması,
- Gerektiğinde kültür ve tabiat varlıklarının bakımının yapılabileceği bir atölyenin bulunması,
- Ziyaretçilerin müracaat, dinlenme yeri, tuvalet ve diğer zaruri ihtiyaçlarını karşılayabilecek tesislerin bulunması,
- Yangına, sabotaja ve hırsızlığa karşı emniyet tedbirlerinin alınmış olması,[198]gerekmektedir.

Genel olarak bir müzede bulunması gereken mekânlar;

- Karşılama Alanları; giriş, rehber odası, güvenlik,

[196] İnternet: ICOM, Web: http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-44442/icom.html adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.
[197]İnternet: Müzelerin işleyişi, Web: http://teftis.kultur.gov.tr/yazdir?85452970A0B1DECFE1BF670A7A55E6AC adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.
[198]İnternet: Özel Müzeler ve Denetimleri Hakkında Yönetmelik, Web: http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.15817&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch= adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

- Sergileme Alanları; kalıcı sergi alanları, geçici sergi alanları, dolaşım alanları
- Dinlenme ve Servis Alanları; yeme içme alanları, oturma alanları, çocuk oyun alanı, bay, bayan, özel gereksinimli birey tuvaletleri
- Yönetim; giriş, sekretarya, idari ofisler, toplantı salonu, depo ve arşiv, bay, bayan çalışan tuvaletleri
- Araştırma ve Eğitim Merkezi; atölyeler, sergi hazırlık alanları,

söz konusu yönetmeliğe göre sağlanması gereken mekanlar olup, çağdaş müzecilik anlamında

- Eğitim Merkezi; gösteri, sunum alanları, etkinlik alanları, depo alanları, kütüphane ve arşiv
- Satış ve Etkinlik Alanları; müze satış birimleri, büfe, çocuklar için işlikler, büyükler için işlikler, kitaplık ve kitabevi bulunmasında fayda görülmektedir.

Söz konusu mekânlar için boyut ve form açısından bir kısıtlama bulunmadığından müze kullanımına yönelik ihtiyaç programında yer alan mekânların teknik donanım ve yasal gereklilikleri yerine getirmesi ile han yapısından karşılanacağı anlaşılmaktadır.

Çengel Han'ın müze olarak yeniden kullanıma yönelik proje önerileri incelendiğinde ilk 10 yıllık dönemde bir müze kullanımında gerekli tüm mekânların han içinde çözümlenmeye çalışıldığı görülmektedir.

1992 yılı yeniden kullanım projesinde;

Bodrum katın tamamı sergilenme, ek yapı kafe-bar, zemin katta duvarları aşınmış bölümlerin ara duvarları kaldırılarak sergileme alanı, birkaç mekân birleştirilerek servis alanları, diğer alanlar sergileme amaçlı, üst katta toplam 13 mekân iki ve üçlü şekilde dubarları kaldırılması suretiyle birleştirilmiş ve mekânların galeri olarak kullanılması öngörülmüştür.

1995 yılı yeniden kullanım projesinde;

Bodrum kat sergileme ve dinlenme, servis ve açık teras olarak, ön cephede dükkânlar ticari işlevini sürdürmek üzere, zemin katında duvarları hasarlı olan 3 mekân dışında 6 mekânda duvarların kaldırılarak mekanların birleştirilesi, danışma, satış birimleri, depo, ofis, servis, sergileme ve dolaşım olarak, üst katta mescit, ofisler, arşiv, depo, atölye ve idari birimler için mekanlar olarak düzenlenmiştir.

2002 yılı projesinde; bodrum katta güney yönündeki iki sahın arası ve tuvalet mekânları, zemin katta zemin katında duvarları hasarlı olan 3 mekân birleştirilmiş, diğerleri sergileme, ofis, satış, depo, mutfak gibi servisler yanında koruma-onarım laboratuvarı olarak önerilmiştir.

2003 yılındaki projede; bodrum katın kuzeybatı yönündeki iki ayak arası teknik oda, güneydoğu yönündeki mekân mutfak, ortada kalan bölümler yapıya eklenen yeni mekân ile birlikte Kafe-Lokanta, zemin katında duvarları hasarlı olan 3 mekân dışında farklı 2 mekanda duvarlar kaldırılarak birleştirilmiş, diğer mekanlar koruma-onarım laboratuvarı, açık ve satış birimi, depo, ofis, kalıcı sergi, kuzeydoğu yönündeki dükkânlar turistik çarşı olarak, üs katı ise depo ve ofis için ayrılan 7 mekan dışında tüm mekânlar kalıcı sergi mekânı olarak düzenlenmiştir.

Günümüzdeki mevcut kullanım alanlarına ilişkin değerlendirme de aşağıdaki başlıklar altında verilecektir (EK 2, Çizelge 2.1).

Mekânsal planlama

Müzelerde sergileme mekânları, koleksiyondaki eserlerin üretildiği döneme ve bölgeye, üretim tarihine göre farklı ve çeşitli seksiyonlardan oluşturulmaktadır. Müzede bütüncül bir mekân atmosferi yaratılarak, sergileme mekânlarının birbiri ile ilişkili şekilde düzenlenmesi amacıyla geçişler verilmektedir (Doğruer, 2018, s.38). Müzenin mekânsal kurgusunun sergilenecek eserler bakımından yeterli alana sahip olması, ayrıca koleksiyonun genişletilmesine uygun sergileme alanları ile bu eserlerin korunacağı depo alanlarının bulunması (Doğruer, 2018, s.339) müzeyi kullanım bakımından daha etkili kılmaktadır.

Mekân genişletmek amacıyla duvarların kaldırılması

Müze yapısında bulunması gereken giriş-karşılama, güvenlik, bilet satış, depo, ofis, personel tuvaletleri, dinleme alanları kapsamında kafe, ziyaretçi tuvaletleri, arşiv, laboratuvar mekânları 2003 yılı projelerine kadar ana yapı içinde çözümlenmiştir.

Safran Han'ın 2012 yılında Koç Vakfı tarafından satın alınması ile giriş kapısının solundaki ilk dükkân D03 mekânı ile ana yapının Z01 nolu mekânı arasındaki duvarlar kaldırılıp mekanlar birleştirilerek bilet satış ve güvenlik mekânı, Z01-Z02 nolu mekânlarının ara duvarı açık şekilde düzenlenerek müze satış birimi, benzer şekilde Z16-Z17 nolu mekanları ara duvarları açık şekilde düzenlenmiştir.

Ayrıca diğer projelerden farklı olarak zemin katta Z11 nolu mekânı ile Z12 nolu mekânı arasındaki açıklık kapatılmış, Z16 nolu mekânı bayan tuvaleti olarak düzenlenerek Z10 nolu tuvalet koridoruna bir kapı açılmıştır. Revak cephesindeki kapı ise sadece kullanıma kapatılmış penceresi kepenkle örtülmek suretiyle tuvalet mekânının mahremiyeti sağlanmıştır. Z09 nolu mekânı ayrıca özel gereksinimli bireyler için tuvalet olarak düzenlenmiştir. Z19-Z20 nolu mekânları arasındaki duvarda ve duvarlarında ciddi tahribat olan Z24-Z27 nolu mekânları ile Z23 nolu mekânı arasındaki duvar da kaldırılarak sergileme mekânına dönüştürülmüştür.

Üst katta benzer şekilde 101-102 nolu mekânlar birleştirilerek müze kafesi, 105-108 nolu mekânlar, 109-110 nolu mekânlar, 127-128 nolu mekânlar, 129-130 nolu mekânlar arasındaki duvarlarda açıklıklar oluşturularak mekânlar birleştirilmiştir.

112 mekânları zemin kattaki mekânın tamamı kadar genişletilerek seyir odası haline getirilmiştir.

Bu şekilde yeniden kullanım uygulamasında sergileme ve gerekli diğer ihtiyaçlar nedeniyle oda duvarlarında açıklık oluşturularak mekanların genişletilmesi, 23 han mekânı, mescit, tuvalet mekânı, koridor ve 1 dükkân mekânı olmak üzere 27 mekânda uygulanmıştır.

Sergilenecek eserlere bağlı olarak projelerinde gerekli mekânı sağlayan Çengel Han'da servis, idari mekânlar Safran Han'da değerlendirilmesine karşın geniş sergileme mekânları ihtiyacı nedeniyle mekânlar birleştirilmek suretiyle elde edilen mekânlar sergileme için kullanılmıştır. Büyük boyutlu eserler revaklarda, daha küçük boyutlu ve vitrinde sergilenecek eserler ile canlandırmalar han odalarında düzenlenmiştir.

Müze olarak kullanılan yapının kendisi de bir sergi unsurudur. Mekân özellikleri ve mekânsal ilişkiler bakımından, mekânların revakla ilişkisi özgün kullanıma yönelik bilgi burada kesintiye uğratılmıştır. Ancak yapı izleri korunduğundan özgün yapı malzemesi bakımından oluşan kayba rağmen hanın plan düzeninin okunabilirliği sağlanmıştır.

Mimari unsurların kapatılması/kaldırılması

Zemin katta Z24 mekânının kapı ve penceresi sergi mekânının kullanımı amacıyla kapatılmıştır. Oda mekanlarının dörtgen kapısının üzerindeki ahşap hatıl ve kemer içi tuğla düz örgülere ilişkin rölöve ve eski dokümanlar incelenmiş, bir kısmının önceki kullanıcılar tarafından ahşap hatılları kesilmek ve kemer içi tuğla örgülerinin kaldırılması suretiyle yapılan uygulamalar sonucu kaç adedin günümüze ulaştığına ilişkin veriler belirlenmiş olsa da kaynaklarda değişkenlik gösterdiğinden sayısal kesin olarak tespit edilememiştir.

Mekânlara giriş için kapı yüksekliklerinin artırılması amacıyla özellikle üst katta kapı yüksekliği yeterli olmadığından, benzer şekilde kapı kemerlerinin aynalıklarındaki düz tuğla örgüler boşaltılması suretiyle düzenlemeler yapılmıştır. Zemin katta sadece Z11, Z25, Z26 ve köşe odalarında, üst katta 111, 106, 107 ve köşe odalarının kapıları özgündeki gibi kemerlerin içleri tuğla örgü korunmuştur. Ancak yapı izleri ile özgün yapı malzemesi bakımından oluşan kayba rağmen kemer ve kemer aynalığındaki tuğla örgüye ilişkin özgün örneklerin bir kısmı korunduğundan bilgi kaynakları korunmuş denilebilir. Kafe olarak düzenlenen Mescit mekânı da mihrabı kapatılarak kullanılmaktadır.

Mekân ve sirkülasyon ekleri

Mevcut yatay ve düşey sirkülasyon, özel gereksinimli bireylerin üst kata çıkışı sağlayan asansör dışında devam ettirilmiştir. Asansörün bodrum kata erişimi amacıyla bir hacim eklenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Bodrum katta arka cepheye camekânlı sistemde eklenen yeni mekân sergileme alanı olarak kullanılmaktadır. İlk projelerde avluya açılan bu mekânda lokanta-kafe kullanımı planlanmış, Safran Han'da çözümlenen yeme-içme mekânları nedeniyle sergileme alanına dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm bodrum katta mutfak için ayrılan bölümde başkaca müdahale edilmesini önlediğinden olumlu bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu yapı Arı sokaktan cephe vermediğinden sadece han içerisinde müze ziyaretinde ulaşılabilen bir mekân olması, yapıdan geri döndürülebilir şekilde tasarlanıp imalatın bu şekilde gerçekleştirmesi nedeniyle olumlu değerlendirilmektedir.

Strüktürel ilaveler/dönüşümler

Müzelerin bulunduğu konum, zemin dayanımının bölgenin deprem kuşağındaki yerine göre güvenli olup olmadığı değerlendirilmeli, yapının yapısal durumu güçlendirilmelidir (Doğruer, 2019, s.339).

Yapının zemin yapısı, temel ve taşıyıcı sisteminin sorunlarının giderilmesi ve yapısal bütünlüğü ve sağlamlığının güvenli hale getirilmesi gerekmektedir.

Hanın özgün yapı sisteminde bulunan ancak yok olan güneybatı ve kuzeydoğu kanadındaki revakların zemin ve üst kattaki tonozları özgün yapım tekniği ve malzemesine uygun bütünlenmiştir.

Aynı zamanda hanın yine güneybatı ve kuzeydoğu kanadındaki revakları yönünde temeline betonarme perde yapılarak güçlendirilmiştir.

Hanın daha önceki kullanımında kullanılan asitli malzemeler nedeniyle yapı malzemesi taş ve tuğlaların taşıma dayanımını yitiren ayak ve duvarlarında aynı

malzeme ile tamamlamalar yapılmıştır. Ancak bazı bölümlerinde özellikle doğu kanadında, alt kattaki odaların duvarları ise günümüze ulaşan ve sadece sağlamlaştırma uygulamaları yapılarak, duvar izleri korunarak, oda duvarları bütünlenmek yerine çelik taşıyıcılar ile güçlendirilip oluşturulan geçitler birbirine geçiş sağlayarak da büyük bir sergi mekânı sağlanmıştır.

Zemin katta güney yönündeki iki oda ve üst katta odalarında benzer şekilde sergileme alanları yaratılmıştır.

Üst katta özellikle revak döşeme kotundaki muhdes niteliksiz onarımların temizlenmesi ardından yine yükseklikleri yeterli bulunmayan zaman içerisinde ahşap hatılları kesilerek günümüze ulaşan kapıların hatılları tamamlanmamıştır.

Bunlardan farklı olarak yapının özgününde bulunmayan ancak yeniden kullanımı için avlusunun üstü çelik ve camlı bir sistemle kapatılmıştır. Bu üst örtü hanın hiçbir yerinde hiçbir zaman var olmamış ancak iç mekândan en hafif şekilde hissedileceği çok basık bir tonoz olarak tasarlanmıştır.[199]

Söz konusu sistem ışık yansıtıcılı, ısı ayarlı cam malzemeyle iç avlunun gün ışığından faydalanmasını engellemeyen hareketli güneş kırıcıları, temizliği için kayar köprüsü, ısı kabloları ile bir sistem olarak tasarlanmıştır. Tonoz şeklindeki mimari tasarım sistem yapının revaklarına oturtulmuştur.

Cephe düzeninde yeni eklemeler

Hanın kuzeydoğu cephesinde (giriş cephesi) dükkânların önüne ahşap ayaklı sundurmalar üzeri kurşunla kaplanarak "Turistik Çarşı" olarak kullanılan alan genişletilmiştir. Üst kattaki mescit mekânı ahşap doğramalı camekân şeklinde kafe olarak düzenlenmiştir.

Güneybatı cephesindeki tuvalet yapısının olduğu alan üst katta genişletilerek ahşap doğramalı camekân ile seyir mekânı haline getirilmiştir. Aynı şekilde bodrum kata

[199] İnternet: Mimarizm, Çengel Han'ın öyküsü Web: http://www.mimarizm.com/makale/cengelhan-in-oykusu_113824?sourceId=113827 adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

projede restoran olarak önerilen eklenti sonrasında sergi alanı olarak kullanılmaktadır.

Yapının özgününde bulunan ancak yapıdan gelen izler ile güvenli bilgi kaynağı bulunmayan mekânların mimari gereklilik gereği bütünlenmesinde kullanılan cephe düzeni ve malzemesinin, yapının özgününde bulunmayan ve yeni eklenen bodrum kattaki sergileme salonunda kullanılması, tüm cephe uyumlu bir görünüm oluşturması bakımından olumlu olmasına karşı bilgi aktarımı bakımından yanıltıcı olabilir.

Giriş cephesindeki dükkânların önüne yapılan ahşap dikmelerin taşıdığı metal kaplamalı sundurma örtü yapılmıştır. Hanın yol kotundan aşağıda kalmasından dolayı dükkânların önüne yapılan metal sundurma dış cephesinin okunabilirliğini azaltmıştır.

Avlu çatısı tonozu cepheye yakın mesafeden algılanabilir olmasa da Hisar girişinden itibaren cepheye yansımaktadır. Çağdaş malzeme ile yapılan bu uygulama cephede bir olumsuz görüntüye neden olmamaktadır.

Yapı malzemesine müdahaleler

Revaklardaki ahşap korkuluklar kaldırılmış, yatay hatlarıyla avluyu zedelemeyen hafif, cam ve çelik korkuluklar uygulanmıştır. Avlusunda ise geotekstil türü bir malzeme kullanılmıştır. Yapıdaki tüm odalar ve revaklar tuğla malzeme ile döşenmiştir. Özgün tuğla döşemeler korunmuştur. Kapı girişlerinde ise yapı malzemeleri ile uyumlu tonla harçla boşluklar doldurulmuştur.

Hanın özgününde bulunmayan yeni elemanlar, malzemesi, tekniği ve rengi ile kendilerini belli edecek şekilde ancak hanın yapım malzemesi ve mimarisi ile uyumlu şekilde seçilmiştir. Taş duvarların örgüsündeki eksiklikler tuğla malzeme ile tamamlanmıştır. Taş malzeme ve tuğla malzeme ile örgülerde farklı tane boyutu ve malzemeler ile harçlar kullanılmıştır.

Hanın koruma uygulamalarında taş, tuğla, ahşap, metal ve cam malzeme dışında başkaca yapı malzemesi kullanılmamıştır.

Kullanıcı yükü değişimi

Hanın özgün kullanımı üst kat odalarda konaklayan yolcular dışında gün içerisinde ticaret amaçlı dükkânlara yerli ve yabancı tüccar ve müşterilerin kullandığı düşünüldüğünde,

Hanın "Müze" olarak yeniden kullanımı esnasında günlük ziyaretçi sayısı her iki katta da daha fazla yoğunlaşmadığı, yapının üst katlarında konaklama için dönemin konfor şartları göz önüne alındığında bugünkü sergilenen eserler kadar nesne olamayacağı, ancak yapısal güçlendirme yapıldığından hanın odalarında yapı taşıma kapasitesini zorlayacak kadar eserlerden kaynaklı aşırı yük olamayacağı düşünülmektedir.

Sirkülasyon elemanlarının yükü

Hanın özgününde yatay ve dikey sirkülasyonunu sağlayan merdiven ve koridorları aynen korunmaktadır. İlaveten özel gereksinimli birey ziyaretçiler için asansör, rampalar ve korkulukların hana ayrıca bir yük getirmediği görülmektedir.

Konfor şartlarının yükü

Müzeye dönüştürülen tarihi yapı koleksiyonun en önemli parçasıdır. Bu nedenle çevresel faktörlerden korunması öncelikle uygun ortamlarda önleyici koruma ile uygun olmayan ortamlarda mekanik sistemler ile sağlanabilir. Bu sitemlerin yenilenmesi ve iyileştirilmesi için çağdaş tekniklere ihtiyaç duyulabilmektedir (Doğruer, 2019, 2.41).

Elektrik, telekomünikasyon, aydınlatma, ısıtma, havalandırma, akustik, sıhhi tesisat, iklimlendirme, yangın koruma, iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin gerekli koşulları sağlamak için yapıya portatif yapıyla bütünleşmeyen sistemler eklenmiştir. Havalandırma sistemi çelik konstrüksiyonlu cam çatıya açıkça görülebilecek şekilde

monte edilmiştir. Elektrik tesisatı kısmen gizlense de bakım ihtiyacı için gerekli kontrol noktaları, elektrik üniteleri, yangın sistemlerinde benzer şekilde gizlenmeksizin uygulanmıştır. Isıtma sistemi avludan zeminden yapılmaktadır.

"Yapı-yeniden kullanım" ilişkisini gösteren Ek-2'de Çizelge 2.1'de "Çengel Han'ın müze olarak yeniden kullanım gereksinimlerinin değerlendirilmesi" tablosunda yapılan müdahalelerin kapsamı ve yeniden kullanım önerisinin yapının özgünlüğünün korunarak karşılanıp karşılanmadığına yönelik bir inceleme yapılmıştır.

Hanın müze olarak yeniden kullanımı için gerekli düzenlemeler mekânsal kurgu bakımından nötr, strüktürel onarımlar, cephe düzeni, mevcut kullanım yükü, sirkülasyon ağı, yasal gereklilikler, çevresine yönelik düzenlemeler olumlu, servis mekanları bakımından nötr yapı malzemesine yönelik müdahaleler olumsuz değerlendirilmektedir. Söz konusu uygulamalar gerçekleştirildiğinden bu aşamada mekânsal kurguda yapılan tasarıma yönelik bir öneri yapılamamaktadır.

6.2.2. Yeniden kullanım- müdahale ilişkisinin değerlendirilmesi

Kabul edilen yeniden kullanım önerisine göre yapıya yapılacak müdahalelerin belirlendiği bu safhada yapının, yapısal durumu ve yeniden kullanımın gereksinimlerine yönelik müdahalelerin yapının özgünlüğüne etkisinin bir değerlendirmesi yapılacaktır. Burada müdahalelerin en az müdahale ile özgünden ayırt edebilir ve geri döndürülebilir şekilde uygulama biçimlerine yapının özgünlüğünün korunup korunmadığı irdelenecektir (Şekil 6.4)[200].

Müdahale ölçeği ve müdahale yaklaşımı

Hanın müze olarak yeniden kullanımı esaslı onarım ölçeğinde gerçekleştirilmiş ve müdahale yaklaşımı taşıyıcı unsurlarda benzer diğer bölgelerde farklı yeni malzemeler ile farklı bir dönem uygulaması olduğunu gösterecek şekilde yeni bir

[200] AIIKK arşivi, Ka-Ba Eserler Koruma ve Değerlendirme Ltd.'nin "Ankara – Ulus Çengelhan Müze Koruma-Onarım ve Yeniden İşlevlendirme Projesi"den çalışma konusu içeriğine göre yeniden işlenerek düzenlenmiştir.

katman (palimsest) oluşturarak, malzeme, doku ve boyutlarda zıtlık/farklılık yaratacak şekilde uygulanmıştır. Çengel Han'da "Müze" olarak yeniden kullanıma yönelik müdahaleler Şekil 6.3'de gösterilmekte olup; Çizelge 6.5."Mekânsal müdahaleler /değişimler (ekleme/kaldırma)" (MM) kapsamında, sergilemeye yönelik geniş mekânlar oluşturulması için incelenen belgelerde hanın hasarlı olarak belirlenen mekân duvarlarında koruma-onarım yerine kullanım gereği mekanların oluşturulabilmesi için duvarlarda açıklıklar oluşturulmuştur. Toplam müze olarak kullanılan mekân sayısı 58 olup, 27 mekâna yapılan bu müdahalenin ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Müdahale edilen artı mekân sayısının tüm mekân sayısına oranı 27/58= 0,47 değeri müdahale derecesine eklenerek, müdahalenin etkisi ölçülebilecektir.

Müdahale öncesi mekânsal planlama	Yeniden kullanımın gereksinimi mekân kullanımı	Yeniden kullanım müdahaleleri
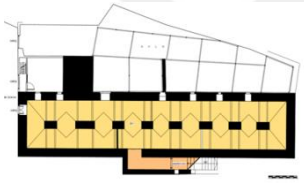	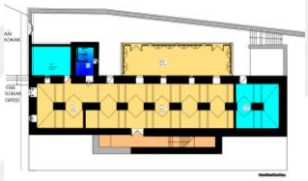	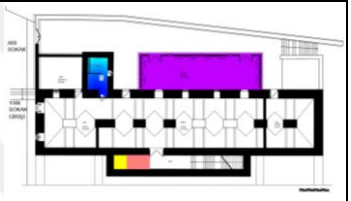
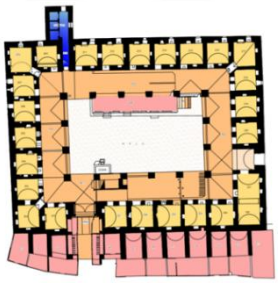		
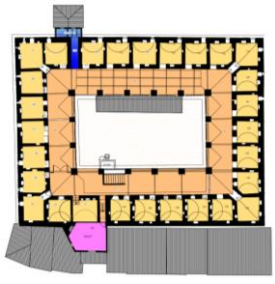	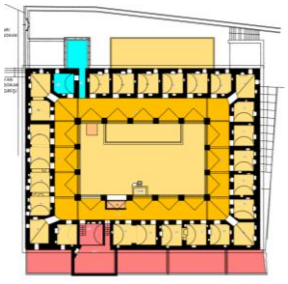	

Şekil 6.3. Çengel Han **y**apı-yeniden kullanım -müdahale ilişkisi

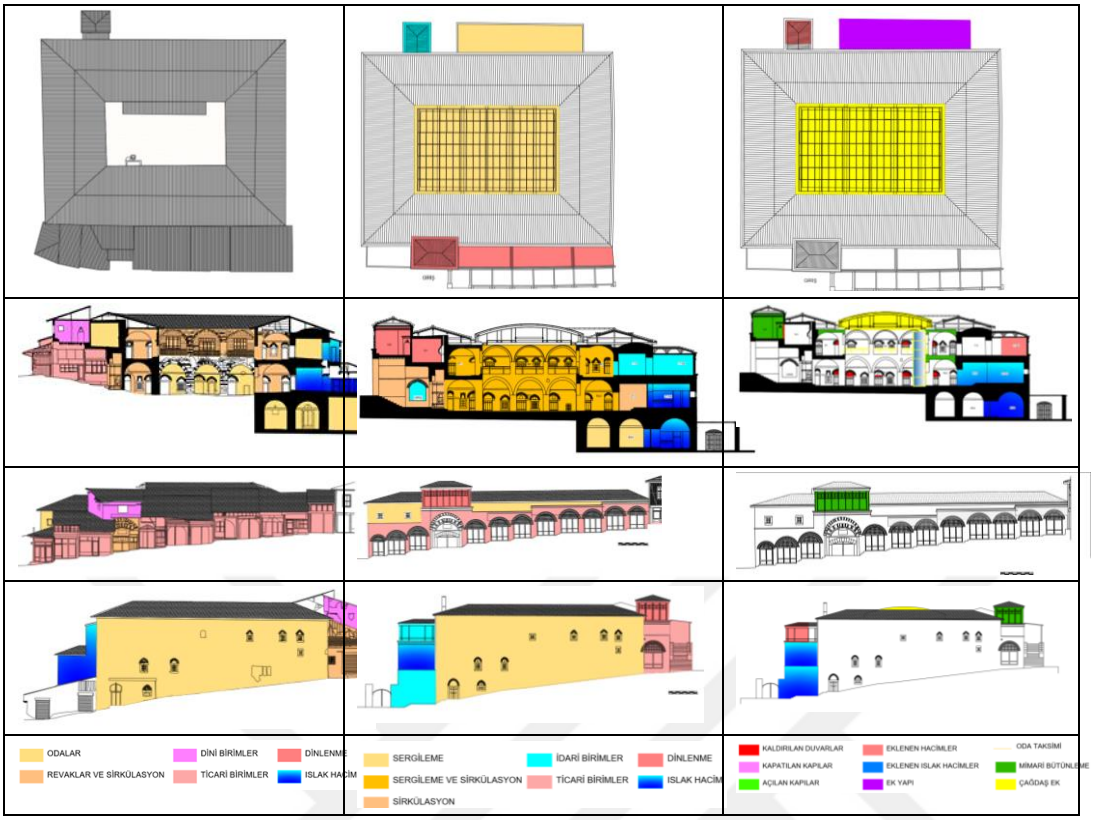

Şekil 6.3. (devam) Çengel Han yapı-yeniden kullanım -müdahale ilişkisi

Açıklıklar çelik putreller ile desteklenmiş ve nötr renge boyanmıştır. (109-110 nolu mekânlar arası açıklıktaki hariç), duvar kökleri sağlamlaştırılmış, belli bir yükseklikte açıklık tutulmuş ve moloz duvardaki bütünlemeler ise harman tuğlası ile tuğla tozu ile hazırlanmış ince agregalı horasan harcı ile derzlenerek yeni uygulama vurgulanmıştır.

Bu müdahaleler; MM3- Özgünündeki yapı izleri korunarak duvarların kaldırılması, kapı, pencere açıklıklarının kaldırılması ve müdahale derecesi (3) değerine hasarlı olan mekânlardan başka müdahale edilen mekânların değeri olan (0,47) eklenerek 3,47 olarak değerlendirilebilir.

Çizelge 6.6, “Cephe düzeninde müdahaleler/değişimler (ekleme/kaldırma)” (CM) kapsamında, yapıya mekânsal olarak ekleme B01 mekânında bodrum katta yapılmış ancak cepheden algılanmamaktadır.

Batı cephede üst katta yeniden kullanım Müze Yönetimi için ayrılan 116B tuvalet mekânı özgündeki boyutları zemin kattaki sınırlarına kadar genişletilerek, seyir mekânı olarak düzenlenmiş, giriş cephesinde kapı üzerinde bulunan 101 nolu Mescit mekânı gibi camekân sistemle bütünlenmiş, sergileme alanı oluşturmak maksadıyla avlunun üzeri çelik taşıyıcılı cam malzemeli üst örtü ile kapatılmış ve cepheye düzenine yansıyan müdahaleler; CM2-Özgününde bulunmayan çağdaş malzeme ile koruma uygulamaları /ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir ve müdahale derecesi (2) olarak değerlendirilmektedir.

Revak ayaklarında taş malzeme, taş malzeme ile yenilenmiş, ancak farklı renk ve dokuda taşlar kullanılmış, derzlerde kullanılan yeni harçlarda agrega boyutları taş malzemede daha büyük ve siyah kumla, yatay taşıyıcılar kemerlerde tuğla malzemede derzler tane boyutu daha küçük ve tuğla tozu ile hazırlanmış harç ile derzlenmiştir. Moloz taş örgü beden duvarlarındaki tamamlamalarda harman tuğlası ve tuğla tozu ile hazırlanmış renkli derz uygulaması yapılmıştır. Yapının dış beden duvarlarında suya ve neme karşı yalıtım sağlamak amacıyla özellikle zemine yakın yerlerde tuğla, 1cm. ye yakın tuğla kırıkları ile daha büyük tane boyutlarına sahip agregalar ile harç uygulanmıştır.

Çizelge 6.7, “Yatay/düşey sirkülasyon-erişilebilirlik müdahaleler/değişimler” (EM) kapsamında, Çengel Han’ın ana giriş kapısından başlayan avlu revaklarına ulaşan, revaklardan üst kata ve avludan bodrum kata tek kollu merdiven ile erişim sağlanmaktadır. Ancak özel gereksinimli bireylerin erişim için ana giriş kapısı ve yatay sirkülasyonun sağlandığı revaklarda rampa ve metal korkuluklar yerleştirilmiş, düşey sirkülasyon için çelik konstrüksiyonlu cam malzeme ile hidrolik asansör hanın avlusunun giriş kapısının tam karşısına gelecek şekilde güneybatı revakına ulaşımı sağlayacak şekilde yerleştirilmiştir. Kullanılan malzemeler özgünden ayırt edilebilir günümüz damgasını taşıyan, yapıyla uyumlu ve geri döndürülebilir şekilde uygulanmıştır.

Bu müdahaleler; EM3- Yapı bünyesinde değişiklik yapılmadan asansör eklentilerinin entegrasyonu/ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir ve müdahale derecesi (3) olarak değerlendirilmektedir.

Çizelge 6.8, “Tesisat (ısıtma, havalandırma, elektrik, mekanik, sıhhi tesisat, telekomünikasyon, iş sağlığı ve güvenliği) müdahaleler/değişimler” (STM) kapsamında, ıslak hacim olarak kullanılan Z11 mekânında fiziki müdahaleler yapılmış, ısıtma avludan, diğer havalandırma işlemleri üst örtüden, elektrik ve yangın güvenlik sistemleri gibi tesisatlar gizlenmeksizin, geri döndürülebilir ve gerektiğinde bakım-onarım yapılmasını da kolaylaştırması bakımından hanın duvarlarının yüzeyinde en az müdahale ile monte edilmiştir.

Bu müdahaleler; STM2- Yapının ögelerine bir mekânda fiziki müdahale yaparak eklenmesi/geri döndürülebilir ve müdahale derecesi (2) olarak belirlenmiştir.

Çizelge 6.9, “Hareketli unsurlara (doğramalar, kapı kanatları vb.) müdahaleler/değişimler” (HM) kapsamında, hanın özgün kapı ve pencere doğrama ve kanatlarına ilişkin detayların günümüze ulaşması ahşap malzeme olması nedeniyle pek mümkün olamamıştır. En çok bozulan ve değişen unsurlar olup geçmiş bir döneme ait kapı kanatları benzer malzemeler ile koruma uygulamalı yapılmış birçok benzer şekilde üretilmiştir. Pencere doğramalarında özgün malzemeye ilişkin bir bilgi araştırmalarda elde edilememiştir. Özgün olarak günümüze ulaşan unsurlar olmadığından,

Bu müdahaleler; HM2- Yapının özgün pencere, kapı, dolap gibi unsurlarının özgününe uygun malzeme ile yenilenmesi ya da koruma uygulamaları /ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir ve müdahale derecesi (2) olarak değerlendirilebilir.

Çizelge 6.10, “Temel sistemine müdahaleler” (TM) kapsamında hanın temeline, avluyu kapatan yeni çatının yükü, diğer yandan Deprem Yönetmeliğine göre gerekli düzenlemeler ve yapının kuzey-güney yönünde temellerinin kaya zemine oturmaması gibi tespitler nedeniyle yapının varlığını sürdürebilmesi için betonarme perde sistemler ile desteklenmiştir. Bu sistemler artık hanın taşıyıcı sisteminin bir parçası olmuş ve birlikte çalışarak yapının yükünü taşıyacaklardır. Özgün taşıyıcı sistem artık farklı bir sisteme dönüşmüştür.

Zıtlık üslubundaki bu müdahaleler; TS5- Yeni sistem entegre edilmesi /geri döndürülemez ve müdahale derecesi (5) olarak belirlenebilir.

Çizelge 6.11, “Yatay taşıyıcılara müdahaleler” (YTM) kapsamında, hanın kuzeydoğu ve güneybatı uzun kanatlarındaki tonozlar onarım öncesinde belirlenmeyen bir tarihte kesilmiştir. Tonoz başlangıcı ve bastığı tuğla revak ayakları ve tonozlara dik revak kemerleri özgün olarak kalabilmiştir. Özgün malzemesi tuğla olan revakların tonozlarında mimari bütünleme benzer özelliklerde tuğla malzeme ile farklı harçlar kullanılarak özgünden ayırt edilir olarak imalat gerçekleştirilmiştir. Kemerlerde özgün malzeme ile uyumlu malzemeler ile bozuk tuğlalar değiştirilmiştir. Yeni uygulamalarda kullanılan harç ve derz malzemesi tuğla tozu ile renklendirilmiş ve tane boyutu küçük agrega ile “benzetme” üslubunda yapılan uygulamada müdahaleler;

YT2- Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir ve müdahale derecesi (2) olarak belirlenmiştir.

Çizelge 6.12, “Düşey taşıyıcılara müdahaleler” (DTM) kapsamında, hanın beden duvarlarında örgü kayıplarında tuğla, ayaklarında ise ayaklardaki taş malzemeden farklı dokuda taş ile bütünleme ve sağlamlaştırmalar yapılmıştır. Özellikle moloz duvarda tuğla malzeme ile bütünlemelerde taş malzemedeki harç ile tuğla örgüdeki harç ve derz malzemesi farklı kullanılmış, renk ve doku farklılıkları ile ayırt edilmesine olanak sağlamıştır. Beden duvarlarında “zıtlık”, ayaklarda “benzetme” üslubunda yapılan bu müdahaleler;

DTM2- Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir ve müdahale derecesi (2) olarak belirlenebilir.

Çizelge 6.13, “Örtü sistemine müdahaleler” (ÖS) kapsamında, hanın onarım öncesi ahşap olan çatısında araştırmalar yapılmış kurşun kaplama üst örtü olması muhtemel olmasına karşın kurşun kaplama malzemeye rastlanmamış, bu nedenle kiremit örtü ile kapatılmıştır. Bu müdahale “zıtlık” üslubunda olup,

ÖS3- Yeni sistem entegre edilmesi/özgünden ayırt edilebilir/geri döndürülebilir ve müdahale derecesi (3) olarak değerlendirilebilir.

Çizelge 6.14, "Yapı malzemesine müdahaleler" kapsamında, hanın yapım malzemeleri yeniden kullanım müdahaleleri nedeniyle koruma müdahaleleri gerçekleştirilmiştir. "Zıtlık" üslubunda yapılan müdahaleler;

Taş örgünün, tuğla örgü ile bütünlenmesi, taş örgünü farklı renk ve dokuda taş örgü ile bütünlenmesi, harçların yeni taş örgü ve tuğla örgüde renk ve dokusunun farklı kullanılması şeklindedir. Ancak bu müdahaleler yapıdan geri döndürülebilir ancak tahribat yaratabilir. Bu müdahaleler;

YM2-Tahrip olan özgün malzemenin özgününe uygun yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/ayırt edilebilir/geri döndürülebilir ve müdahale derecesi (2) olarak belirlenebilir.

Bu değerler hazırlanan Çengel Han'ın "Müze" olarak yeniden kullanımı için yapılan müdahalelere yönelik Çizelge 6.15'e yerleştirildiğinde Çizelge 6.25'da hesap sonucu;

Çizelge 6.25. Çengel Han'ın "Müze" olarak yeniden kullanımı için müdahale derecesinin değerlendirilmesi

Müdahale etkisi	Yapısal				Yapı malzemesine	Mekânsal değişimler	Cephe düzeninde değişimler	Yatay Düşey Sirkülasyon-Erişilebilirlik	Tesisat (Isıtma, Havalandırma Elektrik, Telekomünikasyon) Müdahaleler/Değişimler	Hareketli elemanlar	Toplam
	TS	YT	DT	ÖS							
Çengel Han	5	2	2	3	2	27/58+3 3,47	2	3	2	2	26,47

Müdahale Derecesi = Temel Sistemi+ Yatay Taşıyıcılar + Düşey Taşıyıcılar + Örtü Sistemi + Yapı Malzemesi + Mekânsal + Yatay/Düşey Sirkülasyon + Cephe Düzeni + Hareketli Unsurlar +Tesisat

MD= TS+ YT+DT+ÖS+YMM+MD+CD+YDS+ST+TM

26,47=5+2+2+3+2+3,41+2+3+2+2

Müdahale Derecesi (26,47) olarak belirlenmiş, Çizelge 6.16 “Yeniden kullanım-müdahale ilişkisi”ne göre, Çengel Han’a yapılan müdahaleler kabul edilebilir sınırlar içinde ve “orta derece müdahale” olarak değerlendirilmektedir.

Yapılan müdahaleler ile özgün değerlerinde oluşan değişimin tekrar irdelenmesi amacıyla özgünlük tablosu yeniden gözden geçirilmiştir.

Mekânsal kurgu; plan düzeni ve mekânsal unsurları ile birlikte değerlendirilmektedir. Oda, revak, avlu ile mimari ve hareketli unsurları ile tasarımı oluşturduğundan bir sonraki değerlendirmede bütün olarak ele alınacaktır. Buna göre, müze kullanımı nedeniyle sergileme alanlarının oluşturulması amacıyla hasarlı olan mekanların ara duvarlarda mekânlar arası geçiş için açıklıklar oluşturularak geçitler açılması, hanın mekânsal kurgusunda, han odaları ve revak ilişkisi bakımından mekânsal kurgusunda değişime neden olmuştur. Ancak yapının plan düzeni ile mekânsal özelliklerinin korunabildiği, mekânsal kurgusunda odaların özgünlüğünde kayıp olduğu söylenebilir, bu nedenle yeniden kullanım müdahalesinden sonra özgünlük değeri (3) olarak değerlendirilebilir.

Hanın kuzeydoğu ve güneybatı yönündeki uzun kanatlarında, revakların zemin ve üst katında yok olan tonozları kesin güvenilir kaynaklar olan yapıdan gelen izler ve yapı içinde kısa kanatlarda bilgiler ile özgün form, boyutta ve özgün malzemeyle benzer tuğla malzeme ile mimari bütünlüğüne kavuşturulmuştur. Böylelikle günümüze ulaşan kısmına ilişkin özgünlükte bir kayıp oluşmadığından önceki (4) özgünlük değerini korumaktadır.

Avlu özgün formunu korumakta olup döşeme ve çeşmenin yerinde değişim nedeniyle özgünlüğüne ilişkin bir kayıp olmadığı söylenebilir ve (4) özgünlük değerini korumaktadır.

Mimari unsurlar olan kapı, pencere, ocak ve nişlere ilişkin boyut, form, malzeme ve detayında özgünlük değerlendirmesi yapıldığında, Z25 mekânındaki oda giriş kapısı ve penceresinin örgü ile kapatılıp üzerine taş görünümlü sıva yapılması dışında, açıklıkların özgün yerlerini koruduğu görülmektedir. Ancak yine kapıların ahşap hatıllarının günümüze ulaşanları dâhil olmak üzere kapı üzerindeki kemer içi tuğla örgülerin kapı yüksekliklerinin arttırılması için kaldırılması nedeniyle özgünlük değerinde kayba neden olduğundan (4) olarak belirlenebilir.

Pencere açıklıklarında değişiklik gözlenmediğinden (5) özgün değeri korumakta, ocak ve nişlerde tahrip olanları izlerine göre onarımı sağlanarak mimari unsur olarak okunabilirliği arttırıldığından biçimsel olarak (malzeme özgünlüğe ihmal edilerek) özgünlük değerine katkısı göz önüne alınarak (5) özgünlük değerine ulaştığı düşünülebilir.

Hareketli unsurlar olan kapı ve pencere doğrama ve kanatlarında mevcut önekler korunmuş ve yenileri bu örneklerden üretildiğinden kapılar için uygulama öncesi özgünlük değerini (3) ve pencereler için (2) değerini koruduğu söylenebilir.

Yeniden kullanım öncesi; mekânsal kurgu özgünlük değeri (13) iken uygulama sonrası (11) değer olarak (2) değer kayba uğramış, mimari unsurlar özgünlük değeri (14) iken uygulama sonrası (14) değer olarak kayıplar kazanımlar ile dengelenmiş, hareketli unsurlarda mimari unsurlar özgünlük değeri (5) iken uygulama sonrası (5) değer ile bir değişim olmamıştır. Tasarım boyutunda toplamda (32) özgünlük değeri yeniden kullanım müdahaleleri sonrasında (30) özgünlük değeri ile (2) değer kayba uğramıştır.

Yapım sistemi; hanın avlusunun üst örtüsünün çelik konstrüksiyonlu cam malzeme ile kapatılması, bu çatının yükünün han avlu cephelerindeki beden duvarları ve ayaklar ile taşınması nedeniyle hem avlu ayakları çevresinde hem de kaya zemin dışında kalan bölümlerinde Deprem Yönetmeliğine göre alınması gereken tedbirler ile özellikle güneybatı köşedeki (Arı sokak yönünde) gevşemenin önlenmesi için kuzey-güney hattında temel sistemine günümüz teknolojisinde güçlendirme yapılmıştır. Sistem artık eski ve yeni sistemin birlikte çalıştığı bir sisteme

dönüşmüştür. Bu nedenle özgünlüğün kaybına neden olduğundan yeniden kullanım sonrası özgünlüğü (4) olarak değerlendirilmektedir.

Hanın kemer, tonoz gibi yatay taşıyıcılarında sağlamlaştırma yoluyla koruma uygulamaları gerçekleştirilmiş ve uygulama öncesinde ahşap malzeme ile düz tavan ve döşeme olan alanları hesaba katılarak özgünlük değeri (4) belirlenmiş olup, yeniden kullanım uygulamalarında özgünlük değerini korumuştur. Düşey taşıyıcıların yapı malzemeleri değiştirildiğinden onarım sonrası (3) değeri verilmektedir.

Hanın özgün örtü sistemine ilişkin bir bilgiye ulaşılamamış, tonozlarının üzerine ahşap oturtma çatı üzeri kiremit uygulaması yapılmıştır. Bu nedenle yeniden kullanım öncesi (3) özgünlük değerini korumaktadır.

Ana giriş kapısından Han revaklarına kadar ulaşan, zemin kattan üst kata ve avludan bodrum kata inen merdivenler iyileştirilmiş olup yeniden kullanım öncesi (5) özgünlük değerini korumaktadır.

Yapım sisteminin yeniden kullanım öncesi özgünlük değeri (22) iken uygulama sonrası (19) değer olarak (3) değer kayba uğramıştır.

Yapım malzemeleri bakımından özgünlük değeri değerlendirildiğinde, oda mekânları arasındaki duvarlarda oluşturulan açıklıklardaki özgün taş malzemesinde kayıplar nedeniyle uygulama öncesi (5) özgünlük değeri yeniden kullanım müdahaleleri sonrası (4) değerine, kapı üzerindeki kemer içindeki tuğla örgülerde malzemede kayıplar nedeniyle uygulama öncesi (5) özgünlük değeri yeniden kullanım müdahaleleri sonrası (4) değerine düştüğü, kapı üstündeki bir kısmı yok olmuş bir kısmı var olan ahşap hatıllar nedeniyle uygulama öncesi (4) özgünlük değeri yeniden kullanım müdahaleleri sonrası (3) değer, metal elemanlarda bir değişiklik gözlenmediği yenilerinin mevcut örneklerden üretilmesi nedeniyle (4) özgünlük değerini koruduğu düşünülebilir.

Harç ve sıvalar en çok müdahale gören ve değişen malzemelerdir. Özgün ve korunmuş bölgelerde gerekli koruma önlemleri alınarak belli miktarda koruma sağlanabilmektedir. Bu bakımdan yeni uygulamaların benzer içerikte renk ve doku olarak ayırt edilebilir olarak üretilmesi ve özgün olanların korunması bakımından (4) özgünlük değerini koruduğu söylenebilir.

Yapım malzemeleri yeniden kullanım öncesi özgünlük değeri (22) iken uygulama sonrası (19) değer olarak (3) değer kayba uğramıştır.

Cephe düzeni dış cephe giriş cephesinde niteliksiz uygulamalar ve mescit kısmındaki tahribatlar ile, avlu cephesi ise revakların han kullanıcılarınca kapatılarak yapılan niteliksiz onarımlar nedeniyle özgün unsurların okunabilirliği oldukça düşüktür. Ayıklama ve yeniden kullanım için müdahaleler neticesinde, giriş cephesinde mescit mekânı yeni malzemeler ile bütünlenmiş, dükkân önü sundurmalar eklenmiştir. Özellikle bu sundurmalar hanın ön cephesindeki özgün niteliklerinin okunabilirliğini bir miktar azaltmaktadır. Arka cephede üst kat tuvaleti camekânlı sistemle ofis olarak değerlendirilmiş ve ek yapı arka cepheden ve Arı Sokaktan algılanabilmekte ve cepheyle uyumlu olduğu görülmektedir. Yeniden kullanım müdahalelerinin cephe etkisi nötr kabul edilmekte birlikte harabe görüntüden kurtarılması bakımından uygulama öncesi (4) özgünlük değerini koruduğu, biçimsel olarak özgünlüğüne katkı vermesi bakımından (5) değer şeklinde yorumlanabilir.

Avlu cephelerinde uygulama sonrası yapı özgün cephelerine kavuştuğundan uygulama öncesi (3) özgünlük değeri, biçimsel algıda oluşan olumlu etkiden dolayı (5) olarak değerlendirilebilir.

Cephe düzeni yeniden uygulama öncesinde özgünlük değeri (7) değerken uygulama sonrasında önceki (10) değer olarak özgünlüğe (3) değer katkı vermiştir.

Çizelge 6.26. Çengel Han'ın yeniden kullanım öncesi ve sonrası özgünlük değerlendirmesi

Yapının yeniden kullanım önerisinde özgünlük değerlendirmesi			Mevcut durum	Yeniden kullanım önerisi ya da uygulaması sonrası	Etki
1	Mekânsal kurgu (boyut, form, malzeme)	Odalar	5	3	-2
2		Revaklar	4	4	0
3		Avlu	4	4	0
4	Mimari unsurlar	Kapı	5	4	-1
5		Pencere	5	5	0
6		Ocak/niş	4	5	+1
7	Hareketli unsurlar	Kapı	3	3	0
8		Pencere	2	2	0
9	Yapım sistemi	Temel Sistemi	5	4	-1
10		Düşey Taşıyıcılar	5	3	-2
11		Yatay Taşıyıcılar	4	4	0
12		Örtü Sistemi	3	3	0
13		Yatay/Düşey Sirkülasyon	5	5	0
14	Yapım malzemesi	Taş	5	4	-1
15		Tuğla/Kerpiç	5	4	-1
16		Ahşap	4	3	-1
17		Metal	4	4	0
18		Harç/Sıva	4	4	0
19	Cephe düzeni	Dış cepheler	4	5	+1
20		Avlu cepheleri	3	5	+2
Özgünlük genel toplam			83	78	-5

En çok değer kaybı tasarımı etkileyen unsurlar odaların mekânsal özellikleri (2) değer, yapım sistemine yeni sistem entegrasyonları nedeniyle temel sistemi (1) değer, düşey taşıyıcılar olan beden duvarlarında açıklıkların oluşturulması ile (2) değer, bu müdahalelerdeki taş malzeme kaybından kaynaklı (1) değer, kapı kemerlerindeki tuğla örgülerde malzeme kayıpları ve ahşap hatılların korunamaması nedeniyle hem ahşap malzemede hem de kapının mimari unsur olarak (1)'er değer olmak üzere (9) değer azalma oluşmuşken, yapı cephesi ve avlu cephesinin özgün özeliklerinin ortaya çıkarılması ve ocak ile nişlerin bütünlenerek okunabilirliğinin sağlanması ile artı (4) değer olarak görülmektedir. Hanın yeniden kullanım öncesi toplam (83) özgünlük değeri, uygulama sonrasında (78) olarak (5) değer azalmıştır (Çizelge 6.26).

Her malzemenin bir kullanım ve dayanım ömrü bulunmaktadır. Her koruma müdahalesinde özgün yapım malzemelerinde kayıp beklenmektedir. Bu nedenle her koruma müdahalesi çok iyi değerlendirilerek, en az müdahale gerektirecek şekilde,

bir defada uygulanması yapının bileşenlerinin korunması bakımından önemlidir. Gelecekte yapılacak koruma uygulamalarına imkân vermesi için geri döndürülebilir şekilde imalat detaylarının çözümlenmesi de özgün olarak günümüze ulaşan yapı malzemelerinin korunmasına katkı sağlayacaktır.

Bu değerler müdahale etki tablosunda yeniden kullanımın mimari estetik, çevresel, sosyal, kültürel, ekonomik, kullanım etkileri bir değerlendirmeye tabi tutularak müdahale etkisinin sonucuna göre koruma-kullanım dengesinin korunup korunmadığı konusunda nihai bir kanı oluşturulmaya çalışılacaktır.

6.2.3. Yeniden kullanımın tarihi yapıya etki değerlendirme analizi

Mimari estetik etkisi

Çengel Han yeniden kullanım öncesi dış ve avlu cepheleri bakımından özgün değerleri ve tarihi çevrede önemi anlaşılamamaktadır. Hanın önündeki dükkânların cephe sınırlarının dışına uzanan eklentileri, kapı girişi üzerindeki mescidin niteliksiz şekilde onarılmasıyla tarihi bir yapı olarak özellikleri algılanamamaktadır. Hanın onarım öncesi tarihi ticari alandaki cephe ve kütle olarak mimari bütünlüğü ve özgün mekânsal kurgusunun okunabilirliği bakımından özelliklerini koruduğundan mimari ve estetik etkisi (2) değer olarak belirlenmiştir.

Uygulama sonrasında giriş cephesindeki dükkânları ile yeniden kullanım ile müze olarak hizmete açılan han yapısının mimari bütünlüğü korunmuş ve etkisi artarak tarihi çevrede varlığı ziyaretçiler tarafından algılanmaktadır (Resim 6.1).

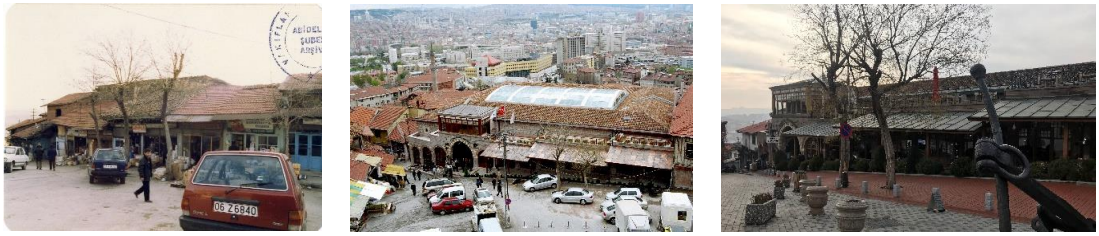

(a) (b) (c)

Resim 6.1. Çengel Han'ın yeniden kullanım müdahaleleri öncesi[201] ve sonrası[202]; a. b.Restorasyon öncesi ve sonrası (VGM arşivi), c. Restorasyon sonrası (01.05.2018)

Özgün mekânsal kurgusunu koruyan yapıda müze kullanımı nedeniyle plan düzeninde değişimler yapılmasına karşın mekânsal özelliklerin okunabilirliği devam etmektedir.

Ancak Han yapısının iç avlusu ve revakları ile kendi başına anıt müze algısı ve hanın özgün kullanımına dair mekânlar içindeki sergilemeye yönelik malzemenin yoğunluğu nedeniyle, mekânsal özelliklerin okunabilirliği azalmaktadır. "Sanayi Müzesi" olması nedeniyle sergilenen eserler ile hana yapılan çağdaş ilaveler karmaşık bir görüntü oluşmasına neden olmaktadır. Han odalarının ve avlunun doğal aydınlatmaları ile sergilenen eserlerin algılanmasında kullanılan yapay aydınlatmalar eserlere odaklanılmayı ve takibini etkisiz hale getirmektedir. Revaklarda özellikle korkulukların önünde sergilenen eserler nedeniyle üst kattan avluya seyir yapılamamaktadır.

Müze kullanımında ilk zamanlarında üzeri kapatılan avlunun kış bahçesi tarzında kafe olarak kullanılması, avluyu daha etkileyici bir iç mekâna dönüştürmüş, revak cephelerinin algılanmasıyla yapının mimari ve estetik değerleri ile abidevi görünümünün algısını arttırmaktayken, avlu sergileme alanına dönüştürülmüştür. Ancak bu kullanım yapının tarihi bir anıt olarak avlusunun ve revaklarının ziyaretçiler tarafından algılanmasına yönelik etkisini azaltmıştır.

İç mekânda eklenen özel gereksinimli birey asansör, rampaları ve korkulukları, han revaklarının korkulukları ve avlunun kapatıldığı üst örtü, yapının mimari özelliklerine uyumlu, nötr şekilde bulunmakta ve yapıya değer katmaktadır.

[201] VGM arşivi, 090 Çengel Han\Fotoğraf\060101090-FT003-13
[202] VGM arşivi,090 Çengel Han\Fotoğraf\060101090-FT005-12

Müze kullanımı için handa geniş mekânlar sağlanması için duvarların kaldırılması hariç diğer müdahalelerin hanın korunmasına katkı sağladığı söylenebilir. Sergi düzeni ise hareketli unsurlar olması nedeniyle tekrar düzelebileceğinden, kullanımın mimari ve estetik etkisi nötr değerlendirilmiştir.

Avlu cepheleri özgün biçimi kazanmış, dış cephelerde restitüsyon denemeleri yapılan ancak mevcut durumu mimari gereklilik olarak bütünlenen "Mescit", arka cephedeki üst katta seyir terası olarak düzenlenen tuvalet mekânı, bodrum kata eklenen ek yapı camekanlı bir sistemle yapının özgününde olmadığı vurgulanmıştır. Bu uygulamalardan aynı dil birliği kullanıldığından her birinin ek ya da mimari gereklilikle bütünleme amacı ile mi yapıldığı konusunda yanıltıcı bilgi verebilir. Ayrıca ön cephede "mescit" mekânının hafif malzemeler ile mimari gereklilik nedeniyle yapılan bütünleme, yatay ve masif kütle görüntülü, dolu/boş orantısı oldukça az olan Hanın giriş cephesini vurgulanmaktan ziyade üst kattaki bu mekân dükkânların cephelerinde kullanılan ahşap malzeme ile benzer olması bakımından dükkân mekânı algısı da yaratmaktadır. Yine de bilinirlik üzerinde yapılan uygulamaların özgünden ayırt edilmesi gelecekte yapılacak koruma müdahalelerine imkân sağlaması açısından olumsuz değerlendirilmemiştir.

Arka cephedeki ek sergi binası, ziyaretçiler tarafından algılanabilecek kadar geniş bir çevre olmadığından değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Çukur Han'dan daha düşük çatı kotu ve giriş cephesindeki yol kotunun yüksekliği nedeniyle Hanın giriş cephesinin abidevi görüntüsü gölgelenmektedir. Ayrıca bu cephede dükkânların önündeki ahşap ayaklar üzerindeki geniş sundurmalar dükkân cephelerinin algılanmasını da güçlendirdiğinden özellikle dükkânlar ve üzerindeki neredeyse sağır cephe, sundurmaların yarattığı geniş bant ile kapanmakta ve tarihi han duvarlarının algısını güçleştirmektedir.

Hanın giriş cephesinde ve avlu cephelerinde özgün cephe düzenine ulaşılmış ancak giriş kapısının solundaki dükkânlar dışında diğer cephe elemanlarınca hanın mimarisine estetik olarak yeteri kadar katkı sağlayamadığı değerlendirilmektedir. Yine de Çengel Hanın müze olarak yeniden kullanımı için yapılan müdahaleler ile tarihi belge, belgesel, anı ve mimari değerlerini korumaktadır.

Çizelge 6.27. Yeniden kullanımının Çengel Han'a mimari estetik etkisinin değerlendirilmesi

Mimari estetik etki	Uygulama Öncesi	Uygulama Sonrası
Mimari bütünlük	1	1
Özgün mekânsal planlamasının okunabilirliği	1	1
Özgün cephe düzeninin okunabilirliği	0	1
Ekleri yapıyla uyumu	0	0
Kullanımın mimari değerleri artırması	0	1
Toplam	2	4

Çizelge 6.27'de ana başlıklar altında her biri (1) değer olarak Çengel Han'ın müze olarak yeniden kullanımının han "mimari estetik etkisi" değerlendirilmiş toplam (4) değer elde edilmiştir.

Çevresel özelliklere etkisi

Çengel Han onarım öncesine kadar mülkiyet sorunları ve farklı kullanıcıları tarafından ihtiyaçlarına göre koruma müdahalesi görmeden gelmiştir. Bulunduğu tarihi çevrede ticari merkez olarak önemini yitirmiştir. Bakımsız ve ilgisiz kalan tarihi alan ve handa bulunan ürünlerin alıcıları dışında ziyaretçileri bulunmamakta olup, Hanın onarım öncesi tarihi ticari alandaki çevresel özelliklere bir katkısı bulunmadığı sadece tarihi belge olarak varlığını koruması ve ulaşım ile ilgili imkânlar nedeniyle (2) değer olarak belirlenmiştir.

(a) (b)

Resim 6.2. Han ve yakın çevresi[203] yeniden kullanım öncesi ve sonrası; a.Öncesi, b. Sonrası

Ankara için simgesel önemi olan Kale girişinde ve halen yoğun biçimde kullanılan geleneksel ticaret merkezinin içinde, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Erimtan

[203] VGM arşivi, 090 Çengel Han\Fotoğraf\060101090-FT004-01

Müzesi'ne yakın konumları, tarihi doku içerisindeki konumu nedeniyle doku içinde algılanabilirliği yüksek olan Han şehrin tarihi çevresinde önemli bir ziyaret merkezidir (Resim 6.2). Bu bölgede dini yapılar dışında büyük programlı farklı kullanım olanağı sunan çok az örnek bulunmaktadır. Kale ve çevresinde yapılan çevre düzenlemeleri ve ticaret, hanların onarımı ve sunumu ile bu bölgenin önemi artmıştır. Bu sayede bölge yeni bir imge kazanmış, yeniden kullanımı ile kamu yararı arttırılmıştır (Öney, 1994, s.74).

Tarihi Hanlar Bölgesinde Çengel Han'ın müze olarak yeniden kullanıma açılması ve diğer han yapıların kültürel amaçlı yeninde kullanımlar verilerek korunmalarına yönelik çalışmaların artırılmasında itici güç olmuştur. Kamusal bir alan yaratılmış, her yaştan ve kültür düzeyinden toplum bireylerini müzeye çekecek sergi dışında etkinlikler ile de cazibe merkezi haline gelmiştir.

Han yaklaşık 500 m çapında birçok otopark imkânı olduğundan araç ile ulaşıma müsaittir. Toplu taşıma erişimi bulunmamaktadır. Ancak Ulus Merkez 1200 m, Bentderesine 1000 m ya da Koyun pazarından Ulucanlar caddesinde 200m Saman pazarına 350 m yaya mesafesindedir. Hem hanın içinde bulunan Müze Kafesinden hem Safranhan Brasserie'den hem de Hisar önündeki ticari bölgedeki ve kale içinde birçok kafe ve restoranda yeme-içme ve ticari bölgede birçok el sanatları yanında değişik ürünlerin satıldığı dükkânlardan alışveriş imkânı bulunmaktadır.

Çizelge 6.28. Yeniden kullanımının Çengel Han'ın çevresel özelliklere estetik etkisinin değerlendirilmesi

Çevresel özelliklere etkisi	Uygulama Öncesi	Uygulama Sonrası
Tarihi çevrenin değerine ve korunmasına etkisi	1	1
Niteliksiz yapılaşmadan arındırılması	0	1
Kamusal alan yaratılması	0	1
Kullanımın hizmet, servis ve tesisleri çevreye güvenlik katkısı	0	1
Yeni merkezler ile bağlantısının sağlanması, yapıya kolay erişim sağlanması için otopark ve yaya ulaşımı	1	1
Toplam	2	5

Çizelge 6.28'da ana başlıklar altında her biri (1) değer olarak Çengel Han'ın müze olarak yeniden kullanımının han "çevresel özelliklere etkisi" değerlendirilmiş toplam (5) değer elde edilmiştir.

Sosyal ve kültürel etkisi

Hanın onarım öncesi ticari olarak kullanımı devam eden Hisar önünde satılan ürünlerin alıcıları ve satıcı dışında kullanıcısı bulunmayan bölgenin, kültürel değerleri toplum tarafından yeteri kadar fark edilememektedir. Bakımsız ve boş yapılar suçların artmasına sebebiyet vermekte ve bölgenin güvenliğini ayrıca tehdit etmektedir. Tarihi ticari alandaki sosyal ve kültürel yapıya bir katkısı bulunmadığı, hanın sadece tarihi belge olarak varlığı ve tarihi çevredeki anlamı bakımından (2) değer olarak belirlenmiştir.

Kale içinde başlayan onarımlar ile yerel turistler başta olmak üzere dikkat çekmeye başlayan tarihi alanın Çengel Han'ın onarılmasıyla etkili bir şekilde çevresel sorunların iyileştirilmesi ve kamusal bir alana dönüştürülmesinde etkili olmuştur.

Hanın müze olarak yeniden kullanımı ile varlığını sürdürerek kültürel sürekliliğin sağlamasına katkı sağlanmıştır. Han hala Ankara'nın tarihi ticari bölgesinin varlığını sürdürmesi ve hanın bu merkezde tekrar canlandırılması ile tarihi alanın tarihi ve kültürel anlamı korunmuştur. Ayrıca hanın zemin katında geleneksel ticari faaliyetlerin canlandırmalar ile birlikte sergilenmesi, Ankara tarihinin ayrılmaz bir parçası tiftik keçisi, dokumacılığına ilişkin sergiler ile kent hafızasına büyük katkı sağlanmaktadır.

Müze kullanımı yanında çeşitli etkinliklerle ziyaretçilerin müzeye ilgisi canlı tutulmaktadır. Müze kullanımında ayrıca Çengel Hanın özgün kullanımına ilişkin sergilemede yer verilerek hanın özgün işlevi de anlatılmaktadır. Bölgenin kültürel bir merkez olmasına öncülük etmiştir. Yerli ve yabancı turistlerin, öğrenciler ve her yaştan toplum kesiminin uğrak mekânı haline dönüşmüştür.

Çizelge 6.29. Yeniden kullanımının Çengel Han'a sosyal ve kültürel etkisinin değerlendirilmesi

Sosyal ve kültürel etkisi	Uygulama Öncesi	Uygulama sonrası
Kültürel sürekliliğin korunmasında yapının etkisi	1	1
Kent hafızasında yapının yerini ve kültürel anlamını koruması	1	1
Tarihi çevrenin anlamının artması ile kent kimliğine katkısı	0	1
Yapının özgün kullanıma saygılı olması, özgünlüğünün okunabilmesi ve toplum tarafından anlaşılır olması	0	1
Kullanımın kültürel mekân sağlaması ve toplum beklentileri uyumu	0	1
Toplam	2	5

Çizelge 6.29'da ana başlıklar altında her biri (1) değer olarak Çengel Han'ın müze olarak yeniden kullanımının han "sosyal ve kültürel etkisi" değerlendirilmiş toplam (5) değer elde edilmiştir.

Kullanımın etkisi

Çengel Han 90'lı yılların sonuna, mülkiyet sorunları ile son kullanımı olan deri depolama işlemleri ile oldukça tahribata uğramış şekilde, boş ve terkedilmiş halde ulaşmıştır. Han onarım öncesi kullanılmadığından (0) değer olarak belirlenmiştir.

Kötü kullanım, bakımsızlık ve terk gibi nedenlerle tahrip olmaya başlayan ancak özgünlüğünü koruyan han yapısı yeniden kazanılmıştır. Yapının 16. Yüzyıl klasik Osmanlı şehir içi hanlarının tipik özelliklerine sahip ve Ankara'da bu denli özgünlüğünü koruyarak ulaşan başkaca ticari han yapısı olmadığından hanın kurtarılmış olmasının önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Hanın restorasyonu öncesinde tahrip olmuş duvarları tekrar örülmeyerek sergi mekânları elde edilmiştir. Bazı odalarında ise duvarlarda açıklıklar oluşturularak mekânlar birleştirilmiştir. Ancak koruma ilkeleri bakımından sonraki restorasyonlara imkân tanıyacak şekilde müdahaleler tercih edildiği söylenebilir. Müze kullanımı nedeniyle gerekli, döneminde bulunmayan konfor şartları bu alanlarda en az düzeyde yapı malzemesi kullanılarak sisteme zarar vermeksizin çözümlenebilmiştir.

Yapılan müdahaleler ile yapısal güçlendirilmesi yapılarak ve mimari bütünlüğü sağlanarak Hanın kimliği ortaya çıkarılmıştır. Müze kullanımı için özel gereksinimli birey ihtiyaçları tarihi yapının izin verdiği ölçüde asgari düzeyde gerçekleştirilmiştir.

Müze işlevi yanında çeşitli etkinlikler ile bir cazibe merkezi haline gelen Han imge olarak artık yerini almıştır.

Çizelge 6.30. Çengel Han'a yeniden kullanımının etkisinin değerlendirilmesi

Kullanımın etkisi	Uygulama Öncesi	Uygulama Sonrası
Mirasın yeniden kazanılması	0	1
Yapının kimliğine katkısı	0	1
Erişebilir olması	0	1
Toplumsal cazibe merkezi olması, etkinliklerin düzenlenmesi	0	1
Kent içinde tarih çevrede imge olarak güçlenmesi	0	1
Toplam	0	5

Çizelge 6.30'da ana başlıklar altında her biri (1) değer olarak Çengel Han'ın müze olarak yeniden kullanımının han "kullanımın etkisi" değerlendirilmiş toplam (5) değer elde edilmiştir.

Ekonomik etkisi

Hisarönü, tarihi ticari merkezin merkezi olup yüzyıllarca bu işlevini sürdürmüştür. Ancak tarihi hanların ve işletmelerin zamanla işlevini kaybetmesi, mülkiyet sorunlarının baş göstermesi, tarihi yapıların onarımı konusunun izin ve uygulama süreçlerinin uzmanlık gerektirmesi nedeniyle zamanla daha farklı kullanımlarda kullanılmaya başlanmış, böylece bölgenin ticari yaşamı önemini kaybetmeye başlamıştır. Hanın onarım öncesi ticari faaliyetleri de sona erdiğinden yapının ayakta olması koruma uygulamaları gerektirmesi bakımından ekonomik etkisi (1) değer olarak belirlenmiştir.

90'lı yıllarda Tarihi Ticari Merkez ve kale bölgesinin önemi anlaşılmış ve korunmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Öncelikle Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından kamulaştırılan han, sonrasında vakıf eseri olması nedeniyle Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetine geçmesini takiben koruma planlanması hızlı şekilde başlatılmıştır. Aynı dönemlerde Ankara Tarihi Hanlar Bölgesi için geliştiren birçok planda turistik ve kültürel tesis olmak üzere yeniden kullanımı önerilen Çengel Han'ın nihayetinde müze olarak yeniden kullanımı, bu bölge için öngörülen koruma ve kültürel stratejilere uygun şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle

alandaki diğer yapılarda da yapılan koruma uygulamaları ve kültürel kullanımlar ile bölge hayatına dâhil edilmesi ile kültürel turizme önemli katkı sağlamaya başlamıştır.

Hanın onarımı ile yok olup gitmesi önlenmiş ve yeni inşa maliyetleri ile yeni inşa malzemelerinin olumsuz etkilerine maruz kalınmamıştır. Restorasyon maliyeti bakımından konu ekonomik anlamda büyük giderler yaratmış olması öngörülmekle birlikte, hem tarihi miras olan han yapısının kazanılması hem de uzun vadede sosyal, kültürel ve hatta ekonomik açıdan faydaları olacaktır.

Geleneksel yapım ustaları ve malzemeler koruma uygulamaları sayesinde devam ettirilmektedir. Bu şekilde yapım teknik ve teknolojisine ilişkin bilginin korunması da sağlanarak, kültürel sürekliliğe katkı verilmektedir.

Ticari bölgede bulunan Han yapısının müze olarak yeniden kullanımı ve yapı ile çevresindeki düzenlemeler sayesinde bölgeye daha fazla ziyaretçi gelerek bölgedeki geleneksel sanatlar ile uğraşan esnaf için ve bölgede yaşayan yerel halk için ekonomik girdi olarak gelir iyileştirici rol oynamaktadır.

Çizelge 6.31. Yeniden kullanımının ekonomik etkisinin değerlendirilmesi

Ekonomik etki	Uygulama Öncesi	Uygulama Sonrası
Kent koruma ve gelişim stratejilerine uygunluk ile kültürel turizme etkisi	0	1
Yeni inşa maliyetine gerek olmaması	1	1
Geleneksel yapım malzemesi üretimi ve yapım ustalarının korunması	0	1
Kullanımın çevrede ekonomik ortam ile uygunluk, ekonomik canlanma	0	1
Ekonomiyi destekleyici rolünün bulunması (hediyelik eşya dükkanları, turistik yapısıyla) çevre esnafa ve yerel halka katkısı bakımından ekonomik katkı	0	1
Toplam	1	5

Çizelge 6.31'de ana başlıklar altında her biri (1) değer olarak Çengel Han'ın müze olarak yeniden kullanımının han "ekonomik katkısı" değerlendirilmiş toplam (5) değer elde edilmiştir.

Çizelge 6.32'e göre yeniden kullanımın tarihi yapıya etki değerlendirmesine göre; Çengel Hanın özgünlük değerlemesinde mimari bütünlüğüne yönelik biçimin korunduğu, cephe düzeninde artış, mekânsal planlama, malzeme, teknik ve teknolojisinde kayba neden olmaktadır. Özgünlük değerlerinde (-1) kritik eşik sınırı değerlendirildiğinden, her koruma uygulamasında oluşması muhtemel özgünlük kaybı bu uygulamada görülmektedir. En fazla kayıp (-0,60) değer ile yapı malzemesi ve (-0,60) değer kayıp teknik ve teknolojisinde, (-0,25) değer kayıp ise mekânsal planlamada olmuştur. Toplam özgünlüğe katkısı (1,05) değer olarak görülmektedir.

Çizelge 6.32. Yeniden kullanımının tarihi yapıya etki değerlendirmesi (YKTED)

Yeniden kullanımının tarihi yapıya etki değerlendirmesi	Özgünlük					Özgünlüğe etki toplam	Mimari estetik etkisi	Çevresel özelliklere etkisi	Kullanımın etkisi	Ekonomik etkisi	Sosyal, kültürel etkisi	Etki toplam
	Biçim/yapı kütlesi	Mekânsal planlama (MP)	Düzeni Cephe (CD)	Malzeme (MD)	Teknik ve teknolojik değer							
Çengel Han uygulama öncesi	4,00	4,00	3,50	4,40	4,40	20,30	2,00	2,00	0,00	1,00	2,00	7,00
Çengel Han uygulama sonrası	5,00	3,75	5,00	3,80	3,80	21,35	4,00	5,00	5,00	5,00	5,00	24,00
Etki değerlendirme	1,00	-0,25	1,50	-0,60	-0,60	1,05	2,00	3,00	5,00	4,00	3,00	17,00

Çengel Han'ın yeniden kullanımın mimari estetik katkısı (2,00) değer, çevresel özelliklere katkısı (3,00) değer, kullanımın katkısı (5,00) değer, ekonomik katkısı (4,00) değer ve sosyal ve kültürel katkısı (3,00) değer olmak üzere toplam (24,00) değer belirlenmiş olup uygulama öncesi değeri (7,00) üç katına kadar artırdığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak;

Yapı-yeniden kullanım ilişkisi, yapının yapısal durumu "orta" ve Çizelge 6.3'e göre özgünlük değeri "çok yüksek" olması bakımından müze kullanımı için mekânsal boyutlardan ziyade sergilenecek eserlerin teşhirine uygun mekânların olması ve idari birimler ile ziyaretçiler için temel mekanlar dışında fazla bir yük getirmeyeceğinden müze kullanımını karşılayabileceği görülmektedir. Ancak Çengel Han uygulaması tamamlandığından mekânların genişletilmesi için ara duvarların ve kapı üzerindeki

kemerlerin tuğla örgülerin kaldırılmasının özgünlüğünü zedeleyeceği, birkaç kez sunulan projelerinde birim mekânların mekânsal olarak özelliklerinin korunduğu önerilerin daha uygun olabileceği uyarısı bu aşamada yapılamamaktadır.

Ancak nihayetinde sergi salonlarına erişim için, özgünlük değerini azaltmasına karşın mekânların duvarlarında geçitler açılarak ve kapı kemer içleri boşaltılarak uygulama yapılmıştır.

Hanın mevcut temel sistemi ve güneybatı yönünde (Arı Sokak ve arka cephe köşesi) yapısal gevşeme, kuzeydoğu ve güneybatı kanadındaki tonozların yok olması, ahşap gergilerin bir kısmının işlevini yitirmesi, zemin katında kuzeydoğu (giriş cephesi) revak kanadı gerisinde odaların duvarlarındaki yapı malzemelerinin dayanımını yitirmesi benzer şekilde bu kanattaki revak ayaklarındaki malzeme ve dolayısıyla taşıma kapasitesindeki zayıflamalar nedeniyle kapsamlı olarak yapısal sistemde müdahaleler gerektirmiştir. Bu müdahale boyutunu arttıran ise çelik konstrüksiyonlu cam çatının revak duvarlarına taşıtılması nedeniyle temel seviyesinde, revak ayaklarında alınacak önlemlerin derecesini etkilemiştir.

Yapının yapısal olarak müdahaleleri ile yeniden kullanımın gereksinimi avlunun çatıyla kapatılmasından kaynaklı çatı yüküyle birlikte Çizelge 6.25'da yapı-müdahale ilişkisinin değerlendirilmesinde 26,47 olarak belirlenmiş, Çizelge 6.16 "Yeniden kullanım-müdahale ilişkisi"ne göre, Çengel Han'a yapılan müdahaleler kabul edilebilir sınırlar içinde ve "orta derece müdahale" olduğu tespit edilmiştir.

Diğer bir kontrol; yapılan müdahalelerin özgünlüğe etkisinin ortaya konulması için yapılmış, uygulama öncesi (83) değer belirlenen toplam özgünlük değerinde (5) değer kayba uğrayarak (78) değere düşmüştür.

Çizelge 6.32'de tüm bu bileşenlerin yapı ve çevresine etkisinin belirlenmesi için "yeniden kullanım-tarihi yapı etki değerlendirme" tablosunda mekânsal kurgu, yapım malzemesi ve yapım tekniğinde eşik kritik değerin altında özgünlüğe etkisi olmasına karşın mimari bütünlük ve cephe özelliklerindeki değerinde artışla birlikte, yeniden kullanımın yapıya mimari estetik, çevresel özelliklerine, sosyal, kültürel ve

ekonomik ve kullanım etkisinin oldukça yüksek değerlendirildiği ortaya konulmaktadır.

Çengel Han'ın yeniden kullanımı proje aşamasında tespit edilmiş ve buna göre koruma müdahaleleri belirlenmiştir. Bu nedenle her bir uygulama detayının kullanımı destekleyecek şekilde koruma-kullanım dengesi içerisinde oluşturulduğu, müdahalelerin bir kerede yapıldığı ve değişiklik nedeniyle müdahalelerinde malzeme kullanımı ve işçilik bakımından olumlu, beden duvarlarına açılan geçitlerdeki özgün malzemelerin olumsuz etkilendiği anlaşılmaktadır.

6.3. Çukur Han'ın Butik Otel Olarak Yeniden Kullanımının Değerlendirilmesi

Çukur Han'ın 16-17. yüzyıl klasik Osmanlı şehir içi han mekânsal kurgusu zaman içinde değişikliklere uğramış, biçimsel özellikleri bakımından, bodrum, zemin ve üst katında beden duvarları (yapı kabuğu) özgün malzeme ve yapım tekniğini korumakta, ön cephe, zemin ve üst kat revak ile oda mekanlarında plan düzeni ve 19.yüzyıl gibi sonraki yüzyılların geleneksel yapım malzeme ve teknikleri ile sürdürmektedir.

Ortada dörtgen avlu çevresinde, zemin katta kuzeydoğu ve güneybatı kanatları (uzun kanatlar), üst katında kuzeydoğu avlu kanadında revaksız, zemin katında güneydoğu ve kuzeybatı, üst katında U şeklinde güneydoğu, güneybatı ve kuzeybatı avlu kanatları revaklıdır. Zemin katında revaksız odalar doğrudan avluya, üst katında bir koridor çevresinde, diğer kanatlarındaki odalar ise revaklara açılmaktadır. Giriş cephesinde 2 kat, güneybatı (arka) cephede bu kanadı oluşturan uzun revak boyunca devam eden bodrum katı ile 3 katlıdır.

Hanın zemin ve üst kat revaklarındaki odaları ahşap karkas yapım sisteminde dolgu malzemesi tuğla ve kerpiç, bodrum katında moloz taş örgü ile kagir sistemdedir. Bu şekilde bodrum katında 8 adet, zemin katında 26, üst katında 40 mekândan oluşmaktadır. Mekanların boyutları farklılıklar göstermektedir. Hanın tuvalet ve mescidine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

Hanın yatay sirkülasyonu revaklarda, düşey sirkülasyon ise zemin kattan üst kata orta avlunun güneydoğu yönünden çift kollu bir merdiven ile sağlanmaktadır. Bodrum kata güneybatı kanadının orta kısmından avludan başlayan arka avluya inen bir merdivenle ulaşılmaktadır. Ayrıca üst katta kuzeydoğu (giriş cephesi) kanadındaki koridorlu odalara, bu cephenin zemin katından kuzeydeki dükkân mekânından bir merdivenle, üst kattaki koridora ulaşan bir merdiven daha bulunmaktadır.

Hanın ana giriş kapısı dışında, Çengel Han ve Erimtan Müzesi yönünde açılan 2 adet daha giriş kapısı bulunmaktadır. Ayrıca kuzeydeki dükkân üst kat otel kısmına erişen merdiven kovasında ana cepheden girişi için 1 adet servis kapısı yer almaktadır.

Kapı ve pencere açıklıkları ile kapı ve pencere doğramaları, pencere parmaklıkları ve kepeneklerine ilişkin bilgiler, yapı içindeki mevcut örneklerin boyut, form ve malzeme bilgileri ile değerlendirilmektedir. Çukur Han'ın odalarında niş, dolap ve ocak gibi unsurları günümüze ulaşamadığından bir değerlendirme yapılmamıştır.

Rölövelerde (1992, 2007 yıllarına ait) hanın zemin katında kısa kanatlarından kuzeybatı yönündeki revak kapatılmış, han odalarının kapı, pencere ve duvarlarında kullanım sürecinde birçok müdahaleler yapılmıştır. Hanın zemin kat revaklarını taşıyan ahşap dikmelerin altındaki taş ayaklarda yapısal sorunlar nedeniyle ezilmeler, ahşap tavan ve döşemelerinde sehimler oluşmuştur.

Ahşap karkas sistemde taşıyıcı sistemin ana malzemesi ahşabın bozulmaya uğradığı ve dolgu malzemesinin kısmen iç mekân ara duvarlarında boşaldığından, hanın genel olarak taşıyıcı siteminde zafiyet yarattığı anlaşılmıştır.

Hanın beden duvarlarının günümüze özgün şekilde geldiği düşünülmekte birlikte, oda planının net belirgin olması zaman içerisinde malzeme değişiklikleri ile yenilendiği kanısı uyandırsa da Hanın kitabesi olmadığından, ilk inşa edildiği özgün planının ya da belli dönemlerdeki durumuna ilişkin yeterli bilgi olmadığından kesin bir restitüsyon çalışmasının elde edilmemiştir.

Yapının onarım öncesi özgünlüğünün değerlendirilmesinde; 17. yüzyılda harap haldeyken yeniden ihya edilmesi, 18 ve 19. yüzyıllardaki geleneksel inşa teknik ve malzemeleri ile bir dönem sonradan onarımlar ile kazanılan özellikleri ile özgün kabul edilmesi göz önüne alınarak incelenmiştir.

Ancak 20. yüzyılın başında Millî Mücadele döneminde karargâh, sonrasında cezaevi işlevlerinde oda taksimatlarında değişikliklerin neler olduğu hakkında net bir bilgi olmadığından mekânsal kurgusu değerlendirilmesinde oda, revak ve avlunun tasarımındaki düzensizlikten dolayı özgünlük değeri orta (3) değer,

Temel sisteminde, son yüzyılda bir onarım yapılmadığından beden duvarları bakımından kagir sistemi koruduğundan yüksek (5) değer,

Yatay ve düşey taşıyıcılar ahşap karkas sistemin zaman içerisinde değişikliklere açık bir sistem oluşturmasından ve oda taksimatlarındaki düzensizlikten anlaşılsa da değişmişliğe karşın özgün bilgileri yapı üzerinde mevcut olduğundan yüksek (4) değer,

Örtü sisteminde daha fazla değişiklik olmasına karşın özgün bilgileri bünyesinde barındırmasından dolayı orta (3) değer,

Hanın yatay ve düşey sirkülasyonunda zaman içerisinde kullanımlarından kaynaklı değişiklikler izlenmekte, güneydoğu yönündeki merdiven, han yapılarında avludan veya revaktan genelde tek kollu ulaşılan merdiven düzeninden farklı olması, giriş cephesi kanadında hana dışarıdan kuzeydeki dükkândan verilen girişle, üst kattaki koridor çerçevesinde iki yönlü odalar olarak düzenlenen bölüme erişimi sağlayan merdivenin son yüzyıla ait olduğu düşünüldüğünden sirkülasyon sistemi (2) değer,

Taş malzemede yüksek (4) değer, tuğla/kerpiç, ahşap, metal ve harç yapı malzemelerinin günümüze kadar onarımlar ile değiştiği ancak özgün bilgileri içerecek şekilde ulaşmış olmasından dolayı orta (3) değer,

Yapının kabuğunu oluşturan biçimin dış cephede dönem özelliği kazanan onarımlarından bilgileri taşıması bakımından yüksek (4) değer,

Avlu cephelerinde son yüzyıldaki onarımlar ile revak düzeninde değişiklik nedeniyle (3) değer, kapı kanadı, pencere kepenk gibi sürekli değişime maruz kalan unsurlar ile ilgili az bilgi barındırması bakımından (1) değer, dış cephe, ana girişlerde özgün bilgileri barındırması, avlu cephelerinde pencere ve kapı açıklıkların geleneksel yapım sistemi ile ilişkili olarak biçimlenmesi nedeniyle özgün bilgileri taşımakta, ancak oda taksimatındaki değişikliklerle ile değişime ne kadar uğradığı belirlenmemesine karşın, revak cephelerinde belli bir düzen içinde olmasından dolayı orta (3) değer, niş, dolap, ocak vb. unsurlar günümüze ulaşamadığından (0) değer verilmiştir (Çizelge 6.33).

100 değer üzerinden 59 olarak belirlenmiş olup, özgünlük "orta" değer olarak belirleniştir. Biçimsel ve kütlesel olarak sonradan onarımları ile kazanılan özgün özellikleri bakımından mekânsal kurgu, cephe düzeni, yapım tekniği az değişiklik olduğu, geleneksel yapım malzemelerine ilişkin bilgileri korumasın karşın zaman içerisinde malzeme ve mimari unsurlarında değişlikler olduğu söylenebilir.

Çizelge 6.33. Çukur Han'ın yeniden kullanım öncesi özgünlük değerlendirmesi

Yapının yeniden kullanım öncesi özgünlük değerlendirmesi			
1	Mekânsal kurgu (boyut, form, malzeme)	Odalar	3
2		Revaklar	3
3		Avlu	3
4	Mimari unsurlar	Kapı	3
5		Pencere	3
6		Ocak/niş	0
7	Hareketli unsurlar	Kapı	1
8		Pencere	1
9	Yapım Sistemi	Temel Sistemi	5
10		Düşey Taşıyıcılar	4
11		Yatay Taşıyıcılar	4
12		Örtü Sistemi	3
13		Yatay/Düşey Sirkülasyon	2
14	Yapım Malzemesi	Taş	5
15		Tuğla/Kerpiç	3
16		Ahşap	3
17		Metal	3
18		Harç/Sıva	3
19	Cephe Düzeni	Dış cepheler	4
20		Avlu cepheleri	3
Özgünlük Genel Toplam			59

Yapının korunmuşluk durumu ahşap karkas sistemde zaman içerisinde oluşan deformasyon olmasına karşın mevcut durumun sağlamlaştırılması ile yapının korunabileceği anlaşıldığından "orta" kabul edilebilir.

6.3.1. Yapı-yeniden kullanım ilişkisinin değerlendirilmesi

"Butik otel" tanım olarak çeşitlense de birimlerinin küçük ve eşsiz tasarıma sahip olma özellikleri, antik, klasik, retro gibi tasarım anlayışı ile düzenlenebilmekte, otelin bu anlamda bir tarzı ve özgünlüğünün olması olarak tanımlanabilir (Akyol, Zengel, 2014, s.219).

"…Butik yapıları, küçük yapılarına rağmen, 5 yıldızlı bir otelin konforunu seçkin müşterileri için sağlayabilen ve özel hedefleriyle farklı misafir profilleri için tasarlanan otellerdir…" (Can, 2007, s.12).

Az sayıda odası olmasına karşın üst gelir gruplarından turistler için tasarlanmaktadır (Karakaş, Bircan ve Gök, 2007, s.8).

Tarihi yapıların otel olarak yeniden kullanımı ile yapının konumu, birim odaları, ihtiyaç programı ve mekân standartları ile doğrudan ilişkidir. Özellikle kent merkezlerinde yeni yapılar için gerekli arsa sorunu göz önüne alındığında, mevcut tarihi yapıların yeniden kullanımı avantaj olabilir (Başa, 2007, s.110-112).

Konum, otel yapısı için sabit ve değişmez bir faktör olmasına rağmen hem iç hem de dış tasarım yapının çekiciliğini artırabilir veya azaltabilir. Otelin yatak odaları, restoranlar, lobiler, salonlar, barlar ve dükkanlar dahil ortak kullanım alanlarını ziyaret etmeyi cazip kılan bir ortamı tasarım yaratabilir (Ransley ve Ingram 2001,79, Yıldırım, Akalın ve Çağatay,2008, s.176).

Tarihi bir yapının otel olarak yeniden kullanılmasında iç ve dış tasarımın çekici hale getirilmesi için mekânsal kurgusunun, yapının mevcut kat alanlarının, yüksekliklerinin ve sirkülasyon sisteminin uygunluğu yanında diğer önemli bir faktörde taşıyıcı sisteminin uygunluğudur. Taşıyıcı sistemin mevcut durumu bu

kullanım için yeterli değilse mevcudunun sağlamlaştırılması ya da yeni müdahaleler ile taşıma kapasitesinin artırılmasına gerek duyulabilir.

Yapının otel olarak yeniden kullanımının uygunluğunun, konum, yapısal durumu, sirkülasyon ve mekânsal açıdan uygunluğu yanında işletme bakımından da incelemek gerekmektedir. Bunun yanında mevcut yasal gerekliliklere göre ihtiyaç programı, mekânsal gereksiniminlerin ortaya konulmasında fayda görülmektedir.

Kısaca oteller; yatak katı, otel odaları, idari ofisler, genel kullanım alanları, servis alanlarından oluşmaktadır (Başa, 2007, s.118). Buna göre öncelikle Çukur Han'ın yeniden kullanımı "Butik Otel" olarak tasarlandığından, bu konuyla ile ilgili mevzuat değerlendirilmektedir. *"Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmeliği*[204]'nin "Butik Oteller" başlıklı 43. Maddesinde;

> Butik oteller, yapısal özelliği, mimarî tasarımı, tefriş, dekorasyon ve kullanılan malzemesi yönünden özgünlük arz eden, işletme ve servis yönünden üstün standart ve yüksek kalitede, deneyimli veya konusunda eğitimli personel ile kişiye özel hizmet verilen ve en az on, en fazla altmış odalı oteller olarak tanımlanmaktadır (EK-3).

Bu yönetmelikteki ana konu otelde bulunması gereken birimlerin oluşturulması ve otel odaları, lobi, sosyal akvite, yeme-içme mekanları için gerekli standartları belirlemektedir. Mekansal özelliklere ilişkin yönetmeliğin "Asli Konaklama Tesisleri" başlıklı birinci bölümünün "Asli konaklama tesislerinin genel nitelikleri"ne ilişkin 18. maddesinde, yatak odalarının tefriş ve dekorasyonu sağlandıktan sonra, rahat kullanıma uygun ve banyolu olarak düzenlenmesi, banyolarda duş teknesi, küvet gibi suyun yayılımını engelleyici önlemler alınmasına yer verilmektedir.

Süit odalarda 1 adedi oturma bölümü olmak üzere doğal aydınlanmaları bulunan en az 2 bölümden oluşacağı, banyo dahil 40 m²'ye kadar süitlerin 3 yataklı, 40 m²'den büyük olanlar için 4 yataklı kabul edileceği, oturma bölümlerinin yatak odası ile

[204]İnternet: Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik, Web:http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20058948.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

birlikte tasarlananların "aile odası" olarak adlandırıldığı, banyo hariç 10 m² kadar tek, büyük olanların iki yataklı düzenleyeceği belirtilmektedir.

Otel personeli için soyunma yerleri, dolapları, duş, tuvalet ortak oturma, dinleme ve yemek ihtiyaçları için mahallere yer verilmesi, müşteriler için asansör hizmeti ve özel gereksinimli bireyler için erişim imkânı sağlanması gereklidir.

"Genel Hükümler" başlığında "Turizm yatırım belgesel talebi"ne ilişkin madde 5'in e) bendinde "tesis tescilli kültür varlığında kurulacaksa buna ilişkin belge" istenmekte, "Çeşitli Hükümler" başlıklı beşinci kısımda "Özel Hükümler"e ilişkin 53. maddede; "…Tescilli kültür varlığı niteliğindeki yapılarda yer almayan özel tesislere, tatil sitelerine, butik tatil villalarına, müstakil apart otellere ve pansiyonlara turizm yatırımı belgesi verilemez…" hükmü yer almaktadır.

"Kültür ve Turizm Bakanlığı Oteller İçin Değerlendirme Formu" ile tesisisin uygunluğu, tefriş, dekorasyon, malzeme kalitesi, teknik donanımlar üzerinden değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Bu durumda gerekli oda sayısı ve genişliği ile ilgili bir sınırlama olmazken tescilli kültür varlığının otel olarak yeniden kullanımı bakımından değerlendirme, turizm tesis belgesi verilmesine ilişkin yönetmelik kapsamındaki mekânları sağlayacak şekilde mekânsal kurgunun yapılması ve koruma bölge kurullarınca uygunluğunun onaylanması gereklidir.

19 Aralık 2007 tarih ve 26735 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren "Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmeliği'nin "Kapsam" başlıklı 2. maddesi (a) bendi (4) fıkrasında; "…Korunması Gerekli Kültür Varlığı olarak tescil edilen binalarda, yangın güvenliği ile ilgili yapılacak tesisatlar için Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun görüşü alınır ve yapının özelliğini etkilemeyecek biçimde, algılama, uyarı ve/veya söndürme sistemleri yapılır…" hükmü çerçevesinde mekanik gerekliliklerde benzer şekilde koruma bölge kurullarınca değerlendirilir.

Otel odalarına ilişkin, ulusal mevzuatımız "Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmeliği"nde, otel mekanlarını boyut olarak sınırlaması bulunmazken; butik otellerin 5 yıldızlı otel odalarındaki standartları sağlaması gerektiği belirtilmektedir.

Genel olarak otel odalarında; giriş, ıslak hacimler, oturma-çalışma ve yatma alanı olarak dört ana fonksiyonu bir arada bulunacak, ıslak hacimler teknik ve fonksiyonel açıdan girişte çözümlenecek şekilde planlanmaktadır (Balaban, 2017, s.23). Bu planlamada en az 20 m²'nin üzerinde yatak ve dinleme alanı ile en az 3,4 m² banyo alanına sahip olması beklenmektedir. (Başa, 2007, s.23).

Otel odalarının boyut, mekân, iç tefriş ve dekorasyonuna ilişkin bir diğer kaynakta; (Ransley ve Ingram, 2001,82), klasik plan tipli otel yatak odalarının toplam alanlarının 28-32m² arasında, 5,3-6m²'sinin banyo, 4m²'sinin giriş, elbise dolabı ve geri kalan 18,7-22m² alanın ise uyuma, dinlenme ve çalışma alanlarından oluştuğunu aralarında 3:2:1 oranına sahip olduğu belirtmiştir.

Buna göre Çukur Han'ın butik otel yeniden kullanımı, Han'ın konumu açısından değerlendirildiğinde; Çukur Han'ın ön cephesi tarihi Ankara Kalesine bakarken, arka cephesinden yeni şehrin manzarasına hakimdir. Ankara'nın hem eski hem de yeni kent merkezleri aynı anda deneyimlenmektedir.

İç kaleye yakınlığı yanında çevredeki birçok tarihi yapıya yaya olarak ulaşımın mümkün olması, müzelerin merkezinde yer almasıyla birlikte Kale bölgesinde yapılan koruma ve iyileştirme çalışmaları neticesinde turistik bir destinasyon haline gelmiştir. Çengel Han ile bitişik olmasından dolayı araç ulaşımı, otopark ve kent merkezine ulaşım ile ilgili kolaylıklar Çukur Han içinde geçerlidir.

Mekânsal kurgu bakımından, Çukur Han, ön cephe üst katında, kuzeybatı cephesinde üst katta, güneybatı cephesinde alt ve üst katta ½ oranında, güneydoğu cephedekiler diğer cephelerden daha küçük ölçülerde ve tekrarlanan pencere düzenine sahiptir. Doğal aydınlatmaya sahip olan bu kanatlardaki odalar otel odası olarak düzenlenmiştir. Dış cepheye sağır sadece revaka açılan güneydoğu kanadında üst kata çıkış ve servis merdivenleri, kuzeybatı kanatta zemin katında kütüphane, kuzeydoğu giriş kanadında revaka açılan mekânlar ise yönetime ait ofisler olarak düzenlenmeye müsaittir.

Çukur Han'ın otel odası olarak kullanılacak mekanları; zemin katta güneybatı kanadındaki odalar ile üst katındaki tüm odalardır. Zemin kat mekanlarının kat

yüksekliği 4,70-4,80m, üst kat mekanları ise 3-3,15 m'dir. Zemin kat odalarının oda formu ½ oranından daha fazla olması, üst kat odalarının ebatları özellikle giriş cephesi kanadında ortalama 2,5x3,5 m olduğundan konforlu bir iç mekân düzenlemesi için yetersizdir. Mevcutta, zemin katta Z10 ve Z19 ve üst katta 107,115 ve 132 nolu mekanlar ebat olarak uygun olabilir. Bu nedenle zemin katta güneybatı (arka cephe) kanadı, üst katta tüm mekanlar birleştirme ve bölünmeler ile zemin katta 10 oda mekânı 1'i süit olmak üzere 5 otel odası, üst katta 33 oda 1'i süit olmak üzere 14 otel odası olmak üzere toplam 19 otel odası düzenlenmiştir. Otel odaları 28-108 m² arasında düzenlenmiştir. Her bir odanın doğal aydınlatma sağlayacağı pencereleri bulunmakta, süit odalar hariç her birinde birer banyo mekânı bulunmaktadır. Süit odalarda her bir oda mekânında ayrı ayrı ıslak hacimler çözümlenmiştir (Çizelge 6.34).

Kabul holü/lobi mekânı için Hanın zemin kat kapalı mekanlarında müşteri karşılama ve odalara erişim sağlanacak bir mekân bulunmamaktadır. Avlunun üzeri kapatılarak oluşturulan geniş iç mekânda; karşılama, lobi, oturma ve yeme-içme alanı alanları düzenlenmiştir.

Kahvaltı salonu han içinde çözümlenmemiştir. Bu mekân için Hanın zemin kat oda mekanlarından (Z10 veya Z19) biri kullanılabilir, ancak yeterli sayıda kişiye hizmet verilemeyebilir. Bu nedenle avlunun üzeri kapatılarak oluşturulan iç mekânın güneydoğu yönündeki bölümü yeme-içme alanı olarak düzenlenmiştir.

Divan Otel tarafından Çengel Han'ın avlusu yeme-içme mekânı olarak hizmet vermiş, sonrasında kahvaltı salonu olarak Çukur Han'ın avlusundan arka avluya inen merdivenle Safran Han'ın muhdes yapısına bağlanan koridordan ulaşılan Safranhan Brasserie'de hizmet vermektedir.

Çizelge 6.34. Çukur Han'ın otel odalarının mekânsal düzeni ve alanlarına ilişkin değerlendirme

Zemin Kat Odaları							
Oda Sayısı	Odalar	Giriş	Islak Hacim	Çalışma-Oturma	Yatak	Toplam	Pencere
1	Z10	3,94m²	7,37 m²		18,70 m²	30,01 m²	1
2	Z11-Z12	4,33	9,69 m²	17,76 m²	15,33 m²	42,78 m²	2
3	Z13-Z14	4,93	10,10	20,63	15,74	51,40	2
4	Z16-Z17-Z18 (süit)	Ana giriş 6,63	2,15	26 m2		108,72	3
		4,30	14		21,56		
		3,99	8,97		21,12		
5	Z19-Z20	3,76	14,77	7,58	39,20	65,31	1
Üst Kat Odaları							
Oda Sayısı	Odalar	Giriş	Islak Hacim	Çalışma-Oturma	Yatak	Toplam	Pencere
6	106-107	5,85	6,67		17,90	30,42	2
7	107-108	15,10	6,58		8,78	30,46	2
8	109-110-111-112 süit 109 110	4,50	8,59		17,80	61,82	4
	111	15,51					
	112		4,54		10,88		
9	113-114	6,48	11,21		23,17	40,86	3
10	115	4,17	8,03		25,01	37,21	3
11	116-117	5,96	9,48		13,68	29,12	2
12	118-119		15,36		16,73	32,09	2
13	120-121		13,59		20,83	34,42	3
14	122-123-124	9,15	9,50		9,56	28,21	4
15	125-126-127	9,15	9,69		9,68	28,52	3
16	128-129-130	10,45	10,85		10,58	31,88	3
17	131-132	12,05			27,58	39,63	3
18	135-136-137	10,40	10,50		9,69	30,59	3
19	138-139-140	9,26	8,78		11,18	29,22	3

Alakart lokanta mekânı han içinde bulunmamaktadır. Aslında yeme-içe imkânı için hanın özgün bodrum kat odalarından B1-B2 nolu mekanları mutfak ve servis alanı olarak düzenlenmiş, buradan servisin sağlanabilmesi için bodrum kata erişim için çift kollu bir merdiven ve asansör için bir mekân ilave edilmiştir. Yine bu servis biriminin yeni servis sirkülasyonuna bağlanması ve personel için bodrum katta düzenlenen mekanlara erişim için bir koridor eklenmiş ve bu yönde kagir duvarlarda mekanlara giriş sağlanabilmesi için kapılar açılmıştır. Ancak halihazırda alakart lokanta olarak Safran Brasserie kullanılmaktadır.

Müşterilerin internet, okuma vb.faaliyetleri için zemin katta yeterli ebatlarda bir mekan bulunmamakla birlikte bodrum kata inen merdiven üzerinde Z15 nolu mekanın duvarı kaldırılarak oluşturulan eyvan bu amaçla kullanılmak üzere, avlunun üzeri kapatılarak oluşturulan iç mekanın kuzeybatı yönündeki alan ise oturma bölümü olarak düzenlenmiştir.

Yönetim için gerekli idari ofisler zemin katta Z02 ve Z03 nolu mekanlarda düzenlenmiştir. Bu mekanların kat yüksekliğinden (ortalama 470-480) faydalanılarak oluşturulan ara kata Z04 nolu mekânda düzenlenen merdiven ile erişilmektedir. Ön cephedeki dükkân döşeme kotu bu ara kat ile aynı kottadır. Bu şekilde hanın avlu tarafındaki Z02 ve Z03 nolu mekânlarından oluşturulan bu ara kat ile D7 ve D8 dükkân mekanları birleştirilerek gerekli ofis mekanları ile bu mekanlardan erişilen D9-D10 ve D11 mekanlar yönetime ait bir toplantı salonu oluşturulmuştur.

Benzer şekilde müşterilerin kullanabileceği bir toplantı salonu daha düzenlenmiştir. Bunlardan biri zemin katta girişin hemen sağında Z06 nolu mekândan bir merdivenle erişilen D06 nolu dükkân mekânı fuaye alanına ve buradan D2-D3-D4-D5 nolu dükkân mekânlarının birleştirilmesiyle oluşturulan toplantı salonu mekanına ulaşılmaktadır. Bu mekânın ihtiyacı tuvalet, vestiyer gibi servisler D1 nolu dükkân mekanının bir kısmında düzenlenmiştir. Diğer bir toplantı salonu ise üst katta 101-102-13 nolu mekanların birleştirilmesi ile tasarlanmıştır.

Bodrum katta çamaşır ve kuru temizleme gibi hizmetler için uygun mekanlar bulunmaktadır. Ayrıca personel odaları içinde bodrum katta B5-B6-B7-B8 nolu mekanları soyunma, yemek yeme ve dinlenme mekanları olarak düzenlenmiştir.

Hanın sosyal aktivite olarak spor salonu ve sauna gibi birimlerin düzenlenebileceği bir mekânı bulunmadığından, hanın arka avlusunda avlu zeminden aşağıda merdivenle ulaşılan betonarme bir yapıda düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca bu bölümde su deposu, elektrik ve diğer tesisatlar için teknik odalar oluşturulmuştur. Zemin katında Z05 nolu mekândan üst katta çıkan çift kollu merdiven kovası, Z06 nolu mekân kiler, Z07, Z08 ve Z09 nolu mekânları servis merdiveni ve asansör, Z10 nolu mekânın bir bölümü ise asansör evi için bölünmüştür.

Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmeliği'nin "Butik Oteller" başlıklı 43. maddesi ve oda standartlarına göre Çukur Han'ın mekânsal kurgusuna ilişkin bir değerlendirme Çizelge 6.35'da özetlenmektedir. Günümüzdeki mevcut kullanım alanlarına ilişkin değerlendirme de aşağıdaki başlıklar altında verilecektir.

Çizelge 6.35. Çukur Han'ın "Butik Otel" olarak mekânsal gereksinimlerini değerlendirilmesi

Mevcut mekansal kurguda mekan özellikleri	Butik otel kullanımının gereksinimleri	Yeniden kullanım gereği mekansal düzenleme
Hanın otel odası olarak kullanılacak mekanlar için zemin katta Z10,Z19 ve üst katta 107,115 ve 132 nolu mekanlar ebat olarak uygun görülmektedir.	En az on, en fazla altmış odalı olması r (madde 43), otel odalarının (28-32 m²) olması (Ransley ve Ingram, 2001,82), süit oda (en az iki bölümden oluşacağı, banyo dahil 40 m2 kadar süitlerin 3 yataklı 40m2den büyük olanlar için 4 yataklı kabul edileceği, oturma bölümlerinin yatay odası ile birlikte düzenlediği durumlarda aile odası olarak adlandırıldığı, banyo hariç 10 m2 kadar tek, büyük olanların iki yataklı) (madde 18, a) bendi)	Otel odaları 28-108 m² arasında zemin kattaki 10 oda 1'i süit olmak üzere 5 oda olarak, üst katta 33 oda, 1'i süit olmak üzere 14 oda olmak üzere toplma 19 oda düzenlenmiştir
Handa lobi ve kabul salonuna uygın bir mekan bulunmamaktadır.	Kabul holü/ (lobi) lobi alanının yeterli olması hâlinde lobinin bir bölümünde düzenlenmiş oturma mahalli veya ayrı bir oturma salonu (43. Madde (c) bendi)	Avlunun üzeri kapatılarak oluşturulan iç mekan karşılama, lobi, oturma ve yeme-içme alanı olarak düzenlemiştir.
Hanın zemin kat oda mekanlarında (Z10 veya Z19) biri kullanılabilir ancak yeterli sayıda kişiye hizmet verilmeyebilir.	Kahvaltı salonu	Safranhan Brasseri'nin açılmasının ardından kahvalı salonu burada hizmet vermektedir.
Zemin katta yeterli ebatlarda bir mekan bulunmamaktadır.	Oturma Salonu	Avlunun kuzeybatı yönündeki alanı düzenlenmiştir.
Zemin kat kuzeybatı kanaındaki küçük mekanlar yeterli olabilir.	Yönetim odası	Hanın girişinde kuzeybatı kanatta avluya bakan Z02-Z03 ve Z04 mekanları ile dış cepheden D07 dükkanı ile kurulan bağlantı ile bu bölümdeki tüm dükkanlar, ayrıca Z26 mekanından D01-D06 dükkanlarına erişim ile oluşturulan toplantı salonları ile yönetime ait idari birimler için mekanlar oluşturulmuştur.
Zemin katta yeterli ebatlarda bir mekan bulunmamaktadır.	Alakart lokanta (Kapasitesi elli kişiden az olmamak kaydıyla, tesis yatak kapasitesinin en az yüzde yetmiş beşine alakart hizmet verilen asgarî ikinci sınıf lokanta (43. Madde (e) bendi)	Safranhan Brasseri'nin açılana kadar Çengel Han'ın avlusunda Divan alakart olarak hizmet vermiş, sonrasında Safranhan'a bitişik muhdes yapıda alakart hizmeti vermeye başlamıştır.
Bodrum kattaki mekanlarda düzenlebilir.	Çamaşır yıkama ve kuru temizleme hizmeti	
	Genel klima	Tesisat ile teknik ana mekanlar hanın avlusunda zemin kotu altında betonarme inşa edilen yapıda çözünlenmiştir. Ayrıca hanın avlusunu kapatan çelik konstürksiyonlu cam kaplama üst örtüden sağlanmıştır. Odaların ısıtılması için kalorifer petekleri yerleştirilmiştir.
Hanın Atpazarı meydanına bakan giriş cephesi önünde alanlar ve yakınında otoparklar mevcuttur.	Otopark hizmeti	Mevcut otopark imkanları kullanılmaktadır.
	Asansör	Hanın güneydoğu yönünde hem servis hemde müşteriler için 2 adet asansör yerleştirilmiştir.
Borum kat mekanlarında sağlanabilir.	Personel soyunma yerleri, dolap, duş ve tuvaletler (Kadın-erkek) (en az 4m2) (18. Madde (b) bendi)	Bodrum kat mekanlarında personel için sorunma, dinlenme ve yemek yeme mekanları bulunmaktadır.
Yönetmelikte bu üç sosyal alandan birinin sağlanması beklenmektedir. Handa bu mekanlar için bir alan bulunmamaktadır.	Kişi başına 1.2 m2 alan düşecek şekilde en az elli kişilik pasta salonu, elli kişilik kabare, sinema, tiyatro etkilikleri için en az 60 m2 büyüklükte kütüphane	Hanın arka avlusunda zemin kotu altında betonarme inşa edilen yapıda spor salonu ve sauna ünitelerine ilişkin mekanlar ve bu mekanların ihtiyacı bay-bayan soyunma tuvaletler, depo gibi alanlar düzenlenmiştir.
	Açık veya kapalı yüzme salonu	
	Jimnastik salonu, bovling-bilardo salonu, kütüphane; Türk hamamı, buhar banyosu, kar odası, tuz odası, tuzlu buhar odası, sıcak taş odası, alarm sistemi bulunan sauna, masaj üniteleri, aletli masaj üniteleri, cilt bakım üniteleri, spor sahası, tenis kortu, kayak pisti, duvar tenisi salonu veya benzeri imkânlar sağlayan ünitelerden en az üç adet	

Mekânsal planlama

Mekân genişletmek amacıyla duvarların kaldırılması

Tarihi bir yapıda yeniden kullanım gereği mekanların yeniden düzenlenmesine ihtiyaç duyulabilmektedir. Bu gereklilikler yapının özgün mekânsal kurgusunu zedelemeden, özgün mekânsal algıların korunarak ve mimari özelliklerini ön plana çıkaracak şekilde tasarlanmalıdır.

Otel olarak yeniden kullanımın en önemli ögesi olan odalar için gerekli mekanların Han yapısındaki mekânlar ile uygunluğunun belirlenmesi gereklidir. Hanın oda mekânları bölünerek ya da küçük mekânları birleştirilerek oda standartlarına uygun hale getirilmektedir (Bkz.Çizelge 6.34). Otel odası kadar oda içindeki eylemlere uygun alanların düzenlenmesi için strüktürel ilaveler de gerekebilir. Özellikle banyo ve tuvalet alanları oda düzenlenmesinde kısıtlayıcı ve zorlayıcı durumlar yaratmaktadır.

Çukur Han bünyesinde zemin katta 5 adet, üst katta 14 otel odası düzenlenebilmesi için mekanların birleştirilmesi için duvarların kaldırılması, her bir odada banyo ve tuvalet için ıslak hacimler düzenlenmesini gerektirmiştir (Ek-2 Çizelge 2.2). Hanın bünyesinde bugüne kadar olmayan bu mekanların eklenmesi yapısal müdahalelerin derecesini artırmıştır.

Mimari unsurların kapatılması/kaldırılması

Z11, Z12, Z13 ile Z14, Z16, Z17, Z18, Z19 ve Z20 nolu mekanların revaklara açılan pencereleri otel odalarının mahremiyetini sağlamak amacıyla pencere formu, detayları ve hareketli unsurları korunmuş ancak içten kapatılmış olup nötr değerlendirilmektedir.

Mekân ve Sirkülasyon ekleri

Hanın iç mekânın otel kullanımı için gerekli olan servis mekanları (mutfak ve servis sistemi), personel için gerekli mekânların birbiri ile ilişkilendirilmesi (personel

yemek yeme, dinlenme ve soyunma odalarına erişim için koridor) için yapıya ilave mekanlar bodrum katında oluşturulmuştur.

Hanın mevcut yatay sirkülasyonu revaklarda korunurken, düşey sirkülasyonda güneydoğu yönünde bodrum katta mutfak hacmi eklenmesi nedeniyle servis merdiveni ve asansörü mekânına ihtiyaç duyulmuştur. Servis asansörünün yanında bir de müşteriler için bir asansör eklenmiştir. Bodrum katta servis merdiveni asansörü olan bölüm özgün bodrum duvarları önünde personel dinleme alanlarına ulaşacak ayrıca bir koridor eklenmiştir. Bu eklentiler temelde betonarme sistemle inşa edilmiştir.

Butik otel gereksinimi sosyal aktive alanlarından;

"…Jimnastik salonu, bovling-bilardo salonu, kütüphane; Türk hamamı, buhar banyosu, kar odası, tuz odası, tuzlu buhar odası, sıcak taş odası, alarm sistemi bulunan sauna, masaj üniteleri, aletli masaj üniteleri, cilt bakım üniteleri, spor sahası, tenis kortu, kayak pisti, duvar tenisi salonu veya benzeri imkânlar sağlayan ünitelerden en az üç aded…" [205]

olması gerektiğinden bunlardan spor salonu ve sauna üniteleri hanın arka avlusunda toprak altında betonarme bir ek bina inşa edilmiştir.

Yönetim için gerekli mekanların oluşturulması için zemin katta Z02 veZ03 mekânlarının kat yüksekliğinden faydalanılarak yatay bölünme ile ara kat yaratılarak, zemin katında danışma ve müşteri hizmetleri sağlanırken, üst katında otelin genel müdür ve idari personel ait mekanlar düzenlenmiştir.

Strüktürel ilaveler/dönüşümler

Hanın ön cephe hariç dış kabuğunda; bodrum katında yığma sistemde moloz taş, zemin katında güneydoğu cephesinin pencere hatılına kadar, güneybatıda pencere hatılı üstüne kadar, kuzey batı cephenin dükkanlar ve üst katı hariç moloz taş ve

[205] İnternet: Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik, Web:http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20058948.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

ahşap hatıllar ile kagir sistemdedir. Kuzeybatı cephenin zemin kat dükkân mekanları kısmında bağdadi, üst mekanları ahşap karkas arası tuğla dolgu, güneydoğu yönünde zemin kat pencere açıklıkları üzerindeki ahşap hatıldan çatıya kadar kerpiç, ön cephe, zemin kat ve üst kat revak cepheleri ahşap karkas tuğla dolgu, bölücü duvarlar ise kerpiç dolgu inşa sistemi ile günümüze ulaşmıştır.

Çukur Han'ın onarım öncesi yapının taşıma kapasitesi, özellikle ahşap karkas zemin, üst kat ve çatı sistemindeki malzemelerin tahribatı nedeniyle zayıflamıştır. Özellikle üst örtüde sorunlar taşıyıcı bölücü duvarlardaki kerpiç/tuğla malzeme dolgunun boşalması, bağlayıcı harçların dayanımı yitirmesi nedeniyle ahşap iskelete aşırı yük verdiğinden döşeme sistemini oluşturan ahşap kirişlerde ve revakları taşıyan ahşap dikmelerde şakulünden ve düzleminden kaçmalara neden olmuştur. Mevcut yapısal durumu ile otel olarak yeniden kullanımı karşılamayacağı görülmektedir.

Otel olarak yeniden kullanım ile yapının yapısal olarak emniyete alınması, odalarda konfor ortamının oluşturulması için odaların genişletilmesi amacıyla ahşap karkas kerpiç dolgu duvarların kaldırılması, kimi odalara kapı ve bölücü duvarlar eklenmesi, her bir odaya diğer odanın ıslak hacimleri ile sırt sırta gelecek şekilde yeni tesisatların yerleştirilmesini gerektirmiştir. Bu nedenle yapısal olarak Han daha çok müdahaleye maruz kalmış, tüm ahşap karkas sistem elemanları özgününe uygun malzemeler ile yenilenmiştir. Hem ahşap çatının yükü hem üst katın yükü bir taraftan her ne kadar bölücü de olsa taşıyıcı özelliği bulunan ara duvarların kaldırılması nedeniyle yapının statik açıdan güçlendirilmesi amacıyla çelik ayak ve kirişler ile duvar içlerinde gizli olacak şekilde desteklemeler yapılmıştır. Güneydoğu ve güneybatı üst katında döşeme seviyesi üzerine gazbeton beton malzeme kullanılacağı proje raporlarında yer almış, uygulamada kullanıldığında ilişkin bilgi elde edilmemiştir. [206]

Otel odalarının tuvalet-banyo mekanları strüktürde çatkıların arasında yapılmasına karşın tesisat giderleri ahşap döşemelerinden geçirilmiştir. Alt kattaki odalarda ahşap tavanlarında 0,40 m aşağıya sarkılarak tesisat bölümü yapılmıştır.

[206] Promim İç Mimarlık, Tasarım, Mimarlık, Restorasyon İnşaat Ltd.Şti, (2007), Ankara, Altındağ, Çukur Han Restitüsyon ve Restorasyon Raporu, Çukurhan Restorasyon Raporu (AIIKK arşivi)

Güneydoğu revakının gerisindeki bölümde yer alan üst kata ulaşan asansörler için yine Hanın özgün döşemesinde asansör ve teçhizatının gerektiği kadar bir alan için mevcut duvarlar kaldırılmıştır. Bu asansörlerin ve uygulama öncesinde tuvalet mekanlarının bulunduğu alanda iki kollu olarak tasarlanan merdivenin bodrum katta ulaşabilmesi için bodrum katta ilave bir mekân yapılmıştır. (Çengel Han yönünde) Bu eklemeler betonarme perde olarak uygulanmıştır.

Avluya eklenen çelik ve cam üst örtünün yükünün taşınabilmesi için avluda betonarme temel oluşturulmuştur. Söz konusu sistem ışık yansıtıcılı, ısı ayarlı cam malzemeyle iç avlunun gün ışığından faydalanmasını engellemeyen hareketli güneş kırıcıları, temizliği için kayar köprüsü, ısı kabloları ile tonoz şeklindeki çatı sistemi kendi kendine taşıyan bir sistemde yapıya yük aktarmayacak şekilde tasarlanmıştır. Yine çatı yükünün taşınabilmesi için avlu üstünü kapatan çelik konstrüksiyon camlı üst örtünün ayakları ile kuzeybatı kanadı hariç 3 yöndeki revak ayaklarının altına betonarme temel yapılarak güçlendirilmiştir.

Özellikle üst kat odalarında tüm han genelinde ahşap karkas dolgusundaki boşalmalar nedeniyle malzemelerin yenilenmesi zorunlu olduğundan, gerekli tesisatların bu duvarlardan geçirilmesi işleminde özgün malzemeler olumsuz etkilenmiştir. Diğer bir müdahale, otel odalarının oluşturulması için oda alanını genişletmek amacıyla günümüze ulaşan yapının geçirdiği onarımların sonucu özelliği haline gelen ahşap karkas sistemin tuğla-kerpiç dolgulu duvarlarının iç mekanlarda kaldırılması, yatay ve düşey taşıyıcılarda kullanılan ahşap kiriş ve dikmelerin büyük kısmının yenilenmesidir.

Cephe düzeninde yeni eklemeler

Güneydoğu (Çengel Han yönü) cephesinde 1992 yönündeki rölövesinde görünen 2007 yılındaki rölövede bulunmayan, restitüsyon projesinde yer verilmeyen tuğla kemerli taş söveli ahşap kapı kanatları olan bir kapı açılmıştır. Hanın kuzeydoğu (giriş), kuzeybatı (Erimtan Müzesi yönü) ve güneybatı (arka) cephesinde özgününe uygun olarak pencere ve kapı açıklıkları korunmuş ıslah edilmiş, ahşap doğramaları yenilenmiştir.

Hanın güneydoğu cephesine Çengel Han'a geçişi sağlayacak şekilde tuğla malzeme ile yuvarlak kemerli bir kapı açılmıştır. Diğer cephelerinde yeni bir açıklık vb. yapılmamıştır. Han ana giriş kapısındaki metal kapı kaldırılarak ahşap kanatlı, dövme demir kabaralı ve kuşaklı bir kapı yapılarak yerine monte edilmiştir.

Hanın giriş cephesi ahşap çatkı tuğla dolgu duvar sıvanmamıştır. Ancak güneydoğu ve güneybatı cephelerde üst katı, kuzey batı cephesinin kuzey bölümü alt ve üst katı sıvanmıştır.

Cephe düzeninde; güneydoğu cephesinden Çengel Han'a kapı açılması ve çatı üstünün çelik konstrüksiyonlu cam malzeme ile kapatılması dışında bir ekleme olmamıştır.

Yapı malzemesine müdahaleler

Günümüzde teknolojinin etkili olduğu bir alanda yapı malzemeleridir. Koruma uygulamalarında yeni malzemelerin kullanımları özgünden ayırt edilebilir, geri döndürülebilir ilkesine göre uygulanması önerilmektedir.

Hana yeniden kullanım gereği eklenen bodrum katına güneydoğu ve kuzeybatı kısmındaki yeni mekanlar betonarme perde olarak inşa edilmiştir. Ahşap çatı duvarlar daha geniş odalar elde edilmesi için bazı bölümlerde kaldırılmıştır. Boşalan kerpiç-tuğla dolgular ön cephede tuğla yapılmasına karşın ara duvarlarda alçıpan duvarlar ile yeni bir kabuk oluşturulduğundan özgün malzemenin korunup korunamadığı tespit edilememiştir. Özellikle büyük ölçüde yenilenen tuğla ile farklı malzeme ile değiştirilen kerpiç malzeme nedeniyle özgün yapım malzemeleri korunamamıştır. Yapının bir bölümünde özgün yapım sistemi ile tuğla ve kerpiç malzemenin koruma uygulamaları yapılarak sunumu ile hanın inşa geleneğine ilişkin bilginin gelecek nesillere aktarılması sağlanabilirdi.

Genişletmek amacıyla kaldırılan bazı duvarların yanında süit oda kullanımı için bazı duvarlarda ise yeni kapılar açılmıştır. Otel odalarının tuvalet-banyo mekanlarında işletmenin sınıfına yönelik ilgili yönetmelikler gereği "Butik Oteller"de bulunması

gereken küvet yerleştilmiştir. Bu bölümde döşemeler ahşap, seramik, izolasyon hasır demirli betonarme döşeme ile yapılmıştır.

Hanın zemin kat revakında eksiltilmiş yeni tuğla (terracota) malzeme ile, avlusu ise andezit serbest boy taş malzeme ile döşenmiştir.

Yapıdaki özgün olmayan marsilya tipi kiremit alaturka kiremit olarak değiştirilmiştir.

Hanın koruma uygulamalarında taş, tuğla, ahşap, metal ve cam malzeme dışında başkaca yapı malzemesi kullanılmamıştır.

Kullanıcı yükü değişimi

Hanın özgün kullanımının yaşandığı yüzyıllarda; üst kat odalarda konaklayan yolcular dışında gün içerisinde zemin kat ve dükkanların ticari amaçlı yerli ve yabancı tüccar ve müşterilerin kullandığı düşünüldüğünde, bugünkü otel kullanımı ile yapının taşıma kapasitesini zorlayacak kullanıcı yükü değişimi olabileceği düşünülmemektedir.

Sirkülasyon elemanlarının yükü

Hanın otel olarak kullanımının gereği oda mekanları, mekânların birbiri ile ilişkisi ve otel hizmetinin müşteriye ulaştırılmasının sağlanmasında özgün sirkülasyon sistemi genel hatları ile kullanılmıştır. Sadece hanın güneydoğu yönünde Z06-Z07-Z08 nolu mekânlarında servis merdiveni ve asansörü için bodrum katta yen mekânlar oluşturulmuş, bodrum kattaki mutfak ile buradan hizmetin katlara ulaştırılması için asansör zemin katında ve üst katında yapının oda mekânları içinde çözülmüştür.

Hanın özgününde yatay ve dikey sirkülasyonunu sağlayan merdiven ve koridorları korunmaktadır. Bodrum kata ve avluya geçiş için avlu zemininde aşağıya doğru taş basamaklı merdiven, ilaveten servis için bodrum kat ile bağlantılı çift kollu bir merdiven servis asansörü ve normal asansörün yapıya yapısal anlamda, ahşap karkas sistem yenilendiğinden bir yük oluşturmamış, ancak bodrum katta mekânsal ilave

gerektirmiştir. Diğer bir konu ise otele engelli erişime ilişkin düzenlemelerin yeterli şekilde bulunmayışıdır.

Konfor şartlarının yükü

Yeniden kullanım özgün yapıda bir değişim yaratmaktadır. İnşa edildiği dönemden günümüze değin kullanımları esnasında zamanın ihtiyaçlarına göre onarımlar, kimi zamanda ekleme ile yapılar varlıklarını sürdürmüştür. Hem kullanımının hem de fiziksel eskimenin etkili olduğu bu değişim sürecinde, yaşam standartlarındaki değişiklik nedeniyle günümüz konfor şartlarının gereği teknik donanımlar yapı bünyesinde mevcut değildir. Teknoloji yüksek yaşam standartları getirmektedir. Otellerin mekânsal konforları yanında güvenlik sistemleri ile korunması, aydınlatma, iklimlendirme, yangın-iş sağlığı ve güvenliği, iletişim, bina yönetim sistemleri de önemlidir. Bu sistemlerin yapılara entegrasyon mekânsal dönüşümde tasarımı doğrudan etkileyen unsurlardır (Başa, 2007, s.143). Özgün yapılarda bu sistemlerin yapıya entegrasyonun özgün değerlerini korunarak yapılmalıdır.

Elektrik, telekomünikasyon, aydınlatma, ısıtma, havalandırma, akustik, sıhhi tesisat, iklimlendirme, yangın koruma, iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin gerekli koşulları sağlamak için gerekli teçhizat yapının duvar ve döşemelerinde gizli kalacak yerleştirilmiştir. Isıtma için kalorifer peteklerinin boruları duvarlardan, elektrik tesisatı alçıpan yüzeylerinden gerisinden kimi bölgelerde ise duvarlardan geçirilmiştir.

Çukur Han'ın "Butik Otel" olarak gereksinimlerinin yapının özgün tasarımına etkisi ilişkisini içeren Ek-2 Çizelge 2.3'e göre; Hanın butik otel olarak yeniden için gerekli düzenlemelerden mekânsal kurgu, strüktürel onarımlar, yapı malzemesi ve tesisat düzenlemeleri bakımından koruma bağlamında olumsuz, servis mekanları bakımından nötr, cephe düzeni, mevcut kullanım yükü, sirkülasyon ağı, yasal gereklilikler, çevre ile ilişkisine yönelik düzenlemeler olumlu olarak değerlendirilmektedir.

6.3.2. Yeniden kullanım- müdahale ilişkisinin değerlendirilmesi

Kabul edilen yeniden kullanım önerisine göre yapıya yapılacak müdahalelerin belirlendiği bu safhada yapının, yapısal durumu ve yeniden kullanımın gereksinimlerine yönelik müdahalelerin yapının özgünlüğüne etkisinin bir değerlendirmesi yapılacaktır. Burada müdahalelerin en az müdahale ile özgünden ayırt edebilir ve geri döndürülebilir şekilde uygulama biçimlerine yapının özgünlüğünün korunup korumadığı irdelenecektir (Şekil 6.4).

Müdahale ölçeği ve müdahale yaklaşımı

Hanın butik otel olarak yeniden kullanımı esaslı onarım ölçeğinde gerçekleştirilmiş ve müdahale yaklaşımı taşıyıcı unsurlarda "taklit" diğer bölgelerde farklı yeni malzemeler ile "benzetme" üsluplarında, malzeme, doku ve boyutlarda özgüne uyumlu şekilde uygulanmıştır.

Çukur Han'ın "Butik Otel" olarak yeniden kullanıma yönelik müdahaleler;

Çizelge 6.5'deki "Mekânsal müdahaleler /değişimler (ekleme/kaldırma)" (MM), müdahaleleri kapsamında; otel odalarının standartlara uygun mekanlara dönüştürülmesi için hanın zemin katında (26 mekân) 17 mekân, 11 dükkân, üst katta (40 mekân) 38 mekânda ara duvarlar kaldırılmıştır. Bu mekanlara ayrıca bölücü duvar eklenmesi, kapı açılması vb. değişimlerde bulunmaktadır. Bodrum katta özgün 7 mekâna kuzeydoğu yönünde eklenen bir koridor eklenmiş ve bu koridora bağlantı sağlanması için kapılar açılmıştır. 84 mekânın 73 mekânında değişiklik yapılmıştır. Dükkanlar ve bodrum kata ilişkin düzenlemeler dışında han yapısının otel odası kullanımına uyarlanan mekân sayısının tüm mekân sayısına oranı 55/84= 0,65 değeri müdahale derecesine eklenerek, müdahalenin etkisi ölçülebilecektir.

Duvarları kaldırılan mekanların ahşap bölücü duvarlarının kökleri ve kirişleri korunarak, mekanların kendi sınırları içerisinde ahşap tavanları korunarak birleştirildiklerini gösterecek şekilde düzenlenmiştir. Ahşap tavanlar, bölücü duvar olarak korunan özgün duvarların kaplandığı alçıpan elemanlar ile bütünlük sağlaması bakımından beyaz ile boyanmıştır.

Bu müdahaleler; MM3- Özgünündeki yapı izleri korunarak duvarların kaldırılması, kapı, pencere açıklıklarının kaldırılması ve müdahale derecesi (3) değerine müdahale edilen otel odası düzenlenen mekanların değeri olan (0,65) eklenerek 3,65 olarak değerlendirilebilir.

Çizelge 6.6'daki, "Cephe düzeninde müdahaleler/değişimler (ekleme/kaldırma)" (CM), yapının cephe düzeni korunmuş, cephedeki moloz duvarlar korunmuş, ahşap ve tuğla malzeme özgünü ile uyumlu malzemeler ile yenilendiğinden,

CM1-Özgün malzeme ile özgün cephe düzeninin sağlamlaştırılması ve müdahale derecesi (1) olarak değerlendirilmektedir.

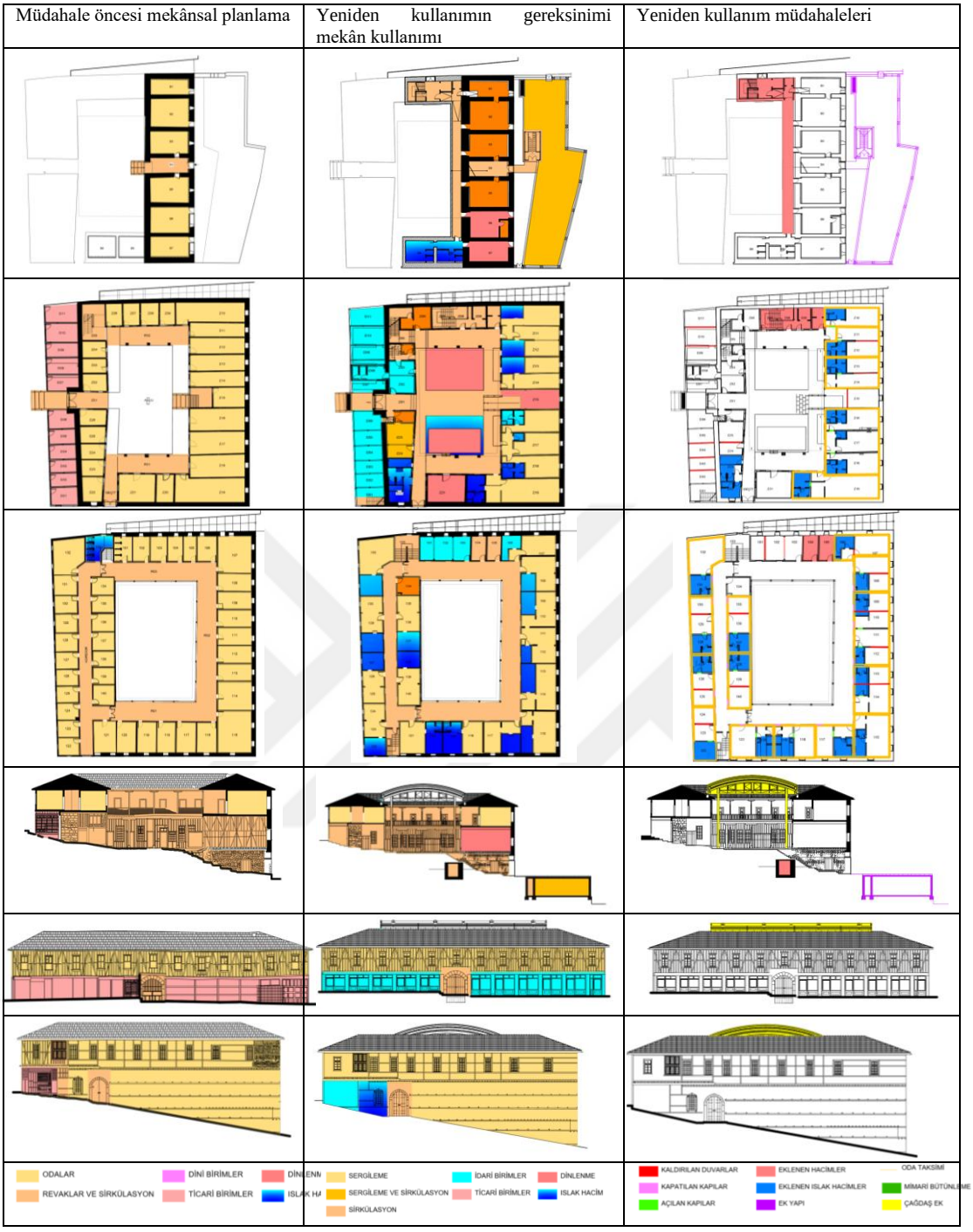

Şekil 6.4. Çukur Han'ın yapı-yeniden kullanım-yeniden kullanım müdahaleleri ilişkisi[207]

Çukur Han'ın ana giriş kapısından başlayan avlu revaklarına ulaşan, revaklardan üst kata çift kollu, kuzey köşeden dış cepheden üst kat kuzeydoğu kanadına çıkan tek kollu ve avludan bodrum kata tek kollu merdiven ile erişim sağlanmaktadır.

[207] Promim İç Mimarlık Tasarım Restorasyon İnşaat San. ve Tic.Ltd.Şti.'nin "Ankara, Çukur Han Restorasyon Projesi"den çalışma konusu içeriğine göre yeniden düzenlenmiştir. AIIKK arşivi, Ankara.

Güneydoğu kanadının bodrum katına otel kullanımı gereği eklenen mutfakla ulaşımı sağlamakta amacıyla çift kollu bir merdivenle zemin kata, servis asansörü ile üst kata kadar erişim sağlanmıştır. Revak gerisinde bulunan bu düzenleme revak cephesinden görülmemektedir. Kullanılan malzemeler özgün ile uyumu yeni malzemeler ile benzetme üslubunda uygulanmıştır.

Bu müdahaleler; Çizelge 6.7'deki, "Yatay/düşey sirkülasyon-erişilebilirlik müdahaleler/değişimler" (EM) kapsamında, "EM4-Yapı bünyesinde değişiklik yapılarak yeni merdiven entegrasyonu eklenmesi/geri alındığında tahribat oluşturabilir" ve "EM5- Yapı bünyesinde değişiklik yaparak asansör eklentilerinin (asansör evi vb) entegrasyonu/geri alındığında tahribat oluşturabilir" olarak gerçekleştirildiğinden müdahale derecesi (5) olarak değerlendirilmektedir.

Yeniden kullanım gereği otel odalarına 25 adet banyo ve tuvalet eklenmiştir. Bunun dışında bodrum katta personel için lobiye hizmet vermek amacıyla zemin katta birkaç mekân birleştirilerek tuvalet olarak düzenlenmiştir. Üst kat mekanlarının ıslak hacimleri zemin kat odalarının yüksekliklerinin uygun olması nedeniyle (470-480 cm) asma tavan içine gizlenmiştir.

Ayrıca ısıtma için odalar kalorifer sistemiyle donatılmış, elektrik tesisatı özgün duvarlarda da duvarlara müdahale edilerek uygulanmıştır. Tüm sistem geri döndürülebilir ancak yapıda çok fazla yenileme yapıldığından, özgün kalan malzemelerde de tahribata neden olabilir.

Bu müdahaleler; Çizelge 6.8'deki "Tesisat (ısıtma, havalandırma, elektrik, mekanik, sıhhi tesisat, telekomünikasyon, iş sağlığı ve güvenliği) müdahaleler/değişimler" (STM) kapsamında, STM5- Yapının ögelerine birçok mekândan fiziki müdahale yapılarak eklenmesi/ geri aldığında tahribat oluşturabilir olarak gerçekleştirildiğinden müdahale derecesi (5) olarak belirlenmiştir.

Hanın özgün kapı ve pencere doğrama ve kanatlarına ilişkin bir dönem onarımlarında kalan detayların bir kısmı günümüze ulaşmıştır. En çabuk bozulan ve değişen unsurlar olup günümüze ulaşanlarda koruma uygulamalı yapılmış, diğerleri

yapıdaki örneklerinden kapı kanatları ve pencere kepenkleri, benzer malzemeler ile üretilmiştir.

Özgün detaylarda koruma uygulamaları yapıldığından, Çizelge 6.9'daki "Hareketli unsurlara (doğramalar, kapı kanatları vb.) müdahaleler/değişimler" (HM), kapsamında, HM1- Yapının özgün pencere, kapı, dolap gibi unsurlarının sağlamlaştırılması şeklinde gerçekleştirildiğinden müdahale derecesi (1) olarak değerlendirilebilir.

Çizelge 6.10'daki, "Temel sistemine müdahaleler" (TM) kapsamında hanın temeline, avluyu kapatan yeni çatının yükü, diğer yandan deprem yönetmeliğine göre gerekli düzenlemeler ve hanın bodrum katına eklenen servis mekanları ile personel birimlerine ulaşımı sağlayan koridorda, avlunun çelik konstrüksiyonlu cam çatının taşıyıcı ayaklarının altında avluda sürekli betonarme perde sistemler ile desteklenmiştir. Bu sistemler hanın ana taşıyıcı sistemi ile bütünleşmeyen ayrı çalışan sistemlerdir. Bu müdahaleler; TS3- Yeni sistem entegre edilmesi/özgünden ayırt edilebilir/geri döndürülebilir (3) olarak belirlenebilir.

Çizelge 6.11'deki, "Yatay taşıyıcılara müdahaleler" (YTM), hanın zemin ve üst katında ahşap kirişlemelerin birçoğu yenilenmiş ve eskitme yöntemi ile kalan özgün malzemeden ayırt edilmez şekilde uygulanmıştır. Bu müdahaleler; YT3- Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilemez/ geri döndürülebilir şekilde uygulandığından müdahale derecesi (3) olarak belirlenmiştir.

Çizelge 6.12'deki, "Düşey taşıyıcılara müdahaleler" (DTM) hanın beden duvarlarında moloz malzemede ve güneydoğu zemin kat pencere hatılı üzerindeki yığma sistemin kerpiç malzemesinde sağlamlaştırma yapılmıştır. Ahşap karkas tuğla örgüler benzer malzeme ve inşa tekniğinden yenilenmiştir. Oda taksimatları günümüze ulaşan oda taksimatından daha geniş tutulduğundan üst katlar çelik putreller ile desteklenmiştir. "Benzetme" üslubunda yapılan bu müdahaleler; DTM3- Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilemez/ geri döndürülebilir ve müdahale derecesi (3) olarak belirlenebilir.

Çizelge 6.13'deki "Örtü sistemine müdahaleler" (ÖS), hanın günümüze ulaştığı şekilde ahşap oturtma çatı yeniden malzemeler ile benzetme üslubunda yenilenerek uygulanmış, kaplamada kiremit kullanılmıştır. Bu müdahale "Benzetme" üslubunda olup, ÖS3- Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilemez/ geri döndürülebilir ve müdahale derecesi (3) olarak değerlendirilebilir.

Çizelge 6.14'deki, "Yapı malzemesine müdahaleler" "taklit ve benzetme" üslubunda uygulanmıştır. Taş ve kerpiç dış cephe örgüleri dışında, diğer ahşap karkas ve tuğla dolgular yenilendiğinden yapıdan geri alınması durumunda tahribat yaratabilir. Bu müdahaleler, YM5- Tahrip olan özgün malzemenin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilmez/ geri döndürülemez şekilde gerçekleştirildiğinden müdahale derecesi (5) olarak belirlenebilir.

Bu değerler hazırlanan Çukur Han'ın "Butik Otel" olarak yeniden kullanımı için yapılan müdahalelere yönelik Çizelge 6.15.'e göre değerlendirildiğinde Çizelge 6.36'da;

Müdahale Derecesi = Temel Sistemi+ Yatay Taşıyıcılar + Düşey Taşıyıcılar + Örtü Sistemi + Yapı Malzemesi + Mekânsal + Yatay/Düşey Sirkülasyon + Cephe Düzeni + Hareketli Unsurlar +Tesisat

MD= TS+ YT+DT+ÖS+YMM+MD+CD+YDS+ST+TM

32,65= 3+3+3+3+5+3,87+1+5+5+1

Müdahale derecesi (32,65) 33 olarak belirlenmiş, "Yeniden kullanım-müdahale ilişkisi" tablosuna göre (Çizelge 6.16) Çukur Han'a yapılan müdahaleler kabul edilebilir sınırın üzerinde "çok müdahale" edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan müdahaleler ile özgün değerlerinde oluşan değişimin tekrar irdelenmesi amacıyla özgünlük tablosu yeniden gözden geçirilmiştir.

Çizelge 6.36. Çukur Han'ın "Butik Otel" olarak yeniden kullanımı için müdahaleler ve müdahale derecesinin değerlendirilmesi

Müdahale Etkisi	Yapısal				Yapı malzemesine	Mekânsal değişimler	Cephe düzeninde değişimler	Yatay düşey sirkülasyon-erişilebilirlik	Tesisat (ısıtma, havalandırma elektrik, telekominikasyon) müdahaleler/değişimler	Hareketli elemanlar	Toplam
	T	YT	DT	ÖS							
Çukur Han	3	3	3	3	5	55/84+3 3,65	1	5	5	1	32,65

Mekânsal kurgu; plan düzeni ve mekânsal unsurları ile birlikte değerlendirilmektedir. Oda, revak, avlu ile mimari ve hareketli unsurları ile tasarımı oluşturmaktadır. Buna göre otel kullanımı için gerekli mutfak mekânından üst katlara servis sağlanabilmesi amacıyla eklenen servis merdiveni ve asansörü için mekân, personel odalarına erişim için eklenen koridor, bodrum katta özgün 7 adet mekânın avlu cephesinde açılan kapılar ile bodrum kat planında değişiklik yapılmıştır. Zemin katta 26 mekânın 10'unun, üst katta 40 mekândan 25'inin otel odası, 11 dükkân mekânına yönetim gereksinimi idari mekanlara dönüşümü için müdahale edilmiş, mekânsal kurgu değişime uğramıştır. Bu müdahalelerde hanın günümüze ulaşan plan düzenini okunabilirliğini korumak için oda bölmelerinin kiriş düzlemlerinde duvar kökleri korunmuştur.

Han'ın oda taksimatının özgünlüğü kesin olarak belirlenememekle birlikte, plan düzeni ile mekânsal özelliklerinin okunabilirliği ile korunabildiği, ancak mekânsal kurgusunda odaların özgünlüğünde kayıp olduğu söylenebilir. Bu nedenle yeniden kullanım müdahalesinden sonra özgünlük değeri (2) olarak değerlendirilebilir.

Zemin katında kuzeybatı yönündeki revak açılmış bu şekilde hanın zemin katında karşılıklı kısa kanatlarda revak düzeni olarak koruma uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Bu revakın gerisindeki odaların duvar, kapı ve pencere düzeni ile oluşturduğu cephenin özgün olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan revaklardaki biçimsel olarak (3) özgünlük değerini korumaktadır.

Avlu, özgün formunu korumakta olup döşeme ve çeşmenin yerinde değişim nedeniyle özgünlüğüne ilişkin bir kayıp olmadığı söylenebilir, (3) özgünlük değerini korumaktadır.

Mimari unsurlar olan kapı, pencere, ocak ve nişlere ilişkin boyut, form, malzeme ve detayına ilişkin özgünlük değerlendirmesi yapıldığında, dış cephede kapı, pencere boşluklarının korunduğu, iç avluda revak cephesinde kapı ve pencere açıklıkların ahşap karkas sistemde okunabildiği ve buna göre düzenlemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Otel kullanımı nedeniyle zemin katta otel odası olarak düzenlenen mekanların pencereleri aynen korunmuş sadece mahremiyeti sağlamak için iç mekândan perde ile kapatılmıştır. Bu şekilde avlu cephelerinde hanın biçimsel olarak cephe düzenine katkı sağlamıştır.

Pencere açıklıklarının özgününe uygun düzenlendiğinden biçimsel olarak özgün değerine katkı sağladığından (3) değer, kapılar için mevcut değeri koruduğundan (3) değer, ocak ve nişlere ilişkin bilgi bulunmadığından ve yok olduğundan (0) değer verilmiştir.

Hareketli unsurlar olan kapı ve pencere doğrama ve kanatlarında mevcut önekler korunmuş ve yenileri bu örneklerden üretildiğinden kapılar ve pencereler için uygulama öncesi (1) özgünlük değerini koruduğu söylenebilir.

Yeniden kullanım öncesi; mekânsal kurgu özgünlük değeri (9) iken uygulama sonrası (8) değer olarak (1) değer kayba uğramış, mimari unsurlar (6) özgünlük değerini korunmuş, hareketli unsurlarda mimari unsurlar özgünlük değeri (2) iken uygulama sonrası (2) değer ile bir değişim olmamıştır. Tasarım boyutunda toplamda (17) özgünlük değeri yeniden kullanım müdahaleleri sonrasında (16) özgünlük değeri ile (1) değer kayba uğramıştır.

Yapım sistemi; hanın avlusunun üst örtüsünün çelik konstrüksiyonlu cam malzeme ile kapatılması, bu çatının yükünün han avlusuna inen ayakları taşıması için deprem yönetmeliğe göre alınması gereken tedbirler nedeniyle ve bodrum katta ilave mekanlar için betonarme perdeleri yapılmıştır. Avlu çatısı ve bodrum katında yapılan müdahaleler yapım sistemi ile bütünleşmemekte, ancak Hanın kendi temel

sisteminde bir değişim oluşmamasına karşın yapılan müdahaleler esnasında bazı düzenlemeler geçirdiğinden yeniden kullanım müdahaleleri sonrası özgünlüğü (4) olarak değerlendirilmektedir.

Hanın yenilenen ahşap karkas sistemde geniş mekanlar yaratılması amacıyla çelik putreller ile desteklenmesi gerekmesi ve yatay ve düşey taşıyıcıların yenilenmesi nedeniyle özgünlük değeri (2) olarak belirlenmiştir.

Hanın özgün örtü sistemine ilişkin bir bilgiye ulaşılamamış, mevcut sistem yenilendiğinden yeniden kullanım müdahalesi sonrası özgünlük değeri (3) olarak belirlenmiştir.

Ana giriş kapısından Han revaklarına kadar ulaşan, zemin kattan üst kata erişen merdiven ile dış cepheden kuzeydeki dükkân mekânında üst kuzeydoğu kanadından koridora ulaşan merdivenin özgünlüğü tartışmalıdır. Avludan bodrum kata inen merdivenin özgün olduğu anlaşılmakta olup mevcudu sağlıklaştırıldığından yeniden kullanım öncesi (2) özgünlük değerini korumaktadır.

Yapım sisteminin yeniden kullanım öncesi özgünlük değeri (18) iken uygulama sonrası (13) değer olarak (5) değer kayba uğramıştır.

Yapım malzemeleri bakımından özgünlük değeri değerlendirildiğinde, hanın taş malzeme ile inşa edilen bölümleri, dış cephe duvarlarında bir değişim bulunmadığından uygulama öncesi (5) özgünlük değerini korumaktadır. Ancak ahşap karkastaki ahşap, tuğla ve kerpiç malzeme kısmen yenilenmiştir. Bu nedenle tuğla ve ahşap malzemenin zaman içerisinde de değişime uğradığı düşünülerek verilen özgünlük değerinde (1) değer kayıp ile (2) değer, metal geçmeli demir parmaklıklar (3) özgünlük değerini korumakta, harç ve sıvalarda değişimler nedeniyle (1) değer kaybıyla (2) değer olarak belirlenmiştir.

Yapım malzemeleri yeniden kullanım öncesi özgünlük değeri (17) iken uygulama sonrası (14) değer olarak (3) değer kayba uğramıştır.

Cephe düzenini dış cephelerinde nispeten korumaktaysa da Çukur Han'ın avlu cephesi kullanımları süresince oldukça değişime uğramıştır. Ayıklama ve yeniden kullanım için müdahaleler neticesinde özellikle avlu cephesi düzeni ortaya çıkarılmıştır.

Yeniden kullanım müdahalelerinin dış cephelerde özgünlük değerini koruduğu (4) değer, avlu cephelerinde uygulama sonrası yapı özgün cephelerine kavuştuğundan uygulama öncesi (3) özgünlük değeri, biçimsel algıda oluşan olumlu etkiden dolayı (5) olarak değerlendirilebilir.

Cephe düzeni yeniden uygulama öncesinde özgünlük değeri (7) değerken uygulama sonrasında önceki (9) değer olarak özgünlüğe (2) değer katkı vermiştir.

Çizelge 6.37'ye göre Çukur Han'ın yeniden kullanım müdahalelerinde; en çok değer kaybı tasarımı etkiyen unsurlar odaların mekânsal özelliklerinde (1) değer, yapım sistemine yeni sistem entegrasyonları nedeniyle temel sisteminde (1) değer, düşey taşıyıcılar olan beden duvarlarında kaldırılması ile (2) değer, yatay taşıyıcıların yenilenmesi ve yeni sistem eklenmesi nedeniyle (2) değer, ahşap karkas malzemede ahşap, tuğla/kerpiç ile harç ve sıvalarda oluşan kayıplar nedeni bu müdahalelerdeki malzeme kaybından kaynaklı (1)'er değer olmak üzere (3) değer kaybı oluşmuşken, hanın avlu cephelerinde pencere açıklıkların düzenlemesi revak cephelerin özgün özeliklerinin ortaya çıkarılması mimarinin algılanabilirliğinin artırılması ile (2) değer arttığı görülmektedir. Hanın yeniden kullanım öncesi toplam (59) özgünlük değeri, uygulama sonrasında (52) olarak (7) değer azalmıştır.

Çizelge 6.37. Çukur Han yeniden kullanım öncesi ve sonrası özgünlük değerlendirmesi

Yapının yeniden kullanım önerisinde özgünlük değerlendirmesi			Mevcut durum	Yeniden kullanım önerisi ya da uygulaması sonrası	Etki
1	Mekânsal kurgu (boyut, form, malzeme)	Odalar	3	2	-1
2		Revaklar	3	3	0
3		Avlu	3	3	0
4	Mimari unsurlar	Kapı	3	3	0
5		Pencere	3	3	0
6		Ocak/niş	0	0	0
7	Hareketli unsurlar	Kapı	1	1	0
8		Pencere	1	1	0

Çizelge 6.37. (devam) Çukur Han yeniden kullanım öncesi ve sonrası özgünlük değerlendirmesi

9	Yapım sistemi	Temel sistemi	5	4	-1
10		Düşey taşıyıcılar	4	2	-2
11		Yatay taşıyıcılar	4	2	-2
12		Örtü sistemi	3	3	0
13		Yatay/Düşey sirkülasyon	2	2	0
14	Yapım malzemesi	Taş	5	5	0
15		Tuğla/Kerpiç	3	2	-1
16		Ahşap	3	2	-1
17		Metal	3	3	0
18		Harç/Sıva	3	2	-1
19	Cephe düzeni	Dış cepheler	4	4	0
20		Avlu cepheleri	3	5	+2
Özgünlük genel toplam			59	52	-7

Bu değerler müdahale etki tablosunda yeniden kullanımın mimari estetik, çevresel, sosyal, kültürel, ekonomik, kullanım etkileri bir değerlendirmeye tabi tutularak müdahale etkisi sonucuna göre koruma-kullanım dengesinin korunup korunmadığı konusunda nihai bir kanı oluşturulmaya çalışılacaktır.

6.3.3. Yeniden kullanımın tarihi yapıya etki değerlendirme analizi

Mimari estetik etkisi

Çukur Han yeniden kullanım öncesi dış cephesi ile bir dönem yapılan onarımlarının özgün değerlerini ve tarihi çevrede önemini korumaktadır. Avlu cephelerinde kullanıcıları tarafından revak duvarlarının kapatılması, kapı ve pencere açıklıkların değiştirilmesi nedeniyle özgün değerleri anlaşılamamaktadır. Hanın onarım öncesi tarihi ticari alandaki cephe ve kütle olarak mimari bütünlüğü ve özgün mekânsal kurgusunun teknik uzmanlarca okunabilirliği bakımından özelliklerini koruduğundan Çizelge 6.41'e göre yeniden kullanım öncesi mimari ve estetik etkisi (2) değer olarak belirlenmiştir.

Yeniden kullanım müdahaleleri ile avlu cepheleri özgün biçimini kazanmış, ancak mekânsal düzenlemeler nedeniyle mekânsal kurgu teknik uzmanlarınca okunabilir şekilde düzenlenmiştir. Kaldırılan ahşap karkas duvarların kökleri korunmuş, tavan bölünmelerde ahşap karkas sistemin belirlediği tavan sınırları içinde ahşap kaplamalar ile mekanların birleştirildiği gösterilmiştir. İç mekân dekorasyonunda

kullanılan özel eşyalar, odaların tasarımında kullanılan mobilyalar ile etkileyici iç mekanlar yaratılmıştır.

Avlunun üzeri çelik konstrüksiyonlu cam üst örtüyle kapatılarak oluşturan iç mekân, hanın avlu cephelerinin algılanabildiğini artırmış, avluda düzenlenen havuz, oturma bölümü ve cafe ise konforlu olması yanında yerin ruhunu hissettirecek müşterilerin zaman geçirmesine imkân sağlayacak şekilde sunulmuştur.

Çukur Han'ın butik otel olarak yeniden kullanımı için yapılan müdahalelere ile tarihi belge, belgesel, anı ve mimari estetik değerlerini korumaktadır.

Çizelge 6.38. Çukur Han'ın yeniden kullanımının mimari estetik etkisinin değerlendirilmesi

Mimari estetik etki	Uygulama Öncesi	Uygulama Sonrası
Mimari bütünlük	1	1
Özgün mekânsal planlamasının okunabilirliği	1	1
Özgün cephe düzeninin okunabilirliği	1	1
Ekleri yapıyla uyumu	0	0
Kullanımın mimari değerleri artırması	0	1
Toplam	3	4

Çizelge 6.38'de ana başlıklar altında her biri (2) değer olarak Çukur Han'ın butik otel olarak yeniden kullanımının hana "mimari estetik etkisi" değerlendirilmiş toplam (4) değer elde edilmiştir.

Çevresel özelliklere etkisi

Çukur Han onarım öncesine mülkiyet sorunları ve farklı kullanıcıları tarafından ihtiyaçlarına göre niteliksiz eklentiler ve kötü kullanım sonucu tahribatlar ile ulaşmıştır. Ahşap karkas sisteminde yatay ve düşey taşıyıcılarındaki malzeme bozulmaları ile taşıma kapasitesi zayıflamıştır. Ticari kullanıma cevap veremediğinden tarihi çevrede ekonomik değerini yitirmiştir. Hanın yeniden kullanım öncesi tarihi ticari alandaki Çizelge 6.42'ye göre çevresel özelliklere bir katkısı bulunmadığı sadece tarihi belge olarak varlığı ve ulaşım ile ilgili imkanları nedeniyle (2) değer olarak belirlenmiştir.

(a) (b)

Resim 6.3. Çukur Han ve yakın çevresi[208] restorasyon öncesi ve sonrası; a. Öncesi, b. Sonrası

Çukur Han 16-17. yüzyıl büyük programlı hanlardan biri olması yanında geçirdiği onarımlar ile Ankara'nın geleneksel sivil mimarisinde kullanılan ahşap karkas ve tuğla dolgulu yapılarının inşa sisteminde olması nedeniyle hem kütle olarak hem de yapım sisteminin farklılığı ile ilgi çekici bir yapıdır (Resim 6.3).

Yeniden kullanım müdahaleleri ile bölgede yeniden güçlü bir simge yapı olarak değer kazanmış, Atpazarı meydanının kamusal alan olarak turizm açısından çekiciliğini artırması yanında kamusal bir rekreasyon alanı oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Çukur Han "Butik Otel" olarak yeniden kullanımı ile turizm amacıyla hizmet vermektedir. Otel müşterilerine yönelik kullanımı bakımından doğrudan bir kamusal alan oluşturmamaktadır. Ayrıca Safran Brasserie için yemek organizasyonlarında hanın avlusu kullanılabilmektedir. Hanın müşteri profili nedeniyle çevredeki tesislerde hizmet, servis kalitesinde artış ve kullanabilir alanlara dönüşmesiyle güvenli bir bölgeye dönüşmüştür.

Çengel Han ile bitişik olduğundan Atpazarı civarında otopark imkanlarından Han'ın müşterileri faydalanmaktadır. Ayrıca hanın otel müşteri için önündeki alanda otopark imkânı da sunulmaktadır.

[208] VGM arşivi-,091 Çukur Han\Fotoğraf\060101091-FT001-7

Çizelge 6.39. Çukur Han'ın yeniden kullanımının çevresel özelliklere estetik etkisinin değerlendirilmesi

Çevresel özelliklere etkisi	Uygulama Öncesi	Uygulama Sonrası
Tarihi çevrenin değerine ve korunmasına etkisi	1	1
Niteliksiz yapılaşmadan arındırılması	0	1
Kamusal alan yaratılması	0	0
Kullanımın hizmet, servis ve tesisleri çevreye güvenlik katkısı	0	1
Yeni merkezler ile bağlantısının sağlanması, yapıya kolay erişim sağlanması için otopark ve yaya ulaşımı	1	1
Toplam	2	4

Çizelge 6.39'da ana başlıklar altında her biri (1) değer olarak Çukur Han'ın müze olarak yeniden kullanımının han "çevresel özelliklere etkisi" değerlendirilmiş toplam (4) değer elde edilmiştir.

Sosyal ve kültürel etkisi

Han'ın yeniden kullanım öncesi Çizelge 6.43'e göre, tarihi çevrede varlığını sürdürmesi, etkili bir imaj yaratması ve bölgenin kültürel anlamına kattığı değer ile birlikte sosyal ve kültürel etkisi (3) değer olarak belirlenmiştir.

Hanın otel olarak yeniden kullanımında; özel tasarımlı odaları, iç mekân ve avluda oluşturan ortamın etkileyici atmosferi nedeniyle yerli yabancı turistlerin ilgi odağı olmuştur. Tarihi çevrede özellikle Çengel Han'ın müze kullanımı ile bu hana katkısı göz ardı edilmez.

Birlikte ortak kullanım alanları, otel müşterilerin Çengel Han'ı ziyaret etmelerine teşvik edilmesi ile birlikte Çukur Han özellikle konaklama imkânı ile özgününde konaklama kullanımı nedeniyle tarihi mekân içerisinde yerin ruhunun yaşanılması açısından fırsatlar sunmaktadır. Han kültürel sürekliğin sağlanmasında hala yaşayan bölgedeki ticari etkinlikler ile birlikte kültürel anlamını korumaktadır.

Müdahalelere karşın tarihi kimliğini korumakta olan handa geleneksel yapım teknik ve teknolojisi açıkça izlenebilmektedir.

Ayrıca özel etkinliklerde kiralanan Han, ulusal ve uluslararası birçok ziyaretçiye etkinlikler ve konaklama imkânı sağlamaktadır.

Çizelge 6.40. Çukur Han'ın yeniden kullanımının sosyal ve kültürel etkisinin değerlendirilmesi

Sosyal ve kültürel etkisi	Uygulama Öncesi	Uygulama sonrası
Kültürel sürekliliğin korunmasında yapının etkisi	1	1
Kent hafızasında yapının yerini ve kültürel anlamını koruması	1	1
Tarihi çevrenin anlamının artması ile kent kimliğine katkısı	1	1
Yapının özgün kullanıma saygılı olması, özgünlüğünün okunabilmesi ve toplum tarafından anlaşılır olması	0	1
Kullanımın kültürel mekân sağlaması ve toplum beklentileri uyumu	0	1
Toplam	3	5

Çizelge 6.40'da ana başlıklar altında her biri (1) değer olarak Çukur Han'ın butik otel olarak yeniden kullanımının "sosyal ve kültürel etkisi" değerlendirilmiş toplam (5) değer elde edilmiştir.

Kullanımın etkisi

Çukur Han yeniden kullanım öncesi kullanılmadığından Çizelge 6.41'e göre kullanım değeri (0) olarak belirlenmiştir.

Han 16. 17. yüzyılda inşa edilmiş, birçok kez tahribata uğramış bugünkü görünümü zaman içerisinde onarımlar ile ulaşmış, mevcut kütlesel ve biçimsel özellikleri 16-17. yüzyıl hanları ile benzer olsa da yapım tekniği ve malzemesi açısından Ankara'da başka örneği olmadığından bölge için önemli bir yapıdır. Bu nedenle hanın günümüze ulaşan özgün değerleri ile korunması ve yeniden kullanım müdahalelerinde malzeme ve işçilik kalitesi ile yeniden hizmete açılmasıyla kültürel değerlerinin korunmasıyla hanın kimliğin açığa çıkarılmasına katkı sağlamıştır.

Hanın yeniden kullanımı için mimari bütünlüğü bakımından çok müdahale görse de biçimsel olarak korunduğu simgesel değerinin arttığı görülmektedir.

Çukur Han Divan Otel olarak bir prestij yapısına dönüşürken, mimari değerleri ile kültürel mirasın güçlü bir şekilde ekonomik ortama katılımını da sağlamıştır.

Çizelge 6.44'de ana başlıklar altında her biri (1) değer olarak Çukur Han'ın butik otel olarak "kullanımın etkisi" değerlendirilmiş toplam (4) değer elde edilmiştir.

Çizelge 6.41. Çukur Han'ın yeniden kullanımının etkisinin değerlendirilmesi

Kullanımın etkisi	Uygulama Öncesi	Uygulama Sonrası
Mirasın yeniden kazanılması	0	1
Yapının kimliğine katkısı	0	1
Erişebilir olması	0	1
Toplumsal cazibe merkezi olması, etkinliklerin düzenlenmesi	0	0
Kent içinde tarih çevrede imge olarak güçlenmesi	0	1
Toplam	0	4

Ekonomik etkisi

Çukur Han onarım öncesinde kullanılmadığından bir üretim merkezi değildir. Ancak yapı varlığını sürdürdüğünden inşa maliyeti gerektirmediğinden yapının ayakta olması koruma uygulamaları gerektirmesi bakımından Çizelge 6.45'e göre ekonomik etkisi (1) değer olarak belirlenmiştir.

Han bölgedeki koruma ve gelişim stratejileri uyumlu ilgili kurumların belirlediği şekilde otel olarak yeniden kullanıma açılmıştır. Atpazarı merkezli bölge kültürel ve turistik amaçlı tesisler olarak yapıların yeniden kullanımı öngördüğünden, plan dahilinde yeniden kullanım çalışmaları yürütülmüştür. Bu şekilde tarihi çevredeki diğer yapıların kültürel amaçlı yeniden kullanımları ile her bir koruma çalışmaları gerçekleştirilen yapı diğerinin değerinin artmasına olumlu katkı vermiştir.

Kale bölgesi Ankara'da kültürel turizmin en önemli merkezidir. Bu bölgeye günübirlik ziyaretçiler gelmekte, yeme-içme ve alışveriş imkânlarını değerlendirmekte, tarihi çevrede kültürel bir ortamda vakit geçirmektedirler. Bu alanda konaklama imkânının Çukur Han'ın yeniden kullanımı ile sağlanmış olmasıyla Kale civarında akşam saatlerinde etkinliklerin ve ticari canlılığın devam etmesini sağlamaktadır. Otel müşterilerinin tarihi dokudaki ticari mekanlarda zaman geçirmesi, alışveriş yapmasıyla yerel esnafa katkı verilmiş, yerel halk için iş olanaklarına fırsat sağlayarak gelir getirici bir etken olmuştur.

Çizelge 6.42'de ana başlıklar altında her biri (1) değer olarak Çukur Han'ın butik otel olarak kullanımının "ekonomik katkısı" değerlendirilmiş toplam (5) değer elde edilmiştir.

Çizelge 6.42. Çukur Han'ın yeniden kullanımının ekonomik etkisinin değerlendirilmesi

Ekonomik etki	Uygulama Öncesi	Uygulama Sonrası
Kent koruma ve gelişim stratejilerine uygunluk ile kültürel turizme etkisi	0	1
Yeni inşa maliyetine gerek olmaması	1	1
Geleneksel yapım malzemesi üretimi ve yapım ustalarının korunması	0	1
Kullanımın çevrede ekonomik ortam ile uygunluk, ekonomik canlanma	0	1
Ekonomiyi destekleyici rolünün bulunması (hediyelik eşya dükkanları, turistik yapısıyla) çevre esnafa ve yerel halka katkısı bakımından ekonomik katkı	0	1
Toplam	1	5

Yeniden kullanımın tarihi yapıya etki değerlendirmesinin yapıldığı (YKTED) Çizelge 6.43'e göre, butik olarak yeniden kullanımı Çukur Hanın özgünlüğünde; mimari bütünlüğü ve cephe düzeni değerinde artış, mekânsal planlama, malzeme, teknik ve teknolojisinde bir miktar kayba neden olmaktadır.

Mekânsal planlamada (-0,13), yapı malzemesinde (-0,60) değer, yapım teknik ve teknolojisinde (-1,00) değer kayıp oluşmuştur. Toplam özgünlüğe katkısı (0,27) değer olarak görülmektedir.

Çukur Han'ın özellikle ahşap karkas yapım sistemindeki zemin ve üst kat odalarının zaman içerisinde değişimlerinin saptanamaması, oda taksimatlarındaki düzensizlikle ile özgünlük değeri "orta" olarak belirlendiğinden, otel olarak hanın yeniden kullanımda mekânsal planlamadaki değişim, özgün sistemin okunabilir şekilde düzenlenmesinden dolayı özgünlük değerinde daha az bir kayıp oluşmuş gibi görünmektedir. Oysaki bu uygulamada en büyük kayıp özgün malzeme ve yapım tekniğinden yenilemelerden kaynaklanmaktadır.

Yapım sisteminin özgünlüğünde oluşan (-1,00) özgünlük değer kaybı kritik eşik sınırındadır. Proje aşamasında bu çalışmada önerilen basit karşılaştırmalar ile

yeniden kullanım müdahalelerin derecesi ortaya çıkarılarak, daha az müdahale seçeneklerinin üzerinde çalışmalar yürütülebilirdi.

Çizelge 6.43. Çukur Han'ın yeniden kullanımının tarihi yapıya etki değerlendirmesi (YKTED)

Yeniden kullanımının tarihi yapıya etki değerlendirmesi	Özgünlük					Özgünlüğe etkisi toplam	Mimari estetik etkisi	Çevresel özelliklere etkisi	Kullanımın etkisi	Ekonomik etkisi	Sosyal, kültürel etkisi	Etki toplam
	Biçimsel/yapı kütlesi	Mekânsal planlama (MP)	Cephe düzeni (CD)	Malzeme (MD)	Teknik ve teknolojik değer							
Çukur Han uygulama öncesi	4,00	2,13	3,50	3,40	3,60	16,63	3,00	2,00	0,00	1,00	3,00	9,00
Çukur Han uygulama sonrası	5,00	2,00	4,50	2,80	2,60	16,90	4,00	4,00	4,00	5,00	5,00	22,00
Etki değerlendirme	1,00	-0,13	1,00	-0,60	-1,00	0,27	1,00	2,00	4,00	4,00	2,00	13,00

Çukur Han'ın yeniden kullanımın mimari estetik katkısı (1,00) değer, çevresel özelliklere katkısı (2,00) değer, kullanımın katkısı (4,00) değer, ekonomik katkısı (4,00) değer, sosyal ve kültürel katkısı (2,00) değer olmak üzere toplam (22,00) değer belirlenmiş olup uygulama öncesi (9,00) değerin yaklaşık iki katından fazla artırdığı anlaşılmaktadır.

Sonuç Çizelge 6.43'de Çukur Han'ın yeniden kullanımının tarihi yapıya etki değerlendirmesinde (YKTED) yapı-yeniden kullanım ilişkisi aşağıdaki gibi yorumlanmıştır:

Çukur Han'ın yapının yapısal durumu "orta" ve özgünlük değeri "orta" derecedir. Butik oteller küçük ölçekli özgün tasarımlı kişiye özel hizmet anlayışında, kullanıcısına ev konforunu sağlayan bir otel türü olarak da tanımlanmaktadır (Akyol ve Zengel, 2014, s.213). Diğer yandan otel odalarının genel bir standardı ulusal mevzuatta tanımlanmasa da literatürde yer alan bilgilere göre belirli mekânsal boyut, form ve günümüz konfor şartlarını oluşturacak donanımlara sahip olmasını gerektirmektedir.

Butik otel kullanımı bu bakımdan hanın günümüze değişimleri ile ulaşan mevcut mekânsal düzenini daha korunacak şekilde çözülmesine aslında bir imkân da

sağlamaktadır. Buna karşın yüksek yaşam standartlarını barındırması bir diğer ölçüt olması nedeniyle "Butik otel" olarak Han'ın yeniden kullanımı için otel birim odalarında boyutsal ve konfor şartlarının sağlanabilmesi için daha geniş mekanlar oluşturması amacıyla birçok odasının ara duvarları kaldırılmasına yönelik düzenlemenin yapıldığı anlaşılmaktadır. Odaların her birinin özel bir tasarım ile düzenlediği, dış cepheye bakan duvarlarda özgün moloz taş örgü duvarlar açıkça gösterilmiş, ara duvarları alçıpan malzeme kapatılarak yeni bir iç çeper ile düzenlenerek hem eski hem de yeni duvarlar ile iç mekânda bir zıtlık oluşturulmuş, bir yandan avluda yaşanan tarihi atmosferin bir nebze odaların içinde duvarlardaki malzeme farklılığı ile vurgulanmasına çalışılmıştır.

Oda mekânında giriş, ıslak hacimler, oturma, çalışma ve yatay bölülerinin düzeninde konforun sağlanması için yeni bölücü duvarlara ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle ıslak hacimlerin oda birim mekânından özelleştirmesi için kullanılan bu ayırıcı duvarlar alçıpan malzeme ile inşa edilmiş, banyo ve tuvalet mekanlarında çağdaş malzemeler ile düzenlenmiştir.

Otel kullanımında mekânsal düzenleme gereği kaldırılan ara duvarlar, ahşap karkas sistemin taşıma kapasitesini olumsuz etkilemiş, mevcut malzemelerin sağlamlaştırılması ile yeterli dayanıma ulaşamayacağı için taşıyıcı sistemi oluşturan ahşap ve tuğla malzemeler yenilenmiştir. Ahşap karkas sisteminin geniş açıklıklarda zaman içerisinde zafiyet yaratmaması için sistem çelik putreller ile desteklenmiştir. Kullanabilir özgün malzemelerin ne denli kullanıldığı otel odalarının ara duvarlarının alçıpan panelleri ile kapatılmasından dolayı bu aşamada tespit edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle hanın bir köşesinde ya da bir mekânında özgün malzeme ve teknolojinin korunarak sergilenmesi ile özgün yapının kimliğini oluşturan bilgilerin sergilenmesi sağlanabilirdi.

Hanın avlusunun üzerinin çelik konstrüksiyonlu cam malzeme ile kapatılmasına yönelik üst örtü kendi kendini taşıyabilecek çelik ayaklar ile tasarlanmıştır. Bu sisteminin zeminde bir zafiyet yaratmaması için ayaklarının yerleştirildiği hatlarda betonarme temel sistemi avlu zeminin altında düzenlenmiştir.

Güneybatı kanadında bodrum katta düzenlenen mutfaktan üst katlara servis sağlanabilmesi için güneydoğu kanadı yönünde servis merdiveni ve asansörü ile, güneybatı kanadındaki personel için gerekli mekânlar ile kazılarda ortaya çıkan kuzeybatı yönündeki iki mekânın servis holüne bağlanması ve personel birimleri ile üst kat sirkülasyonun arka avludan yalıtılarak yapı içinden sağlanması için oluşturulan koridor alanı da betonarme sistemde inşa edilmiştir. Güneybatı bodrum katındaki arka avluya açılan kapı ve mazgal pencereleri olan odaların kuzey yönündeki bu koridora erişimi sağlanması amacıyla birer kapı daha açılmıştır.

Yapının yeniden kullanımın gereksinimi müdahalelerinin derecesi Çizelge 6.36'da (32,87)-(33) değer olarak belirlenmiş, Çizelge 6.16 "yeniden kullanım-müdahale ilişkisi"ne göre Çukur Han'a yapılan müdahaleler kabul edilebilir sınırlar üzerinde "çok müdahale" olduğu görülmüştür.

Diğer bir kontrol olan yeniden kullanım müdahalelerinin Çukur Han'ın özgünlüğe etkisinin ortaya konulması için yapılmış, uygulama öncesi (59) değer belirlenen toplam özgünlük değerinde (7) değer kayba uğrayarak (52) değere düşmüştür. Özgünlük biçimsel olarak korunmuş, yapım teknik ve teknolojisi ile malzemeler yenilenmiştir.

Çizelge 6.43'de tüm bu bileşenlerin yapı ve çevresine etkisinin belirlenmesi için "yeniden kullanım-tarihi yapı etki değerlendirme" tablosunda mekânsal kurgu, yapım malzemesi ve yapım tekniğinde eşik kritik değerin altında özgünlük kaybı olmasına karşın mimari bütünlük ve cephe özelliklerindeki değerlerinde artışla birlikte, yeniden kullanımın yapının mimari estetik, çevresel özelliklerine, sosyal, kültürel ve ekonomik ve kullanım katkısı bakımından olumlu değerlendirildiği ortaya konulmaktadır.

Çukur Han'ın butik olarak yeniden kullanımı proje aşamasında belirlenmiş ve buna göre koruma müdahaleleri belirlenmiştir. Hanın özgünlüğü biçimsel olarak korunmuş ancak özgün malzeme ve yapım teknolojisi bakımından yapısal durumundan kaynaklı butik otel kullanımı için çok müdahale görmüştür. Yapılan yeni uygulamalar malzeme ve işçilik kalitesi bakımından özenli ve kaliteli olup,

yapının giriş ve avlu cephesinde tarihi yapının abidevi görünüşünün artırılması büyük katkı sağlamıştır.

Koruma-müdahale ilişkisi bakımından geleneksel yapı malzemelerinin yeniden sağlıklaştırılarak kullanılamadığından, bir dönem onarımlarından günümüze ulaşan malzemelerin özgünlük değerinde kayba neden olmakla birlikte, biçimsel ve simgesel olarak alanda güçlü bir yapı olarak tarihi çevrenin önemli bir bileşeni olarak yer almaktadır.

6.4. Safran Han'ın Müze Olarak Yeniden Kullanımın Değerlendirilmesi

Han, 16. yüzyıl klasik Osmanlı şehir içi hanlarının mekânsal kurgusunu korumaktadır. Hanın giriş kapısının sağında son yüzyılda eklenen muhdes (kagir inşa tekniğinde) bir yapı cepheden taşkın şekilde eklenmiştir. Ayrıca Hanın güney doğu yönünde betonarme yeni bir yapı, hana bitişik ve birlikte kullanılmaktadır.

Hanın içe dönük plan düzeninde orta avlu dört tarafından revakla çevrelenmiş ve revaklara açılan odaları ile 2 katlıdır. 15 adet ayakların taşıdığı revaklar, odalar gibi tonozlar ile taşınmaktadır.

Hanın müze olarak yeniden kullanımına kadar çeşitli dönemlerde ve niteliksiz birçok müdahale, eklentilere maruz kalmış ve özgün unsurları bu uygulamalar nedeniyle anlaşılamamıştır.

Hanın güneybatı yönünde vakfiyesinde yer alan dükkânlar günümüze ulaşamamıştır. Hanın kuzeybatı yönünde üst kat revakları, yapıdan gelen izler ile özgün boyut, form ve malzemesine uygun yeniden inşa edilmiştir.

Kapı ve pencere açıklıkları özgün boyut, form ve malzemesini korumakta olup, kapı doğramaları ve pencere doğrama, kepenk, parmaklıklar vb. detaylara ilişkin bilgiye rastlanılmamıştır.

Han odalarındaki niş ve ocaklar, zaman içerisinde bozulsa da özgün boyut, form ve malzemesi yapı içi karşılaştırmadan elde edilerek tamamlamalar yapılmıştır.

Hanın içinde düşey sirkülasyonu sağlayan merdiven sistemi müze kullanımında aktif değildir. Han'a Çengel ve Çukur Han ile birlikte kullanılan geçit ile Safran Han'ın güneydoğu yönündeki ek yapıya erişilmektedir. Bu ek yapıda bulunan asansör ve merdivenler ile düşey sirkülasyon hanın alt ve üst katı ile teras katı seviyesinde Safran Brasserie'ye ulaşılmaktadır.

Çizelge 6.44. Safran Han'ın yeniden kullanım öncesi özgünlük değerlendirmesi

Yapının onarım öncesi özgünlük değerlendirmesi			
1	Mekânsal kurgu (boyut, form, malzeme)	Odalar	3
2		Revaklar	3
3		Avlu	3
4	Yapım sistemi	Temel sistemi	4
5		Düşey taşıyıcılar	3
6		Yatay taşıyıcılar	3
7		Örtü sistemi	3
8		Yatay/Düşey sirkülasyon	2
9	Yapım malzemesi	Taş	4
10		Tuğla/Kerpiç	3
11		Ahşap	2
12		Metal	1
13		Harç/Sıva	2
14	Cephe düzeni	Dış cepheler	4
15		Avlu cepheleri	1
16	Hareketli unsurlar	Kapı	1
17		Pencere	1
18	Mimari unsurlar	Kapı	3
19		Pencere	3
20		Niş /Ocak	2
Özgünlük genel toplam			51

Yapının onarım öncesi özgünlüğünün değerlendirilmesi Çizelge 6.44'e göre; han odaları ile kapı, pencere açıklıkları ve mekan özelliklerini korumasına karşın ayıklamadan sonra okunabilir hale gelmesinden dolayı orta (3) değer, yapım sistemi teknik ve teknolojisi bilgisini günümüze kadar korumuş olmasından dolayı temel sistemi (4) değer, yatay ve düşey taşıyıcıları, örtü sistemi tahrip edildiğinden (3) değer, yatay sirkülasyon revaklardan düşey sirkülasyon ise dönem eki yapı ile ilişkilendirilen hanın doğrudan revaklarına hizmet etmediğinden özgünlüğü konusunda tereddütte düşülen merdivenler nedeni ile (2) değer, avluda revak düzeni önüne yapılan ve han beden duvarlarına doğrudan birleştirilen betonarme kiriş ve kolonlar ile revak kemer açıklıklarının niteliksiz onarımlar ile kapatılmasından cephenin okunabilirliği bulunmadığından (1) değer, dış cephesinde pencerelerde yapılan genişletme ve daraltma gibi uygulamalar dışında genel hatları ile mekânsal

kurgunun cepheden okunabilirliği bakımından (4) değer, kapı ve pencerelerin doğrama ve kanatlarının bilgisi kalmadığından (1) değer, ocak, niş gibi unsurların tespit edilmesine imkan veren bilgilerin yapıda bulunması nedeniyle (2) değer, yapı malzemelerinde en çok korunan taş malzeme (4) değer, tuğla malzemede oluşan kayıplar ve niteliksiz malzemeler ile değiştirilerek yapılan uygulamalardan kaynaklı (3) değer, ahşap hatıllar ve gergilerin kısmen korunması bakımından (2) değer, metal malzemeye ilişkin veri olmadığından (1), özgün bağlayıcıları kısmen korunan ancak sıvalarında özgünlüğü kalmamış olduğundan (2) değer olmak üzere, özgünlük derecesi 100 değer üzerinden (51) değer olarak belirlenmiş olup çok değişmiş kısmen özgün bilgilere sahip olduğundan özgünlüğü "orta" olarak değerlendirilmiştir.

Yapının korunmuşluk durumu özgün mimari plan, cephe, süsleme programları, taşıyıcı sistem ve malzeme açısından "düşük", yapısal sorunları bakımından kuzeybatı ve güneybatı yönündeki revak kanatlarındaki aşırı tahribatlarla kayıplar, niteliksiz ekler ile değişmişlik ve onarımların tahribatları nedeniyle yapısal durumu "orta" kabul edilebilir.

Safran Han Rahmi Koç Vakfı tarafından 2012 yılında satın alınmış, Çengel Han ile bütünleşik bir müze olarak 2016 yılında hizmete açılmıştır.

6.4.1. Yapı-yeniden kullanım ilişkisinin değerlendirilmesi

Mekânsal planlama

Safran Han, Çengel Han'ın Rahmi Koç Sanayi ve Teknoloji Müzesi'nin bir parçası olarak bütünleşik hizmet vermek üzere yeniden kullanımına yönelik restorasyonu yapılmıştır. İşletme bakımından her iki handaki sergi, Çengel Han'dan giriş yapılarak, bu han içinden Çukur Han'la arasındaki geçitten ve önünde oluşturan mekândan Safran Han'a ulaşmaktadır.

Safran Han'a bitişik ek yapı bu iki yapıdan oluşan müzenin idari, depo, sergi, Safran Han'ın ihtiyacı teknik mekânlar, ziyaretçi tuvaletleri ile teras katında Safran Brasserie ile yeme-içme mekânlarını barındırmaktadır.

Müzenin her biri ortalama aynı ölçülerde zemin katta dönem eki yapı dâhil 24, üst katında 1'i mescit olmak üzere 23, alt ve üst kattaki revaklar dahil üzeri kapatılan avlu ile tüm mekânlar sergi alanı olarak kullanılan 47 mekâna sahiptir.

Acil çıkış üst katta kuzeybatıdaki yamaçtaki merdivenlere doğrudan çıkış sağlayan 108 nolu mekânındaki kapıdan verilmiştir.

Sergileme mekânları için boyut ve form açısından bir kısıtlama bulunmadığından müze kullanımına yönelik ihtiyaç programında yer alan mekânların teknik donanım ve yasal gereklilikleri yerine getirmesi ile han yapısından karşılanacağı anlaşılmaktadır (EK 2, Çizelge 2.4).

Zemin katta kuzeydoğu kanadı, kuzeybatı kanadının 4 mekânı Karayolu Ulaşım, kuzeybatı kanadının güney yönündeki 3 mekânı, güneybatı kanadındaki mekânlar Makineler, güneydoğu yönünde muhdes yapının bu kanadı geçici sergi salonu, bu kanadın diğer mekânları Matbaa makineleri,

Üst katında; kuzeydoğu kanadı ve kuzeybatı kanadının 4 mekânı İletişim, diğer 2 mekânı Bilimsel Aletler, güneybatı kanadında kuzey yönündeki 2 mekânı Havacılık, sonraki 2 mekân Eğitim, bu kanatta 2 mekân işlevi belirtilmemiş, kagir muhdes kısmındaki mekân Eski Ankara Yazıhanesi, güneydoğu kanadı Günlük Yaşam ait sanayi makinelerine ait sergiler yer almaktadır. Ayrıca güneydoğu cepheye bitişik muhdes binanın bu katında idari birimler ve teras katında Sarfanhan Brasserie olarak hizmet veren restoran kısmı yer almaktadır.

Hanın revakları ve revak gerisindeki mekânları ile avlusu, sergileme alanı olarak kullanılmaktadır. Sergideki eserlerin küçük boyutlu olanları odalarda, daha büyük eserler ise revaklarda sergilenmektedir. Sergileme için odalarda revak pencere ve kapıları da açıklıkların her iki yönünde cam ile vitrin olarak kullanılmıştır. Duvarlarına ayrıca sergi materyalleri monte edilmiştir. Odaların girişlerinde cam korkuluk ile ziyaretçi sınırlandığından kısıtlı bir mesafede mekânlara erişebilmektedir.

Mekân genişletmek amacıyla duvarların kaldırılması

Safran Han Çengel Han ile bütünleşik tek müze olarak kullanıldığından, müzeye giriş, bilet satış, hediyelik eşya, güvenlik, kafe gibi birimler Çengel Han'da, düşey sirkülasyon, tuvaletler, idari ofisler, depo, arşiv, teknik hacimler ek yapıda giderilmiştir.

Safran Han'ın Çengel Han ile birlikte müze olarak kullanımı için sirkülasyonu sağlayan ek mekân Safran Han'ın ek yapısı ile birleştirilmiş, güneydoğu yönünde alt ve üst kattan Han'a giriş verilebilmesi amacıyla Z11 ve 118 nolu mekânların özgün beden duvarında kemerli açıklıklar yapılmıştır.

Elde edilen projelerde; zemin katta Z05-Z06, Z08-Z09, Z11-Z12-Z13-Z14-Z15 ve Z18-Z19-Z20-Z21 mekânları birleştirilmiştir.

Üst katta 104-105, 106-107, 109-110, 112-113-114-115-116, 121-122 nolu mekânların (girilemeyen 102-103 mekân) ara duvarları kaldırılarak çelik destekler ile açıklıklar oluşturulmuş ve geniş sergileme mekânları yaratılmıştır.

Duvar köklerinin bırakılarak açıklıkların yapılması ile mekânsal kurgunun, mekân ilişkileri özgün yapı malzemesi bakımından oluşan kayba rağmen okunabilirliğini sürdürmektedir.

Mimari unsurların kapatılması/kaldırılması

Mekânlara giriş için kapı yükseklikleri katlarda yeterli olmadığından, kapı ahşap hatıllarının bir kısmı onarım öncesinde yok olmuş ve kapı kemerlerinin üzengi seviyesinde ahşap bir hatıl ve kemer aynalıklarında tuğla dolgu olması yönünde restitüsyon çalışmaları yapılmış ancak uygulamamıştır. Birleştirilen odaların sergi mekânına giriş yapılan kapısı hariç vitrin olarak düzenlenmiştir.

Mekân ve sirkülasyon ekleri

Hana erişim Çengel Han yönünden Safran Han'ın ek yapısı ve buradan yatay olarak sağlanabilmektedir. Han'ın alt katına ve Safran Brasserie'ye, yine bu ek yapıdaki asansör ile ulaşılmaktadır. Yatay erişimde yukarıda bahsedildiği üzere Han'ın bu yöndeki özgün duvarında kemerli açıklık yapılmıştır.

Strüktürel ilaveler/dönüşümler

Han'daki birçok eklenti, kötü onarımlar sonucu özgün değerleri anlaşılamayacak kadar gizlenmiştir. Hana avlu cephelerinde eklenen ilave betonarme revak ile üst örtüde teras alanını genişletmek üzere yapılan döşemeyi taşıyacak kolonların birleştirilmesi, ciddi malzeme ve yapısal tahribatlar yaratmıştır. Ayıklama işleminden sonra Han'ın kuzeybatı tahrip olan üst kat revaklarının ve döşemesini oluşturan alt kat tonozlarının tekrar yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle han odalarının farklı kullanıcılar tarafından ticari, mesken, depo vb. birçok işlevde kullanılması neticesinde ihtiyaç duyulan onarımlar kötü işçilik ve özgün yapıyla uyumsuz niteliksiz malzemeler ile yapılmıştır. Bu nedenle ana taşıyıcı unsurlar olan beden duvarları, revak ayakları, tonozlar, kemerler ve bu sistemi oluşturan malzemede esaslı onarıma ihtiyaç duyulmuştur.

Mimari bütünleme olarak kuzeybatı yönündeki katlar, yeniden özgün yapıdaki izler ve malzemeler referans alınarak düzenlenmiştir.

Han'ın sergi amacıyla kullanılması nedeniyle revaklar gerisindeki mekânlarının boyutları küçük olduğundan mekânlar arasındaki duvarlardaki açıklıklar çelik taşıyıcılarla güçlendirilerek oluşturulmuş, bu şekilde geniş uzun mekânlar meydana getirilmiştir. Çelik malzeme nötr renkte boyanarak yapı ile uyumlu hale getirilmiştir.

Bu şekilde hem duvar izleri görünür halde hem de açıklıklar sayesinde günümüz kullanımına uyarlanmış hem de sonrasında yapılacak onarımlar için yapıdan gelen bilgiler ve izler korunmuştur.

Mekân duvarlarında açıklıklar oluşturularak genişletilen mekânların giriş ve çıkış kapılarının kemer içi düz tuğla örgü alınlıkları kapı yüksekliklerinin düşük olması ve ziyaretçilerin rahat erişimi amacıyla tamamlanmamıştır. Bu mekânlarda kullanılmayan kapılar ise pencere ve nişler gibi vitrin olarak düzenlenmiştir.

Avlunun üzerini kapatan, hem gün ışığından faydalanmak üzere yapılan hem de üzerinde gezilebilir nitelikte olan çelik konstrüksiyonlu cam düz teras çatı hanın revak beden duvarlarına oturtulmuştur. Hanın revak ayaklarında gerekli güçlendirmeler yapılmış, çatının yükünü yayması bakımından beden duvarları üst seviyede çatının hemen altında betonarme kiriş ile çevrelenmiştir. Sistemin yayılı yük olarak hanın oda ve revak sistemi üzerinde dağılımının statik olarak taşıyabileceği belirlenmiştir.

Yapılan uygulamalar, bozulan ve kullanılmaz hale gelen yapı malzemelerinin özgün malzemeyle uyumlu olarak değiştirilmesine yöneliktir. Yeni malzemeler renk ve doku olarak özgünden farklı olarak uygulanmıştır. Hanın özgün olarak günümüze ulaşan bölümlerindeki taş, tuğla ve ahşap malzemelerinde taşıma kapasitesi zayıflayan tahrip olanlar aynı malzemeler ile yenilenmiş, yeni harçlar özgününde farklı olacak şekilde daha iri agregalı ve özellikle tuğla kırıklarının kullanıldığı mozaik şeklinde, eski ve yeni dokunun ayrılması için uygulanmıştır.

Revak ayaklarındaki tamamlamalar gri andezit taşı, yeni tuğlalar derzlerinde kullanılan harcın tuğla tozu miktarı artırılarak daha pembemsi olacak şekilde hazırlanarak uygulanmıştır. Ayakların zemine yakın kotlarında büyük taneli agregalar (1cm gibi) tuğla kırıkları ile su ve neme karşı önlem açısında yalıtım sağlayacak şekilde belirlenmiştir.

Cephe düzeninde yeni eklemeler

Hanın güneybatı cephesinde özgün duvar yüzeyindeki ve ek yapının duvar yüzeyindeki tek katlı dükkânlar yeniden inşa edilmemiştir. Cephedeki üst kat pencerelerinde tuğla kemerler ve alınlıklar ortaya çıkarılmıştır.

Hanın güneybatı cephesinde güneydoğu yönünde 1957'den beri var olan ek yapı ile dönemi bilinemeyen giriş kapısının hemen sağında yapı bulunmaktadır. Dönem eki olarak değerlendirilebilecek bu yapının girişinde vakfiyede geçen olduğu düşünülen çeşme yer almaktadır. Çeşmenin üzerinde bir kat ilaveli yapı kaldırılarak, bir dönem eklenen yapı önündeki çeşme ve girişi koruyan bir teras görevi almıştır. Bu şekilde Han'ın bu yönde cephesindeki eklenti kaldırılarak görsel olarak bütünlüğe kavuşturulmuştur. Yeni bina eklentisi yıkılma tehlikesi olduğundan, ayrıca hanın beden duvarı ortak kullanıldığından yıkılarak, yeniden han yapısında bağımsız şekilde hanın saçak hizasında üst seviyesi bitecek şekilde giydirme cephe olarak uygulanmıştır. Teras katı seviyesinde bu cepheden yaklaşık 2 m. geride Çengel Han, Çukur Han ile Safran Han arasında sirkülasyonu sağlayan mekân, kat olarak eklenmiştir.

Söz konusu ek yapı eski-yeni zıtlık oluşturması bakımdan olumlu, ancak baskın bir imaja sahiptir. Hanın masif ve içe dönük yapısıyla şeffaf bir kütle birleşimi ile cephede eski ve yeni dokunun radikal şekilde gösterimi yapılmıştır. Han'ın güneydoğu cephesi tamamen ek yapıyla çevrili ve giydirme cephedir. Hem Osmanlı dönemi yapım geleneği hem de günümüz Türkiye'sinin teknolojisi bir arada sunulmuştur.

Özellikle güneydoğu yönünde Safran Han bu yapının gerisinde olduğundan görünmemektedir.

Kuzeybatı cephede kapıya dönüştürülerek üst kata geçiş sağlanan açıklık acil çıkış kapısı olarak düzenlenmiştir. Bu yönde yamaçtaki merdivenler düzenlenmiştir.

Teras çatısı ise avlu üzeri camlı kısım çevresi andezit taş ile düzenlenmiştir. Safran Han Brasserie ve dolaşım alanı teras çatıda yaklaşık 50 cm aşağıda düzenlenerek hanın teras çatısı teras alanından farklılaştırılmıştır.

Yapı malzemesine müdahaleler

Çengel Han'daki malzeme koruma müdahaleleri ilkesel olarak aynen Safran Han'da da uygulanmıştır.

Revaklarda günümüze ulaşmayan ahşap olduğu düşünülen korkuluk yerine, yatay hatlarıyla avluyu sınırlayan hafif, cam ve çelik korkuluklar uygulanmıştır. Avlu döşemesinde gri andezit taşı ve tuğla (32x32cm) malzeme dörtgenler oluşturacak şekilde tasarlanmış, revak izdüşümleri ise imitasyon taş harcı ile yapılmıştır.

Hanın mekânlar ve revaklarında kapı açıklıkları kaldırılan duvarların izdüşümleri duvar diplerinde 0,15 m kadar sarımsı, pembemsi kireç taşı görünümünde imitasyon taş görünümlü döşeme, diğer kısımları ise kare tuğla ile döşenmiştir. Merdivenler andezit taşı taklidi ve andezit taşı kullanılarak yenilenmiştir.

Taş duvarların örgüsündeki eksiklikler tuğla malzeme ile tamamlanmıştır. Taş malzeme ve tuğla malzeme ile örgülerde farklı tane boyutu ve malzemeler ile harçlar kullanılmıştır. Han'da taş, tuğla, ahşap, metal ve cam malzeme dışında başkaca yapı malzemesi kullanılmamıştır.

Han'ın özgün halinde bulunmayan, yeni elemanları, malzemesi, tekniği ve rengi ile günümüz çağdaş malzemeleri olarak ayırt edilebilir şekilde ve hanın özgün yapım malzemesi ve mimarisi uyumlu şekilde seçilmiştir.

Kullanıcı yükü değişimi

Hanın özgün kullanımında üst kat odalarda konaklayan yolcular dışında gün içerisinde ticaret amaçlı dükkânlara yerli ve yabancı tüccar ve müşterilerin kullandığı düşünüldüğünde,

Han'ın "Müze" olarak yeniden kullanımı esnasında günlük ziyaretçi sayısının her iki katta da daha fazla yoğunlaşmadığı, yapının üst katlarında konaklama için dönemin konfor şartları göz önüne alındığında bugünkü sergilenen eserler kadar nesne olamayacağı, ancak yapısal güçlendirme yapıldığından hanın odalarında yapı taşıma kapasitesini zorlayacak kadar eserlerden kaynaklı aşırı yük olamayacağı düşünülmektedir.

Sirkülasyon elemanlarının yükü

Hanın özgününde yatay ve dikey sirkülasyonunu sağlayan merdivenleri kullanılmamaktadır. Hanın alt ve üst katına ek yapıdaki asansör ya da merdiven aracılığı ile erişilebilmektedir. Hana girişler, özgününde olmayan bu işlev için onarımda güneydoğu yönünde açılan kemerli açıklıklardan sağlanmaktadır. Hana engelli erişimin Çengel Han'dan itibaren sağlanmasında Çukur ve Çengel Han arasındaki geçidin ve Çukur Han'dan Safran Han geçişinde bulunan merdivenler nedeniyle kesintiye uğrayacağı görülmektedir.

Düşey sirkülasyon sadece ek binadan karşılanmaktadır. Yatay sirkülasyon hanın revaklarında özgünündeki gibi devam etmektedir. Yine de kot farklılarının oluştuğu bölgelerde birkaç basamaklı merdivenler tasarlanmıştır.

Konfor şartlarının yükü

Elektrik, Telekomünikasyon, Aydınlatma, Isıtma, Havalandırma, Akustik, Sıhhi tesisat, İklimlendirme, Yangın Koruma, İş Sağlığı ve Güvenliğine ilişkin gerekli koşulları sağlamak için Han'ın özgün mekânlarında portatif yapıyla bütünleşmeyen sistemler eklenmiştir. Ancak birkaç odada havalandırma sistemleri özgün duvarlardan geçirilerek ana sistemle bütünleştirilebilmiştir. Ana tesisatlar ise ek binanın bodrum katında çözümlenmiştir.

Hanın müze olarak yeniden kullanımı için gerekli düzenlemeler Ek 2, Çizelge 2.4'e göre; mekânsal kurgu ve yapı malzemesi bakımından nötr, strüktürel onarımlar, cephe düzeni, mevcut kullanım yükü, servis mekanları sirkülasyon ağı, yasal gereklilikler, çevre ile ilişkisine yönelik düzenlemeler bakımından olumlu değerlendirilmektedir.

6.4.2. Yeniden kullanım-müdahale ilişkisinin değerlendirilmesi

Kabul edilen yeniden kullanım önerisine göre yapıya yapılacak müdahalelerin belirlendiği bu safhada yapının, yapısal durumu ve yeniden kullanımın gereksinimlerine yönelik müdahalelerin yapının özgünlüğüne etkisinin bir değerlendirmesi yapılacaktır. Burada müdahalelerin en az müdahale ile özgünden ayırt edebilir ve geri döndürülebilir şekilde uygulama biçimlerine yapının özgünlüğünün korunup korumadığı Şekil 6.5'ya göre irdelenecektir

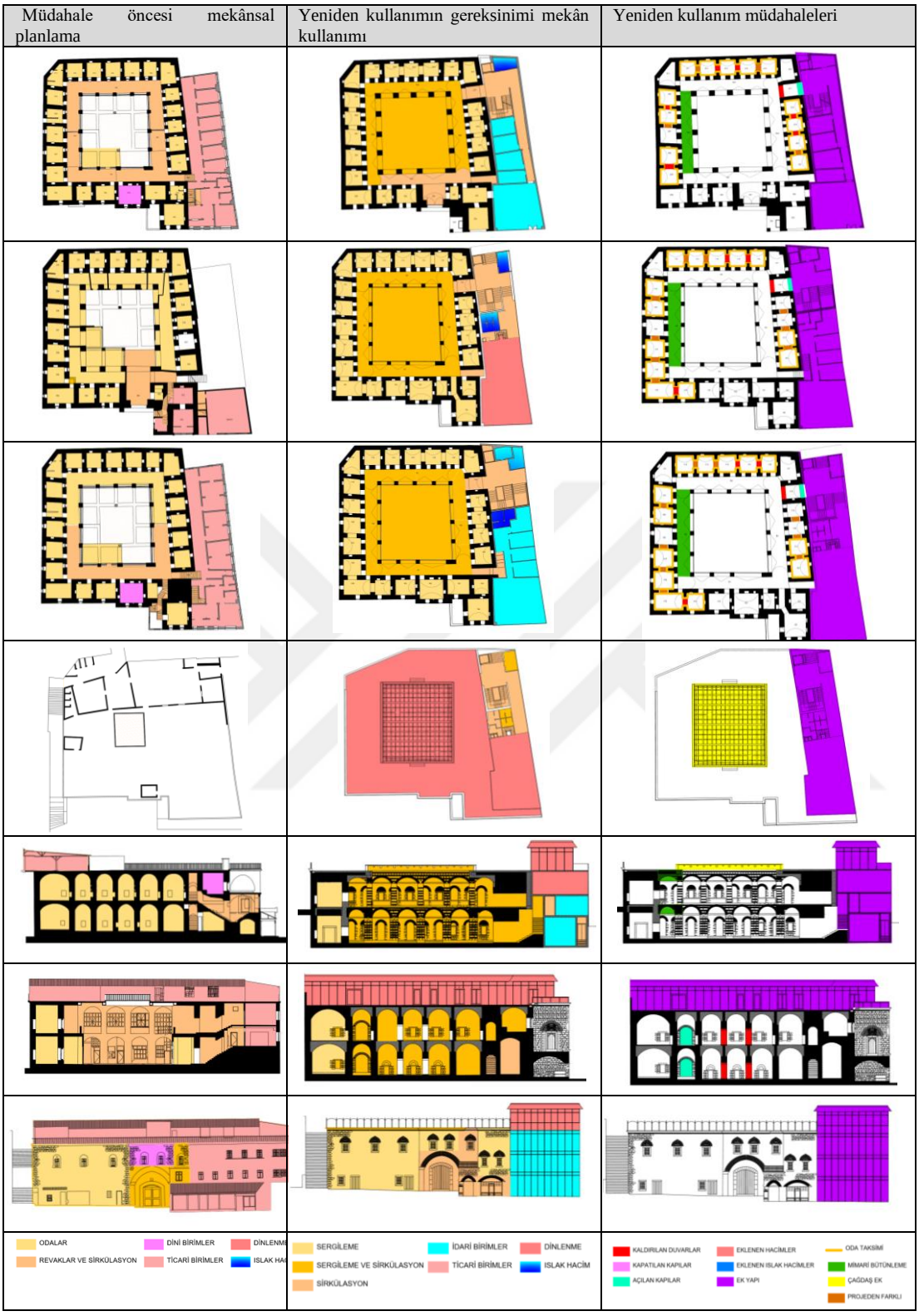

Şekil 6.5. Safran Han yapı-yeniden kullanım-yeniden kullanım müdahale ilişkisi[209].

[209]Hassa Mimarlık, (2008), Cihan Restorasyon (2011), Atlas Yapı (2013) "Ankara-Safran Han Restorasyon Projesi"den çalışma konusu içeriğine göre işlenerek düzenlenmiştir, AIIKK arşivi, Ankara.

Müdahale ölçeği ve müdahale yaklaşımı

Han'ın müze olarak yeniden kullanımı esaslı onarım ölçeğinde gerçekleştirilmiş ve müdahale yaklaşımı taşıyıcı unsurlarda benzer, diğer bölgelerde farklı yeni malzemeler ile farklı bir dönem uygulaması olduğunu gösterecek şekilde yeni bir katman (palimsest) oluşturarak, malzeme, doku ve boyutlarda zıtlık/farklılık yaratacak şekilde uygulanmıştır.

Safran Han'da "Müze" olarak yeniden kullanıma yönelik müdahaleler;

Çizelge 6.5'deki "Mekânsal müdahaleler /değişimler (ekleme/kaldırma)" (MM), sergilemeye yönelik geniş mekânlar oluşturulması için hanın 47 mekânının 2'si güneydoğuda, ek binadan ziyaretçi sirkülasyonu için açılan kemerli geçitlerin mekânları olmak üzere girilebilen 30 mekânın 21 duvarında açıklıklar oluşturulmuştur. Müdahale edilen artı mekân sayısının tüm mekân sayısına oranı 30/47= 0,64 değeri müdahale derecesine eklenerek, müdahalenin etkisi ölçülebilecektir.

Bu müdahaleler; MM3- Özgünündeki yapı izleri korunarak duvarların kaldırılması, kapı, pencere açıklıklarının kaldırılması ve müdahale derecesi (3) değerine müdahale edilen mekânların değeri olan (0,64) eklenerek 3,64 olarak değerlendirilebilir.

Çizelge 6.6'daki, "Cephe düzeninde müdahaleler/değişimler (ekleme/kaldırma)" (CM), yapıya mekânsal olarak ekleme yapılmamıştır. Hanın güneydoğu yönünde ek yapı taşıyıcı sistemi bağımsızlaştırılarak yeniden inşa edilmiştir.

CM1-Özgün malzeme ile özgün cephe düzeninin sağlamlaştırılması olarak düzenlendiğinden müdahale derecesi (1) olarak değerlendirilmektedir.

Revak ayaklarında taş malzeme, taş malzeme ile yenilenmiş, ancak farklı renk ve dokuda taşlar kullanılmış, derzlerde kullanılan yeni harçlarda agrega boyutları taş malzemede daha büyük ve siyah ve beyaz kum ile tuğla kırığı ile, yatay taşıyıcılar kemerlerde tuğla malzemede derzler tane boyutu daha küçük ve tuğla tozu ile hazırlanmış harç ile derzlenmiştir. Moloz taş örgü beden duvarlarındaki

tamamlamalarda harman tuğlası ile tuğla tozu ile hazırlanmış renkli derz uygulaması yapılmıştır. Yapının dış beden duvarlarında suya ve neme karşı yalıtım sağlamak amacıyla özellikle zemine yakın yerlerde tuğla 1cm. ye yakın tuğla kırıkları ile daha büyük tane boyutlarına sahip agregalar ile harç uygulanmıştır.

Çizelge 6.7'deki "Yatay/düşey sirkülasyon-erişilebilirlik müdahaleler/değişimler" (EM), Safran Han'da günümüze ulaşan düşey sirkülasyon korunmuş, restitüsyon araştırmalarından bir veril elde edilemediğinden uygulanmamıştır. Han içinden bu merdivenler kullanılmamak üzere düşey sirkülasyon ek yapıdan sağlanmıştır. Yatay sirkülasyon için alt ve üst katta ek yapıya birleşen duvara kemerli açıklıklar ile erişim sağlanmıştır. Ancak burada özgün duvardaki malzeme kaybı sirkülasyon yerine "Mekânsal müdahaleler /değişimler (ekleme/kaldırma)" değerlendirilmiştir. Çengel Han'dan Safran Han'a yatay sirkülasyonda özel gereksinimli bireyler için alınan önlemler yeterli değildir. Ancak Safran Han'da kendi içinde, revaklara rampa ve metal korkuluklar yerleştirilmiştir. Kullanılan malzemeler özgün ayırt edilebilir, günümüz damgasını taşıyan, yapıyla uyumlu ve geri döndürülebilir şekilde uygulanmıştır.

Bu müdahaleler; EM1- Özgün yatay ve düşey sirkülasyonun sağlıklaştırılması olarak müdahale derecesi (3) olarak değerlendirilmektedir.

Çizelge 6.8'deki "Tesisat (ısıtma, havalandırma, elektrik, mekanik, sıhhi tesisat, telekomünikasyon, iş sağlığı ve güvenliği) müdahaleler/değişimler" (STM) ısıtma sistemi ek yapıdan, havalandırma işlemleri üst örtüden, elektrik ve yangın güvenlik sistemleri gibi tesisatlar gizlenmeksizin, geri döndürülebilir ve gerektiğinde bakım-onarım yapılmasını da kolaylaştırması bakımından hanın duvarlarının yüzeyinde en az müdahale ile teknik birimlerden monte edilmiştir.

Bu müdahaleler; STM2- Yapının ögelerine bir mekânda fiziki müdahale yaparak eklenmesi/geri döndürülebilir ve müdahale derecesi (2) olarak belirlenmiştir.

Çizelge 6.9'daki "Hareketli unsurlara (doğramalar, kapı kanatları vb.) müdahaleler/değişimler" (HM), hanın özgün kapı ve pencere doğrama ve kanatlarına

ilişkin detaylara ilişkin bilgiler günümüze ulaşmamıştır. Çengel Han'da kullanılan kapı ve pencere düzeni Safran Han'da tekrar edildiğinden bu müdahaleler;

HM2- Yapının özgün pencere, kapı, dolap gibi unsurlarının özgününe uygun malzeme ile yenilenmesi ya da koruma uygulamaları /ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir ve müdahale derecesi (2) olarak değerlendirilebilir.

Çizelge 6.10'deki "Temel sistemine müdahaleler" (TM) kapsamında hanın temeline, avluyu kapatan yeni çatının yükü, diğer yandan deprem yönetmeliğine göre gerekli düzenlemeler ve yapının kuzey yamacında betonarme perde sistemler ile desteklenmiştir. Bu sistemler artık hanın taşıyıcı sisteminin bir parçası olmuş ve birlikte çalışarak yapının yükünü taşıyacaklardır. Özgün taşıyıcı sistem artık farklı bir sisteme dönüşmüştür. Zıtlık üslubundaki bu müdahaleler;

TS5- Yeni sistem entegre edilmesi /geri alınmaz ve müdahale derecesi (5) olarak belirlenebilir.

Çizelge 6.11, "Yatay taşıyıcılara müdahaleler" (YTM), hanın kuzeybatı kanadından alt ve üst kattaki tonozlar ağır tahribata uğradığından özgün malzeme, form ve detayda yeniden inşa edilmiştir. Diğerleri özgün malzemesi tuğla olan revakların tonozlarında mimari bütünleme benzer özelliklerde tuğla malzeme ile farklı harçlar kullanılarak özgünden ayırt edilebilir olarak imalat gerçekleştirilmiştir. Kemerlerde özgün malzeme ile uyumlu malzemeler ile bozuk tuğlalar değiştirilmiştir. Yeni uygulamalarda kullanılan harç ve derz malzemesi tuğla tozu ile renklendirilmiş ve tane boyutu küçük agrega ile "Benzetme" üslubunda yapılan uygulamada müdahaleler;

YT2- Özgün sistemin, özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir ve müdahale derecesi (2) olarak belirlenmiştir.

Çizelge 6.12, "Düşey taşıyıcılara müdahaleler" (DTM) hanın kuzeybatı revak kanadında yapılan bütünleme dışında, diğer revak ayakları, revak cepheleri ve beden duvarların örgü kayıplarında tuğla, ayaklarında ise ayaklardaki taş malzemeden farklı

dokuda taş ile bütünleme ve sağlamlaştırmalar yapılmıştır. Özellikle moloz duvarda tuğla malzeme ile bütünlemelerde taş malzemedeki harç ile tuğla örgüdeki harç ve derz malzemesi farklı kullanılmış, renk ve doku farklılıkları ile ayırt edilmesine olanak sağlamıştır. Beden duvarlarında "zıtlık", ayaklarda "benzetme" üslubunda yapılan bu müdahaleler;

DTM2- Özgün sistemin özgün malzeme ile uyumlu yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/özgünden ayırt edilebilir/ geri döndürülebilir ve müdahale derecesi (2) olarak belirlenebilir.

Çizelge 6.13'deki "Örtü sistemine müdahaleler" (ÖS), hanın onarım öncesi beton şap olan üst örtüsünde, avlunun çelik konstrüksiyonlu cam malzeme ile üzerinde gezilebilir teras çatı olarak kapatılmış, revak tonozlarına denk gelen kısımları düz dam şeklinde düzenlenmiş ve betonarme bir döşeme yapılarak cam teras çatının çevresi lamine ahşap ile döşeme haline getirilmiştir. Bu müdahale "zıtlık" üslubunda olup,

ÖS3- Yeni sistem entegre edilmesi/özgünden ayırt edilebilir/geri döndürülebilir ve müdahale derecesi (3) olarak değerlendirilebilir.

Çizelge 6.14, "Yapı malzemesine müdahaleler" Han'ın yapım malzemelerinde, yeniden kullanım müdahaleleri nedeniyle koruma müdahaleleri gerçekleştirilmiştir. Han'ın güneydoğu yönünde ek bina ile ziyaretçi geçişi sağlamak üzere ve geniş sergi mekânları oluşturmak amacıyla oda mekânlarının ara duvarlar kaldırılarak açıklıklar oluşturulması ile malzeme kaybına neden olunmuştur. Bu tahribatların etkisi "Mekânsal müdahaleler /değişimler (ekleme/kaldırma)" müdahale derecesine yansıtılmıştır. Beden duvarlarında "zıtlık", revak ayaklarında "benzetme" üslubunda yapılan müdahaleler;

Taş örgünün, tuğla örgü ile bütünlenmesi, taş örgünün farklı renk ve dokuda taş örgü ile bütünlenmesi, harçların yeni taş örgü ve tuğla örgüde renk ve dokusunun farklı kullanılması şeklindedir. Bu müdahaleler yapıdan geri döndürülebilir ancak tahribat yaratabilir.

YM4-Tahrip olan özgün malzemenin özgününe uygun yeni malzeme ile sağlamlaştırılması/güçlendirilmesi/ayırt edilebilir/geri döndürülemez ve müdahale derecesi (4) olarak belirlenebilir.

Bu değerler hazırlanan Safran Han'ın "Müze" olarak yeniden kullanımı için yapılan müdahalelere yönelik Çizelge 6.15'e yerleştirildiğinde,

Çizelge 6.45. Safran Han'ın "Müze" olarak yeniden kullanımı için müdahaleler ve müdahale derecesinin değerlendirilmesi

Müdahale etkisi	Yapısal				Yapı malzemesine	Mekânsal değişimler	Cephe düzeninde değişimler	Yatay düşey sirkülasyon-erisilebilirlik	Tesisat (ısıtma, havalandırma elektrik, telekomünikasyon) müdahaleler/değişimler	Hareketli elemanlar	Toplam
	TS	YT	DT	ÖS							
Safran Han	5	2	2	3	4	30/46+3 3,64	1	3	2	2	27,64

Müdahale Derecesi = Temel Sistemi+ Yatay Taşıyıcılar + Düşey Taşıyıcılar + Örtü Sistemi + Yapı Malzemesi + Mekânsal + Yatay/Düşey Sirkülasyon + Cephe Düzeni + Hareketli Unsurlar +Tesisat

MD= TS+ YT+DT+ÖS+YMM+MD+CD+YDS+ST+TM

27,64=5+2+2+3+4+3,64+1+3+2+2

Çizelge 6.45'e göre "Müdahale Derecesi" (27,64) (28) olarak belirlenmiş, Çizelge 6.16 "Yeniden kullanım-müdahale ilişkisi"ne göre, Safran Han'a yapılan müdahaleler kabul edilebilir sınırlar içinde ve "orta derece müdahale" olarak değerlendirilmektedir.

Yapılan müdahaleler ile özgün değerlerinde oluşan değişimin tekrar irdelenmesi amacıyla özgünlük tablosu yeniden gözden (Çizelge 6.46) geçirilmiştir.

Mekânsal kurgu; plan düzeni ve mekânsal unsurları ile birlikte değerlendirilmektedir. Buna göre, 21'i Han'ın onarımından önce bozulmalara maruz kalan oda mekânlarının ara duvarlarında açıklıklar oluşturulması ve geçitler açılması ile hanın mekânsal kurgusunda, han odaları ve revak ilişkisi bakımından mekânsal kurgusunda değişime neden olmuştur. Özellikle düşey sirkülasyon hanın klasik düzeninden farklı şekilde sağlandığından plan düzeninde yanılsamalara neden olmaktadır. Ancak onarım öncesinde Han'ın özgün mekânla kurgusunun okunabilirliği neredeyse imkânsızken, onarım sonrası düzenlemeler ile karşılaştırıldığında, Han'ın özgün mekânsal kurgusunun anlaşılmasının sağlaması bakımından yeniden kullanım müdahalesinden sonra özgünlük değeri (4) olarak değerlendirilebilir.

Çizelge 6.46. Safran Han yeniden kullanım öncesi ve sonrası özgünlük değerlendirmesi

Yapının yeniden kullanım önerisinde özgünlük değerlendirmesi			Mevcut durum	Yeniden kullanım önerisi ya da uygulaması sonrası	Etki
1	Mekânsal kurgu (boyut, form, malzeme)	Odalar	3	4	+1
2		Revaklar	3	4	+1
3		Avlu	3	4	+1
4	Mimari unsurlar	Kapı	3	2	-1
5		Pencere	3	3	0
6		Ocak/niş	2	3	+1
7	Hareketli unsurlar	Kapı	1	1	0
8		Pencere	1	1	0
9	Yapım sistemi	Temel sistemi	4	4	0
10		Düşey taşıyıcılar	3	4	+1
11		Yatay taşıyıcılar	3	4	+1
12		Örtü sistemi	3	4	+1
13		Yatay/Düşey sirkülasyon	2	2	0
14	Yapım malzemesi	Taş	4	3	-1
15		Tuğla/Kerpiç	3	2	-1
16		Ahşap	2	2	0
17		Metal	1	2	+1
18		Harç/Sıva	2	3	+1
19	Cephe düzeni	Dış cepheler	4	5	+1
20		Avlu cepheleri	1	5	+4
Özgünlük genel toplam			51	62	+11

Han'ın kuzeybatı yönündeki kanadın revaklarının alt ve üst kata bütünlenmesi, tüm eklentilerin kaldırılması ile yapıdan gelen izler ve yapı içi karşılaştırmadan elde edilebilecek verileri ile revaklar özgün form, boyutta ve özgün malzemeyle benzer tuğla ve taş malzeme ile mimari bütünlüğüne kavuşturulmuştur. Böylelikle

günümüze ulaşan özgün değerlerin anlaşılmasına katkı vermiş (4) özgünlük değerine yükselmiştir.

Avlu yeniden kullanım için yapılan ayıklama çalışmaları ve revak düzenindeki uygulamalar ile özgün biçimine kavuşturulmuştur. Avlu döşemesinde özgün malzeme günümüze ulaşmadığından yapılan tuğla döşeme göz ardı edilerek biçimsel bir değerlendirme yapılmış olup (4) özgünlük değerine yükselmiştir.

Mimari unsurlar olan kapı, pencere açıklıkları ocak ve nişler rölövelerinde belirtilen boyut, form, malzeme ve detaylarını koruyan örnekleri bulunmaktadır. Ancak restitüsyon araştırmalarında yer verilen kapı açıklıklarında ahşap hatılların ve üzerindeki kemer içi tuğla örgülere ilişkin, varsa yapıdaki izler vb. bilgilerin yansıtılmasına yönelik uygulama bulunmadığından, kapı düzenlemesinin sergilemeye yönelik yapılması nedeniyle (2) olarak değerlendirilmesi önerilmiştir.

Pencere açıklıklarında, onarım öncesindeki durumunda değişiklik gözlenmediğinden (3) özgün değeri korumakta, ocak ve nişlerde tahrip olanları izlerine göre onarımı sağlanarak mimari unsur olarak okunabilirliği arttırıldığından biçimsel olarak (malzeme özgünlüğe ihmal edilerek) özgünlük değerine katkısı göz önüne alınarak (3) özgünlük değerine ulaştığı düşünebilir.

Hareketli unsurlar olan kapı ve pencere doğrama ve kanatları yeniden üretilmiş olup, Çengel Han'da kullanılan örneklerden faydalanıldığı düşünülmektedir. Bu nedenle özgün bilgiler olmadığından kapılar ve pencereler için (1) özgünlük değeri belirlenmiştir.

Yeniden kullanım öncesi; mekânsal kurgu özgünlük değeri (9) iken uygulama sonrası (12) değer olarak (3) değer artmış, mimari unsurlar özgünlük değeri (8) iken uygulama sonrası (8) değer olarak değişim olmamış, hareketli unsurlarda mimari unsurlar özgünlük değeri (2) iken uygulama sonrası (2) değer ile bir değişim olmamıştır. Tasarım boyutunda toplamda (19) özgünlük değeri yeniden kullanım müdahaleleri sonrasında (22) özgünlük değeri ile (3) değer katkı sağlamıştır.

Yapım sistemi; Han'ın avlusunun üst örtüsünün çelik konstrüksiyonlu cam malzeme ile kapatılması, bu çatının yükünün han avlu cephelerindeki beden duvarları ve ayaklar ile taşınması nedeniyle kuzeybatı yamaç hattında temel sistemine günümüz teknolojisinde güçlendirme yapılmıştır. Sistem artık eski ve yeni sistemin birlikte çalıştığı bir sisteme dönüşmüştür. Bu nedenle özgünlüğün kaybına neden olduğundan yeniden kullanım sonrası özgünlüğü (4) olarak değerlendirilmektedir.

Hanın kemer, tonoz gibi yatay taşıyıcılarında kuzeybatı kanadında bütünleme diğerlerinde yenileme ve sağlamlaştırma yoluyla korumalar gerçekleştirilmiş, sistemin okunabilirliği korunduğundan özgünlük değeri (4) belirlenmiş olup, yeniden kullanım uygulamalarında özgünlük değerini korumuştur.

Han'ın avlusu ve tonozlarının üzeri çelik konstrüksiyonlu cam malzeme ile kapatılmış, çatı ile beden duvarlarına arasında betonarme kiriş ile güçlendirilmiştir. Yeniden kullanım öncesinde özgün malzemesi bulunmadığından, düz dam örtünün yeni malzemeyle yorumlanması olarak değerlendirilmekte olup, uygulama öncesi (4) çatı düzeninin anlaşılması sağladığından özgünlük değerini artırmıştır.

Han'ın günümüze ulaşan düşey sirkülasyonu korunmuş ancak ziyaretçilerin kullanımı dışındadır. Yeni sirkülasyon, Han'ın güneydoğu revakından açılan geçitten sağlanmakta ve yatay sirkülasyon revakların kullanımı devam ettiğinden yeniden kullanım öncesi (2) özgünlük değerini korumaktadır.

Yapım sisteminin yeniden kullanım öncesi özgünlük değeri (15) iken uygulama sonrası (18) değer olarak (3) değer katkı vermiştir.

Yapım malzemeleri bakımından özgünlük değeri değerlendirildiğinde, oda mekânları arasındaki duvarlarda oluşturulan açıklıklardaki özgün taş malzemesindeki kayıplar nedeniyle uygulama öncesi (4) özgünlük değeri yeniden kullanım müdahaleleri sonrası (3) değerine, kapı üzerindeki kemer içindeki tuğla örgüler kaldırıldığından tuğla malzemede kayıplar nedeniyle uygulama öncesi (3) özgünlük değeri yeniden kullanım müdahaleleri sonrası (2) değerine, kapı üstündeki yok olmuş ahşap hatıllar ve kemer içi tuğla örgülere ilişkin bir uygulama yapılmamasına karşın açıklıklarının korunması ve pencere hatıllarının korunması nedeniyle uygulama öncesi (2)

özgünlük değerini korumuş, metal elemanlara ilişkin bir değerlendirme yapılamadığından yenileri yapı içi örneklerinden üretildiği için (2) özgünlük değerini koruduğu,

Harç ve sıvalarda yeni uygulamaların benzer içerikte renk ve doku olarak ayırt edilebilir olarak üretilmesi ve özgün olanların korunması bakımından (3) özgünlük değerini koruduğu söylenebilir.

Yapım malzemeleri yeniden kullanım öncesi özgünlük değeri (12) iken uygulama sonrası (12) değer olarak, onarım öncesinde oldukça tahrip olan ve birçok niteliksiz onarımlar sonucu çoğu özgünlüğünü kaybettiğinden, onarımdan kaynaklanan ciddi bir değişim olmadığını göstermektedir.

Cephe düzeni dış cephesinde çeşme üzerindeki kat, ek yapının terkedilmiş, bakımsız ve yıkılmak üzere olan görüntüsü, yeniden kullanım uygulamaları ile giderilmiş, çeşme üzerine yapılan mekân kaldırılmış, ana han binası ile dönem eki olduğu düşünülen kagir yapının biçimsel bütünlüğü sağlanmış, ek yapı ise eski-yeni zıtlığı ile radikal bir farkı ortaya koymuştur. Bu nedenle uygulama öncesi (4) özgünlük değerini koruduğu biçimsel olarak özgünlüğüne katkı vermesi bakımından (5) değer şeklinde yorumlanabilir.

Avlu cephelerinde uygulama sonrası yapı özgün cephelerine kavuştuğundan uygulama öncesi (1) özgünlük değeri, biçimsel algıda oluşan olumlu etkiden dolayı (5) olarak değerlendirilebilir.

Cephe düzeni yeniden uygulama öncesinde özgünlük değeri (5) değerken uygulama sonrasında önceki (10) değer olarak biçimsel olarak özgünlüğe (5) değer katkı vermiştir.

Değer kaybı tasarımı etkileyen mimari unsurlardan kapı açıklıklarında, taş ve kerpiç malzemedeki kayıplarda (1) değer kaybına karşın, Han'ın özgün değerlerinin ortaya çıkarıldığı yeniden kullanım uygulamaları ile mekânsal kurgunun okunabilirliğinin arttığı, günümüze ulaşan özgün kalabilen malzemelerin korunduğu, revak ve dış cephelerinde yapının tarihi ve kültürel değerlerinin ortaya çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

Bu bakımdan mekânsal kurguda oda, revak ve avlu ve mimari unsurlarından ocak ve nişlerin okunabilirliğinin artırılmasından dolayı değerlerinde (1), yapım sisteminin özgün sisteme göre bütünlenmesi her ne kadar malzeme değişiklikleri olsa da kâgir sistemin ortaya çıkarılması bakımdan düşey, yatay ve örtü sisteminde (1) değer, yapı malzemelerinden harçların/sıvaların koruması bakımından (1), biçimsel özelliklerinin ortaya çıkarılması bakımından dış cephede (1) ve avlu cephelerinden (4) değer özgünlük değerine katkı sağlamıştır.

Hanın yeniden kullanım öncesi toplam (51) özgünlük değeri, uygulama sonrasında (62) olarak (11) değer katkı verilmiştir.

6.4.3. Yeniden kullanımın tarihi yapıya etki değerlendirme analizi

Mimari estetik etkisi

Safran Han, Çengel Han ve Çukur Han'dan farklı olarak niteliksiz uygulamalara daha çok maruz kaldığından yeniden kullanım öncesi dış ve avlu cepheleri bakımından özgün değerleri ve tarihi çevrede önemi anlaşılamamaktadır. Özgünlüğünü kaybetmiş olarak kaynaklara geçmiştir. Han'ın onarım öncesi tarihi ticari alandaki cephe ve kütle olarak mimari bütünlüğü ve özgün mekânsal kurgusunun okunabilirliği bakımından özelliklerinin okunmamasına karşın sadece giriş cephesinin beden duvarlarının tarihi görünümü koruma bakımından mimari ve estetik etkisi (1) değer olarak belirlenmiştir.

Han'da ayıklama müdahalesinden sonra özgün mekânsal kurgusu, avlu ve dış cephelerinde bilinirliği ölçüsünde biçimsel daha fazla olmak üzere özgün değerleri ortaya çıkarılmıştır. Bu anlamda yeniden kullanım müdahaleleriyle özgünlük değerine büyük katkı sağlanmıştır.

Uygulama sonrasında giriş cephesinde çeşmenin üzerindeki katın kaldırılması, pencerelerin özgün formunda düzenlenmesi, dönem eki yapıdaki onarım ile mimari bütünlüğü korunmuş ve mimari etkisi artarak tarihi çevrede varlığı algılanmaktadır.

Özgün mekânsal kurgusu ortaya çıkarılan Han'ın müze kullanımı nedeniyle mekânsal ilişkiler bakımından değişimler yapılmasına karşın duvar köklerinin korunması ile mekânsal özelliklerin okunabilirliği devam etmektedir.

Çengel Han'da olduğu gibi iç avlusu ve revakları ile kendi başına anıt müze algısını ve Han'ın özgün kullanımına dair mekânlar içindeki sergilemeye yönelik malzemenin yoğunluğu nedeniyle, mekânsal özelliklerin okunabilirliği azalmaktadır. Revaklarda korkulukların önünde sergilenen eserler nedeniyle üst kattan avluya seyir yapılamamaktadır.

Avlunun da sergileme alanı olması Han'ın avlu cephelerinde algıyı azaltmaktadır. Sadece giriş yönündeki revaklar daha iyi izlenebilmektedir.

İç mekânda eklenen özel gereksiminli birey, rampaları ve korkulukları ile üst kat revaklarının korkulukları ve avlunun kapatıldığı üst örtü, yapının mimari özelliklerine uyumlu, nötr şekilde ve yapıya değer katmaktadır.

Müze kullanımı için Han'da geniş mekânlar sağlanması için duvarların kaldırılması hariç diğer müdahalelerin Han'ın korunmasına katkı sağladığı söylenebilir. Sergi düzeni ise hareketli unsurlar olması nedeniyle tekrar düzelebileceğinden, kullanımın mimari ve estetik etkisi nötr olarak değerlendirilmiştir.

Yine de Çengel Hanın müze olarak yeniden kullanımı için yapılan müdahaleler ile tarihi belge, belgesel, anı ve mimari değerlerini korumaktadır.

Çizelge 6.47. Safran Han'ın yeniden kullanımının mimari estetik etkisinin değerlendirilmesi

Mimari estetik etki	Uygulama Öncesi	Uygulama Sonrası
Mimari bütünlük	1	1
Özgün mekânsal planlamasının okunabilirliği	0	1
Özgün cephe düzeninin okunabilirliği	0	1
Ekleri yapıyla uyumu	0	1
Kullanımın mimari değerleri artırması	0	1
Toplam	1	5

Çizelge 6.47'de ana başlıklar altında her biri (1) değer olarak Safran Han'ın müze olarak yeniden kullanımının han "mimari estetik etkisi" değerlendirilmiş toplam (5) değer elde edilmiştir

Çevresel özelliklere etkisi

Safran Han onarım öncesine kadar mülkiyet sorunları ve farklı kullanıcıları tarafından ihtiyaçlarına göre ağır müdahaleler ile niteliksiz onarımlar ve eklentiler ile tarihi çevrede ticari olarak önemi yitirmiştir. Han'ın önceki mülkiyet sahipleri de hanın onarımı için girişimlerde bulunsalar da proje aşamasına gelebilmişlerdir. Han'ın Rahmi Koç Müzecilik A.Ş. tarafından satın alınmasına kadar Han onarım öncesinde kullanılmaz durumdadır. Hanın onarım öncesi tarihi ticari alandaki çevresel özelliklere bir katkısı bulunmadığı, sadece tarihi belge olarak varlığını koruması ve ulaşım ile ilgili imkânlar nedeniyle (2) değer olarak belirlenmiştir.

Safran Han, Çukur ve Çengel Han'ın aksine Kale girişi ve Atpazarı ve Koyunpazarı sokaklarının oluşturduğu meydana cephe vermemektedir. Bu bölgenin eğimli arazi nedeniyle Salman sokak dışında cephe olarak algılanması mümkün değildir. Bu sokakta tarihi ticari merkezin bir bileşeni olan Çıkrıkçılar Yokuşu ile irtibatlıdır. Bu yönde Anadolu Medeniyetler Müzesi, Erimtan Müzesi'ne yakın konumdadır. Han'ın Çengel Han ile bütünleşik olarak müze olarak kullanımı ile kamusal bir alan olarak ziyareti sağlanmış, bu şekilde varlığının toplum tarafından fark edilmesi ve kültürel değerlerinin anlaşılmasına imkân sağlamıştır.

Han'ın hemen yanındaki Pirinç Han'ın eski yerindeki okul ile Çengel Han arasındaki alan, Anadolu Medeniyetler Müzesi'ne çıkan yokuşun altında otopark imkânı bulunmaktadır. Ayrıca Atpazarı civarında otoparklardan yaya olarak erişim mesafesindedir. Han'ın teras katındaki Safranhan Brasserie ile yeme-içme mekânı olarak cazip hale gelmiştir.

Çizelge 6.48'de ana başlıklar altında her biri (2) değer olarak Safran Han'ın müze olarak yeniden kullanımının han "çevresel özelliklere etkisi" değerlendirilmiş toplam (5) değer elde edilmiştir.

Çizelge 6.48. Safran Han'ın yeniden kullanımının çevresel özelliklere estetik etkisinin değerlendirilmesi

Çevresel özelliklere etkisi	Uygulama Öncesi	Uygulama Sonrası
Tarihi çevrenin değerine ve korunmasına etkisi	1	1
Niteliksiz yapılaşmadan arındırılması	0	1
Kamusal alan yaratılması	0	1
Kullanımın hizmet, servis ve tesisleri çevreye güvenlik katkısı	0	1
Yeni merkezler ile bağlantısının sağlanması, yapıya kolay erişim sağlanması için otopark ve yaya ulaşımı	1	1
Toplam	2	5

Sosyal ve kültürel etkisi

Safran Han'ın onarım öncesi tarihi ticari alandaki sosyal ve kültürel bir katkısı bulunmadığı sadece tarihi belge olarak varlığı han yapısının varlığı ve tarihi çevredeki anlamı bakımından (2) değer olarak belirlenmiştir.

Safran Han'ın Çengel Han ile birlikte müze olarak kullanımı ile özgün değerler ortaya çıkarılmış, kültürel sürekliliğin sağlamasında, Han'ın bu merkezde tekrar canlandırılması ile tarihi alanın tarihi ve kültürel anlamının anlaşılmasında etkili olmuştur.

Çizelge 6.49. Safran Han'ın yeniden kullanımının sosyal ve kültürel etkisinin değerlendirilmesi

Sosyal ve kültürel etkisi	Uygulama Öncesi	Uygulama sonrası
Kültürel sürekliliğin korunmasında yapının etkisi	1	1
Kent hafızasında yapının yerini ve kültürel anlamını koruması	1	1
Tarihi çevrenin anlamının artması ile kent kimliğine katkısı	0	1
Yapının özgün kullanıma saygılı olması, özgünlüğünün okunabilmesi ve toplum tarafından anlaşılır olması	0	1
Kullanımın kültürel mekân sağlaması ve toplum beklentileri uyumu	0	1
Toplam	2	5

Çizelge 6.49'da ana başlıklar altında her biri (1) değer olarak Safran Han'ın müze olarak yeniden kullanımının han "sosyal ve kültürel etkisi" değerlendirilmiş toplam (5) değer elde edilmiştir.

Kullanımın etkisi

Onarım öncesinde Safran Han uzun yıllar bakımsız, terkedilmiş ve tahrip olduğundan kullanım değeri (0) değer olarak belirlenmiştir.

Safran Han'ın yeniden kullanımı ile yok olma tehdidi altındaki bir anıt eser kurtarılmıştır. Onarım sonrasında Han'ın 16. yüzyıl klasik Osmanlı şehir içi hanlarının tipik özelliklerine sahip özelliklerini hala koruduğu görülmüştür. Han'da yapılan düzenlemeler yapı malzemelerinin özgünlüğünde kayba neden olmasına karşın, mekânsal kurgu, biçimsel özellikler ve kütle olarak tarihi çevrede imgesel değerini ortaya çıkarmaktadır. Müze kullanımı ile ziyaretçi hareketi belli bir düzende daha az kullanıcı tahribatına açık olduğundan, Han'ın içinde ıslak hacimlere yer verilmediğinden, tesisat asgari derecede uygulandığından, ileride yeniden kullanımın bu tür uygulamalarının tamiratlarına, dolayısıyla aksaklıklardan oluşan tahribatlarına maruz kalmayacaktır. Bu açıdan yapının kimliğinin ortaya çıkarılmasının yanında korunmasına katkı sağlamaktadır.

Çizelge 6.50. Safran Han'ın yeniden kullanımının etkisinin değerlendirilmesi

Kullanımın etkisi	Uygulama Öncesi	Uygulama Sonrası
Mirasın yeniden kazanılması	0	1
Yapının kimliğine katkısı	0	1
Erişebilir olması	0	1
Toplumsal cazibe merkezi olması, etkinliklerin düzenlenmesi	0	1
Kent içinde tarih çevrede imge olarak güçlenmesi	0	1
Toplam	0	5

Çizelge 6.50'de ana başlıklar altında her biri (0) değer olarak Safran Han'ın müze olarak yeniden kullanımının han "kullanımın etkisi" değerlendirilmiş toplam (5) değer elde edilmiştir.

Ekonomik etkisi

Han, tarihi ticari merkezde yapısal sorunları, mülkiyetinde karmaşa vb. birçok nedenden dolayı ticari olarak kullanımın sona ermesinden sonra önemini kaybetmeye başlamıştır. Han'ın onarım öncesi ayakta olması, koruma uygulamaları gerektirmesi bakımından ekonomik etkisi (1) değer olarak belirlenmiştir.

Han'ın onarımı ile mevcut yapı stokunun değerlendirilmiş olması, kültürel değerin korunmasıyla uzun vadede sosyal, kültürel ve ekonomik faydaları ile Çengel ve Çukur Han ile birlikte kültürel bir merkez oluşturmuştur. Bu kültürel hareketlilik sayesinde tarihi çevrede ekonomik canlanma yaşanmaktadır.

Çizelge 6.51'de ana başlıklar altında her biri (1) değer olarak Safran Han'ın müze olarak yeniden kullanımının han "ekonomik katkısı" değerlendirilmiş toplam (5) değer elde edilmiştir.

Çizelge 6.51. Safran Han'ın yeniden kullanımının ekonomik etkisinin değerlendirilmesi

Ekonomik etki	Uygulama Öncesi	Uygulama Sonrası
Kent koruma ve gelişim stratejilerine uygunluk ile kültürel turizme etkisi	0	1
Yeni inşa maliyetine gerek olmaması	1	1
Geleneksel yapım malzemesi üretimi ve yapım ustalarının korunması	0	1
Kullanımın çevrede ekonomik ortam ile uygunluk, ekonomik canlanma	0	1
Ekonomiyi destekleyici rolünün bulunması (hediyelik eşya dükkanları, turistik yapısıyla) çevre esnafa ve yerel halka katkısı bakımından ekonomik katkı	0	1
Toplam	1	5

Çizelge 6.52. Safran Han'ın yeniden kullanımının tarihi yapıya etki değerlendirmesi (YKTED)

Yeniden kullanımının tarihi yapıya etki değerlendirmesi	Özgünlük					Özgünlüğe etki toplam	Mimari estetik etkisi	Çevresel özelliklere etkisi	Kullanımın etkisi	Ekonomik etkisi	Sosyal, kültürel etkisi	Etki toplam
	Biçim/yapı kütlesi	Mekânsal planlama (MP)	Cephe düzeni (CD)	Malzeme (MD)	Teknik ve teknolojik değer							
Safran Han uygulama öncesi	4,00	2,38	2,50	2,40	3,00	14,28	1,00	2,00	0,00	1,00	2,00	6,00
Safran Han uygulama sonrası	5,00	2,75	5,00	2,40	3,60	18,75	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	25,00
Etki değerlendirme	1,00	0,37	2,50	0,00	0,60	4,47	4,00	3,00	5,00	4,00	3,00	19,00

Yeniden kullanımın mirasa etki değerlendirmesine (Çizelge 6.52) göre, Safran Han'ın özgünlük değerlemesinde mimari bütünlüğüne yönelik biçimine, mekânsal kurgusuna, cephe düzenine teknik ve teknolojisine katkı sağlayarak özgün değerlerin ortaya çıkarılmasına etkisiyle artış, yapı malzemelerinde tahribatlar bakımından

onarım öncesinde özgün malzemelerdeki bozulmalar göz önüne alındığında olumsuz bir etki görülmemektedir. Biçim, yapı kütlesi bakımından mimari bütünlüğe (+1,00), mekânsal kurguya (+0,37), cephe düzenine (+2,50), teknik ve teknolojik değere (+0,60) katkı vererek toplam özgünlüğe katkısı (4,47) değer olarak görülmektedir.

Safran Han'ın yeniden kullanımının mimari estetik katkısı (4,00) değer, çevresel özelliklere katkısı (3,00) değer, kullanımın katkısı (5,00) değer, ekonomik katkısı (4,00) değer ve sosyal ve kültürel katkısı (3,00) değer olmak üzere toplam (19,00) değer belirlenmiş olup uygulama öncesi değeri (6,00) üç katına kadar arttırdığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak;

Yapı-yeniden kullanım ilişkisi bakımından Çizelge 6.44'e göre yapının yapısal durumu "orta" ve özgünlük değeri "orta" olması bakımından müze kullanımı için mekânsal boyutlardan ziyade sergilenecek eserlerin teşhirine uygun mekânların olması, gerekli tüm mekânların ek yapıda çözümlenmesi, karşılama, bilet satışı danışma gibi mekânların Çengel Han'dan sağlanması bakımından Han'ın müze kullanımını karşılayabileceği görülmektedir.

Han'da özetle, yapılan müdahalelerin içeriği; geniş sergi salonları oluşturmak için mekânlarda duvarlarda açıklıklar meydana getirilerek özgün malzemelerinde kayıplar oluşmuş, temel sistemine ve revakların bütünlenmesi yamaç yönünde kuzeybatı kanatta gerçekleştirilmiş, avlunun üzeri çelik konstrüksiyonlu cam kaplama düz teras çatı ile kapatılmış, bu sistemin yapıya uygulanması ve çatının yükü nedeniyle beden duvarlarına betonarme kiriş sistem eklenmiştir.

Yapının yapısal durumu ve yeniden kullanımın gereksinimi müdahaleleri Çizelge 6.45'de yapı-müdahale ilişkisinin değerlendirilmesinde (27,64)-(28) olarak belirlenmiş, "yeniden kullanım-müdahale ilişkisi" tablosuna göre Çizelge 6.16'ya göre Safran Han'a yapılan müdahaleler kabul edilebilir sınırlar içinde ve "orta derece müdahale" olduğu görülmüştür.

Diğer bir kontrol, yapılan müdahalelerin özgünlüğe etkisinin ortaya konulması için yapılmış, uygulama öncesi (51) değer belirlenen toplam özgünlük değerinde (11) değer katkı vererek (62) değere yükseltmiştir. Bu artış Han'ın uygulama öncesi biçimsel ve mekânsal özelliklerinin niteliksiz uygulamalar nedeniyle algılanamamasından kaynaklanmaktadır.

Çizelge 6.52'de tüm bu bileşenlerin yapı ve çevresine etkisinin belirlenmesi için "yeniden kullanım-miras etki değerlendirme" tablosuna göre yeniden kullanım müdahalelerinin Han'ın biçim, mekânsal kurgu, cephe düzeni, yapım teknik ve teknolojisine katkı verdiği, Han'ın mimari estetik, çevresel özelliklerine, sosyal, kültürel ve ekonomik ve kullanımın etkisi ile kültürel değerlerinin ortaya çıkarılmasında etkili olduğu söylenebilir.

7. SONUÇ

Tarihi yapıların oluşturduğu yapı stoku, enerji verimi ve sürdürülebilirlik bakımından kullanılarak korunmaları, yeniden inşa edilmesi gerekli yapı ve çevre yükünü azaltmak için bir potansiyel olarak görülmektedir (Conejos ve diğerler, 2013, s 95). Bu şekilde mevcut yapı stoğunun ekonomik değerinin anlaşılmasıyla yeniden kullanım uygulama pratiği yüzyılımızda yaygınlaşmıştır (Pinto ve diğerleri, 2017, s.166). Ayrıca yeniden kullanım, sürdürülebilir gelişimde stratejik öneme sahiptir. Sürdürülebilir gelişimin amacı bozulmaların önlenmesi ve devamlılık ile bağlantılı olarak değişim ve koruma dengesinin sağlanmasıdır. Yeniden kullanım koruma müdahale yaklaşımlarından ve biçimlerinden biridir. Diğer yaklaşımlarda olduğu gibi amaç kültür varlığının özgün değerlerinin en üst düzeyde korunmasıdır.

Yapılan bu çalışma sonucunda; halen kullanılan ya da tarih boyunca yeniden kullanılan sayısız tarihi yapının günümüze ulaşmasında, eskilik, tarihi, sanatsal değerleri kadar kullanım değerleri sayesinde korunduğu ve varlıklarını sürdürdüğü, bu nedenle tarihi yapıların korunması amacıyla uygun bir yeniden kullanıma uyarlamanın çağdaş koruma ilkelerinin ayrılmaz bir parçası haline geldiği, ancak koruma/yeniden kullanım/ koruma müdahalelerinin bir değerlendirmesinin detaylı şekilde irdelenmediği belirlenmiştir.

Yeniden kullanımları değerlendirilen yapıların, korunmuşluk ve yapısal durumu ile mekânsal kurgusunun, yeniden kullanımın gereksinimlere uygunluğu ve yeniden kullanım için gerekli koruma müdahaleleri ile ilişkisinin kapsamlı bir şekilde değerlendirmesinin yapılması gerektiği, ancak bunun için yeniden kullanım projelerini hazırlayan ve karar vericiler için uygulanabilir yöntemlerin yeterince belirlenemediği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede incelenen yeniden kullanıma uyarlanan yapılarda yeniden kullanım tarihi yapıya etki değerlendirmesi raporu hazırlanarak, bu alandaki çalışmalara katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Bu tez çalışmasında sunulan tarihi yapının koruma-yeniden kullanım-koruma müdahaleleri ilişkisi yapının özgün ve kültürel değerleri, bulunduğu çevre ile ilişkisi birlikte sınanmıştır. Öncelikle önerilen değerlendirme raporu, her yapı kendine özgü

durumları barındırması nedeniyle farklı yapı gruplarına göre düzenlenebilir esnekliğe sahiptir. Amaç ölçülebilir bir kıyaslama yapabilecek doğru tespit ve parametrelerin belirlenmesiyle ilişkilidir. Değerlendirmenin ana konusu yapıların özgün değerlerinin muhafaza edilerek korunmasına yönelik katkı sağlamasıdır.

Tarihi yapılar günümüze kadar varlığı süresince onarımlar ile olumlu ya da olumsuz şekilde değişerek dönüşerek gelmişlerdir. İlk inşa dönemindeki özellikleri kadar yapının kültürel değerlerine katkıda bulunan onarımların ekleri de günümüzde özgün değerler olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda özgün kullanımına devam edilmesi tarihi yapıların korunmasına ve kültürel değerlerin sürekliliğine daha çok katkı sağlayacaktır. Yeniden kullanıma uyarlama, özgün kullanımı ile varlığını sürdüremeyecek yapılar için özgünlüğe zarar vermeksizin planlama ve uygulamaların yapılması halinde bir koruma eylemi kabul edilebilir.

Venedik Tüzüğü bildirgesinin giriş cümlelerinde;

> "…geçmişten gelen bir mesajla iç içe geçmiş, insan üretimi tarihi anıtlar eski geleneklerin yaşayan tanıkları olarak günümüze ulaşmıştır. İnsanlar, insani değerlerin birliği bilincine varmaya başlıyor ve eski anıtları ortak bir miras olarak görüyorlar. Gelecek nesiller için onları korumak ortak sorumluluk kabul edilmektedir. Onları özgünlüklerinin tam zenginliği içinde teslim etmek bizim görevimizdir…"[210]

Özgünlük, "Dünya Miras Sözleşmesi" (1972) ile ilişkili "Nara Özgünlük Belgesi"ne (1994) göre "Dünya Miras Sözleşmesinin Uygulanmasına Yönelik Operasyonel Rehber"i (2017) tekrar revize edilmiştir. Bu dokümanın 80. maddesinde, özgünlüğü tüm yönleri ile değerlendirilebilmek için kültürel mirasın özgün ve daha sonraki özelliklerine ve zaman içerisinde biriken anlamlarına bağlı olan bilgileri olarak belirtmektedir. Ayrıca 81. maddede bu değerlerin toplumdan topluma değişebileceği, aynı toplum içinde dahi farklılıkları barındırabileceğinden, o toplumun değer anlayışına gösterilen saygının kültürel mirasa gösterilen saygı olduğuna dikkat çekmektedir. (UNESCO, 2017, s.26-27) Özgünlük, yapının kendi özellikleri ile ilişkili bir kavramdır. Sonradan eklenen değil var olan bir durumdur. (Bie ve Koenraad, 2011, s.2.).

[210] İnternet: Venedik Tüzüğü, Web: https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

Özgünlük değerlendirmesi; biçim ve tasarım, malzeme ve madde, kullanım ve işlev, geleneksel teknikler ve yönetim sistemi, dil ve diğer somut olmayan miras biçimleri, ruh ve duygu, diğer iç ve dış faktörler olarak belirlemiştir (UNESCO, 2017, s.27).

Kullanım ve işlev ile ilgili "San Antonio Deklarasyonu"nda (1996); tarihi geleneksel özgün doku ve işlevlerinin, tarihi kent kimliğinin devam etmesine bağlı varlığını sürdürdüğü belirtilmektedir (Ulukan, 2014, s.85).

Bir dönem yapıların yasal statüsünün belirlenmesinde yapı gruplarının özgünlüğün korunmasına bağlı olarak müdahale ölçeğine ilişkin ilke kararları günümüzde değişmiş, iki grup belirlenen kültür varlıklarında özgün değerlerin korunması konusunda ulusal mevzuatta uzlaşılmıştır. Ancak yeniden kullanımın farklı ülkelerdeki uygulamaları ve ülkemizde ulusal mevzuatın eski bilgileri ile hala yapıların biçimsel korunması ve iç mekân düzenlemelerinde çeşitli ölçeklerde değişimlerin yapıldığı bilinmektedir.

Tarihi yapıların yeniden kullanımı ile korunması için müdahaleler arasında sürekli bir çatışma bulunmaktadır. Bu durum özellikle özgün kullanımından farklı yeniden kullanıma uyarlanan tarihi yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Koruma uzmanlarınca tarihi yapının özgün değerlerinin korunması, yeniden kullanımın tasarımcıları ise tarihi yapıyla etkileşim halinde yenilikçi tasarımlar yapmak eğilimindedir. Yeniden kullanımın gereklerinin yapının özgün değerlerini koruyarak karşılamasından ziyade gereksinimlerine göre yapıda değişiklik yapılarak uygulamalar yapıldığı görülmektedir.

Yeniden kullanımın riski, önce yapının özgün kullanımın değiştirilmesi, bu değişimin gereği mekânsal kurgusunda, malzeme ve tekniğinde yapılan fiziki uygulamalar ile özgün değerlerindn olumsuzluklar olabilmesidir. Nitekim bugün verilen kullanım, sonraki dönemlerde de değiştirilmek istenebilir. Bambaşka bir kullanım için yeniden bir tasarım sürecine yapının zamanla her değişen farklı kullanımında yıkma, sökme ve ilaveler ile biçimsel özellikleri sözde korunacak ancak özgün malzeme, teknik ve işçilik özellikleri zarar görebilecektir.

Yeniden kullanımın gereksinimleri ile zorlanan tasarımcıların tarihi yapılarda salt yapının yaşaması için gerekli olduğu düşüncesiyle çeşitli ölçeklerde geridöndürülemez müdahaleleri önermekte ve uygulamaktadırlar. Bu şekilde yeniden kullanımın gereksinimleri ile tarihi yapının yeniden kullanımına yönelik planlama ve yapının özgün değerleri ile yeniden kullanımının gereklerini dengeli bir şekilde yapıya uyarlamak için büyük müdahaleler yapılmasını gerektirebilir. Mimari restorasyonun sorunsallarından biri, tarihi yapının özgün değerlerinin korunmasına hizmet etmesine yönelik yeniden kullanımın ve müdahalelerin belirlenmesidir.

Benzer sorunlar özgün kullanıma devam edilmesinde de koruma müdahalelerinde karşımıza çıkabilir.

> "…Restorasyon bir anıtın yalnızca biçimi değil, malzemesi ve yaşayan varlığını da korumakla görevlidir. Bir yapıda malzeme, biçim ve üslubu taşıyan önemli bir unsurdur. Yapının biçim ve üslubunda yani fiziksel bütünlüğünde meydana gelen bozulma, malzemenin bozulmasıyla doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla restorasyonun pratikte temel konusu, doğrudan malzemeye yapılan müdahaledir…" (Eskici, 2008, s.118)

Değerlendirmeler özgün kullanımın devam ettirilmesi ya da yeniden farklı bir kullanıma uyarlanması kapsamında değerlendirilmiştir. Koruma müdahaleleri ilkeleri açısından yapılan müdahalelerin irdelenmesiyle birlikte sonuca ulaşılmıştır.

İster özgün kullanım için sağlıklaştırma/rehabilitasyon müdahaleleri yapılanlar, ister farklı bir kullanım için yeniden kullanıma uyarlanan, inşa edildikleri dönemin yapım teknikleri ve yapı malzemeleri ile dönemin yaşam standartlarına göre inşa edilen yapılar olsun, günümüz konfor şartlarına uyarlanmasında gerekli donanımların yapıya eklenmesi gerekmektedir.

Termal konfor şartlarını oluşturan ısınma, havalandırma dışında elektrik, su tesisatı, ıslak hacimlerin yapıların içinde yer alması, iş sağlığı ve güvenliği, yangın koruma sistemleri, engelli erişilebilirliği vb. birçok donanımın yanı sıra günümüz yaşamında iş ve günlük yaşam gereksinimlerin gereği mekânsal boyutlar, özgün kullanımındaki tarihi yapıların kullanılmasında da sınırlamalar getirmektedir.

İnşa edildiği döneme bağlı olarak tarihi yapıların mekânsal özellikleri (boyut, form, malzeme) günümüz koşullarında kullanımı için yeterli olmaması nedeniyle mekânsal genişleme eğilimi birçok sağlıklaştırma-rehabilitasyon uygulamalarında da ana konuyu oluşturmaktadır.

Koruma uygulamalarında birçok değere uygun koruma müdahaleleri geliştirilirken özellikle yapının özgünlük değerinin en önemli unsuru olan malzeme, işçilik açısından yapım tekniklerinin korunması geri planda kalmaktadır.

Mevcut yapının yapım tekniği altyapı, sıhhi tesisat gibi günümüz konfor şartlarının olmazsa olmazı uygulamaları tatbik edebilecek düzeyde olmaması, bu sistemlerin yapıya entegre edilmesi için yapıların özgün malzeme ve detaylarının değiştirilmesine neden olmaktadır. Aslında yapıda hiçbir zaman olmayan sonraki dönemlerde teknolojik gelişmelere göre yine değişmesi muhtemel birçok unsur eklenmektedir. Yapısal iyileştirme, güçlendirme ya da sağlamlaştırma müdahaleleri olarak belirlenen bu uygulamalar yapının özgünlük değeri, teknik ve teknolojik değerlerinin tahrip edilmesine neden olabilmektedir.

Yapılan her yeni müdahalenin günümüz damgasını taşıması, ayırt edilebilir olması yani restorasyonda dürüstlük ilkesi ve zarar vermeden geri döndürülebilir/alınabilir (reversible) olması aslında görünür olmayan uygulamalarda göz ardı edilebilmektedir. Müdahalelerin, özgünlük-güvenlik ilişkisini azami düzeyde sağlayacak biçimde tasarlanması, yapının özgün niteliklerinin başkalaştırılmasına/hibritleşmesine yol açmaması gerekmektedir. Çünkü hibritleşen sistemlere atık özgün malzeme ve teknikle müdahale edilmesi neredeyse imkânsız hale gelecektir. Sonraki dönemlerde bu sistemlerin geri alınmasında yapısal riskler oluşabileceği gibi, özgün kalan malzeme ve sistemde de ağır tahribatlara neden olabilirler. Eğer yapının azami çağdaş konfor şartlarına ulaştırılmasında yapısal sorunlarından kaynaklı büyük müdahaleler gerekmiyorsa, ciddi şekilde kültürel değerlerinin tahribatı söz konusuysa yapılacak uygulamaların asgari düzeyde tutulması için yapının daha az müdahale göreceği bir kullanım ile değerlendirilmesi düşünülmelidir.

20. yüzyılın yapı malzemeleri ve inşa teknikleri hızlı şekilde değişmiştir. Günümüzde 19. yüzyıla kadar kullanılagelen birçok yapı malzemesi ve dolayısıyla inşa tekniği kullanılmamaktadır. Taş, tuğla gibi ana yapım malzemeleri terkedilmiş daha çok çimento, demir, çelik vb. gibi malzemeler ile daha büyük açıklıkların geçildiği daha yüksek yapıların yapılabildiği teknoloji, en basit programlı yapılarda dahi kullanılmaktadır.

Yapım malzemesi ve teknolojisinin hızlı şekilde değişimi nedeniyle, aslında yüzyıllar boyu insanlık tarihinde önemli bir yeri olan tarihi yapıların yapı malzeme ve teknikleri içeren bilgilerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması artık daha önemli bir konudur.

Yapısal durumu zafiyet gösteren yapıların ağır programlı yeniden kullanıma uyarlanmasında biçimsel özellikler dışında korumanın sağlanması oldukça güçtür. Bu nedenle özgün kullanımından farklı yeniden kullanıma uyarlanan yapıların günümüz yaşam koşullarına uyumlu hale getirilmesi, yeniden kullanım alternatiflerinin yapının tasarım ve biçimsel özellikleri kadar, malzeme ve yapım tekniğine uygun, korunmuşluk durumu özellikle yapısal durumu göz önüne alınarak belirlenmelidir.

Yeniden kullanımın ana hedefi, yapının hem özgün değerlerinin korunmasına katkı vermesi, hem konfor şartlarını asgariye çıkaracak çözümlemeler ile günümüz yaşamasında aktif şekilde kullanılmasını sağlamaktır.

> Doğru ve uygun yeniden kullanıma uyarlanan tarihi yapıların kültürel değerlerinin toplum tarafından en üst düzeyde anlaşılması, tarihi değerlerinin yanında yapıların karakteristik özelliklerinin de korunmasını sağlayacaktır. (Pinto ve diğerleri, 2017, s.165). Çoğu başarılı yeniden kullanıma uyarlama projelerinin özelliği, bir yapının miras önemini sürdürmesi ve saygı görmesi yanında gelecek için değer sağlayan bir çağdaş katman eklemesidir. (Bullen and Love, 2011a)[211]

Yeniden kullanım söz konusu olduğunda bir tarihi yapıya uygun kullanımın belirlenmesinde yapının korunmuşluk ve yapısal durumu kadar çevresel, sosyal-ekonomik ve kültürel ortamında etkisi de önemlidir. Ancak bazen koruma konusunda

[211] Bullen and Love, 2011a, Konferans metni: *Proceedings of the 2011 Construction and Building Research Conference* (COBRA), Sep 12-13 2011, pp. 1652-1662.

daha serbest düzenlemeler ile sonuçlanmasına neden olduğu görülmektedir. Oysaki yeniden kullanım koruma müdahale yaklaşımlarından biridir. Her koruma eylemi gibi amacı mekânsal kurgudan, malzemeye, yapım teknolojisinden özgün kullanıma uyuma ve yerin ruhuna kadar özgün değerlerin korunmasıdır.

Bu nedenle yeniden kullanıma uyarlama çalışmaları zorlu ve detaylı düşünülmesi gereken bir süreçtir. Hem günümüz çağdaş konfor şartlarına ulaşabilme hem de özgün değerlerin korunması için yeniden kullanım-özgün değerlerin korunma dengesi sağlanabilmelidir. Özellikle yeniden kullanımın belirlenmesinde, özgün değerlerin en üst düzeyde korunması amacıyla her bir mekâna, yapım sistemi ve malzemesine yapılacak müdahaleler için yapının özgün değerlerine ve kimliğine katkı sağlaması bakımından bir değerlendirme yapılmalıdır. Aksi takdirde her değişen kullanımın gereği birçok fiziki müdahale ile özgün malzeme ve işçilik zaman içerisinde değişime uğrayacaktır.

Bu çerçevede tarihi yapıların yeniden kullanımın değerlendirilmesi amacıyla önerdiğimiz "yeniden kullanımın tarihi yapıya etki değerlendirme" raporu (YKTED) analitik bir çalışma gerektirmektedir. Bu rapor, yapının tanımlanması, çözümlenmesi ve değerlendirmesinin detaylı şekilde yapılarak, neyi koruyacağımıza ilişkin özgün değerlerin ve korunmuşluğun belirlenmesi, yapısal durumu belirlenerek bu değerlerin en düzeyde korunmasına yönelik müdahalelerin belirlenmesi ile yapının kullanım yükü ve verilen kullanımın gereksinimi kullanım yükünün karşılanmasına yardımcı olacaktır. Yeniden kullanımın gereksinimi mekânsal düzenlemeler, yasal gereklilik ve günümüz konfor şartlarının oluşturulmasında özgün değerlerin korunması ve yapısal durumun bu beklentileri karşılaması dengesi sağlanmalıdır. Yapının mekânsal düzeni uygun olsa bile yapısal durumu verilen yeniden kullanımı karşılaması için özgün teknik ve malzemesine aşırı müdahaleler gerektirebileceği durumlar iyi irdelenmelidir. Bu bakımdan önerilen değerlendirme raporu müdahalelerin özgün değerlere ve çevre ile ilişkisine etkisi bakımından bütünleşik bir irdeleme yapılmasına yardımcı olması beklenmektedir.

Müdahale ölçeği ister bakım ister esaslı onarım ölçeğinde olsun, yapının özgün malzeme, detaylarına uyumlu olarak, en az müdahale, ayırt edilebilir ve geri

döndürülebilir ilkesi çerçevesinde değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmede özgün malzemenin korunması ile başlayan mekânsal planlama ve mekanlar arası ilişkilerin korunmasındaki yeniden kullanımın gereksinimleri incelenmiştir. Koruma/yeniden kullanım dengesinin müdahale/koruma ile özgünlük değerlerinin etkinin incelenmesine yardımcı olmuştur.

Uzmanlarınca koruma projeleri ve uygulamaların değerlendirilmesini kolaylaştırmak üzere sayısal hale getirilen tablolar ile uygulama öncesi ve sonrası özgün değerleri, kullanımın uygunluğu ve kültürel değerlere etkisi ölçülebilir hale getirilmiştir.

Elde edilebilen veriler ile yapılan değerlendirmede, Çengel ve Safran Han'ın yeniden kullanıma yönelik koruma müdahaleleri "orta", Çukur Han'a yapılan müdahaleler "çok" değerde çıkmıştır. Yeniden kullanımın müdahalelerinin kısmen malzeme kayıpları olsa da Safran Han'ın özgünlük değerlerine büyük katkı sağladığı, Çengel Han'da özgün malzeme kayıplarına karşın özelliklerini koruyabildiği, Çukur Han'da malzeme kaybı nedeniyle özgünlük değerinde kayba neden olduğu belirlenmiştir. Bu üç Han'ın özgün mekânsal kurgusunun, mekanların birleştirilmesine karşın okunabilirliği ve mimarisinin biçimsel özelliklerini koruduğu söylenebilir. Yeniden kullanımın yapıların korunmasına ilaveten kültürel sürekliliğe etkisi bakımından değerlendirilmesinde, Ankara Kale civarının kültürel bir cazibe merkezine dönüşmesine sağladıkları faydalar nedeniyle büyük oranda değer kattıkları kuşkusuzdur.

Yukarıdaki sonuçlar, yeniden kullanımın tarihi yapıya etki değerlendirme raporu (YKTED) ile elde edilmiş olup, proje ve uygulama müdahaleleri irdelendiğinde doğru bir sonuca ulaştığı görülmektedir. Şehir içi hanların mekânsal planlanması göz önüne alınarak yapıların özgünlük değerine ilişkin yaptığımız bu değerlendirmeler ve müdahalelere ilişkin çizelgeler, farklı kullanımlardaki yapılara da uyarlanabilir.

Bu değerlendirmenin amacı tarihi yapının yeniden kullanıma uyarlama için gerekli müdahalelerinin onun korunmasına etkisinin ortaya konulmasıdır. Önerdiğimiz raporlama, geliştirilebilir olması yanında değerlendirme yapacaklar için açık ve detaylı kontrol listelerinden elde edilecek sonuçları ile kıyaslamaya uygun olduğundan koruma projelerinin hazırlanması ve değerlendirilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Acar, E. (1975). *Osmanlı Anadolu Kentinde Mülkiyet/Doku İlişkileri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Ankara.

Ağar, P. (2009). *Gaziantep Lala Mustafa Paşa Hanı ve Koruma Sorunları.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ahunbay, Z. (1996). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon.* İstanbul: Yem Yayınları.

Ahunbay, Z. (1997), *Onarım ve Koruma, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi.* (Cilt:3). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 1368-1374.

Ak, B. (2009, Eylül-Ekim). Behiç Ak ile Bina Oyunu Üzerine, Dosya: Yapıların Kullanım Süreci ve Mimarın Sorumluluğu. *Mimarlık,* 349.

Akdeniz, H. (1995, Mayıs). *Pirinç Han planı*. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bursa ve Yöresi Uluslararası Kongresinde sunuldu, Mimarlar Odası Bursa Şubesi, Bursa, 300.

Akhtarkavan, M., Alikhani, A., Ghıasvand, J., Akhtarkavan, H. (2008, July). *Assessing Sustainable Adaptive Reuse of Historical Buildings.* WSEAS International Conference on Cultural Heritage And Tourism (CUHT'08), Heraklion, Crete Island, Greece, 95-100.

Akın, N. (2005). Venedik Tüzüğü Üzerine. A. Arel, E. Gürsel, ve S. Özkan (Editörler). *Selçuk Batur İçin Mimarlık Yazıları.* Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayını, 2226.

Aksoy, Z. (2010). *Kentsel Alanda Vakıf Taşınmazlarının Dönüşümü: Başkentlik Sürecinde Ankara Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aktüre, S. (1975). 17.Yüzyıl Başından 19.Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehirsel Yapının Değişme Süreci. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi,* I, 1.

Aktüre, S. (1978), *19. Yüzyıl sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlenmesi.* Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.

Aktüre, S. (1981). *19. Yy Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 2.

Aktüre, S. (1984). *16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler.* Tarih İçinde Ankara (Eylül 1981 Seminer Bildirileri), ODTÜ, Ankara, 1-47.

Aktüre, S. (1994). 17. ve 18. Yüzyıllarda Ankara. Ankara: *Yapı ve Kredi Bankası Yayını*, 89.

Akyol, E., Zengel, R. (2014). 21. Yüzyılda Yeni Nesil Konaklama Yapıları: Butik Otel Yaklaşımı. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(2), 211-225.

Akyüz, J. (2003). *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde XVIII. Yüzyılda Ankara.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Albani, F. (2017). New lives for deconsecrated churches. Symbolic values and the identity of places, Conservatıon Adaptatıon, Keepıng Alıve The Spırıt Of The Place Adaptıve Reuse Of Herıtage Wıth Symbolıc Value, *EAAE Transactions on Architectural Education*, No. 65, Belçika, 11-16.

Alemdar, K. (1984). *Seyahatnamelerde Ankara-Batılı Seyyahlara Göre 16. ve 19. Yüzyıllar Arasında Ankara kenti ve Ankara'nın Konumuyla İlgili Kısa Bir Değerlendirme.* Tarih İçinde Ankara, Eylül 1981 Seminer Bildirileri, ODTÜ, Ankara.

Altınoluk, Ü. (1987). *Eski Yapılar Yeni Fonksiyonlar.* İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.

Altınoluk, Ü. (1998). *Binaların Yeniden Kullanımı.* İstanbul: Yem Yayınevi.

Ankara II Nolu Kültür Varlıklarını koruma Bölge Kurulu Arşivi.

Arıkan, M. (1974). *Ankara'nın 1462-3 (867) Tarihli En Eski Tahrir Defteri.* Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara.

Asar, B. (2012). *Ankara Ulus Tarihi Kent Merkezindeki Ticaret Binalarının Değişimi ve Mekansal Analizi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Asatekin, G.N. (2004). *Kültür ve Doğa Varlıklarımız, Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız?* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

Atalan, Ö., Arel, H.S. (2016). 15. ve 16. Yüzyıllara Ait Osmanlı Han Yapılarının Mekânsal Analizi, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* 11(2), 217-228.

Atlas Yapı Mimarlık Müş. Tic. Ltd.Şti (2013), Ankara Safran Han Restorasyon Projesi Revize).

ATO Haber. (2002, Ekim). Ankara Valiliği Basın Danışmalığı.

Averıll, J.D. (1998). *Performance-based Codes: Economics, Documentation and Design.* MSc thesis, Worcester Polytechnic Institute, US.

Aydın, S., Eminoğlu, K., Türkoğlu, Ö., Özsoy, E. D. (2005). *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara.* Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

Ayman, E. (1995). *A Methodological Survey On Two Examples of The Museums Housed In The Ottoman Medreses And A Restorarion Proposol For The Complex of Amcazade Hüseyin Paşa in İstanbul.* Unpublished Master Thesis, The Department of Architecture, The Middle East Technical University, Ankara.

Ayverdi, E. (1966). *Osmanlı Mimari Çağının Menşe'i, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaziler, Hüdavendigar ve Yıldırım Bayezid, 630-805 (1230-1402)* (Cilt I). İstanbul: Baha Matbaası.

Ayverdi, E., (1972). *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, Cilt II., Baha Matbaası, İstanbul.

Bademli, R. (1994). *Ankara'da Kent Planlama Deneyi ve Ulaşılan Sonuçlar, Ankara Ankara*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları Ltd.Şti., Yapı Kredi Kültür Merkezi.

Bağbancı, K. Ö. (2007), *Bursa Hanlar Bölgesi Değişim ve Dönüşüm Sürecinin İncelenmesi ve Bölgenin Korunması Üzerine Bir Araştırma.* Basılmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bakırer, Ö. (1973), Vakfiyelerde Binaların Tamiratı ile İlgili Şartlar ve Bunlara Uyulması. *Vakıflar Dergisi*, X, 113-126.

Bakırer, Ö., Madran, E. (1984). *Ankara Kent Merkezinde Özellikle Hanlar ve Bedesten'in Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*. Tarih İçinde Ankara, 1984 Seminer Bildirileri, ODTÜ, Ankara.

Balaban, B. (2017), *Tematik Butik Otellerin Mekânsal Fonksiyonlarının Analizi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Anabilim/Sanat Dalı, İstanbul.

Başa, A. B. (2007), *Yapıların Otel Olarak Yeniden Kullanım Bağlamında Mekânsal Dönüşümlerin Kavramsal ve Kuramsal Analizi*. Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı, 1.8.1989.

Bayram, S., Mert, Y.L. (1998), *Cumhuriyetin 75. Yılında Vakıf Eserleri Ankara.* Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları,.

Baz, T.N., Karatosun, M. B. (2017), An Essay in Adaptive Reuse: The Case of Bergama Küplü Hammam. *ICONARP International Journal of Architecture & Planning Received,* 5, 91-102.

Bektaş, C. (1996). *Kültür Uğraşısı ile Mimarlığa Duyarlılık, (5) Kimin Bu Sokaklar, Alanlar Kentler.* İstanbul: Tasarım Yayın Grubu.

Bener, Ç. T. (2010). *Anıtsal Taşınmaz Kültür Varlıklarında İşlev Değişikliklerinin ve İşlev Değişikliklerinden Doğan Yıpranmaların İstanbul'daki Örnekler ile*

İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Benli, G. (2007), *İstanbul Tarihi Yarımada'da Bulunan Han Yapıları ve Avlulu Hanların Koruma Sorunları.* Yayımlanmamış Doktora Tezi Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bie, P., Koenraad V. C. (2011, January). *Adaptive Reuse Within The Retail Design Discipline: Exploring the Concept of Authenticity*. Conference, Proceedings Architectural Design between Teaching and ResearchAt: Bari, Italy, 1-10.

Bie, P., Koenraad, V. C. (2014). Aemulatio and the Interior Approach of Adaptive Reuse. *Interiors, Design/Architecture/Culture*, 5(1), 71-88.

Binan, D., Cantimur, B. (2010). Koruma Alanında Somut ve Somut Olmayan Boyutlarıyla Miras Kavramının Gelişimi ve "Yerin Ruhu", Mimari Korumada Güncel Konular, (Derleyenler: N. Özaslan, D. Özkut). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 176-191.

Bond, C. (2011). *Adaptive Reuse: Explaining Collaborations within a Complex Process.* Unpublished Master's Thesis, University of Oregon, USA.

Borlizzi, P., Frenda, A., Soldano, S., Valle, M. (2018). *Best Practices Handbook, Transnational Model Form Of Socially Useful Use Of Medieval Ruıns*, Version 1,11/2018, SiTI – Istituto Superiore sui Sistemi Territoriali per l'Innovazione.

Brooker, G., Stone, S. (2004), *Re-readings. Interior architecture and the design principles of remodelling existing buildings*. RIBA Enterprises, London.

Bullen, P. A. (2007), Adaptive reuse and sustainability of commercial buildings. *Facilities*, 25(1/2), 20–31.

Bullen, P. A., Love, P. E. D. (2009). Residential regeneration and adaptive reuse: learning from the experiences of Los Angeles. *Structural Survey*, 27(5), 351–360.

Bullen, P., Love, P. (2011a). *Adaptive Reuse of Heritage Buildings: Sustaining an Icon or Eyesore,* in Ruddock, L. and Chynoweth, P. and Egbu, C. and Sutrisna, M. and Parsa, A. (ed), Proceedings of the 2011 Construction and Building Research Conference (COBRA), Sep 12-13 2011, pp. 1652-1662. Manchester, UK: Royal Institution of Chartered Surveyors.

Bullen, P., Love, P. (2011b), Factors influencing the adaptive re-use of buildings, J*ournal of Engineering, Design and Technology,* 9, 32-46.

Bullen, P., Love, P. (2011c), Adaptive Reuse of Heritage Buildings. S*tructural Survey,* 29(5), 411-421.

Can, Ş.G. (2007), *A Critical Assessment For Reuse Of Traditional Dwellings As "Boutique Hotels" in Urgup.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Ankara.

Cantacuzino, S. (1993). *Re/Architecture, Old Building/New Uses.* New York: Abbeville Press, Publishers, 8.

Cantell, S.F. (2005). *The Adaptive Reuse of Historic İndustrial Buildings: Regulation Barriers, Best Practices and Case Studies*. Unpublished Master Thesis, Virginia, Polytechnic Institute and State University. U.SA.

Ceylan, O., Arpacıoğlu Ü. (2017). *Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarında Edilgen Yangın Korunumu. İstanbul Örneği. Megaron* 2017, 12(1) 145-156.

Ch'ng, K.H.Y. (2010). *The Beneficial Past: Promoting Adaptive Reuse as a Beneficial Design Method for East and South-East Asia.* Doctorate Thesis, University of Hawai'i at Manoa.

Cherchi, P. F. (2015). Adaptive Reuse of Abandoned Monumental Buildings as a Strategy for Urban Liveability. *Athens Journal of Architecture,* 1(4), 253-270.

Chia-Sheng, C., Yin-Hao C., Lichiu, T. (2018). Evaluating The Adaptive Reuse of Historic Buildings Through Multicriteria Decision-Making. *Habitat International*, 81, 12-23.

Cihan Restorasyon. (2011). *Ankara –Safran Han Restorasyon Projesi.* Ankara: Ankara II Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivi.

Conejos, S., Langston, C., Smith, J. (2013). AdaptSTAR model: A climate-friendly strategy to promote built environment sustainability. *Habitat International*, 37, 95–103.

Çadırcı, M. (1984). *Yönetim Merkezi Olarak Ankara'nın Geçirdiği Evrim.* Tarih İçinde Ankara, Eylül 1981 Seminer Bildirileri, ODTÜ, Ankara, 89-96.

Çal, H. (2007). *Ankara Çukur Han Restitüsyon Sanat Tarihi Raporu.* Ankara: Promim İç Mimarlık Tasarım Restorasyon İnşaat San. ve Tic.Ltd.Şti., Ankara II Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivi.

Çeçener ve Danışman. (1973), Kültürel Değeri Olan Yapı Korunması ve İngiltere Mevzuatı. *Mimarlık Dergisi*, 8, 18-23.

Çoşkun, B.S. (2012). *İstanbul'daki Anıtsal Yapıların Cumhuriyet Dönemindeki Koruma ve Onarım Süreçleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çulcu, S, (2005). *Evaluation Of Alterations In Ottoman Hans In Tire For Their Restitution.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, İzmir.

Darka, S. (2003). *15.-19. Yüzyıl Ankara Hanlarında İşlevsel Dönüşümler.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Denel, S. (1982). *Batılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri*. Ankara: Ara Yayınları.

Dinç, Z. (2016). *XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çarşı'nın Kent Hayatına Etkisi: Ankara Örneği.*

Doğruer, F.S. (2019), *Türkiye'nin Arkeolojik Eser Barındıran Seçilmiş Müzelerinde Önleyici Koruma Bağlamında Müze Tasarımlarının İrdelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Ankara.

Doğu, Başaran 19.05.2010, http://wowturkey.com/t.php?p=/tr391/basaran_dogu_Resim24.jpg, Erişim Tarihi:07.03.2019.

Dontalelli, A. (2017). *Reuse and Structure In Hıstorıc Archıtecture: Constraınts In The Conservatıon Project, Conservatıon Adaptatıon, Keepıng Alıve The Spırıt Of The Place Adaptıve Reuse Of Herıtage Wıth Symbolıc Value.* Belçika: EAAE Transactions on Architectural Education no. 65, 73-84.

Douglas, J. (2006). *Building Adaptation.* Edinburg, UK: Heriot-Watt University.

Drury, P., McPherson, A. (2008). *Conservation Principles Policies And Guidance For The Sustainable Management Of The Historıc Environment.* London: English Heritage.

Duffy, F. (2017). *What is the meaning of this place? Loss of understanding and the place of the imagination in the context of historic church reuse, Keepıng Alıve The Spırıt Of The Place Adaptıve Reuse Of Herıtage Wıth Symbolıc Value.* EAAE Transactions on Architectural Education no. 65, Belçika, s.85-92.

Dündar, A. (1999). *Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları*. *Dini Araştırmalar,* 2(5).

Engin, E.H. (2002). *Tarihi Trabzon Kent İçi Hanları'nın Analizi ve Yeni İşlev Önerileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Trabzon.

Engin, E.H. (2009), *Tarihi Yapıların Yeniden Kullanımında İç Mekâna Etkilerin İncelenmesi İçin Bir Yöntem Önerisi; İstanbul Endüstri Yapıları Örneği.* Yayımlanmamış Doktora Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Trabzon.

Erder, C. (1968), Venedik Tüzüğü, Uluslararası Tarihi Anıtları Koruma Kuralları. *Vakıflar Dergisi*, 7, 111-115.

Erder, C. (1977). Venedik Tüzüğü Bir Anıt Gibi Korunmalıdır. *O.D.T.Ü, Mimarlık Fakültesi Dergisi,* 3(2), 172-173.

Erder, C. (2007). *Tarihi Çevre Bilinci.* Ankara: O.D.T.Ü, Mimarlık Fakültesi.

Erdoğan, A., Günel, G., Kılcı A. (2007a). *Tarih İçinde Ankara*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara Tarihi ve Kültür Dizisi C.1.

Erdoğan, A., Günel, G., Kılcı, A. (2007b). *Osmanlı'da Ankara*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara Tarihi ve Kültür Dizisi C.2.

Erdoğdu, Ş. (1964). *Ankara'm.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 104.

Ergenç, Ö. (1973) *1600-1615 Yılları Arasında Ankara İktisadi Tarihine Ait Araştırmalar.* Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Ergenç, Ö. (1980). XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bilgiler. *Osmanlı Araştırmaları*, I, 85-108.

Ergenç, Ö. (1995). *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.

Ergenç, Ö. (2000). *16. Yüzyıl Ankara'sı: Ekonomik, Sosyal Yapısı ve Kentsel Özellikleri.* Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Ankara, 49-58.

Ersen, A. (1992). Yeniden İşlevlendirilen Tarihi Yapılar, Modern Ekler ve Çağdaş Tasarım. *Arredamento Dekorasyon,* 37(5), 102-105.

Ersoy, B. (1991a). Ankara Çengel Han. *Türkiye İş Bankası, Kültür ve Sanat Dergisi,* Halk Kültürü Özel Sayısı, Yıl:3, 11, 56-59.

Ersoy, B. (1991b). Osmanlı Şehir-İçi Hanları-Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri. *Sanat Tarihi Dergisi*, 7(7), 75-98.

Ersoy, B. (1992). Ankara Hasan Paşa Hanı (Sulu Han). *Ankara Dergisi*, 1(3), 39-52.

Ersoy, B. (1995). *Osmanlı Şehir-içi Hanlarından Önemli Bir Örnek: Amasya Taş Han.* 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Cilt II, Kültür Bakanlığı, Yayımlar Dairesi Başkanlığı, Ankara, 81-92.

Ersoy, B. (1996). *Çukur ve Çengel Han rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerine ilişkin 24.04.1996.* Ankara: Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivi.

Ersoy, B. (2001). Osmanlı Şehir İçi Hanların İşlevleri, *EJOS*, IV (M. Kiel, N. Landman & H. Theunissen (eds.), Proceedings of the 11th International Congress of Turkish Art, Utrecht-The Netherlands, August 23-28, 1999), No.16, 1-3.

Ersoy, B. (2012). Bergama Çukur Han. *Sanat Tarihi Dergisi*, XXI(1), 70-85.

Eskici, B. (2008). Mimari Restorasyonda Malzeme Kullanımı ve Yöntem Sorunları Üzerine. *Yapı Dergisi*, 322, 118-123.

Eskici, B. (2009, Ekim). *Tarihi Bina Onarımlarında Cephe Temizliğinin Önemli ve Yöntem Sorunları Üzerine.* Ankara: TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, Ankara Şubesi, Kardelen Ofset Ltd.Şti.

Eskici, B. (2013). *Arkeolojik ve Sanat Eserlerinin Korunmasında Temizliğin Önemi ve Lazer Teknolojisi Üzerine.* Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık, 59-66.

Eyice, S. (1971). *Ankara'nın eski bir resmi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 61-113.

Fielden, B. M. (1979). *An Introduction to Conservation of Cultural Property.* Rome: UNESCO, CC-70/WS/114, 22.

Fielden, M.B. (2003). *Conservation of Historic Buildings* (Kt, CBE, D Univ, D Litt, FSA, FRSA, AA Dipl (Hons), FRIBA Director Emeritus). Rome: International Centre for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property.

Forster A. M., Kayan, B. (2009). Maintenance For Historic Buildings: A Current Perspective, *Structural Survey*, 27(3), 210- 229.

Forsyth, M. (2007). *"The Past in The Future", Understanding Historic Building Conservation*. UK: Blackwell Publishing Ltd, 1-8.

Gabriel, A. (1968). *Une Capitale Turque Brousse.* Paris.

Galanti, A. (2005). *Ankara Tarihi I-II*. Ankara: Çağlar Yayınları, 266-267.

Gorse, C., Hıghfıeld, D. (2009). *Refurbishment and Upgrading of Buildings.* London and New York: *Spon Press.*

Gökçe, E. (2018). *Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi, Manisa Kurşunlu Han Restorasyon Örneği*. Uzmanlık Tezi, İller Bankası Anonim Şirketi, 87.

Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties (Heritage English, 2008)

Güler, G. A. ve Tutal, O. (2017, 2-3-4 Kasım). *Tarihi Yapılarda Erişilebilirlik ve Kullanılabilirlik.* Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyumu, Trabzon, 351-361.

Günel, G., Kılcı, A. (2015, Haziran). Ankara Şehri 1924 Haritası: Eski Bir Haritada Ankara'yı Tanımak. *Ankara Araştırma Dergisi*, 3(1), 78-104.

Güner, H. E. (2017). Kayseri Lisesi'nin Millî Mücadele Müzesi'ne Dönüşümü, *TÜBA-KED*, 16, 67-87.

Gürboğa, F. (1999). *Uşak Hanları ve Ticaret Yapıları.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Harvey, D.C. (2001). Heritage Pasts and Heritage Presents: Temporality, Meaning and The Scope of Heritage Studies. *International Journal of Heritage Studies*, 7(4), 319-338.

Hassa Mimarlık. (2008). Ankara –Safran Han Restorasyon Projesi. Ankara: AIIKK arşivi.

ICOMOS. (2011). Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties.

İlki, A. (2014). Ankara Tarihi Zafran Han (Safran han) Müştemilatı Hakkında Ön değerlendirme Raporu) 10 Mart 2014. Ankara: İTÜ İnşaat Fakültesi, Art-Yol Mühendislik, Promim İç Mimarlık Tasarım Restorasyon İnşaat San. ve Tic.Ltd.Şti., AIIKK arşivi.

İlter, İ. (1969). *Tarihi Türk Hanları.* Ankara: KGM Matbaası.

Jandl, H. W. (1988). *Rehabilitating Interiors in Historic Buildings. Identifying and Preserving Character defining Elements, Preservation Briefs 18.* Washington DC: U.S. Department of the Interior, National Park Service.

Jokilehto, J. (1999). *A History of Architectural Conservation.* Great Britain: Butterworth-Heinemann.

Jokilehto, J. (2007). *Conservation concepts, Conservation Of Ruins.* J. Ashurst (Ed.). London: Routledge, 1-10.

Ka-Ba Eski Eserler Koruma ve Değerlendirme Mimarlık Ltd. (1992). Açıklamalar, Çengel Han Koruma Projesi, AIIKK arşivi, Ankara.

Ka-Ba Eski Eserler Koruma ve Değerlendirme Mimarlık Ltd. (1995). Ankara-Ulus, Çengel ve Çukur Han Koruma-Onarım Yeniden İşlevlendirme ve Çevre Düzenleme Uygulama Projeleri ve Detay Tarifleri Raporu, Temmuz 1995, AIIKK arşivi, Ankara.

Ka-Ba Eski Eserler Koruma ve Değerlendirme Mimarlık Ltd. (2005). Ankara-Ulus, Çengel Han Müzesi Koruma-Onarım ve Yeniden İşlevlendirme Uygulama Projesi Raporu, Ağustos 2005, AIIKK arşivi, Ankara.

Kabaoğlu, A. (1994). Çengelhan-Çukurhan Koruma ve Değerlendirme Yatırımları Danışmanlık-Projelendirme ve Uygulama Çalışmaları. *Ankara Dergisi*, 2(6), 73-84.

Kandemir, A., Temizsoy, A. (2003). *Research on the Tradional Materials and Techniques of Han Buildings*. Ankara: ODTÜ, 23-37.

Karakaş, B., Bircan, B., Gök, O. (2007). Hizmet Sektöründe İlişki Pazarlaması: Butik Oteller ve 5 Yıldızlı Oteller Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review,* 7(1), 3-18.

Keleş, R. (1971). *Eski Ankara'da Bir Şehri Tipolojisi.* Ankara: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgileri Fakültesi Yayınları, No:314.

Keskin, M. (2010, Eylül). Tarihi Kentler Birliği, Çekül, Tarihi ve Kültürel Mirası Koruma Proje ve Uygulamalarını Özendirme Yarışması, 74-75.

Kılıçbay, M.A. (1994). *Homo Politicus Abcyrensis, Ankara Ankara*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları Ltd.Şti.

Kırpık, G., Erdoğan, A., Çam, M., Kılcı, A., Topraklı, A., Y., (2015), *Şehr-i Kadim Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Cilt:3, Ankara, s.398

Kincaid, D. (2003). *Adapting Buildings for Changing Uses, Guidelines for change of use refurbishment*. London: Spon Press.

Korumaz, M. (2011). *Türkiye'de Tarihi Yapılarda Façadısm (Cephecilik) Uygulamalarının Koruma Kapsamında Değerlendirilmesi*. Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Köç, A. (2009a). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ümerâ Vakıfları Ve Kentsel Gelişim: Mahmud Paşa Vakıfları ve Ankara Örneği.* Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Köç, A. (2009b). *Osmanlı Klasik Dönem Şehirciliğinde Çarşı Merkezinin Teşekkülünde Bedestenin Rolü: Ankara Örneği.* Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 18(4), Ekim Ayrı Basım, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, s.4

Köse, R., Koltuk, N., Şahin, E., Alikılıç, D. (2018). *Dünden Bugüne Tarihi İstanbul Çarşıları*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.

Kuban, D. (1998). *Mimarlık Kavramları, Tarihsel Perspektif İçinde Mimarlığın Kuramsal Sözlüğüne Giriş.* İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Kuban, D. (2000). *Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu, Kuram ve Uygulama.* İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları,.

Latham, D. (2000). *Creative Re-Use Of Buildings.* London And New York: Taylor & Francis Group.

Madran, E. (1996). Cumhuriyet Öncesi Koruma Etkinliklerine Genel Bir Bakış. *ODTÜ, MDF,* 16(1-2), 59-97.

Madran, E. (2005). *Açılış ve Sunumlar, Ankara Tarihi Kent Merkezi-1 Ulus Paneli.* Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 10-19.

Madran, E. (2006). *"EK-2, Dönemler" Ankara'nın Geleceğini Tasarlamak Kentin Kültür Katmanları 2*. Ankara'nın Türk-İslam Dönemi 14 Ekim 2006 Panel, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Kent İzleme/Kent Çalışmaları Birimi, Ankara.

Madran, E., Özgönül, N. (2005). *Son Yasal Düzenlemelerde Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler El Kitabı.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, DÖSİMM Matbaası.

Melis, K. L. (2010). *Preservation of Identity: Memory and Adaptive Reuse*, Unpublished Master Thesis, M. A. University of Cincinnati, Department of Architecture of the College Design Art Architecture and Planning, Cincinnati.

Mısırlıoğlu, D., Günçe, K. (2016). Adaptive reuse strategies for heritage building: A holistis approach. *Sustainable Cities and Society*, 2-23.

Milletlerarası Sözleşme. (14 Şubat 1983). *Resmî Gazete,* sayı 17959.

Moshaver, A. (2011). R*e Architecture: Old and New In Adaptive Reuse of Modern Industrial Heritage*. Toronto: Ryerson University Digital Commons @ Ryerson.

Murialdo, F. (2017). *Adaptive Use and Reuse:* A Time-Specific Process, *Conservation Adaptation, Keeping Alive The Spirit of The Place Adaptive Reuse Of Heritage With Symbolic Value*. Belçika: EAAE Transactions on Architectural Education no. 65, 207-216.

Mutal, S. Adaptive Reuse For The Future Development Of The Historic Centres (some thoughts and considerations), Handout No.7, s.1-5

New Uses For Heritage Places, Guidelines For The Adaptation of Historic Buildings And Sites, (Heritage Council of New South Wales, The Royal Australian Institute of Architects (2011).

Oğuz, Ö. (2008). UNESCO ve İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Mirası Başyapıtları. *Milli Folklor Dergisi,* Yıl 20, 78, 6-8.

Ongan, H. (1957). Ankara'nın Eski Esnafını Açıklayan Bir Vesika, *Türk Etnoğrafya Dergisi*, 2, 56-61.

Ongan, H. (1958). *Ankara'nın 1 Numaralı Şer'iye Sicili 21 Rebiülahir 991 – Evahir-i Muharrem 992 (14 Mayıs 1583 – 12 Şubat 1584).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ongan, H. (1962). Ankara Şer'iye Mahkemesi Sicillerinde Kayıtlı Vakfiyeler. *Vakıflar Dergisi*, 5, 213-221.

Ongan, H. (1974). Ankara'nın İki Numaralı Şer'iye Sicili 1 Muharrem 997 – 8 Ramazan 998 (20 Kasım 1588 – 11 Temmuz 1590). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Orhonlu, C. (1934). *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*. (Derleyen: S. Özbaran). İzmir: Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınevi, s.13.

Othman, A. A. E., Elsaay, H. (2018), Adaptive reuse: an innovative approach for generating sustainable values for historic buildings in developing countries. *Organization, Technology and Management in Construction,* 10, 1704–1718

Öney, G. (1971). *Ankara'da Türk Devri Yapıları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, 139.

Öney, G. (1994). *Ankara'da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Malzemeli Cami ve Mescitleri, Ankara Ankara*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları Ltd.Şti, 73-74.

Özalp, H. (2000). *Türkiye'de Otel Olarak Yeniden İşlevlendirilen Kervansarayların İç Mimari ve Çevre Tasarımı Açısından İrdelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özbaş, H. (2000). *Vakıf Eser ve Vakfiyeler Işığında XIII-XV. Yüzyıllarda Ankara.* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özcan, K. (2006). Tanzimat'ın Kent Reformları: Türk İmar Sisteminin Kuruluş Sürecinde Erken Planlama Denetimleri (1839-1908). *Osmanlı Bilimi Araştırmaları,* VII(2), 149-180.

Özdemir, R. (1986). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, (Fiziki, Demografik, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı) 1785-1840.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 694, Kültür Eserleri Dizisi: 59, s. 30-37-35.

Özgönül, N. (1992). Çengel Han Koruma Projesi, Ka-ba Eski Eserler Koruma ve Onarım Mimarlık LTD, 21 Temmuz 1992, AIIKK arşivi, Ankara.

Özgönül, N., (1992). Çengelhan Müzesi Koruma-Onarım ve Yeniden İşlevlendirme Projesi Raporu, KA-BA, Eski Eserler Koruma ve Değerlendirme-Mimarlık LTD., AIIKK arşivi, Ankara.

Paçacıoğlu, M. (2013). *Amasya Merzifon Tarihi Taşhan Binasının Restore Edilerek Kütüphane Olarak İşlev Kazandırılması.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Pehlivan, G. F. (2017). *Anıtsal Türk Mimarlık Örneklerinden Deveci Han'ın Yeniden İşlevlendirilmesi*. *SUTAD,* 43, 537-559.

Pekol, B. (2010). *İstanbul'da Yeni İşlevlerle Kullanılan Tarihi Yapıların Üslup Sorunsalı.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Pekvar, Y. (2018). *Bergama Taşhan'ın Koruma Sorunları ve Restorasyon Projesi Önerisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 16, 23-37.

Pergel, Ş. (2013). *Tarihi Yapılarda Onarım-Güçlendirme Çalışmaları ve Amasya Taşhan Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun, 33-34.

Petzet, M. (2004). “Principles of Preservation”, An Introduction to the International Charters for Conservation and Restoration 40 Years after the Venice Charter, 7-29.

Petzet, M. (2009). *International Principles of Preservation, Monuments and Sites XX*. Paris: I*COMOS*.

Pinto, M. R., De Medici, S., Senia, C., Fabbricatti, K., De Toro, P. (2017). Building Reuse: Multi-Criteria Assessment for Compatible Design. *International Journal of Design Sciences and Technology*, 22(2), 165.

Plevoets, B., Van Cleempoel, K. (2011). Adaptive Reuse as a Strategy Towards Conservation of Cultural Heritage: A Literature Review. *Structural Repairs and Maintenance of Heritage Architecture XII, WIT Transactions on The Built Environment*, 118, 155-164.

Polat, U. (1992, Temmuz). Ankara Kalesindeki Çengel Han ve Çukur Han Tarihi Yapıların Yapı Statiği ve Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi. Ön Rapor, ODTÜ, AIIKK arşivi, Ankara.

Practice Guidebook for Adaptive Re-use of and Alteration and Addition Works to Heritage Buildings 2012, Buildings Department Hong Kong (2016 Edition) s.11

Promim İç Mimarlık Tasarım Restorasyon İnşaat San. ve Tic.Ltd.Şti. (2007). “Ankara, Çukur Han Restorasyon Projesi”, AIIKK arşivi, Ankara.

Ransley, J., Ingram, H., (2001). What is Good Hotel Design? *Facilities*, 19, 79-86.

Renda, G., Durukan, A., Özta, Y. (2004). *Ankara Başkentin Tarihi Arkeolojisi ve Mimarisi.* Ankara: Ankara Enstitüsü Vakıf Yayınları, 139.

Respecting Out Heritage While Looking Ahead, Policy on Conservation of Built Heritage Consultation Paper, Honk Kong (2013).

Rifaioğlu, M. N. ve Güçhan, Şahin, N., (2008, september-October). *Understanding and Preserving Spirit of Place by an İntegrated Methodology in Historical Urban Contexts.* 16th ICOMOS General Assembly and International Symposium: ‘Finding the spirit of place – between the tangible and the intangible’, Quebec, Canada.

Rodwell, D. (2007). *Conservation and Sustainability in Historic Cities.* Uk, USA, Australia: Blackwell Publishing Ltd.

Ruskin, J. (1849). *The Seven Lamps of Architecture.* London: Smith, Elder and Co.

Rypkema, D. (2011*). Adaptive Reuse: Preservation through Innovation.* Lexington, KY: University of Kentucky.

Sayka İnşaat. (1988). Safran Han Rölövesi, AIIKK arşivi, Ankara.

Sazak, N. R. (2011). *Yeniden İşlevlendirilmiş Tarihi Yapıların Letonya-Türkiye Örnekleri Bağlamında Sosyokültürel Sürdürülebilirliğe Katkısının İncelemesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

Sevdik, S. B. (1997). *Ankara Kalesi Hanlar Bölgesindeki Pilavoğlu Hanının Sağlıklaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 183-184-191.

Shishavan, S.S. (2013). Comparative Investigating of Adaptive Reuse and Sustainable Architecture with Social Approach, Universiti Purta Malaysia, *AlamCipta*, 6(2), 101-111.

Standards and Guidelines for the Conservation of Historic Places in Canada (SGCHPC).

Şahin, N. (1995). *A Study of Conservation and Rehabilitaion Problems of Historic Timber Houses in Ankara.* Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Şahinalp, M., S., Günal, V. (2012). Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analiz. *Millî Folklor*, Yıl 24, 93.

Tapan, M. (2007). *Soru ve Cevaplarla Koruma.* İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.

Taş, H. (2004). *Ankara'nın Bütüncül Tarihine Katkı: XVII. Yüzyılda Ankara.* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı Yayınları, XXVII. Dizi-Sayı 9.

Taş, H. (2006). *XVII. Yüzyılda Ankara*, TTK. Ankara. 108, 109,199195-127.

Tekeli, İ. (1994). *Ankara'da Tarih İçinde Sanayinin Gelişimi ve Mekânsal Farklılaşması, Ankara Ankara*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları Ltd.Şti, Yapı Kredi Kültür Merkezi.

Tema Mühendislik İnşaat ve Ticaret Ltd. Şti. (2007). "Çukur Han İnşaat Mühendisliği İrdeleme Raporu" AIIKK arşivi, Ocak, Ankara.

Tema Mühendislik İnşaat ve Ticaret Ltd. Şti., (2009). Ankara Kalesi Çukur Han Tarihi Yapısı Statik İrdeleme ve Güçlendirme Raporu, AIIKK arşivi, Ankara.

Tema Mühendislik İnşaat ve Ticaret Ltd.Şti, (2003), Ankara Kalesi Çengel Han Tarihi Yapısı Statik İrdeleme ve Güçlendirme Raporu, Ağustos,2003, AIIKK arşivi, Ankara.

Tiryaki, V. (2014). *Kentsel Sit Alanlarında Koruma Çalışmalarının Finansal, Yasal ve Yönetsel Boyutları ile Değerlendirilmesi: Ankara İli Altındağ İlçesi Hacettepe ve Sakarya Mahalleleri Örneği*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tunçer, M. (2001). *Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi, (14-20 yy)*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Tunçer, M. (2011). Ankara Sulu Han (Hasan Paşa Hanı), Tahtakale Çarşısı ve Çevresi: 1929 Yangını Öncesi. *İdealkent*, 4, 38-59.

Tunçer, M. (2013). Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı Koruma Planı, Niteliği ve İptaline İlişkin Gerekçeler, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 10-34.

Tunçoku, S., ve Aktaş, E., (2015). İzmir, Tire Ali Efe Han Restorasyon Projesi, RES502 Design in Architectural Restoration II-2013/2014 Spring Semester, Araştırma asistanları gözetiminde proje takımınca çalışılmalar. R*esearch Highlight, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü,* Özel Sayısı, 72.

Turan, S. (2013). *Yeniden Kullanımda Zamansallık Boyutu: Kalcıoğlu Konağı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Tutkun, M., İmamoğlu, E. (2015). *Mevcut Yapılar ve Tarihi Yapıların Yeniden Kullanıma Kazandırılmasında Ekolojik Yaklaşımlar ve Etkileri.* 2nd International Sustainable Building Symposium, ISBS 28-30 May 2015, Gazi Üniversitesi, Ankara, 592-599.

Ulukan, M. (2014). *Mimari Korumada Otantiklik Üzerine Yöntem Araştırması Ve İstanbul Tekkelerinde Uygulama Örnekleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Unesco. (2017). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention.* Paris: World Heritage Center.

Us National Park Sevice. "Federal Historic Preservation Tax Incentives", IRS Requirements.

Vitruvius. (2005). *Mimarlık Üzerine On Kitap* (çev. S. Güven). Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, Mimarlığın Uluslararası Yayınları: 1.

Wang, H.J., Zeng Z.T. (2010). A multi-objective decision-making process for reuse selection of historic buildings, *Expert Systems with Applications*, 37(2), 1241–1249.

Wilkinson, S., J., Remoy, H., Langston. C. (2014). *Sustainable Building Adaptation: Innovations in Decision-Making*. United Kingdom: WILEY Blackwell.

Wong, L. (2017). *Adaptive Reuse Extending the Lives of Buildings.* Berlin, Boston, Germany: Walter de Gruyter GmbH.

Yaldız, E. (2013). *Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Yavuz Tükel, A. (1999). *Beypazarı Suluhan.* Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu III, 28-30 Mayıs, Eyüp Belediyesi Yayınları, 58-85.

Yazgan Özkan, E. (2011). *Anıtsal Kültür Varlıklarının Müze Olarak Kullanımına Yönelik Yaklaşımın İstanbul İbrahim Paşa Sarayı Örneğinde İrdelenmesi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yelken, H., Yavuz Tükel, A. (2010). Amasya Taşhan Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Proje Raporları, Amasya İl Özel İdaresi, Amasya.

Yeşilbaş, E. (2013). *Diyarbakır'da Osmanlı Dönemi Ticaret Mimarisi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 219-222.

Yıldırım, K., Akalın, A, Çağatay, K. (2008). Otel Yatak Odalarının İç Mekân Tasarımının Kullanıcıların Algı-Davranışsal Performansı Üzerine Etkisi. *Politeknik Dergisi*, 11(2), 175-185.

Yılmaz, İ. (2017). Osmanlı Klasik Döneminde Vakıf Yapıların Korunmasında Onarım Aşamaları. *Journal of Ottoman Civilization Studies*, 3(4), 36- 61.

Zakar, L., Eyüpgiller, K. K. (2015). *Mimari Restorasyon Koruma Teknik ve Yöntemleri*. İstanbul: Ömür Matbaacılık A.Ş.

Zeyveli, F. (2016). *Kob 502 Korumanın Yasal Boyutu ve Uygulamalar (Araştırma Ödevi).* Ankara: Gazi Üniversitesi.

İnternet: 5 asırlık Koza Han, zamana meydan okuyor, Web: http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/bursa/merkez/5-asirlik-koza-han-zamana-meydan-okuyor-40986352 adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: 660 sayılı ilke kararı Web: http://www.korumakurullari.gov.tr/Eklenti/18338,660-nolu-ilke-kararipdf.pdf?0 adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, Web: http://www.cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/turkiye-ceza-infaz-kurumlari-tarihcesi-arastirma-projesi adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, Web: http://www.cte.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/492019150347cezaevi_yapilanmasi.0001.pdfadresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, Web: http://www.cte.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/492019150414cezaevi_yapilanmasi.0002.pdfadresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Ankara Kent Yazıları, Web: http://yavuziscen.blogspot.com.tr/p/ankara-kent-yazlar-4.html adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Archi Objects, Web: https://archiobjects.org/museo-castelvecchio-verona-italy-carlo-scarpa/ adresinden 05.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Architectural Live!, Web:https://architecturelive.in/adaptive-reuse-baradari-city-palace-jaipur-by-studio-lotus/ adresinden 19.07.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Ark İnşaat, Web: http://www.arkinsaat.com.tr/proje-altsayfa.aspx?104 adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: ARKIV, Web:http://www.arkiv.com.tr/proje/beyazit-devlet-kutuphanesi-renovasyon-projesi/7257 adresinden 05.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Arkitektuel, Web: https://www.arkitektuel.com/tate-modern/ adresinden 19.07.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Arkitektuel, Web:https://www.arkitektuel.com/tate-modern/ adresinden 19.07.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Australia ICOMOS, Burra Charter, The Charter for Places of Cultural Significance Web: http://australia.icomos.org/wpcontent/uploads/BURRA_CHARTER.pdf, 1999 adresinden 19.07.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Australia ICOMOS, The Burra Charter,2013, The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance, s.2, Web: file:///C:/Users/Admin/Downloads/TSC01928_Burra_Charter.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Bursa Alan Başkanlığı, Web: http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/en/tuz-pazari-hani-tuz-han-umur-bey-hani/ adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Bursa Emir Han, Web: http://fotograf.bursa.com.tr/emirhan/ adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Cool Things Colletion, Web: https://www.collthings.co.uk/astley-castle-restoration-pictures/ adresinden 05.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Cool Things Colletion, Web: https://www.collthings.co.uk/astley-castle-restoration-pictures/ adresinden 05.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: David Chipperfield Architects, Web: https://davidchipperfield.com/project/neues_museum adresinden 05.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: David Chipperfield Architects, Web: https://davidchipperfield.com/project/neues_museum adresinden 05.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: David Chipperfield Architects, Web: https://davidchipperfield.com/project/neues_museum adresinden 05.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Dezeen, Web: https://www.dezeen.com/2013/07/20/astley-castle-renovationby-witherford-watson-mann/ adresinden 05.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Divan, Web: https://www.divan.com.tr/divan-cukurhan/gallery adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Divan, Web: https://www.divan.com.tr/divan-cukurhan/gallery adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Divan, Web: https://www.divan.com.tr/divan-cukurhan/gallery adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Divan, Web: https://www.divan.com.tr/divan-cukurhan/gallery adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Divan, Web: https://www.divan.com.tr/divan-cukurhan/otel-odalari/royal-suit adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Divan, Web: https://www.divan.com.tr/divan-cukurhan/otel-odalari/royal-suit adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Divan, Web:https://www.divan.com.tr/divan-cukurhan/galeri adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Eski İpek Han Cazibe Merkezi Olacak, Web:https://www.bursa.bel.tr/eski-ipek-han-cazibe-merkezi-olacak/haber/1861#gallery-4 adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Ets Tur, Dülgeroğlu Otel, Web: https://www.etstur.com/Dulgeroglu-Otel-Usak adresinden 17.02.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Foursquare City Guide, Web: https://tr.foursquare.com/v/pilavo%C4%9Flu-han/5229b1f411d26745609dd7f1?openPhotoId=58d7956189151d326417b8b2 (Sinem A. Tarafından 26 Mart 2017'de eklenmiştir) adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: ICOM Turkey, Web: http://icomturkey.org/tr/icom-tüzüğü adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: ICOM, Web: http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-44442/icom.html adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: ICOMOS Türkiye Mimari Miras Bildirgesi"2013" Web: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf adresinden 25.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: ICOMOS, Web: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0623153001387886624.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: ICOMOS, Web: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf adresinden 19.07.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: ICOMOS, Web: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0623153001387886624.pdf adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: ICOMOS, Web: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/ICOMOS_NZ_Charter_2010_FINAL_11_Oct_2010.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: ICOMOS, Web: www.icomos.org adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: ICOMOS, Web: www.icomostr.org adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: İncedayı, d. (2009), Meslekte Bir Araştırma Alanı Olarak: Toplum ve Mimarlık, Mimarlık Dergisi, 349, Eylül-Ekim 2009, Web: http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=363&RecID=2189 adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: İzmir, Tire Çöplüce Han Restorasyon Projesi, Web: http://arch.restoration.iyte.edu.tr/izmir-tire-copluce-han-restorasyon-projesi/ adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: KUMID Web:http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-Deschambault-Bildirgesi,-ICOMOS,-1982.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: KUMID, Madrid Konferansı Tavsiye Kararları, Web:http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-Madrid-Konferansi%2C1904.pdf adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: KUMID, Web: http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/MAG-The-Resolution-of-Bruges--Principles-Governing-the-Rehabilitation-of-Historic-Towns%2C-Bruges.pdf adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: KUMID, Web: http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-ICOMOS-Yeni-Zelanda%2C1992.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: KUMID, Web: http://web.deu.edu.tr/terracottas/kumid/doc_icomos_1994_nara_01.asp adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: KUMID, Web:http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-ICOMOS-Yeni-Zelanda%2c1992.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, http://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43034/tarihce.html adresinden 29.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Web: http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-44003/edirne---sultan-ii-bayezid-kulliyesi-saglik-muzesi.html adresinden 13.07.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlükleri, Web: http://www.korumakurullari.gov.tr/Eklenti/18338,660-nolu-ilke-kararipdf.pdf?0 adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Teftiş Kurulu Başkanlığı, Web: http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR-13918/660-nolu-ilke-karari-tasinmaz-kultur-varliklarinin-grup-.html adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Mete, Ömer, 2012, Web: http://wowturkey.com/t.php?p=/tr534/Omer_Mete_orapci_Hani__Sivas1.jpg adresinden 17.02.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Metin A. Kansu arşivi, Web: https://kansu.weebly.com/hisarkale-ve-ccedilevresi.html adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Mevzuat Bilgi Sistemi Web: http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Mimarizm, Çengel Han'ın öyküsü Web: http://www.mimarizm.com/makale/cengelhan-in-oykusu_113824?sourceId=113827 adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Müzelerin işleyişi, Web: http://teftis.kultur.gov.tr/yazdir?85452970A0B1DECFE1BF670A7A55E6AC adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Özel Müzeler ve Denetimleri Hakkında Yönetmelik, Web: http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.15817&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch= adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Pirinç Han, Web: http://www.bursa.com.tr/pirinc-han-332.html adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Rahmi M. Koç Müzesi, Web: http://www.rmk-museum.org.tr/ankara adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Resmi Gazete, 1989, Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi, 22.07.1989 sayı 20229, Web: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20229.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Resmî Gazete, 2015, Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik, 09.01.2015 tarih ve 29231

sayı, Web: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/01/20150109-4.htm adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Sivas Kültür Envanteri, Çorapçı Han, Web: https://www.sivaskulturenvanteri.com/corapci-hani/ adresinden 17.02.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Studio Liberskind, Web:https://libeskind.com/work/glass-courtyard adresinden19.07.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Tarihi Bazaarlar, Web:http://morusbazaar.weebly.com/ankara-tarihi-ccedilar351305lar305/mahmut-paa-bedesteni adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Tokat Yazmacılar Hanı, Web: https://www.facebook.com/182931531757792/posts/tokat-yazmac%C4%B1lar-han%C4%B1/1281361505248117/ adresinden 17.02.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Tokat Yazmacılar-Gazioğlu Hanı, Web: http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=29966 adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Trakya Üniversitesi, Web:https://www.trakya.edu.tr/news/trakya-universitesi-sultan-ii--bayezid-kulliyesi-saglik-muzesi-nden-2018-yilinda-ziyaretci-rekoru adresinden 13.07.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik, Web:http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20058948.pdf adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Türkiye Kültür Portali, Amasya Taşhan, Web: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecekyer/amasya-tashan adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Türkiye Kültür Portali, Fidan Han (Mahmut Paşa Hanı) – Bursa, Web: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/fidan-han-mahmut-pasa-hani adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Türkiye Kültür Portali, Geyve Han, Web: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/geyve-han adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Türkiye Kültür Portali, Yazmacılar (Baskıcılar) Hanı – Tokat, Web: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tokat/kulturenvanteri/yazmacilar-baskicilar-hani adresinden 17.02.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Uşak Haber, Tarihi Hacı Gedik Han'ında Restorasyon Çalışmaları Sürüyor, Web: http://usakhaberbulteni.com/tarihi-haci-gedik-haninda-restorasyon-calismalari-suruyor, adresinden 17.02.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Uşak Port, Hacı Gedik Hanı Yıkılıyor, Web: http://www.usakport.com/gundem/haci-gedik-hani-yikiliyor-h1785.html,adresinden 17.02.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: WowTurkey, Web: http://wowturkey.com/t.php?p=/tr206/selcuk_sayin_P1000388.jpg adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: WowTurkey, Web: http://wowturkey.com/t.php?p=/tr226/selcuk_sayin_P1010371.jpg adresinden 15.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Yazmacılar Hanı, Web: http://tokatta.com/yazmacilar-hani-ve-yazmacilik/ adresinden 17.02.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet:US National Park Sevice., "Federal Historic Preservation Tax Incentives, IRS Requirements." Web: www.nps.gov/tps/tax-incentives.htm adresinden 19.07.2019 tarihinde alınmıştır.

EKLER

EK-1. Dördüncü bölüme ait ekler

Çizelge 1.1.14-19 yüzyıllar Anadolu (İstanbul hariç) tek avlulu iki ya da kısmen üç katlı bir grup han şehir içi hanların örneği tarihi sırlamayla mimari özellikleri

Hanın Adı	Bursa, Emir Han (Bey Hanı)
Tarihi/ Yaptıran	1336 Orhan Bey
Mimari Özellikleri	2 katlı olup ahırı vardır. Hanın girişi cephenin ortasında değildir revaklardan iki ayak ilerdedir. Üst katta giriş kapısının revakından iki adet tek kollu merdivenle ulaşılır. Orta avlu çevresinde revaklar ve gerisinde dükkân mekanları sırlanmıştır. Hanın ayrıca giriş cephesinin sağ ve sol cephelerinde duvarlarında dış cephesine bitişik dükkanlar yer almaktadır. Giriş kapısı cepheden taşkın şekildedir. Hanın ana beden duvarları kaba yonu taş, iç mekân revakları üzengi seviyesine kadar ayakları 1/3 tuğla ve taş almaşık, kemer ve tonozlar tuğladan inşa edilmiş ve ahşap gergiler ile güçlendirilmiştir.
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-tonoz ve kemer sistemi
Avlu	Var
Revak	Revaklar sivri kemerli ve beşik tonoz üst örtülüdür.
Mescit	Yok
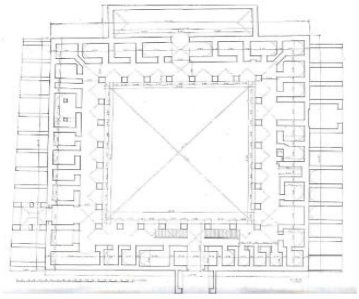 Plan (Ayverdi 1966,, s.96)	Avludan görünüm[212]

Hanın Adı	Bursa, İpek Han
Tarihi/ Yaptıran	1415-1521, I. Mehmet
Mimari Özellikleri	Dörtgen avlu çevresinde revaklar ve gerisinde dükkân mekânları olarak tasarlanmıştır. Giriş kapısı soldaki revaktan iki aks sonra yerleştirilmiş ve simetri değildir. 2 katlı, Mescidi vardır. Üst kata çıkış merdiveni giriş aksındadır. Dış cephe duvarlarında dükkân bulunmamaktadır. Hanın ana beden duvarları kaba yonu taş, iç mekân revakları kemer ve tonozlar tuğladan inşa edilmiş ve ahşap gergiler ile güçlendirilmiştir.
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-Tonoz ve kemer sistemi
Avlu	Var
Revak	Revaklar sivri kemerli ve beşik tonoz üst örtülüdür.
Mescit	Var
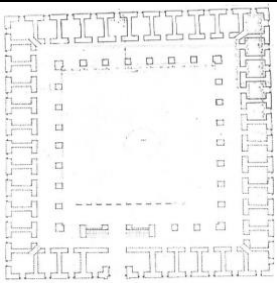 Plan (Ayverdi, 1972, s.122)	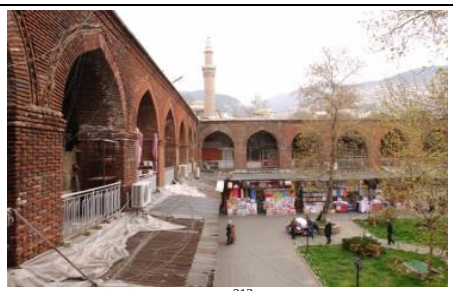 Avludan görünüm[213]

[212] İnternet: Bursa Emir Han, Web: http://fotograf.bursa.com.tr/emirhan/ adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

[213]İnternet: Eski İpek Han Cazibe Merkezi Olacak, Web:https://www.bursa.bel.tr/eski-ipek-han-cazibe-merkezi-olacak/haber/1861#gallery-4 adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

Çizelge 1.1 devam

Hanın Adı	İzmir, Tire, Kutu Han
Tarihi/ Yaptıran	1429 Halil Yahşi Bey (Çulcu,2005, s.49)
Mimari Özellikleri	Avlulu, kırma çatılı, dörtgen planlı iki katlı yapıdır. Üstte 30, altta 18 odası bulunmaktadır. 4 cephede de dükkânları vardır. Hanın sağından, solundan ve avlunun ortasındaki merdiveni ile üst kata erişilmektedir. Taş /tuğla yığma sistem taş / tuğla yığma sistem iç ve dış dükkânlar vardır.
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-tonoz ve kemer sistemi
Avlu	Var
Revak	Revaklar sivri kemerli ve beşik tonoz üst örtülüdür.
Mescit	Yok

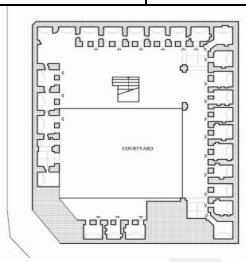
Alt kat planı

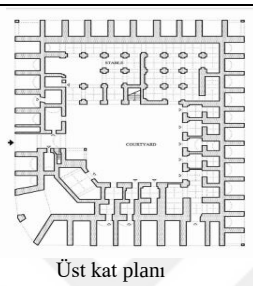
Üst kat planı

Revak cepheleri (Çulcu,2005,s.59-60-63-64)

Hanın Adı	İzmir, Bergama, Taşhan
Tarihi/ Yaptıran	1432 Hatip Mahmud oğlu Hibeytullah
Mimari Özellikleri	Orta avlu çevresinde batısında develik kısmı bulunmaktadır. Zemin katta batı kanadı hariç diğer kanatlar revaklıdır. Giriş kapısında ulaşılan ilk revakın güneyinde bir merdivenle üst kata çıkılır. Genel olarak kâgir yığma sistem kullanılan han yapısı geç dönem tahribatlardan dolayı üst katı ahşap dikmeli revaklı ve kerpiç yığma sistem de inşa edilmiştir. Giriş kapısının üstü basık taş kemerle, develik kapısının üstü taş, çift merkezli sivri kemerlidir. Zemin katında bir kuyu olduğu ve sonradan kapatıldığı bilinmektedir. Cephesi ½, 1/1 taş tuğla almaşık sistemdedir.
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-Tonoz ve kemer sistemi
Avlu	Var
Revak	Revaklar zemin sivri kemerli üst katta ahşap dikmelidir.
Mescit	

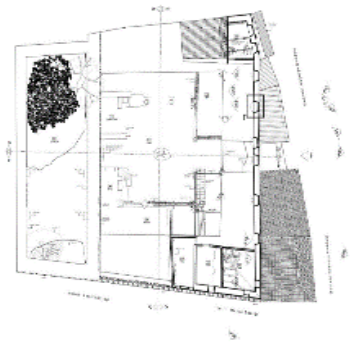
Alt kat planı

Üst kat planı

Revak cephesi(Pekvar, 2018, s.23-37,157)

Çizelge 1.1 devam

Hanın Adı	İzmir, Tire, Çöplüce Hanı
Tarihi/ Yaptıran	1442-Halil Yakşi Bey (Çulcu,2005, s.33)
Mimari Özellikleri	Avlulu, dikdörtgen planlı bir yapıdır. Tek katlı olan yapıda, mahzen ve 3 cephesinde dış dükkân görülür. Toplamda 23 odaya sahip olan yapı, bedesten plan tipindedir. Odalar ve dükkânlarda beşik tonoz örtü sistemi kullanılmıştır (Çulcu,2005, s.49). Dükkanları yuvarlak kemer, beşik tonoz üst örtüsü vardır. Tonozlar ahşap tavana dönüştürülmüştür. Kuzey duvarında tuğla malzeme kullanılmıştır.
Malzeme ve Teknik	Moloz taş, kayrak taşı, tuğla ve ahşap malzemeden kâgir yığma olarak inşa edilmiştir.
Avlu	Var
Revak	Üst katı günümüze ulaşmamıştır. Alt katta yuvarlak kemerli beşik tonozludur.
Mescit	Yok

Plan[214]

Dış cepheden görünüm (Çulcu,2005,s.43)

Hanın Adı	Bursa, Geyve Han
Tarihi/ Yaptıran	I. Mehmet dönemi Hacı İvaz Paşa
Mimari Özellikleri	Dörtgen avlu çevresinde revaklar ve gerisinde dükkân mekanları olarak tasarlanmıştır. Giriş kapısı cephenin ortasında ve dışa taşkın şekildedir. Üst kata revaktan iki adet tek kollu merdiven ile ulaşılır. Hanın ayrıca girişin sağındaki cephede cephenin ortasından bir girişi daha vardır. Dış cephelerinde bitişik dükkân yoktur. Hanın ana beden duvarları kaba yonu taş, iç mekân revakları kemer ve tonozlar tuğladan inşa edilmiş ve ahşap gergiler ile güçlendirilmiştir.
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-tonoz ve kemer sistemi
Avlu	Var
Revak	Alt kat revakları basık yuvarlak kemerli üst kat revakları sivri kemerlidir.
Mescit	Var-Giriş kapısının üzerindedir.

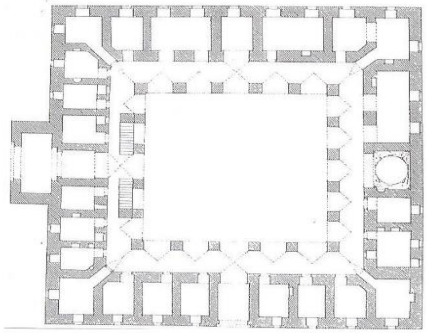

Plan(Gabriel, 1958, s.183, Ayverdi, 1972, s.120, Bağbancı,2007, s.136)

Avludan görünüm [215]

[214] İnternet: İzmir, Tire Çöplüce Han Restorasyon Projesi, Web: http://arch.restoration.iyte.edu.tr/izmir-tire-copluce-han-restorasyon-projesi/ adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

[215] İnternet: Türkiye Kültür Portali, Geyve Han, Web: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/geyve-han adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

Çizelge 1.1 devam

Hanın Adı	Bursa, Tuz Han-ahşap revaklı
Tarihi/ Yaptıran	15.yy- II. Mehmet-Buharalı Emir Efendi
Mimari Özellikleri	Orta avlu çevresinde revakların gerisinde arsaya göre şekillenen dükkânlara sahiptir. 2katlı yapının girişinin sağındaki revaktan bir merdivenle üst kata ulaşılır. Dış cephede giriş kapısının sağındaki duvara bitişik dükkânlar yer alır. Beden duvarlar kaba yonu ve moloz taş ile revakları ahşap dikmeler ile ahşap tavan ve döşemeler ile inşa edilmiştir.
Malzeme ve Teknik	Taş ve ahşap malzeme, kemer, tonoz, ahşap dikme
Avlu	Var
Revak	Revaklar sivri kemerli ve beşik tonoz üst örtülüdür.
Mescit	Yok

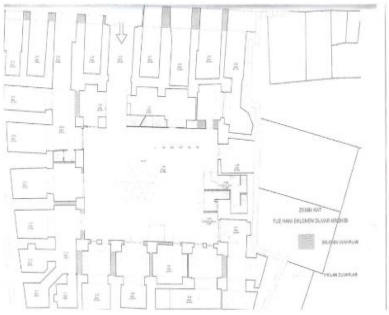

Plan (Bağbancı,2007, s.136)

Avludan görünüm[216]

Hanın Adı	Bursa, Pirinç Han
Tarihi/ Yaptıran	1508-II Beyazid
Mimari Özellikleri	Hanın ana beden duvarları kaba yonu taş, iç mekân revakları kemer ve tonozlar tuğladan inşa edilmiş ve ahşap gergiler ile güçlendirilmiştir. Develik ve mescidi vardır. 2 katlıdır.
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-tonoz ve kemer sistemi
Avlu	Var
Revak	Alt kat revakları yuvarlak kemerli üst kat sivri kemerlidir.
Mescit	

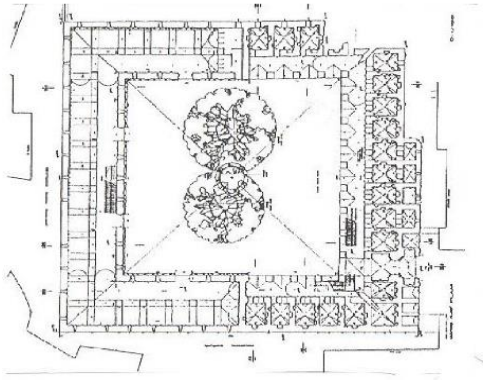

Plan (Gabriel, 1958, s.189, Akdeniz, 1995, s.300)

Avludan görünüm [217]

[216]İnternet: Bursa Alan Başkanlığı, Web: http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/en/tuz-pazari-hani-tuz-han-umur-bey-hani/ adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

[217] İnternet: Pirinç Han, Web: http://www.bursa.com.tr/pirinc-han-332.html adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

Çizelge 1.1 devam

Hanın Adı	Bursa, Fidan Han
Tarihi/ Yaptıran	15.yy-Karacabey- II Mehmet
Mimari Özellikleri	Dörtgen avlu çevresinde revaklar ve gerisinde dükkân mekânları olarak tasarlanmıştır. 2 katlıdır. Giriş kapısı simetri değildir. Üst kata çıkış merdiveni giriş aksında iki adet tek kolu merdivenle sağlanmaktadır. Dış cephe duvarlarında dükkân bulunmamaktadır. Ahır, mescit ve şadırvanı bulunmaktadır.
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-tonoz ve kemer sistemi
Avlu	Var
Revak	Alt kat revakları yuvarlak üst katınkiler sivri kemerlidir.
Mescit	Avlusunda

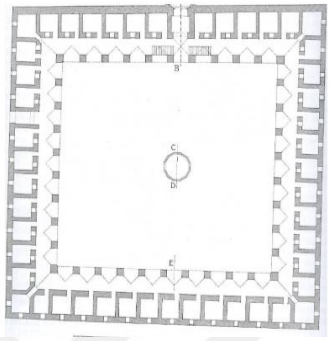

Plan (Gabriel, 1958, s.184)

Avludan görünüm[218]

Hanın Adı	Bursa, Koza Han
Tarihi/ Yaptıran	1490-II Beyazid
Mimari Özellikleri	2 katlı olup ahırı vardır. Hanın girişi cephenin ortasında değildir revaklardan iki ayak ilerdedir. Üst katta giriş kapısının revakından iki adet tek kollu merdivenle ulaşılır. Orta avlu çevresinde revaklar ve gerisinde dükkân mekanları sırlanmıştır. Hanın ayrıca giriş cephesinin sağ ve sol cephelerinde duvarlarında dış cephesine bitişik dükkanlar yer almaktadır. Giriş kapısı cepheden taşkın şekildedir. Hanın ana beden duvarları kaba yonu taş, iç mekân revakları üzengi seviyesine kadar ayakları 1/3 tuğla ve taş almaşık, kemer ve tonozlar tuğladan inşa edilmiş ve ahşap gergiler ile güçlendirilmiştir.
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-tonoz ve kemer sistemi
Avlu	Var
Revak	Alt kat revakları yuvarlak kemerli üst kat revakları sivri kemerlidir.
Mescit	Avlusunda

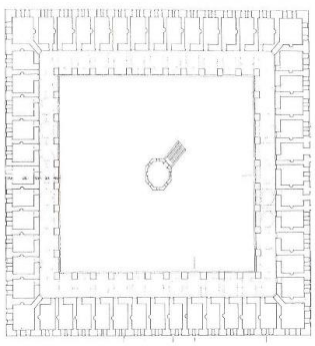

Plan (Gabriel, 1958, s.186, Bağbancı,2007, s.139)

Han'ın hava görüntüsü[219]

[218]İnternet: Türkiye Kültür Portali, Fidan Han (Mahmut Paşa Hanı) – Bursa, Web: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/fidan-han-mahmut-pasa-hani adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

[219]İnternet: 5 asırlık Koza Han, zamana meydan okuyor, Web: http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/bursa/merkez/5-asirlik-koza-han-zamana-meydan-okuyor-40986352 adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

Çizelge 1.1 devam

Hanın Adı	Manisa, Kurşunlu Han
Tarihi/ Yaptıran	1497-1498- II Beyazid
Mimari Özellikleri	Dörtgen avlu çevresinde revaklar ve gerisinde dükkân mekânları olarak tasarlanmıştır. Giriş kapısı cephede simetridir. Aynı aksta karşı kanatta bir kapı daha vardır. Üst kata çıkış merdiveni giriş aksında tek kolu merdivenle sağlanmaktadır. Dış cephe duvarlarında dükkân bulunmamaktadır. Ana beden duvarına bitişik ve tek katlıdır. Bu dükkânlar kâgir yığma olarak inşa edilmiştir. Benzer şekilde kuzey cephede de ana beden duvarlarına bitişik kâgir dükkânların yıkıldığı, revaka bakan odaların iç bölümde kapatılarak dış cepheden dükkân olarak kullanıldığı bir yapıdır. Tuvalet güneydoğu köşede çıkıntı şeklindedir. Girişin üst katında bulunan kubbeli altı mekânın han yöneticiler ya da özel misafirler için ayrılmış olabileceği düşünülmektedir. Havuzu ve çeşmesi vardır. Kesme taş ve tuğla birlikte kullanılarak almaşık tekniğinde örülmüş yığma beden duvarları ile inşa edilmiştir (Gökçe, 2018, s.87).
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-tonoz ve kemer sistemi, üst kat giriş kapısı üzeri altı mekân kubbeli
Avlu	Var
Revak	Revaklar yuvarlak, giriş kapıları basık yuvarlak kemerdir.
Mescit	Yok

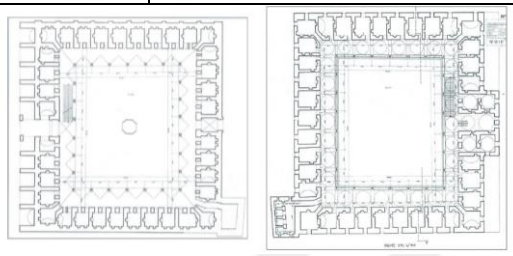

Alt kat ve üst kat planı, giriş cephesinden görünüm (Gökçe, 2018, s.87) İç mekandan görünüm (Doğu, 2010)

Hanın Adı	Edirne, Deveci Han
Tarihi/ Yaptıran	1497-İbrahim Paşa
Mimari Özellikleri	2 katlı ve avluludur. Zemin katın avluya bakan cephesi revaksız avluya bakan pencereler ve kapılar yer almaktadır. Üst kat ise revaklı plan tipine sahiptir. Zemin katta avluyu saran geniş mekânlar; imaret, ahır ve depo olarak kullanılmıştır (Pehlivan,2017, s.537-559).
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-tonoz ve kemer sistemi, doğu cephesinde almaşık sistem dışında kaba yonu taşı ve tuğla ile inşa edilmiştir.
Avlu	Var
Revak	Revakları kaş kemerli, odaları çapraz ve tekne tonozdur.
Mescit	Yok

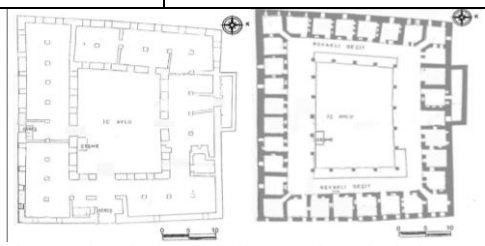

Alt ve üst kat planları, avludan ve giriş cephesinden görünüm (Pehlivan,2017,s.544-545-553-554)

Çizelge 1.1 devam

Hanın Adı	Trabzon, Taşhan
Tarihi/ Yaptıran	1531-33- İskender Paşa
Mimari Özellikleri	Dörtgen avlu çevresinde revaklar ve gerisinde dükkân mekânları olarak tasarlanmıştır. Giriş kapısı simetri değildir. Üst kata çıkış merdiveni giriş aksındaki ve karşısındaki kanatta bulunan iki adet tek kolu merdivenle sağlanmaktadır. Dış cephe duvarlarında tek katlı dükkân bulunmamaktadır. Üst katta giriş kapısının üzerindeki odalar kubbelidir. Dış beden duvarları moloz, ayaklar kesme taş ve kemerler tuğla malzeme ile inşa edilmiştir.
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-Tonoz ve kemer sistemi, üst kat giriş kapısı üzeri mekân kubbeli
Avlu	Var
Revak	Revaklar yuvarlak kemerli ve tonozları beşik tonozdur.
Mescit	Yok

Üst kat planı, avlu ve revaklardan görünüm (Engin, 2002, s.58-59-66-67)

Hanın Adı	İzmir, Tire, Ali Efe Han
Tarihi/ Yaptıran	1524 Kanuni Sultan Süleyman Han'ın baş defterdarı Abdüsselam Efendi
Mimari Özellikleri	Yerel malzeme taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Avlu revaklarında ve iç kısımda zemin katta ahır sırası, üst katta oda sırları ve dış yüzeyde ise dükkân sırasından oluşmaktadır. Zemin katta 31 üst katta 37 mekân vardır. Mimari eleman olarak iki pencere, bir kapı, bir ocak ve bir niş bulunur. Zaman içinde üst kat revak tonozları yıkılınca ahşap dikmeler ve düz tavanlı bir sistemle kullanılagelmiştir. Giriş cephesi dükkânlar Çukur Han'a benzer yapı bünyesinde gerisinde han odaları önünde revak bulunmamaktadır. Hanın üst katına çıkış giriş kapısının solundan tek kollu bir merdivenle sağlanmaktadır.
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kagir yığma-tonoz ve kemer sistemi
Avlu	Var
Revak	Revaklar alt kat yuvarlak, üst kat sivri kemerlidir
Mescit	

Alt kat planı, dış cephe ve avludan revakların görünümü (Tunçoku ve Aktaş, 2015, s.72)

Çizelge 1.1 devam

Hanın Adı	İzmir, Bergama, Çukur Han
Tarihi/ Yaptıran	15. ya da 16. Yüzyıllarda (1512 tarihli vakfiyede Cafer Çelebi)
Mimari Özellikleri	Tek avlulu, iki katlı ve her iki katı da revaklı bir şehir-içi hanı görünümündedir. Kimi mekân ve revak tonozları yıkılmış ve ahşap malzemeyle sonradan tadilat geçirmiştir. Cephenin kuzeydoğu ucunda yer alan ve doğuya doğru uzanan dikdörtgen planlı mekân ise hanın ahır bölümü olmalıdır. Taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Cephenin düzgün kesme taş tuğla almaşık örgüsü ile giriş açıklığı üstünde kalan cephedeki tuğladan Bursa kemerli sathi niş içindeki sivri tuğla kemer alınlıklı düz atkılı pencere açıklığı dıştan sahte kasnaklı bir kubbe ile örtülü mekânı öne çıkarmaktadır. Üst kat mekânları içinde güney kanat ortasında giriş açıklığı üzerinde tuğla süslemeli kubbeli bir mekân vardır. Bu mekân ya mescit ya da başoda olabileceği duvarında yapılacak araştırma ve raspa sonrasında belirlenebilecektir. (Ersoy, 2012, s.70-85)
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla, ahşap kâgir yığma ve yarı kagir-tonoz ve kemer sistemi, üst kat ahşap dikmeli
Avlu	Var
Revak	Revakların beşik tonozlu olduğu ve kare ayaklar arasına atılan tuğladan sivri kemerlerle taşınmaktadır.
Mescit	Var girişin üstünde

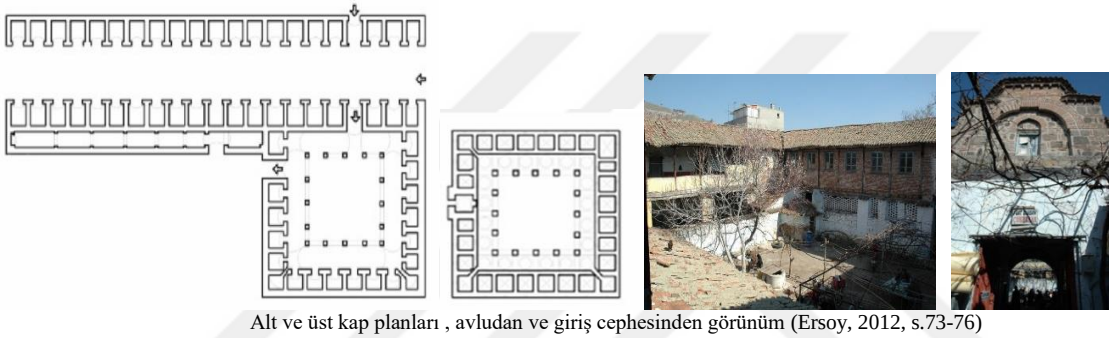

Alt ve üst kap planları , avludan ve giriş cephesinden görünüm (Ersoy, 2012, s.73-76)

Hanın Adı	Diyarbakır, Deliller Hanı
Tarihi/ Yaptıran	1527-1528 (H.934)
Mimari Özellikleri	Orta avlu çevresinde revaklar ve gerisinde odalardan oluşmaktadır. İki katılıdır. Ahır bölümü giriş cephesinin sağında cepheye bitişiktir. Diyarbakır Yapının girişi esas kütlenin batı cephe aksı ortasında dışa taşkın eyvan görünümdedir. Sivri kemerle çerçevelendirilmiş anıtsal bir portale sahiptir. Dıştaki kemer sivri, kapı üzerindeki ise basık yuvarlak kemer formundadır. Avlusunda bir havuz bulunur. Giriş cephesindeki dış cepheye açılan dükkânlar zemin katta ana han yapısından bağımsızdır. Ancak han yapısının bünyesinde dükkânların üst katı revak gerisindeki odalar ile bağlantılı şekildedir. Giriş hemen üzerinde başoda/mescit yer alır. Turistik otel olarak işletilmektedir.
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-tonoz ve kemer sistemi, kaba yonu, ince yonu ve moloz taş ile kâgir yığmadır.
Avlu	Var
Revak	Revak kemerleri sivri kemer, revak tonozla ile örtülüdür ancak boyuna değil han beden duvarları yönündedir.
Mescit	Giriş kapısının üstünde

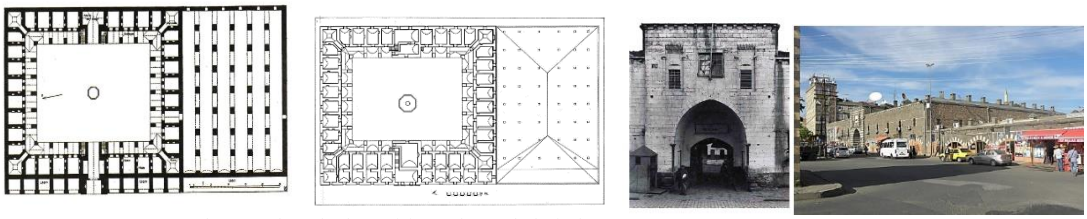

Alt ve üst kat planları, giriş ve dış cephelerinden görünüm (Evindar, 2013,s.219-222-267)

Çizelge 1.1 devam

Hanın Adı	Diyarbakır, Hasan Paşa Hanı
Tarihi/ Yaptıran	1574-1575
Mimari Özellikleri	Hasan Paşa Hanı, revaklı avlulu ve iki katlı bir binadır. Bodrum katında yer alan ahır bölümü üzerine iki katlı tasarlanmıştır. Hasan Paşa Hanı ise güney ve doğu cephelerine bitişik ters "L" plana ait arasta yapısıyla, Osmanlı şehir içi han mimarisinde örneklerini çok fazla gördüğümüz arasta ile bitişik inşa edilmiş hanlardan bir tanesidir (Evindar, 2013, s.154).
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-tonoz ve kemer sistemi, siyah ve beyaz kesme taş ile inşa edilmiş yığma kâgir yapıdır.
Avlu	Var
Revak	Revaklar sivri kemer ve beşik tonozludur.
Mescit	Yok

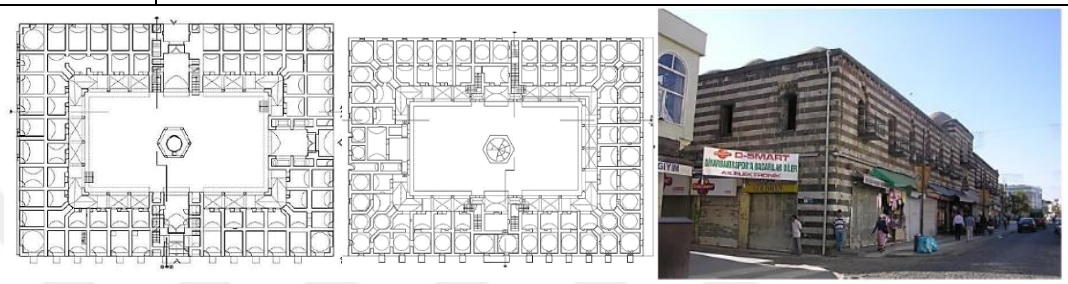

Alt ve üst kat planları, dış cephesinden görünüm (Evindar, 2013, s.230-238)

Hanın Adı	Amasya Taşhan
Tarihi/ Yaptıran	1698-99- Amasya mutasarrıflarından Rahtuvan Hacı Mehmet ağa tarafından Ferhat kalfaya yaptırmıştır.1700 yılına ait vakfiyede vardır (Şenol, 2013, s.31)
Mimari Özellikleri	İki katlı ve revaklı bir avluya sahiptir. Konumu ve topografya nedeni ile tek dıştan tek katlı görünen han, güney ve kuzey kanadı avlu cephesinde iki katlıdır. Giriş cephenin simetrisinde ve cephede taşkın şekildedir. Üst katta giriş dehlizinden geçilen revakta sağ ve solda tek kollu merdivenle ulaşılmaktadır. Giriş üst katındaki mekânlar aynalı tonozlu olup günümüze ulaşmıştır. Hanın kuzey üst katı yıkılmıştır. Zemin katında giriş cephesi ile birlikte arka ve sol cephesinde dış cepheye bitişik tek katlı dükkânlar restitüsyonda yer verilmiştir. Avlusunda çeşme ya da şadırvan olasılığı vardır. Otel olarak kullanılıyor.
Malzeme ve Teknik	½ ve 1/3 taş tuğla kaba yonu ve ince yonu kesme taş ile almaşık sistemde inşa edilmiştir.
Avlu	Var
Revak	Revaklar sivri kemer ve beşik tonozludur.
Mescit	Yok

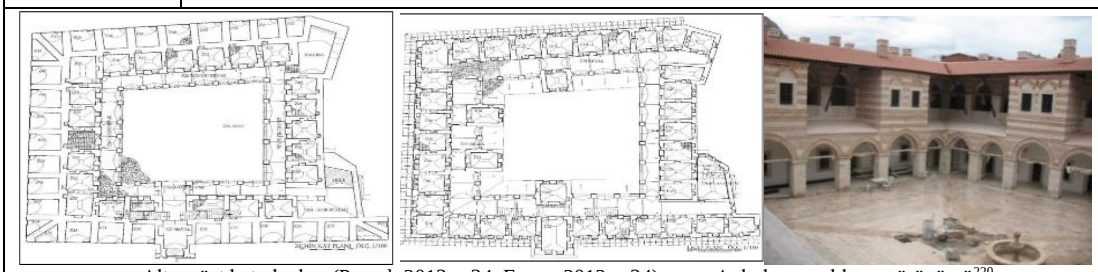

Alt ve üst kat planları (Pergel, 2013, s.34, Ersoy, 2012, s.34) Avludan revakların görünümü[220]

[220] İnternet: Türkiye Kültür Portali, Amasya Taşhan, Web: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecekyer/amasya-tashan adresinden 07.03.2019 tarihinde alınmıştır.

Çizelge 1.1 devam

Hanın Adı	Merzifon, Taşhan
Tarihi/ Yaptıran	17.yüzylın üçüncü çeyrek- Kara Mustafa Paşa
Mimari Özellikleri	Orta avlu çevresinde dörtgen planlı hanın ana giriş kapısı yuvarlak kemerlidir. Avludan iki kat olan yapı araziden faydalanılarak bir kat elde edilerek üç katlı inşa edilmiştir. En alt katta depolar ve avlu, zemin kat ticaret mekanları, üst kat konaklama ve bekar odaları bulunmaktadır. Üst katı doğu ve batı cephelerdeki kesme taş payelerin üzerinde tuğla kemerli revaklar çapraz tonozla örtülmüştür.
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-Tonoz ve kemer sistemi, iç kısımda kesme taş, dış cephede 1/3 taş, tuğla almaşık sistemde inşa edilmiştir.
Avlu	Var
Revak	Uzun kanatlar açık, diğerleri kapalı revaklı ve sivri kemerlidir.
Mescit	

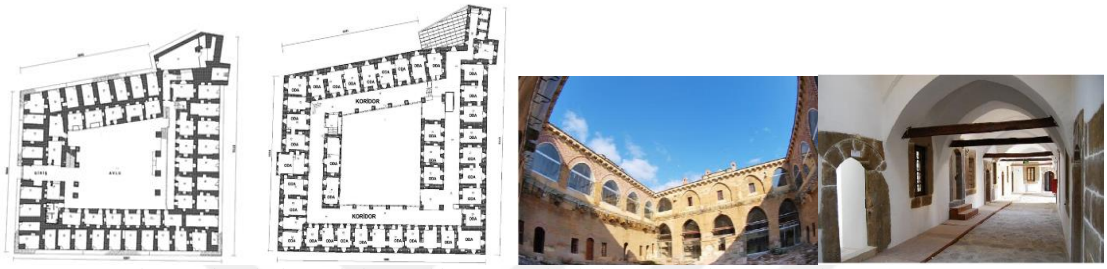

Alt ve üst kat planları, avludan revakların ve revak içinden görünümler (Paçacıoğlu, 2013)

Hanın Adı	Tokat Yazmacılar (Gedikoğlu) Hanı
Tarihi/ Yaptıran	1880-19 yy-kesin tarih bilinmiyor
Mimari Özellikleri	Doğu-batı yönünde planlı, açık avlulu ve iki katlı bir yapıdır. Ana giriş kapısının sağında ve solunda yuvarlak kemerli kapılalı dükkânlar yer almaktadır. Bu katta beş oda vardır. Avlunun doğusunda ve kuzeyinde yer alan merdivenlerle çıkılan ikinci katta avlu üç yönden revaklarla kuşatılmıştır. Üst katta kuzey ve güneyde sekizer, batıda dört ve doğuda bir oda, revaklara açılmaktadır. Üst kat odalarının içine taş malzemeden boya havuzları yerleştirilmiştir. Bütün birimlerin üzeri ahşap konsollu düz tavanla örtülmüştür. Moloz taş, tuğla, ahşap ve kerpiç kullanılarak inşa edilen hanın kuzey cephedeki yola açılan dükkânların kemer ve sövelerinde kesme taş kullanılmıştır[221]
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kagir yığma-tonoz ve kemer sistemi
Avlu	Var
Revak	Alt kat revakları basık yuvarlak kemerli üst kat revakları sivri kemerlidir.
Mescit	Giriş kapısının üzerindedir.

Çatıdan görünüm [222] Avludan revakların görünümü [223] Dış cepheden görünüm[224]

[221] İnternet: Türkiye Kültür Portali, Yazmacılar (Baskıcılar) Hanı – Tokat, Web: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tokat/kulturenvanteri/yazmacilar-baskicilar-hani adresinden 17.02.2019 tarihinde alınmıştır.

[222] İnternet: Yazmacılar Hanı, Web: http://tokatta.com/yazmacilar-hani-ve-yazmacilik/ adresinden 17.02.2019 tarihinde alınmıştır.

[223]İnternet: Tokat Yazmacılar Hanı, Web: https://www.facebook.com/182931531757792/posts/tokat-yazmac%C4%B1lar-han%C4%B1/1281361505248117/ adresinden 17.02.2019 tarihinde alınmıştır.

[224]İnternet: Tokat Yazmacılar-Gazioğlu Hanı, Web: http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=29966 adresinden 22.11.2019 tarihinde alınmıştır.

Çizelge 1.1 devam

Hanın Adı	Uşak Hacı Gedik Hanı
Tarihi/ Yaptıran	1893 Mustafa Efendi
Mimari Özellikleri	Araziye göre planı gelişmiştir. Han orta avlu çevresinde iki katlıdır. Alt kat düz volta döşemeli, üst kat volta tonoz, tonoz ve ahşap tavandır. Giriş yuvarlak kemerlidir bir dehlizden geçilerek avluya ulaşılır. Alt katın karşı kanadında ahırı ve buradan ulaşılan bir koridorda iki taraflı dükkânlar yerleştirilmiştir. Alt kat revaksız üst kat ahşap dikmelerin taşıdığı giriş cephesi hariç üç yönde ahşap tavanlı revaklara sahiptir. Cephede yer alan dükkânlar hanın bünyesinde olup, geleneksel plan şemasında bitişik dükkân planından farklıdır
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-tonoz ve kemer sistemi, iç kısımda kesme taş, dış cephede 1/3 taş, tuğla almaşık sistemde inşa edilmiştir.
Avlu	Var
Revak	Taş ve ahşap malzeme, kemer, tonoz, ahşap dikme
Mescit	

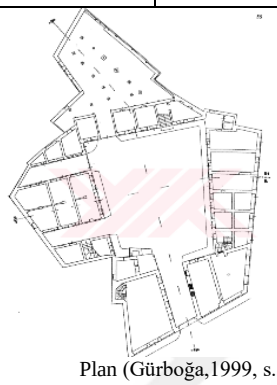

Plan (Gürboğa,1999, s.55-59)

Avludan reakların görünümü[225]

Revaklardan görünüm[226]

Hanın Adı	Uşak Paşa Hanı
Tarihi/ Yaptıran	1893-1911 Tiritoğlu Mehmet Bey (Gürboğa, 1999, s.93)
Mimari Özellikleri	Eğimli arazide arsa sınırlarına göre şekillenen orta avlu çevresinde düzgün oda mekânları ile 2 katı olan han her iki katta da volta tavanlıdır. Alt katta giriş revakının karşısında tek yönde üst kat ise dört yönde revaklıdır. Üst kata girişin solundaki kanattan 3 kollu, sağından tek kollu L şeklinde bir merdiven ile ulaşılır. Avluda havuzu vardır.
Malzeme ve Teknik	Düzgün kesme taş moloz taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Revaklar ahşap dikmelidir.
Avlu	Var
Revak	Revaklar volta tavanları dikmeler ile taşınmaktadır
Mescit	

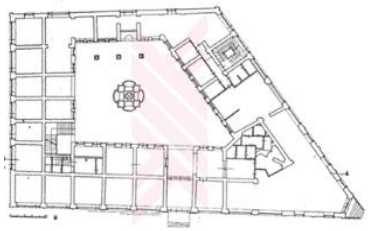

Plan (Gürboğa, 1999, s.73-74)

Dış cepheden ve iç avludan görünüm[227]

[225] İnternet: Uşak Haber, Tarihi Hacı Gedik Han'ında Restorasyon Çalışmaları Sürüyor, Web: http://usakhaberbulteni.com/tarihi-haci-gedik-haninda-restorasyon-calismalari-suruyor, adresinden 17.02.2019 tarihinde alınmıştır.

[226]İnternet: Uşak Port, Hacı Gedik Hanı Yıkılıyor, Web: http://www.usakport.com/gundem/haci-gedik-hani-yikiliyor-h1785.html,adresinden 17.02.2019 tarihinde alınmıştır.

[227] İnternet: Ets Tur, Dülgeroğlu Otel, Web: https://www.etstur.com/Dulgeroglu-Otel-Usak adresinden 17.02.2019 tarihinde alınmıştır.

Çizelge 1.1 devam

Hanın Adı	Sivas Çorapçı Hanı
Tarihi/ Yaptıran	Taş temel üzerine ahşap karkas kerpiç dolguludur.
Mimari Özellikleri	19. yüzyılda inşa edilen Çorapçı Han, iç avlulu, üç cephesiyle dışa kapalı, testere dişli çıkmalarıyla meydana açılan ahşap bir handır. İki katlı ve revaklı sisteme sahiptir. Kuzeyi caddeye cepheli ve giriş caddeden sağlanmıştır. Üst kat otel alt kat ticari mekânlardır. Bina, tek eğim+kırma çatılı, alaturka kiremitli geniş saçaklı, saçak altı ahşap kaplamalıdır.[228]
Malzeme ve Teknik	Ahşap dikme ve ahşap kirişlemeli tavanlı revaklıdır.
Avlu	Var
Revak	Ahşap dikmelerin taşıdığı ahşap tavanlar ile taşınmaktadır.
Mescit	

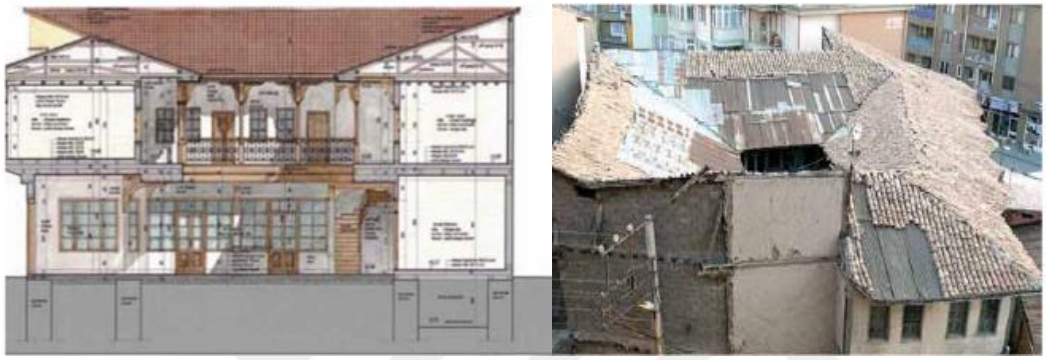

Kesit ve çatıdan görünüm(Keskin, 2010, s.74-75)

Uygulama sonrası avludan revakların görünümü[229]

[228] İnternet: Sivas Kültür Envanteri, Çorapçı Han, Web: https://www.sivaskulturenvanteri.com/corapci-hani/ adresinden 17.02.2019 tarihinde alınmıştır.

[229] İnternet: Mete, Ömer, 2012, Web: http://wowturkey.com/t.php?p=/tr534/Omer_Mete_orapci_Hani__Sivas1.jpg adresinden 17.02.2019 tarihinde alınmıştır.

Çizelge 1.2.14-19. yüzyıllar Osmanlı dönemi büyük programlı Ankara şehir içi hanlarının plan ve mimari özellikleri han

Hanın Adı	Ankara Mahmut Paşa Hanı
Tarihi/ Yaptıran	1421-II Mehmet sadrazamı Mahmut Paşa
Mimari Özellikleri	Arsa sınırlarına göre belirgin şekilde geometrik formu düzenlenmiştir. Güney yanında Mahmut Paşa bedestenine bitişiktir. Arazinin eğiminden faydalanılarak kısmen bodrum katı ile 3 katlıdır. Bodrum katında ahır ve depoların bulunduğu hanın, zemin katı dükkân üst katı konaklama olarak düzenlenmiştir. Orta avlusu ve dış cephesinde üst kattan daha düşük kotta zemin katta arazi kotlarına göre kademeli düzenlenmiş ana binadan bağımsız ancak binaya bitişik dükkânlardan oluşmaktadır. Üst kata ana giriş kapısı revakından tek kollu merdivenler ile sağlanmaktadır.
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-tonoz ve kemer sistemi, Kaba yonu, moloz, kesme taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Revaklar almaşıktır
Avlu	Var
Revak	Revaklar yuvarlak kemerli üst örtüsü beşik tonozdur.
Mescit	Yok

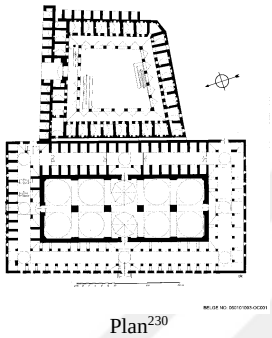

Plan[230]

Giriş cephesinden görünüm[231]

Giriş cephesinden görünüm[232]

Hanın Adı	Ankara Çengel Han
Tarihi/ Yaptıran	1522-1523, Rüstem Paşa
Mimari Özellikleri	2 katlı yamaç yönünde bodrum katı ile 3 katlı olarak yapılmıştır. Revaklar ve hücreler ortadaki bir avlu etrafında sıralanmış olup, içinde bir mescidi yer almaktadır. Büyük bir avlu etrafında iki katlı olarak revak ve arkada odalara sahip olan Hana, kuzeydoğudan beşik tonozlu tek bir giriş vardır. Batıda eğimden yararlanılarak yapılan bodrum ile bu kısım üç katlıdır. Girişin üzerinde mescit kısmı yer almaktadır. Ön cephede, doğu kısmında yan yana 11 dükkân sıralanır. Hanın taşıyıcı sistemi kemerler, tonozlar ile beden duvarlarından oluşmaktadır. Tüm bu elemanlarda kaba yonu, moloz taş ve tuğla malzeme kullanıldığından kâgir yapılar sınıfına girmektedir. Dış cephelerde tuğla hatıllar ile desteklenen yapının iç mekânlarında ahşap hatıllar uygulanmıştır.
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-tonoz ve kemer sistemi
Avlu	Var
Revak	Revaklar alt ve üst katta yuvarlak kemer 1/3 almaşık taş ve tuğladır.
Mescit	Giriş kapısının üzerindedir.

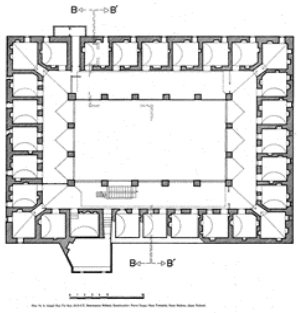

Plan[233]

Avludan görünüm ve mescit mihrabından görünüm[234]

[230] VGM arşivi, (060101092-OC001)
[231] VGM arşivi, Kurşunlu Han\Fotoğraf\060101092-FT001
[232] VGM arşivi, Kurşunlu Han\Fotoğraf\060101093-FT003-009
[233] VGM arşivi ,090 Çengel Han\Teknik-060101090-OC003, ODTÜ
[234] VGM arşivi, 090 Çengel Han\Fotoğraf\060101090-FT001-01-07

Çizelge 1.2 devam

Hanın Adı	Ankara Safran Han
Tarihi/ Yaptıran	1522 Kayseriyeli Safrancıoğlu Hacı İbrahim bin Mehmet
Mimari Özellikleri	Bir avlu etrafında sıralanmış iki katlı, önü revaklı odalardan oluşan Zafran Han'ın duvarları kaba yonu ve moloz taşlarla, tonoz ve kemer gibi elamanlar tuğla ile örülmüştür. Revakları betonla yenilenmiştir. Odaları beşik tonozludur. 42 hücresi vardır. Çeşmesi giriş kapısının sağında devşirme sütunla yapılmış bir eyvandadır. Dış beden duvarları kaba yonu ve moloz taş, revak yüzeyleri üzengi seviyesine kadar 1/3 almaşık ve tonozlar tuğla ve beşik tonozdur. Odalar revaka paralel şeklinde beşik tonozdur.
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-tonoz ve kemer sistemi
Avlu	Var
Revak	Revaklar zemin kat ve üst katta yuvarlak kemerli ve beşik tonozdur. Revaklar 1/3 almaşık taş tuğla kullanılmıştır.
Mescit	Giriş kapısının üzerindedir.

Plan (Cihan Restorasyon 2013, Hassa Mimarlık,2008)

Giriş cephesinden görünüm[235]

Hanın Adı	Ankara Çukur Han
Tarihi/ Yaptıran	16. veya 17.yy.dan kalma olduğu ve Hanın 1950 yangınından sonra yenilendiği ve tarihi değerini kaybettiği belirtmiştir (Öney, 1971, s.139)
Mimari Özellikleri	Taşıyıcı sistemi Ankara'daki diğer büyük programlı hanlardan farklıdır. Ahşap hatıllı kaba yonu taş, sıralı moloz, ahşap karkas, tuğla dolgu ve doğrudan ahşap taşıyıcı ile inşa edilmiş, kat döşeme ve tavanlarının ahşaptır. Çukur Han giriş kapısı yapının simetrisinde sayılır. Bodrum giriş aksının karşısından bir rampayla, üst kata ise güneydoğu cephesinden çift kollu bir merdivenle, Kuzeydoğu cephesinde kuzey uçtaki dükkân bölümündeki merdivenle üst kat konaklama bölümüne ulaşılır.
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla, ahşap kâgir yığma ve yarı kagir- Bodrum katında tonoz ve kemer sistemi, zemin ve üst kat ahşap dikmelidir.
Avlu	Var
Revak	Revaklar ahşap dikmeler ve odalar da benzer şekilde ahşap kirişlemeli tavan ile taşınmaktadır.
Mescit	Yok.

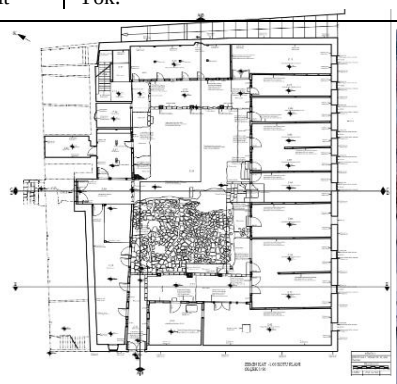

Plan (Promim, 2007)

Giriş cephesinden görünüm[236]

[235] VGM arşivi,084 Safran (Zafran) Han\Fotoğraf\060101084-FT003-1993-14
[236] VGM arşivi,091 Çukur Han\Fotoğraf\060101091-FT003-1

Çizelge 1.2 devam

Hanın Adı	Ankara, Hasan Paşa Hanı (Suluhan)
Tarihi/ Yaptıran	1511-Hasan Paşa (Ergenç, 1973) - II Beyazid
Mimari Özellikleri	Han, iki ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci kısım kareye çok yakın planlıdır, ikinci kısım ise asimetrik bir plana sahiptir ve ana bölüme bitişiktir. Hanın ön kısmının 16. yüzyılda yapılmış olduğu, 17. yüzyılda ise esaslı onarım ve eklentilerle yenilendiği ileri sürülmektedir. 2 kat, 2 avlu, 102 odadan oluşur. Hanın ilk yapılan bölümü mescit merkezli, diğer bölümün alt katı revaksız ve doğu-batı güney kanatlarında ahır yer almaktadır (Ersoy, 1992, s.39) İç ve dış dükkânlar var.
Malzeme ve Teknik	Taş, tuğla kâgir yığma-tonoz ve kemer sistemindedir.
Avlu	Var
Revak	Revaklar zemin kat ve üst katta yuvarlak kemerli ve beşik tonozdur. Revaklar 1/3 almaşık taş tuğla kullanılmıştır.
Mescit	Avlusundadır.

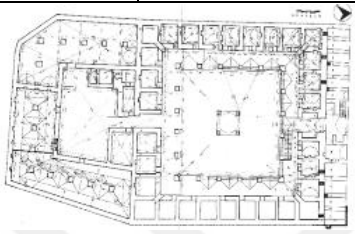

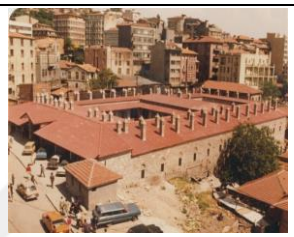

Plan ve avlu (Tunçer, 2011,s.38-59,Atalan,Arel, 2016,s.217-228) (Tunçer, 2011,s.38-59) Dış cepheden görünüm[237][238]

Hanın Adı	Ankara Pilavoğlu Hanı
Tarihi/ Yaptıran	Yapılış tarihi kesin olarak bilinmiyor. 16 ya da 17 inci yüzyılda yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir (Öney, 1971)
Mimari Özellikleri	Ortası avlulu, 2 katlı revaklar ve odalarla çevrilidir. Giriş doğu ve batıdan karşılıklıdır. İkinci kat revakı ahşap direklerle taşınır. Altta çeşitli dükkânlar, depolar yer alır. Üstteki doğu revakı kapatılmıştır (Öney, 1971, s.140) Arsa ve yola göre biçimlenmiş hanlardandır. Temel taş, zemin kat taş, bir kısmı ahşap karkas, kerpiç ve tuğla örgüdür. Geniş taş ve kerpiç kısımlar yer yer ahşap kuşak ve hatıllarla desteklenmiştir. Orta avlu dörtgenimsi ve revaklı avlu şemasındadır, revaka açılan odalar ve dış cephesinde yol kotuna göre düzenlenmiş dükkânlara sahiptir. Arka cepheden otel girişi verilmiştir. Han birçok eklentiler ile özgünlüğü zarar görmüştür (Sevdik,1997, s.183-184-191)
Malzeme ve Teknik	Temel, zeminde taş, üst katlarda ahşap karkastır.
Avlu	Var
Revak	Revaklar ahşap dikmeli ahşap tavanlar ile taşınır.
Mescit	Yok

Plan (Sevdik,1997, s.183-184-191) Avludan revaklara bakış (Yavuz, s.58-85)

[237] VGM arşivi, (060101089-OC006)
[238] VGM arşivi, 089 Sulu Han\Fotoğraf\060101089-FT003-011

EK-2. Altıncı bölüme ait ekler

Çizelge 2.1. Çengel Han'ın müze olarak yeniden kullanım gereksinimlerinin değerlendirilmesi

Kültür Varlığını Mevcut Durumu	Yeniden Kullanımın Gereksinimleri	Değişim ve Dönüşümler	Değerlendirme
Plan/Mekânsal kurgusu	Mekân boyutları	Mekânsal planlama	Nötr
Güneybatı uzun revak kanadı altında uzanan arka avluya bir kapısı bulunan bodrum katta tek mekândan, avluya tek kollu taş bir merdivenle bağlanmaktadır. Dörtgen avlunun dört yönünde kuzeydoğu ve güneybatı uzun revak kanatlarının tonozları yok olmuş şekilde diğerleri mevcut olarak revak gerisinde odalardan oluşmaktadır. Hanın zemin katında kuzeydoğu, kuzeybatı yönünde birer kapısı yer alır. Orta avlusunda bir çeşme yer almaktadır. Güneybatı yönünde tuvalet mekânı bulunmaktadır. Kuzeydoğu ana giriş kapısından ulaşılan revaktan tek kollu bir merdiven ile üst katlardaki revak ve odalara erişim sağlanmaktadır. Rölövelerinden Zemin katta Z01, Z02, Z03, Z04, Z05, Z06, Z07, Z,08, Z09, Z11, Z12, Z13, Z14, Z15, Z16, Z18, Z19, Z20, Z21, Z23, Z24, Z25, Z26, üst katta 103, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 113, 118, 127, 128, 129, 130 nolu mekânların kapı üstü kemerleri alınlığında tuğla örgülü görülmekte ancak eski resimlerden kesin teyit edilememiştir.	Müze kullanımı için mekân boyut kısıtlamaması olmamakla birlikte eserlerin sergilenmesi için gerekli mekânlar ile idari, depolama, atölye, ziyaretçi konforu (dinlenme-tuvaletler vb), eser ve yapı güvenliği gibi mekân gereklilikleri bulunmaktadır.	Mekân boyutları aynen korunmuş ancak birbirine geçiş sağlamak için duvarların bir bölümü kaldırılarak geniş mekânlar elde edilmiştir. Zemin katta doğu kanadındaki Z02-03, Z16-17, Z19-20, Z23-24-25-26-27, üst katta Mescit mekânı ile arkasındaki revaka açılan oda 101-102, 105-106-107-108, 109-110, 111-112, 127-128 ve 129-130 nolu Mekânlarının ara duvarları açılarak birleştirilmiş mekânlar oluşturulmuştur. Kapı ahşap hatıllarının bir kısmı kesilmiş ve üzerindeki kemerleri aynalığındaki tuğla dolgu kaldırılmıştır Z24, mekânının kapı ve penceresi örülerek kapatılmış, 110 mekânının (köşe oda) kapısı içten vitrine dönüştürülmek suretiyle kapatılmıştır. Genişletilen mekânlar sergileme amaçlı kullanılmıştır. 112 mekânları zemin kattaki mekânın tamamı kadar genişletilerek seyir odası haline getirilmiştir. 101 nolu Mescit mekânı revak yönündeki 102 nolu mekânla birleştirilmiş ve müze kafesi olarak düzenlenmiş, mihrabı kapatılmıştır Zemin katta sadece Z11, Z25, Z26 ve köşe odalarında, üst katta 111, 106, 107 ve köşe odalarının kapıları özgündeki gibi kemerlerin içleri tuğla örgü korunmuştur.	Özgün mekân kurgusunun okunabilirliği teknik uzmanlarca yapılabilmektedir. Kapı üzerindeki kemerlerin içindeki tuğla örgü dolguların mekânlara giriş için kaldırılmış ancak bazı mekânlarda özgün örnekleri korunmuştur. Özgünde var olmayan bir gabariye ulaşmış bir eklenti olarak seyir mekânı düzenlenmiştir Mescit mekânı mihrabı kapatılmış özgün kullanımına ilişkin veriler gizlenmiştir.
Strüktürel özellikleri	Strüktürel onarımlar	Strüktürel eklentiler	Olumlu
Han taş, tuğla ile ahşap hatıllar ve gergiler ile güçlendirilerek inşa edilmiştir. Taşıyıcı sistem düşeyde beden duvarları ve ayaklar, yatayda kemerler ile üst örtüsü ise tonozlar ile oluşturulmuştur. Kuzeydoğu ve güneybatı yönündeki revak tonozları onarım öncesinde mevcut değildir.	Müze kullanımı için yapı bütünlüğü ve yapısal güçlendirme gerekmektedir.	Zemin kat ayakları ayak köklerine kadar açılarak sağlamlaştırılmıştır. Batı ve doğu yönündeki (uzun aks) kesilmiş revak tonozları özgününe göre tamamlanmıştır. Kesilmiş ahşap tonoz gergilerinden mevcut olanlar güçlendirilmiş ve eksik olanlar tamamlanmıştır. Hanın yamaç ve vadiye bakan temel duvarlarının altına betonarme perde yapılarak zemin güçlendirilmiştir. Avlusunun üzerine cam çelik çatı örtüsü eklenmiştir.	Yapının tonozlarındaki açılmalar bakımında hem zeminden hem de revakların teşkil edilerek gergilerinin de güçlendirilmesiyle yapısal olarak emniyete alınmıştır. Cam çelik üst örtü yükünün bu güçlendirme sonrasında yapıya fazla bir yük vermeyeceği statik raporlarda yer aldığından avlu dış atmosferik olaylara bağlı kalmaksızın kullanımına elverişli hale getirilmiştir.

Çizelge 2.1. devam

Cephe Düzeni	Yeniden kullanım gereği ekleme/kaldırma	Eklerin uyumu	Olumlu
Hanın ön cephesi iki katlı olup ön dükkanların cephe düzeni ile arkasındaki hanın diğer tüm cephelerinde günümüze ulaşan pencere, kapı vb. açıklıklara ilişkin düzen korunmuştur.	Müze işlevi gereği dinlenme alanı olarak lokanta-kafe olarak bodrum katta B05 mekânı eklenmiştir. Avlunun kapatılarak müze kullanımda sergileme mekânı yaratılmıştır.	Güneybatı cephede bodrum katta B05 mekânı camekânlı olarak tasarlanmıştır. Özgününde olmayan camekân eklenti öncesinde lokanta olarak işlevlendirilmiş, ancak sonrasında sergi alanı olarak kullanılmıştır. Yapının özgününde bulunan tuvalet çıkıntısında üst kat tuvaletleri zemin kattan daha dar olarak tasarlanmıştır. Güneybatı cephede üst katta yeniden kullanım gereği Müze kullanımında ilk projelerde Müze Yönetimi için ayrılan 116B mekânı genişletilerek, seyir mekânı olarak düzenlenmiş ve camekân olarak tasarlanmıştır. Kuzeydoğu (giriş) cephesinde 101 nolu Mescit mekânı kısmı restitüsyon kaynakları yeterli olmadığından camekan olarak cepheye yansıtılmıştır. Kuzeydoğu (giriş) cephesindeki dükkânların önüne yapılan ahşap dikmelerin taşıdığı metal kaplamalı sundurma örtü, yapılmıştır. Avlunun üzeri çelik taşıyıcılı cam malzeme ile kapatılmıştır.	Özgününde var olan detayları bilinmeyen mekân ile özgününde bulunmayan ancak mimari gereklilik olarak Yeniden kullanım gereği eklenen mekânlar cepheden aynı mimari tasarımda vurgulanmıştır. Hanın yol kotundan aşağıda kalmasından dolayı dükkânların önüne yapılan metal sundurma dış cephesinin okunabilirliğini azaltmıştır.
Yapı Malzemesi	**Yeniden kullanım gereği değiştirme/ekleme/kaldırma**	**Malzeme uyumu**	**Olumsuz**
Hanın taşıyıcı sisteminde moloz, kesme taş ve tuğla kullanılarak inşa edilmiş, ahşap kemer gergilerinde ve kapı, pencere açıklıklarında hatıl olarak kullanılmıştır. Hareketli elemanlar kapı ve pencerelerin doğrama ve kanatlarında ahşap malzeme dövme demir elemanlar ile birlikte yer almaktadır. Han günümüze sıvasız olarak ulaşmış olup bağlayıcı kireç esaslıdır.	Hanın kullanabilir hale getirilmesi için revak korkulukları revak ve oda döşemelerinin, beden duvarlarındaki eksik örgülerin, ayakların sağlamlaştırılması gerekmektedir. Han odalarına giriş yapılması için kapı yüksekliklerinin artırılması ve geniş sergileme alanları için mekânlar arasındaki duvarlarda geçitler açılmasına ihtiyaç duyulmuştur.	Revaklardaki ahşap korkuluklar kaldırılmış, yatay hatlarıyla avluyu zedelemeyen hafif, cam ve çelik korkuluklar uygulanmıştır. Yapıdaki tüm odalar ve revaklar tuğla malzeme ile döşenmiştir. Özgün tuğla döşemeler korunmuştur. Kapı girişlerinde ise yapı malzemeleri ile uyumlu tonla harçla lakunalar doldurulmuştur Taş duvarların örgüsündeki eksiklikler tuğla malzeme ile tamamlanmıştır. Taş malzeme ve tuğla malzeme ile örgülerde farklı tane boyutu ve malzemeler ile harçlar kullanılmıştır. Avlusunda ise geotekstil türü bir malzeme kullanılmıştır. Han taş, tuğla, ahşap, metal ve cam malzeme dışında başkaca yapı malzemesi kullanılmamıştır.Hanın mekânlarına girilmesinde kapı boyutlarının yetersiz olması nedeniyle, kapı kemerlerindeki tuğla örgüler ve mekânların genişletilmesi için beden duvarlarında açıklık yaratılması için özgün malzemeler kaldırılmıştır.	Hanın özgün halinde bulunmayan, yeni elemanları, Malzemesi, tekniği ve rengi ile kendilerini belli edecek şekilde ancak hanın yapım malzemesi ve mimarisi uyumlu şekilde seçilmiştir. Tahrip olan malzemeler taşıyıcı özelliğe sahip unsurlarda benzer malzeme ile diğer örgülerde farklı malzeme ile her iki durumda da özgünden ayırt edilebilir şekilde uygulanmıştır.

Çizelge 2.1. devam

Mevcut Kullanıcı yükü	Yeniden kullanım gereği kullanıcı yükü	Kullanıcı Yükü Değişimi	Olumlu
Onarım başlamadan önce han boştur. Öncesinde ticari amaçlı dükkân ve depo olarak kullanılmış bakımsız ve periyodik bakım ve onarımı bulunmamaktadır.	Müze olarak yeniden kullanımı ile oldukça rağbet gören bir yapıdır.	Eğitim amaçlı öğrencilerin yoğun ilgisi dışında yerli ve yabancı turistleri çekmektedir.	Kullanıcı yükü hanının kapasitesini zorlamamaktadır.
Servis mekânları	Yeniden kullanım gereği eklenecek servis mekânları	Ek Mekânların uyumu ve Yükü	Nötr
Tuvalet mekanları aynen kullanıma devam etmektedir.	Hanın girişinde D03 mekânı ile Z01 mekânı bilet satış ve hediyelik eşya satış birimi olarak kullanılmaktadır. Z11 mekânı kadınlar tuvaleti olarak düzenlenmiştir. 101-102 mekanları müze kafesi olarak düzenlenmiş, 102 mekânı mutfak olarak kullanılmaktadır.	Han yapısının dış çeperinde yer alan D03 dükkânı ile han bünyesindeki Z01 mekânı arasındaki duvar kaldırılmıştır. Z11 mekânı kadınlar tuvaleti olarak düzenlenmiş bu nedenle revaka açılan kapı ve pencere mahremiyeti sağlamak için kapalı tutulmakta olup Z10 tuvalet koridorunda giriş verilmek amacıyla Z11 mekânın duvarında kapı açıklığı oluşturulmuştur. Müze mutfağı olarak kullanılan 102 nolu mekânda soğuk ve sıcak içecekler dışında servis bulunmamakta olup su tesisatı yer almaktadır.	Han mekânsal kurgusunda ve duvar malzemesinin özgünlüğünde kayba neden olmuştur.
Sirkülasyon ağı	Yeniden kullanım gereği düzenlenecek sirkülasyon, Özel Gereksinimli Birey Erişimi	Sirkülasyon elemanlarının uyumu ve Yükü	Olumlu
Hanın ana giriş kapısından merdiven ile zemin kata ulaşılmaktadır. Hanın yatay sirkülasyon mevcut revaklardan sağlanmaktadır. Üst kata ve bodrum kata hanın özgününde bulunan merdivenler ile ulaşılmaktadır.	Hana giriş kapısına yol kotundan merdivenle ulaşılmakta olup merdivenin sağ tarafında özel gereksinimli birey erişimi için rampa eklenmiştir. Ayrıca avlunun güneybatı kanadında ilk revak boşluğu önünde hidrolik sistemli cam ve çelik malzemeden bir asansör ilave edilmiştir. Hanın zemin kattaki kot farklarından kaynaklanan basamakların bir kısmı rampa şeklinde düzenlenmiş ve korkuluk eklenmiştir.	Hana bir yük getirmemektedir.	Söz konusu asansörün bodrum kata erişimi sağlaması için yapının özgününde bulunmayan ek bir koridor eklenerek revakların izdüşümüne getirilmiştir.
Yasal Gereklilikler (Teknik Donanım)	Elektrik, Telekomünikasyon, Aydınlatma, Isıtma, Havalandırma, Akustik, Sıhhi tesisat, İklimlendirme, Yangın Koruma, İş Sağlığı ve Güvenliği,	Konfor şartlarının uyumu ve yükü	Olumlu
Onarım öncesi yapıda mevcut değildir.	Hana yapıyla bütünleşmeyen sistemler eklenmiştir. Isıtma için zemin ısıtma sistemi kurulmuş ancak bu sistem avludan yapılmaktadır.	Hana tuvalet kısmında eklenen havalandırma boruları duvardan geçirilmiştir.	Genel olarak yapıya fiziki müdahale gerektiren aşırı uygulamalara neden olmamıştır.

Çizelge 2.1. devam

Çevre ile ilişkisi	Ulaşım ve sosyal donatılar	Ulaşım ve sosyal donatıların yeterliliği	Olumlu
Tarihi hanlar bölgesinde simgesel değerini korumaktadır.	Ulaşım ve erişim açısından güneybatı cephesinde okul ile han arasında otopark bulunmaktadır. Yine kale civarında park sorununa yönelik Belediye ve özel otopark işletmeleri bulunmaktadır.	Müze olarak yeniden kullanımı alandaki diğer hanlara Yeniden kullanım verilmesi ve kale çevresinde yapılan düzenlemeler ile halkın ilgisini artırmakta hem turistik hem de eğitsel anlamda çekim noktası haline getirmektedir.	Bölgenin kültürel süreklilik artırılmasına önemli bir işlevi bulunmaktadır.

Çizelge 2.2. Çukur Han ile butik otel olarak yeniden kullanımında mekânsal düzenlemeler

Mekân	Alan		Ekleme/Birleştirme/Bölünme	Alanı
Bodrum Kat				
			Bodrum merdiven servis asansörü	41,33
			Servis koridoru	53,75
B1	24,62		Mutfak servis	24,78
B2	43,80		Mutfak	43,98
B3	34,13		Depo	34,25
B4 bahçe çıkışı	23,42		Merdiven	23,35
B5	39,11		Depo	40,28
B6	40,37		Görevli yemek odası	40,52
B7	32,27		Kat görevlileri odası	32,56
B8	21,05		Bay soyunma	21,06
B9	23,13		Bayan soyunma	20,09
İkinci Bodrum Ek Yapı				
			Yatay ve düşey sirkülasyon	40,89
			Teknik birimler	51,24
			Spor salonu sauna tuvaletler depo ve danışma	142,22
Dükkanlar				
D1	13,73		Üst kat merdiven, toplantı salonu tuvalet ve vestiyer	13,96
D2	10,18		Toplantı 1salonu	44,12
D3	9,62			
D4	10,97			
D5	11,23			
D6	13,74		Fuaye	13,28
D7	13,52		Ara katta ofis, görevli, muhasebe ve servis odaları	28,54
D8	15,02			
D8	15,02		Alt katta Vestiyer, bagaj ve Tuvalet	15,02
D9	13,25		Toplantı 2salonu	38,91
D10	17,77			
D11	16,46	6,32m²'lik kısmı		
		10,14 m²'lik kısmı	Vestiyer,depo,tuvalet	
Zemin kat mekanlar				
Z01	19,30		Ana giriş	
Z02	12,12		Danışma	22,87
Z03	9,97			
Z04	11,39		Depo ve ara kat merdiveni	
Z05	24,65		Üst kata çıkış merdiveni	
Z06	10,56		Kiler	13,88
Z07	10,55		Servis merdiveni e asansör	28,16
Z08	11,69			
Z09	10,00 (5,92 mlik kısmı)			
Z09 ve Z10'dan	8,17		Asansör	
Z10	40,50		Otel odası	30,01
Z11	22,55		Otel odası	42,78
Z12	25,98			
Z13	25,73		Otel odası	51,40
Z14	24,28			
Z15	18,50		Eyvan, oturma bölümü	25,46
Z16	36,08		Süit oda	108,72
Z17	36,23			
Z18	36,07			
Z19	51,09		Otel odası	65,31
Z20	14,11			
Z21	29,69		Kütüphane	29,78
Z22	14,84		Tuvaletler (bay, bayan özel gereksinimli birey)	20,10
Z23	10,49			
Z24	10,58		Bar	25,48
Z25	12,06			
Z26	12,33		Bir kısmı bar depo, diğer kısmı toplantı 1 salonu fuayesine erişim için merdiven	8,80

Çizelge 2.2. devam

Avlu, revaklar ve geçitler					
Avlu	259,39				213,98
			Oturma alanı	35,90	
			Yeme-içme alanı	69,69	
REVAK-kuzeybatı	46,13				
REVAK güneydoğu	45,18				
GEÇİT-kuzeybatı	12,60				
Üst kat					
101	11,60		Toplantı 3 salonu	34,94	
102	10,85				
103	10,92				
104	9,72		Asansör ve hol	9,77	
105	8,30		Servis asansörü ve holü	8,33	
106	12,73		Otel odası	30,42	
107	33,45	17,69m²'lik kısmı			
	33,45	(15,76 m²'lik kısm)		30,46	
108	15,65				
109	15,45		Süit oda	61,82	
110	15,19				
111	15,53				
112	15,70				
113	15,22			40,86	
114	25,96				
115	37,76			37,21	
116	15,61			29,12	
117	15,66				
118	14,72			32,09	
119	15,39				
120	15,52			34,42	
121	18,65				
122	9,41			28,21	
123	9,15				
124	9,15				
125	9,15			28,52	
126	9,10				
127	9,62				
128	10,53			31,88	
129	10,87				
130	10,23				
131	12,11			39,63	
132	27,58				
133	14,32		Merdiven	17,04	
134	10,20		Hizmetli odası	10,64	
135	9,67			30,59	
136	10,40				
137	10,50				
138	87,76			29,22	
139	9,27				
140	11,19				
Güneybatı revak	65,32			63,94	
Güneydoğu revak	56,14			56,41	
Kuzeybatı revak	54,19			53,11	
Güneydoğu koridor	75,39			66,43	

Çizelge 2.3. Çukur Han'ın Butik Otel olarak yeniden kullanım gereksinimlerinin değerlendirilmesi

Kültür Varlığını Mevcut Durumu	Yeniden Kullanımın Gereksinimleri	Değişim ve Dönüşümler	Değerlendirme
Plan/Mekânsal kurgusu	Mekân boyutları	Mekânsal planlama	Olumsuz
Çukur Han orta avlu çevresinde zeminde güneydoğu-kuzeybatı revakları bulunan diğer iki cephesi revaksız, üst katında kuzeydoğu bölümü revaksız ve ortasında bir koridor ile hem dış cepheye hem de avlu cephesine sıralanan, diğerleri revak gerisinde sıralanan mekanlardan oluşmaktadır. Bodrum katı güneybatı (arka) kanadın altında düzenleniştir. Bodrum katı depo-ahır, zemin katı ticari üst katlarının konaklama amaçlı kullanılmak üzere tasarlandığı düşünülmektedir. Zemin katında ön cephesinde 11 dükkân, avluya açılan 26 mekân, üst katında 40 mekâna, bodrum katında 6 ve kazı çalışmalarında ortaya çıkan 2 mekân olmak üzere 8 mekâna sahiptir. Hanın zemin ve üst katı ahşap karkas dolgusu iç bölücü duvarlarda kerpiç dış cephelerinde tuğladır. Odalar genişliği 2,5-4,00 m arasında değişmektedir. Zemin kat odalarının en/boy oranı ½'nn üzerinde, üst kat odaları ise eni boyuna yakın ve oldukça küçük mekanlardır. 8-50 m² arasında değişen mekanların zemin katta ortama 25 üst katlarda 10-12 m² arasından değişmekte, zemin katta 4,80 m'yi üst katlarda 3,10m civarında tavan yüksekliğine sahiptir.	Butik otel için otel odası mekanlarına, otel odalarının her birinde banyo, tuvalet alanlarına, lobi, kabul salonu, oturma alanı, kafeterya, alakart restoran, çamaşır ve kuru temizleme alanları, personel için gerekli alanlar, sosyal aktivite alanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Otel olarak için en az en az 28 m², her birinde banyo, doğal aydınlatma, gerekli tesisatlar, en az 50 kişilik kahvaltı ve alakart restoran, sosyal aktiviteler için birimlere gerekmektedir. Han için otel odaları dışında en zorlayıcı gerekli mekân lobi, kabul salonu gibi alanlardır.	Hanın üst ve zemin katta otel işlevine uygun mekanlar oluşturulmak üzere odaları birleştirilerek genişletilmiştir. Zemin katta 10 oda, Z10 bölünmüş bir kısmı asansör evine dönüştürülmüş, Z11 Z12, Z13-Z14, Z16, Z17, Z18, Z29-Z20 mekânı ile üst katta 107-106, 107-108, 109-110-111-112, 113-114, 116,117,118-119,120-121,122-123-124,125-126-127,128-129-130, 131-132,135-136-137, 138-139-140 mekanları ile aralarındaki duvarlar kaldırılarak birleştirilmiştir. 115 nolu mekân bölünerek yeni duvar eklenmiş ve ıslak hacim eklenmiştir. Benzer şekilde 106, 108-109, 112, 113-114, 119,120 nolu mekanlarda ıslak hacim ayrıca duvarlar eklenmiştir. Bu şekilde zemin katta Z10, Z12, Z13, Z16, Z17, Z18 mekanlarında yeni duvarlar ile bölüm oluşturularak, Z20 mekânı ise tamamen, üst katta oda da bölüm oluşturularak, 106, 108, 109, 112, 113, 114, 115, 116, 119, 120 nolu mekanlarda ara duvarlar eklenerek, 122,127,128,131,137,138 nolu mekanlar otel odalarına ıslak hacim olarak düzenlenmiştir. Z22-Z23 mekanları lobiye hizmet veren tuvalet mekanları olarak kullanılmaktadır. Bu şekilde zeminde katta 9 mekânda, üst katta 16 mekânda ıslak hacim eklenmiştir. Zemin katta 5 üst katlarda 15 olmak üzere toplam 19 otel odası olarak düzenlenen mekanlarda tesisat giderleri birleştirilmek için sırt sırta gelecek şekilde ıslak hacimler düzenlenmiştir. Islak hacimlerin tesisatları ise alt kat tavanlarında 40 cm düşük tavan yapılmak suretiyle gizlenmiştir. Lobi, kabul salonu, yeme içme mekanları avlunun üzeri kapatılarak iç mekâna dönüştürülen avludan sağlanmıştır. Kahvaltı salonu ve alakart restoran Safranhan Brasserie'de hizmet vermektedir. Müşteriler içi sosyal aktivite alanı olarak Hanın arka avlusunda avlu zeminin altında bir yapıda spor salonu şeklinde düzenlenmiştir.	Özgün mekân kurgusunun okunabilirliği teknik uzmanlarca yapılabilmekte, Özgünde var olmayan bir gabariye ulaşmış bir eklenti bulunmamaktadır. Genişletilen mekanlar günümüz konfor şartlarına uygun olacak boyutlarda konaklama mekânı yaratılırmıştır.

Çizelge 2.3. devam

Plan/Mekânsal kurgusu	Mekân boyutları	Mekânsal planlama	Olumsuz
		Yine yapının ana tesisat odaları bu yapıda yer almaktadır. Müşterilerin üst kata erişim için Z10'da bir asansör eklenmiştir. Yönetimin idari birimleri Z02-Z03-Z04 ve bu katlar üzerinde oluşturulan katta yürütülmektedir. Ayrıca bu katta D07-D08-D09-D10-D11 ve Z06-D01-D02-D=3-D04D05-D06 mekanların ara duvarlarının kaldırılarak birleştirilmesi ile toplantı salonları düzenlenmiştir. Benzer şekilde üst katta 101-102-103 nolu mekanlarda toplantı salonu olarak düzenlenmiştir. Servis ve personelin ihtiyaçları için düzenlenen güneydoğu kanadına eklenen merdiven ve asansörlerin bodrum kata kadara ulaşması için yeni mekân düzenlenmiştir. Bodrum kat mutfak ve buradan servisi sağlayacak servis holü, bu holden personelin yemekleri dinlenme ve soyunma giyinme mekanlarına inilmektedir. Zemin katta (26 mekân var) 17 mekân, 11 dükkân, (40 mekân) 38 mekânda duvar kaldırılması, bölücü duvar eklenmesi, kapı açılması vb. değişimlere yapılmıştır. Bodrum katta özgün 7 mekâna kuzeydoğu yönünde eklene koridora kapılar açılmıştır.	
Strüktürel özellikleri	Strüktürel onarımlar	Strüktürel eklentiler	Olumsuz
Hanın bodrum katı, güneydoğu cephesi zemin kat pencere hatılına kadar, güneybatı üst kat döşeme katılına kadar, kuzeybatı cephe ön dükkân bölümüne kadar dış çeper kagir moloz taş ve ahşap hatıllar ile, güneydoğu zemin kat pencere hatılı üstünden çatıya kadar yığma kerpiç, güneybatı üst kat yığma tuğla, kuzeybatı yönünde dükkân ve kuzeydoğu kanadı bağdadi, ön cephe, revak avlu cepheleri ahşap karkas dolgusu tuğla, iç mekanlar ahşap karkas ve dolgusu kerpiçtir. Revaklar zemin katta taş ayaklar üzerinde ahşap dikmeler ile üst kat ahşap dikmeler ahşap kirişlemeler ve ahşap tavanla bütün şekilde tasarlanmıştır. Ahşap elemanlarda oluşan deformasyon nedeniyle yatay ve düşey düzlemde kaçmalar, dolgularda bozulmalar oluşmuştur.	Kagir duvarlar sağlamlaştırma yapılarak onarılmıştır. Ancak ahşap karkas sistemi oluşturan ahşap elemanların ve cephelerdeki dolgu tuğlaların çoğu yenilenmiştir. Oda mekanlarının genişletilmesi için kaldırılan duvarlarında kerpiç dolgular kaldırılmıştır.	Ahşap karkasın ahşap ve tuğla elemanlarının çoğu yenilenmiştir. Ayrıca oda mekanlarını genişletmek için kaldırılan duvarlar, çatı ağırlığını ve alt katta üst kat yükünü taşıyabilmesi için sistem çelik putreller ile desteklenmiştir. Bodrum katta güneydoğu yönünde eklenen merdiven ve asansör için mekân eklenmiş bu eklemeler betonarme perde olarak yapılmıştır. Avlu üstünü kapatan çelik konstrüksiyon camlı üst örtünün ayaklarının ve zemin kattaki kuzeybatı hariç 3 yöndeki revak ayaklarının altına betonarme temel yapılarak güçlendirilmiştir.	Otel kullanımı nedeniyle mekanlarda yapılan değişiklikler sonucu geleneksel yapım sistemi ve malzemeler değiştirilmiştir.

Çizelge 2.3. devam

Cephe düzeni	Yeniden kullanım gereği ekleme/kaldırma	Eklerin uyumu	Olumlu
Hanın Zemin katta ön cephede ahşap doğramalı dükkanlar, kuzeydoğuda dükkân mekanının ahşap kepenkli ve kuzeybatı kanadının bu cephedeki mekânının 1 ahşap doğramalı ve geçmeli demir parmaklık 1 penceresi, 1 yuvarlak kemerli ahşap kapı üzeri saç kaplı kapısı, güneybatı kanadında (arka) 10 mekâna ait birer adet ½ oranında pencerelere sahiptir. Üst katta ön cephesinde üst katta ½ oranında her mekana birer pencere olmak üzere 12, kuzeybatı cephede kuzeydoğu kanadı koridorunu aydınlatan 1,bir mekâna 2 ve diğerleri 1 olmak üzere ½ oranında 7 pencere, köşe odalarında 2 adet olmak üzere ½ oranında 12 pencere, kuzeybatı cephede 1'i merdiven evine bakan küçük, oda mekanlarına açılan ve diğer pencere boyutlarından daha küçük ancak kendi içinde ½ oranında 6,köşe odanın diğer cephe pencereleri ile aynı boyutlarda ½ oranın 1 penceresi ahşap doğramalı ve ön cephe hariç geçmeli demir parmaklıklıdır. Revak cephelerinde güneybatı kanadında revaklara açılan 5, güneybatı kanadı (arka) avluya bakan odalarda 10, kuzeybatı kanadında revaka 4, batıya açılan geçitte 2, kuzeydoğu (giriş cephesinde) revaka açılan odalarda kuzey yönünde 4, güney yönünde 1 ahşap doğramalı, kepenkli ve geçmeli demir parmaklıkları bulunmaktadır. Bu pencereler cephe pencerelerinden daha büyük boyutludur.	Hanın dış cephe düzeni, hana giriş çıkışlar, pencere özellikleri korunmuştur. Revak cephelerinde kuzeydoğu (giriş) kanadındaki kuzey yönünde özgüne sadık kalınmış, güney yönünde moloz duvar bulunan duvar ahşap karkas sisteme dönüştürülmüş ve pencere eklenmiştir. Güneydoğu kanadında Z06, Z07 mekânlarında pencere düzenine göre Z08 ve Z09 mekânlarının cepheleri düzenlenmiş,, güneybatı ve kuzeybatı revakında cephe düzeni liberasyondan sonra elde edilen bulgulara pencere ve kapı açıklıkları kullanılarak düzenlenmiştir. (Çengel Han yönün) cephesinde 1992 yönündeki rölövesinde görünen 2007 yılındaki rölövede bulunmayan, restitüsyon projesinde yer verilmeyen tuğla kemerli taş söveli ahşap kapı kanatları olan bir kapı açılmıştır.	Hanın kuzeydoğu (giriş), kuzeybatı (Erimtan Müzesi yönü) ve güneybatı (arka) cephesinde özgününe uygun olarak pencere ve kapı açıklıkları korunmuş ıslah edilmiş ve ahşap doğramları yenilenmiştir.	Cephe düzeninde güneybatı cephesindeki kapı açılması ve çatı üstünün çelik konstrüksiyonlu cam malzeme ile kapatılması dışında bir ekleme olmamıştır. Dış cephede korunan düzen, revaklardaki düzenlemeler ile biçimsel olarak mimari bütünlüğe kavuşturulmuştur.
Yapı malzemesi	Yeniden kullanım gereği değiştirme/ekleme/kaldırma	Malzeme uyumu	Olumsuz
Beden duvarlarında yığma moloz taş ve ahşap hatıl, üst katlarda güneydoğuda kerpiç, güneybatıda tuğla, kuzeybatı köşede bağdadi, ön cephe ve zemin ve üst kat revakları ahşap karkas tuğla dolgu, iç bölmeler kerpiçtir. Handa ayrıca kapıların birleşimi ve kabaralarında, pencere geçmeli parmaklıklarında dövme demir kullanılmıştır. Avlu döşemesi doğal taş kaplama, oda mekânların ahşap döşemedir.	Kuzeybatı (giriş) cephesi ahşap çatkı arası tuğla dolgu ile yenilenmiş, ahşap malzemelerin yeni malzeme ile değiştirilmiş, eskitilmiştir. Bu cephede üst katta sıva uygulanmamıştır. Ana giriş kapısı önüne cam açılır kapılar kapı eklenmiştir. Rölövesinde demir kanatlı kapı eski ahşap kanatlı han kapısı olarak uygulanmıştır. Kuzeydoğu (Erimtan yönü) tarafından dükkanların olduğu bölüm ve üst katında, yine üst katın güneydoğu köşesindeki oda boyunca tuğla dolgu ile yenilenmiş ve üzeri sıvanmıştır.	Odaların genişletilmesi amacıyla ahşap karkas duvarların bir kısmı kaldırılmış, kerpiç dolgudaki boşalmalar tuğla malzeme ile değiştirilmiş, proje raporunda hafif malzemeden bahsedilmekte olup bu konuda bir görsel olamadığından konu edilmemektedir. Zemin kat revaklarında, avlu döşemesinde kare tuğla malzeme, oda döşeme ve tavanlarında ahşap malzeme kullanılmıştır.	Hanın özgün halinde bulunmayan, yeni elemanları, Malzemesi, tekniği ve rengi ile kendilerini belli edecek şekilde ancak hanın yapım malzemesi ve mimarisi uyumlu şekilde seçilmiştir. Diğer yandan Han'ın geleneksel yapım tekniğini oluşturan geleneksel malzeme kerpiç bu onarımda tamamen tuğla vb. ile değiştirilmiştir.

Çizelge 2.3. devam

Yapı malzemesi	Yeniden kullanım gereği değiştirme/ekleme/kaldırma	Malzeme uyumu	Olumsuz
	Kesme taş ve sıralı moloz taş bölümlerde derzler tamir edilmiş, ahşap malzeme tamir edilerek koruyucu uygulanmıştır. Pencere ve kapı doğramaları aslına benzer şekilde yenilenmiştir. Bu cepheye açılan kapının üzerindeki sac kaplama kaldırılmış ahşap kanatların bakımı yapılmıştır. Güneydoğu (arka) cephede üst kat tuğla dolgu malzeme değiştirilmiş ve üzeri horasan sıva yapılmıştır. Alt katlarda derzlerin tamiri, ahşap malzemenin bakımı yapılmıştır. Bodrum kat seviyesinde açılan kapı ve zemin kata ulaşan taş merdiven malzemesi andezit taş ile yeniden düzenlenmiştir. Güneybatı cephede üst kat zemin katın kerpiç dolgu kısımları tuğla malzeme ile tamir edilerek, taş örgüdeki derz onarımları, ahşap malzemedeki tamiratlar yapılmış, doğramalar ise yenilenmiştir. Çengel Han tarafına ahşap kanatlı, kabaralı demir kuşaklı kapı eklenmiştir. Avluda zemin tuğla ve andezit taşı ile kaplanmış, tuğlalarda eskitme yapılmıştır. Odaların genişletilebilmesi için ahşap çatkı ve dolgular kaldırılmış, ıslak hacim ilaveleri için ise alçıpan duvarlar eklenmiştir. Duvar yüzeylerinde gerekli tefriş ve dekorasyonun yapılabilmesi için alçıpan duvarlar uygulanmış, ahşap tavanların içinde makine, elektrik ısıtma tesisatına yönelik elemanlar geçirilmiştir Banyo mekanlarında vitrifiye takımları bazı odalarda küvetler eklenmiştir. Döşeme duvarlar seramik ile kaplanmıştır.		19.yüzyıl Ankara'da uygulanan yapım geleneği bakımından kısmen bir bölgede korunması ve sergilenmesi geleneğin sürdürülmesi ve gelecek nesille aktarılması bakımından iyi olabilirdi.

Çizelge 2.3. devam

Mevcut kullanıcı yükü	Yeniden kullanım gereği kullanıcı yükü	Kullanıcı yükü değişimi	Olumlu
Onarım başlamadan önce han boştur. Öncesinde ticari amaçlı dükkân ve depo olarak kullanılmış bakımsız ve periyodik bakım ve onarımı bulunmamaktadır.	Otel, çeşitli organizasyonlar, yerli ve yabancı ziyaretçiler, araştırmacılar için ilgi gören bir yapıdır.	Dönemsel etkinlikler dışında, Safranhan Brasserie yemek programları bakımından kullanıcı yükü azalmıştır.	Kullanıcı yükü hanının kapasitesini zorlamamaktadır.
Servis mekânları	Yeniden kullanım gereği eklenecek servis mekânları	Ek mekânların uyumu ve yükü	Nötr
Tuvalet mekanları aynen kullanıma devam etmektedir.	Güneydoğu yönünde bodrum katta ve Çengel Hana ulaşım sağlayan holde, bu holde bulunan servis merdiveni ve asansörler eklenmiştir.	Güneydoğu yönünde bodrum katta ve Çengel Hana ulaşım sağlayan hol için bodrum katta ilave ek mekân yapılmıştır.	Yapıya yük getirmemektedir.
Sirkülasyon ağı	Yeniden kullanım gereği düzenlenecek sirkülasyon, özel gereksinimli birey erişimi	Sirkülasyon elemanlarının uyumu ve Yükü	Olumlu
Hanın ana giriş kapısından avluya ulaşılmaktadır. Güneybatı (arka) yönünde arka bahçeye ulaşım bir merdivenle sağlanmaktadır. Alt katta kuzeydoğu (giriş) ve güneybatı cephesi revakları bulunmaktadır. Kuzeybatı cepheye avludan bir geçitle açılan kapı ile ulaşılmaktadır. Üst katta ulaşım güneydoğu kanadındaki taş basamaklı merdiven ile sağlanmaktadır. Üst katta kuzeybatı koridoru ve güneydoğu revakına ulaşılmaktadır. Kuzeydoğu (giriş) cephe dışından U şeklinde revakı dolaşım alanı olarak bulunmaktadır.	Hanın güneybatı (arka) kısmına merdiven eklenmiş, güneydoğu (Çengel Han) tarafına servis merdiven ve asansörler eklenmiştir.	Sirkülasyon elemanlarının yükü Hana bir yük getirmemektedir.	Söz konusu asansörün bodrum kata erişimi sağlaması için yapının özgününde bulunmayan ek üç hacim eklenmiştir.
Teknik donanım	Elektrik, telekomünikasyon, aydınlatma, ısıtma, havalandırma, akustik, sıhhi tesisat, iklimlendirme, yangın koruma, iş sağlığı ve güvenliği,	Konfor şartlarının uyumu ve yükü	Olumsuz
Handa son yüzyılda elektrik, su gibi tesisatlar eklenmiş olabilir ancak onarım öncesi kullanılmadığından ve ayıklama sonrasında bu müdahaleler belirlenmemiştir. Özgününde tuvalet mekânın yeri konusunda bir bilgi bulunmazken, avlusunda bir çeşmenin varlığı bilinmektedir.	Hanın yapım sistemi ile bütünleşen ve gizlenmiş sistemler eklenmiştir. Isıtma için zemin ısıtma sistemi kurulmuş ancak bu sistem avludan yapılmaktadır. Hanın bünyesinde 25 mekânda tuvalet-banyo mekânı düzenlenerek tesisat eklenmiştir. Elektrik tesisatı özgün duvarla gizlenmiş, kalorifer petekleri yine özgün duvarlarda düzenlenmiştir.	Handa tuvalet kısmında eklenen havalandırma boruları duvardan geçirilmiştir. Tüm tesisat yapının bünyesindedir.	Genel olarak yapıya fiziki müdahale gerektiren uygulamalara neden olmuştur.

Çizelge 2.3. devam

Çevre ile ilişkisi	Ulaşım ve sosyal donatılar	Ulaşım ve sosyal donatıların yeterliliği	Olumlu
Han Atpazarı meydanına bakan Kalenin Hisar kapısına cephe veren ve bu meydanın merkezinde yer alan bir yapıdır. Sağında Çengel Han solunda Erimtan Müzesi ve civarında Anadolu Medeniyetler Müzesine komşu sayılır.	Ulaşım ve erişim açısından sadece yapının kuzeybatı (giriş) cephesinden girilmektedir. Otelin ön cephesinde otele ait ve Kale civarındaki Belediye ve özel otoparklar bulunmaktadır	Otel işlevi alandaki diğer hanlara müze işlev verilmesi ve kale çevresinde yapılan düzenlemeler ile haklın ilgisini artırmakta hem turistik hem de eğitsel anlamda çekim noktası haline getirmektedir.	Bölgenin kültürel süreklilik artırılmasına önemli bir kullanımı bulunmaktadır.

Çizelge 2.4. Safran Han'ın müze olarak yeniden kullanım gereksinimlerinin değerlendirilmesi

Kültür Varlığını Mevcut Durumu	Yeniden Kullanımın Gereksinimleri	Değişim ve Dönüşümler	Değerlendirme
Plan/Mekânsal kurgusu	Mekân boyutları	Mekânsal planlama	Nötr
Hanın giriş kapısının sağında son yüzyılda eklenen ek bir yapı cepheden taşkın şekilde eklenmiştir. Hanın güney doğu yönünde yeni bir yapı, hana bitişik ve birlikte kullanılmaktadır. Hanın içe dönük plan düzeninde orta avlu dört tarafından revakla çevrelenmiş ve revaklara açılan odaları ile 2 katlıdır. 15 adet ayakların taşıdığı revaklar, odalar gibi tonozlar ile taşınmaktadır. Han iç avlu çevresinde revakların gerisinde dükkanlar ve üst katında konaklamaya yönelik odalardan oluşmaktadır. Hanın arazisinin formuna göre şekillenen dış beden duvarlarının oluşturduğu oturum alanı, tam dörtgen değildir. Özellikle kuzeybatı ve güneydoğu köşe odaları yamuk formdadır. Her bir odada ayrıca bir ocak ve niş yer almaktadır. Her birinin avluya açılan birer kapısı ve dörtgen formlu, tuğla kemerli alınlıklara sahip pencereleri bulunmaktadır. Üst katında giriş kapısının üzerine denk gelen mekân mescit, diğerleri ise han odalarıdır. Bu katta alt katta başlayan 1950'li yıllarda yapılan ve otel olarak kullanılmış olan betonarme karkas yapısına geçiş yine alt kattaki üst kata çıkan merdivenle sağlanmaktadır.	Müze kullanımı için mekân boyut kısıtlamaması olmamakla birlikte eserlerin sergilenmesi için mekanlar gerekmektedir.	Sergileme düzeni bakımından yan yana sıralanan küçük mekânların rahat gezilebilmesi için bölümler haline dönüştürülmesiyle mekanlar arasındaki duvarlarda geçitler oluşturulması yönünde düzenlemeler yapılmıştır. Revaklar da sergileme alanı olarak kullanılmıştır. Mekân kapılarının alçak olması bir müze olarak yapının gezilmesini sağlamak amacıyla kapıların yükseklikleri yeterli olmadığından kapı üzeri kemer içindeki tuğla örgüler korunmamış büyük oranda tahrip olanlar bütünlenmemiş sadece kemer sistemi onarılmış ya da yeniden yapılmıştır. Elde edilen onaylı projelerde; zemin katta Z07-Z08-Z09, Z12-Z13-Z14 ve Z18-Z19-Z20 mekânlarının arasındaki duvar açılması öngörülürken, uygulamada Z05-Z06, Z08-Z09, Z11-Z12-Z13-Z14-Z15 ve Z18-Z19-Z20-Z21 mekânları birleştirilmiştir. Üst katta projede 104-105-106, 107-108, 114-115-116, 119-118-120 nolu mekânların birleştirilmesi önerilirken, uygulamada 104-105, 106-107, 109-110, 112-113-114-115-116, 121-122 nolu mekânların (girilemeyen 102-103 mekân) ara duvarları kaldırılarak çelik destekler ile açıklıklar oluşturulmuş ve geniş sergileme mekânları yaratılmıştır.	Özgün mekân kurgusunun okunabilirliği teknik uzmanlarca yapılabilmektedir. Özgünde var olmayan bir gabariye ulaşmış bir eklenti olarak müştemilat binası yeniden inşa eklenmiştir.
Strüktürel özellikleri	Strüktürel onarımlar	Strüktürel eklentiler	Olumlu
Han taş, tuğla ile ahşap hatıllar ve gergiler ile güçlendirilerek inşa edilmiştir. Taşıyıcı sistem düşeyde beden duvarları ve ayaklar, yatayda kemerler ile üst örtüsü ise tonozlar ile oluşturulmuştur. Kuzeybatı yönündeki revak tonozları tahribatlar nedeniyle yeniden inşa edilmiştir. Han liberasyon sonrasında plan şemasını ve yapım sistemine ilişkin bilgileri bünyesinde barındırmaktadır. Kuzeybatı ve güneydoğu yönündeki üst kat revakları ayaklarında yapılan onarımlar dışında yapım sistemi özgünlüğünü korumaktadır.	Müze kullanımı için yapı bütünlüğü ve yapısal güçlendirme gerekmektedir.	Zemin kat ayakları ayak köklerine kadar açılarak sağlamlaştırılmıştır. Kuzeybatı yönündeki revaklar yeniden inşa edilmiş, düze cam çelik çatının yapıya entegre edilebilmesi için bu seviyede betonarme hatıl geçirilmiş benzer şekilde temel seviyesinde de betonarme perdeler ile yapı desteklenmiştir. Kapılarda yok olan ahşap hatıllar tamamlanmamıştır.	Yapının tonozlarındaki açılmalar bakımında hem zeminden hem de revakların teşkil edilerek gergilerinin de güçlendirilmesiyle yapısal olarak emniyete alınmıştır. Cam çelik üst örtü yükünün bu güçlendirme sonrasında yapıya fazla bir yük vermeyeceği, avlu dış atmosferik olaylara bağlı kalmaksızın kullanımına elverişli hale getirilmiştir.

Çizelge 2.4. devam

Cephe düzeni	Yeniden kullanım gereği ekleme/kaldırma	Eklerin uyumu	Olumlu
Hanın konumlandığı arazi yapısı ve güneydoğu yönünde ek yapı nedeniyle kuzeybatı ve güneybatı cephesi görünüm vermektedir. İçe yönelik plan tipindeki hanın bu cephelerindeki izlerden özgün cephe düzeni korunmuştur.	109 nolu mekân yamaç kotundan istifade edilerek yeniden kullanımda da kapı işlevi devam ettirilmiş ve acil çıkış kapısı olarak düzenlenmiştir. Z17 ve 118 nolu mekânların güneydoğu yönündeki duvarında müştemilat yapısından Çengel ve Çukur Hanlar ile bağlantı sağlanması maksadıyla birer kemerli geçit açılmıştır. Ancak bu değişim müştemilat binasından dolayı dış cepheye yansımamaktadır. Revaklı bir mekân olarak düzenlenen çeşmenin bulunduğu Z24 mekânında duvarlar kaldırılmıştır.	Avlunun üzeri çelik taşıyıcılı cam malzeme ile kapatılmıştır. Çeşmenin üzerinde kat alınarak teras şeklinde düzenlenmiş bu cephede görsel etki artırılmıştır. Yapının güneybatı yönünden güneydoğu yönünden saran muhdes yapı alüminyum camlı giydirme cephe olarak yeniden düzenlenmiştir.	Hanın günümüze ulaşan kâgir kısımları aynen korunmuş dış cephede hanın özgün planına göre cephesinde de yeni bir yansıma yapılmamıştır. Yapıya 1950li yıllarda güneydoğu yönünde eklenen muhdes yapı günümüz malzeme ve yapım tekniğinden çağdaş ek olarak eklenmiştir. Bu şekilde 16. Yüzyıl Osmanlı mimarisi yapım geleneği ile 21. yüzyıl günümüz yapım teknolojisi yan yana sunulmuştur.
Yapı Malzemesi	Yeniden kullanım gereği değiştirme/ekleme/kaldırma	Malzeme uyumu	Nötr
Hanın liberasyonundan sonra özgün yapı malzemesine ilişkin bilgiler yapı bünyesinde bulunmakta olup özgün malzemeler korunmuştur.	Hanın kullanabilir hale getirilmesi için revak korkulukları revak ve oda döşemlerinin, beden duvarlarındaki eksik örgülerin, ayakların sağlamlaştırılması gerekmektedir. Han odalarına giriş yapılması için kapı yüksekliklerinin artırılması ve geniş sergileme alanları için mekânlar arasındaki duvarlarda geçitler açılmasına ihtiyaç duyulmuştur.	Yapıdaki tüm odalar ve revaklar tuğla malzeme ile döşenmiştir. Özgün tuğla döşemeler korunmuştur. Kapı girişlerinde ise yapı malzemeleri ile uyumlu tonla harçla boşluklar doldurulmuştur. Taş duvarların örgüsündeki eksiklikler tuğla malzeme ile tamamlanmıştır. Taş malzeme ve tuğla malzeme ile örgülerde farklı tane boyutu ve malzemeler ile harçlar kullanılmıştır. Hanın mekânlarına girilmesinde kapı boyutlarının yetersiz olması nedeniyle, kapı kemerlerindeki tuğla örgüler ve mekânların genişletilmesi için beden duvarlarında açıklık yaratılması için özgün malzemeler kaldırılmıştır. Revaklarda yatay hatlarıyla avluyu zedelemeyen hafif, cam ve çelik korkuluklar uygulanmıştır. Avlu döşemesinde gri andezit taşı ve tuğla (32x32cm) malzeme dörtgenler oluşturacak şekilde tasarlanmış, revak izdüşümleri ise imitasyon taş harcı ile yapılmıştır.	Hanın özgün halinde bulunmayan, yeni elemanları, malzemesi, tekniği ve rengi ile kendilerini belli edecek şekilde ancak hanın yapım malzemesi ve mimarisi uyumlu şekilde seçilmiştir

Çizelge 2.4. devam

Mevcut kullanıcı yükü	Yeniden kullanım gereği kullanıcı yükü	Kullanıcı yükü değişimi	Olumlu
Onarım başlamadan önce han boştur. Öncesinde ticari amaçlı dükkân ve depo olarak kullanılmış bakımsız ve periyodik bakım ve onarımı bulunmamaktadır.	Müze olarak yeniden kullanımı ile ilgi görmektedir.	Müze ziyaretçilerinin sirkülasyonu nedeniyle yük değişimi olabileceği düşünülmemektedir.	Kullanıcı yükü hanının kapasitesini zorlamamaktadır.
Servis mekânları	Yeniden kullanım gereği eklenecek servis mekânları	Ek mekânların uyumu ve yükü	Olumlu
Handa tuvalet vb. mekânlar bulunmamaktadır.	Ek yapıda servis mekanları çözümlendiğinden Han'da mekânsal ihtiyaç bulunmamaktadır.	Tuvalet, ofisler, teknik donanıma ilişkin mekânlar, kafe ve lokanta ek yapıda çözümlenmiş, ana han yapısı sadece müze işlevine göre kullanılmaktadır. Ek yapı han yapısında bağımsız taşıyıcı sistemle yeniden yapılmıştır. Bu nedenle evvelden verilen yük sorunu ortadan kalkmıştır.	Han yapısında sirkülasyon için güneydoğu yönünde alt ve üst katta açılan geçiti dışında bir değişime ihtiyaç duyulmamaktadır
Sirkülasyon ağı	Yeniden kullanım gereği düzenlenecek sirkülasyon, özel gereksinimli birey erişimi	Sirkülasyon elemanlarının uyumu ve yükü	Olumlu
Hanın ana giriş kapısının yanında dışa taşkın ek yapıdan ve hanın giriş eyvanından üst kata merdiven ile erişim sağlanmaktadır. Yatay ve sirkülasyon revaklardan kullanılmaktadır	Hanın güneybatı yönündeki ana giriş kapısı, Çengel Han ile birlikte müze işlevi verildiğinden kullanılmamaktadır. Çengel Han ile Safran Han arasında sirkülasyon hanın güneydoğusundaki ek yapıdan sağlanmış bu nedenle düşey sirkülasyon bu alandan verilmiş, hanın zemin ve üst katına yatay ulaşım için ise güneydoğu yönünde Z17 ve 118 nolu mekânların bu yöndeki duvarlarına yuvarlak kemerli geçitler açılarak sağlanmıştır. Hanın güneybatı yönünden dış cepheden üst kata ulaşımı sağlayan eklendiği dönem belirlenemeyen merdiven iptal edilmiş, ancak güneydoğu yönünde ek binaya geçişi sağlayan merdiven korunmuş olup ziyarete kapatılmıştır. Hanın üst katından 109 nolu mekânın penceresi zaman içerisinde kullanıcıları tarafından hanın kuzeybatı yamacında kot kullanılarak düz ayak açılan kapı yeniden kullanımında acil çıkış kapısı olarak düzenlenmiştir.	Hana bir yük getirmemektedir.	Çengel Han'da Safran Han'a yatay sirkülasyonu sağlayabilmek için Z17 ve 118 nolu mekânların bu yöndeki duvarlarına yuvarlak kemerli geçitler açılarak hanın plan tasarımındaki değişiklik yapılmıştır.

Çizelge 2.4. devam

Yasal gereklilikler (teknik donanım)	Elektrik, telekomünikasyon, aydınlatma, ısıtma, havalandırma, akustik, sıhhi tesisat, iklimlendirme, yangın koruma, iş sağlığı ve güvenliği,	Konfor şartlarının uyumu ve yükü	Olumlu
Onarım öncesi yapıda mevcut değildir.	Hanın tesisata ilişkin gerekli mekanları ek yapıda çözümlenmesine karşın bazı odalarında havalandırma boruları geçirilmek zorunda kalınmıştır. Yangın, elektrik gibi donanımlar ise portatif yapıyla bütünleşmeyen ve yapı ögelerinin önünde gizlenmeyen sistemler eklenmiştir.	Handa bazı han odalarında havalandırma boruları duvardan geçirilmiştir.	Genel olarak yapıya fiziki müdahale gerektiren aşırı uygulamalara neden olmamıştır.
Çevre ile ilişkisi	Ulaşım ve sosyal donatılar	Ulaşım ve sosyal donatıların yeterliliği	Olumlu
	Ulaşım ve erişim açısından batı cephesinde okul ile han arasında otopark bulunmaktadır. Yine kale civarında park sorununa yönelik Belediye ve özel otopark işletmeleri bulunmaktadır. Çengel ve Safran han birlikte müze işlevi verilmesi ve aynı yönetim içerisinde olması nedeniyle Safran Han'a erişim sadece Çengel Han'dan yapılabilmektedir.	Müze işlevi alandaki diğer hanlara işlev verilmesi ve kale çevresinde yapılan düzenlemeler ile halkın ilgisini artırmakta hem turistik hem de eğitsel anlamda çekim noktası haline getirmektedir.	Bölgenin kültürel süreklilik artırılmasına önemli bir işlevi bulunmaktadır.

EK-3. “Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmeliği’nin “Butik Oteller” başlıklı 43. Maddesinde;

Butik oteller aşağıda belirtilen nitelikleri taşır:
a) Modern, röprodüksiyon, antika gibi özelliği olan mobilya ve malzemeler ile tefriş ve dekorasyon.
b) Beş yıldızlı otel odaları için belirlenen nitelikleri taşıyan konforlu odalar.
c) Kapasiteye yeterli kabul holünü de kapsayan lobi, lobi alanının yeterli olması hâlinde lobinin bir bölümünde düzenlenmiş oturma mahalli veya ayrı bir oturma salonu.
d) Yönetim odası.
e) Kapasitesi elli kişiden az olmamak kaydıyla, tesis yatak kapasitesinin en az yüzde yetmişbeşine alakart hizmet verilen asgarî ikinci sınıf lokanta.
f) Genel mahallerde klima sistemi.
g) Yirmidört saat oda servisi.
h) Çamaşır yıkama ve kuru temizleme hizmeti.
i) Otopark hizmeti.
j) Odalara, müşteri tarafından seçilen en az bir adet günlük gazete servisi ile müşteri yatak odasının gece kullanımına hazırlama hizmeti.
k) Birden fazla katta düzenlenmiş tesisler için müşteri asansörü ve merdiveni.
l) Tesis müşteri yatak kapasitesinin en az yüzde ellisi oranında eğitimli personel ile hizmet verilmesi.
m) Kadın ve erkek personel için ayrı soyunma yerleri, dolapları, duş ve tuvalet yerleri.
n) Aşağıda yer alan ünitelerden en az birinin bulunması:
1) Kişi başına 1.2 metrekare alan düşecek şekilde en az elli kişilik pasta salonu; elli kişilik kabare, sinema, tiyatro etkinliklerinin yapılabileceği salon; en az 60 metrekare büyüklükte kütüphane ünitelerinden en az bir adedi.
2) Açık veya kapalı yüzme havuzu.
3) Jimnastik salonu, bovling-bilardo salonu, kütüphane; Türk hamamı, buhar banyosu, kar odası, tuz odası, tuzlu buhar odası, sıcak taş odası, alarm sistemi bulunan sauna, masaj üniteleri, aletli masaj üniteleri, cilt bakım üniteleri, spor sahası, tenis kortu, kayak pisti, duvar tenisi salonu veya benzeri imkânlar sağlayan ünitelerden en az üç adedi.
Beş yıldızlı otellerin odalar için belirlenen konfor şartlar aynı yönetmeliğin “Oteller” başlıklı 19 maddesinde Beşyıldızlı oteller için;
a) Müşterilerin ineceği veya çıkacağı kat sayısının birden fazla olması hâlinde otelin kapasitesiyle orantılı müşteri asansörü.
b) Odalarda, yatak başucunda merkezî aydınlatma düğmesi ve priz, boy aynası.
c) Odalarda, bornoz, diş temizlik kiti, tek kullanımlık terlik, dikiş kiti, ayakkabı sileceği, cilası, duş köpüğü, makyaj temizleme pamuğu, kutu kâğıt mendil, şemsiye gibi en az beş adet amblemli malzeme.
d) Banyolarda, resepsiyonla bağlantılı telefon.
i) Odalarda, uydu erişimli televizyon, video oynatıcı ve ücretsiz internet imkânı.
n) Kat koridorlarında resepsiyonla bağlantılı telefon.. gibi asansör dışında asıl ana yapı ile doğrudan ilişkili olmayan çağdaş yaşam konfor şartlarına ilişklin ögelerdir.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı	: Sevgi, Serap
Uyruğu	: T.C.
Doğum tarihi ve yeri	: 31.03.1974, Ankara
Medeni hali	: Bekar
Telefon	: 05326284374
e-mail	: serapsevgi06@gmail.com

Eğitim

Derece	**Eğitim Birimi**	**Mezuniyet tarihi**
Doktora	Gazi Üniversitesi/ Güzel Sanatlar Enstitüsü/ Kültür Varlıklarını Koruma ABD	Devam Ediyor
Yüksek lisans	Selçuk ve Gazi Üniversitesi	2012
Lisans	Selçuk Üniversitesi	1996
Lise	Mamak Lisesi	1990

İş Deneyimi

Yıl	**Yer**	**Görev**
2007-	Kültür Varlıkları ve Müzeler Gen.Md.	Mimar
1996-2007	Vakıflar Genel Müdürlüğü	Mimar

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Sevgi, S. ve Eskici, B. (2020, Haziran). Ankara Çengel Han'ın Müze Olarak Yeniden Kullanımının Koruma Yaklaşımları Bakımından Değerlendirilmesi. *Ankara Hacı Bayram Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Dergisi* (e-ISSN 2149-6995).

Sevgi, S., Çetin, M., Yılmaz, M. (2017). *Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi'nin Koruma ve Kurtarma (Taşıma) Projesi*. Kargir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri IX Bildirileri, 05-06 Aralık 2017, İstanbul, 2017, s. 10- 37.

Sevgi, S. (2012). *Ankara Örneğinde Kırsal Mimarinin Belgelenmesi Kapsamında Çubuk İlçesi Gedikoğlu Konağı Restorasyon Önerisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Sevgi, S. (1999). *Kent Kooperatifçiliği ve Yapı Denetimi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Hobiler

Kitap okumak, Spor yapmak, Müzik dinlemek, Seyahat etmek

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR...